

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

OSMANLI GARP OCAKLARINDAN
TRABLUSGARP EYALETİ: KARAMANLILAR
DÖNEMİ (1711-1835)

ABDULLAH ERDEM TAŞ

2502100353

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. NURETTİN GEMİCİ

İSTANBUL - 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

OSMANLI GARP OCAKLARINDAN
TRABLUSGARP EYALETİ: KARAMANLILAR
DÖNEMİ (1711-1835)

ABDULLAH ERDEM TAŞ

2502100353

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. NURETTİN GEMİCİ

İSTANBUL - 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ABDULLAH ERDEM TAŞ Numarası : 2502100353
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : DOÇ. DR. NURETTİN GEMİCİ
Tez Savunma Tarihi : 12.08.2016 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "OSMANLI GARP OCAKLARINDAN TRABLUSGARP EYALETİ:KARAMANLILAR
DÖNEMİ(1711-1835)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET KAVAS		KABUL
2- DOÇ. DR. RECEP KARACAKAYA		KABUL
3- DOÇ. DR. NURETTİN GEMİCİ		KABUL
4- YRD. DOÇ. DR. SELAHATTİN BAYRAM		KABUL
5- YRD. DOÇ. DR. YAVUZ YILDIRIM		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. İLYAS TOPSAKAL		
2- YRD. DOÇ. DR. MUHAMMED TANDOĞAN		

ÖZ
OSMANLI GARP OCAKLARINDAN TRABLUSGARP
EYALETİ: KARAMANLILAR DÖNEMİ (1711-1835)

ABDULLAH ERDEM TAŞ

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Kuzey Afrika'da Garp Ocakları adıyla üç idari birim (eyalet) kurmuştur. Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerinden oluşan Garp Ocakları, diğer Osmanlı eyaletlerinden farklı olarak devletin Akdeniz sınırlarını muhafaza temelinde örgütlenmişlerdi. Bu açıdan her eyaletin aktif bir donanması ve her an Akdeniz'de düşman saldırılarına mukabele etme potansiyeli vardı. Bununla irtibatlı olarak eyaletin idaresi, örgütlenme ve savaşçılık düzeyleri yetersiz görülen yerli halk yerine, merkezden gönderilen askerlere emanet edilmişti. Fakat zaman içerisinde ortaya çıkan idarî yapıdaki bozulma, eyalet yönetiminde ve toplumsal yapıda büyük dönüşümleri beraberinde getirdi. Türk askerlerinin yerli ailelerin kızlarıyla evlenmesi neticesinde oluşan ve Kuloğlu denilen melez toplumsal sınıf, 17. yüzyıl sonlarında artık iktidar talebinde bulunmaya başlamıştı. Kuloğlu soyundan gelen Karamanlı Hanedanı böyle bir süreçte ortaya çıktı ve hanedana mensup valiler 124 yıl gibi uzun bir süre Trablusgarp'ın idaresini üstlendi.

Günümüzde Libya olarak bilinen Trablusgarp'ta dört asırlık Osmanlı hâkimiyeti dört ayrı safha geçirmiştir. Bu hâkimiyetin üçüncü safhasını teşkil eden Karamanlılar Dönemi'ni merkeze alan bu çalışma, aynı zamanda mezkûr dönemde Trablusgarp Eyaleti'nin Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri ve yerel halkla ilişkilerine de ışık tutmaktadır. 1711'den 1835'e kadar süren eyalet yönetiminde Karamanlı Hanedanı'na mensup valiler, takip ettikleri siyasetin bir gereği olarak idarî yapıda farklı uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu farklı uygulamaların, kendilerinden önceki Dayılar Dönemi'nde (1603-1711) temelleri atılmış olmakla beraber esasen Karamanlılar Dönemi'nde yerleştiği bilinmelidir. Yabancı devletlerle müstakil bir devlet gibi antlaşmalar imzalama ve yerel halkı yönetime ortak etme gibi hususî uygulamalar, eyaletin gücünü pekiştirmek bir yana çok daha hızlı bir şekilde yabancı nüfuzuna kapı aralamıştır. 1830 yılında Fransa'nın Cezayir işgalinin ardından ise hem Fransızların hem de diğer Avrupa Devletleri'nin eyalet üzerinde tahakküm kurma ve Trablusgarp'ı (Libya'yı) sömürge hâline getirme niyetleri, Osmanlı Devleti'nin müdahalesini (1835) zorunlu hale getirmiştir. Böylelikle Karamanlılar Dönemi kapanmış ve Trablusgarp Eyaleti'nin doğrudan İstanbul'dan yönetimine geçilmiştir. Yabancı kaynaklar, Karamanlılar Dönemi'nde Trablusgarp'ı her ne kadar müstakil bir krallık olarak görme eğilimdeyseler de burası aslında bir Osmanlı eyaletidir. Bu açıdan Osmanlı arşiv kaynakları merkeze alınarak Karamanlılar Dönemi, yarı-bağımsızlık denebilecek farklı hususiyetleri göz ardı edilmeden Trablusgarp'taki Osmanlı idaresinin bir parçası olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika, Garp Ocakları, Trablusgarp (Libya), Kuloğulları, Karamanlılar.

ABSTRACT

THE EYALET OF TRIPOLITANIA AMONG THE OTTOMAN WESTERN ODJACKS (GARP OCAKLARI): KARAMANLIS PERIOD (1711-1835)

ABDULLAH ERDEM TAŞ

The Ottoman Empire established three administrative units (eyalets) with the name of “Western Odjacks (Garp Ocakları)” in North Africa in the 16th century. The Garp Ocakları, which consisted of Algeria, Tunisia, and Tripolitania eyalets, unlike other Ottoman eyalets, were organised on the basis of protecting the Mediterranean borders of the empire. In this regard, each eyalet had an active navy and had the potential to counteract to the enemy attacks in the Mediterranean at any moment. In connection with this, the administration of the eyalet was entrusted to the soldiers sent from the centre, instead of the native people who were regarded to have insufficient levels of the organisation and combative skills. However, deterioration in the administrative structure in due time brought along huge transitions in the eyalet administration and social structure. The hybrid social class named Kouloughlis which emerged as a result of marriages of Turkish soldiers with the daughters of the native families already began to claim authority at the end of the 17th century. The Karamanlı Dynasty originating from the Kouloughlis lineage emerged in such process and the governors belonging to this dynasty undertook the administration of Tripolitania for a long period of 124 years.

The four-century-old Ottoman domination in Tripolitania, which is known as Libya in the modern day, passed four different stages. This study which centres upon the Karamanlis Period, constituting the third stage of this dominance, also sheds light on the relationships of the Eyalet of Tripolitania with the Ottoman Empire, European States, and native people in the aforementioned time. During the eyalet administration lasting from 1711 to 1835, governors from the Karamanli Dynasty laid the basis for different practices in the administrative structure as a necessity of the policy they followed. While the foundation of these different practices was laid in the period before them, the Dayılar Period (1603-1711), it should be known that it actually settled down in the Karamanlis Period. The peculiar practices such as signing treaties with foreign countries as an autonomous government, and making the native people partners of the administration, rather than reinforcing the power of the eyalet, opened the doors to the foreign population in a much faster way. After France’s occupation of Algeria in 1830, both France and other European States’ intentions to tyrannize the eyalet and turn Tripolitania (Libya) into a colony made the Ottoman intervention (1835) necessary. Thus, the Karamanlis Period ended, and the administration of the Eyalet of Tripolitania was directly changed into an administration from Istanbul. Although foreign resources tend to regard Tripolitania in the Karamanlis Period as an autonomous kingdom, it is actually an Ottoman eyalet. In this regard, by taking the Ottoman archive resources into the centre, the Karamanlis Period was examined as a part of the Ottoman administration in Tripolitania without ignoring different peculiarities which can be called semi-autonomous.

Keywords: Ottoman Empire, North Africa, Western Odjacks (Garp Ocakları), Tripolitania (Libya), Kouloughlis, Karamanlis.

ÖNSÖZ

Tez konusu olarak seçilen “Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)”, daha önce literatüre konu olmamıştır. Mevcut eksiklik göz önüne alınarak bu alanda bir doktora çalışmasının yapılabileceği kanaatine varılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve kaynakları ele alınmış; ikinci kısımda ise mekân ve tarih bağlamında konunun anlaşılabilmesi için gerekli olan ön bilgiler verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde bu ön bilgiler üzerinden Trablusgarp'taki Osmanlı idaresinin Karamanlılar Dönemi'ne kadar olan tarihi seyri, tez konusuna zemin teşkil etmek üzere önemli hususiyetleriyle beraber verilmiştir.

İkinci bölümde, çalışmanın ana gövdesini oluşturan Karamanlılar idaresinin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği ve ne gibi hususiyetler barındırdığı soruları etrafında ilk dönemde Karamanlı Hanedanı'ndan eyalet valiliğini üstlenen üç Paşanın yarı-bağımsız bir yapıyı çağrıştıran icraatları ele alınmıştır. Bu icraatlar “Bâbîâlî ile İlişkiler”, “Dâhilî Hâdiseler” ve “Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler” şeklindeki alt başlıklarla ortaya konulmuştur. Ayrıca bölümün sonuna Karamanlı Hanedanı'nı eyaletten sürerek 2 yıl Trablusgarp valiliği yapan Cezayirli Ali Paşa'nın farklı uygulamalarını anlatan bir kısım da ilave edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise kısa süreli bir sürgünden sonra eyalet idaresini tekrar üstlenen Karamanlı Hanedanı'na mensup valilerin yönetiminde Trablusgarp'ın yabancı devletlerle ve Osmanlı Payitahtıyla girdiği yoğun siyasî-diplomatik ilişkiler ön plana çıkarılarak daha çok kronolojik bir anlatım tercih edilmiştir. Bu dönemin merkezinde yer alan Yusuf Paşa'nın önce müstakil bir sultan gibi hareket ettiği ve fakat 1815 sonrası Avrupa'da ortaya çıkan yeni dengeler dolayısıyla Osmanlı Payitahtına yaklaştığı özellikle vurgulanmıştır. Yine bu bölümde iç isyanlar ve yabancı nüfuzuyla iyice köşeye sıkışan Hanedan idaresinin çöküşüne ışık tutan hadiseler ayrıntılı bir şekilde ortaya konulup değerlendirilmiş ve Osmanlı müdahalesine giden sürecin yapı taşları döşenmiştir. Son olarak planlanma ve

uygulamaya konulma safhalarıyla beraber Osmanlı müdahalesinin Trablusgarp'ta Karamanlılar idaresine son verişİ (1835) ve eyaletin doğrudan İstanbul'a bağlamasının yabancı devletler üzerindeki akisleri kısaca ele alınarak çalışma tamamlanmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında çok değerli ilim adamlarının ve kurumların katkısı olmuştur. Bu minvalde ortaya çıkan çalışmanın tashihinde emekleri geçen Arş. Gör. Enes TAŞ'a, Yrd. Doç. Dr. Ergin ÖĞCEM'e, Yrd. Doç. Dr. Ahmet TÜRKAN'a ve özellikle Yrd. Doç. Dr. Muhammed TANDOĞAN'a; belgelere ve kaynak eserlere ulaşmamda gösterdikleri kolaylık dolayısıyla ise Türkiye'de akademik çalışmalara katkısı her geçen gün artan Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Daire Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi idareci ve çalışanlarına müteşekkirim.

Bu çalışmanın başından beri maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve bilgilerinden çokça istifade ettiğim hocalarım, Yrd. Doç. Dr. Selahattin BAYRAM'a, Yrd. Doç. Dr. Yavuz YILDIRIM'a, Doç. Dr. Recep KARACAKAYA'ya; başka bir üniversitenin kadrosuna geçip kısa bir sonra da Türkiye Cumhuriyeti Encemine (Çad) Büyükelçiliği görevine atanması nedeniyle tez danışmanlığımı resmi prosedürler gereği sürdüremeyen ancak doktora tezimin son hâlini almasında büyük emeği geçen çok değerli hocam Prof. Dr. Ahmet KAVAS'a; gerekli yönlendirmeleri yaparak yerinde hatırlatma ve ikazlarda bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Nurettin GEMİCİ'ye medyun-i şükranım.

Abdullah Erdem TAŞ

Kütahya, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
EK BELGELER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Kaynakları ve Metodu.....	1
2. Mekân ve Tarih Bağlamında Ön Bilgiler.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

FETHİNDEN KARAMANLILAR DÖNEMİNE KADAR TRABLUSGARP'TA OSMANLI İDARESİ

1. Akdeniz’de Osmanlı Varlığının Temelleri ve Osmanlı – Habsburg Mücadelesinin Tarihî Arkaplanı	31
2. Batı Akdeniz’de İlk Türkler ve Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’ya Yöneldiği	37
3. Kuzey Afrika’da Osmanlı İdaresinin Kurulması ve Garp Ocakları.....	39
4. Trablus’un Fethi ve Trablusgarp Ocağı’nın Kurulması	42
4.1. Trablus’un İspanyollar Tarafından İşgali ve Sicilya Kral Naipliğine Verilmesi	44
4.2. Trablus’un Malta Şövalyelerine Verilmesi ve Tâcûrâ Merkezli Direniş Faaliyetleri.....	48
4.3. Trablus’un Fethi	51
5. Fethinden Karamanlılar Dönemine Kadar Trablusgarp’ta Osmanlı İdaresi	53
5.1. Trablusgarp’ta Osmanlı İdaresi’nin Tesisi ve Dönemlere Ayrılması	54
5.2. İlk Doğrudan Osmanlı İdaresi (Beylerbeyiler Dönemi): 1551-1603	55
5.2.1. Turgut Reis’in Trablusgarp Beylerbeyiliği	56
5.2.2. Trablusgarp’ın İlk İdarî-Askerî Teşkilatlanması.....	62
5.2.3. İlk Beylerbeyiler Döneminde Osmanlı İdaresi’nin Bozulması ve İç İsyenlar.....	72
5.3. Dayılar Dönemi (1603-1711).....	84

5.3.1. Dayıların İktidarı Ele Geçirmesi	84
5.3.2. Sakızlı Mehmed Paşa (1633-1649)	88
5.3.3. Sakızlı Osman Paşa (1649-1672)	90
5.3.4. İktidar Mücadelesi ve Dayılar Enflasyonu (1672-1711).....	94
5.3.5. Dayılar Döneminde Trablusgarp'ta Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler	109
5.3.5.1. Fransa	110
5.3.5.2. İngiltere	116
5.3.5.3. Hollanda	123
5.3.5.4. Venedik	124
5.3.5.5. Livorno (Ligorne) ve Malta gibi Korsan Üsleri.....	127
5.3.6. Dayılar İdaresi'nde Toplumsal Sınıflar Arasındaki İktidar Mücadelesi ve Kuloğullarının Yükselişi	130

İKİNCİ BÖLÜM

TRABLUSGARP'TA KARAMANLI İDARESİNİN KURULUŞU VE HANEDANIN İLK DÖNEMİ (1711-1795)

1. Karamanlı Ahmed Paşa (1711-1745).....	137
1.1. Kuloğulları İktidarı ve Karamanlı Ahmed'in İdareyi Ele Geçirmesi.....	139
1.2. Beylikten Paşalığa Karamanlı Ahmed'in Trablusgarp'ta İlk İcraatları (1711-1720).....	142
1.2.1. Bâbîâlî İle İlişkiler.....	143
1.2.1.1. Halil Paşa Meselesi ve Türk Kıyımı	144
1.2.1.2. "Canım Hoca" Mehmed Paşa'nın Trablus'a İlk Gelişi ve Payitaht'tan Gönderilen Diğer Beylerbeyiler.....	146
1.2.2. Dâhilî Hâdiseler: İç İsyancılar ve Seferler	150
1.2.2.1. Tâcûrâ, Misillate ve Müttemehdi Ebu Kayle İsyancıları	150
1.2.2.2. Trablus - Fizan İlişkileri ve Karamanlı Ahmed Bey'in Fizan Seferi	153
1.2.2.3. Berka-Trablus İlişkileri ve Karamanlı Şaban Bey'in Berka Seferi.....	159
1.2.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	161
1.3. Karamanlı Ahmed Bey'in Trablusgarp Beylerbeyiliği'ne Atanması ve Beylerbeyiliğinin İlk Dönemi (1720-1730)	165
1.3.1. Bâbîâlî ile İlişkiler.....	165
1.3.1.1. Canım Hoca Mehmed Paşa'nın Trablusgarp'ı Ele Geçirme Teşebbüsü.....	166
1.3.1.2. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Beylerbeyiliğinin Yenilenmesi	168
1.3.2. Dâhilî Hâdiseler	172
1.3.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	173

1.3.3.1. Fransa-Hollanda	173
1.3.3.2. Avusturya (Nemçe) - Venedik	181
1.3.3.3. İsveç	185
1.4. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Beylerbeyiliğinin İkinci Dönemi (1730-1745).....	186
1.4.1. Bâbîâlî İle İlişkiler.....	186
1.4.2. Dâhilî Hâdiseler ve Trablusgarp-Tunus-Cezayir İlişkileri.....	188
1.4.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	191
1.5. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Vefatı	195
1.6. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Şahsiyeti ve Siyasetinin Ana İlkeleri.....	196
2. Karamanlı Mehmed Paşa (1745-1754)	201
2.1. Bâbîâlî İle İlişkiler.....	201
2.2. Dâhilî Hâdiseler ve Trablusgarp-Tunus-Cezayir İlişkileri.....	201
2.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	203
2.3.1. Napoli/Sicilyateyn – Toskana (Avusturya) – Venedik - Danimarka .	204
2.3.2. İngiltere – Fransa.....	207
2.4. Mehmed Paşa'nın Şahsiyeti ve Siyasetinin Ana İlkeleri	210
3. Karamanlı Ali Paşa: 1754-1793	211
3.1. Bâbîâlî İle İlişkiler: Beylerbeyilik, Mühimmat Yardımı ve Diğer Hususlar	211
3.2. Dâhilî Hâdiseler	216
3.2.1. Ali Paşa'nın Oğulları Arasındaki Çekişmeler ve Veliht Hasan Bey'in Katli	228
3.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	232
3.3.1. Venedik-Sicilyateyn (Napoli)-Malta.....	232
3.3.2. Fransa-İngiltere-Cenova.....	240
3.3.3. İspanya-Hollanda	246
3.3.4. Rusya-Avusturya.....	247
3.4. Ali Paşa'nın Son Dönemlerinde Trablusgarp'ın Dâhilî Vaziyeti	249
4. Cezayirli (Bulgur) Ali Paşa (1793-1795).....	252
4.1. Cezayirli Ali Paşa'nın Trablusgarp Eyaletini Ele Geçirmesi ve Karamanlı Hanedanının Tunus'a Sığınması	252
4.2. Cezayirli Ali Paşa'nın Trablusgarp Beylerbeyiliğine Atanması ve Beylerbeyiliği Dönemindeki Hadiseler.....	256
4.3. Karamanlı Ailesi'nin Tunus Ordusuyla Trablus'u Yeniden Ele Geçirmesi ve Cezayirli Ali Paşa'nın Kaçışı.....	258

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRABLUSGARP'TA KARAMANLI İDARESİNİN İKİNCİ DÖNEMİ VE HANEDANIN ÇÖKÜŞÜ

1. Karamanlı Ahmed (II) Bey: 1795	261
---	-----

2. Karamanlı Yusuf Paşa: 1795-1832	263
2.1. Yusuf Paşa'nın İlk Dönemi (Trablusgarp Tahtına Oturmasından Viyana Kongresine Kadar): 1795-1815	263
2.1.1. Yusuf Bey'in İlk İcraatları ve Trablusgarp Beylerbeyliği'ne Tayini	264
2.1.2. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	266
2.1.2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali ve Bu Süreçte Karamanlı Yusuf Paşa'nın Tarz-ı Siyaseti: 1798-1801	269
2.1.2.1.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali.....	271
2.1.2.1.2. Mısır İşgali Sürecinde Yusuf Paşa'nın Fransızlarla ilişkileri	276
2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Afrika'yla İlk Teması ve Trablusgarp – Amerika İlişkileri.....	287
2.1.2.2.1. Trablusgarp - Amerika Antlaşması: 1796.....	291
2.1.2.2.2. Trablus – Amerika Savaşı: 1801-1805.....	297
2.1.2.2.3. Amerikalılar'ın Karamanlı Ahmed Bey'le İttifakı ve Derne İşgali	303
2.1.2.2.4. Trablusgarp – Amerika Antlaşması: 1805	306
2.1.2.3. Diğer Devletlerle İlişkiler ve Korsanlık Faaliyetleri.....	308
2.1.3. Yusuf Paşa'nın Dâhili Siyaseti (1795-1815).....	313
2.2. Yusuf Paşa'nın İkinci Dönemi: 1815-1832.....	317
2.2.1. Korsanlığın Yasaklanması ve Yabancı Devletlerle İlişkilerin Seyri..	317
2.2.1.1. Viyana Kongresi ile Başlayan Uyum Dönemi ve Avrupa Güç Dengelerinin Trablusgarp'a Etkisi	319
2.2.1.1.1. Köle Ticaretinin Yasaklanması ve Garp Ocakları Meselesi.....	321
2.2.1.1.2. Viyana Kongresi Sonrasında Trablusgarp'ta Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.....	327
2.2.1.1.3. Viyana Kongresi Sonrası Garp Ocakları Meselesinin Osmanlı Payitahtı'ndaki Akisleri.....	333
2.2.2. 1821-1827 Yunan İsyanı ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trablusgarp Gemilerinin Osmanlı Donanması'na Katılması.....	343
2.2.3. Trablus'ta İngiliz Nüfuzu: Konsolos Warrington ve Sömürgeciliğin Keşif Kolu “Seyyahlar”	353
2.2.4. Konsoloslar Arasındaki Rekâbet ve İtalyan Devletleriyle Savaş.....	358
2.2.5. Karamanlı İktidarı'nın Çöküşü: İç İsyanlar ve Vilayetin İktisadi Buhranı.....	363
2.2.5.1. Berka'da Mehmed Bey'in İsyanı: 1816	363
2.2.5.2. Nalut Seferi (1818), Cebel-i Garbî Meselesi (1821-1826), Terhune (1827) ve Urfelle (1828) İsyanları	365

2.2.5.3. Yusuf Paşa'nın Eyalet İdaresinde Görev Verdiği Şahıslar ve Eyaletin Sancaklarını (Kâidlik) Oğullarına Taksim Etmesi	367
2.2.5.4. Beni Velid'de Abdülcelil Seyfünnasır İsyanı- Fizan'ın Elden Çıkması	371
2.2.6. Trablusgarp'ta Fransız- İngiliz Rekâbeti ve Yusuf Paşa'nın Borçları	374
2.2.7. Torun Mehmed Bey İsyanı ve Yusuf Paşa'nın Oğlu Ali Bey Lehine Valilikten Çekilmesi	381
3. Karamanlı Ali (II) Paşa: 1832-1835.....	387
3.1. Trablusgarp'ta İki Ayrı Hükümet: Ali Bey ve Mehmed Bey'in Taht Mücadelesi	389
3.2. İsyân Sürecinde Bâbîâlî'nin Trablusgarp Politikası ve Karamanlı Ali Bey'e Beylerbeyilik Verilmesi.....	395
3.3. Payitaht'ta Trablusgarp'a Müdahale Planları.....	409
3.4. Trablusgarp'a Osmanlı Müdahalesi (25 Mayıs 1835) ve Eyaletin Doğrudan Merkeze Bağlanması.....	417
3.5. Osmanlı Müdahalesi Sonrası Karamanlı Hanedanının Durumu.....	421
3.6. Avrupa Devletlerinin Karamanlı İdaresi'ne Bakışı ve Osmanlı Müdahalesini Değerlendirme Biçimleri.....	424
SONUÇ.....	429
KAYNAKÇA	435
EKLER.....	460
ÖZGEÇMİŞ.....	513

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 1:** İlk Beylerbeyiler Döneminde (1551-1603) Trablusgarp'taki Bazı Görevlilerin Maaşları, s.69-70.
- Tablo 2:** Fetihden Sonra Trablusgarp'ta Görev Yapan Beylerbeyilerin Listesi, s.83.
- Tablo 3:** 1603 – 1711 Arasında Eyaleti Yöneten Dayılar ve Paşaların Listesi, s. 108.
- Tablo 4:** Nisan 1679 – Mayıs 1685 Arasında Trablusgarp Korsanları Tarafından Ele Geçirilen ve Trablusgarp'la Ticaret Yapan Fransız Gemileri, s. 114.
- Tablo 5:** Nisan 1679 – Mayıs 1685 Arasında Trablus Korsanları Tarafından Ele Geçirilen ve Trablus'la Ticaret Yapan İngiliz Gemileri, s. 120.
- Tablo 6:** 1679-1685 Yılları Arasında Trablus Korsanları Tarafından Ele Geçirilen Gemi ve Esirlerin Dolar Cinsinden Değeri, s. 128.
- Tablo 7:** Nisan 1679 – Mayıs 1685 arasında ele geçirilen gemilerin milliyetlere göre dökümü, s. 129.
- Tablo 8:** Nisan 1679 – Mayıs 1685 Arasında Farklı Milletlerden Ele Geçirilen Gemilerin Ortalama ve Toplam Değerleri, s. 130.
- Tablo 9:** Yusuf Paşa'nın Trablusgarp Valiliği'nin İlk Yıllarında Yabancı Devletlerden Tahsil Ettiği Aidat, s. 269.
- Tablo 10:** Viyana Kongresi'nin (1815) Akabinde Garp Ocaklarıyla İmzalanan Antlaşmalar, s. 324-325.
- Tablo 11:** Fetihden Karamanlılar Dönemi Sonuna Kadar Fizan Hâkimlerinin Listesi, s. 374.
- Tablo 12:** 1830 Gümrük Nizamnamesine Göre Trablusgarp'ta Hükümet'in Aldığı Vergiler, s. 379-380.

EK BELGELER LİSTESİ

EK-1: BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 129/1287, Evâsıt-ı Zilhicce 132 (13-23 Ekim 1720)

[Canım Hoca Mehmed Paşa'nın 1720 senesinde Trablusgarp Eyaleti'ni işgal etmeye kalkışması ve hakkında idam fermanının sadır olmasıyla ilgili mühimme kaydı.]

EK-2: BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1054, Evâsıt-ı N 1137 (23-31 Mayıs 1725).

[Bâbiâlî'nin Cezayir Ocağı'ndan memnuniyetine mukâbil Trablusgarp ve Tunus'taki Ocak düzeninden rahatsızlığını âşikâr eden ve Sultan III. Ahmed'in ciddi tehditlerini hâvî mühimme kaydı.]

EK-3: BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1051, Evâsıt-ı N. 1137 (23-31 Mayıs 1725)

[Akdeniz'de gayrimeşru korsanlık yapan bir kaptanın Trablusgarp Ocağı'na sığınması ve Payitaht'ın bu kaptanın teslimini istemesine dair mühimme kaydı.]

EK-4: BOA, **HAT**, 58436, t.y.

[Akdeniz coğrafyasındaki yerlerin nasıl isimlendirildiğinin bir örneği olarak Sicilyateyn Krallığı'na Trablusgarp'ta Napola denilmesi hakkında]

EK-5: BOA, **C.DH**, 4448, 5.R.1159 (27 Nisan 1746).

[Karamanlı Mehmed Paşa'nın Beylerbeyilik beratı]

EK-6: Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 38-43.

[1751 Trablusgarp – İngiltere Antlaşmasının Türkçe Tercümesi]

EK-7: Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 44-50.

[1766 Trablusgarp – Venedik Antlaşması]

EK-8: Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 51-53.

[1768 Trablusgarp – Venedik Antlaşması]

EK-9: BOA, **HAT**, 14337, Muharrem 1208 (Ağustos-Eylül 1793).

[Cezayirli Ali Paşa'nın hacca gideceğini söyleyerek İstanbul'dan ayrılması ve ardından Trablusgarp'ı ele geçirmesinin Payitaht'ta değerlendirilmesi]

EK-10: Hunter Miller (Ed.), **Treaties and other International Acts of the United States of America**, C.II, s. 364.

[11. Maddesi dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda dinsiz bir devlet olduğu iddialarına yol açan Trablusgarp – Amerika Antlaşması (1796)]

EK-11: Mine Erol, "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIII, Ankara 1980, s.130-132.

[1796 Trablusgarp – Amerika Antlaşması'nın Türkçe Tercümesi]

EK-12: BOA, **C.AS**, 27064-1, 12.Ca.1214 (12 Ekim 1799).

[Mısır'ı işgal eden Fransızların üzerine karadan asker göndermesi hususunda Payitaht'tan Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa'ya yazılan emir.]

EK-13: Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 70-77.

[1805 Trablusgarp – Amerika Antlaşması'nın Türkçe Tercümesi]

EK-14: BOA, **HAT**, 22537, 1231/1815-1816

[Viyana Kongresi'nin ardından Garp Ocakları aleyhinde Avrupa'da ortaya çıkan saldırgan tutum dolayısıyla Babiali'nin Avusturya heyetiyle yaptığı görüşme]

EK-15: Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 96-103.

[1830 Trablusgarp – Fransa Antlaşması ve Antlaşmaya Eklenen Trablusgarp Deniz Kuvvetleri Mevcudunu Gösterir Tablo]

EK-16: Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 106-109.

[Fransız Konsolosu Schwebel marifetiyle hazırlanan Trablusgarp Gümrük Nizamnamesi (1831)]

EK-17: BOA, **HAT**, 22538, t.y. [1835]

[Trablusgarp Eyaleti'nin Karamanlı Hanedanı'nın elinden alınıp merkeze bağlanması amacıyla yapılması planlanan müdahalenin Babiali'deki son müzakeresi]

EK-18: BOA, **HRT.h.**, Nu: 2115

[1830 sonrasına ait Garp Ocakları ile bölgedeki diğer hükümetleri ve kabileleri gösteren elle yapılmış harita]

EK-19: BOA, **HRT.h.**, Nu: 648, “Trablusgarp Haritası, Ölçek: 1/2000000”

[Trablusgarp Eyaleti'nin fiziki haritası ve kenarında surlarla çevrili Trablus şehrinin Akdeniz kıyısındaki konumunu gösteren 1/30000 ölçekli diğer bir harita]

EK-20: Richard Tully (Miss Tully), **Letters Written During A Ten Years' Residence at Tripoli in Africa**, say. nu. yok.

[Karamanlı Ali Paşa'nın büyük oğlu ve veliahdı olup kardeşi (Karamanlı Yusuf Paşa) tarafından öldürülen Hasan Bey'in illüstrasyonu]

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.y.	: Aynı yer
Ar.	: Arapça
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
b.	: İbn/bin
bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğum tarihi
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dp.	: Dipnot
Ed.	: Editör
Fr.	: Fransızca
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İng.	: İngilizce
İsp.	: İspanyolca
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Karş.	: Karşılaştırınız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşreden

nu.	: Numara
ORDAF	: Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
St.	: Saint
t.y.	: Tarih yok
Tkd.	: Takdim eden
Thk.	: Tahkik eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınlayan
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Kaynakları ve Metodu

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Türkiye’de akademik anlamda ihmal edilen, yeterli çalışmalar yapılmayan uzmanlık alanlarından birisi şüphesiz Afrika araştırmalarıdır. Başta Avrupa üniversiteleri, resmî ve özel araştırma kurumları olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde Afrika kıtası hakkında geçmişten beri ilmî araştırmalar yapılmaktadır. Bu faaliyetlerin sömürgecilikle irtibatını dikkatlerden kaçırmıyorsak da Türkiye Cumhuriyeti olarak mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devleti’nin kıtadaki hâkimiyetini göz önüne aldığımızda ilmî araştırmalardaki ve alan üzerine yapılan çalışmalardaki eksikliğimizin de üstünü örtemeyiz. Buna rağmen Türkiye’de son dönemlerde Afrika kıtasına yönelik ilginin giderek canlandığı da bir gerçektir. Fakat bu ilgiyi besleyecek ciddi çalışmaların ivedi bir şekilde yapılmasının gerekliliği de açıktır. Zira Osmanlı Devleti’nin Afrika kıtasında kurduğu hâkimiyet ana hatlarıyla dahi olsa maalesef bugüne kadar ortaya konamamıştır. Altı asır boyunca üç kıta üzerinde bu kadar geniş topraklara sahip böylesine güçlü bir devletin sahip olduğu zengin miras yeteri kadar bilinmediği sürece sadece kendi tarihimizdeki boşluklar değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaki toplumların tarihindeki boşluklar da doldurulamamış demektir. Bu amaçla özellikle Kuzey Afrika alanında yapılacak çalışmalar Osmanlı tarihinin daha iyi kavranmasına ve zikredilen eksikliğin bir nebze olsun giderilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’daki eyaletlerinden biri olan ve yaklaşık dört asır Türk hâkimiyetinde kalan Trablusgarp’ın idaresi bir dönem Karamanlı Hanedanı’nın elinde kalmıştır. Bu dönem tarihi hakkında bizim telif edilen eserlerimizde verilen bilgiler genel ifadeler olup akademik anlamda dönemin daha geniş kapsamlı çalışılması gerekmektedir. Zira bugün bile parçalanarak tamamen bağımsız olan bazı devletlerin kısa zamanda daha etkisiz oldukları görülmektedir. Bu açıdan iyi incelendiğinde devlet içinde devlet modelinin 124 yıllık bir deneyimi olarak Karamanlılar, bize önemli katkılar sağlayacaktır. Şu ana kadar Karamanlılar

ile ilgili telif edilen kitaplar, dönemi anlatan seyahatnamelerdeki bilgiler ve batılı konsolosların raporları dışında özellikle Osmanlı arşiv belgeleri temel alınarak ciddi bir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmada ele alınan Karamanlılar (1711-1835) konusu bir anlamda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da tecrübe ettiği esnek devlet yönetimini daha çok idarî ve askerî açıdan incelemeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber yer yer iktisadi ve sosyo-kültürel hususlara da değinilecektir. Kurucu valisi Ahmed Paşa'dan son valisi Ali Paşa'ya kadar tüm hanedan mensuplarının Osmanlı, yerli halk ve Avrupalı devletlerle ilişki ağı, bütünlüğü içinde Osmanlı arşiv kaynaklarının desteğiyle ortaya konulacak olup Türkiye'de akademik anlamda bu alandaki büyük boşluk kısmen doldurulmaya çalışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı, Sınır ve Sınırlılıkları

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden biri olan Trablusgarp'ta 1711-1835 arasında kısmen merkezden bağımsız olarak hüküm süren Karamanlı Hanedanı'nı ele almaktadır. Fakat 124 yıllık Karamanlı İdaresi'nin her yönden incelenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu açıdan çalışma, Trablusgarp'ta Karamanlı İdaresi'nin siyasî ve askerî bakımdan ele alınmasıyla sınırlandırılmış olup bu dönemin iktisadî ve sosyo-kültürel yönleri her ne kadar yeri geldiğinde kısmen değinilmiş olmakla birlikte bir bütün olarak çalışmanın sınırlarının dışında kalmaktadır. Zira Karamanlılar Dönemi'nde Trablusgarp'ta iktisadî ve sosyo-kültürel hayat, kapsadığı alt başlıklarla beraber düşünüldüğünde ancak ayrı bir çalışmanın veya çalışmaların konusu olabilir.

Türkçe yazında bir bütün olarak Karamanlılara hasredilmiş bir çalışma olmadığı gibi Karamanlılar öncesi veya sonrası Trablusgarp'ta Osmanlı idaresini ele alan müstakil çalışma/çalışmalar da yoktur. Böyle çalışmaların olmaması belli bir dönemin tarihini inşa ederken öncesi ve sonrasıyla irtibatlarını kurmakta büyük bir zorluğa yol açmaktadır. Bu açıdan Karamanlılar konusu ele alınmadan önce zorunlu olarak "Fethinden Karamanlılar Dönemi'ne Kadar Trablusgarp'ta Osmanlı İdaresi" başlığı altında bir bölüm hazırlanarak Trablusgarp'ta Karamanlı İdaresi'nin nasıl bir tarihî zemin üzerinde ortaya çıktığı tebellür ettirilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan tezin

Birinci Bölümü'ne "Karamanlılar Konusuna Giriş" de denilebilir. Bu konuda yeterli çalışma yapılmış olsaydı tabii ki bu bölüm müstakil bir bölüm değil ancak beş-on sayfalık bir giriş olacaktı. Diğer taraftan Birinci Bölüm'de ele alınan "Fethinden Karamanlılar Dönemine Kadar Trablusgarp'ta Osmanlı İdaresi" konusuna da üç başlık altında bir girizgâh ilave edilmiştir: Birincisi, Akdeniz'de Osmanlı Varlığının Temelleri ve Osmanlı – Habsburg Mücadelesinin Tarihî Arkaplanı; ikincisi, Batı Akdeniz'de İlk Türkler ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelmesi; üçüncüsü, Kuzey Afrika'da Osmanlı İdaresinin Kurulması ve Garp Ocakları. Bundan sonra kronoloji dikkate alınarak Karamanlı idaresine zemin hazırlayan Trablusgarp'taki Osmanlı idaresi iki ana başlık ve çok sayıda alt başlıkta ele alınmıştır. Ana başlıkların ilki "Trablusgarp'ın Fethi", ikincisi ise "Fethinden Karamanlılar Dönemi'ne Kadar Trablusgarp'ta Osmanlı İdaresi"dir. "Trablusgarp'ın Fethi" kısmında İspanyollar'ın Trablus şehrini işgal etmesiyle başlayan ve Osmanlı fethiyle neticelenen süreç incelenmiştir. "Fethinden Karamanlılar Dönemine Kadar Trablusgarp'ta Osmanlı İdaresi" kısmında ise Birinci Bölüm'ün yazılmasındaki amaca matuf olarak Karamanlılar Dönemi'ne kadar Trablusgarp'ta Osmanlı idaresinin geçirdiği safhalar, bu safhalarda ortaya çıkan siyasi-askeri-diplomatik tahavvülat ve bu tahavvülat neticesinde ortaya çıkan iktisadî ve sosyal dönüşümler ele alınmıştır. Bu kısım inşa edilirken Trablusgarp'ta Osmanlı idaresinin, dört döneme ayrılarak incelenmesinin daha uygun olacağı kabulüyle hareket edilmiştir: 1. Beylerbeyiler Dönemi (Doğrudan İlk Osmanlı İdaresi): 1551-1603; 2. Dayılar Dönemi: 1603-1711; 3. Karamanlılar Dönemi: 1711-1835; 4. Doğrudan İkinci Osmanlı İdaresi Dönemi: 1835-1911. Buna göre, tezin birinci bölümünde ilk iki dönem anahatlarıyla ele alınıp asıl tez konusu olan Osmanlı idaresinin üçüncü safhası, Karamanlılar Dönemi, ikinci ve üçüncü bölümde işlenmiştir. Böylelikle ileride Trablusgarp'ta Osmanlı idaresinin dördüncü dönemi üzerine yapılacak çalışmalara da bir zemin hazırlanmış oldu.

Birinci Bölümün içerisindeki İlk Beylerbeyiler döneminde Turgut Paşa'nın başlığa çekilmesi, Trablusgarp Eyaleti'nin ilk idari-askerî yapılanmasının Turgut Paşa döneminde gerçekleşmesi dolayısıyladır. Dayılar Döneminde Sakızlı Mehmed Paşa ve Sakızlı Osman Paşa'nın başlığa çekilmesinin de aynı şekilde bazı

hususiyetleri vardır. Mesela Sakızlı Mehmed Paşa, Trablusgarp Eyaleti'nde ilk defa Dayılıkla Paşalığı birleştiren validir. Sakızlı Osman Paşa ise Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak ilk defa yabancı devletlerle antlaşma imzalayan Trablusgarp Valisidir ve yabancı devletler onun döneminde ilk defa Trablus'a resmî temsilci atamıştır.

Birinci Bölüm için ilave olarak belirtmemiz gereken bir diğer önemli husus da şudur: Bu bölümde fethinden Karamanlılar dönemine kadar Trablusgarp'ta valilik yapan “beylerbeyiler”in ve “dayılar”ın ayrı ayrı listesi hazırlanmış olup bu hazırlanan listeler, şimdiye kadar neşredilen listeler arasındaki en doğru ve kapsamlı listelerdir.

Birinci Bölüm'ün sonuna “Dayılar Dönemi'nde Trablusgarp'ta Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler” ve “Dayılar İdaresi'nde Toplumsal Sınıflar Arasındaki İktidar Mücadelesi ve Kuloğullarının Yükselişi” başlıkları altında Karamanlılar Dönemi için gerekli olan diplomatik ve sosyo-kültürel altyapının inşa edildiği iki kısım ilave edilmiştir. Bu kısımda ilk olarak Karamanlı valilerin yabancı devletlerle neredeyse Osmanlı Devleti'nden bağımsız harp ve sulh yapma teâmüllerinin Dayılar Dönemi'nde oluştuğu vurgulanmak istenmiştir. İkinci olarak ise Trablusgarp'ta ilk defa bir Kuloğlu'nun (Karamanlı Ahmed Paşa'nın) eyalet idaresini veraset usulüne rabt etmesinin nasıl mümkün olabildiğini göstermek sadedinde Dayılar idaresinde Trablusgarp'taki sosyal sınıflar arasındaki mücadeleye temas edilmiş ve bu mücadelede Kuloğulları'nın hangi şartlar tahtında öne çıkabildiği tebellür ettirilmiştir. Ardından Birinci Bölüm'de inşa edilen zemin üzerinden Trablusgarp'ta Karamanlı İdaresi'ne geçilmiştir.

Karamanlı İdaresi çalışmada iki bölüm olarak incelenmiştir. Bunun sebebi yukarıda da zikredildiği şekliyle idarî ve siyâsî yapıyla ilişkilidir. Aslında Karamanlı idaresinin ele alındığı İkinci ve Üçüncü Bölüm birbiriyle irtibatlıdır. Fakat bu iki bölüm, Cezayirli Ali Paşa'nın Trablusgarp idaresini ele geçirdiği ve Karamanlı Hanedanı'nı eyaleti terk etmek zorunda bıraktığı 2 yıllık bir dönem dolayısıyla birbirinden ayrılmıştır. Bu iki yıllık dönem 124 yıllık bir hanedan idaresi için çok uzun bir zaman dilimi değilse de eyalet dâhilinde sebep olduğu tahavvülat dikkate alındığında önemli bir fark oluşturmuştur. İlk olarak bu iki yıllık dönem, hanedan

içerisinde yaşanan taht kavgalarının ve iç kargaşanın, dışarıdan bir müdahaleyle eyalet idaresinin çok kolay bir şekilde kaybedilmesine sebep olacağını gösterdiği için önemlidir. Ancak Karamanlı Hanedanı, kendileri için acı bir tecrübe olan bu süreçten ders almamış ve Hanedanın sonunu yine böyle bir taht kavgası getirmiştir. İstanbul merkezli bir bakış açısıyla ise daha farklı bir yorum yapılabilir. Karamanlı valiler her ne kadar kendilerini Trablusgarp melikleri olarak görseler de yerli halk başlarındaki idarecileri ancak İslam Halifesi'nin (Osmanlı Padişahı'nın) onayını almak şartıyla meşru görüyorlardı. Zaten Cezayirli Ali Paşa da eyaleti ele geçirmeye teşebbüs ettiğinde -sahte de olsa- Padişah fermanıyla başarılı olmuş ve ahalinin itaatini sağlayabilmişti. Aynı şekilde Karamanlı ailesi de her ne kadar müstakil melikler gibi davranmışlarsa da Osmanlı Payitahtı'yla karşı karşıya geldiklerinde Halife'ye itaati tercih etmişlerdi. Bu açıdan 2 yıllık Cezayirli Ali Paşa dönemi Karamanlı idaresinde önemli bir dönüm noktası kabul edilerek çalışmanın Karamanlıları kapsayan kısmı iki bölüm tahtında incelenmiş; Cezayirli Ali Paşa döneminin kendisinden önceki dönemle irtibatı daha kuvvetli olduğu için bu dönem, İkinci Bölüm'de ele alınan Karamanlılar idaresinin ilk safhasının sonuna ilave edilmiştir.

“Trablusgarp'ta Karamanlı İdaresinin Kuruluşu ve Hanedanın İlk Dönemi: 1711-1795” üst başlığını taşıyan çalışmanın İkinci Bölümü'nde Karamanlı Hanedanı'nın Kurucusu Ahmed Paşa'dan, torunu Ali Paşa'nın son döneminde eyaleti ele geçiren ve 2 yıl yöneten Cezayirli Ali Paşa'ya kadar olan süreç ele alınmıştır. Bu 80 küsur yıllık dönem ele alınırken şöyle bir usul takip edilmiştir. Her valinin dönemi üç ana başlık tahtında incelenmiş olup bunların önüne veya sonuna gerekli bilgilerin verildiği kısımlar ilave edilmiştir. Üç ana başlık şunlardır: 1. Bâbiâlî ile İlişkiler; 2. Dâhilî Hâdiseler; 3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler.

“Bâbiâlî ile İlişkiler” başlığı altında Trablusgarp Eyaletinin Karamanlı valiler idaresi altında iken Osmanlı Devleti'yle olan ilişkileri ele alınmıştır. Bu ilişkiler, beylerbeyiliğe atanma ve görevde kalma, Payitaht'tan yapılan mühimmat yardımı, eyaletin yabancı devletlerle olan ilişkilerinin Payitaht tarafından nasıl değerlendirildiği gibi konuları kapsamaktadır. Eyaletin Payitaht'la ilişkilerinde korsanlık faaliyetlerine taalluk eden hususlar ise daha çok “Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler” başlığı altında ele alınmıştır.

“Dâhilî Hadiseler” başlığı altında eyalet dâhilindeki isyanlar, isyanları bastırmak için yapılan seferler, taht mücadeleleri ve eyaletin komşularıyla ilişkileri gibi konular ele alınmıştır. Aslında komşu eyaletlerle (Cezayir-Tunus-Mısır) ilişkiler, her üç başlık altında da incelenebilecek hususiyetler taşıyor olsa da daha çok iç siyaset üzerinde yaptığı tesirin büyüklüğü dikkate alınarak bu başlık altında incelenmiştir. Eyaletin doğusunu teşkil eden Berka, güneyini teşkil eden Fizan bölgesi ve komşularıyla (Kanim-Bornu) ilgili meseleler de yine aynı hususiyet gözönüne alınarak bu kısımda ele alınmıştır.

“Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler” başlığı altında ise yukarıda da ifade edildiği gibi daha çok korsanlık faaliyetleri, savaş ve barış yapma çerçevesinde eyaletin Avrupa devletleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır.

Yukarıdaki üçlü konu tasnifi bir usul olarak İkinci Bölüm’de takip edilmişse de Üçüncü Bölüm’de büyük ölçüde bu usulün dışına çıkılarak kronolojiye uyulmuştur. Genel olarak konu tasnifinde kronoloji ikinci planda kaldığı ve bu da bazen olayların birbiriyle ilişkisini kurmakta bir zorluğa neden olduğu için böyle bir yola başvurulmuştur. Zira Üçüncü Bölüm’ün önemli bir kısmını kendisine tahsis ettiğimiz Yusuf Paşa’nın dönemi, beynelmilel siyaset ve diplomasinin hızlandığı ve ilişkilerin yoğunlaştığı bir dönem olduğu için bu dönemde konu tasnifine uygun bir anlatım takip edildiğinde cereyan eden hâdiselerin takibini yapmak ve sebep-sonuç ilişkisini kurmak oldukça güçleşecekti. Bu açıdan Üçüncü Bölüm’de, büyük ölçüde İkinci Bölüm’de takip ettiğimiz üçlü konu tasnifinin dışına çıkmıştı.

Araştırmanın kapsamı ve sınırları bu şekilde belirlendikten sonra sınırlılıklar hususunda şunlar söylenebilir: Her çalışma genel olarak çalışmada kullanılan kaynaklar ve bu kaynaklardan istifade etme usulleri muvacehesinde bir şekil alır. Çalışmanın konusuna dair Türkçe kaynaklar çok sınırlıdır. Yabancı kaynaklar çoksa da bunlardan istifade etmenin önünde de dil engeli vardır. Bu açıdan araştırmamızda Türkçe kaynaklardan çok Arapça ve İngilizce yazılmış yabancı kaynaklardan istifade edilmiştir. Yeri geldiğinde Fransızca ve İtalyanca kaynaklardan da yararlanma yoluna gidilmişse de bunlar çok sınırlıdır. Diğer yabancı dillerde yazılmış kaynaklara ise neredeyse hiç müracaat edilememiştir. Fakat buradaki eksiklik, büyük ölçüde kullanılan diğer kaynaklardan telafi edilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan özellikle

Osmanlı arşiv belgeleri dikkatli bir şekilde incelenerek Türkçe ve yabancı dilde yazılmış kaynaklardaki bilgiler, buradaki bilgilerle karşılaştırılmış ve tarihi süreç bu şekilde inşa edilmiştir. Bu noktadan sonra kaynakların analizine geçebiliriz.

1.3. Araştırmanın Temel Kaynakları ve Metodu

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devletin sınırları ve hâkimiyeti üzerine endişelerin başlamasına paralel olarak devlete tabi olan bölgelerin daha iyi tanınması ve buralarla merkezin irtibatının pekiştirilmesi düşüncesi de canlanmıştı. Bu amaçla tarih, coğrafya ve seyahatname türü eserlerin yazılmasına ihtimam gösterildi ve bu alanlarda yeni yeni eserler ortaya çıktı. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden biri olan Trablusgarp üzerine yazılmıştı: *Târih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarp* (1284/1867). İlmiye silkinden olan Mehmed Nehicüddin Efendi, babası Aşir Efendi'nin Trablusgarp Mollalığı sırasında yanında bulunmuş ve burada eline geçen İbn Galbun Tarihi'ni (*et-Tezkâr fî men meleke Tarabulus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*), Türkçe'ye kazandırmak istemişti. 1867 yılında basılan bu eser, Trablusgarp ile ilgili ilk basılı eserimizdir. Fakat eser bir süre sonra unutulmuş olmalıdır. Zira Mehmet Mitat, 1929 yılında eseri tozlu bir sahaf rafında bulduğunda "Hayat" dergisinde tanıtma ihtiyacı duymuştu. Sonra yine unutulan eser, Afrika çalışmalarına ilginin artmaya başladığı bir dönemde, 2013'te, Prof. Dr. Ahmet Kavas'ın editörlüğünde Hasan Safi'nin *Trablusgarp Tarihi*'yle (1328) beraber yayına hazırlanıp basıldı. Tercüme kısmı özet mahiyetinde olan bu eseri değerli kılan yönlerden biri, şüphesiz ilk olmasıdır. Ancak daha önemli bir hususiyeti de vardır. O da Nehicüddin Efendi'nin tercümeyle ilave ettiği zeyl mahiyetindeki kısımlarda Trablusgarp hükümetine ve devlet adamlarına ait bazı resmi belge ve bilgileri bu esere dercetmesidir. Bu resmi belgelerin başında ise yabancı devletlerle yapılan antlaşmalar gelir. Nehicüddin Efendi, eserinin takriben 100 sayfasını vilayeti adeta yarı bağımsız bir ülke gibi idare eden Karamanlı valilere tahsis etmiştir. Bu aileden eyaleti/ocağı idare edenlerin dönemleri ve bilhassa İsveç, Belisyen (Venedik), Toskana, Fransa, İngiltere ve Amerika ile yaptıkları antlaşmalar madde madde esere alınmıştır. Bu açıdan çalışmamızda bu esere, diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırma yapılarak sıkça müracaat edilmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde yazılan diğer bir Trablusgarp tarihi de Trablusgarp Şeyhülbeled'i olarak görev yapmış olan meşhur Nâib ailesinden Ahmed Bey'in 2 ciltlik eseridir: *el-Menhelül'l-Azb fi Târîhi Trablus el-Garb* (C.I: İstanbul 1317/1899-1900). Fakat bu eser Arapça olduğu için Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde esere başvurular sınırlı olmuştur. Bu eserin hususiyeti, Trablusgarp tarihini valiler üzerinden anlatılırken arada zikri geçen vali döneminde yaşamış ulemanın ve veli zatların biyografisinin verilmesidir.

Nehicüddin Efendi'nin eserinin ardından belki de Mehmet Mitat'ın 1929'daki hatırlatması üzerine 1936-37 yıllarında Cumhuriyet döneminde yazılmış ilk Kuzey Afrika çalışması sayılabilecek bir eser neşredildi: *Şimalî Afrika'da Türkler*. Erzincan Mebusu Aziz Samih İltar'ın bu iki ciltlik eseri, Kuzey Afrika'da dört asra yakın bir süre devam eden Osmanlı Hâkimiyeti'ni ele almaktadır. Eserde arşiv malzemeleri yanında konuyla alakalı ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Daha sonra Arapçaya da tercüme edilen bu eserin 185-257 sayfaları arası Trablusgarp'a ayrılmıştır. Yazar, yaklaşık 20 sayfa ayırdığı Karamanlılar Dönemi'ni anlatırken kitabının genelinde yaptığı gibi o dönemle ilgili elde edebildiği arşiv kayıtlarını, yazma ve basma kitaplar ve genel Osmanlı tarihlerindeki bilgileri uzun alıntılarla ve dipnotlarla birleştirerek derli toplu bir anlatımdan ziyade dağınık ve fakat farklı bilgileri bir arada okuyucuya sunmaya gayret göstermiştir. Eserin konumuz açısından göze çarpan en önemli eksikliği, Cezayir ve Tunus ele alınırken çokça kullanılan arşiv kaynaklarının (Mühimme kayıtlarının) özellikle Trablusgarp'ta Karamanlılar Dönemi anlatılırken neredeyse hiç kullanılmamasıdır. Ayrıca Aziz Samih Bey eserinde Karamanlılar idaresindeki Trablusgarp'ın nasıl değerlendirilebileceği konusunda bir görüş bildirmekten ziyade elde ettiği malumatı vermekle yetinmiştir.

Libya konusundaki diğer bir eser, Türkiye Cumhuriyeti Libya Büyükelçiliği de yapmış olan Celal Tefvik Karasapan'ın *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan* (1960) adlı eseridir. Karasapan, Libya'daki Osmanlı hâkimiyetini yaklaşık yüz sayfada anlatmıştır. Yirmi sayfalık (123-142) bir kısmı ise Karamanlılar'a ayrılmıştır. Daha çok Trablusgarp'la ilgili yazma ve basma eserlerden istifade eden Karasapan; Karamanlılar döneminin belli başlı olaylarını sıralarken diplomatlığın getirdiği bir

hassasiyetle yabancı devletlerle yapılan antlaşmalara dikkat çekmiş ve yeri geldiğinde de zikrettiği tarihi olaylar üzerinden Osmanlı Devleti'nin yanlış politikalarına ve siyaset adamların yanlış icraatlarına değinerek dönemin tarihini eleştirel bir gözle ortaya koymuştur. Fakat Karamanlılar devrinde Trablusgarp'ın idarî yapısı ve Osmanlı'nın buradaki yönetim anlayışı hususunda fazla bir değerlendirme yapamamıştır.

Bu iki eserin dışında dönemle ilgili değerli bir makale Dr. Mine Erol tarafından yazılmıştır: *Amerikan Trablusgarp İlişkileri* (1980). Bu makalenin hususiyeti; Karamanlılar Dönemi'nde Trablusgarp valisi Yusuf Paşa'nın Amerikalılarla savaşı ve yaptığı antlaşmalarla şekillenen ilişkilerin, Amerikan arşiv kayıtları esas alınarak ortaya konulmuş olmasıdır. Bu alanda öncü bir çalışma olan makalenin benzer çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünülmüşse de şimdiye kadar bu gerçekleşmemiştir.

Karamanlılar Devrinde Trablusgarp'ın müstakil bir devlet görünümünde olduğu ve böyle bir yapı dolayısıyla eyaletin neredeyse yabancı devletlerin eline geçeceği hususunda dikkat çekici ifadeler yer veren Mehmed Nuri ve Mahmud Naci kardeşlerin *Trablusgarp* (1330) adlı eseri de konuyla ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Bu eser, Prof. Dr. Ahmet Kavas'ın editörlüğünde "*Trablusgarp: Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*" adıyla 2012'de yayınlanmıştır.

Trablusgarp üzerine yapılan tezler ise genellikle öncesi ve sonrasıyla İtalyan işgali (1911) üzerinedir. Bunun dışına çıkan iki tez vardır: *Osmanlı Resmî Kaynaklarına Göre Trablusgarp Vilayeti (1282-1312/1865-1894)* ve *Trablusgarp'da Osmanlı İnşa Faaliyetleri (1835-1911)*. Bu iki tez de 1982 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Libyalı öğrencilere yaptırılmıştır. Bu çalışmalarda ve II. Abdülhamid döneminde Trablusgarp'taki gelişmeler üzerine yapılan bazı tezlerde Trablusgarp'ın önceki dönemlerine dair kısa bilgiler verilmiş; fakat Karamanlılar Dönemi müstakil olarak çalışılmamıştır.

Karamanlılar konusuna dair çalışmaya başladığımızda genel olarak elimizdeki ilk eserler yukarıda zikredilenlerdi. Bu süreçte Prof. Dr. Ahmet Kavas'ın gayretleriyle İSAM Kütüphanesi için satın alınan Libya'yla ilgili özellikle Arapça

eserler, çalışmamızın ana çerçevesini oluştururken çok işimize yaradı. Bu eserlerin başında İtalyan Tarihçi, Türkolog ve Doğubilimci Ettore Rossi'nin "*Storia di Tripoli e Della Tripolitania dalla Conquista Araba al 1911*" adlı eserinin ilk baskısı 1974'te yapılan Arapça tercümesi "*Libya Münzü'l-Fethi'l-Arabî Hatta Seneti 1911 (Arap Fethinden 1911 Senesine Kadar Libya Tarihi)*" gelir. Üç kısımdan oluşan eserin birinci kısmında, Arap fetihlerinden Osmanlı fethi öncesine kadar olan tarihi süreç; ikinci kısımda, İspanyol işgaliyle başlayan ve Osmanlı idaresinin üçüncü safhası olan Karamanlılar Dönemi'nin sonuna kadarki tarihi süreç ve üçüncü kısımda da 1835'teki Osmanlı müdahalesiyle başlayıp 1911'deki İtalyan işgaline kadar devam tarihi süreç ele alınmıştır. Rossi, eserinde İtalyan kaynakları başta olmak üzere çok sayıda yabancı kaynağa başvurmuştur. Bunların başında yabancı devlet arşivleri, konsolosluk raporları, resmî-gayrı resmî yazışmalar gelir. Arapça ve Türkçeye hâkimiyeti de eserinde başvurduğu kaynakları çeşitlendirmiştir. Ancak bu çeşitlilik Osmanlı arşiv belgelerine müracaat edecek seviyeye ulaşamamıştır.

Ettore Rossi'nin eseri kadar analitik olmasa da Costanzo Bergna da Trablusgarp tarihi kaleme alan İtalyan tarihçilerdendir. Bergna'nın eseri "*Trablus min 1510 ilâ 1850 (1510'dan 1850'ye Kadar Trablus)*" adıyla 1985'te Arapçaya tercüme edilip basılmıştır. Bergna daha çok İtalyanca eserleri ve arşiv belgelerini kullanmış; yabancı kaynaklara özellikle Arapça ve Türkçe eserlere pek müracaat etmemiştir. Eserindeki en önemli hususiyet, İbn Galbun Tercümesi'ndeki gibi Trablusgarp Eyaleti ile yabancı devletler arasında yapılan antlaşmaların madde madde verilmesidir. Ayrıca Bergna da Rossi gibi Trablusgarp idarecilerine dair listeler (Beylerbeyiler, Dayılar, Karamanlılar, Valiler) hazırlayıp eserine derç etmiştir.

Trablusgarp'ta Fransız konsolosu olarak (1881-1884) görev yapmış olan tarihçi ve diplomat Charles Feraud'un "*Annales Tripolitaines*" adlı eserinin birinci baskısı 1973'te yapılan Arapça tercümesi "*el-Havliyyatü'l-Libiyye münzü'l-fethi'l-Arabî hatta'l-Gazvi'l-İtalî (Arap Fethinden İtalyan İşgaline Kadar Libya)*" Trablusgarp tarihi hususunda bir derya gibidir. Uzun uzun nakledilen konsolosluk raporları, devlet adamlarının yazışmaları, mektuplar vs. bu eserden istifadeyi zorlaştırmakla beraber tarihî, sosyo-kültürel, iktisâdî pek çok ayrıntı bilgiyi de ihtiva

etmesi açısından eseri değerli kılmaktadır. Eseri Arapça'ya tercüme eden Muhammed Abdülkerim el-Vâfi müellif hakkında ayrıntılı bir çalışma da yapmış ve bu çalışmasını “*Charles Feraud et La Libye, ou Portrait D'un Consul de France a Tripoli au XIX Siecle, 1876-1884*” adıyla 1977'de Trablus'ta yayınlamıştır. Mütercim Feraud hakkındaki eserinin ilk kısmında onun şarkiyatçılığını, ikinci kısmında siyasi ve diplomatik yönünü, üçüncü kısmında ise tarihçi yönünü ele almıştır. Buna göre Feraud, muasırı olan Libyalı tarihçi Ahmed Bey en-Nâib el-Ensârî'yi yakından tanımaktadır. Feraud, görev yaptığı dönemde Trablusgarp'ta mühim olayların sadece sicillere kaydedildiğini fakat tedvin edilmediğini, dağınık bir halde bulduklarını belirtmiş; bu yüzden halkın kendi tarihlerini tevatür yoluyla gelen şifahi bilgiler üzerinden yarım yamalak bildiğini ve çoğu zaman bu bilgilerin de birbiriyle çeliştiğini söylemiştir. Belki de böyle bir saikle Trablusgarp tarihini araştırmaya başlayan Feraud ilk olarak İbn Galbun'un mezkûr eserine ulaşmıştır. Verdiği bilgilere göre, Trablusgarp'ta görev yaptığı dönemlerde İbn Galbun Tarihi'nin bir nüshası Türk hükümeti tarafından satın alınıp İstanbul'a götürülmüş ve burada Türkçe'ye tercüme edilerek esere zeyl yapılmıştır. Feraud da 1879'da Trablus'ta bulunduğu *İbn Galbun Tarihi*'ni 3 ay gibi kısa bir sürede Arapça'dan Fransızca'ya tercüme etmiş; fakat belki de tercümesini yetersiz gördüğü için yayınlamamıştır. Zira bu tercüme şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. *İbn Galbun Tarihinin* yazma bir nüshası Paris Milli Kütüphanesi'ndedir ve bu eseri Feraud'dan önce Trablusta görev yapan Fransız Konsolosu Delaporte (1872-1878) Paris'e göndermiştir. Bu yazma nüshanın müstensihisi Charles Feraud'dur. Görüldüğü gibi *İbn Galbun Tarihi*, her şekilde Trablus çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Feraud'un eserinde de bu yüzden sıkça bu esere başvurulmuştur.

Libyalı tarihçilerin gayretleriyle gün yüzüne çıkan “*el-Yevmiyyatü'l-Libiyye*” adlı 2 ciltlik hacimli eser de Karamanlılar hususunda çok değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Hasan el-Fakih Hasan'ın aile mirası olarak eline geçen belgeler ve farklı kaynaklardan derleyip oluşturduğu eserinin ilk cildinde 1551-1832 arasının tarihine ışık tutan parça parça bilgiler, vesikalar ve risaleler yer almaktadır. İkinci cildi ise 1832-1835 arasını kapsamakta ve “İç Savaş ve Karamanlı Döneminin Sonu” başlığını taşımaktadır. Eserin özellikle ikinci cildi Trablusgarp'ın iktisadi ve sosyo-

kültürel hayatı için değerli bilgiler barındırmaktadır. Fakat biz daha çok eserin siyasi-askeri tarihe dair bilgiler barındıran birinci cildinden istifade ettik.

Libyalı tarihçi Muhammed el-Hâdî Abdullah Ebû Uceyle'nin "*en-Neşâtü'l-Lîbî fi'l-Bahri'l-Mütevassıt fi Ahdi'l-Üsrati'l-Karamanliyye (1711-1835) ve Eseruhû alâ Alâkâtihâ bi'd-Düveli'l-Ecnebiyye*" (1997) adlı eserinde Karamanlılar Döneminde yabancı devletlerle yapılan savaşlar ve antlaşmalar merkeze alınarak korsanlık faaliyetleri incelenmiştir. Bu açıdan eser önemliyse de temel dayanakları daha çok yabancı kaynaklar olduğu için mesele aslında tek taraflı incelenmiş gibidir. Özellikle korsanlık konusunda Trablusgarp – Avrupa devletleri konumlandırmasına Osmanlı Devleti'nin de ilave edilmesi gerekmektedir. Fakat eser bu açıdan noksandır.

Libyalı tarihçilerden Ömer Ali b. İsmail'in "*İnhîyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fi Libya, 1795-1835*" (1966) çalışması da çok değerlidir. Eserin en mühim tarafı ilk defa Trablusgarp tarihlerinde bu kadar çok Türkçe belgeye yer verilmesidir. Diğer taraftan eserin "Ekler" kısmında sunulan bu belgelere dayanarak verilen bilgiler Fransız arşivleri gibi yabancı devlet arşivlerinden, Libya arşivlerinden ve yerli-yabancı diğer kaynaklardan elde edilen belge ve bilgilerle beraber değerlendirilmiştir. Bunun dışında kısmen istifade etmekle beraber elde edemediğimiz iki kaynak da zikre değerdir: Kola Folayan'ın "*Libya Esnâe Hükmi Yusuf Paşa el-Karamanlı (Karamanlı Yusuf Paşa'nın Döneminde Libya)*" (1988) ile Rodolfo Micacchi'nin "*Trablusgarp Tahte Hükmi Üsreti'l-Karamanlı (Karamanlı Hanedanı Hâkimiyetinde Trablusgarp)*" (1961) şeklinde Arapçaya tercüme edilen eserleri. Bu iki eserden ancak diğer kaynaklarda yapılan atıflar muvacaheesinde istifade edebildik.

Bu Türkçe ve Arapça kaynakların yanısıra çalışmada özellikle yabancı devletlerle yapılan antlaşmalar ve konsolos atamaları hususunda müracaat ettiğimiz İngilizce kaynaklar oldu. Bunların başında British Foreign Office'in yayınladığı "*British and Foreign State Papers*" gelmektedir. Aynı şekilde Fransızca olarak da Ferdinand de Cornot Baron de Cussy'nin yayınladığı "*Recueil des Traités de Commerce et de Navigation de la France*" adlı eserden çokça istifade edildi.

Şimdiye kadar saydığımız eserler temel olarak tezin ana omurgasını oluştururken en çok istifade ettiğimiz eserlerdir. Bunun dışında kaynakçadan da görülebileceği üzere seyahatnameler, makaleler, tezler gibi çok sayıda esere müracaat edildi. Bunların başında ise ansiklopediler gelmektedir. Özellikle çalışmaya ilk başlarken yönümüzü tayin etmek ve çalışmanın kaynaklarını tespit etmek hususunda Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde tespit ettiğimiz “Libya”, “Trablusgarp”, “Garp Ocakları”, “Korsan” “Fizan”, “Berka”, “Karamanlı” gibi maddelerin faydası çok oldu.

Bu çalışmanın belki de en önemli yönünü oluşturan Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine gelecek olursak şunları söyleyebiliriz: Çalışmada yüz elli civarında Mühimme Defteri taranmış ve içlerinden tespit edilen hükümler, diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerle beraber değerlendirilerek kullanılmıştır. Mühimme Defterleri'nin arkasından Hatt-ı Hümayun, Muallim Cevdet ve Ali Emiri Tasnifi en çok kullanılan fonlardır. Arşiv belgelerinden elde edilen veriler diğer verilerle karşılaştırıldığında özellikle Rossi ve Feraud'un eserlerinde verdiği bilgilerle uyumu görülmüştür.

Her çalışmanın artıları ve eksileri olur. Türkçede Karamanlılar konusunu ele alan çalışmalar, zaten çok sınırlıdır. Müstakil bir eser de yoktur. Bu en büyük eksikliktir. Yabancı dilde yapılan çalışmalara baktığımızda ise Avrupa devletleri arşivlerine ve konsolosluk raporlarına dayanmaları en güçlü yönleridir. Ancak şimdiye kadar zikrettiğimiz kaynakların genel eksikliği Osmanlı arşiv belgelerinin kullanılması noktasındadır. Yapılan çalışmalarda arşiv belgeleri ya çok az yahut hiç kullanılmamıştır. Bu açıdan çalışmamızda arşiv belgelerinin kullanımına özel bir ihtimam gösterilmiştir.

2. Mekân ve Tarih Bağlamında Ön Bilgiler

Çalışma konusu olan Trablusgarp'ta Karamanlı idaresinin iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak mekânın tanıtılması gerekmektedir. Bahse konu olan coğrafya en geniş olarak Akdeniz coğrafyasıdır. Hususi olarak ise bugünkü Libya topraklarıdır. Mekânla birlikte araştırmada sıkça kullanılan “korsan” ve “korsanlık”

gibi kavramların açıklanması da gerekmektedir ki böylelikle tarihi sürecin nasıl bir temel üzerinde adım adım inşa olunduğu açık bir şekilde görülebilsin.

2.1. Akdeniz

Türklerin Akdeniz dediği bu deniz için İngiliz ve Latin dillerinde “karalar arasındaki” manasına “Mediterranee” kelimesi kullanılmıştır. Romalılar “Bizim Deniz”, Yahudiler “Büyük Deniz” (Yam Gadol), Almanlar “Orta Deniz” (Mittelmeer) ve Antik Mısırlılar “Yeşil Deniz” adını tercih etmişlerdir.¹

Akdeniz doğuda Anadolu'nun güneyinden Mısır'a inen bir kavis şeklinde başlayarak batıda Fas ve İspanya'yı ayıran Cebelitarık Boğazı'nda Atlantik Okyanusu'yla birleşir. İki ucu dar ortası geniş olan Akdeniz'in içinde birçok deniz vardır. Anadolu ile Yunanistan arasındaki Ege yahut Adalar Denizi, Yunanistan ile İtalya arasındaki üstte Adriyatik Denizi altta İyon Denizi, Sicilya ile Korsika-Sardinya adaları arasındaki Tiren Denizi ve bu adalardan başlayarak İtalya ve Fransa'nın birleştiği kıyılara kadar uzanan Ligurya Denizi bunların başlıcalarıdır. Hatta Karadeniz de Akdeniz'in bir parçasıdır. Akdenizin başlıca adaları doğudan batıya Kıbrıs, Rodos, Girit, Malta, Sicilya, Korsika, Sardinya ve Balear adalarıdır. Bunun dışında sayılamayacak kadar çok küçük adaya sahiptir. Belli başlı Akdeniz'e kıyı şehirler ise doğudan batıya ve kuzeyden güneye olacak şekilde İskenderun, Antalya, Bodrum, İzmir, Gelibolu, Selanik, Atina, İnebahtı, Preveze, Dubrovnik, Venedik, Kalabriya, Messina, Palermo, Napoli, Roma, Cenova, Nice, Toulon, Marsilya, Barcelona, Almerya, Tanca, Melilla, Tlemsen, Oran, Tenes, Şerşel, Cezayir, Bicaye, Cicel, Bona (Annaba), La Goletta (Halkulvad), Tunus, Trablusgarp, Bingazi, Derne, Tobruk, İskenderiye ve Kudüs'tür.

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını buluşturan Akdeniz tarih boyunca ticaretin, savaşların ve kültürel alışverişin merkezi olmuştur. Ne başlı başına bütün bir ortak kültürü temsil eder ne de tamamen birbirinden coğrafi ve kültürel olarak ayrılmış unsurların çarpışma alanıdır. Hem bir ortak kültür hem de bir çarpışma ve mücadele alanıdır. Akdeniz'in kuzeyi genel olarak Batı-Hıristiyan kültürünün,

¹ David Abulafia, **Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.19.

güneyi de Doğu-İslam kültürünün bir parçasıdır. Türklerin bu coğrafyaya dâhil olması ise 15. yüzyılın sonlarına rastlar.

15. yüzyılın sonlarında Akdeniz'in kuzeyine bakacak olursak ilk sırada, büyüyen ve daha sonra neredeyse bütün Avrupa kıtasına hâkim olacak bir güç olarak İspanyollar, arkasından Cenevizliler ve Venediklilerin başı çektiği İtalyanlar gelir. Fransızlar ve İngilizler ise bu dönemde çok güçlü bir unsur olarak yer almazlar; İspanyol tehlikesine göğüs germeye çalışan ve zaman zaman Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen bir durum arzederler. Bunun dışında Akdeniz'deki mücadelenin bir parçası olan Papalık, Saint Jean (Kıbrıs-Rodos-Malta) Şövalyeleri ile İtalya ve Arnavutluk'un birleştiği noktada yer alan (Dubrovnik) Osmanlı Devleti'ne tabi olmuş tüccar Raguzalıları sayabiliriz.

Akdeniz'in güneyinde ise batıdan doğuya Fas'ta kıyıda Vattasîler (1428-1549), iç bölgede Sadîler (1510-1659), Batı Cezayir'de Zeyyanîler (1236-1555), Doğu Cezayir, Tunus ve Trablus'ta Hafsîler (1229-1574) ve Berka bölgesinde Mısır ve Suriye'ye hâkim olan Memlûklerden (1250-1517) oluşan Kuzey Afrika devletleri yer almaktadır. Bu siyasi yapı Osmanlı Devleti'nin müdahalesiyle 16. yüzyıl içerisinde büyük değişikliklere uğramıştır.

2.2. Libya'nın Tarihi Coğrafyası: Berka, Fizan ve Trablusgarp

Eski coğrafyacıların Libya adını verdikleri bölge, ilkçağda Kuzey Afrika'daki Rizacium (Tunus), Cyrtica (Küçük Sirt denilen Gabes bölgesinden Büyük Sirt denilen Cevnü'l-Kibrît Körfezi'ne kadar olan bölge), Cirenaica (Berka/Bingazi), Garamanti (Phasania/Fizan²) bölgelerinden oluşuyordu. Daha sonraları Tunus, dışarıda bırakılarak Libya'nın bu üç bölgeden (Cyrtica-Cirenaica-Phasania) ibaret olduğu kabul edilmiştir.

Berka, önceleri Greklerin burada kurduğu bir şehrin adı iken zamanla İskenderiye ile İfrikiye arasında birçok şehir ve kasabanın bulunduğu büyük bir

² Türkçe'de yaygın ve kabul görmüş bir kullanım olduğu ve farklı yazılarak bir karışıklığa yol açılmamak için çalışma içerisinde "Fizan" kullanımı tercih edildiyse de kelimenin Arapça'da ve yabancı dillerde kullanımı "Fezzan" şeklindedir.

bölgeye ad olmuştur.³ Günümüzde merkezini Bingazi şehrinin oluşturduğu, Arapların Berka, yabancıların Sirenayka dediği bu bölgenin tarihi çok eskilere dayanır. MÖ. 7. yüzyılda Ege adalarından Thera'dan gelen Grek kolonisi Libya'nın kuzey-doğu sahillerine çıkmış ve MÖ. 631 senesinde Cebel-i Ahdar (Yeşil Dağ)'ın eteklerinde "Cyrene" veyahut "Kyrene" sitesini kurmuştu.⁴ Bu şehir modern Bingazi'nin biraz doğusunda yer alan şimdiki Şahat kasabası civarındadır. Daha sonra buraya yerleşen Grekler arasında çıkan mücadeleler sonunda bir kısmı, Siren'in biraz güneyinde "Barce" şehrini kurmuştur. İşte Bingazi bölgesine eskilerin Sirenayka (Cyrenaica), Arapların ise Berka demesi bu iki şehirden dolayıdır.⁵ Bu bölgeye ayrıca "Antabulus" da deniyordu. Bu da bölgede Yunanlıların kurduğu beş şehire işaret eden "Pentapolis"ten bozma bir isimlendirmedir.⁶ Bu beş şehir şunlardır: Cyrene (Modern Şahat kasabasının yakınlarında) ve limanı olan Apollonia (Mersâ Susa), Barce (el-Merc/Sulûk), Taucheira (sonra Arsinoe, günümüzde Tukra⁷), Euesperides (sonra Berenice, günümüzde Bingazi⁸).⁹ Diğer şehirler ise Ptolomais

³ Berka'nın İskenderiye ile arası yaya olarak bir aylık mesafedir. Fustat'a ise 220 (yaklaşık 1200 km); Kayrevan'a 215 fersah (yaklaşık 1100 km) uzaklıktadır. Bkz. Ebu'l-Kâsım Muhammed İbn Havkal, **Kitabu Sûreti'l-Arz**, (Nşr. J.H. Kramers), 2 cilt, II. Baskı, Leiden-Brill 1938, C.I, s. 66-67.

⁴ Trudy Ring, v.d., "Cyrene (Gebel Akhdar, Libya)", **International Dictionary of Historic Places: Volume 4: Middle East and Africa**, Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago 1996, s. 914.

⁵ Celal Tevfik Karasapan, **Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Ankara, Resimli Posta Matbaası, 1960, s. 67-69

⁶ Yakut el-Hamevî, **Kitâbu Mu'cemi'l-Buldân**, nşr. Ferdinand Wüstenfeld, (el-Coğrafya'l-İslâmiye, C.CCXI, Frankfurt 1994), C. I, s. 573.

⁷ Tukra, Bingazi'nin 66 km doğusunda yer alan antik bir şehirdir. Bkz. Tahir Ahmed ez-Zâvî, **Mu'cemü'l-Büldâni'l-Lîbiyye**, Mektebetü'n-Nur, Trablus 1968, s.84.

⁸ Tahir Ahmed ez-Zâvî, Euesperides'in (Yüsperides) MÖ.446'da kurulduğunu; MÖ.347'de Berenice (Bernik)adiyla ikinci defâ ortaya çıktığını ve MS.1450'den itibaren şehrin "Beni Gazi-Bingazi" adıyla anılmaya başladığını belirtiyor. Şehre "Bingazi" ismi, bu ıssız bölgeye gelip yerleşen ve vefatında yine buraya defnedilen "Seydi Gazi" adındaki bir zat dolayısıyla verilmiştir. Bingazi şehri kurulduğunda önceki sâkinlerinden eser kalmamıştı. Şehrin bu dönemdeki ilk sakinleri Seydi Gâzî gibi muhâcirlerdi. Misrata ve Trablus'tan gelen tüccar aileleri de zamanla Bingazi'ye yerleşip şehri canlandırdı. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.63-64.

⁹ Helen Chopin Metz (Ed.), **Libya A Country Study**, Fourth Edition, First Printing, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, Washington 1989, s.7.

(Tulmeysel), Balagrae (el-Beyda¹⁰) ve Neustatmus (Re'sü'l-Hilâl), Minlaves (el-Beruye), Antipyrgos (Tobruk) ve Darnis (Derne)'dir.¹¹

MÖ. 6. yüzyılda adı duyulmaya başlayan, Grekçe "güneşin battığı yer" mânasına gelen Euhesperides (Berenis/Bingazi), Yunanlılar tarafından bir koloni olarak kurulmuştu.¹² Burası, Yunan mitolojisinde altın elmalarıyla bilinen meşhur Hesperides'in bahçesinin bulunduğu yer olarak düşünülüyordu.¹³

Pentapolis denen bölgeye yerleşen Grekler, batıda Kartacalılara (İfrikiye), doğuda da Mısırlılara karşı direnmeye çalışıyorlardı. Fakat MÖ. 525 yılında Pers Kralı Büyük Cyrus'un (Keyhüsrev) oğlu Cambyses (Kambis) kumandasındaki ordu Mısır'ı fethedip Sirenayka bölgesine geçti. Böylelikle bölge iki yüz yıl boyunca Perslerin ve onların Mısır'daki yöneticilerinin elinde kaldı. MÖ. 331 yılında Büyük İskender Mısır ve İskenderiye'yi fethedince Sirenli (Cyreneli) Grekler ona bir heyet gönderdi. İskender'i Siren'e davet ediyorlardı. Bu davete icabet edemeyen İskender, MÖ.323 yılında öldüğünde imparatorluğu Makedonyalı generaller tarafından paylaşıldı. Mısır, Cyrene ile beraber İskender'in Afrika ve Suriye topraklarının kumandanı olan Ptolomea'nin elinde kaldı.¹⁴

Euhesperides şehri ise MÖ. 3. yüzyılın ortalarında terkedilmişti. Bundan sonra şimdiki Bingazi'nin bulunduğu yerde Akdeniz kıyısında yeni bir şehir ortaya çıktı. MÖ. 249 yıllarında yeniden kurulan şehre, Mısır Kralı III. Ptolemaios'nin karısının ismine izafeten Berenice dendi. MÖ. 3. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan şehir, MÖ. 1. yüzyılda diğer Kuzeydoğu Libya şehirleri gibi Roma'nın idaresine girdi. Roma 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma diye ikiye ayrıldı. Libya için Doğu ve Batı Roma'yı ayıran sınır Büyük Sirt körfezinden geçip güneye doğru iniyordu. Böylelikle Sirenayka bölgesi Doğu Roma yani Bizans'ın kontrolünde kaldı. Gelişmesini sürdüren Bernik (yahut Berenis), bölgedeki diğer şehirleri geride

¹⁰ El-Beydâ, Bingazi'nin 207 km doğusunda bulunan kadim bir şehirdir. Şeyh Muhammed b. Ali Senusi, 1843'te buraya gelene kadar şehirde hayat yoktu. Sadece Ruveyfa b. Sâbit hazretlerinin mezarı bulunmaktaydı. Kadim dönemde şehirde Yunanlıların tıp tanrısı kabul ettikleri Aesculapius'a atfedilen bir mabed bulunmaktaydı. Bkz. ez-Zâvî, a.g.e., s.73.

¹¹ Receb Abdülhamid el-Esrem, **Muhâdarât fî Tarihi Libya'l-Kadîm**, II. Baskı, Daru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 1994, s.15-17.

¹² Sırrı Erinc, "Bingazi", **DİA**, C.VI, İstanbul 1992, s. 181-183.

¹³ el-Esrem, a.g.e., s. 20.

¹⁴ Metz (Ed.), a.g.e., s.7.

bırakarak bölgenin merkezi haline geldi. Çevresinde bu döneme ait kalıntılar hala mevcuttur. Bernik şehri bir ara Cenevizlilerle yaptığı ticaret sayesinde böyle bir canlanma yaşamışsa da milattan sonra 1. ve 2. yüzyıldan itibaren tamamen sönükleşmiş ve korsan barınağı haline gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan Yahudi ayaklanmaları ve yapılan savaşlar yüzünden pek çok şehir tahrip olmuş binlerce insan katledilmiştir.¹⁵ Müslümanların burayı fethetmesinden önce bölge tamamen terkedilmiş bir haldeydi. Bunun sebebi olarak, limanının dolması ve sığlaşması sonucunda ticaretin durması ve susuzluk kabul edilmektedir.¹⁶ Bölgedeki deprem ve iklim değişikliği gibi afetler de insanların bu bölgeyi terk etmesine sebep olmuştur. Ayrıca Vandalların tahribatı da bazı eserlerde zikredilen sebepler arasındadır.¹⁷

Müslümanların burayı fethinden önce bölgenin yapısı şöyleydi: Bizanslılar Afrika'nın sahil boyundaki şehir ve kalelerinde bir miktar asker bırakarak iç kısımlardaki yerli halkı (Berberileri) müstakil bırakmışlardı. Vergi toplama ve idare işini kendi reisleri ve ileri gelenleri üstlenmişti. Berberiler, Bizanslılara yalnız seneden seneye vergi vermek ve gerektiği zaman bir miktar asker yollamakla mükelleftiler. Mesela, Müslümanlar bu bölgeye girdikten sonra, Berberilerin lideri Küseyle idi. O öldükten sonra ise Kâhine Dehba reisleri olmuştu. Bizanslılar tarafından seçilen İfrikiye Genel Valisi ise Müslümanların "Cercir" dediği "Patrik Gregorios" idi.¹⁸ Gregorios, Bizans yönetiminin mezhep baskısı yüzünden isyan etmiş ve başşehrini Kartaca yerine Tunus civarındaki Sübeytula'ya taşımıştır.¹⁹

Hz. Ömer döneminde (634-644) Amr b. el-Âs, Mısır'ın fethini tamamlayınca tabii olarak Berka bölgesine yöneldi. İlk olarak Berka, Mısır'ın tabii bir uzantısı ve Mısır'la aynı iklimdendi. Mısır'ın komşusuydu. Berka ve Trablus bir süredir Bizans'ın İfrikiye Eyaleti'nden ayrılmış ve Mısır'a tabii olmuştu. Hatta müstakil bile kabul ediliyorlardı. Bu sebeple Amr, Bizans tehlikesi bulunmadığı için

¹⁵ Karasapan, **a.g.e.**, s. 74-75.

¹⁶ Erinç, **a.g.m.**, s. 181-183.

¹⁷ Ronald Bruce St. John, **Historical Dictionary of Libya**, Third Edition, The Scarecrow Press, Inc Lanham, Maryland, London 1998, s. 51.

¹⁸ Mehmed Nuri ve Mahmud Naci, **Trablusgarp**, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1330, s. 107.

¹⁹ Mezhep tartışmaları için bkz.: Nadir Özkuyumcu, "Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika 18-132/639-750", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Doktora Tezi), İstanbul 1993, s. 6-7. (Bu tez, "Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi" adıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları tarafından 2007'de Manisa'da basıldı.)

bu bölgeye yönelirken tereddüt etmedi. Yine Amr, siyaseten fetihleri Batıya doğru sürdürmek arzusundaydı.²⁰ Bu iki şehrin halkı da çoğunluğu Berberî olmak üzere az sayıda Rum ve Vandallardan oluşmaktaydı. Ayrıca bu üç milletin karışımı olan melez bir halk ortaya çıkmıştı ki onlara da “İğrikî” denilmekteydi. Berberiler pek çok kabileye ayrılmışlardı. Bunlardan bazıları Levâte, Hevvâre, Zenâte, Nefûse, Müzâte ve Magîle’dir.²¹

Amr, önce bir grup askerle Ukbe b. Nafi el-Fihri’yi Berka bölgesini keşfe gönderdi. Ukbe’nin tavrından sonra ise hiç vakit kaybetmeden bölgeye hareket etti. 642 yılının sonlarında Berka bölgesini sulh yoluyla fethetti.²² Bölge halkı genellikle Berberî Levâte²³ kabilesindendi. Cizye olarak senelik 13 bin dinar vereceklerdi. Bu anlaşmaya göre Berkalılar, bundan sonra kendilerine vergi memuru gelmeden cizyelerini düzenli olarak Mısır valisine gönderdiler. Amr b. el-Âs, Berka’yı fethettikten sonra, hiç vakit kaybetmeden Ukbe b. Nâfi’i, o dönemde Fizan’ın merkezi olan Zevîle’nin fethine gönderdi. Kendisi de bu arada Berka’nın surlarını yıktırdı. Ukbe b. Nâfi, daha sonra Berka’ya döndü; Amr ise Trablus’un fethi için yola çıkmıştı. Berka ve Trablusgarp’ın fetihlerinden sonra Ukbe b. Nafi, Amr tarafından bölgeyi korumak ve kollamakla görevlendirilmişti. O, Amr’a bağlı idi ve denizden gelebilecek Bizans donanması saldırılarına karşı murâbitlik görevi yapmaktaydı. Mısır’daki valiler Berka bölgesine bu şekilde murabıt göndermeye

²⁰ Nadir Özkuyumcu, **a.g.e.**, s.63; İslam fetihlerinin seyri de bunu gösterir: Şam, Mısır, Berka, Trablusgarp, İfrikiye, Mağrip, Endülüs ve Güney Fransa.

²¹ Ebu’l-Kasım Abdurrahmân b. Abdillâh İbn Abdilhakem, **Fütûhu Mısır ve Ahbâruhâ, (el-Coğrafya’l-İslâmiye, C.CCXCV)**, Yay. Charles C. Torrey, Leiden 1922, s.170.

²² İbn Abdilhakem, **a.g.e.**, s. 170-171; İbn A’sem el-Kufî; Berkalılar ile yapılan anlaşma hakkında bilgi verirken, onların müslümanlarla önce savaştığını, sonra korkarak sulh istediklerine işaret etmektedir. Bundan sonra bir anlaşma yapıldığını nakleden İbn A’sem, dinar üzerine bir cizye anlaşmasından bahsetmezken, 300’ü erkek köle ve 200’ü cariye olmak üzere 500 esir, bir o kadar da sığır, deve ve koyun verilmesi karşılığında anlaşma yapıldığını ve Amr’ın bunları peşin olarak aldığını rivayet etmektedir. İbn A’sem’e göre, daha sonra Amr, halife Ömer’e bir mektup yazarak yaptığı anlaşmayı bildirmiş ve onun cevabını da Bâbu Rikka’da beklediğini ifade etmiştir. Bkz. Ebu Muhammed Ahmed İbn A’sem el-Kûfî, **el-Fütûh**, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1986, C. I, s. 266-267.

²³ İbn Abdilhakem; Berka civarında yaşayan Berberîlerin asıl vatanlarının Filistin bölgesi olduğunu; Davud (as), kralları Calut’u öldürünce yurtlarından çıkıp bu bölgeye geldiklerini; bunlardan Levâte kabilesinin Berka’ya yerleştiğini ve diğerlerinin buradan Sûs’a kadar yayıldıklarını belirttikten sonra Hevvâre kabilesinin Lebde şehrini, Nefûse kabilesinin de Sabre şehrini yurt tuttuğunu rivayet ediyor. Bkz. İbn Abdilhakem, **a.g.e.**, s.170-171.

başladılar.²⁴ Berka bölgesi fetihten sonra gelişmeye başladı; ticaret yolları üzerinde olduğu için refahı arttı. Halkı da zaman içerisinde İslamlaştı.

Kuzey Afrika fetihleri tamamlandıktan sonra Berka bölgesi idari taksimatta Trablus'a bağlı olsa da merkeze uzaklığı dolayısıyla müstakil kaldı. Abbasiler döneminde Ağlebîlerin (800-909) kontrolüne giren bölge, daha sonra Mısır'daki Tolunoğullarından (868-905) Ahmed b. Tolun'un oğlu Abbas'ın eline geçti.

Berka bölgesi 11. yüzyılda Beni Süleym ve Beni Hilal Araplarının yıkımına maruz kaldı. Bu bedevi Arap kabilelerini, Fatımîler bölgeye sevk etmiş ve ahalinin başına bela etmişti.²⁵ Akın akın gelen bu Arap kabileleri, mamur şehirleri harab etti; zamanla bunların zulmünden usanan yerli halk şehirlerini terk etmeye başladı. Kalanlar da Arapların bir nevi köleleri oldu. Çalışıp kazandıkları mahsulatın çoğunu civarlarındaki Araplara vermek zorunda kaldılar. Halk iyice yoksullaşıp takati tükeninceye kadar bu böyle devam etti; en sonunda ahali yaşadıkları bölgeleri tamamen terk edip güneye indi. Bölgelerinde kalanlar genellikle Araplarla karışarak onlara benzemeye başladı; onların adetlerini, kıyafetlerini benimsedi. Sonuçta Arap-Berberi karışımı melez bir halk oluştu.²⁶

Berka bölgesine daha çok Beni Süleym kabilesi yerleşmişti. Bu bedevi kabilelerin istilasından sonra bölgede nerdeyse mamur şehir kalmamıştı. Bu

²⁴ Mesela, Amr b. Âs ilk valiliği sırasında Ukbe b. Nâfi'i, ikinci valiliği zamanında Ruveyfa b. Sâbit el-Ensârî'yi Berka'ya murabıt olarak atamıştır. Ruveyfa, 43/663-664'te ölünceye kadar bu görevini sürdürmüştür. Ayrıca Afrika'da "murabıt" kelimesinin ortaya çıkışı da bu görevlendirmeye istinad eder. Nadir Özkuyumcu, **Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Manisa 2007, s. 82-84.

²⁵ Fatımîler merkezlerini Mısır'a nakledince Kuzey Afrika'da özellikle Tunus ve Trablus bölgesini kendi adlarına idare etsinler diye Zirîlere bırakmışlardı. Zirîler, bölgede hâkimiyet kurdular ve Fatımîlere bağlı kaldılar. Muizz b. Badis adlı hükümdarları Şiîliği terk edip Sünnî Malikî mezhebini benimsedi ve hâkimiyeti altındaki bölgeye de bu mezhebi yaymaya çalıştı. Bu süreç içerisinde Fatımîlerle olan bağını koparıp Abbâsîlere bağlılığını bildirdi. Bunu işiten o dönemin Fatimî halifesi el-Mustansır Billah, nice zamandır Mısır'da devletin başına bela olan bedevî Arap kabileleri Beni Süleym ve Beni Hilal'i Kuzey Afrika bölgesine sevk etti. Bkz. Clifford Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, Çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s.75; Beni Hilal Kabilesi'nin Arap Yarımadası'ndan Kuzey Afrika'ya doğru olan göçleri destansı bir şekilde "Siretü Beni Hilâl" adındaki eserde anlatılmıştır. "Siretü Beni Hilâl" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Yazıcı, "Siretü İbn Hilal", **DİA**, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 266-268.

²⁶ Mehmed Nuri ve Mahmud Naci, **a.g.e.**, s. 129-130.

darbeden sonra bölge, bir de kıtlık ve kolera felaketine duçar oldu. Eskiden ticaretin merkezi olan o güzel şehirler ıssız harabelere döndü.²⁷

1349 yılında vefat eden tarihçi Fazlullah el-Ömerî, *Mesalikü'l-Ebsar fi Memâliki'l-Emsâr* adlı eserinde ravilere istinaden Berka'dan şöyle bahsediyor:²⁸

“ Nasiruddin Muhammed b. el-Muhsinî'den rivayet edildiğine göre: bu bölgenin suyu bol, havası da güzeldir. Toprağında madeni, ağaçları çoktur. Eski zamanlarda yapılmış şehir kalıntıları vardır; fakat buralarda yerleşim yoktur. Bölgenin önemini gösteren saray vb. eserlerin kalıntıları da vardır. Şimdi Arapların elinde olan bölgede çok sayıda deve ve koyun yetiştirilmektedir. Bazı yerlerde de tarım yapılmakta, bol ürün alınmaktadır. Fakat badiye ahalisi ne şehirleri imar ederler ne de tarımla uğraşırlar (...) Berka Mısır'a tabi bölgelerdendir. Sakinleri umumiyetle Beni Süleym Araplarıdır. Hayvan yetiştirmeye en müsait yerlerdendir. Burada yetiştirilen atlar çok kuvvetli olurlar ve Mısır ordusunda kullanılırlar. Berka'nın merkezi Antablus'tur. Tobruk, Tulmeysel, Lübde ve Sirt diğer şehirleridir. Şeyh Şerafettin İsa ez-Zevâvî bana dedi ki: Berka şehrinde geçtim, tamamen harabe halindeydi. Badiye Araplarından başka hiç kimse yoktu. Dağlarında pek çok meyve ve zeytin ağacı vardı. Fakat anlatabileceğim mamur hiçbir şehir görmedim. Badiye ahalisi mal değiş-tokuşuyla alışveriş yapar. Dirhem vs. para kullanmazlar, kimsede de para cinsinden bir şey bulunmaz.”

Zaman içerisinde bölgeye yerleşen Benî Süleym Araplarının mahallî Berberi kabilelerle etkileşimi ve ticari ilişkilerin artmasıyla bölgeye tekrar bir canlılık geldi. Fakat 16. yüzyılda durum pek de iyi değildi. Leo Africanus, bu sırada Berka Araplarının, Berberiya²⁹ ile Mısır arasında uzunluğu 1300 mil (takriben 2100 km), genişliği 200 mil (takriben 320-330 km) olan bir bölgede yaşadığını ve çok sefil durumda olduklarını söylüyor. Aileler çocuklarını Sicilyalı Hıristiyan tüccarlara rehin vererek onlardan mısır-buğday gibi hububat alıyorlardı.³⁰ Bu ticaret sonucunda çok azı çocuklarını geri alabiliyor; geri kalanların çocukları Hıristiyanlara köle oluyordu. Bu çocuklar ise zaman içerisinde din değiştirip Hıristiyan oluyorlardı. Marmol, Sicilya'da buna çok defa şahit olmuştu. O, Berka Araplarını şöyle vafediyor: “Yol kesicidirler ve Mağrip'ten veya Kuzey Afrika kıyılarından Mısır'a giden kabileleri soyarlar.”³¹

²⁷ İbn Haldun'dan naklen ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.58.

²⁸ Şahabeddin Ahmed b. Yahya b. Fazlullah el-Ömerî, **Mesalikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr**, Thk. Eymen Fuad Seyyid, el-Ma'hedi'l-İlmi'l-Fransî li'l-Âsâri's-Şarkıyye, Kâhire t.y., s. 100-102.

²⁹ Misrata'nın batısından Mağrip'e kadar olan bölge.

³⁰ Hasan ibn Muhammed el-Vezzan ez-Zeyyâtî el-Fâsî (Leo Africanus), **The History and Description of Africa and the Notable Things Therein Contained**, 1600'de İngilizceye Çeviren: John Pory, Ed. Robert Brown, 3 cilt, Hakluyt Society, Londra 1896, C.III, s. 775-776; Luis del Marmol Caravajal, **L'Afrique de Marmol**, Fr. Çev.: Nicolas Perrot d' Ablancourt, 3 cilt, Paris 1667, C.II, s.577-578.

³¹ Marmol, **a.g.e.**, s.578.

Tarihi çok eskilere giden Phasania/Fizan³², Hz. Ömer döneminde Ukbe b. Nâfi tarafından fethedilince³³ İslam'la ve Müslümanlarla tanışmış oldu. 306/918'de ise bölge, Berberi komutan İbn Hattab el-Hevvârî'nin kontrolüne girdi. Zevile'yi merkez edinen Benî Hattâb hâkimiyeti, 12. yüzyıl başlarına kadar sürdü. 1190'da Selahaddin Eyyubi'nin kumandanlarından Karakuş, bu ailenin hâkimiyetine son verdi.³⁴ Ardından Fizan'a Kânim Sultanları hâkim oldu. Onlar adına May denen bir yönetici burayı idare ediyordu. Maylar, Merzuk ve Zevile arasında doğuda Hufra'da (Kufra) bulunan Trâgen'de ikamet ediyordu.³⁵ Fizan'da Kânim Sultanlarının idaresi zayıflayınca Evlad-ı Muhammed Kabilesi, Fizan Hâkimliği etti.³⁶ Evlad-ı Muhammed Kabilesi'nin soyu Mağribli (Faslı) bir şerife dayanmaktaydı³⁷ ve Merzuk şehrini kurup idare merkezi ittihaz edinen bu aile zamanında Fizan'ın İslam'la irtibatı iyice pekişti.

Trablus ise Berka'dan Mağrib'e giden yol üzerinde bir sahil şehridir. Eski ismi "Tripolis"tir. Fenikeliler burada Oea (Vayyât), Sabratha (Sabra/Acîlat), Leptis

³² Eski coğrafyacıların Phasania dedikleri Fizan bölgesi antik dönemde Garamantilerin yurdu idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. James Rennell, **The Geographical System of Herodotus, Examined; and Explained, by a Comparison with Those of Other Ancient Authors, and with Modern Geography**, Printed by W. Bulmer and Co. Russel-Court, Cleveland-Row, St. James's, fort he Author; and sold by G. And W. Nicol, Booksellers to His Majesty, Pall-Mall, London 1800, s. 615-621.

³³ Amr b. el-Âs, Aralık 642'de Berka'yı fethettikten sonra Ukbe b. Nafi'i Zevile'nin fethine göndermişti. Ukbe de bölgeyi 643'te fethettikten sonra Trablusgarp'ın fethi için Amr b. el-As'ın yanına döndü. Zevile, o dönemde Fizan'ın merkezi olduğu için bu fetih, Fizan'ın ilk fethi sayılabilir. Fakat bölgedeki Berberilerin tam itaati hemen sağlanamamıştı. Ukbe, 661-663 arasında tekrar bölgeye geldi ve Berka'dan Sudan sınırına kadar olan bölgeye seferler düzenledi. Gadames ve Veddan gibi birçok şehri fetheden Ukbe, Amr b. el-As'ın vefat haberini alınca 664'te Fustat'a döndü. Amr'ın yerine atanan Muaviye b. Hudeyc'in 665'teki İfrikiye seferinden sonra tekrar güneye inerek üçüncü defa bölgedeki Berberiler üzerine yürüyen Ukbe, 666-670 yılları arasında yapılan bu seferlerde önce Veddan, ardından Fizan'daki Cerme ve Fevre'yi itaat altına aldı. Sonra da Biladüssudan sınırından geri döndü. Yapılan fetihler sonucunda bölge halkının büyük bir kısmı İslamı kabul etmiş ve etmeyenler de her yıl Müslümanlara 360 köle vermeyi kabul etmişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkuyumcu, **a.g.e.**, s. 63-65, 145-149; Berberiler, İslam orduları geldiğinde Müslüman olduklarını söylüyorlar fakat ordu geri dönünce irtidat ediyorlardı. Bu sebeple bölgenin bu ilk İslamlaşma süreci, Brunshwig'e göre 760'lara kadar sürmüştür. Bkz. R. Brunshwig, "İbn Abd al-Hakem et la conquete de l'Afrique du Nord par les Arabes, étude critique" **Annales de l'Institut de'Etudes Orientales**, VI (Algiers, 1942-7), s.108-155.

³⁴ Kemal Kahraman, "Fizan", **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s.161-163.

³⁵ Tahir Ahmed ez-Zâvi, Trâgen'in Merzuk'un yaklaşık 54 km. doğusunda bulunduğunu ve Kânim Sultanları döneminde Fizan'ın idare merkezi olduğunu belirtiyor. Bkz. ez-Zâvi, **a.g.e.**, s.80.

³⁶ Ettore Rossi, **Libya münzû'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974, s.228.

³⁷ Mustafa Hoca, **Tarihu Fizan**, Thk. Hubeyb Vidâa el-Hisnâvî, Menşûrati Merkezi Cihâdî'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâtî't-Târîhiyyeti, Trablus 1979, s. 52-53, dp.63.

Manga (Lübde/Hums) adıyla üç şehir kurmuşlardı.³⁸ Bu üç şehirden dolayı bölgeye Tripolis denmiştir. Fenikelilerin kurduğu bu şehirler, bir süre sonra Sirenaykalıların ardından Kartacaların, daha sonra da Romalıların eline geçti. Romalılar burayı Regio Cyrtica diye isimlendirerek Afrika eyaletine dâhil ettiler. Miladi 3. asırda ise Romalılar, mezkûr üç şehri bir bölge kabul edip bu bölgeye Regio Tripolitane dediler. Hz. Ömer'in halifeliğinde 22/643 senesinde Mısır Fatihi Amr b. el-Âs, bölgeyi fethettiyse de Bizanslılarla Müslümanların mücadeleleri uzun süre devam etti. Daha sonra bölgeye yayılan Hariciliğin İbâziyye kolu bölge halkı olan Berberîler arasında yayılınca yeni bir mücadele daha başladı. Abbasi Halifesi Harun er-Reşid döneminde (786-809) Ağlebî hanedanının kontrolüne giren bölge, 267/881'de Mısır'dan gelen Tolunoğulları ordusunun saldırısına uğradıysa da Ağlebîlerin İbazilerle ittifakı neticesinde bu ordu geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra bölge Fâtımîlerin eline geçti. Fâtımî halifelerinin Mısır'ı merkez ittihaz etmesiyle Zirî Hânedanı onlar adına bir süre bölgeyi yönetti. Zirî Hanedanı'ndan Muizz b. Badis döneminde Şiiliğin terkedilip Malikî mezhebinin benimsenmesiyle Fatımîlerin öfkesine muhatap olan bölge, bedevi Benî Hilâl ve Benî Süleym Araplarının istilasına açıldı. 7./11. asırda yaşanan bu istila neticesinde Trablus şehri Benî Hilal Kabilesi'nden Benî Zuğbe'nin eline geçti. 541/1146'da ise Sicilya'dan gelen Normanların eline geçen şehir İslam fetihlerinden sonra ilk defa Hıristiyanların eline geçti. 12 sene sonra Normanları defeden ahali 554/1159'da Muvahhidîn hâkimiyetini benimsedi. Bahaeddin Karakuş'un Kuzey Afrika fetihleri sırasında Eyyubilerin eline geçen bölge, 13. asrın ilk yarısında Tunus merkezli Hafsîlerin hâkimiyetine girdi. Hafsî hâkimiyeti son dönemlerde zayıflasa da 1510'daki İspanyol işgaline kadar sürdü.³⁹ Müslümanlar fetihten sonra Tripolis'e Atrabulus/Trablus demeye başlamışlardı. Osmanlılar ise doğudaki Trablusşam'dan ayırmak için buraya Trablus el-Garb demişlerdi. Trablusgarp, Berka topraklarının bittiği yerden başlayıp İfrikiye topraklarının başladığı yere kadar uzanan bölgenin de adıdır.⁴⁰

³⁸ Mehmed Nuri ve Mahmud Naci, **a.g.e.**, s. 105.

³⁹ Ahmet Kavas, "Trablusgarp", **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s. 288.

⁴⁰ Yakut el-Hamevî, **a.g.e.**, s. 309; İbn Havkal, **a.g.e.**, s. 68; Tahir Ahmed ez-Zâvî ise Trablus hakkında şu bilgileri vermiştir: "Atrabulus, kadim Fenike şehridir. Libyalılar Mısırlılarla savaşırken MÖ. 795'te Kartacalılar, şehri işgal etmiştir. Fenikeliler Afrika sahilinde dört şehir kurmuştu. Bunlar; Kartacanne, Sabrata, Oeya ve Lebtis Many (Lebde)'dir. Fakat bunların kuruluş

2.3. Korsan ve Korsanlık

Korsan kelimesinin aslı İtalyanca “corsaro”dur (İng. corsair, Fr. corsaire, İsp. corsario). Bu kelimeyi önce Araplar daha sonra ise Osmanlılar kullanmıştır. Osmanlıların gaza ve cihad eden denizciler için kullandığı bu kelime olumsuz bir mana da taşımaktadır. Sahilleri ve deniz ticaretini koruma, düşmandan gelecek tehlikeyi bertaraf etme, bazen de düşmana zarar vermek için ticari ve askeri gemilerine saldırma şeklindeki korsanlık, Akdeniz’de meşru kabul edilip bölgenin bütün devletleri tarafından uygulanırken; sadece yağmalama ve çapulculuk

tarihi net değildir. Atrabulus surlarını ilk defa Rum Kayseri Asfarus yaptırmıştır. Miladi 3. asırda bölgeye Tripolitanus denilmiştir. Tripolitanus kelimesi Sabrata, Oeya, Lebtis Manya’dan oluşuyordu ve üç şehir manasına gelmekteydi. Lebde şehri büyüyüp gelişirken Oeya –Trablus – onun gerisinde kaldı. MÖ.24’te Fizan’daki Cerme sakinleri Cerementiler (Garamanti) Lebde şehrini yağmaladı. Bundan sonra Lebde gerilerken Trablus ön plana çıktı ve bölgenin başşehri oldu. Bu sebeple bölgenin isimlendirilmesi Trablus üzerinden oldu ve bölgeye Tripolitanus dendi. Tripolitanus kelimesi zamanla Tripoli’ye dönüştü. Aynı şekilde bu kelime de 3 şehir manasına gelmekteydi: Oeya, Sabrata, Leptis Manya. Trablus kelimesini Trabluslular, Tarabulus, Tarabuls ve Atrabulus şeklinde telaffuz ederler; fakat Atrabulus söylenişi Arapça’ya en uygun olan söyleyiştir. Hicri 22 (M.643) senesinde Araplar burayı fethettiğinde bu şekilde isimlendirmişlerdi. Amr b. El-As’ın Hz. Ömer’e yazdığı mektupta da bu şekilde geçer. Ayrıca Amr bu mektubunda Atrabulus’u sadece bir şehir değil bölgenin ismi olarak zikretmişti. Zaten Atrabulus kelimesindeki “sin” harfi “Tripolitanus”a işaret eder; “Tripoli”ye değil. Yani üç kasabadan oluşan Tripoli şehrini değil; Tripoli şehrinin başşehir olduğu bölgeye/eyaletе işaret eder. İslam hâkimiyeti döneminde şehir temizliği ve binaların güzelliğiyle anılıyordu. Binaların beyazlığı sebebiyle şehir “Medinetü’l-Beyza” diye de isimlendirilmişti. Ahalisi de cömertliği, cesareti, güzel ahlakı, misafirperverliği, ilme ve âlimlere hürmetiyle temeyyüz etmişti. Malta Şövalyeleri de raporlarında Trablusu; havası güzel, salgın hastalıktan berî bir şehir olarak zikretmişler; surlarının uzunluğunu 3728 adım (yaklaşık 3 km.) olarak vermişlerdi. Bu surların üçte ikisi deniz; üçte biri de kara tarafındaydı. Sur içindeki Kale-Sarayı (Saray el-Hamra), genişliği 44 adım (yaklaşık 35 m.) derinliği iki kasaba (yaklaşık 7 m.) olan bir hendek çevrelemişti. Amr b. El-As H.22’de (M.643) şehri fethetti. Ardından H.26 (M.646-647) senesinde Abdullah b. Ebi Serh, 10.000 kişilik ordusuyla geldi. Bundan sonra bölge Halife’nin gönderdiği âmillere tâbi oldu. H.184 (M.800-801) senesinde Ağlebi Hanedanı bölgeye hâkim oldu. H.189’da (M.804-805) Trabluslular Ağlebîlere isyan etti ve H.196 (M.811-812) senesine kadar müstakil kaldılar. H.265 (M.878-879) senesinde Ahmed b. Toulon Mısır’dan buraya bir ordu gönderdi; fakat ağır bir mağlubiyetle Mısır’a geri dönmek zorunda kaldılar. H.296’da (M.908-909) bölge Fatımîlere tabi oldu. H.515’te (M.1121-1122) Benû Matruh bölgeye hâkim oldu. H.540’ta (M.1145-1146) Sicilya Kralı Roger, İslam fethinden sonra ilk defa Trablus’u ele geçirdi. H.553’te (M.1158-1159) ahali isyan etti ve onu şehirden çıkardı. Rafi b. Matruh H.555 (M.1160-1161) senesine kadar müstakil olarak Trablus’u idare etti. Bu tarihte bölge Muvahhidlerin eline geçti. Rafi b. Matruh da vali olarak kaldı. H.568’de (M.1172-1173) Karakuş Trablus’u işgal etti. Bundan sonra Karakuş ve İbn Ganiye’nin fitneleri geldi. H.603’te (M.1206-1207) bölge Tunus’taki Hafsîlerin eline geçti. H.684’te (M.1285-1286) Yusuf b. Tahir el-Yerbûî, Hafsîlerden ayrılarak bağımsız oldu. H.750’de (M.1349-1350) Sabit b. Muhammed idareyi ele geçirdi. Onun döneminde H.755’te (M.1354-1355) Cenevizliler şehri ele geçirmişti. Bu İslam fethinden sonra ikinci Hıristiyan işgaliydi. H.793 (M.1390-1391) senesine kadar kargaşa ve isyanlar sürüp gitti. Bu tarihten sonra sükûnet hâkim oldu ve H.916 (M.1510) senesine kadar ahali bolluk ve refah içerisinde yaşadı. Bu tarihte İspanyollar şehri ele geçirdi ki bu üçüncü Hıristiyan istilasıydı. M.1535 tarihinde İspanyollar şehri Saint John Şövalyelerine bıraktı. M.1551 Ağustosunda Sinan Paşa onları çıkarana kadar şehre hâkim oldular.” Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.23-27.

şeklindeki korsanlık ise deniz haydutluğu olarak kabul edilmiş ve şiddetli bir şekilde cezalandırılmıştır. 17. yüzyıla kadar batıda bu iki durum için aynı kelime (corso, corsaro, korsan) kullanılırken bu dönemden sonra farklı kelimeler kullanılmıştır. İlkine “privateering” yani meşru korsanlık, ikincisi için “piracy” yani deniz eşkıyalığı/haydutluk denilmiştir. I. Elizabeth döneminde (1558-1603) İngiliz Devleti adına korsanlık yapan Kenneth Andrews şöyle diyor: “Privateering ile piracy arasındaki asıl fark, ilkinin yasal olmasıdır. ‘Privateer’, belirlenmiş bir düşmana karşı harekete geçmek için tanınan bir otorite tarafından görevlendirilmiştir. ‘Pirate’ in ise bir vazifesi yoktur, istediğine saldırır.”⁴¹ Diğer bir deyişle kâr için harekete geçen maceracı korsanların faaliyeti, siyasi amaçlar uğruna hükümetler tarafından onaylanırsa buna meşru korsanlık yani “privateering” deniyordu. Yakalanan korsanların cezalandırılması da bu iki duruma göre farklılaşıyordu.

Osmanlı Devleti’ne tâbî Garp Ocakları⁴² korsanları da kesinlikle tanınmış bir otorite tarafından verilen görevi yerine getiriyorlardı. Blackbeard ve Captain Kidd gibi “pirat” değil; Fransız korsanları Jean Bart veya Robert Surcouf gibi “privater” idiler. Hıristiyan Avrupa privaterleri gibi meşru bir dairede faaliyet görüyorlardı. Yöneticilerin izniyle harekete geçiyor ve ele geçirdikleri gemileri, kargoları ve tayfaları meşru usuller dairesinde paylaşıyorlardı.⁴³ Diğer taraftan bunlar kendilerini görevlendiren hükümetlerin de birer parçasıydı. Korsan kaptanları ne kadar ganimet getirirlerse eyaletin idare merkezi olan Divan’daki güçleri o nispette artardı. Onların düşmanları da kesinlikle bütün Hıristiyan gemileri değildi. Bir kere antlaşma imzalandı mı - mesela İngiltere ile - barış devam ettiriliyordu.⁴⁴ Tabi bu unsurların açgözlülükle haddi aştıkları ve “privater” gibi değil “pirat” gibi hareket ettikleri de olabiliyordu. Fakat bu durumda genellikle ağır bir şekilde bunun bedelini ödüyorlardı.

⁴¹ C.R. Pennel (Ed.), “Introduction”, **Piracy and Diplomacy in Seventeenth Century North Afrika: The Journal of Thomas Baker, English Consul in Tripoli, 1677-1685**, Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford- New Jersey 1989, s.45.

⁴² Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika fetihlerinden sonra kurduğu Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerine 16. – 20. yüzyıllarda verilen isimdir.

⁴³ Alan G. Jamieson, **Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs**, Reaktion Books, London 2012, s. 13-14.

⁴⁴ Pennel, **a.g.e.**, s. 45.

Akdeniz’de Mağrip ve Türk korsanları genellikle Batılı yazarlar tarafından bir nevi terör örgütü olarak sunulup bunların karşısında her zaman meşru devlet yapıları varmış gibi gösterilmiştir. Fakat bu tasvir aslında bir tahriftir. Zira Hıristiyan korsanların varlığı ve bunların büyük devletler tarafından desteklenmesi hususu göz ardı edilmektedir. Bu açıdan bakarak şöyle bir tasvir daha doğru gözükmektedir: Osmanlı Devleti’nin Anadolu ve Balkan topraklarını, Asya’dan Avrupa’ya doğru uzanmış bir at başı olarak düşünüp bunu ordu merkezi olarak farz edersek; ordunun sağ kolunda Kırım Tatarlarının, sol kolunda ise Garp Ocaklarının bulunduğunu görebiliriz. Osmanlı Padişahı mesela Macaristan’a sefere çıkacaksa hemen Kırım Tatarları harekete geçip Osmanlı ordusuna katılırdı. Padişah, Akdeniz’e bir sefere karar verirse bu kez Garp Ocakları gemileriyle donanmaya katılırdı. Kırım Tatarları; Rusya, Ukrayna ve Polonya topraklarına akınlar düzenleyip oralardaki Hıristiyanları esir ediyordu; Garp Ocakları korsanları da Güney Avrupa kıyılarına yahut ticaret gemilerine saldırıp ele geçirdikleri Hıristiyanları esir ediyordu. Tablonun diğer tarafından bakarsak Kırım Tatarlarının karşısında genellikle Hıristiyan bozkır süvarileri Kazakların bulunduğunu görürüz. Kazaklar da Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’in kuzeyindeki topraklarına hatta bazen İstanbul’a kadar akınlar düzenliyor ve Müslümanları köleleştiriyorlardı. Aynı şekilde Garp Ocakları’nın karşısına da Akdeniz’de genellikle Malta Şövalyeleri çıkıyordu. Bu dini-askeri örgüt Müslüman- Hıristiyan sınırlarında savaş tecrübesine sahipti ve şövalyeler Akdeniz’in en namlı korsanlarından kabul ediliyorlardı. Bunun dışında Toskana idarecileri tarafından kurulan Saint Stephen Şövalyeleri gibi başka korsan örgütlenmeler de vardı. Bunların hepsi merkezdeki Habsburg gücünün veya diğer Hıristiyan devletlerin sağ ve sol kolundaki korsan unsurlar idi.⁴⁵

Ayrıca İspanya, Şarlken (V. Charles / Carlos / Karl) zamanından beri korsanları Türklere karşı kullandığını itiraf etmekteydi. Hatta 28 Mart 1602 tarihinde bu istihdam usulüne resmen onay vermişti. İspanya Devlet Meclisine göre, gayri meşru bu oluşumlara karşı devletin direk bir savaş içerisine girmesi, şanına halel getireceği için Hıristiyan korsanları Türk korsanlarının karşısına dikmek daha münasipti. Ayrıca aynı Osmanlı Donanması’nın gerektiğinde bu korsan unsurlardan

⁴⁵ Jamieson, a.g.e., s. 14-15.

istifade etmesi gibi İspanya da Hıristiyan korsanlarını donanmasında istihdam edebilecekti.⁴⁶ Aynı şekilde İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth de pirat olan John Hawkins ve Francis Drake'i donanmasına kumandan yapıp privatere dönüştürmüş ve onları İspanyol Armadasına karşı 1588'de kullanmıştı.⁴⁷ 17. yüzyılda korsan kelimesinin iki ayrı kelimeyle ifade edilmesi (privateer/pirate) bu durumla alakalıdır. Bu usule karşı olan Hıristiyan devletleri de vardı. Mesela Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı topraklarına çok yakın ve yoğun bir karşılıklı ticari faaliyet içerisinde olduğu için bu tür bir korsanlık faaliyeti karşısında Osmanlı'nın her an hışmına uğramaktan ve ticaretine zarar gelmesinden korkuyor; bu sebeple korsanlığı tasvip etmiyordu. Malta ise tamamen korsan bir devletti ve bütün örgütlenmesi bunun üzerineydi.⁴⁸ Yine Aziz Stefano (Saint Stephen), Aziz Mavrizyo ve Lazaro Şövalyeleri de korsanlık ediyordu. Müslüman kıyılarına, gemilerine saldırıp insanları esir etmek, mallarını yağma etmek başlıca faaliyetleri idi. Aslında büyük devletler nasıl ki günümüzde pek çok kirli işini gayrimeşru yapılara, terör örgütlerine yaptırıyorsa; 16. – 19. yüzyıl arasında da Avrupa Devletleri'nin Akdeniz'de böyle işler için korsan gruplar istihdam etmekten berî kalamayacaklarını anlamamız gerekmektedir. Hâl böyleyken Müslüman Garp Ocaklarını töhmet altında bırakıp kendilerini her türlü gayrimeşruluktan uzak kabul etmeleri de tarihen anlamsızdır. Kaldı ki korsanlık yukarıda zikredildiği şekliyle sadece Müslüman – Hıristiyan devletler arasında değil; iki Hıristiyan devlet arasında da cârî olabiliyordu.

Korsanlık, özellikle Akdeniz'de önceleri bir savaş yöntemi olarak kabul edilirken 1815 Viyana Kongresi'nin ardından yavaş yavaş bastırılmış ve 1856 Paris Kongresi'nde alınan kararlarla devletler hukukuna göre suç sayılmıştır.

Osmanlılar, karadaki akıncıların denizlerdeki mukabili olarak kabul ettikleri korsanlara “levend⁴⁹/gönüllü levend” deyip bunları deniz gazileri (guzâtü'l-bahr),

⁴⁶ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar**, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 181. Batı Akdeniz'in namılı korsanı Hızır Reis (Barbaros Hayreddin Paşa) Osmanlı Donanması'nın başına geçtiği dönemde meşhur Cenevizli korsan Andre Doria da Habsburgların başını çektiği Haçlı Donanması'na komuta ediyordu.

⁴⁷ Jamieson, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁴⁸ Trablus'a hâkim olduğu 1530'dan Karamanlılar Dönemine (1711-1835) kadar sadece Trablusgarp tarihi incelendiği zaman bile bu hususu teyit eder pek çok veri elde edilebilir.

⁴⁹ Levend kelimesinin kökeni hakkında bir netlik yoktur. Kelimenin Osmanlılarda en eski kullanımı İbn Kemal'in Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde bulunmaktadır. Levend kelimesi burada “süvari, asker, cenkçi, meşakkate mütehammil ve gözüpek insan” manasında kullanılmıştır. Mustafa

İslam'ın kılıcı, mücahid yiğitler sayarken; haydutluk yapanlarına ise “harami levent”, deniz eşkıyası diyerek tedipleri için ne gerekiyorsa yapmıştır. Gönüllü leventlerin elde ettikleri gelirler de ganimet kapsamında değerlendirilmiştir.⁵⁰ Korsan kelimesi Arapça'da da bulunmasına rağmen Müslümanlar genellikle bu kelimeyi kullanmamayı tercih etmişlerdir. Mesela Fas Sultanlarının 17. yüzyılda imzaladığı bazı antlaşmalarda deniz eşkıyası için “lissu'l-bahr” tabiri kullanılırken Müslüman denizcilerden “guzâtü'l-bahr” diye bahsedilmiştir. Korsan kelimesi o dönemde Avrupalılar tarafından kullanılıp meşru kabul ediliyor olsa da Müslümanlar kendilerini Avrupalılardan ayırmak ve yapılan faaliyetin meşru da olsa daha ulvi bir amaçla icra ediliyor olmasına işaretle genellikle “deniz gazisi”ni tercih etmişlerdi.⁵¹ Fakat daha sonra Osmanlı belgelerinde de korsan kelimesi müsbet olarak kullanılmaya başlanmış ve devletin donanmasında bilfiil kaptan olan bazı denizciler, özellikle Doğu Akdeniz'de korsanlıkla görevlendirilmiştir. Başlıca vazifeleri ise izbandid taifesinin (Rum eşkıyasının) peşine düşüp bunları tedip etmektir. Selânikî, Peçuylu İbrahim ve Kâtip Çelebi gibi Osmanlı tarihçileri de eserlerinde “korsan” kelimesini denizcilikte mâhir gâzîler için kullanmaktan çekinmemişlerdi.⁵²

Batı Akdeniz'de ilk Osmanlı faaliyetleri de isimsiz deniz korsanlarıyla başlamış ve bunların faaliyetleri zaman içerisinde resmi bir hüviyet kazanmıştır. Her ne kadar Avrupalılar bu faaliyetleri genellikle haydutluk olarak açıklamışlarsa da bu aslında deniz gaziliğidir. Osmanlı korsanları, umumiyetle İslam hukukuna ve İslam'ın cihad-gaza anlayışına uygun olarak hareket etmişlerdir.

Cezar'dan naklen İbn Kemal, **Tevarih-i Âl-i Osman**, VII. Defter, (Nşr. Şerafettin Turan), s.261, 268, 269, 531; Bu hususta çok değerli bir eser kaleme alan Mustafa Cezar'ın kendi ifadeleriyle levent “önceleri ‘asker, harbe kâdir insan’, daha sonra ‘yiğit ve gözünü budaktan sakınmayan adam’ manasına alınmış, ihtimal gözünü budaktan sakınmayan adamın serazad ve biraz da serseriyane hayatı dolayısıyla mezkur kelime, denizcilikte ‘korsan ve korsan reisleriyle birlikte faaliyette bulunan gözüpek, yiğit ve güçlü kuvvetli denizciler’i, karada da ‘çiftbozan, yurdunu terk edip serseriyane dolaşan, bu yüzden geçimini bedeni gücü ve gözünün peklîği yoluyla temin eden kimseler’i ifadede alem olmuştur.”Bkz. Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.15; Buradaki ifadelerden Osmanlı iktisadi ve siyasi yapısının bozulmaya başladığı dönemlerde yerinden yurdundan olan başıboş dolaşan bir taife diyebileceğimiz levent taifesinin bir kısmının deniz kenarlarına inerek buralarda korsan gemilerine asker yazıldığı ve Akdenizde korsanlığa başladığını söyleyebiliriz. Yani levent tabiri denize açılmadan önce de bunlar için kullanılan bir tabirdir.

⁵⁰ Nebi Bozkurt, “Korsan”, **DİA**, C. XXVI, Ankara 2002, s. 212; İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, s.12.

⁵¹ Emrah Safa Gürkan, “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, **Kebikeç**, S.33 (2012), s.174-5.

⁵² Bozkurt, **a.g.m.**, s. 210.

Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki Osmanlı-Bizans mücadelelerine benzer şekilde Akdeniz'de de Osmanlı-Habsburg mücadelesi, bu ilk dönemdeki serhadde cihad ve gaza fikrinin denizdeki devamı olarak kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Akdeniz serhaddi aynen erken dönem Osmanlı-Bizans ve Balkan serhaddi gibi gazanın merkezi olmuştur. Bu gaza fikri ve paradigmasına eleştiriler de getirilmiştir. Gaza eden Osmanlıların mütecanis bir yapı oluşturmadığı; çok unsurlu, çok dilli ve kültürlü olduğu ve böyle bir yapının aynı şuurla hareket edemeyeceği üzerine yapılan ilk eleştiriyi; yine bu farklı kozmopolit unsurların daha çok kişisel menfaatler veyahut siyasi çıkarlar etrafında bir araya geldiği; bu sebeple gaza fikri ve paradigmasının yersizliği eleştirisi takip etmiştir. Bir anlamda gaza/cihad gibi kutsal söylemlerin aslında sonradan kurgulanmış bir hikâyeden ibaret olduğu; asıl amacın ise doyumluk/dünyalık elde etmek olduğu iddia edilmiştir. Osmanlı'nın ilk dönemi için yeterli kaynak olmaması sebebiyle bu tartışmalar şimdilik nihai bir sonuç vermemiştir. Fakat XVI. yüzyıl ve sonrası için Akdeniz'deki mücadeleyle ilgili Avrupa cihetinden bakıldığında muazzam kaynakların olduğu âşikârdır. Elçilik / konsolosluk raporları, casusluk faaliyetleri, resmi ve gayri resmi yazışmaların bulunduğu arşiv belgeleri ve kitaplar vs. bu dönem için başvurulacak temel kaynaklardır ve olayların nasıl geliştiğini takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Mezkur yabancı kaynakları kullanan araştırmacılar buradan elde ettikleri verilere güvenerek “gaza fikri ve paradigması”nı aşındıracak yeni söylemlere yönelmektedirler. Fakat burada eksik olan karşı tarafın yani Osmanlı Garp Ocakları'nın günümüze kadar düzenli ve eksiksiz bir şekilde aktarılmış arşivlerinin elimizde bulunmamasıdır. Cezayir, Tunus ve Libya'nın mevcut arşivleri halen ya yeterince kullanılmamıştır yahut da araştırmaya pek elverişli değildir. O coğrafya ile ilgili İstanbul'daki Osmanlı Arşivi belgeleri üzerinde ise araştırmaya açık olduğu hâlde yeterli çalışma yapılamamıştır. Yapılan çalışmalara göre genel olarak bu gaza fikrinin Kuzey Afrika kıyılarında da cari olduğu söylenebilir. En azından bizim kaynaklarımızda korsan/levend diye ifade edilen kişiler, kendi faaliyetlerini “gaza” kelimesiyle izah etmişlerdir. Kendilerini de her zaman İslam'ın denizlerdeki gazileri olarak görmüşlerdir.⁵³

⁵³ Gaza fikri yerine kişisel veyahut siyasi menfaatlerin ön planda olduğuna dair iddialar için bkz.

Türk korsanların Akdeniz'deki faaliyetleri daha sonra Osmanlı donanmasının gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Namılı korsanlar Osmanlı bayrağı altına girerek donanmada amiralliğe kadar yükselmişler; Osmanlı tersanesinin ve gemi yapım tekniğinin gelişmesine hizmet etmişlerdir. Kemal Reis ile yeğeni Piri Reis, Kurdoğlu Reis, Burak Reis, Kara Hasan Reis, Barbaros Oruç Reis ile kardeşi Barbaros Hızır Reis (Barbaros Hayreddin Paşa), Turgut Reis (Turgut Paşa), Uluç Ali Reis (Kılıç Ali Paşa) gibi devlet hizmetine giren denizcilerden Hızır ve Uluç Ali Reisler amiralliğe kadar yükselmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FETHİNDEN KARAMANLILAR DÖNEMİNE KADAR TRABLUSGARP'TA OSMANLI İDARESİ

1. Akdeniz'de Osmanlı Varlığının Temelleri ve Osmanlı – Habsburg Mücadelesinin Tarihî Arkapları

Osmanlı Devleti ile İspanyolların karşı karşıya gelmelerinde, Endülüs ve Kuzey Afrika'daki İslam geçmişinin bir nevi haçlı saldırısıyla yok edilmek istenmesi önemli bir rol oynar.

Hz. Ömer zamanında (634-644) Amr b. el-Âs kumandasında Mısır'ı fetheden İslam orduları Bizans hâkimiyetine son vermek üzere Libya'dan başlayarak şimdiki Kuzey Afrika olarak bilinen bölgeye yönelmişti. İslam ordularının yoğun gayretleriyle fethedilen Kuzey Afrika ve daha sonra da Müslümanların Endelüs dedikleri İspanya, uzun yıllar Müslüman toprağı olarak kaldı. Fakat Endülüs Emevi Devleti'nin (756-1031) dağılmasının ardından işler değişti. İspanya'da küçük şehir devletleri (Tavâif-i mülûk) ortaya çıktı. Katoliklerin işgallerine karşı bu şehir devletleri, ilk olarak Müslüman Kuzey Afrika devletlerinden yardım istedi. Murabıtlar (1062-1147) ve Muvahhidlerin (1130-1269) bir süreliğine sağladığı hâkimiyet 13. yüzyıl ortalarında sona erince Müslümanlar İber yarımadasındaki son İslam Devleti olan Beni Ahmer (Nasrî Gırnata Sultanlığı: 1232-1492) topraklarında sıkışıp kaldı. İspanyolların başlattığı reconquista¹ (yeniden fetih) harekâtı ise hız

¹ Reconquista kelimesinin anlamı, geri almak, tekrar ele geçirmektir. Katolik krallarının XI. Yüzyılda Kuzey İspanya'nın Asturias bölgesinde Müslümanlara karşı başlattığı hareketin özel adı iken, daha sonra Güney İspanya'da kalan son Müslüman hanedanı Benî Ahmer'e karşı yürütülen harekâtı da kapsamış hatta Kuzey Afrika topraklarına kadar genişletilmiştir. Katolikler bu süreçte adım adım Müslüman şehirlerini geri almış ve topraklarını genişletmişlerdir. "Grano a grano se da a comer la Granada" yani "narın tanelerini teker teker yiyerek (Tavâif-i Mülûk) sonunda nar bitecek (Gırnata)" ifadesinde tebarüz ettiği şekilde sonunda Gırnata'daki Benî Ahmer Devleti de İspanyollar tarafından ele geçirilmiş ve yarımada'daki İslam nüfusu devletsiz kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Benafri Chakib, "Endülüs'te son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayire Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987, s. 3-8.

kesmeden devam ediyordu. 1469 yılında² Kastilya ve Aragon Krallığı'nın birleşmesiyle büyük bir güç haline gelen İspanyollar, 1492 yılında Beni Ahmer topraklarını da ele geçirdiler ve yarımada'daki İslam nüfusu devletsiz hâle geldi.³ Bundan sonra başlayan sistemli işkenceler ve dinden döndürmeye çalışmalar⁴ sonucunda göçler başladı. Yahudiler ve Müslümanlar için bu sıkıntılı süreç 1609 yılından sonra yarımada'daki varlıklarının tamamen ortadan kalkmasıyla sonuçlandı. Bu tarihte İspanyol Kralı III. Felipe bir kanun çıkardı ve bu kanunla beraber her türlü baskıya rağmen bir şekilde yarımada'da kalmayı başaran son Müslüman nüfus da adadan sürüldü. Camileri, evleri tahrip edilen Müslümanlara dair bütün izler İspanya topraklarından silindi.⁵

İspanya Krallığı'nın temeli, Kastilya Kraliçesi İsabella ile Aragon ve Sicilya Kralı II. Ferdinand'ın evlenmesiyle atılmıştı. İsabella'nın 1504'te ölümünden az önce Napoli'yi işgal eden Ferdinand, Türkleri yenmek ve Kudüs'ü geri almak için bir haçlı seferine önderlik etmek istiyordu.⁶ İlk olarak Sicilya, Sardinya, Napoli, Mayorka ve Kuzey Afrika'da kazanılan toprakları kuşatan bir Katalan ortak pazarı kurmaya çalıştı. Kardinal Ximenes'in de teşvikleriyle Ferdinand, Portekizlilerle beraber Kuzey Afrika reconquistasını başlattı. İspanyollar 1497'de Melila'yı, 1505'te Mersa'l-Kebir'i, 1508'de Penon de Velez de la Gomera ile Vahran'ı (Oran), 1510'da Becaye ile Trablusgarp'ı ele geçirdi. Portekizliler de reconquista döneminde İspanyollarla yaptıkları bir antlaşma dolayısıyla daha çok şimdiki Fas topraklarıyla Atlantik kıyılarını faaliyet alanı olarak seçtiler. Bu faaliyetler Portekizlilerin 1415'te Sebte'yi almalarıyla başladı. Portekizliler 1458'te Kasru Sağır'i, 1464'te Tanca'yı, 1471'de Asila'yı, 1505'te Agadir'i ve 1513'te Dukalay'ı işgal ederek Batı Afrika ve Batı Afrika kıyılarına kadar gelen İç Afrika ticaret yollarında hâkimiyet kurdular.⁷

² Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar**, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s.24.

³ Gırnata'nın düşüşü için bkz. Washington Irving, "Sukûtu medîneti Gırnata fî yedi'l-Melikeyn Ferdinand ve İzabel", Ar. Çev. İsmail el-Arabî, **el-Mecelletü'l-Magribiyye**, S. 31-32, Tunus 1984.

⁴ Ayrıntılı bilgi bkz. Mehmet Özdemir, "İspanya Krallığının XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.35, S.1 (1996), s.243-284; Charles Lea, **The Moriscos of Spain**, Creen Wood Press, London 1968.

⁵ David Abulafia İspanya'dan sürülenleri genellikle Yahudiler olarak zikretmişse de bu sürgün hem Yahudi hem de Müslümanları kapsamaktadır. Bkz. David Abulafia, **Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 457-461.

⁶ Abulafia, **a.g.e.**, s. 462.

⁷ İspanyolların ve Portekizlilerin Afrika kıyılarındaki bu başarılarının altında yatan iki ana sebep vardır: Birincisi, Afrika Müslümanları arasındaki iktidar mücadelesinin yarattığı kaos ve karmaşa

Portekizliler ayrıca Batı Afrika kıyılarından yavaş yavaş ilerleyerek 1488'de Ümit Burnu'nu dolaştıktan sonra 1498'de Hindistan'a ulaşmışlardı. Bu yeni güzergâhta yerleşmek için ise Yemen ve Habeş kıyılarını işgal edip Kızıldeniz'in ağzında İslam dünyasının kalbi olan Mekke-Medine için ciddi bir tehdit oluşturmuşlardı. Bu tehdidi Memlükler def edemeyince Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim (1512-1520), siyasi hedefleri arasına burasını da aldı.

Ferdinand hem Güney İtalya hem de Kuzey Afrika'da bu faaliyetlerini devam ettirmesine rağmen kendisine bir erkek varis kazandıramamıştı. Ferdinand ve İsabella'nın oğlu Juan genç yaşta ölmüştü. Pireneli Germaine de Fox'la evlenen Ferdinand'ın bu evlilikten de hayatta kalabilen bir veliahdı olmadı. Böylelikle hem Kastilya hem Aragon Ferdinand'ın deli kızı Juana'ya ve torunu Habsburg Prensi Gentli Carlos'a⁸ (1500-1558) kaldı. Carlos (Şarlken) 1516 yılında İspanya'daki dedesi Ferdinand'ın ölmesiyle Kastilya, Aragon, Sicilya, Napoli vs. toprakların mirasçısı oldu. Baba tarafından dedesi Habsburglardan Kutsal Roma İmparatoru Maximilian'ın ölmesi ve babasının da daha önce ölmüş olması sebebiyle de Habsburg mirasına kondu. 1519'da Alman İmparatoru seçilince, Avrupa'daki en büyük imparatorluğun sahibi oldu. Alman İmparatoru olarak 1519-1556, İspanya Kralı olarak 1516-1556 ve Hollanda-Belçika Kralı olarak 1516-1556 yılları arasında hüküm sürdü. İmparatorluğun sınırlarına İspanya ve ona bağlı sömürgeleri ile Avusturya-Almanya topraklarının hepsi dâhildi. 1519'da Şarlken, Kutsal Roma İmparatoru ve Avusturya Arşidükü de oldu. Bundan itibaren Şarlken'in üzerinde hükümdarlık yaptığı arazilerin Avrupa, Uzak Doğu ve Amerika üzerindeki yüzölçümü 4 milyon kilometre kareyi aştı.

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e ilgisi Rumeli ve Balkan fetihleriyle başladı. İstanbul'un fethinden sonra ise bir siyaset olarak Akdeniz'e hâkim olma düşüncesinin ilk adımları atıldı. Önce Fatih döneminde (1451-1481) Karadeniz, Cenevizlilerden temizlenerek hâkimiyet altına alındı; arkasından II. Bayezid döneminde (1481-1512) Osmanlı-Venedik savaşlarıyla (1499-1503) yeni bir süreç

sebebiyle zayıflayan Müslüman idareler; ikincisi ise Kuzey Afrika devletlerinin düzensiz ve sayısı belirsiz zayıf askeri yapısı karşısında İspanyol ve Portekizlilerin yeni askeri düzeni ve ateşli silahları kullanmaları. Bkz. Hess, **a.g.e.**, s.17-37; Chakib, **a.g.e.**, s.20.

⁸ İspanyolların Carlos V, Fransızların Charles Quint dediği Beşinci Şarl yani Şarlken Belçika'nın Gent şehrinde doğmuştur. Annesi Kastilya kraliçesi deli Juanna, babası Habsburg hanedanından Güzel Filipe'tir.

başladı. Bu süreç Memlûkler ve Safevîlerle (1516-17) yapılan mücadele ve elde edilen topraklarla beraber yeni bir ivme kazandı; Akdeniz’de büyük bir deniz gücüne sahip olmanın gerekliliği ortaya çıktı.⁹ Memlûkler, Mısır ve Suriye üzerinde olduğu kadar Arabistan üzerinde de hak iddia ediyorlardı. Böylelikle baharat ticaretinde tekel oldukları gibi Basra Körfezi’nden Akdeniz’e kadar uzanan kervan yollarının da hâkimiydiler. Memlûklerin kontrolündeki bu bölgeden gelen malların taşınması, aracılık vazifesi Venedikliler ve Osmanlıların elindeydi. Portekizlilerin Kızıldeniz’deki faaliyetleri ve daha sonra Hint ticaret yolunu zaafa uğratmaları ve buradaki ticari dengeleri bozmasıyla beraber Osmanlılar hem ticaret yollarının hâkimiyetini hem de kutsal beldelerin emniyetini sağlamak için harekete geçti. Önce Venedikliler sonra ise Memlûklerin bölgedeki hâkimiyetine son verildi. Kanuni döneminde (1520-1566) ise doğuda Basra Körfezi ve Hint Okyanusu’nu kontrol etmek için çaba harcandı ise de başarılı olunamadı. Fakat karada Belgrat’ın (1521), denizde Rodos’un fethi (1522) batıda yeni gelişmelerin başlangıcı oldu. Bu süreçte Osmanlı Devleti ile İspanyol Habsburgları kanlı bir mücadelenin içerisine girdi ve bu mücadele bir yüzyıldan fazla sürdü.

Ege adaları, Kuzey Afrika ve Güney Avrupa kıyıları denizdeki mücadele alanlarıydı. Kastilya tahtının toprakları havzayı batı sınırından; İstanbul’a bağlı topraklar ise doğu sınırından sarmaktaydı. İki medeniyetin ayrıldığı yer ise Tunus ve Sicilya arasındaki stratejik dar boğazdı. Bu boğazda şiddetli sınır savaşları yaşanmaktaydı. İspanyollar bir taraftan bu mücadeleyi verirken diğer taraftan Atlas Okyanusu’na sarkıyordu. Osmanlılar da aynı zamanda Hint Okyanusu’nda gözükmeye başlamışlardı. Fakat bu iki imparatorluğun yolunu açanlar ilkinde Cenevizliler ikincisinde ise Venedikliler idi. Akdeniz’deki tabloyu şu şekilde de verebiliriz. XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Akdeniz’deki varlığı zayıf olsa da Fransa’yı da ilave edersek üç büyük imparatorluğa mukabil genellikle bunlarla

⁹ II. Bayezid dönemi Osmanlı denizciliği için bir hazırlık safhasıdır. Bu dönemdeki İnebahtı, Modon ve Koron seferleri Osmanlı denizciliğinin durumunu ve eksiklerinin neler olduğunu göstermiş ve buna göre gerekli tedbirler alınmıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında Haliç’teki küçük tersane büyütülerek esaslı bir teşebbüste bulunulmuş, semeresi ise Kanuni döneminde alınmıştır. Osmanlı denizciliğinin başlangıçtan 17.yüzyıla kadar olan serencamı için bkz. İdris Bostan, “Osmanlı Deniz İmparatorluğu”, **Osmanlılar ve Deniz** kitabı içinde, Küre Yayınları, İstanbul 2007, s.3-33; Palmira Brummett, “Osmanlı Donanmasının Gelişimi” **Osmanlı Denizgücü: Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz’de Diplomasi** kitabı içinde, Çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.135-183.

beraber hareket eden üç şehir devleti vardı. İspanya (Habsburg)-Ceneviz, Osmanlı-Venedik, Fransa-Floransa. İmparatorluklar bu kent devletlerin ticari, mali tecrübelerinden istifade ediyor ve çoğu zaman karşılıklı bir anlaşma ve gelişme sergiliyorlardı.¹⁰ 16. yüzyıl başında Akdeniz'deki üstünlük İspanyolların elindeyken yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlıların eline geçti. Bu mücadelede rakip devletlerin askerleriyle beraber bu devletlere hizmet eden korsanlar da bulunuyordu. Ayrıca savaşılan toprakların yerli ahali de bu mücadelenin merkezinde yer alıyordu. Ticaretin ve savaşların canlılığını koruduğu bu yüzyılda Akdeniz'de her milletten insanla karşılaşmak mümkündü. Venedikliler ve Cenevizliler, Akdeniz'in bu en eski tüccarları için genellikle ticaret önemliydi. Savaşlarda taraflarını daha çok ticari kaygıları belirliyordu. Venedikliler ticaretlerinin devamı için Akdeniz'in doğusuna hâkim olan Osmanlı Devleti ile Cenevizliler ise İspanya ile anlaşmaya meyilliydiler. Floransalılar da Fransa ile anlaşılıyordu. Fakat taraflar ve müttefikler devamlı değişiyordu. İngiliz ve Felemenk tüccarları İçdeniz'de yeni yeni güçleniyordu. Fransızların etkisi ise başlarda sınırlıydı ve İspanyol nüfuzunun kendi topraklarına ulaşmasından korktukları için zaman zaman Osmanlı Devleti ile ittifak ediyorlardı. Osmanlılar Akdeniz'de ve Avrupa'da olan bitenden haberdar olmak için genellikle Raguzalılar, Venedikliler, Fransızlar, İngilizler ve Yahudilerden istifade ediyordu. Bunlar, Osmanlıların haberleşme ağının önemli birer unsuruydu. Zira Akdeniz'de hâkimiyet bu haberleşme ve bilgilenmeye bağlıydı.¹¹

Osmanlı-Habsburg mücadelesi 16. yüzyılın en temel mücadelesi olmakla beraber Osmanlılar'ın doğuda Safevilerle, Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle, Kuzeyde Kıpçak steplerindeki unsurlarla mücadeleleri ve Habsburgların da kendi bölgesinde ve Atlantik'teki mücadeleleri hesaba katılırsa bu yüzyılda mücadele alanının çok geniş olduğunu ve bu mücadeleye irili ufaklı pek çok devletin ve unsurun dâhil olduğunu söyleyebiliriz. Bu farklı mücadele alanlarının Akdeniz'deki iki büyük devletin mücadelesine yaptığı tesir de göz ardı edilmemesi gerekir.

Osmanlı – Habsburg karşılaşması bir açıdan şöyle de yorumlanabilir: Nasıl ki Müslümanlar Mekke ve Medine'den başlayarak Batı'ya doğru Şam, Filistin, Mısır,

¹⁰ Faruk Tabak, **Solan Akdeniz, 1550-1870**, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul 2009, s.48-50.

¹¹ Komisyon, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, Ed. Haydar Çaruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s.12-13.

Kuzey Afrika ve ardından İber yarımadasını fethedip İslamlaştırdıysa; İspanyollar da kendi birliklerini sağladıktan sonra Endülüs'ten başlayarak Kuzey Afrika hattından doğuya doğru ilerleyerek Müslüman hâkimiyetine son vermek ve dinlerini yayarak Hıristiyan âleminin prestijini kazanmak istiyordu. İspanya ve Portekiz gibi Hıristiyan devletlerin bu gibi faaliyetlerinde dini gayretlerinin tesiri yanında iktisadi menfaatlerin temini arzusu da öne çıkıyordu. Zira devletlerin buldukları bölgedeki hâkimiyeti, kara veya deniz ticaret yolları üzerinde kurdukları hâkimiyete bağlıydı. Tabîî olarak Osmanlı'nın doğudaki ticaret yollarına ve Akdeniz'deki ticarete yavaş yavaş hâkim olması, Avrupa devletleriyle olan ilişkilerini gerginleştirmişti. Ticaret yolları için yapılan savaşlar sonunda yenilgiyi kabul eden Avrupa devletleri başka arayışlara yöneldi. Bu açıdan Osmanlı – Habsburg mücadelesinin temelinde her ne kadar Müslüman-Hıristiyan rekâbetine¹² dayalı cihan hâkimiyeti iddiası baskın gibi görünse de askeri ve iktisadi gücün pekiştirilmesi de bir vakıadır. Ama sadece iktisadî menfaatler merkeze alınarak yapılacak bir değerlendirme de çok sığ olacaktır. Bunu dikkate aldığımızda Osmanlıların, Hıristiyan idarecilerin zulmü dolayısıyla işgal altındaki Batı Akdeniz'deki Müslüman topraklarından yükselen yardım çağrılarına mukabele ederek İspanyol taarruzunu daha henüz kaybedilmiş (Endülüs toprakları) mevzilerde göğüslemeye çalıştığını; fakat ancak ikinci mevzi olan Kuzey Afrika'da bunun önüne geçebildiğini söyleyebiliriz. Daha önce Selçuklular –özellikle I. Kılıçaslan (1092-1107) – ve ilk Osmanlılar Anadolu'da Haçlı Seferleri'ni nasıl durdurmuşlarsa aynı şekilde bu sefer de Kuzey Afrika'da Türkler, yine Haçlı istilasının önündeki set olmuşlardır.

Preveze Deniz Savaşı (1538) Osmanlı-Habsburg rekabetinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve bu zaferden sonra Akdeniz'de hâkimiyet sağlayan Osmanlılar; Cezayir (1516), Tunus (1534) ve Trablusgarp (1551) fetihleriyle de Batı Akdeniz'de söz sahibi olmaya başlamışlardı. Bu süreçte deniz savaşları devam etti; fakat Akdeniz'deki Osmanlı-Habsburg rekâbetinin şiddeti yavaş yavaş azaldı. 1580 antlaşmasından sonra ise nispeten Akdeniz'de bir sükûnet hâsıl oldu. Zira artık devletler büyük masraflarla yapılan deniz seferlerinden kaçınıyordu ve ilgiler de farklı alanlara yönelmişti. Osmanlı, Safevî tehlikesi ve eski Hint ticaret yolu

¹² Abdülcelil Et-Temîmî, “XVI. Yüzyıl'da Kuzey Afrika'daki Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Dinî Arka Planı”, (Çev. M. Özdemir), **İslamî Araştırmalar**, 12/2, (1999), s. 179-189.

sebebiyle yüzünü doğuya çevirirken; İspanyollar, Amerika ve yeni Hint ticaret güzergâhı için yönünü batıya çevirmişti. Cenevizliler İspanyolların bankerliğini yapmaya başlamış; Venedikliler ise Doğu Akdeniz’de Osmanlı’nın sağladığı yeni ticari dengenin en önemli unsuru olarak faaliyetlerine kaldıkları yerden devam ediyorlardı. Akdeniz ise umumiyetle batıların korsan üsleri olarak kabul ettiği Osmanlı Garp Ocaklarına ve rakipleri Malta Şövalyeleri gibi Hıristiyan korsanlara kalmıştı. Artık büyük donanma savaşları yerine küçük korsan savaşları ve haraçgüzarlık dönemi başlamıştı.¹³

2. Batı Akdeniz’de İlk Türkler ve Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’ya Yönelmesi

Osmanlıların Kuzey Afrika’ya yönelmesinin pratikte pek çok sebebi vardır. Büyüyen İspanyol tehdidi dolayısıyla önce Endülüs’ten daha sonra Kuzey Afrika’dan gelen yardım çağrıları, bunların başında gelir. İspanyolların 1492’de Endülüs’teki son İslam devletini de ortadan kaldırmasıyla başlayan süreç Osmanlı’yı tetiklemiştir. Sistemli bir şekilde uygulanan işkence, dinden döndürme, dönmeyenlerin topraklarına ve mallarına el koyma politikası sonucu Müslüman ve Yahudiler, güçlü devletlerden yardım talep etmeye başlamışlardı. İlk olarak Beni Ahmer Hükümdarı, İspanyol tazyikinden bunalarak 891/1486 tarihinde Osmanlı Devleti’ne bir elçi yollayarak gördükleri zulmü anlatmış ve yardım istemişti. Yardım talebi bu tarihte yapılmış olmasına rağmen II. Bayezid’in devlet hizmetine giren Kemal Reis’i bir filoyla o tarafa göndermesi 910/1505 tarihini bulmuştu.¹⁴

İspanyollar bu yardım çağrılarının yapıldığı dönemde işgal faaliyetlerine hız kazandırmışlardı. 1492’de Beni Ahmer Devleti’ni (Nasrî Sultanlığını) ortadan kaldırdıktan sonra 1502 tarihinde çıkardıkları bir kanuna göre, Müslümanlar ya

¹³ Emrah Safa Gürkan, “Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlıların XVI. Yüzyıldaki Akdeniz Siyaseti”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası** içinde, s.16.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 4 cilt, III. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1975, C.II, s. 200; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 6 cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, C.I, s.388; Piri Reis’in Kitab-ı Bahriyesi’nde Kemal Reis’in 900/1494-95 tarihinde devlet hizmetine girmesi ve 917/1512’de vefatı şu şekilde anlatılmıştır: “Bir gün lutf edüben Bâyezid Han/ Bize gönderdi geldi emr-i fermân /Buyurmuş kim Kemal gelsün kapuma/ Deniz hizmetlerün etsün tapuma/ Ol emrin tarihi bu idi ey hân/ Dokuz yüzde gelüben tuttuk evtân/ Ki ba’de Şâh’un emriyle seferler/ Deniz yüzünde bulmuşuk zaferler/ ...On yedi yıl hizmet etdi Şâh’a ol/ Tâ dokuz yüz on yedide gitti ol.” Bkz. Piri Reis, **Kitâb-ı Bahriye**, TC. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara 2002, s. 24, 28.

gönüllü olarak artık İspanyolların eline geçen topraklarını terk edecekler yahut dinlerini terk edip Hıristiyan olarak bu topraklarda yaşamaya devam edebileceklerdi. Ancak sürgünü tercih eden aileler, on dört yaşının altındaki erkek ve on iki yaşının altındaki kız çocuklarını İspanyol idaresine teslim etmek zorundaydılar. Bu insafsız karar da yeterli olmayınca nihayet 1609 yılında İspanyol Kralı III. Felipe Müslümanları İber yarımadasından tamamen kovdu.¹⁵

Osmanlı Devleti, yeterli olmasa da zikredilen yardım çağrılarını karşılıksız bırakmak istemiyordu. Fakat o sırada Batı Akdeniz'e donanma gönderecek durumda değildi. Buna binaen Türk denizcilerini Endülüslülere yardım etmek için teşvik ediyordu. Böylelikle Kemal Reis¹⁶, Piri Reis¹⁷, Kara Hasan Reis¹⁸ ve daha sonra Oruç Reis gibi Türk denizcileri/korsanları mazlum din kardeşlerini ve Yahudileri kurtarmak için harekete geçti. İspanyol kıyılarına ve gemilerine saldıran Türk korsanları, yarımadadan kaçırdıkları Müslüman ve Yahudileri önceleri Kuzey Afrika kıyılarına daha sonra ise İslam coğrafyasının farklı bölgelerine hatta Anadolu'ya kadar nakletmişlerdi.¹⁹ Müslüman denizcilerin Akdeniz'deki bireysel faaliyetleri iyice artınca İspanyolların başını çektiği Hıristiyan Avrupa devletleri, tehlikenin büyüdüğünü düşünerek donanmalarıyla saldırıya geçti. Bu Hıristiyan ittifakına mukabele edecek yeterli güce sahip olmayan denizcilerimiz de bölge halkıyla beraber Müslümanların Halifesi Osmanlı Padişahı'ndan ve onun yüce devletinden yardım istemeye; Osmanlı Devleti de bu süreçte en batısına kadar Akdeniz'i tanımaya başladı.

¹⁵ Hess, **a.g.e.**, s. 189-229; Hess eserinin "Müslümanlar Dışarı" başlığını taşıyan bu kısmında, Müslümanlara uygulanan baskıyı ve Müslümanların yavaş yavaş İspanya topraklarından nasıl tard edildiğini derli toplu bir şekilde takdim etmiştir.

¹⁶ İsmet Parmaksızoğlu, "Kemal Reis", **İA**, C.VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s.566-569.

¹⁷ Piri Reis Kitab-ı Bahriyesinde amcası Kemal Reis'le beraber Endülüs Müslümanlarına yardıma gittiği vakit Cezayir kıyılarında Becâye'de Hükümdar Abdurrahman tarafından çok güzel ağırlandıklarından ve 120 yaşlarındaki bir veli zatın hürmetine orada iki kış geçirip uygun vakitlerde denize açılıp sefer ettiklerinden bahsetmiştir. Bkz. Piri Reis, **a.g.e.**, s.480.

¹⁸ Bu üç denizci, Batı Akdeniz'e giren ilk Osmanlı denizcileri kabul edilmiştir. Bkz. Necmettin Olgaç, **Türk Deniz Tarihi Özeti**, Deniz Basımevi, İstanbul 1952, s.51.

¹⁹ Osmanlı Devleti, dâhili ve harici bazı mâniâlar sebebiyle ilk etapta istenilen yardımı yapamamışsa da ara sıra Kuzey Afrika'daki idarecilerine Endülüslülere yardım etmelerini emretmiştir. 1570 tarihinde Cezayir Valisi Kılıç Ali Paşa'ya verilen böyle bir emir 78 Numaralı Mühimme Defteri'nde 441. sayfada bulunmaktadır. Bu emir neticesinde kurtarılan Endülüslüler Adana, Uzeyr, Tarsus, Sis, Trablusşam, Kars-ı Zülkadriye gibi sancaklara yerleştirilmiş ve kendilerini toplayana kadar yapacakları üretimden beş yıl müddetle vergi alınmamıştır. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, s. 201.

Bölgede gittikçe güç kazanan İspanyollar, Endülüs'teki Müslüman şehirleri ele geçirdikleri gibi Kardinal Ximenes'in "haçlı seferi" olarak nitelediği istila faaliyetlerini genişleterek zamanla güçlerini Kuzey Afrika'ya yöneltti. İspanyollar önce Cezayir kıyılarında Mersa'l-Kebir ve Oran limanlarını; ardından Tunus kıyılarındaki Buji'yi (Becaye) ele geçirdi.²⁰ 916/1510 yılında ise İspanya Kralı Ferdinand'ın Petro de Navarro kumandasında gönderdiği ordu Trablusgarp'ı, o dönemde bölgeye hâkim olan Hafsî Devleti'nin elinden aldı. Halkın bir kısmını kılıçtan geçiren İspanyollar, geri kalanlarını da şehirden sürdü. Ardından Şarlken (1516-1556) tarafından 937/1530'da Trablusgarp, Akdeniz'in en namılı korsanları olan Malta Şövalyeleri'ne verildi.²¹

3. Kuzey Afrika'da Osmanlı İdaresinin Kurulması ve Garp Ocakları

Osmanlı Devletinin bölgeye yerleşmesinden önce Mısır hariç tutulursa Kuzey Afrika coğrafi olarak dört bölgeye ayrılıyordu: Trablusgarp, İfrikiyye (Tunus), Mağribü'l-Evsat (Cezayir), Mağribü'l-Aksâ (Fas).²² Doğudan batıya doğru bu yapı Osmanlı idaresiyle beraber şu şekli aldı: Trablusgarp Ocağı, Tunus Ocağı, Cezayir-i Garb Ocağı ve Fas Sultanlığı.²³ Belli bir dönem Osmanlı himayesinde kalsa da bağımsız kabul edilen Fas dışında bu üç ocağa Osmanlı, Garp Ocakları

²⁰ Celal Tefvik Karasapan, **Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960, s. 96.

²¹ Ahmet Kavas, "Libya (Tarih)", **DİA**, C. XXVII, Ankara 2003, s. 179; Malta Şövalyeleri aslında Haçlı Seferleriyle Kudüs'e gelen askeri-dini bir gruptur. Kudüs'te Hospitalier Şövalyeleri adıyla teşkilatlanmış bu yapı önceleri Kudüse gelecek hacıları ağırlamak ve onların güvenliğini sağlamakla meşguldü. Selahaddin Eyyubi'nin Kudüsü fethetmesinden sonra buradan ayrılan şövalyeler Kıbrıs'a yerleşmiş burada Kıbrıs Şövalyeleri olarak bilinmişlerdir. Daha sonra Rodos'a yerleşip Rodos Şövalyeleri (Saint Jean Şövalyeleri), Rodos'un Kanuni tarafından fethedilmesiyle de Malta'ya gelerek Malta Şövalyeleri olmuşlardır. Bu şövalyeler buldukları bu adalarda uzun yıllar deniz korsanlığı yapmış ve özellikle Müslüman hacılara ve tüccara çok zarar vermişlerdir.

²² Antik dönemde doğudan batıya bu isimlendirme şöyleydi: Libya, Africa, Numidia, Mauretania. Bu coğrafi taksimatta Tripolitana (Trablus) Eyaleti, Africa bölgesine dâhildi. Libya ise üç kısımdan oluşuyordu: 1- Cyrenaica (Barca'nın en batısı: Sirt Körfezi'nden Marmarica'ya kadar), 2- Marmarica (Barca'nın merkezi: Cyrenaica'dan Libya Exterior'a kadar), 3- Libya Exterior (Barca'nın en doğusu: Marmarica'dan Mısır sınırına kadar). Coğrafi olarak Africa bölgesine dâhil olan Tripolitana (Trablus) eyaleti ise Büyük Sirt'ten Küçük Sirt'e (Gabes'e) kadar uzanıyordu. Doğusunda Cyrenaica, batısında Byzacena (Güney Tunus), güneyinde Phazania (Fizan) ve Garamantiler, kuzeyinde ise Akdeniz yer alıyordu. Bkz. Aron Arrowsmith, **A Compendium of Ancient and Modern Geography**, for the use of Eton School, James and Luke G. Hansard and Sons, London 1831, s. 687, 717-729.

²³ Ahmet Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.118.

demmişti. Garp demek batı demektir; bu adlandırma ise bölgeyi fetheden Arapların buraya mağrip²⁴ (batı) demesinden ileri gelir. Ocak adı ise Osmanlı merkezinde yeniçeri ocaklarının bir benzerinin de buralarda kurulmasıyla verilmiştir. Avrupalılar ise 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki vilayetleri olarak gördükleri bu ocaklara, Osmanlı Devleti ile irtibatları zayıfladıktan sonra 17. yüzyılda “niyabet, emaret, cumhuriyet, krallık, barbar devletleri, barbar naiblikleri” gibi anlamlara gelen “regence, regency, barbary regencies, states of barbary, etats barbaresques, regence de Tunisie, regence de Tripoli, royaume d'Alger” gibi isimler vermeye başladılar.²⁵

Kuzey Afrika'daki ilk Osmanlı Ocağı, Cezayir-i Garp'tır. Adalar manasına gelen Cezayir kelimesi Ege adaları için de kullanıldığından buraya “Batıdaki Cezayir” anlamında Cezayir-i Garp Ocağı denilmiştir. Cezayir daha 1516'da Oruç ve Hızır Reisler tarafından fethedilmiş; Oruç Reis, Tlemsen'de kendisini Cezayir Sultanı ilan etmişti. Ancak 1518'de şehit edilince yerine kardeşi Hızır Reis (Barbaros Hayreddin) geçti.²⁶ Hızır Reis buradaki vaziyeti tehlikeli görüp hem İspanyollar hem de işbirlikçileri yerel Müslüman idarecilerle tek başına mücadele edemeyeceğini düşünerek Cezayir ahalisinin de desteğiyle Yavuz Sultan Selim'den yardım istedi.²⁷ Hızır Reis'in işte bu yardım talebi neticesinde Cezayir'e gönderilen iki-üç bin yeniçeri, bölgedeki ilk Osmanlı askeri yerleşmesi kabul edilmektedir. Yine Yavuz Sultan Selim, Barbaros Hayreddin'e Anadolu'dan lüzumu kadar asker yazmasına da

²⁴ İslam coğrafyacılarına göre Mağrip'in sınırları hakkında bir görüş birliği yoktur. En geniş olarak Mağrip bölgesi Mısır'ın batısındaki Berka'dan başlayıp Endülüs'ü de içine alarak İber Yarımadasına kadar uzanır. Bu açıdan baktığımızda Müslüman coğrafyacıların, İslam'ın erken devirlerinde fethedilen Mısır'ın batısında kalan bölgelere Mağrip dediğini görebiliriz. Diğer taraftan coğrafi olarak İfrikiye kelimesi de kullanılmış olmakla beraber bu daha çok siyasi bir tanımlamadır ve Bizans'ın İfrikiye Eyaleti'ne işaret eder. Fakat İfrikiye lafzı da başlarda Tunus merkezli Bizans'ın Kuzey Afrika Eyaletine işaret ederken daha sonra anlamı genişleyerek günümüzde bütün kıtaya verilen bir isim (Afrika) olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nadir Özkuyumcu, **Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Manisa 2007, s. 9-11.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Çetin, “Garp Ocakları”, **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s. 382-386.

²⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, s.366-367.

²⁷ Uzunçarşılı, bu talebin 925/1519 tarihinde olduğunu ve Barbaros Hayreddin'in dört gemi ile birçok esiri hediyelerle beraber İstanbul'a yolladığını söylemektedir. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, s.368; Aslında Barbaros Hayreddin İstanbul'a kendi gitmek istemişse de Müslüman ahali İspanyol korkusundan onu bırakmamış; bir mektup da kendileri yazarak durumu İstanbul'a bildirmek için Seyyid Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali isminde bir âlimi heyetle beraber göndermiştir. Mektubun tarihi 10-20 Zilkade 925/1519'dur. Bkz. Halil Cin, “Mağrip Ülkeleri Üzerinde İslamın ve Türklerin İdarî ve Hukukî Tesirleri”, **OTAM**, S.2 (Ocak 1991), Ankara, s.21-23, 29, 33-35.

müsaade etmişti ki²⁸ bu da Garp Ocakları'nın Anadolu'dan asker/gönüllü levend toplaması usulünün başlangıcıdır. Burada başlayan Osmanlı idaresi daha sonra Trablusgarp ve Tunus için de geçerli oldu.

Barbaros Hayreddin 1520'de Cezayir'i terkedip 1521'de el-Kul (Collo), 1522'de Beled-i Annab (Bone) ve Kostantiniye'yi (Constantine) fethettikten sonra 1525 yılında tekrar Cezayir'e döndü ve ancak 1529'da Cezayir şehrinin hemen dibinde, Penon'daki İspanyol *presidiosunu* (garnizon) ele geçirdikten sonra Cezayir şehriyle beraber büyük ölçüde bölgede hâkimiyet sağladı. Hızır Hayreddin Reis tarafından kurulan bu ocağın ilk beylerbeyi de 1533 yılında Kapudan-ı Derya payesiyle beraber yine kendisi oldu. Bundan sonra hızlı bir şekilde teşkilatlanan eyalet, 1830 yılındaki Fransız işgaline kadar Osmanlı idaresinde kaldı.

İspanyol Habsburglarına tabi olan Tunus, 1534'te Barbaros Hayreddin Paşa tarafından zabt edildiyse de Kanuni'nin İran seferini fırsat bilen Şarlken'in başını çektiği haçlı donanması tarafından tekrar geri alındı. 1569'da tekrar fethedilen ve yeniden kaybedilen Tunus, nihayet 1574 yılında Sultan II. Selim'in (1566-1574) kat'î emriyle Kılıç Ali Paşa ve Koca Sinan Paşa tarafından tamamen fethedildi ve İspanyol işbirlikçisi Hafsî Hanedanı'na son verilerek bundan sonra bir Osmanlı eyaleti oldu. 1882 yılında Fransız Sömürgesi olana kadar da bu hususiyetini devam ettirdi.

Trablusgarp ise 1510 yılındaki İspanyol işgalinden ancak 1551 yılında kurtarıldı ve bu tarihten itibaren Osmanlı Garp Ocaklarından biri olarak 1911'deki İtalyan işgaline kadar Türk idaresinde kaldı.

Garp Ocakları içerisinde en itibarlısı olan Cezayir, Garp Ocaklarının merkezidir, denilebilir. Osmanlı Devleti'nin batıdaki en uzak sınır vilayeti olan Cezayir bu hususiyetiyle mütenasip olarak daha büyük bir donanma ve askeri güce sahipti. Tunus küçük bir eyalet olsa da Akdeniz güvenliği için önemli bir konumda bulunuyordu ve kadim bir ticaret merkeziydi. Ayrıca Hafsî Sultanlığı'nın (1229-1574) elinde takriben 300 yıl geçirmiş olduğu için burada daha sağlam bir idare anlayışı ve teşrifat usulü yerleşmişti. Trablusgarp ise bu ocaklar içerisinde merkeze

²⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, s.368.

en yakın olanı ve en fakiriydi. Mısır'la irtibatı ve merkeze yakınlığı dolayısıyla Kuzey Afrika'da en son terk edilen Osmanlı toprağı da burası olmuştı.

Dikkat edilirse her üç ocak da direk olarak yerli Müslüman idarelerin elinden değil işgalci Hıristiyan güçlerinden alınmıştır. Bu da aslında Osmanlı Devleti'nin işgalci bir devlet olarak Kuzey Afrika'ya yönelmediğinin bir delilidir. Nitekim Osmanlı Payitahtı Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'tan oluşan Garp Ocakları'nı birer üretim ve gelir kaynağı olarak değil; daha çok imparatorluğun ve İslam dünyasının savunmasında ileri birer karakol olarak görüyordu. Bu açıdan Ocakların dışarıya dönük siyaseti, vilayeti düşman saldırılarına karşı korumak ve gerektiğinde düşman üzerine hücum etmek; içeride ise asayiş sağlayıp vergileri toplamak ve toplanan vergileri gerekli olan yerlere dağıtmak üzerine kuruluydu. Bu düşünceye bağlı olarak bölgede Hıristiyan saldırısını önlemek ve onlara ciddi zararlar vermek amacıyla deniz akıncılığı ve korsanlık önem kazanmıştı. Ocaklar için tasarlanan işleyiş düzeni de bu ileri karakol olma vasfına ve deniz akıncılığına uygun olmalıydı. Yerli halkın örgütlenme ve savaşçılık düzeyleri yetersizdi ve denizcilik alanında da sınırlı bilgiye sahiptiler. Bu sebeple gerekli kadrolar iki üç yıllık aralarla Anadolu'dan devşiriliyordu.²⁹ Kısa süreli bu görevlendirme usulü daha sonra tahavvülata uğradı; gelenler geri dönmemeye başladı ve geldikleri coğrafyaya yerleşerek o toplumun bir parçası oldular.

4. Trablus'un Fethi ve Trablusgarp Ocağı'nın Kurulması

Osmanlı fethinin öncesinde Libya'nın doğusu olan Berka bölgesi, fiili olarak her ne kadar hâkimiyetleri zayıf da olsa Memlûklü toprağı olarak kabul ediliyordu.³⁰ Fakat asıl hâkimiyet Berka Arapları denen kabilelere aitti.³¹ Libya'nın

²⁹ Orhan Koloğlu, "Libya (Osmanlı Dönemi)", **DİA**, C. XXVII, Ankara 2003, s.180.

³⁰ Clifford Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, Çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s.126; Komisyon (Mustafa Cezar, Midhat Sertoğlu vd.), **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, Şehir Matbaası, İstanbul 1958, C.II, s.748; Ömer Ali b. İsmail, **İnhîyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fî Libya, 1795-1835**, Mektebetü'l-Fercânî - Trablus, Beyrut 1966, s.18.

³¹ Berka Arapları sık sık Memlûk yönetimine isyan edip daha doğudaki Mısır topraklarına saldırıyorlardı. Mesela 15.yüzyılda Benî Lebîd ve Benî Muhârip Arapları Berka'dan kalkıp el-Buhayre bölgesine gelmişlerdi. Bölgedeki kargaşayı bastırmak için merkezden gönderilen Üstaddâr Fahreddin, 1416'da önce Buhayre bölgesine gelmiş; buradan Berka'ya kadar giderek isyan eden Arap kabilelerini itaat altına almaya çalışmıştı. Bkz. Kazım Yaşar Kopruman, **Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.125-130

batısı olan Trablus bölgesi de Tunus merkezli Hafsîlerin elinde idi. Güneydeki Fizan bölgesi ise Fas taraflarından gelip bölgeye yerleşmiş olan Evlad-ı Muhammed Kabilesi'nden bir hâkimle/sultanla idare ediliyordu.³²

Osmanlı'nın bölgeyi tanımaya başlaması, bölgeye giden Türk denizciler sayesinde gerçekleşmişti. Trablusgarp'ın İspanyollar tarafından 1510 yılında işgalinden önce o surlarda amcası Kemal Reis ile birlikte bulunmuş olan Piri Reis, Kitab-ı Bahriyesi'nde Trablus, Misillâte, Misrata, Berka, Tobruk ve Sellum limanlarının özellikleri ve tarihçelerinden bahsetmişti.³³ Ayrıca bu eserdeki "*Trablus halkı Kemal Reisle devletlü hünkâra bir kâğıt gönderip bir sancak beğın taleb eylediler*"³⁴ şeklindeki kayıttan da anlaşılacağı üzere Trablusgarp'la ilgili ilk talep de yerli ahalden gelmişti.³⁵

Mağrib hükümdarlarının Türklerden yardım istemesinin ana sebeplerinden biri de Türklerin dirayeti ve cesaretidir ki Piri Reis, Oruç Reis'in Cezayir ahalisi tarafından davet edilmesini şöyle dile getirmiştir: "*Mağrib padişahlarının takati yoktur ki gemiler donatıp denizi bekliyeler. Issız memleketler olduğu için şimdi Rum'dan varmış Oruç Reis'i beklediler. Zira ki bir kalede Türk olıcak kâfir gelmeğe heves etmez. Geldiği takdirde çok harç olup vâfir asker gerek kim anlardan kale alalar.*"³⁶

³² Fizan; Agadez Sultanlığı, Libya Çölü ve Mısır topraklarıyla çevriliydi. Büyük ölçüde çöl olan bu bölgede hububat kıt olduğu için deve eti tüketiliyordu. Ahalisinin geçimleri ise genellikle taşımacılık ve ticaret idi. Bkz. Hasan ibn Muhammed el-Vezzan ez-Zeyyâtî el-Fâsî (Leo Africanus), **The History and Description of Africa and the Notable Things Therein Contained**, 1600'de İngilizceye Çeviren: John Pory, Ed. Robert Brown, 3 cilt, Hakluyt Society, Londra 1896, C.III, s.797.

³³ Piri Reis, **a.g.e.**, s.506-520.

³⁴ Piri Reis, **a.g.e.**, s.507.

³⁵ Koloğlu, "Libya (Osmanlı Dönemi)", s.179.

³⁶ Karasapan, **a.g.e.**, s.97; Bu ifadeleri destekleyen hadiselerden biri de Turgut Reis'in elinde bulunan Mehdiye'yi almak için 1550 senesi ortalarında İspanya, Papalık, Malta, Napoli ve Sicilya gemilerinden oluşan bir haçlı donanması tertip edilmesi ve Turgut'un üzerine gönderilmesidir. Haçlılar, ancak bu devasa donanma ve külliyyetli askerle Turgut'un elinden Mehdiye'yi alabilmişlerdi. Bkz. Aziz Samih İlter, **Şimâli Afrika'da Türkler**, Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1937, C.II, s.192-194.

4.1. Trablus'un İspanyollar Tarafından İşgali ve Sicilya Kral Naibliğine Verilmesi

Piri Reis'in verdiği bilgilere göre Trablus şehri ve kalesi, Tunus Sultanlarına bağlıydı. Beni Hafs hanedanından Mevlây Ebu Ömer Osman b. Muhammed el-Mansur (1435-1488), Trablus'a vali olarak oğlu Ebubekir'i göndermişti. 893/1487-88 tarihine kadar valilik eden Ebubekir döneminde Trablus sükûnet içerisinde idi. Bu tarihte Tunus Sultanı Mevlay Osman'ın vefatından sonra Tunus gibi Trablus da kargaşaya sürüklendi. Şehrin Tunus'la irtibatı zayıfladı ve ahali kendi kendilerini bir Şeyh ile idare etmeye başladı. Bu kargaşa arasında tamamen güçsüz ve âciz bir duruma düşünce İspanyollar asker gönderip 916/1510'da şehri ele geçirdi.³⁷

Dönemin şahitlerinin verdiği bilgilere göre, Trablus ticareti bol, zengin bir şehirdi. Limanına ticaret için Malta, Venedik, Sicilya başta olmak Avrupa ticaret gemileriyle beraber İskenderiye, Ege adaları ve Anadolu'dan da pek çok ticaret gemisi gelip gitmekteydi. Ticaret merkezi olması sebebiyle insanların ihtiyacını karşılamak için şehirde çok sayıda bina inşa edilmiş; mescitler, hastaneler yapılmıştı. Meydanları ve caddeleri Tunusunkinden daha güzel idi. Şehirde yağmur sularını depolamak için yapılmış çok sayıda sarnıç bulunmaktaydı.³⁸ Buna rağmen Tunus'la rekabet edecek seviyede de değildi. Zira Tunus, uzun yıllar istikrarını korumuş

³⁷ Piri Reis, **a.g.e.**, s.506-507; Diğer bir kaynakta şehri işgale götüren süreç şöyle anlatılmıştır: Beni Hafs hanedanından Tunus Sultanı Mevlay Osman'ın oğlu Ebubekir 893/1487-8 tarihine kadar Trablus'ta valilik yaptı; bu tarihte Osman, torunu Zekeriya b. Muhammed el-Mesud lehine tahttan feragat etti. Zekeriya da Trablus'a oğlu Ebubekir'i vali olarak gönderdi; daha önceki vali Ebubekir b. Osman bununla savaştı ve mağlup olunca yakalanıp sultanın yanına Tunus'a gönderildi. Tunus'ta kısa bir süre hapsedilen Ebubekir b. Osman daha sonra öldürüldü. Trablus'a yeni vali olarak Muhammed b. Hasan gönderildi. Fikri, karakteri, idaresi zayıf olan bu şahsa karşı Benû Gurap galebe etti ve ahali valilerini dinlemez oldu. Valinin adından başka hiçbir otoritesi kalmadı. Zekeriya el-Mesud kargaşa ve kaos ortamını düzeltmesi için Trablus'a bu kez Ebulberekât es-Süleymânî'yi gönderdi. Yedi ay şehri denizden ve karadan kuşatan Ebulberekât, Trabluslu Şeyh Halife Ebu Garâre'nin tesiriyle muhasarayı kaldırdı ve Tunus'a döndü. Bundan sonra şehirde bir sükûnet hâsıl oldu. Servet ve zenginlikle gelen rahat halkı tamamen gevşetti; silah isti'mali neredeyse tamamen ortadan kalktı. Bir gün İspanyol ticaret gemilerinden biri Trablus limanına yanaştı. Geminin indirdiği malı tek bir Trabluslu tacir satın aldı ve aynı tacir İspanyolları o akşam evinde misafir etti. Çok zengin bir sofraya kuran Trabluslu ev sahibi, yemeklerin üzerine yakut gibi değerli taşları havanda dövüp tuz gibi serpiyordu; ayrıca karpuz kesmek için aranıldığında bir bıçak bile bulunamadı. Memleketlerine dönen İspanyollar krallarına bu şehrin hem çok zengin olduğunu hem de hiç silahlarının bulunmadığını bildirerek buraya bir sefer yapılmasını teşvik ettiler. Bundan sonra da İspanyol işgali gerçekleşti. Ahmed Bey en-Nâib el-Ensârî et-Trablusî, **el-Menhelü'l-Azb fi Târîhi Trablus el-garb**, 2 cilt, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul) 1317, C.I, s.174-75, 185.

³⁸ Leo Africanus, **a.g.e.**, s.737-738; Luis del Marmol Caravajal, **L'Afrique de Marmol**, Fr. Çev. Nicolas Perrot d' Ablancourt, 3 Cilt, Paris 1667, C.II, s.562-566.

meşhur bir ticaret şehriydi. Trablus ise daha çok altın, gümüş, inci gibi değerli malların çokça bulunduğu; kendi üretimi pek olmayan; İç Afrika'nın Akdeniz'e açılan kapılarından biriydi. Bunun yanında şehirde 150'den fazla ipekli dokuma atölyesi ve diğer kumaşların dokunduğu sayısız küçük atölyeler, attar ve bakkal dükkânları da mevcuttu.³⁹

Şehrin işgal süreci, İspanyolların 5 Haziran 1510'da Becaye'yi ele geçirmeleriyle başlamıştı. Aynı sene İspanyollar Tunus Sultanıyla bir ittifak yapmışlardı. Tunus Sultanı tahtını kaybetme korkusundan Katolik İspanyol Kralı'na tabi olmuştu. 7 Haziran'da 8000 askerle Becaye'yi terkeden İspanyol komutan Oliveto Kontu Pedro Navarro, Fafinyana'da (Favignana) Napoli ve Sicilya'dan gelecek gemileri beklemeye başladı. Sicilya Kral Naibi'nin gönderdiği bu gemilerin gelmesiyle güçleri artan İspanyollar Trablus'a hareket ettiler. Venedikli Girolamo Vianelli de Pedro Navarro'ya destek oluyordu.⁴⁰ Donanma önce Malta'nın Gozo adasına demirledi. Burada Trablus ve sahiller hususunda kendilerine rehberlik edecek bir kısım Maltalıları da ordularına katarak yola çıktılar. Malta'dan da katılan gemilerle donanma takriben 120 parça gemiye ulaşmıştı. Gemilerde 15.000 İspanyol, 3000 İtalyan askeri ve diğer maceracılar bulunuyordu. Hıristiyan donanması 24-25 Haziran 1510'da Trablus önlerine geldi. 6000 asker birkaç saat içinde kuşatmaya başladı. İspanyollar şehre Arap Kapısı'ndan (Münşiye veya Hürriye Kapısı) girdi.⁴¹

³⁹ Charles Feraud, **Havliyyâtü'l-Lîbiyye**, Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Câmîatü Karyunis, III. Baskı, Bingazi 1994, s.75; Ettore Rossi, **Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974, s.123-127.

⁴⁰ Costanzo Bergna, **Trablus min 1510 ilâ 1850**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhîriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 1985, s.21.

⁴¹ Etrafı surlarla çevrili olan şehrin kuzeyi tamamen korunaklı bir liman durumundaydı. Trablus kalesi ise surların doğu ucuna yaslanmıştı. Kalenin kuzey hattı denizle çevriliydi ve güney hattında ise kale ile şehir arasında geniş bir hendek bulunuyordu. Bu hendek kalenin doğusundan başlayıp şehrin batısına kadar uzanıyor ve burada denizle birleşiyordu. Şehrin en batı ucundan denize doğru uzanıp doğuya doğru hafif kavis yapan kara parçası (dalgakıran) ise doğal bir liman oluşturuyordu. Bu kara parçası üzerinde çok sayıda küçük burç vardı ve bunlar herhangi bir saldırıya karşı tahkim edilmişlerdi. Bunların dışında büyük burçlar da vardı. Su Burcu, İspanyol Burcu ve Fransız Burcu diye bilinen burçlar bunlardan birkaçıdır. Şehrin batısında Zenate Kabilesi topraklarına açılan Zenâte Kapısı (Bâbu Zenâte yahut Bâbü'l-Cedid); şehrin kuzeydoğusunda limana açılan Deniz Kapısı (Bâbu'l-Bahr) vardı. Şehrin güneydoğusundaki kapı çift aşamalıydı. İç ve dış kapıdan oluşan bu yapıya Zenate Kapısı'na mukabil Hevvare Kapısı (Bâbu'l-Hevvâre) veyahut Münşiye Kapısı (Bâbu'l-Münşiye) deniliyordu. Bu kapı şehri kırsal bölgeye bağlıyordu ve bu bölge kadimden Berberi Hevvâre kabilesinin topraklarıydı. Bu kapıdan surlara paralel olarak biraz daha güneye inilince başka bir kapı daha vardı. Bu kapıya da Arap Kapısı (Bâbü'l-Arab) deniliyordu. İşte İspanyollar şehre saldırmak için en zayıf nokta olan bu kapıdan girip şehri ele geçirmişlerdi. O yüzden girdikleri bu kapıya Zafer Kapısı (Bâbu'n-nasr) demişlerdi. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.23-25.

Şehir sokaklarında 3 saat mücadele devam etti. Nüfusu o dönemde 10 ila 15 bin arasında tahmin edilen şehir ahalisinden 5.000'i şehid, geri kalanı da esir edildi. Çok az bir kısmı Yahudi Mahallesi civarından surları geçerek kaçabilmişti.⁴² Hıristiyan kuvvetlerinin kaybı ise 300 civarındaydı.⁴³ Başlarında Trablus hâkimi Şeyh Ebulberekât Abdullah'ın⁴⁴ ve ailesinin de bulunduğu Müslüman esirler, Misina ve Palermo'ya gönderildi. 3 Eylül'de 1400 esirin getirildiğini söyleyen Venedik konsolosu bu sayının daha artacağını ve esirlerin kişi başı 3 ila 5 duka arasında açık artırmayla satıldığını söylüyordu.⁴⁵

Hıristiyanlar şehri ele geçirdikten sonra ahaliyi evlerinden çıkardılar ve binalarını yıktılar. Yıkılan bu binalardan elde edilen malzemeye Trablus surlarında tahkimat yaptılar. Yeni yapılan dört hisara şu isimleri vermişlerdi: Azize Barbe [ya da Barbara], Aziz Yakub, Aziz Yuhanna, Aziz Antuvan. Yeni inşa ettikleri kiliseye ise Aziz Leonard ismini verdiler.⁴⁶

Beklenildiğinden daha zengin bir ticaret şehri olan⁴⁷ Trablus'un alınması Hıristiyan Avrupa'da coşkuyla karşılandı. Zafer dolayısıyla Roma'da büyük bir dini merasim tertip edildi. İspanya kralı ile Venedik Dükü ve Sicilya Kral Naibi arasında tebrikleşmeler yapıldı. Rodos Başrahibi, bu zaferlerin devamının gelmesini ve Mısır'a da ulaşmasını dileyerek İspanyol kralını tebrik etti.⁴⁸

İspanya Kralı Ferdinand, şehrin idaresini önce Pedro Navarro'ya verdi. Ardından Don Garcia de Toledo, Kuzey Afrika işgalini devam ettirmek için Trablus'a gönderildi. Pedro Navarro ve Don Garcia, Trablus işgalinden sonra Cerbe

⁴² Rossi, **a.g.e.**, s.140-143; Charles Freud, 15.000 olan nüfustan 6.000'inin öldürüldüğünü; 180 civarındaki Hıristiyan esirin de Trablusluların elinden kurtarıldığını söylüyor. Bergna da 5.000 Trabluslunun öldüğünü, 6000'inin de esir edildiğini belirtiyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.77; Bergna, **a.g.e.**, s.27.

⁴³ Rossi, **a.g.e.**, s.144

⁴⁴ Feraud ve Bergna bu zatın emekli bir subay olduğunu ve artık uzlete çekilip kendini ibadete verdiğini söylüyor. İşgal sırasında bu zat şehri idare etmektedir. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.75; Bergna, **a.g.e.**, s.22.

⁴⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.145; Feraud, **a.g.e.**, s. 78; Bergna da Şeyh Abdullah ile beraber Trabluslu esirlerin Palermo'ya götürüldüğünü ve Şeyh Abdullah'ın birkaç sene sonra Şariken'in izniyle Trablus'a dönmesine müsaade edildiğini belirtiyor. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.27.

⁴⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.77-78; Bergna ise işgalden sonra surların doğusunda Aziz Yakup, batısında Aziz Corç (Yuhanna) ve ortasında kaleye açılan Azize Barbara burçları inşa edilerek tahkimat yapıldığını belirtiyor. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.29.

⁴⁷ Pedro Navarro şehri ele geçirdikten 4 gün sonra Sicilya Kral Naibi'ne yazdığı mektupta şehrin tahmin ettiğinden de güzel ve mamur olduğunu belirtmişti. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.22.

⁴⁸ et-Temimî, **a.g.m.**, s.181.

adasını ele geçirmek istemişlerdi; ancak başarılı olamadılar.⁴⁹ Pedro Navarro bir süre sonra Avrupa'ya çağırılınca yardımcısı Don Jayme Pedro Requesens, Trablus'un idaresini üstlendi. 1511 yılında Trablus'un idaresi Sicilya Kral Naibliğine bırakılınca naibin kardeşi Don Guillem de Moncada, Trablus Hâkimi oldu.⁵⁰ Sicilya Kral Nâibi 1513'te bir sömürge planı hazırladı. Buna göre, Trablus'a gönüllü olarak göç eden Hıristiyanlar vergiden muaf tutularak kendilerine bir ev ve arazi verilecekti. Ayrıca daha önce işlemiş oldukları suçlar da affedilecek; Trablus'ta yeni bir hayata başlayacaklardı.⁵¹

Şehirdeki Müslüman ahali ise can ve mal emniyeti kalmayınca Temmuz 1510'da şehri terk ederek Tâcûrâ⁵², Cebel-i Gıryan⁵³, Misillate⁵⁴ gibi kasabalara dağılmıştı.⁵⁵ Trablus'un 18 km doğusunda bulunan Tâcûrâ, Trablusluların pek çoğunun yerleştiği kasabaydı. Burada bir direniş örgütlendi ve Trablus'un geri alınması için hazırlıklara başlandı. Arap tarihçilerine göre Tâcûrâlîler 926/1519-20 tarihinde, İspanyol zulmünden memleketlerinin kurtarılması için yeni hilafet merkezi İstanbul'a bir heyet gönderdiler.⁵⁶ Osmanlı Sultanı I. Süleyman (1520-1566) da

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.78-83; Bergna, **a.g.e.**, s.27-29.

⁵⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.84-85.

⁵¹ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.18.

⁵² Tâcûra, Trablus'un (1)2 mil (yaklaşık 18km) doğusunda hurma ve meyve bahçeleriyle dolu küçük bir kasabadır. Tarihi çok eskilere dayanır. Pek çok saldırıya muhatap olup çok defa baştan sona tahrip edilmiştir. H.550'de (M.1155-1156) el-Cevârî Kabilesi'nin cediti Hamîd b. Cârîye'nin Tâcûrâ'yı yeniden kurduğu ve buraya Arapları yerleştirdiği kabul edilmektedir. Trablus'un İspanyollar tarafından işgalinden sonra buraya yerleşen Trabluslularla bölge şenlenmiş ve ticareti artmıştır. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.774; Marmol, **a.g.e.**, s.572; Tahir Ahmed ez-Zâvî, **Mu'cemü'l-Büldâni'l-Lîbiyye**, Mektebetü'n-Nur, Trablus 1968, s.75-76.

⁵³ Gıryan bölgesi dağlık bir bölge olup Trablus şehrinin 50 mil (80-90 km.) güneyindedir. İki bölgenin arasında kumluk bir arazi bulunur. Gıryan'da arpa ve hurma yetişmekle beraber en meşhur ürünü safrandır. Gıryanlılar dağlardan topladıkları safranı satarak ciddi bir gelir elde ederler. Bunun yanında bölgenin ihracat ürünlerinden biri de bitkisel yağlardır. Buradan İskenderiye ve diğer şehirlere bol miktarda zeytinyağı gönderilir. Bölgede önemli bir Yahudi nüfus vardır ve ahalinin çoğu yeraltı evlerinde yaşar. Bkz.: Leo Africanus, **a.g.e.**, s.743, 771; Marmol, **a.g.e.**, s.576-577.

⁵⁴ Misillate, Trablus'un 5 mil doğusunda zeytinlik ve hurmalıklarıyla meşhur bir kasabadır. 16. Yüzyılda bölge ahali tamamen bağımsız bir şekilde yaşıyor ve hiçbir otorite tanımıyorlardı. Bölgede çok sayıda köy ve kale bulunuyor ve savaş zamanında 5000 asker çıkarıyorlardı. İçlerinden biri kendilerine liderlik ediyordu. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.775; Marmol, **a.g.e.**, s.572.

⁵⁵ en-Nâib, **a.g.e.**, s.186; Rossi, **a.g.e.**, s.149

⁵⁶ en-Nâib, **a.g.e.**, s.187; Ebî Abdullah Muhammed b. Halil Galbun et-Trablusî (İbn Galbun), **et-Tezkâr fi men meleke Tarablus ve mâ kâne bihâ min ahbâr**, Thk. Eymen el-Buhayrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 1998, s.99; Bazı tarihçiler heyetin gönderilmesi hususunda karanlık noktalar olduğunu; zira Trablus'tan İstanbul'a bir heyetin gidip geri gelmesinin mesafenin uzaklığından dolayı çok daha fazla vakit alacağını belirtmişlerdir. Bkz.: Nikolay İlişev Buruşin, **Tarihu Libya fi'l-Asri'l-Hadîs min Muntasıfı'l-karni's-sâdis aşer hattâ**

Tâcûrâ'daki Müslüman ahalinin İstanbul'a gönderdiği bu heyetin yardım çağrılarına cevap vererek Harem Ağalarından bölge halkının dilini bilen Murad Ağa'yı⁵⁷ bir filo ve 6.000 askerle Tâcûrâ'ya gönderdi.⁵⁸ Dönemin yabancı kaynaklarına göre ise Trablus'un işgalinden sonra Tâcûrâ'da başlayan direnişin başında Tâcûrâ Meliki olarak Barbaros Hayreddin'in adamlarından muhtemelen Karamanlı olan Hayreddin adında biri vardır. Tâcûrâ'yı müstahkem bir mevki haline koyan da bu zattır.⁵⁹

4.2. Trablus'un Malta Şövalyelerine Verilmesi ve Tâcûrâ Merkezli Direniş Faaliyetleri

Malta Şövalyeleri (Knight of St. John) dinî-askerî bir gruptur. Kökleri haçlı savaşlarına kadar giden Kudüs'te Hıristiyan hacılara yardım etmek için kurulan bu örgüte icra ettikleri tedavi hizmeti dolayısıyla Hospitalier (Hastabakıcı, Konuklayıcı) Saint-Jean/John (Aziz Yuhanna) Şövalyeleri denilmekteydi. 1187'de Selahaddin Eyyubi bunları Kudüs'ten çıkarınca önce Akka'ya yerleşip 1291'e kadar burada kaldılar. Sonra Kıbrıs'a yerleşip 1306 tarihine kadar da burada kaldılar. Bu tarihte ise Rodos ve komşu adalara geçip Papanın ve Hıristiyanların himayesinde burada devlet kurdular.⁶⁰ 1522'de Rodos'un Osmanlıların eline geçmesiyle buradan çıkarılan şövalyeler 1524 yılında Şarlken'den Malta'yı istemişlerdi. Şarlken, Malta'yı Trablus'la beraber vermek istiyordu. Şövalyeler ise Trablus'un muhafazasını, üstesinden gelinmesi zor bir iş olarak görüyorlardı. O sırada Trablus'un muhafazası

Matlâ'l-karnî'l-ışrîn, Ar. Çev. İmâd Hâtem, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdî'l-Müttehîde, et-Tab'atü's-Sâniye, Beyrut 2001, s.26-27.

⁵⁷ en-Nâib, **a.g.e.**, s.188; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.100; Rossi, 1551'deki Trablus kuşatmasında onunla karşılaşan Nicolo de Nicolai'nin verdiği bilgilere göre Uluç Murad Ağa'nın aslen Raguzalı bir Hıristiyan olup savaş sanatlarında mahir ve hadım olduğunu söylüyor. Rossi, **a.g.e.**, s.165-66, dipnot:75; Costanzo Bergna'ya göre Murad Ağa, Raguzalı bir Hıristiyan çocuğu iken korsanlar tarafından esir edilmiş; İstanbul'a getirilip sünet edilmiştir. Güzel yüzlü olan bu esir efendisi tarafından Sultan Selim'in cariyelerinden Zelîme adında birine satılmıştır. Bu cariyenin çok sevdiği Murad saraya aldırılınca hadım edilmiştir. Böylelikle harem ağalarına sınıfına girmiştir. Sahibi vefat edince kendisine yüklü bir servet miras kalmış ve artık hür olmuştur. Özgür olunca askerlik yoluna girmiş, şecaat ve dirayetiyle temeyyüz etmiş, kısa zamanda bir gemi kaptanı olmuştur. Daha sonra da Tâcûrâ'ya Bey olarak atanmıştır. Bkz.: Bergna, **a.g.e.**, s.41-42.

⁵⁸ Ahmet Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, s.46.

⁵⁹ Feraud da bu zatın Hayreddin Kerman yahut Karaman (كرمان) adlı meşhur bir korsan olduğunu, Tâcûrâ'dan devamlı olarak Trablus'a saldırdığını söylüyor. Ayrıca Tâcûrâ Meliki Hayreddin'in, 1536 yılındaki Trablus saldırısında yaralandığını ve askerlerinin onu taşıyarak geri çekildiğini; bundan sonra da Malta Şövalyeleri'nin el-Kıyâde/el-Kâid denen burcu ele geçirdiğini söylüyor. Bkz.: Feraud, **a.g.e.**, s.87-88.

⁶⁰ Rossi, **a.g.e.**, s.158.

ve işlerinin idaresinden Sicilya Kral Naibi Don Ettore Pignatelli sorumluydu ve imparatorun (Şarlken) her sene bu iş için 12.000 eskudo⁶¹ alıyordu. Ayrıca acil bir durumda gerekli erzak ve mühimmat, imparator tarafından karşılanıyordu. Kesin bir antlaşmanın sağlanmadığı o yıllarda (1527) İtalya ve Roma ile savaş halinde olan Şarlken, nihayet 24 Mart 1530 tarihinde Castel Franco Bolognese’de Trablus, Malta ve Gozo’yu kendisine tabi olan yerlerle beraber Aziz Yuhanna Şövalyelerine verdi ve bu tarihten sonra kendilerine Malta Şövalyeleri denen bu dini-askeri grup Trablus’un da muhafazasını üstlendi.⁶² Malta Şövalyeleriyle beraber şehirde İtalyan ve İspanyol paralı askerler bulunmaktaydı;⁶³ fakat nüfuzları sadece kale ve civarında etkiliydi.

Malta Şövalyelerinin Trablus’a yerleşmesiyle beraber işgalden sonraki güçsüz direniş daha bir görünür hale geldi. Hızır Reis, 1531 yılında Trablus’a saldırdı ve yeterli zararı verdikten sonra hızlıca geri çekildi. Zira kalesini zabt edecek ve elinde tutacak durumda değildi. Muhtemelen bu sırada yanındaki güvendiği adamlardan biri olan Hayreddin’i Trablus’ta bıraktı. Hayreddin Tâcûrâ’daki direnişin başına geçti.⁶⁴ Her yerden akın akın gelen korsanlar da Tâcûrâ Meliki Hayreddin’e güç katıyordu. Özellikle 1535’te bir sene önce Barbaros’un zabtettiği Tunus’un tekrar İspanyolların eline geçmesiyle buradaki Türkler, Trablus tarafına geçip Hayreddin’in saflarına katılmışlardı. Hayreddin üst üste başarılı akınlar yaparak şövalyeleri bezdirdi. Trablus kalesine çok yakın bir mesafeye el-Kıyâde/el-Kâid denen burcu inşa ettiren Hayreddin, şehri buradan tazyik etmeye başladı. Bir gece neredeyse Trablus’u ele geçirecek olan Hayreddin’in hücumu son anda önlendi ve Hayreddin yaralı olarak geri çekilmek zorunda kaldı. Tehdidin iyice büyüdüğünü idrak ederek Malta’dan yardım alan Şövalyeler, 1536 tarihinde bu burca saldırdı.

⁶¹ Eskudo, Portekiz ve İspanya ile bunların sömürgelerinde kullanılmış tarihi bir para birimidir. Başlarda 1 eskudo, 16 real (riyal) değerindeydi; ancak zaman içerisinde bu nisbet değişiklikler gösterdi. İspanyol hâkimiyetinin genişlemesine paralel olarak eskudunun kullanıldığı topraklar da artmıştır. İspanya’dan İtalya kıyılarına oradan Kuzey Afrika’ya ve ardından Güney Amerika ile Asya’ya kadar yayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Chester L. Krause and Clifford Mishler, **Standard Catalog of World Coins: 1801–1991**, (18th ed.), Krause Publications, 1991.

⁶² et-Temîmî, **a.g.m.**, s.182; Rossi, **a.g.e.**, s.158-160; Ettore Rossi-Cengiz Orhonlu, “Trablus”, **İA**, C.XII/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.447; Feraud, **a.g.e.**, s.87.

⁶³ Ettore Rossi-Cengiz Orhonlu, **a.g.m.**, s.447.

⁶⁴ Bergna, **a.g.e.**, s.34; Rossi, M. Sanodo’nun günlüklerine dayanarak Türkler’in 1522’den beri Tâcûrâ’da bulunduğunu; bir süre ayrıldıktan sonra 1533’te Tâcûrâ’nın tekrar Barbaros’un adamı Hayreddin’in liderliğinde Türklerin idaresine geçtiğini kaydediyor. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.164, dp.71.

Şiddetli bir savaşın sonucunda Hıristiyanlar, Hayreddin'i mağlup ederek burcu ele geçirdi.⁶⁵ Rossi'ye göre, bu tarihten sonra ismi geçmediği nazara alınırsa Hayreddin'in bu savaşta ölmüş olması muhtemeldir.⁶⁶ Bundan sonra Hayreddin'in yerini Murad Ağa aldı. Murad Ağa, 1537 veya 1539 tarihlerinde Tâcûrâ'ya Barbaros'un gönderdiği 2 gemi ve 300 Türk askeriyle gelmişti.⁶⁷ Barbaros, İtalya kıyılarına saldırdığında Murad Ağa onun naibi ve kâhyası idi ve Barbaros'u Trablus üzerine yürümek hususunda ısrarla teşvik ediyordu.⁶⁸ Etrafa âmiller gönderen, yolların emniyetini temin eden Murad Ağa, Tâcûrâ'daki beyliğin sınırlarını 1543'te Misillâte ve Terhûne'ye⁶⁹ ve 1545'te ise Gıryan ve Benî Velid'e⁷⁰ kadar genişletmişti.⁷¹ Bu dönemde Barbaros vefat ettiği için Trablusgarp meselesiyle artık Turgut Reis ilgileniyordu.⁷² Murad Ağa, bütün gayretlerine rağmen Trablus'u ele geçirecek yeterli gücü bulamamıştı.⁷³

Melik Hayreddin'in ve Murad Ağa'nın çabalarına rağmen Trablus şehri düşmüyordu. Zira Malta Şövalyeleri burada ciddi tahkimatla karşıdaki Malta adasıyla beraber burayı tam bir korsan üssü yapmışlardı. İçerideki saldırılara

⁶⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.87-88.

⁶⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.165; Feraud, **a.g.e.**, s.88.

⁶⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.168, dp.81-82.

⁶⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.166.

⁶⁹ Trablusun 85 km güneyinde yer alan Terhûne, ismini Berberîlerin Hevvâre kolundan bir kabileden alır. Önceleri Berberi yerleşim bölgesi olan Terhune'ye Arapların yerleşip çoğalmasıyla Berberilerin büyük kısmı buradan göç etmiş; az sayıda kalanlar da Arapların arasına karışıp nesebini ve dilini unutmuştur. Bölge tamamen Araplaşınca Terhûne lafzı da büyük bir Arap Kabilesini çağrıştırmaya başlamıştır. Araplar kendi soylarının Benî Hilâl Kabilesi'nden Muarrif b. Said b. Benî Âmir b. Zu'be'den geldiğini kabul ederler. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.81.

⁷⁰ Benî Velid Vadisi, doğudan batıya Urfelle topraklarını içine alıp kuzey doğuda Tavurga'ya kadar uzanır. Trablus'un 180 km güneyinde yer alır. Burada bulunan köyler "Kasr" şeklinde adlandırılmıştır. Ahali yaz ve kış aylarında kuzey-güney istikametinde göç eder. Urfelle, Beni Velid Vadisinde ikamet etmiş Berberi bir kabileden gelir. Ancak şimdi Urfelle Kabilelerinin tamamı Arap'tır. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.336-338.

⁷¹ Mahmud Ali, "Trablusgarp'ta Osmanlı İnşa Faaliyetleri (1835-1911)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982, s.2.

⁷² Mustafa Hoca, **Tarihu Fizan**, Thk. Hubeyb Vidâa el-Hısnâvî, Menşûrati Merkezi Cihâdî'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyyeti, Trablus 1979, s.43-44, dp.11-13.

⁷³ en-Nâib, **a.g.e.**, s.189; Tâcûrâ'da fetihten önce iki ayrı Türk komutanın (Hayreddin ve Murad Ağa) idarecilik ettiğini ve direnişi örgütlediğini söyleyebiliriz. Her halükarda Trablusgarp meselesiyle direk olarak ilgilenen kişinin Barbaros Hayreddin olduğu kesindir. Barbaros'un vefatından sonra ise bu iş Turgut Reis'e kalmıştır. Yukarıda bilgiler ışığında meseleye baktığımızda Türklerin Trablusgarp'taki ilk mevcudiyetleri hususunda kesin bir tarih verilemezse de Piri Reis'in eserinde bölge ahalisinin 1510'lu yıllarda Payitaht'tan bir sancakbeyi istemeleri bilgisini dikkate aldığımızda ismi şüpheli olsa da İstanbul'un emriyle ve Barbaros'un eliyle buraya bir idarecinin çok erken tarihlerde gönderildiğini söyleyebiliriz.

mukabele ettikleri gibi Akdeniz'in batısından doğusuna, doğusundan batısına geçen ve Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren Müslüman gemilerine de saldırılarını iyice arttırmışlardı. Bu durum İstanbul için ciddi sıkıntı teşkil ediyordu. Sonunda Trablus'a müdahale edilmesine karar verildi.

4.3. Trablus'un Fethi

1534'te Tunus'u ele geçiren Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı İspanyollar harekete geçerek bir sene sonra şehri geri aldı. Şariken şehri, eski idarecisi olan Hafsîlerden Mevlay Hasan b. Muhammed'e verdi. 1540'ta tahttan indirilen ve tekrar tahta oturduktan sonra 1543'te nihai olarak tahttan uzaklaştırılan Hasan'ın yerine oğlu Mevlay Ahmed geçti. Turgut Reis 1544'te Cerbe'yi ele geçirdiğinde Mevlay Ahmed'le anlaşmalıydı ve ondan erzak vs. alıyordu.⁷⁴ Ardından Mehdiye'yi de ele geçiren Turgut Reis'e karşı harekete geçen Hıristiyan ittifakı Andrea Dorya komutasındaki donanmalarıyla 7 Ramazan 957/10 Eylül 1550'de Mehdiye'yi ele geçirdi.⁷⁵ Cerbe de kısa bir süre sonra 1551 Nisanında Hıristiyanların eline düştü. Bundan sonra Turgut Reis Malta'ya ani bir baskın yaptı; bazı köyleri yağmaladıktan sonra doğuya, İstanbul'a yöneldi.⁷⁶

İspanyolların başını çektiği bu faaliyetler, özellikle Malta şövalyelerinin korsanlıkları bölgedeki Müslümanları iyice tazyik etmiş ve sıkıntıya düşürmüştü. Zira Tunus Hafsi Sultanı İspanyollarla ittifak etmişti. Mehdiye, Cerbe ve Trablus onların elindeydi. Tâcûrâ'daki Murad Ağa da devamlı şövalyelerin tazyiki altındaydı. Nihayet hem Murad Ağa'nın hem de Mehdiye ve Cerbe'yi kaybeden Turgut Reis'in ısrarlarıyla Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasında 90 kadırgadan mürekkep bir donanma gönderildi. Turgut Reis ve Rodos Hakimi Salih

⁷⁴ Ahmet Kavas, "Tunus-Osmanlı Dönemi", **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s.388.

⁷⁵ İter, **a.g.e.**, s.189-192; Feraud, Mehdiye'den Turgut'un çıkarılması tarihini 1551 olarak veriyor. Şariken Mehdiye'yi ele geçirdikten sonra Malta Şövalyeleri'ne vermek istemiş; fakat onlar bunu reddetmişti. Bunun üzerine askerlerini çekerek şehrin tahkimatını tahrip etmiş, şehri savunmasız bırakmış ve korsanların sığınağı olamayacak bir hale getirmişti. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.89; Ettore Rossi ise Mehdiye'nin ele geçirilmesi tarihini 10 Aralık 1550 olarak veriyor. Karş. Rossi, **a.g.e.**, s.172-3.

⁷⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.173.

Reis de gemileriyle donanmaya katıldı.⁷⁷ Sinan Paşa kumandasındaki bu donanmada 112 büyük, 50 hafif gemi ve 12.000 asker vardı. Askerlerin üçte ikisi yeniçeriydi. Ayrıca orduda 600 sipahi de bulunuyordu.⁷⁸ Donanma-i Hümayun önce Sicilya'nın Augusta kasabasına yöneldi; buraya asker çıkarıp iki günde zabt ve yağmadan sonra 18 Temmuz 1551'de⁷⁹ Malta üzerine varıldı;⁸⁰ etraf yakılıp yıkıldı; yeteri kadar zarar verildikten sonra Gozo adasına da uğranıldı ve burası da tahrip edildi. Bundan maksat düşman donanmasını bu tarafa çekip Trablus'tan dikkatlerini uzaklaştırmalarını sağlamaktı.⁸¹ Malta'ya yeteri kadar zarar verildikten sonra donanma asıl hedefleri olan Trablus'a yöneldi.⁸²

Tâcûrâ kıyılarına yanaşan Sinan Paşa hazırlıkları tamamlayıp 5 Ağustos'ta Trablus'u hem karadan hem denizden kuşatma altına aldı. O sırada Fransa kralının Osmanlı elçisi Senyör Gabriel D'Aramont geldi. Türklerin bu zata karşı çok hürmetleri vardı. Fransa'dan İstanbul'a giderken Malta'ya uğramıştı. Şövalyelerin büyük üstadı Türk donanmasına karşı Trablus'a yardım göndermek yerine Fransa elçisini Sinan Paşa'ya göndererek bu hücumdan vazgeçirmeye çalışmasını istemişti. Fakat geldiğinde kuşatma başlamıştı. Sinan Paşa onu güzel karşıladı fakat istediği şeyin mümkün olamayacağını Sultan Süleyman'ın kesin emri olduğunu söyledi.⁸³

⁷⁷ Turgut Reis'in donanmayla sefere iştirak etmesi karşılığında Trablus alınca beylerbeyliği kendisine vaat edilmişti. Hatta padişah tarafından kendisine murassa bir kılıç ve Kuran-ı Kerim gönderilmişti. Bkz. İlder, **a.g.e.**, s.195; Feraud, **a.g.e.**, s.90.

⁷⁸ Bergna, **a.g.e.**, s.41; Diğer kaynaklarda bu rakam takriben 150 parça olarak zikredilmiştir. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.174.

⁷⁹ İlder, **a.g.e.**, s.195

⁸⁰ Rüstem Paşa tarihinde önce Malta üzerine varıldığını, fethinin suubetinden muhasaradan vazgeçilip Mağrib Trablusuna gidildiği ve birkaç günde fethedildiği yazmaktadır. Bkz. Göker İnan, "Rüstem Paşa Tarihi (İnceleme-Metin, vr.120b-vr.293b)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, s.287; Lütfi Paşa Tarihinde ise önce Mağrib Trablusuna varıldığı, fethini müteakip Malta adasına gidildiği fakat zayıttan dolayı muhasaranın terk edilip geri dönüldüğü belirtilmiştir. Bkz. Lütfi Paşa, **Tevarih-i Al-i Osman**, Birinci Tab, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341, s.447.

⁸¹ İlder, **a.g.e.**, s.195; Bergna, Gozo adasından kadın, erkek ve çocuk 7000 hristiyanın esir alındığını; Trablus fethi için donanma-i hümayun Libya sahillerine geldiğinde bunların Terhune'ye bırakıldığını ve burada ahali arasına karışan Hıristiyanların zamanla toplumun bir parçası olduğunu belirtiyor. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.42.

⁸² Osmanlı donanmasının asıl hedefinin Trablus olduğu Malta Şövalyelerinin o vakit Trablus'la yaptığı yazışmalardan da anlaşılmaktadır. Rossi, **a.g.e.**, s.174, dp. 100. İbn Galbun gibi pek çok tarihçinin eserinde ise donanmanın hedefinin Tunus olduğu; Trablus yakınlarından geçerken Tâcûrâ'dan Murad Ağa'nın birkaç adamıyla donanmaya yetiştiği ve onlardan Trablus'un alınması hususunda yardım istediği; bu yardım çağrısını kendisine böyle bir emir verilmediği gerekçesiyle başta reddeden Turgut Reis'in nihayetinde ikna edildiği ve şehrin bu şekilde fethedildiği anlatılmaktadır. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.100.

⁸³ Feraud, **a.g.e.**, s.91-92; Rossi, **a.g.e.**, s.175.

Elçinin gelmesinden önce Sinan Paşa savaş planı hazırlamak ve Murad Ağa'yla da güçlerini birleştirmek için yeteri kadar Tâcûrâ'da kalmış ve sonra harekete geçmişti. Trablus kalesindeki Hıristiyan asker sayısı kaynaklarda farklı farklı gösterilse de şövalyelerin sayısınının 100'ü geçmediği; diğer askerlerin de en fazla 1000 kadar olduğu söylenebilir.⁸⁴ Ayrıca savunma için 36 top ve çok sayıda mancınıkla atılan ateş topu mevcuttu. Erzak ve su sıkıntısı da yoktu ve savunma için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştı. Şehrin kumandası ise şövalyelerden Gaspar dö Villiye'de (Gaspard de Valliar/Valliers) idi. Sinan Paşa teslim olması için ona mektup gönderdi ama reddedildi.⁸⁵ Bundan sonra etrafi surlarla çevrili şehre hücum edildi. Şövalyeler ve kaledeki askerler çok direndilerse de Türkler karşısında başarılı olamadılar. Şehirdekiler 13 Ağustos'ta kumandanlarının itirazlarına rağmen teslim olmaya karar verdiler.⁸⁶ 14 Ağustos'ta Sinan Paşa, kumandanlarını çağırttı ve onunla görüştü. Teslim görüşmelerinin yapıldığı 11 Şaban 958/14 Ağustos 1551 Trablusgarp'ın fethinin tarihi oldu. Bundan sonra şehir kapılarını açtı ve tamamen teslim oldu.⁸⁷ 16 Ağustos'ta ise Türk ordusunun kaleye girdiği surdaki gediğin önünde çadırlar kurulup kutlamalar yapıldı. Bu kutlamalara oradan kuşatma boyunca ayrılmasına izin verilmeyen Fransız elçisi Gabriel D'Aramont da katılmıştı.⁸⁸

5. Fethinden Karamanlılar Dönemine Kadar Trablusgarp'ta Osmanlı İdaresi

1551 yılında Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasının Trablusgarp'ı fethinden sonra burası Garp Ocakları diye adlandırılan Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden biri oldu. Gemileriyle savaşa katılması şartıyla

⁸⁴ Rossi'ye göre, Trablus'ta o sırada Hıristiyan kuvveti olarak son yardımlarla beraber 100 şövalye ve 500 asker bulunuyordu. Feraud'a göre şehirdeki şövalye sayısı 30; çoğunluğu Kalabriyalı ve Sicilyalı olan askerlerin sayısı ise 630 idi. Bergna'ya göre ise kalede 40 şövalye, 200 Kalabriyalı ve Sicilya, Malta ve Rodos'tan gelen çok sayıda asker vardı. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.174-175; Feraud, **a.g.e.**, s.92; Bergna, **a.g.e.**, s.42.

⁸⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.175; Feraud, **a.g.e.**, s.92; Bergna, **a.g.e.**, s.42-43.

⁸⁶ Bergna'ya göre kaledeki İspanyol askerler, D'Aramont'un Türk karargâhında bulunması sebebiyle kale düşerse Fransız askerlerin himaye göreceğini; kendilerinin ise Türklerin merhametine terk edileceklerini düşünüp boşuna direnip de Türklerin öfkelerini artırmanın anlamsız olduğuna inanmışlardı. Bu da Hıristiyan saflarını bozmuş; askerlerin moralini çökertmişti. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.45.

⁸⁷ İter, **a.g.e.**, s.195-96; Hasan el-Fakih Hasan, **el-Yevmiyyatü'l-Lîbiyye**, 2 cilt, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, Merkezü Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyye, et-Tab'atü's-Sâniyye, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 2001, C.I, s. 647; Feraud, **a.g.e.**, s.99; Rossi, **a.g.e.**, s.176.

⁸⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.176; Feraud, **a.g.e.**, s.98.

Trablusgarp'ın kendisine verileceği Turgut Reis'e vaat edildiyse de eyaletin ilk Beylerbeyi (Vali) Murad Ağa olmuştu.⁸⁹ Ancak eyaletin asıl teşkilatlanması Turgut Reis'in beylerbeyi olarak atanmasıyla başladı. Bir Osmanlı eyaleti olarak Trablusgarp'ın dört asırlık Türk hâkimiyeti boyunca her zaman aynı idârî-siyasî hususiyetleri gösterdiği söylenemez. Bu açıdan eyaletin Türk idaresinde kaldığı bu uzun dönem belli safhalara ayrılarak değerlendirilmelidir.

5.1. Trablusgarp'ta Osmanlı İdaresi'nin Tesisi ve Dönemlere Ayrılması

Murad Ağa'nın beylerbeyliğiyle başlayan Trablusgarp'taki Osmanlı idaresi genellikle dört dönemde incelenir:⁹⁰

1. İlk Doğrudan Osmanlı İdaresi (İlk Beylerbeyiler Dönemi): 1551-1603
2. Dayılar Dönemi: 1603-1711
3. Karamanlı Hanedanı Dönemi: 1711-1835
4. İkinci Doğrudan Osmanlı İdaresi: 1835-1912

Bu dönemlendirme tarihçilere göre değişiklik arz edebilmektedir. Zira ilk beylerbeyiler döneminden sonra da Trablus'a beylerbeyi atanmıştır; fakat bunların hâkimiyeti öncekiler gibi değildi. Zira yeniçerilerin kendi içlerinden seçtikleri “dayı”lar vilayetin idaresinde İstanbul'dan gönderilen paşalara baskın gelip onları işlere karıştırmıyorlardı. Görünürde atanmış bir paşa var iken asıl gücü dayılar ellerinde tutuyordu. Bu sebeple ilk beylerbeyiler döneminden sonra “dayılar dönemi” diye ayrı bir dönem kabul edilmiştir. Fakat burada bir başka nokta da şudur ki; bu dayılar, bazen vilayetin işlerini tamamen yoluna koyup tek hâkim haline geldiklerinde İstanbul'dan paşalık ve beylerbeyilik makamını talep ediyorlardı. Aracılar vasıtasıyla ve değerli hediyeler takdimiyle yapılan bu talep üzerine Payitaht, vilayetin durumuna bakıyor; asayiş ve sükûnetle beraber ahalinin refahı temin edilmişse Dayı'yı Paşa rütbesiyle beylerbeyi tayin ediyordu. Yani Dayılar

⁸⁹ Karasapan, **a.g.e.**, s. 108; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp – Trablusgarp Tarihi**, (Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan), ORDAF Yayınları, İstanbul 2013, s.181; Bu kitap iki eserden oluşmaktadır: 1. Mehmed Nehicüddin Efendi, **Târih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarp**, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1284; 2. Hasan Sâfi, **Trablusgarp Tarihi**, Resimli Kitap Matbaası, Dersaadet 1328.

⁹⁰ Ahmet Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, s.47.

döneminde üç tip idareciye rastlayabiliyoruz: Sadece Dayılık edenler, Dayılıkla beraber İstanbul'dan beylerbeyilik payesi alıp paşa olanlar ve doğrudan merkezden gönderilen paşa rütbeli beylerbeyiler. Karamanlılar dönemi de aslında Karamanlı Ahmed Bey'in 1711'de Dayılığıyla (veya Beyliğiyle) başlamış, bir zaman sonra Ahmed Bey paşalık rütbesini ihraz eyleyerek Beylerbeyi olmuş, vefatından sonra da oğullarının ve torunlarının aynı usulle vilayetin idaresinde bulunmalarıyla Karamanlı Hanedanı Dönemi ortaya çıkmıştır. 1835 yılında ise bu hanedanın kendi içindeki taht kavgalarına yabancı devletlerin konsolosları vasıtasıyla müdahale etmesi ve Cezayir'in de çok yakında (1830) işgal edilmiş olmasıyla Trablusgarp'ın da aynı akıbete duçar olacağı korkusu birleşince Osmanlı Payitahtı duruma müdahale etmiştir. Böylelikle Karamanlı Hanedanı vilayet işlerinden tard edilerek merkezden gönderilen valilerle eyaleti yönetme dönemine tekrar geri dönmüştür.

Tez konusu olan Karamanlılar döneminin hususiyetlerinin tebarüz ettirilmesi için yukarıda Trablusgarp'ın fethiyle ilgili verilen bilgilere ilaveten fetihten Karamanlılar Dönemi'ne kadar olan tarihi süreç aşağıda ana hatlarıyla izah edilecektir.

5.2. İlk Doğrudan Osmanlı İdaresi (Beylerbeyiler Dönemi): 1551-1603

Fetihden sonra Trablus'ta ilk beylerbeyi Murad Ağa olmuştur. Turgut Reis'e beylerbeyilik vaat edilmiş olsa da Sinan Paşa ile arasındaki soğukluk sebebiyle bu Murad Ağa'nın vefatına kadar gerçekleşmemiştir. Murad Ağa beylerbeyi olunca öncelikle art arda gelen saldırılar sonucu zarar gören şehrin imarına yöneldi. Gelebilecek saldırıları göğüsleyebilmek için yeni hisarlar yaptırdı. Tâcûrâ'daki beyliği sırasında burada idarî bir teşkilat oluşturmaya çalıştı. Bu yapıyı merkezinde Trablus şehri olacak şekilde genişletti. Civar kabileler ve urbanla da iyi geçiniyordu. Yaptırdığı istihkâmlar dışında Tâcûrâ'da pek çok eser bıraktı. Bunlar arasında mermer direklerle süslenmiş oldukça büyük bir cami (1552) ve medrese de vardı. Ayrıca Trablus yolu üzerinde bir su kuyusu açtırmıştı.⁹¹

⁹¹ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, a.g.e., s.180; en-Nâib, a.g.e., s.190; Rossi, a.g.e., s.182.

Murad Paşa kısa süren beylerbeyliği sırasında, Trablusgarp şehrinde bazı idari düzenlemeler yaptı. Kalelere yeniçeri muhafızları yerleştirdi; etrafa memurlar, kâidler⁹² tayin etti. Malta Şövalyeleri'nin "*Aziz Ligonarda/Leonardo*" adını verdikleri kiliseyi de camiye çevirdi.⁹³

Bazı kaynaklarda Murad Ağa'nın fetihten sonra Trablusgarp Beylerbeyi olmadığı; Tâcûrâ Beyi olarak Trablus'u da idare ettiği söylenmektedir. Ayrıca 1553 yılında Trablus beylerbeyiliğinin Turgut Reis'e verildiği sırada Murad Ağa'nın Tâcûrâ'da Beylik ettiği ve iki sene sonra da vefat ettiği belirtilmiştir.⁹⁴ Fakat Murad Ağa'nın fetihten sonra Trablusgarp Beylerbeyi olduğunu ve 1555 yılı sonlarında yahut 1556 yılı başlarında vefat ettiğini kabul etmek gerekir. Zira Osmanlı arşiv belgelerinde 1556 yılına ait kayıtlarda Beylerbeyi Murad Paşa'nın vefatı dolayısıyla yeni Beylerbeyi Turgut Paşa'nın isteği doğrultusunda bazı vazifelerin tevcih edildiğini görüyoruz.⁹⁵ Buradaki kayıtlara göre, Turgut Paşa'nın vefat eden Murad Paşa'nın yerine 1556'da Trablusgarp Valisi olduğu kesindir.

5.2.1. Turgut Reis'in Trablusgarp Beylerbeyliği

Turgut Reis, gaza için denizlere açılan Osmanlı levendlerinden biriydi. Yıllarca Akdeniz'de düşmana karşı mücadele etmiş; kendini bütün Akdeniz coğrafyasına tanıtmıştı. İlk defa 1517 yılında Memluk seferinde Kâhire'de ortaya çıkan Turgut Reis, bundan sonra yavaş yavaş gemilerinin sayısını ve etkinliğini artırarak Akdeniz'in en namlı korsanlarından olmuştur. Venediklilerin tuttuğu raporlara göre Turgut Reis'in bulunduğu Akdeniz limanları şunlardır: Bodrum, Kahire, İstanbul, Doğu Akdeniz, Preveze, Ayamavra, Girit, Kandiye, Avlonya, Nova, Hersek-Nova, Karadağ, Korfu, Cerbe, Sicilya, Napoli, Gozo, Palasca, Cabraia, Cenova, Korsika, Cezayir, Tunus, Sardinya, İspanya, Malta, Birgu, Senglea, Sakız, Ragusa, Minorka, Granada, Malaga, St. Elmo Castello. Venedikliler gibi diğer devletler de Turgut Reis'i adım adım takip ediyorlardı. Onun ne zaman saldıracağını

⁹² Askerî sınıftan olan bu idarecilere Trablus'ta komutan anlamında kâid, vergileri toplama görevi dolayısıyla da âmil deniyordu. Fakat bunlar Osmanlı taşra idaresinden bildiğimiz sancakbeyleri idiler.

⁹³ Mahmud Ali, **a.g.e.**, s. 3.

⁹⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.108.

⁹⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d.**, 2/405, 16.Ca.963 (28 Mart 1556), 2/1598, 21.Z.963 (26 Ekim 1556), 2/1816, 19.S.964 (22 Aralık 1556), 2/1828, 23.S.964 (26 Aralık 1556).

bilmek istiyorlardı. Turgut, Akdeniz’de Türk korkusunu oluşturan simaların başında geliyordu.⁹⁶ Turgut Reis’in Osmanlı Devleti’yle irtibatı Barbaros Hayreddin Paşa vasıtasıyla olmuştu. Bu süreçte Preveze Deniz Savaşı’na (1538) kendi gemileriyle katılan Turgut Reis’e Batı Akdeniz’de elde ettiği muzafferiyetler neticesinde 1547’de “Akdeniz Leventleri Kaptanı” sıfatı verilip Payitaht tarafından kendisine bir hilat gönderildi. 1550 yılında Mehdiye’yi ele geçirdiğinde Payitaht, burasını 500.000 akçe salyane ile kendisine verdi ve fethettiği diğer yerleri de buraya ilave etti.⁹⁷ Zaman zaman Osmanlı Devleti’nin antlaşma yaptığı güçlere de saldıran Turgut Reis sık sık Sultan Süleyman’a şikâyet edilmiş; fakat her seferinde gelip kendisini affettirmeyi bilmiştir. Bu şikâyetlerden biri 1550 yılında İstanbul’a Venedik Baylos’u olarak atanan Bernardo Navigero döneminde yaşanmıştı. Baylos, Rüstem Paşa ve kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa’yla görüşmüş; onlara reislerin ticaretlerine verdikleri zararlardan, başıbozukluklarından bahsetmiş; Venedik ile olan dostluğa çok ihtimam veren İstanbul paşaları da özellikle Turgut’un faaliyetlerine çok sinirlenmişlerdir.⁹⁸ Yine Venedik belgelerine göre Turgut 1551’de Ayamavra Sancak Beyi’dir ve bölgede Hıristiyan gemilerine akınlar yapmaktadır. 5 Ağustos 1552 tarihinde de Andrea Doria komutasındaki donanmayı yenerek Gozo kalesini ele geçirmiş 4000 kişiyi de esir almıştır. Bu başarılarıyla itibarı artan Turgut Reis’in adı Venedik belgelerinde “Korsan Turgut”tan “Kaptan Turgut”a oradan da “Muhteşem Turgut”a (*il magnifico Draguth Bei*) kadar ilerlemiştir.⁹⁹

Turgut Reis fethin hemen akabinde Trablusgarp Beylerbeyi olamayınca Kanuni Sultan Süleyman’dan Cezayir Beylerbeyiliği’ni istemiş; fakat Sinan Paşa’nın kardeşi Sadrazam Rüstem Paşa bu tayini engellemiş ve Cezayir’e Rodos Bey’i Salih Reis beylerbeyi yapıldıktan sonra Turgut Reis de 21 Ramazan 958’de (22 Eylül 1551) 300.000 akçe salyâne ile Kaptanpaşa Eyaleti’ne bağlı Karlıeli Sancak Beyi yapılmış; ardından Aralık 1551’de Ege Denizi Muhafazasıyla görevlendirilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁶ Serap Mumcu, “Venedik Baylos Raporlarında Turgut Reis 1550-1555”, **2. Turgut Reis ve Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, 1-4/11/2013, Bodrum.

⁹⁷ İdris Bostan, “Turgut Reis”, **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s.417.

⁹⁸ Serap Mumcu, aynı tebliğden naklen: **ASVe, Archivio Proprio Cost. 5 Di Pera a XIII di Agosto 1550**, 7R.

⁹⁹ Serap Mumcu, aynı tebliğden naklen: **ASVe, Senato Dispacci Costantinopoli, 1-A**.

¹⁰⁰ İdris Bostan, “Turgut Reis”, s.417.

Turgut Reis, 1553 yılında Fransızlarla yapılan anlaşma gereği Osmanlı donanmasıyla Tiren Denizi'nde bulundu; Korsika adasına saldırıp çok sayıda esir ve ganimetle Kasım 1553'te İstanbul'a döndü. 1553-54 yıllarında Sinan Paşa'nın kaptan-ı deryalığı devam ederken Osmanlı donanmasına o komuta ediyordu. 1554 yılında tekrar Akdeniz'e açılan Turgut Reis, dönüşünde saraya yine çok değerli hediyeler ve pişkeşler takdim etti. 1555 yılında Piyale Paşa da kaptanıderya olunca Turgut Reis'in desteğine ihtiyaç duymuştu.¹⁰¹

Aslında Turgut Reis, Barbaros kardeşler kadar Akdeniz'de nam salmış, Hıristiyan donanmalarını korkutmuş, meşhur bir deniz gazisi idi. Ancak bu kadar şan ve şöhrete karşılık kendisine ne kaptanıderyalık ne de Cezayir beylerbeyliği verilmiş; üstüne üstlük söz verildiği halde Trablusgarp Beylerbeyliği de verilmemişti. Sadece bir Sancak Beyliği'yle iktifa etmesi istenmişti. O da vazifesi ne ise onu yaptı; fakat Trablusgarp Beylerbeyi Hadım Murad Paşa'nın vefat haberi İstanbul'a gelince etrafındaki devşirme paşaların iğvâlarına kapılmayacağını umarak Edirne yolunda Kanuni Sultan Süleyman'dan Trablus'un kendisine verilmesini istedi. Cemaziyelevvel 963'te (Mart 1556) bu talebi uygun bulunarak Trablusgarp Beylerbeyliği'ne tayin edildi.¹⁰²

Trablus'a gelen Turgut Paşa ilk olarak iç bölgelerdeki isyanları bastırmak ve Tunus tarafına sefer yapmakla meşgul oldu. 1556'da önce Tunus tarafında Kafsa'ya yürüdü; ardından Cerbe'yi ele geçirdi. Kalenin komutasını Uluç Ali'ye bıraktı. Buraya inşaatı 1557'de tamamlanan Burcu'l-Kebir'i yaptırdı. Aynı yıl Kayrevan üzerine de yürüyüp şehri kolayca ele geçirdi.¹⁰³

¹⁰¹ Rossi, **a.g.e.**, s.185; İdris Bostan“Turgut Reis”, s. 417-418.

¹⁰² İdris Bostan, “Turgut Reis” başlıklı ansiklopedi maddesinden naklen BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 2/370; Bazı kaynaklarda Turgut Reis'in Murad Ağa hastalanınca Trablus'a gönderildiği; oraya vardığında Murad Ağa'nın hala hayatta olduğu iddia edilmiştir. İbn Galbun da Turgut Paşa'nın valilik yaptığı dönemde Murad Ağa'nın Tâcûrâ Beyliği yaptığını ve vilayet işlerine karışmadığını; 967/1559-1560'da vefat ettiği söylüyor. Ahmed en-Naib ise Turgut Paşa'nın beylerbeyilik tarihi olarak 964/1556-57'yi veriyor. Ayrıca dönemin kaynaklarında Murad Ağa'nın vefatı üzerine Trablus'a gelen Turgut Paşa'nın 1556'da Malta'dan geçtiği de kaydedilmiştir. Karş. Rossi, **a.g.e.**, s.185, dp. 16; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.104; en-Nâib, **a.g.e.**, s.190.

¹⁰³ Rossi, **a.g.e.**, s.187-188.

İç bölgelerde ise önce Cebel-i Gıryan üzerine yürüyüp isyancıları mağlup etti. Gıryan ahalisi Trablus'a yıllık vergi vermeyi kabul etti ve buraya 200 kişilik bir Türk askeri birliği ikame edildi. Ardından Terhune bölgesi itaat altına alındı.¹⁰⁴

Turgut Paşa'nın beylerbeyiliğinin üçüncü yılında, özellikle Tunus taraflarına yaptığı seferlerin tesiriyle 1551'den beri ellerinden giden kaleleri geri almak için İspanyol tahtını tazyik eden Malta Şövalyeleri harekete geçti. 1559 yılında Fransa ile İspanya arasındaki savaş, Cateau-Cambresis antlaşması ile sona erince Şarlken'in yerine tahta geçen II. Filip, Afrika'daki Osmanlı tehdidine son vermek ve Türkleri bu topraklardan kovmak niyetiyle harekete geçti. Bir haçlı ittifakı oluştu: İspanya, Malta, Sicilya Kral Naibliği, Papalık ve Floransa. Giovanni Andrea Dorya komutasındaki haçlı donanması Trablus'u geri almak niyetiyle Cerbe önlerine geldi. Osmanlı Devleti de 1559 yılı sonlarından itibaren merkezden gerekli emirleri göndermiş ve hazırlıklarını yapmıştı.¹⁰⁵ 1560 Mayıs-Temmuz arasında Cerbe'de cereyan eden savaşta haçlı donanması ve kara birlikleri hezimete uğradı. Cerbe zaferinden sonra Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'nın emrindeki askerlerle beraber Trablusgarp'a gelmesi, isyancı Arap aşiretlerinin tam itaatini sağlamak hususunda Turgut Paşa'ya destek oldu.¹⁰⁶

Turgut Paşa'nın son seferi 1565'te Malta'yı kuşatan Osmanlı ordusuna yardıma gitmek oldu. Malta Şövalyeleri özellikle 1551'de Trablus'u kaybettikten sonra Kuzey Afrika kıyılarına ve denizde seyreden Müslüman gemilerine saldırıp; mallarını yağma edip Müslümanları esir ediyordu. Bu saldırılar dayanılmaz bir raddeye varınca Payitaht, Malta'ya bir sefer yapılmasını gerekli gördü. Sultan Süleyman'ın, tecrübesinden dolayı Turgut Paşa'yla müşavere edilmeden işe girişilmemesi hususundaki kati emrine rağmen aceleyle ve yanlış bir mevkide başlatılan kuşatma harekâtı istenilen neticeyi vermedi. 2 Haziran 1565'te Turgut Paşa, 13 kadirga 2 kalyata ve yanındaki gönüllü reislerin 30 gemisiyle Malta'ya

¹⁰⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.110.

¹⁰⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d.**, 3/250, 381, 518, 578-583, Rebiülevvel 967 (Aralık 1559).

¹⁰⁶ Zekeriyazade, **Ferah: Cerbe Savaşı (Fetihnâmesi)**, Açıklamalarla Yay. haz. Orhan Şâik Gökyay, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1975. Bu eser, bizzat İstanbul'dan Donanma-yı Hümayun'la hareket edip Cerbe Savaşı'na şahit olan ve İstanbul'a geri dönen Tersane Kâtiplerinden Zekeriyazade tarafından kaleme alınmıştır. Zekeriyazade savaşın seyrini açık ve net bir dille okuyucusuna takdim etmiş; gereksiz yere tuntuaklı ifadeler serdedip vakanın anlatımını boğmaktan içtinap etmiştir.

geldi. Tecrübeli denizci, harekâtın yanlış bir noktadan başlatıldığını anlasa da mecburen savaşa girdi. Kuşatma sırasında kopan bir taşın başına çarpmasıyla yaralanan Turgut Paşa, Saint Elmo burcunun alındığı 23 Haziran 1565'te vefat etti.¹⁰⁷ Daha sonra naaşı Trablusgarp'a getirilip inşa ettirdiği caminin haziresine defnedildi.¹⁰⁸

Turgut Paşa, Trablusgarp'a vali olunca bu askeri faaliyetlerinin yanısıra memleketin bir daha düşman eline geçmemesi için kalelerini tahkim edip, etrafını da imar etmeye çalıştı. Buraya gelirken yanında birkaç bin yeniçeri getirerek vilayetin muhafız kuvvetini arttırdı. Böylelikle memlekette emniyet ve adaletin tesisine gayret gösterdi.¹⁰⁹ Bu maksat çerçevesinde Turgut Paşa ayrıca, Trablus kalesinin güneyinde bir barut imalathanesi ve yanına da "*Turgut Burcu*"nu (Burcu't-Türâb) yaptırdı.¹¹⁰ Yine 1510'da Pedro Di Navarro'nun yaktığı caminin yerine Turgut Sarayı'nı yaptırdı ve burada ikamet etti. Bundan sonra da valiler burada oturdu. Ayrıca Trablusgarp'taki en önemli tarihi eserlerden biri sayılan ve kendi adını taşıyan

¹⁰⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin "Özet-Transkripsiyon ve İndeks" şeklinde yayına hazırladığı **6 Numaralı Mühimme Defteri**'nde Malta Seferi'yle ilgili çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Yayına hazırlayanlar, defterde geçen Malta Seferi ile ilgili şu bilgileri vermiştir: "Malta donanmasının, Bostancıbaşı'ya ait olan ve içinde tüccarların ve hacıların da bulunduğu bir gemiyi ele geçirdikleri haberinin Saray'da ve İstanbul halkında meydana getirdiği tepki üzerine, Akdeniz'de stratejik bir mevki olan Malta Adası'nın fethi gündeme gelir. Esasen Turgut Reis de senelerdir bu yolda bir gayret içindedir ve 1551'de böyle bir teşebbüste de bulunmuştur. Sadrâzâmın topladığı Dîvan, 300 gemi ile Malta seferine çıkılmasını karara bağlar ve 29 Şaban 972 (1 Nisan 1565)'de Vezir Kızıl Ahmedlü Mustafa Paşa'nın Serdarlığı ve Piyâle Paşa'nın da Kaptan-ı Deryâliğinde Osmanlı donanması Malta seferine çıkar. Kanunî, donanma hareket edeceği zaman Serdar ve Kaptan-ı Derya'ya, Turgut Reis'in Malta ahvâlini çok iyi bildiğini belirterek, onun reyinden dışarı çıkılmamasını özellikle emreder. 14 Şevval'de Navarin Limanı'ndan hareket eden donanma 18 Şevval'de Malta'ya varır. 26 Şevval'de Uluç Ali Paşa ve 3 Zilkade'de de Turgut Reis donanmaya katılır. Turgut Reis gelmeden, Malta Adası'nın Saint-Elme Kalesi kuşatılır ve daha sonra bu kuşatma esnâsında 4 Zilkade'de Turgut Reis şehit olur. Osmanlı donanması; Malta'nın Saint-Elme Kalesi'ni ve Saint-Michel Kalesi'nin Castille burcunu ele geçirmesine rağmen, Turgut Reis'in şehit olması, deniz mevsiminin geçmesi, donanmanın erzakının azalması ve Haçlı donanmasının Malta'ya yardıma gelmesi gibi sebepler sonucu, 15 Safer 973 (11 Eylül 1565)'te 5 ay 10 gün süren bu seferden netice alamadan İstanbul'a hareket etmiştir." Bkz.: **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks- I**, Yay. haz. Hacı Osman Yıldırım vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu.: 28, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: III, Ankara 1995, s.X.

¹⁰⁸ İdris Bostan, "Turgut Reis", s.418; Rossi, **a.g.e.**, s.194; Feraud, **a.g.e.**, s.126-127; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.142; en-Nâib, **a.g.e.**, s.210; Bergna, **a.g.e.**, s.86; Hasan Safi, Trablusgarp'a tayin olunan vali ve kumandanların geldikleri gün bu türbenin önünde kurban kesildiğini ve "Seydi Dragut"un ruhaniyetinden istimdat edildiğini söylüyor. Detaylı bilgi için bkz. Hasan Safi, **a.g.e.**, s. 42; Libyalılar günümüze kadar Murad Paşa ve Turgut Paşa'yı kardeş gibi görüp kendilerini Hristiyanların elinden kurtaran iki veli zat (murabıt) olarak isimlerini yad ederler. Türbeleri de halkın devamlı ziyaret ettiği kutsal kabul edilen mekânlardandır.

¹⁰⁹ en-Nâib, **a.g.e.**, s. 211

¹¹⁰ Mahmud Ali, **a.g.e.**, s. 25; Rossi, **a.g.e.**, s.187; Feraud, **a.g.e.**, s.111.

camiyi ve türbesini de eski kilisenin yerine yaptırdı. Bu cami Mimar Sinan camileri tarzında ve Türk usulü yapılmıştı. Bu işler için 3000 tane Hıristiyan esir kullanıldı.¹¹¹

Turgut Paşa'nın gelişiyle beraber Trablusgarp'ta önemli değişiklikler yaşandı. Örneğin Turgut Paşa'nın etrafındaki gönüllü reislerin faaliyetleriyle beraber şahsî denizcilik ve korsanlık da gelişmeye başlamıştı. Eyalet merkezi bu şahsi korsanlık faaliyetlerinden elde edilen ganimetten sekizde bir pay alıyor ve denizcileri teşvik ediyordu. Denizcilik, beraberinde gemi yapımında artışı da getirdi. Eyaletin tersanesi adım adım büyümeye başladı. Gemi yapımında veya farklı alanlarda ihtiyaç duyulan ve vilayetten temin edilemeyen malzemeler ise dışarıdan getirtiliyordu. Böylelikle eyalet hem korsanlık yoluyla zenginleşmeye başladı; hem de yabancı devletlerle yeni ticari ilişkiler kuruldu.

Turgut Paşa döneminde vilayetin sınırları başlarda güneyde Gıryan'a, doğuda Misrata'ya, Batı'da Cerbe, Sfaks, Monastir, Suse ve Kayrevan'a kadar ulaşyordu.¹¹² Daha sonra bu sınırlar genişledi: Misrata'dan Tavurga'ya uzanıp Sirte¹¹³ bölgesini içine alan eyaletin doğu sınırları Berka'ya; güneyde ise Fizan'ı içine alan eyalet hududu Kânim-Bornu¹¹⁴ topraklarına dayandı.¹¹⁵ Murat ve Turgut Paşaların beylerbeyiliği döneminde yazılan Celalzade Tevkiî Mustafa Efendi'nin

¹¹¹ Feraud, **a.g.e.**, s.110-111.

¹¹² Rossi, **a.g.e.**, s.191

¹¹³ Tahir Ahmed ez-Zâvî, kelimeyi Sirt olarak harekelemiştir. Diğer yazılışların yanlış olduğunu da ayrıca belirtmiştir. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.188-191.

¹¹⁴ Kanim-Bornu Sultanlığı'yla Osmanlı Devleti arasındaki ilk ilişkinin Turgut Paşa'nın beylerbeyiliği döneminde gerçekleştiği ve Paşa ile Kanim-Bornu Sultanı arasında 1555'te bir dostluk antlaşması imzalandığı belirtilmişse de Osmanlı arşivinde buna dair bir belgeye rastlanmamıştır. 1574'te ise başlarında el-Hac Yusuf'un bulunduğu Kanim-Bornu heyeti Fizan Sancakbeyi İsa'nın adamlarının refakatinde Trablus'a; oradan da Kâid Ferhad'ın gemisiyle İstanbul'a gitmiştir. Dört yıl İstanbul'da kalan bu heyet 1579'da ülkelerine dönmüştür. O sırada Kânim-Bornu Sultanlığı, bugünkü Kuzey Nijerya, Çad, Nijer devletleri ile Kuzey Kamerun'u kapsamaktaydı. Bkz. Numan Hazar, **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Usak Yayınları, Ankara, 2011, s.122-123.

¹¹⁵ Osmanlı idarecilerinin Fizan'ı hâkimiyet altına almasıyla beraber bu bölgedeki Tibu, Tevârik vs. kabilelerle ilk ilişkiler de kurulmaya başlamıştı. Mesela bölgedeki Tevârik kabileleriyle Osmanlı Devleti'nin ilişkisini ve bunların sömürgeciliğe karşı mücadelesini ortaya koyan değerli bir çalışma için bkz. Muhammed Tandoğan, "Afrika'nın Kuzeyini Güneyinden Ayıran Toplum Tevârikler ve Stratejik Konumları: Osmanlı – Tevârik Münasebetleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

Tabakâtü'l-Memalik ve Derecâtü'l-Mesâlik adlı eserinde Trablusgarp Eyaleti, 15 idari bölgeye ayrılmıştı:¹¹⁶

1-Nefs-i Trablus Sancağı, 2-Tâcura Sancağı, 3-Cerbe Adası Sancağı, 4-Bender-i Fizan Sancağı, 5-Cebel-i Gıryan Nahiyesi Sancağı, 6-Sahil-i Ehâmid¹¹⁷ Nahiyesi, 7-Keâm Kasabası¹¹⁸, 8-Zanzur Kasabası, 9-Misrata Kasabası, 10-Mislata Kasabası, 11-Kasr-ı Ahmed, 12-Tavurga Nahiyesi, Çöl Arapları'ndan 13-Urban-ı Zeyyaniye, 14-Urban-ı Sirt, 15-Tâife-i Ali bin Tillis.¹¹⁹

5.2.2. Trablusgarp'ın İlk İdarî-Askerî Teşkilatlanması

Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'ya yayıldığında 3 paşalık/ocak kurdu. Bunlar Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'tır. Bunlar Kaptan-ı Derya üzerinden padişaha tabi idiler. Buralara Ocak denilmesi de yeniçeri düzeninden kaynaklanmaktadır. Devlete göre buralar suğur yani sınır muhafızlığıdır ve cihadın merkezidir. Bu ocaklar için Suğur-i İslamiye, Darülcihad tabirleri bu sebeple kullanılmıştır.

Trablusgarp Ocağı'nda Osmanlı Padişahını temsil eden en üst otorite Beylerbeyi idi. Mirimiran da denilen Beylerbeyiler, Paşa rütbesini haizdi ve diğer bütün resmi görevlilerin âmiri konumundaydı.

Reyanın korunması, askerinin nizamının muhafazası, zulmün bertaraf edilip asayişin temin edilmesi, eyaletin güzelce idare edilmesi ve sefer vaktinde orduya iltihak gibi vazifeleri olan beylerbeyilerin 16. yüzyılın ikinci yarısında görev süreleri ortalama bir yıl idi.¹²⁰ Bazen bu süre iki veya üç seneye çıkabiliyordu. Beylerbeyi

¹¹⁶ Koca Nişancı Celâlzâde Tevkii Mustafa Çelebi, **Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Nu: 4422, varak nu. 11b-12a; Celalzade Mustafa Çelebi eserinin ilk kısımlarını 1534 yılında tamamlamışsa da eserin son şeklini alması 1561 yılına kadar uzanır. Bkz. Celia J. Kerslake, "Celâlzâde Mustafa Çelebi", **DİA**, C.VII, İstanbul 1993, s.261.

¹¹⁷ Tahir Ahmed ez-Zâvî'nin eserinde geçtiği şekilde Sâhilü'l-Ehâmid, Lebde-Hums civarında 18 km uzunluğunda bir sahildir. Bu sahilden doğuya devam eden önce Ayn-ı Keâm'a ve ardından Ziliten'e varır. El-Ehâmid Kabilesi, Benî Süleym Araplarından es-Sevâlim (Evlâd-ı Süleyman)'dan, Trablus'tan Cebel-i Ahdar'a kadar olan dağlık bölgeye yayılmış el-Cibâlî Kabilesi'nin bir koludur. Seyfünnasroğullarının cediti Evlâd-ı Nasr ile el-Ehâmid amca çocuklarıdır. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.179.

¹¹⁸ Keâm kasabası, antik Lübde-Hums şehrinin doğusunda Ziliten yolu üzerinde yer alır. Burada Ayn-ı Keâm denilen bir su kaynağı vardır. Targilat Vadisi'ni sulayan bu pınar sayesinde bölgede ziraat gelişmiştir. Romalılar buradan antik Lebde şehrine kanallar vasıtasıyla su taşıyorlardı. Kaynaktan çıkan sular güneyden kuzeye doğru 4 km akıp denize dökülür. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.235-236.

¹¹⁹ Tahir Ahmed ez-Zâvî'nin eserinde "Medînetü İbn Tillis" geçmektedir. Burası Beni Velid topraklarının kıyısında yer alan antik bir şehirdir. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.306.

¹²⁰ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", **DİA**, C.VI, İstanbul 1992, s.70.

taşrada merkezin bir temsilcisi yani Padişah'ın vekili idi; fakat idare hususunda tek otorite de değildi. Otoritesini Eyalet Divanı üzerinden icra ediyordu. Eyaletin bütün işleri bu divanda görüşülüyordu. Divanın daimi üyeleri olan Kadı, Yeniçeri Ağası ve Mal Defterdarı ile de iyi geçinmesi gerekiyordu. Zira bu görevlilerin doğrudan Padişah'a ya da Divan-ı Hümayun'a arzda bulunma yetkileri vardı. Güç dengesini temin eden böyle bir yapı, ahaliyi de rahatlatıyordu. Rahatsız olduğu bir uygulama karşısında eyalet divanına başvurabiliyor ve problemin çözülmesini talep edebiliyordu. Toplu imzalı dilekçe (mahzar) şeklinde veya tek tek yapılan bu başvurular dikkate alınmazsa bu sefer Payitaht'tan sorunlarına çözüm talep ediyorlardı.

Eyalet Divanı'na beylerbeyi başkanlık ediyor; donanma komutanı Reisü'l-bahr, kara ordusu komutanı Miralay (Alaybeyi, daha sonraki dönemlerde sadece Bey denilmiştir), eyalet maliyesini kontrol eden Defterdar yahut Hazinebaşısı ve Trablus Kadısı¹²¹ da müzakerede bulunuyordu. Zamanla Eyalet Divanı'na katılanların sayısı arttı. Üst rütbeli yeniçeri subayları; Müftü, Nâib gibi âlimler; memleketin ayan ve eşrafı; Şeyhülbeled ve Liman Reisi de Divan'daki toplantılara katılmaya başladı.¹²²

Eyalet Divanı'nda yukarıda sayılan görevliler dışında, görüşmelerin sekreterliğini yapan kâtipler sınıfı (hacegân) ile bunların başındaki Divan Efendisi (Ağa), tezkireciler, çavuşlar ve gerekli hallerde tercümanlar da bulunuyordu. Kethuda, Beylerbeyi'nin vekili idi ve yerel dilde buna nâib yahut kâhya deniyordu. Kapı Kethudası ise eyaletin merkezdeki işlerini hallediyordu.

Diğer resmi görevliler ise şunlardı: Gümrük Reisi (Liman Reisi), Darussinâa (Gemi Yapım Atölyesi) Reisi, yerlilerden mürekkep atlı birliklerin komutanı.¹²³

Trablusgarp Beylerbeyiliği'nin paşa sancağı, eyaletin merkezi olan Trablus şehri idi ve Paşa, Trablus kalesinde ikamet ediyordu. Büyük bir şato görünümünde olan bu yapıya, renginin kırmızıya çalmasından dolayı "Saray el-Hamra/Kızıl Saray"

¹²¹ Tesbit edebildiğimiz ilk Kadı, sabık Anadolu Kazaskeri Sinan Efendi'nin danışmendlerinden Turgut Bey hocası Mevlana Seydi Mehmed Efendi'dir. Kadılık tevcih tarihi 16.Ca.963 (28 Mart 1556)'dır. Bkz. BOA, **A.DVNS.MHM.d.**, 2/405; Bundan sonra kadılar daimi olarak Payitaht'tan gönderilmişlerdir. Trablus dışında ise Kadı'nın tayin ettiği nâibler görev yapmaktaydı.

¹²² Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.27.

¹²³ Rossi, **a.g.e.**, s.216, dp.95.

yahut “Kızıl Kale” deniliyordu.¹²⁴ Devlet işleri de buradan idare ediliyordu. Eyalet merkezinden uzak bölgelerde ise Sancakbeyleri görevlendirilmişti. Yerel dilde bunlara komutan anlamında kâid, vergileri toplayan görevli anlamında âmil deniyordu.

Murad Paşa'nın beylerbeyiliğiyle eyalet diğer Osmanlı eyaletleri gibi teşkilatlanmaya gitmiş; fakat asıl yoğun teşkilatlanma Turgut Paşa zamanında gerçekleşmiştir.¹²⁵ Mühimme defterlerine göre Murad Paşa'nın kapıcıbaşı¹²⁶, kilercibaşı¹²⁷ gibi adamları olması hasebiyle yavaş yavaş eyalet merkezinde kalede/sarayda bir teşkilatlanmanın ortaya çıktığını görüyoruz. Yine onun döneminde Trablus'ta gönüllü birliklerinin başında bir Gönüllü Ağası¹²⁸, Çavuşbaşı¹²⁹ ve Alaybeyi (Miralay)¹³⁰ gibi görevlilerden askeri teşkilatlanmanın da başladığını anlayabiliyoruz. Turgut Paşa döneminde ise defterlerdeki hükümlerde bir kadı¹³¹, bir hazinedarbaşı¹³² ve bir kethudadan¹³³ bahsedilmiştir.

Eyaletin kara ordusunun en altında, sıradan askerler bulunur ki bunlara “yoldaş” denmektedir. 20 asker bir oda oluşturur ve başlarında bir “odabaşı” olur. Onun üstünde “bölükbaşı”, bölükbaşının üstünde “Ağa”, Ağa'nın üstünde de daha sonraki tarihlerde 16. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve askerlerin maaşlarını tevzi eden “Dayı” ve Dayı'nın üstünde de kara ordusu komutanı “Bey” vardır. Paşayı ve sarayı koruyan muhafızlara “hanba/hamba”, atlı askerlere de “sipahi” denir. Yeniçerilerden Trablus dışına merkezden uzak bölgelere “el-Mahalle” yahut “en-Nebet” adıyla belli miktarda asker gönderilir ve burada bölgenin vergisi tahsil edilirdi.¹³⁴

¹²⁴ Ahmet Kavas, “Trablusgarp”, **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s.289.

¹²⁵ Halil İnalçık, Garp Ocaklarının fetih tarihleriyle bir Osmanlı eyaleti olarak teşkilatlanma tarihlerinin farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Buna göre Cezayir (1516), 1533'te; Tunus (1534), 1573'te ve Trablusgarp (1551), 1556'da bir Osmanlı Eyaleti olmuştur. Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2003, s.110.

¹²⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d., 2/1816.

¹²⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d., 2/1598.

¹²⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d., 1/1153.

¹²⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d., 2/1828.

¹³⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d., 2/2.

¹³¹ BOA, A.DVNS.MHM.d., 2/405.

¹³² BOA, A.DVNS.MHM.d., 5/537.

¹³³ BOA, A.DVNS.MHM.d., 5/1972.

¹³⁴ Rossi, a.g.e., s.214-215.

Turgut Paşa'nın esir ettiği ve 1561 yılında Trablus'ta bulunan Piskopos Nicolo Maria Caracciolo'nun notlarından elde edilen bilgilere göre o yıllardaki durum şöyledir:¹³⁵

“Turgut 1560 yılında 70 veya 80 yaşlarındadır. Buna rağmen hala dinç ve gayretlidir. O karadan ziyade denizciliğe önem verir. Çok korkusuz ve cesurdur, her durumda savaşa girmekten çekinmez. Etrafında kıymetli adamlar yoktur. Yanında bulunanların büyük bir kısmı ona tabi olan gemi kaptanı korsanlardır. Onlar da reisleri gibi Akdeniz'de deniz savaşlarına alışkındırlar. Askerlerin/kara ordusunun başında ise Sancaktar vardır. [Bu zata Kâid veya Bey denir]. Turgut'un otoritesi güneyde Gıryan'a¹³⁶, doğuda Misrata'ya¹³⁷, batıda Trablus ve Güney Tunus'un tamamına, Cerbe'ye, Sfaks'a, Monastır'a, Suse'ye ve Kayrevan'a kadar yayılmıştır. İç bölgelerdeki hâkimiyeti sebebiyle buradan yıllık 100.000 eskudo vergi alır. Bu paranın bir kısmını sayıları çok fazla olmayan muhafızlarına verir. Muhafızlar genellikle doğudan gelen Türklerden veya İslam'a yeni girmiş yabancılardan oluşur. Süvari birliği ise yaklaşık 500 atlıdan oluşur. Trablus'taki askeri garnizon 600 yaya ile 1500 atlıdan oluşur. Ordunun geri kalanı iç ve kıyı bölgelerdeki garnizonlara dağılmıştır. Buralarda 70 kıta kara topu bulunur; bir o kadarı da gemilerin üzerindedir. Paşa topçu birliği ise küçümsenmemesi gereken bir birliktir. Takviye kuvvetlerin sayısı artınca ordunun erzakı azalır. Yerli halkın kendilerinden alınan vergiler dolayısıyla Turgut'u sevmez. Doğuda Evlad-ı Süleyman, batıda Mehamid kabilesi ve Cebel Şeyhleri isyan halindedir.”

Yine Rossi'nin eserindeki bilgilere müracaat edersek eyaletin fetihten sonraki asker sayısı ve askeri gücü hususunda bazı bilgiler elde edebiliriz. Mesela, Murad Paşa, 1552 senesinde Züvvâre'ye saldıran Maltalılarının üzerine 4.000 askerle yürümüştü.¹³⁸ Turgut Paşa 1557'de Kayrevan üzerine yürüdüğünde askerlerin sayısı 3.500 idi. Trablus'ta ise yerine bir nâib/kâidle beraber kale muhafazasına 300

¹³⁵ Rossi, **a.g.e.**, s. 190-2; Piskopos, verdiği bu bilgilerden sonra isyan halinde olan kabilelere istinat ederek Trablus'un istilasının çok kolay olduğunu; bunun için 66 gemi ve 9000 asker gerekeceğini belirtiyor. Piskopos ayrıca Turgut'un Hıristiyan memleketlerinde casusları olduğu için çok hızlı ve sessizce hareket etmek gerektiğinden bahsediyor. Caracciolo'nun notları yayınlanmıştır: J. Fraikin, “Un piano di attacco di Tripoli nel 1562”, **Rivista d'Italia**, XV (1912), s. 123-128; Ayrıca bkz. Salvatore Bono, **Storiografia e fonti occidentali sulla Libia**, 1510-1911, L'Erma di Bretschneider, Roma 1982, s.27-30; Salvatore Bono, “Nicolo Caracciolo, Vescovo di Catania, schiavo di Dorghut, sovrano di Tripoli”, **Vie Mediterranee**, II, 1957, n.12, s.24-26, 387-392, 479.

¹³⁶ Trablus'un 50 mil (80-90 km) güneyinde yer almaktadır.

¹³⁷ Misrata yahut Misurata, Trablus'un 100 mil (160-170 km) doğusunda yer alır. Çok sayıda köyü, ovayı, dağı içine alan bölge 16. yüzyılda çok zengindir. Ahali kimseye vergi vermez. Venediklilerle yoğun bir ticareti vardır. Biladüssudan'dan bölgeye getirilen köleler ve mallar buradan Venedikliler aracılığıyla ihraç edilir. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.775; Marmol, **a.g.e.**, s.573-574.

¹³⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.183.

yeniçeri, 1500 Arap askeri ve 3000 civarında da Hıristiyan esir bırakmıştı.¹³⁹ Cerbe Savaşı'na giderken de şehirde 1000 asker ve 200 top bırakmıştı. Malta kuşatmasına ise 2 gulet dâhil 15 parça gemi ve 1400 askerle katılmıştı.¹⁴⁰ Buna göre Trablus donanmasındaki gemi adedi takriben 15 civarındadır. Eyalet toplarının adedi de 200'ün üzerinde olmalıdır.

Piskoposun verdiği bilgiler de dikkate alınırsa eyalet merkezinde bulunan donanmanın Turgut Paşa'nın reisliğinden beri yanında olan denizcilerin gemilerinden oluştuğu söylenebilir. Her geminin bir kaptanı yani reisi vardı. Hepsinin başında ise eyalet donanması komutanı olan "Reisü'l-bahr" bulunmaktaydı. Donanma komutanın gemisi de baştarde cinsinden olup en büyükleri idi ve buna kapudâne deniliyordu.

Denizcilerin çoğu gönüllü Türklerden oluşuyordu. Onlardan sonra doğudan gelen diğer Müslümanlar ve mühtediler (renegade) yani sonradan İslam'a giren Hıristiyanlar geliyordu. Denizciler arasında belde halkından olan Arap nisbetliler çok azdı. Gemilerde kürekçilik gibi işlerde Hıristiyan esirler çalıştırılıyordu. Korsanlık faaliyetlerinden elde edilen ganimetten, hükümetin (beylik) ve büyük komutanların payı ayrıldıktan sonra tayfaların da hakkı bulunmaktaydı. Kara ordusu, karadan toplanan vergilerle; denizciler ise deniz savaşlarından elde edilen ganimetlerle geçiniyordu.

Bütün bu verilere bakarak bu ilk dönemde Trablusgarp'ın asker mevcudu Arapların da katılımıyla kuvvetle muhtemel en fazla 4-5 bin civarındaydı. Bunların takriben 2.000'ini yeniçeriler teşkil ediyordu. Yeniçeri denilince bunların hepsinin kapıkulu ocaklarından gelme olduğu söylenemez. Bir kısmı buraya yeniçeri olarak gelmiş olmakla birlikte büyük çoğunluğu sonradan yeniçeri sınıfına dâhil olan gönüllülerdendi.¹⁴¹ Yukarıda "Gönüllü Ağası" ve "Miralay/Alaybeyi" şeklinde verdiğimiz iki ayrı üst düzey askeri zabitanın Trablus'ta bulunuyor olması birbirinden

¹³⁹ Aynı sene içerisinde şehirde çıkan veba salgınında Hıristiyan esirlerin pek çoğu ölmüştür. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.187.

¹⁴⁰ Rossi, **a.g.e.**, s.189,194.

¹⁴¹ Gönüllü birlikleri denilen askeri sınıf Anadolu ve Rumeli'den toplanan gençlere deniyordu. Bunlar asker olarak yazılıyor deftere kaydediliyor ve üç ayda bir maaşlarını alıyorlardı. Başta bunlara gönüllü denirken zamanla yeniçeri denilmeye başlanmıştır. Zira aynı usul Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde de uygulanıyordu. Mesela Van kalesi için gönüllülerden asker yazılmış bunlar da yeniçeri sınıfına dâhil olmuşlardı. Bkz. Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", **OTAM**, 31, Bahar 2012, s.87-127.

farklı iki grup kara askeri olduğunu teyit etmektedir. Eyalet askerinin çoğunluğunu oluşturan bu unsur, gönüllülükten gelmeydi, fakat Trablus ahalisinden değillerdi. Yine Anadolu ve Rumeli coğrafyasından toplanmışlardı.

Taşrada asker ihtiyacı genellikle gönüllülerden “asker yazma” usulüyle temin ediliyordu. Rumeli’den de alınmakla birlikte özellikle Anadolu’nun güçlü kuvvetli, yiğit, gözüpek gençlerinden Garp Ocakları için levend yazma¹⁴² izni verilmişti. Garp Ocakları ihtiyaç oldukça İzmir, Bodrum, Denizli, Antalya, Karaman gibi bölgelerden hatta Sivas ve Diyarbakır taraflarından levend topluyordu.¹⁴³ Bu işlemler için İzmir gibi kıyı şehirlerde gelen gençlerin toplanıp kalacağı bir han ve kayıt işlemlerini yapan görevliler bulunmaktaydı.¹⁴⁴

Mühimme Defterlerine göre, Trablusgarp Eyaleti’nin bu ilk döneminde ordu, üç sınıf askerden teşekkül ediyordu: Yeniçeriler, Mukarrer taifesi ve Gemi

¹⁴² Levendler sadece gemiler için değil, karada da asker ihtiyacını karşılamak için yazılıyorlardı. Deniz levendleri teşkilatı Osmanlı tarihinde donanmada çok geç dönemlere kadar hayatiyetini devam ettirdiği için levend denince akla deniz levendleri gelmekle birlikte aslında levend tabiri klasik dönemde hem kara askeri hem de deniz askeri için kullanılan tabirlerden biriydi. Mustafa Cezar eserinde Levendleri “Deniz Levendleri” ve “Kara Levendleri” olarak ayırdıktan sonra deniz levendlerinden bahsederken bu tabirler önceleri korsan gemicilerin kastedildiğini; fakat daha sonra Osmanlı donanmasındaki tüfenkçilere de “levend” tabirinin itlak olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.121-123.

¹⁴³ Kazdağı bölgesinden yiğitlerin Garp Ocaklarına gelmesi hususunda bkz. BOA, **HAT**, 1427/58436; Diyarbakır ve havalisinden levend yazılması hususunda bkz. BOA, **AE**, **AE.SMHD.I**, 14448, 1158/1745-46; Tunus arşivlerinde yapılan bazı çalışmalara göre İzmir, Bodrum, Denizli, Sivas, Diyarbakır vs. gibi yerlerden buraya levend yazıldığı ortaya konulmuştur. Garp Ocaklarına genellikle aynı yerlerden asker yazıldığı için Tunus için verilen bilgileri Trablusgarp için de geçerli sayabiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Güler, “Bodrum’un Garb Ocakları ile İlişkileri ve İşlevleri: Garb Ocaklarında Bodrumlular”, **Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum (1522-2007)**, Uluslararası Sempozyum Bildirileri (22-25 Ekim 2007), Ortakent-Yahşi Belediyesi Kültür Yayınları-1, (2008); “Osmanlılar Devrinde Diyarbakır-Kuzey Afrika İlişkileri: Garb (Batı) Ocaklarında Diyarbakırlı Gençler”, **II. Uluslararası ‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır (Diyarbakır in the Ottoman Era), I-III**, Editörler: Bahaeddin Yediyıldız-Kertsin Tomenendal, Ankara (2008); “Denizli’nin XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’daki Garb Ocakları ile İlişkileri”, **Pamukkale Üniversitesi Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 Eylül 2006, Pamukkale Üniversitesi, Denizli), Bildiriler, I**, Denizli (2007); “Osmanlı Devri İzmir-Tunus İlişkileri (XVII-XVIII)”, **CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu (18-22 Eylül 2000, Çeşme) Bildirileri**, Yayına Hazırlayan: Tuncer Baykara, TTK Yayınları, Ankara 2004, s. 235-255; “Osmanlılar Devrinde Tunus’ta Sivashlı ve İç Anadolulu Gençler”, **Cumhuriyetin 80.Yılında Sivas Kültür-Turizm ve Ekonomi Bilgi Şöleni (15-17 Mayıs 2003, Sivas) Bildirileri**, Sivas 2003, s. 59-86.

¹⁴⁴ Atilla Çetin, bilhassa İzmir’deki Cezayir Hanı’nda Ocak kâhyaları bulunduğunu ve bu görevlilerin gelen gençlerden münasip olanlarını seçip gönüllü levend olarak deftere kaydettiklerini ve Garp Ocaklarına gönderdiklerini belirtiyor. Bkz. Atilla Çetin, “Garp Ocakları”, **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s.384.

bölüğü.¹⁴⁵ Bilindiği gibi yeniçerilerin taşra vazifelerinden en önemlisi kale muhafızlığı idi. Nöbetleşe 3 sene müddetle kalelerde muhafızlık eden yeniçerilerin¹⁴⁶ dışında ihtiyaca binaen yerli kulu yeniçeri de yazılıyordu. Gönüllü olarak asker yazılıp harp zamanında muharebeye katılan bu gençler muharebelerdeki başarılarına göre “tashih be-dergâh” kaydıyla yeniçerilerin ulufe defterine yazılır ve yeniçeri olurlardı.¹⁴⁷ Mukarrer taifesi denilenler kuvvetle muhtemel bu sonradan yeniçeri olup, odalı/kapıkulu yeniçerilerden farklı olan unsura deniyordu. Zira “mukarrer” tabiri askerlerin maaşlarıyla ilgili bir tabir olup¹⁴⁸ bunlar da sonradan maaşa hak kazandıkları ve bunlara da bir miktar akçe verilmesi kararlaştırıldığından bu bölük için böyle bir tabir kullanılmış olabilir. Fakat hiyerarşide Yeniçeriler daha üst bir sınıf teşkil ediyordu ve ordunun da sağ kolunda sefere iştirak ediyorlardı. Sonradan yeniçeri olan Mukarrer taifesi de ordunun sol kolunda yer alıyordu. 984/1576 ve 990/1582 tarihli iki hükümde bu yapı açık bir şekilde ifade edilirken bu tarihlerde bazı sıkıntıların yaşandığını ve bu yapının bozulmaya başladığını da görüyoruz. Defterlerdeki kayıtlara göre Mukarrer taifesi ile Yeniçeriler arasında bir gerginlik yaşanmış ve bu gerginlik İstanbul’a iletilmiştir. Gönderilen hükümlerde fetihten itibaren olageldiği şekliyle, yeniçeri taifesinin üstün tutulması ve sefer vakti sağ kolda yer alması; mukarrer taifesinin de haddini aşmaması ve bu düzene uyarak sol kolda yürümesi gerektiği bildirilerek bu hususta Beylerbeyi’nin üzerine düşeni yapması istenmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.ZYL.d**, 3/830, 13.R.984 (10 Temmuz 1576); BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 47/397, 2.Ca.990 (25 Mayıs 1582).

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, 2 cilt, TTK Basımevi, III. Baskı, Ankara 1988, C.I, s.325.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C.I, s.331; Abdülkadir Özcan, “Gönüllü”, **DİA**, C.XIV, İstanbul 1996, s.153.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı’nın **Kapıkulu Ocakları** eserinin birinci cildinde “mukarrer” tabiri yeniçerilerin maaşları dışında aldığı terakki çeşitlerinden biri olarak zikredilirken ikinci cildinde ise üç aylık toplam yevmiye olarak gösterilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, C.I, s. 425, 426, 445, 449, 453-55; **Kapıkulu Ocakları**, C.II, s.251-3; Orhan Kılıç’ın “mevacip defterleri”ne göre hazırladığı makalesinde de askerlerin maaş defterlerinde geçen “mukarrer” tabiriyle askerlerin üç aylık toplam yevmiyesinin ifade edildiği belirtilmiştir. Bkz. Kılıç, **a.g.m.**, s.90.

¹⁴⁹ BOA, **A.DVNS.MHM.ZYL.d**, 3/830, 13.R.984 (1576): “Trablusgarp Beylerbeyisi Haydar dâme ikbâlühüya hüküm ki, südde-i saadetime arz-ı hal sunulup Trablusgarp askeri üç kısım olup biri mukarrer ve biri yeniçeri ve biri gemi bölüğü olup şimdiye değin sefer vaki oldukça yeniçeri sağ kolda ve mukarrer bölüğü sol kolda yürüyügelip olageldiği üzere yürüme babında emr-i hümayunum talep olunmağın buyurdum ki, yeniçeri ile mukarrer bölüğü şimdiye değin ne veçhile yürüyügelmiş ise olageldiği üzere yürütüp bî-vech nizâ ettirmeyesin. Mahmud Kethuda’ya verildi.”; BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 47/397, 2.Ca.990 (1582): “Trablusgarp Beylerbeyisine hüküm

Bunun dışında kale muhafazası için ihtiyaç hasıl olduğunda Moton ve Koron gibi kalelerden hisareri de talep ediliyordu.¹⁵⁰ Yine Trablusgarp gemilerine lazım olan kürekçiler¹⁵¹ ve gemi levazımatı ise merkezden gönderilen emirlerle bazı kıyı sancaklardan temin ediliyordu.¹⁵² Daha sonraları merkezden temin edilemeyen gemi levazımatı, yabancı devletlerle yapılan antlaşma şartları arasına dâhil edilmiş ve bu yolla eyaletin ihtiyacı olan malzemeler temin edilmiştir.¹⁵³

Askerlerin mevacibi / maaşları ise üç ayda bir eyalet hazinesinden veriliyordu.¹⁵⁴

Tablo 1: Trablusgarp'taki bazı görevlilerin maaşları

Memurun İsmi	Görevi	Yevmiye (günlük maaş)	Salyâne (yıllık maaş)	Yıl
Seydi Mehmed ¹⁵⁵	Trablusgarp Kadısı	40 akçe		1556

ki, Kapudan Ali Paşa mektup gönderip vilayet-i mezburede olan mukarrer taifesi feth-i hakaniden beri başka olagelmış olup yeniçeri taifesi evvelce yürüyügelmiş iken mukarrer taifesi olagelene muhalif nîzâ ve taaddî(den) hâlî değiller imiş deyu bildirdiği ecilden yeniçeri taifesi mukarrerden mukaddem oldukları bâisinden mukaddem yürümelerin emr edip vardıkta ferman-ı hümayunum muktezasınca yeniçeri taifesi mukaddem oldukları ecilden min-ba'd vâki olan sefer ve cemiyetlerinde ileriye yeniçeri taifesin yürüttürüp kadimden olagelene muhalif kimesneye iş ettirmeyesin.”

¹⁵⁰ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 31/272, 1.Ca.985 (1577): “Moton ve Koron dizdarlarına ve azep ağalarına hüküm, hala Trablusgarp Beylerbeyisi adam gönderip zikrolunan kalelerden lazım olup Hisareri talep eyledikte kifayet miktarı Hisareri verilmek için emr-i şerif rica etmeğin buyurdum ki anın gibi hisareri lazım olup müşarünileyh tarafından adam varıp talep eyledikte kifayet miktarı hisareri tayin edip müşarünileyhe irsal eyleyesiz.”

¹⁵¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 40/342, 9.C.987 (1579): “Trablusgarp Beylerbeyisi'ne, südde-i saadetime mektup gönderip hala diyar-ı garpta küffarın derya yüzünde hayli gemileri olup Rum canibinden ve Mısır tarafından ticaret ile gelen gemilerin ekser yalılara karib yerde gemilerin alıp hasareten hâlî olmayıp Trablus'ta yirmi ikişer oturak kalita olup lakin lazım oldukça donatması için kürekçiye ihtiyaç olup Turgut Paşa zamanında muhafaza için tayin olunan gemilere yalılarda vaki olan reayadan kürekçiler alınmış olup onun gibi yalılar muhafazası için gemiler donatmak lazım gelirse âdet-i kadime üzere reayadan kürekçi alınmak ricasına arz eylediğin ecilden buyurdum ki, vusul buldukta kalitalardan donatılıp kürekçi lazım geldikte üslub-i sâbık üzere ber-vech-i adalet kürekçi ihraç eyleyesin.”

¹⁵² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 19/483, 1.Ra.980 (1572): “Trablusgarp'a varınca yol üzerinde olan kadılara ve boğaz hisarları dizdarlarına hüküm, Süleyman Reis gemisi ile Trablusgarp'a gönderilen bir çift seren ve bir direk ve iki yüz müd buğdaya hiçbir yerde müdahale edilmemesi...”

¹⁵³ Hollanda ile yapılan böyle bir anlaşma için bkz.Feraud, **a.g.e.**, s. 243.

¹⁵⁴ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 22/163, 20.S.981 (1573): “Trablusgarp Beylerbeyisine hüküm, Trablusgarp'ta yedi sekiz seneden beri kaht olup memleketin iradı kulan mevacibine kifayet etmediği...”

¹⁵⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 2/405, 16.Ca.963 (1556).

Ali Bey ¹⁵⁶		Fizan Sancak Beyi		200.000 akçe	1574
Hüseyin Abdullah ¹⁵⁷	b.	Trablusgarp Atlı Bölüğünden	20 akçe		1579
Haydar ¹⁵⁸		Trablusgarp Müteferrikalarından	40 akçe		1581
Süleyman Yunus ¹⁵⁹	b.	Trablusgarp Müteferrikalarından	30 akçe		1581
Mehmed Abdullah ¹⁶⁰	b.	Trablusgarp Fârislerinden	15 akçe		1581
Cafer b. Abdullah ¹⁶¹		Yeniçeri Bölükbaşlarından	15 akçe		1581
Pîri ¹⁶²		Trablusgarp Müteferrikalarından	30 akçe		1590
Ahmed Hüseyin ¹⁶³	b.	Fizan Sancağı Alaybeyi	80 akçe		1590

Osmanlı devlet sisteminde temel olarak üç tip eyalet vardı: Miri arazi rejimine bağlı eyaletler, Salyaneli Eyaletler ve Mümtaz Eyaletler. Miri arazi rejimine bağlı eyaletlerde tımar sistemi uygulanıyordu. Buralarda arazi tahriri yapılıyor ve buna göre eyalet has, zeamet, tımar şeklinde dirliklere ayrılıyordu. Salyaneli eyaletlerde ise arazi tahriri yapılmıyor ve buna bağlı olarak tımar sistemi de uygulanmıyordu. Bu gibi eyaletlerin gelirleri tayin edilen bir defterdar vasıtasıyla toplanıyor; elde edilen gelirden salyâne¹⁶⁴ adıyla beylerbeyinin yıllık maaşı ve eyaletin idari-askeri giderleri ayrıldıktan sonra geri kalanı “ırsaliye” adıyla İstanbul’a, devlet hazinesine gönderiliyordu. Mümtaz eyaletler ise Osmanlı devletine tâbi olmayı kabul etmekle beraber kendi iç işlerinde özerk olan eyaletlerdi.

¹⁵⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 23/698, 2.Za.981 (1574).

¹⁵⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 37/139, 2.Za.986 (1579).

¹⁵⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 45/88, 13.C.989 (1581).

¹⁵⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 45/180, 15.C.989 (1581).

¹⁶⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 45/83, 13.C.989 (1581).

¹⁶¹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 45/66, 13.C.989 (1581).

¹⁶² BOA, A.DVNS.MHM.d, 65/636, 5.R.998 (1590).

¹⁶³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 65/679, 9.R.998 (1590).

¹⁶⁴ Salyane, Tanzimat’tan evvel bir kısım memurlarla müstahdemlere senelik olarak verilen ücret için kullanılmış bir tabirdir. Fethedilen bazı yerlerin öşürleri has, zeamet, tımar şeklinde bölünüp dağıtılmamış, doğrudan doğruya devlet tarafından alınmıştır. Bahsedilen bu hasılatın ve diğer vergilerden mahalli memurlar ile askerlerin maaşı ödendikten sonra geri kalanı hükümet merkezine gönderiliyordu. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, “Salyane”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.111.

Bunlardan senelik maktu bir vergi alınıyordu. Yöneticileri de kendi aralarından seçiliyordu.

17. yüzyıl başlarında yazılan *Kavânîn-i Âl-i Osman* adlı eserde imparatorluk dâhilinde 34 eyalet bulunurken bunların 9’unda salyane usulü uygulanıp diğerlerinde normal tımar sistemi cari idi deniyor. Salyane uygulanan eyaletlerde yıllık vergi gelirleri tımar olarak dağıtılmayıp doğrudan doğruya hazine adına toplanıyordu. Beylerbeyiler, mahalli askerler ve diğer görevlilerin maaşları eyaletin bu yıllık vergi gelirlerinden karşılanır, kalan kısmı ise İstanbul’a gönderilirdi.¹⁶⁵ Mısır, Bağdat, Yemen, Habeş, Basra, Lahsa eyaletleriyle beraber Garp Ocakları denilen Cezayir, Tunus ve Trablusgarp da salyaneli eyaletti.¹⁶⁶

Yukarıda görüldüğü gibi salyaneli eyaletler merkezden oldukça uzak eyaletlerdir. Bu uzak eyaletler Osmanlı hâkimiyetini tanımakla beraber merkeze yakın diğer eyaletlere nazaran idari işlerinde daha serbest iken bazı hususi şartlara da sahiptiler. Mesela Trablusgarp’ta salyane sistemi fetihten itibaren uygulanırken¹⁶⁷ tımar ve zeamet tevcihi de cari idi.¹⁶⁸ Yani ikili bir sistem işliyordu. Arazi tahriri

¹⁶⁵ “Salyane ile olan beylerbeyiliklerin cümle mahsulatı canib-i padişahiden zabt olunup beylerbeyisine ve sancakbeylerine ve kul taifesine hâsil olan maldan salyane ve ulufe verilir.” Bkz. Ayn Ali Efendi, *Kavanin-i Al-i Osman der-Hülâsa-i Mezamin-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280, s.20-21.

¹⁶⁶ Ayn Ali Efendi, *Kavanin-i Al-i Osman der Hülâsa-i Mezamin-i Defter-i Divan*, Ed. M.T. Gökbilgin, İstanbul 1979, s.61-81.

¹⁶⁷ Mesela “Trablusgarp Beylerbeyisi Haydar dâme ikbâlühüya ve Hızâne-i Amiremin Trablusgarp ve Tunus ve Cezayir-i Mağrib cânibleri derfterdarı Mehmed’e hüküm: Berât-ı hümayunumla sancak tasarruf eden kimselerin beratlarında yazılı istihkakları ne miktar ise oraların rayici üzere hazineden nakden verilip sancakları varidatının miriye alınması...”, BOA, *A.DVNS.MHM.d*, 36/226, 17.Z.986 (1579); “Trablusgarp Beylerbeyisine hüküm: Mal Defterdarı Mustafa Bey kazaya defteri gönderip vilayet kâmilen Havâss-ı Hümayun olup ümeraya sâlyane verilerek mahsulün mirî için zabtedilmesini bildirmekle ümera ve zuamânın beratları mucebince salyaneleri miriden verilip mahsulün kâmilen miriden zabtedilmesi...”, BOA, *A.DVNS.MHM.d*, 39/436, 12.M.988 (1580); “Trablusgarp Beylerbeyisine ve defterdarına hüküm: Trablusgarp Sancakbeylerine fetihten beri ne kadar salyâne verilegelmiş ise yine o miktar salyâne verip ittihad ve ittifak ile memleketin muhafazası...”, BOA, *A.DVNS.MHM.d*, 39/598, 17.S.988 (1580).

¹⁶⁸ “Şam Beylerbeyisine Hüküm ki, sabıkan Mağrib Trablusu’nda gönüllü ağası el-fakir Yahya’ya 7.000 akçe bir tımar tevcih edilmesi...”, BOA, *A.DVNS.MHM.d*, 1/1153, (18 Ocak 1555); “Trablus Miralayı Bali Beyin görevden alınması, miralaylık ve sahip olduğu zeametın Rumeli’de zeamet mutasarrıfı Ali b. Hemdem Bey’e verilmesi...”, BOA, *A.DVNS.MHM.d*, 2/2, (14 Ocak 1556); “Trablusgarp Beylerbeyisi Haydar Paşa mektup gönderip Trablus’a müteallik ... nam karye ve gayrdan 35.000 akçe zeameti olan Hasan b. Abdullah muhil-i himmettir deyu zeamet-i mezbureye südde-i saadetimden berat-ı hümayun verilmek rica etmeğın buyruldu...”, BOA, *A.DVNS.MHM.d*, 37/1538, 14.S.987 (1579); “Abdurrahman gelip Sâhil-i Hamid nam karye ve gayrde ber-vech-i zeamet 40.000 akçe üzere mutasarrıf olan babası Haccac fevt olmağla kendüye verilmek babında inayet rica etmeğın ol babda hükm-i şerif verilip südde-i saadetten berat-ı şerif

yapıldığına dair bir kayda rastlanılmamakla beraber zeamet tevcihine dair bilgiler mevcuttur. Belgelerde karşılaşılan verilere göre başlarda sınırlı sayıda zeamet verilen arazi var iken Haydar Paşa'nın beylerbeyiliği döneminde (1574-1577) bu sayı iyice artarak 30'a çıkmış ve 1001/1593 tarihinde merkezden gelen emirle bu zeametlerin eskiden olduğu gibi dörde indirilmesi, diğerlerinin ilga edilmesi emredilmiştir.¹⁶⁹ Fakat mali sistemdeki asıl değişiklik 1580 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıl içinde gönderilen emirlerde diğer garp ocaklarında¹⁷⁰ da olduğu gibi Trablusgarp Eyaletinin toprakları, külliye padişah haslarından olduğu için vilayetin bütün gelirleri devlet için ayrılarak görevlilere yıllık (salyane) verilmesi ve tasarruf ettikleri topraklara el konulması istenmiştir.¹⁷¹ Zira bu usul devam ettiği müddetçe eyaletin gelirleri kulun mevacibini yani askerlerin maaşlarını karşılamaya yetmeyecekti. Ayrıca bu sırada köklü bir değişiklik yapılmış, daha önce tek bir mali ünite kabul edilen devletin Kuzey Afrika toprakları¹⁷² üçe ayrılmış ve Cezayir, Tunus ve Trablusgarp defterdarlıkları kurulmuştur.¹⁷³

5.2.3. İlk Beylerbeyiler Döneminde Osmanlı İdaresi'nin Bozulması ve İç İsyanlar

Osmanlı devletinin idari yapısında bozulmaların ortaya çıkması genellikle Kanuni sonrası dönemle başlatılmıştır. Gerçekten 16. yüzyılın ikinci yarısı sadece Osmanlı topraklarında değil Akdeniz havzasında da büyük değişikliklerin yaşandığı bir süreçtir. Devlet ricali tarafından Osmanlı genişlemesinin artık sonuna gelindiğine inanılarak Akdeniz'de yeni bir maceraya atılmanın hiçbir fayda getirmeyeceği bilakis

verilmesin dahi rica etmeğin berat verilmek buyruldu...”, BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 37/2721, 4.R.987 (1579).

¹⁶⁹ “Eskiden Trablusgarp'ta 4 zeamet olup diğer karyeler hep havass-ı hümayun iken Haydar Paşa'dan sonra zeamet otuzu geçip kulluk mevacibi verilemez olduğu bildirilmekle zeameti eskisi gibi dörde indirip diğer zeametleri ilga etmesi hususunda Trablusgarp Beylerbeyisine hüküm...”, BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 70/109, 1.C.1001 (1593).

¹⁷⁰ Mesela Cezayir Valisine 1577'de gönderilen emirlerde mirî arazinin tımar olarak dağıtılmasına son verilmesi, bunun yerine askeri sınıfa mensup olanlara ulufe ödenmesi, askerîlerin kanuna aykırı olarak vergi toplamasının önüne geçilmesi bildirilmiştir. bkz. BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 30/422, 423, 430, 471, 517, 518, 531, 532, (1577).

¹⁷¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 39/436, 438, 439, 598, (1580).

¹⁷² Kuzey Afrika vilayetleri maliyesi 1580 yılına kadar tek bir defterdarlık tarafından idare ediliyordu. 984 tarihli bir mühimme kaydı şu şekilde başlamaktadır: “Trablusgarp ve Tunus Beylerbeyisi Haydar dâme ikbâlühüye ve Hızâne-i Âmiremin Cezayir ve Tunus ve Trablus-ı Mağrip cânibleri defterdarı olan Mehmed dâme uluvvühüye ve Tunus ve Kırvan (Kayrevan) Kadılarına hüküm ki ...” BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 28/538, 8.B.984 (1576).

¹⁷³ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 43/265, Gurre-i C.988 (14 Temmuz 1580).

zarara yol açacağı kanaati hâkimdir. Bunun yerine eldeki topraklardan daha fazla istifadenin yoluna bakılmalıdır. Bu düşüncedeki devlet ricaline göre donanmanın Akdeniz’de sefere çıkması hayli maliyetli olduğu için çok gerekli olmadıkça buraya herhangi bir ciddi müdahaleden kaçınmak, antlaşmalara sadık kalmak gerekmektedir. Bu politikanın gereği olarak Tunus Seferi’nden sonra donanma yaklaşık 20 yıl âtil bir vaziyette kalmıştır. Bu dönemde merkezle Akdeniz vilayetlerinin ilişkisi de yavaş yavaş zayıflamıştır. Merkezle irtibatı zayıflayan valiler ise kendi menfaatlerini temin etmek gayesiyle yer yer halka zulmetmeye başlamıştır. Gaza yoluyla toprakları genişleyen ve buradan gelir elde eden devlet, artık uzun süren savaşlarda hem hazinesini tüketmeye hem de hiçbir toprak elde edememeye başlamıştı. Bununla beraber nüfus hızla artmış, iktisadi yapı bozulmuş ve memnuniyetsiz sınıflar oluşmuştu. Üstüne üstlük ehliyetsiz zevatın rüşvet, iltimas gibi usulsüz yollarla hak etmedikleri mevkilere gelmesi işleri iyice çığırından çıkarmıştır. Hatta 1000/1591-1592 yılında artık kıyametin kopacağı düşüncesi topluma hâkim olmuştur. Tam bir karmaşanın yaşandığı bu dönemde Memalik-i Mahruse’nin her tarafında isyanlar patlak vermiştir. Kuzey Afrika vilayetleri de bundan masun kalamamışlardır.

Trablusgarp’taki isyanların sebebini, idareciler zulmü ve yerel halkın yabancı bir unsur tarafından idare edilmeye karşı gösterdiği direnç şeklinde iki ana başlık altında özetleyebiliriz. İsyandar daha çok Murad Paşa ve Turgut Paşa dönemlerinden sonra başlamıştır. İlk isyan 1567’de Mehmed Paşa’nın beylerbeyiliği zamanında Tâcûrâ’da çıktı. Tavurğa’ya¹⁷⁴ da yayılan isyanı Kılıç Ali Paşa bastırdı. İsyarı bastırmasından dolayı Padişah tarafından bir kılıç ve iki hilatle ödüllendirilen Ali Paşa¹⁷⁵, itaat altına aldığı ahaliyi yıllık 3000 düka vergi ödemeye mecbur etti.¹⁷⁶

1571’de Trablus yakınındaki Gabes’te ahali kendilerine tayin edilen vergi yerine istedikleri kadar vergi vereceklerini belirterek isyan etmişler ise de Beylerbeyi Cafer Paşa askerle bunların üzerine giderek vergilerini ödemelerini sağladı.¹⁷⁷ Bu

¹⁷⁴ Tavurğa, Misrata’dan sonra Berka sınırında yer alan ve 16. yüzyılda doğuda Trablusgarp idaresine dâhil olan son bölgedir. Burada 3 adet kale bulunmaktaydı. Hurması bolsa da hububat yönünden fakirdi. Diğer yerleşim yerlerinden çok uzakta bulunduğu için alış-verişi zayıf olan bölgenin ahali zor bir hayat yaşıyordu. Şecaatleriyle meşhur olan ahali Berberi-Arap karışımı ve koyu renklidir. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.796; ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.79.

¹⁷⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 7/250, 1.Ra.975 (5 Eylül 1567).

¹⁷⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.197.

¹⁷⁷ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 14/1584, 16.M.979 (10 Haziran 1571); BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 10/91, 1.S.979 (25 Haziran 1571).

dönemde Tunus, Cezayir'e tabi ve henüz müstakil bir vilayet değildi. Bazı kaleleri hala düşman elindeydi. Fethedilen bölgeler ise başta Trablusgarp vilayetine bağlı iken daha sonra Cezayir'e tabi olmuştu. Trablusgarp Valisi Cafer Paşa, Trablus'un gelirlerini azalttığı ve varidatı sıkıntıya düşürdüğü için bu duruma itiraz etmişse de merkezden gönderilen emirde o bölgelerin uleması ve halkının Trablusgarp vilayeti idarecilerinden zulüm gördüklerini söyleyerek Cezayir'e bağlanmak istedikleri belirtilmiş ve bu hususa muhalefet edilmemesi bildirilmişti.¹⁷⁸

Cafer Paşa, beylerbeyiliği döneminde halka çok ağır vergiler koymuş ve tayin ettiği kâidler de çeşitli zulümlerde bulunmuştu. Eyalet idaresindeki ilk bozulmalar onun döneminde başlamıştı. Trablus ve Cerbe ahalisi isyan etmiş, zulümden usanan Cerbeliler şehirlerini terk edip başka yerlere göç etmeye başlamışlardı.¹⁷⁹ Şikâyetler Payitaht'a ulaşınca merkezden yeni beylerbeyi görevlendirildi. Yeni Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya Cafer Paşa'nın yaptığı usulsüzlükleri düzeltme görevi verilmişti. Yapılan usulsüzlükler şunlardı: Beylerbeyi Cafer Paşa ve bazı kâidlerin halktan zorla para toplaması, yeniçerilerin ağa ve kethüdalarının kendi aralarından seçilmesi adetten iken buna müdahale edilip yeniçerilerin arasına dışarıdan adam sokulması vs. Yapılan teftişte Cafer Paşa'nın halktan topladığı 60.000 altını zimmetine geçirdiği anlaşılmıştı. 30.000 altına taraflar sulh olunup para sahiplerine dağıtılmak üzere yeni valiye verildi. Ayrıca yeni beylerbeyi bundan sonra yeniçerilerin nizamına kimseyi karıştırmayacaktı.¹⁸⁰

Yine Cafer Paşa döneminde Trablus'ta darp edilen akçelerin ayarının bozuk olduğu ve yeni Beylerbeyinin bu işe de el atması ve bozuk akçeleri toplayıp yeniden iyi gümüşten akçe kesmesi gerektiği bildirilmişti.¹⁸¹

1573 tarihli bir kayıta Trablusgarp'ta 7-8 seneden beri kıtlık olduğu ve bu sebeple memleketin gelirlerinin askerlerin ve diğer görevlilerin maaşlarına yetmediği belirtilmişti. Ayrıca merkezden, vilayetin en fazla gelir elde ettiği yerlerden biri olan

¹⁷⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 14/1597, 18.M.979 (1571).

¹⁷⁹ Rossi, a.g.e., s.198.

¹⁸⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 18/306, 21.L.979 (1572); BOA, A.DVNS.MHM.d, 22/214, 27.S.981 (1573).

¹⁸¹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 22/100, 9.S.981 (1573).

Cerbe’de vergiden muaf olan çok sayıdaki cemaatbaşlarının bazılarının reaya kabul edilip muafiyetinin kaldırılması istenmişti.¹⁸²

Aynı tarihlerde Evcile¹⁸³ (Ucle) denilen bölge ahalisi, Trablus’a tabi olmayıp kendi içlerinden bir bey seçerek müstakil davranmakta ve o bölgedeki Arapları rencide etmekteydi. Bölgedeki diğer Arapların bu durumu eyalet merkezine şikâyet etmeleri üzerine İstanbul’dan buraya sefer düzenleme izni verildi. Beylerbeyi’nin niyeti daha önce Trablus’a bağlı iken ayrılıp Tunus’a ilhak olunan Kayrevan, Susa, Monastır gibi gelir getiren yerlerden mahrum kaldığı için Evcile’yi alarak eyaletin gelirlerine bir katkı sağlamaktı. Bu hususta beylerbeyinden, dikkatli davranıp devletin şanına leke sürmeden gerekli müdahaleyi yapması istenmişti.¹⁸⁴

Trablus’un güneyini teşkil eden Fizan bölgesi İç Afrika’dan gelen ticaret yollarının geçiş noktasıydı. Buradaki ticaret, yolların açık ve güvenli olmasına bağlıydı. Fizan önceleri kendi içlerinden bir hâkimle idare olunup eyalet merkezine yıllık bir maktu / vergi veriyordu. Murad, Turgut ve Kılıç Ali Paşalar zamanında bu vergi 1.140 miskal altın idi. Vergilerin alınamaması üzerine buraya sefer düzenlenip Trablus merkezinden bir Sancakbeyi/Kaid Fizan’ın idaresini üstlendi. 1573 tarihinde bu yolla Fizan Beyi olan Ali Bey, yolların emniyetinin sağlandığı ve ticaretin canlandığı bahanesiyle buradan 3.000 miskal altın almak istedi. Payitahttan gönderilen emirde 200.000 akçe salyanesini alması ve Fizan halkının tahammüllerinin fevkinde bir vergi toplamaması Ali Bey’e emredildi.¹⁸⁵ Böylelikle bölgenin asayışı ve refahı temin edilmiş olacak ve ticaret de devam edecekti.

Trablusgarp 981/1573-74 yılından 18.Ra.985 (1577) tarihine kadar Tunus’la beraber Beylerbeyi Haydar Paşa tarafından idare edilmişti. Bu tarihte Tunus’tan

¹⁸² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 22/163, 20.S.981 (1573).

¹⁸³ Berka bölgesinin güneyinde Libya çölünün ortasında yer alan Evcile, Nil’den 450 mil uzaklıktadır. 3 kalesi ve çok sayıda köyü olan bölgenin hurmalıkları çoksa da hububatı neredeyse yok gibidir. Tüccar Mısır’dan buraya hububat getirir. Mağrip’ten (Fas) Mısır’a giden yol üzerinde yer alır. Berka bölgesinde ahalisi Berberi olan ve Berberice konuşan tek bölgedir. Fakat yazı dilinde Arapça’yi kullanırlar. Bölge halkı meşhur kumandan Abdullah b. Ebi Serh’in burada medfun olduğuna inanır. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.801; ez-Zâvi, **a.g.e.**, s.42.

¹⁸⁴ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 22/164, 20.S.981 (1573).

¹⁸⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 23/698, 23.N.981 (16 Ocak 1574); BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 23/706, 2.Za.981 (1574).

ayrılarak Hassa Çakırcıbaşılardan iken Trablusgarp Beylerbeyiliği tevcih edilen Hasan Paşa'ya verildi.¹⁸⁶

1570'lerin sonlarında özellikle Haydar Paşa'nın uygulamaları sebebiyle Trablusgarp Eyaleti'nin düzeni iyice bozulmaya başladı. 1579 yılında gönderilen bir emirde Trablusgarp'taki yöneticilerin ellerindeki beratlarına göre tasarruf ettikleri köy, nahiye ve arazilerin bedelleri Hazine-i Âmire'den ödenerek bu topraklara devlet tarafından el konulması istendi.¹⁸⁷ Yine şiddetli bir kıtlık yaşandığı için Tırhala sancağından Trablus'a zahire gönderilmesi emredildi.¹⁸⁸ Bu dönemde Tunus'la Trablusgarp Ocağı arasında da gerginlik vardı. Trablusgarp'la beraber fetholunan Kırvan (Kayrevan), Monastır, Susa ve Kafsa bir ara Tunus'a ilhak olunmuş iken Beylerbeyi İlyas Paşa zamanında yeniden Trablus'a tabi olması sağlanmış fakat Tunus askeri bu duruma muhalefet etmişti. Merkezden gönderilen emirlerde Tunus Ocağının bu karara uyması istendi.¹⁸⁹ Fakat Tunus Yeniçerileri hiçbir zaman bu duruma razı olmadı.

1580 yılında isyan eden Arapların üzerine asker sevk edilip sefer masrafı mirîden (devlet hazinesinden) karşılandığı halde beylerbeyi, ganimetin tamamına el koymuştu. Bu hususta gönderilen emirde beylerbeyinin ganimetin sadece üçte birini alması geri kalanı da mîriye aktarması emredildi.¹⁹⁰ Bu yıl içinde gönderilen emirlerde daha önce de zikredildiği gibi topraklar tımar-zeamet yoluyla dağıtıldığı için eyaletin gelirleri kulun mevacibini yani askerlerin maaşlarını karşılamaya yetmediğinden bu usul kaldırılıp salyâne usulüne geçilmesi bildirildi. Artık Trablusgarp Eyaletinin toprakları külliye Padişah hâslarından olup vilayetin bütün gelirleri devlet için ayrılarak görevlilere yıllık (salyâne) verilecek ve askerlerin de tasarruf ettikleri topraklara el konulacaktı.¹⁹¹

O yıllarda Osmanlı devletinin merkezinde olduğu gibi Trablus'ta da idarî yapı artık alarm vermeye başladı. Payitaht'ta Kanuni Devrinde (1520-1566) başlayan, fakat büyük devlet adamlarının gayretleriyle hissedilmeyen / hissettirilmeyen bozulma artık yavaş yavaş belirmeye ve rahatsızlıklara sebebiyet

¹⁸⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 31/462, 14.C.985 (1577).

¹⁸⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 36/226, Z.986 (1579).

¹⁸⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 36/941, 9.R.987 (5 Haziran 1579).

¹⁸⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 36/230, 36/457, 36/621, 36/742, 36/786, (986-987 / 1579)

¹⁹⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/434, 12.M.988 (1580).

¹⁹¹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/436, 438, 439, 598 (1580).

vermeye başlamıştı. Trablusgarp'ta da kısa süre için eyalete gelen beylerbeyiler büyük çaplı faaliyetlere girişmek; memleketi kalkındırmak yerine kendi menfaatlerini gözetir olmuşlardı. Bütün beylerbeyiler için aynı şey söylenemezse de hak etmeden rüşvet ve iltimas yoluyla gelenler böyle idi. Beylerbeyi dirayetsiz olunca Eyalet askeri de bozuldu ve maişetlerini az buldukları için kendi faaliyet sahasının dışına taşarak idareye müdahale etmeye, daha fazla para için halka zulmetmeye başladı. Yerli halk da tabii olarak kendilerine yüklenen ağır vergiler, ziyâfe¹⁹² gibi nevzuhur mükellefiyetlerden bunalarak işi Payitaht'a aksettirip idarecilerinden şikâyetçi olmaya başladı. 8.C.990 / 30 Haziran 1582 tarihli bir hüküm bu hususu güzel bir şekilde ifade etmektedir.¹⁹³ “*Trablusgarp Beylerbeyisi'ne hüküm ki, vilayet-i mezburede şer'-i şerife muhalif bazı zulüm ve taaddî ve kadimden olagelene mugayir nice bidat ihdas olunmağla fukara ve zuafâya daima taaddî ve tecavüz olunduğu i'lâm olunmağın tazallüm eden(...) buyurdum ki, vardıkta bu babda mukayyed olup göresin kaziyye arz olunduğu gibi ise onun gibi gelip tazallüm eden fukaranın vaki olan musâlahaların bi-hasebi'-ş-şer'i'-ş-şerif hak üzere görüp fasl edip hilaf-ı şer' kimesneye zulüm ve taaddî ettirmeyip ve kadimden olagelene muhalif ihdâs olunan bid'atların dahi ref' ettirip bir ferde taaddî ve tecavüz ettirmeyesin ki eyyâm-ı adaletimde reaya ve beraya âsûde-hâl ola.*”

Kronolojik olarak bu tarihlerde Trablusgarp'a gönderilen diğer emirlere bakacak olursak durumun vahametini daha iyi görebiliriz:

987-988/1580'de vilayetin tamamen havâss-ı hümayun olduğu ve ümeraya salyâne verilip mahsulün mîrîden zabtedilmesi;¹⁹⁴ tahsil olunan maldan askerin maaşları verilip geri kalanın hazine edilip korunması;¹⁹⁵ fetihten beri sancak beylerine ne kadar salyâne verilmişse aynen verilmesi¹⁹⁶ bildirilmiştir.

¹⁹² Ziyâfe, eyalete ilk geldiklerinde beylerbeyilere halkın verdiği hediyedir. Bu ziyafe meselesi belgelere de aksetmiş ve Trablus kadısına gönderilen bir hükümde bu ziyafe, gönüllü olarak halkın kendi rızasıyla verdiği bir şeyse kabul olunması aksi takdirde müsaade olunmaması bildirilmiştir. Bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/599, 17.S.988 (1580).

¹⁹³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 47/416.

¹⁹⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/436,438.

¹⁹⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/439.

¹⁹⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/598.

990/1582’de halka zulmedenlerin mahkemeye sevk edilmesi gerektiği;¹⁹⁷ fetihten beri vergiden muaf olan Seyyid Ahmed Zaviyesi’nden vergi alınmaya çalışılmaması¹⁹⁸ bildirilmiştir.

992/1584’te yine fetihten beri beylerbeyiler tarafından toplanan buğday öşrü ve sair öşürlerin asker tarafından toplandığı için kulun mevâcibinin ödenemediği,¹⁹⁹ bu sebeple böyle usulsüz işlere mani olunması gerektiği; 993/1585’te ise beylerbeyinin asker ve ahali ile iyi geçinmediği belirtilerek ahaliye zulmetmeyip askerle iyi geçinmesi gerektiği bildirilmiştir.²⁰⁰

995/1587’de Trablusgarp’ta bulunan askerlerin; ümeranın ve kadıların işlerine karıştıkları; mîrî hazineye müdahale ettikleri;²⁰¹ Haydar Paşa zamanına kadar atlı ağaların ve neferlerinin, beylerbeyilerin ve ahalinin işine karışmadığı; bu tarihten sonra ise bu işlere karışmaya başladıkları; bunun ise caiz olmadığı;²⁰² yine Haydar Paşa zamanına kadar askerler beytûmal (eyalet hazinesi) işlerine karışmazken bu tarihten itibaren hazineyi ele geçirdikleri; beylerbeyinin buna müsaade etmeyip hazineyi kendisinin zabtetmesi gerektiği²⁰³ bildirilmiştir. Yine aynı tarihte gönderilen emirlerde eskiden beri olduğu şekliyle zeamet ve tımar sahiplerinin beylerbeyilerin işlerine karışmaması gerektiği²⁰⁴, Haydar Paşa zamanına kadar kale anahtarlarının dizdarlarda bulunup bunların azil ve nasbı da beylerbeyilerin elinde iken bu tarihten itibaren kul taifesinin kalelere ve dizdarlara karışmaya başladığı²⁰⁵ bildirilmiştir.

1587 yılında daha önce de zikredildiği gibi askerlerin reyanın işlerine karışmaması gerekirken “nöbetçi” adıyla reaya üzerine asker gönderip onlara zulmettikleri ve ahalinin şikâyetlerini beylerbeyilere arz etmesine engel oldukları belirtilerek bunu yapanların tespit edilmesi emredilmiştir.²⁰⁶

Bütün bu emirler Trablusgarp idaresini düzene sokmak gayesiyle sâdır olduktan sonra Trablusgarp’taki Arap kabilelerine de bir hüküm gönderildi. Bu

¹⁹⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 47/416.

¹⁹⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 48/16.

¹⁹⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 55/64.

²⁰⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 58/579.

²⁰¹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/45.

²⁰² BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/276.

²⁰³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/282.

²⁰⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/284.

²⁰⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/285.

²⁰⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/309.

hükümde eskiden beri hükümete sadakatle bağlı olup her zaman hükümete yardım etmiş olan yerli ahalinin, kul tairesinin yani yeniçerilerin her işe karışmaları sebebiyle rencide edildikleri itiraf edilerek artık yeniçerilerin hükümet işlerine karışmaları yasaklandığı için bu kabilelerden tekrar sadakat istendi.²⁰⁷ Fakat kabilelere gönderilen bu mektupların nâfi ve nâfiz olmadığını, hemen bu tarihte 1587-88'de başlayan büyük isyan hareketi bizlere gösteriyor. İsyanın tafsilatı aşağıda anlatılacaktır.

1003/1595'te Trablus ahali Payitaht'a, isyan eden Araplardan alınan deve ve koyunların beylerbeyiler ve adamları tarafından kendilerine zorla beş katından da fazlaya satıldığını²⁰⁸ ve bunun gibi nice zulümlerin, şer-i şerife aykırı uygulamaların olduğunu; şikâyet için beylerbeyi huzuruna gittiklerinde dövülüp kovulduklarını; devamlı olarak böyle durumları İstanbul'a bildirmenin ise mesafenin uzaklığı hasebiyle mümkün olmadığını; bu sebeple zulümlerden bunalan hemşehrilerinin vatanlarını terk edip gitmek durumunda kaldığını bildirdi. Payitaht'tan ise bu zikredilen zulümlerin bertaraf edilmesi için Beylerbeyi ve Kadı'ya hüküm yazıldı.²⁰⁹ Fakat gönderilen bu gibi hükümlerin etkisi kısa süreli oluyor ve kökleşmiş bu gibi bozukluklara şifayab olamıyordu.

Trablus'a gönderilen hükümlerden de anlaşılacağı gibi eyaletin idaresindeki bozulmalar başlıca üç unsurun birbiriyle irtibatsızlığı sebebiyledir: 1. Beylerbeyi ve diğer devlet görevlileri, 2. Eyaletin güvenliği ve asayişinden sorumlu olan Yeniçeriler, 3. Eyaletin aslı unsuru olan reâyâ. Öncelikle Beylerbeyi ve Yeniçeriler hem kendi aralarında mücadele ediyor hem de reaya baskı yapıyordu; reaya da bu zulümleri önce kadılara ve beylerbeyilere şikâyet ediyor; sonra netice alamazsa Payitaht'a arz ediyordu; Payitaht ise bu zulümleri bertaraf etmesi için yine beylerbeyi ve kadı gibi görevlilerine tehditle dolu emirler yağıdırıyor; fakat verdiği emirlerin uygulanıp uygulanmadığını denetleyecek hiçbir şey de yapamıyordu. Bu fasit daire

²⁰⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/308, (995/1587).

²⁰⁸ Bu husus daha önce de şikâyet konusu olmuştur. 12.M.988 (1580) tarihli hükümde beylerbeyiler ve askerlerin isyancıların üzerlerine giderken masraflarının devlet tarafından karşılandığı halde ganimet olarak aldıkları koyun, deve vs. malları rayici beş altınken onbeş, yirmibeş altına kadar zorla ahaliye satıp bu parayı da kılıç hakkı diyerek ceplerine indirdikleri bildirilmiş; beylerbeyilere bu gibi zulümlerden kaçınmaları ve ganimetin sadece üçte birini alıp gerisini hazineye koymaları emredilmişti. Bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 39/434.

²⁰⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 73/1079, 2.Z.1003 (1595).

de sonuç olarak isyanların çıkmasına zemin hazırlıyordu. 1587 yılında Beylerbeyi Mehmed Paşa ve askerlerin zorbalıkları ve zulümleri sebebiyle Tâcûrâ'da başlayan böyle bir isyan iyice büyüyerek her yere yayıldı.²¹⁰ İsyancıların başına Yahya b. Yahya es-Süveydî denen Mağripli bir mütemehdî geçmişti. Yahya belagat ve fesahatiyle şehrili-bedevisi birçok Trablusluyu etrafına topladı. Bir süre sonra 1000/1591-1592 yılının kıyametle ilişkilendirilmesi yaygın inancıyla irtibatlı olarak kendisini “mehdi” ilan etti. Tâcûrâ, Gıryan ve Misrata'nın da meliki olduğunu iddia ediyordu. Üzerine gönderilen Türk ordusunu hezimete uğrattı. Kaynaklarda ölen askerlerin sayısının 1000 ila 3000 arasında olduğu belirtilmiştir.²¹¹ Mütemehdî Yahya bu galibiyetiyle iyice azıttı. Türkleri ve Yahudileri köleleştirmek istiyordu. Türk yapımı malzemeleri kullanmayı men etti; kendi adına para bastırıldı.²¹² İsyan çıkınca durumu teftiş etmek için Kaptan-ı Derya Hasan Paşa görevlendirildi. 996/1588 kışını asilerle kendi başına uğraşarak geçiren vilayete Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, 997/1589 baharında 50 kadırga ile gönderildi. Cafer Paşa ise donanma askerine komuta ediyordu.²¹³ Donanmanın gelmesiyle beraber Tunus'tan da karadan asker sevk edilerek asiler dağıtıldı. Yapılan tahkikatta Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kabahatli olduğu ortaya çıkınca azledildi ve hapsedilerek İstanbul'a gönderilmesi emredildi. Ayrıca Hasan Paşa'nın yaptığı tahkikatta birçok üst düzey Osmanlı memuru cezalandırıldı ve ahaliden haksız yere aldıkları mallar iade edildi. Yeniçeriler de bu tahkikattan nasibini aldı. Trablus garnizonu ilga edildi ve askerler devletin başka bölgelerine dağıtıldı. Yerlerine donanmayla gelen yeniçeriden 300; topçu, humbaracı ve kalafatçıdan 100; cebecilerden 200 ve muhtelif sınıflardan 450 asker konuldu.²¹⁴ Azledilen Mehmed Paşa'nın yerine de Cezayir Valisi İstanköylü

²¹⁰ İlter, **a.g.e.**, s.216.

²¹¹ Aziz Samih Bey, isyancılar sadece bir günde 1800 kişiyi öldürdüğünü belirtmiştir. Bkz. İlter, **a.g.e.**, s.215, dp.3.

²¹² Rossi, **a.g.e.**, s. 201.

²¹³ İlter, **a.g.e.**, s.216.

²¹⁴ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 66/19, Za.997 (1589): “...Kapudan Paşa'ya hüküm ki, mektup gönderip Trablusgarp'a müstevli olan Mehdî namına müfsidin ahvâlin ve ol cânibin reâyâsı müfsid-i mezbûra biat ettikleri ol cânibde olan hâkimin ve kulun taaddî ve tecavüzlerinden olduğun ve bu canibden alıp gittiğin kuldun yeniçeriden 300 ve topçu ve humbaracı ve kalafatçıdan 100 nefer ve cebecilerden 200 nefer ve sair münasip olan taifeden 450 mikdarı adam alıkoyup eski kul ... ihraç olunup ... tarikiyle bu canibe getirilmesini bildirmişsin. İmdi bu hususu ... tenbih olunup iz'ân ettirilmişdir. Fi'l-vâki arz ettiğin üzere evvelce tedarik etmişindir buyurdum ki, varıcak bu babda basiret üzere olup i'lam ettiğin üzere ol canibde olan kul taifesinin cümlesini ihraç edip gemilere koyup bu canibe getiresin ki ol serhadde ettikleri hizmetleri mukabelesinde hallerine göre riayet

Ahmed Paşa getirildi.²¹⁵ Asiler donanmanın geri dönmesiyle beraber tekrar harekete geçti ve Tunus ve Mısır'dan gönderilen askerle beraber üzerlerine gelen yeni vali Ahmed Paşa'yı öldürdüler (998/1590).²¹⁶

Bu arada Mütemehdi Yahya topçuluk, zahire tedariki ve askeri tecrübeden yoksun olduğu için Malta Şövalyeleri'nden yardım istemişti. Şövalyeler 1551'den beri Trablus'u geri alma niyeti taşıyorlardı. İsyancıların lideri Yahya'nın yardım talebi üzerine Büyük Üstad, General Homedes'i donanma komutanı olarak 11 Ağustos 1589'da Trablus'a göndermişti. Maltalılar isyancılara silah ve erzak temin ediyorlardı.²¹⁷ Fakat isyandan umduklarına nail olamayarak geri döndüler.

Ahmed Paşa'nın şehadetinden sonra Mısır Valisi Üveys Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'ya, lazım olan asker, mühimmat, zahire vs. babası tarafından Mısır'dan verilmek şartıyla Trablusgarp Beylerbeyliği verildi.²¹⁸ Mehmed Paşa Mısır'dan getirilen bu asker ve mühimmatla isyancıların üzerine gitti. İsyancıların lideri Yahya nihayet Mehamid Kabilesi'nden Şeyh Nüveyr'in yardımıyla²¹⁹ ele geçirildi ve derisi yüzülerek İstanbul'a gönderildi. 22.C.1000 (1592) tarihinde sabık beylerbeyi olarak Mehmed Paşa asilerin tamamen temizlendiğini; *reâyâ ve berâyânın âsûde-hâl olduklarını* İstanbul'a bildirdi.²²⁰

4 yıllık bu isyan gösterdi ki Osmanlı rejimini yıkmaya yönelik her teşebbüs her ne kadar merkezi otorite zayıflasa da cezasız kalmayacak ve tamamen yerel halka

olunalar. Onların yerlerine i'lâm ettiğin üzere yeniçeriden ve cebeci ve topçu ve sair taifeden kifayet mikdarı nöbetçi tarikiyle alıkoyasın ve bu canibe gelenlerin ulufelerin münasip görüldüğü üzere onda kalan gönüllü taifesine tayin eyleyip dahi her birine gereği gibi istimalet verip yeniçerilerinin yayabaşlarına ve bölükbaşlarına ve sair neferine ve cebeci ve topçu taifesinin dahi baş ve buğlarına ve sairlerine muhkem tenbih ve tekid edip ısmarlayasın ki asla kimesneye taaddî ve tecavüz etmeyip her ne alırlar ise akçeleri ve narh-ı ruzî üzere alıp kimesneye bir vecihle zulm ü tecavüz ettirmeyip kendi hallerinde olup reayayı asla bir vecihle rencide eylemeyeler. Hâkimlerine dahi muhkem tenbih ve tekid edip kul taifesiyle hüsn-i ittifak ve ittihad üzere yek-dil ve yek-cihet olup reayayı kemal mertebe sıyanet edip kendi adamları dahi taaddî etmeyip ve bilcümle ittifak-ı tarafeyn ve ittihad-ı canibeyn ile ol serhadde uğur-ı hümayunumda bezl-i makdur ve sa'y-i mevfur edip ...”

²¹⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 66/16, 4.Za.997 (1589); İlter, a.g.e., s.217.

²¹⁶ İlter, a.g.e., s.218.

²¹⁷ Rossi, a.g.e., s.202-203; Hess, a.g.e., s.174.

²¹⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 67/150.

²¹⁹ Bu hizmetlerinden dolayı Evlad-ı Nüveyr'den Şeyh olanlar Trablus'a her geldiklerinde bir top atılarak selamlanmaları ve vali tarafından resmen hilat giydirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu şekilde her sene Rebiülevvelin on ikisinde Evlad-ı Nüveyr Şeyhi adamlarıyla vilayet merkezine gelir ve kendisine karşılama töreni yapılarak hilat giydirilir, atıyyeler verilirdi. Bkz. Hasan Safi, a.g.e., s. 44; İbn Galbun, a.g.e., s.108; en-Nâib, a.g.e., s.224.

²²⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 69/271.

dayanan yeni meşruiyet talepleri kesinlikle kabul edilmeyecekti. Devlet aşiretlerin kendisinden bağımsız bir yapı kurmasına müsaade etmiyordu. Fakat buna rağmen yerel halkla merkezi otoritenin birleştiği yeni idari yapılar da bu süreçten sonra ortaya çıkmak için müsait bir zemin buldu. Kargaşa ve isyanlar bu süreçte devam etti. Mütemeşdi Yahya isyanından sonra 1009/1600-1601 yılında Abdüssamed adında biri²²¹, 3 sene sonra da Tâcûrâ'da Neyyâl denen başka biri isyan ederek²²² çok sayıda insanı etrafına topladı; ancak onlar da başarılı olamadı.

1589-90 yıllarında Trablus'ta bulunan Faslı Seyyah Ebu'l-Hasen et-Temekruti, Trablusluların Türklere karşı içlerinde besledikleri hoşnutsuzluk ve düşmanlığın sebepleri olarak bazı hususları zikretmişti. Mesela Türk askerleri, türlü türlü zulümlerinin yanında ahalinin zorla evlerini gasp ediyor ve kızlarıyla evleniyorlardı. Halk da bu sebeple onlardan nefret ediyordu. Yine Faslı seyyaha göre bütün Kuzey Afrika ahalisinde Türklere karşı bir nefret ve isyan ruhu vardı. Herhangi bir meseleyi, kölelik saydıkları bu durumdan kurtulmak için Türklere karşı bir isyana dönüştürmeye hazırdılar. Hatta İstanbul'da görüştüğü Tunuslu, Mısırlı pek çok insanın, itibarlı konumundan dolayı Mağrib'i (Fas Sultanlığı'nı) kıskandığını; Türklere yerine Mağrib Şerifleri'ne itaat etmeye hazır olduklarını belirtiyordu. Faslı seyyah yine de Müslümanların halifesi olarak kabul ettiği Osmanlı Sultanı ile Fas Sultanı arasında bir mücadeleye de taraftar değildi.²²³

²²¹ Rossi, **a.g.e.**, s.207; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.108.

²²² Feraud, **a.g.e.**, s.83; İbn Galbun, **a.y.**

²²³ Rossi, **a.g.e.**, s.208

Tablo 2: Fetihten Sonra Trablusgarp'ta görev yapan Beylerbeyiler²²⁴

1.	Murad Paşa	958/1551-963/1556	1537 (1539?)-1551 arasında Tâcûrâ'da Bey
2.	Turgut Paşa	963/1556-972/1565	
3.	Kılıç (Uluç) Ali Paşa	1565-1566	
4.	Mehmed Paşa	1566-1567	
5.	Kılıç Ali Paşa (2.defa)	1567-1568	
6.	Yahya Paşa	1568-1571	
7.	Cafer Paşa	1571-1572	
8.	Mustafa Paşa	1572-1574	
9.	Haydar Paşa	1574-1577	Tunus ile beraber
10.	Hasan Paşa	1577-1578	Çakırcıbaşılıktan gelme
11.	İlyas Paşa	1578-1579	Tunus fethedilince Tunus'a bağlanan Kırvan, Susa, Kafsa, Monastır, Tavzere, Nafta gibi kazaların İlyas Paşa zamanında tekrar Trablus'a bağlanmasına hükmedilmiştir.
12.	Haydar Paşa (2.defa)	1579	
13.	Cafer Paşa	1579-1581	
14.	Haydar Paşa (3.defa)	1581-1582	
15.	Ramazan Paşa	1582-1584	
16.	Sakızlı Mehmed Paşa	1584-1585	
17.	Venedikli Hasan Paşa	1585-1587	
18.	Mehmed Paşa	1587-1589	
19.	İstanköylü Ahmed Paşa	1589-1590	
20.	Üveys Paşazade Mehmed Paşa	1591-1592	
21.	Hüseyin Paşa	1595'e kadar	
22.	Mehmed (Memi) Paşa	1595	
23.	İbrahim Paşa	1595-1600	
24.	İskender Paşa	1606'ya kadar	
25.	Selim Paşa	1607'ye kadar	
26.	Ali Paşa	1612?	
27.	Ahmed Paşa	1614?	

²²⁴ Bu liste Mühimme defterlerindeki bilgiler esas alınarak Ettore Rossi, Charles Feraud, Aziz Samih İlter vs. yazarların eserlerinden ve salnâmelerden istifadeyle hazırlanmıştır.

5.3. Dayılar Dönemi (1603-1711)

Libyalı tarihçiler Libya'daki Osmanlı hâkimiyetini üç dönem olarak incelerler: 1. Doğrudan İlk Osmanlı İdaresi, 2. Yarı Bağımsız Karamanlı Hanedanı İdaresi ve 3. Doğrudan İkinci Osmanlı İdaresi. Onlar bu tasnifi daha çok yerli halkın idareye ortak olmasını merkeze alarak yapmaktadırlar. Buna göre Karamanlı idaresi diğer dönemlerden ayrı tutulup kısmen müspet bir dönem olarak görülür. Dayılar Dönemi de ayrı bir dönem kabul edilmeyip doğrudan ilk Osmanlı İdaresi altında ele alınır. Fakat yerel tarihçilerin üçlü tasnifi yerine dördü tasnifin daha açıklayıcı olduğu da aşikârdır. Zira idari yapı dört ayrı dönem geçirmiştir: 1. Doğrudan İlk Osmanlı İdaresi (İlk Beylerbeyiler Dönemi), 2. Dayılar İdaresi, 3. Karamanlı Hanedanı İdaresi, 4. Doğrudan İkinci Osmanlı İdaresi. Üçlü dönemlendirmede silikleşen Dayılar İdaresi, fetihten sonra kurulan ilk Osmanlı İdaresi'nden bariz bir şekilde ayrılmaktadır. Burada artık Osmanlı devlet merkezinin vazifesini onayladığı ve eyalete gönderdiği paşalar yerine askerlerin yahut denizcilerin gücüne yaslanarak eyaletin idaresini ele geçiren yeni bir yönetici unsur ortaya çıkmıştır: Dayılar. Her ne kadar bunlardan bazıları valiliklerini Payitaht'a onaylatıp paşalık rütbesi almış olsalar da bu ilk Osmanlı yönetiminin aynen devamı olduklarını göstermez. Osmanlı yönetiminin bir şekilde devamıdır; fakat farklı hususiyetleri vardır. Eğer bu ayırım yapılmazsa farklı hususiyetleri silikleşir.

5.3.1. Dayıların İktidarı Ele Geçirmesi

Garp Ocakları'nda başlarda Trablus'ta Turgut ve Uluç Ali, Cezayir'de Salih Reis ve Venedikli Hasan gibi meşhur ve otoriter paşalar vardı. Sonra otoritesi ve önemi giderek azalan paşalar beylerbeyilik etmeye başladı. Artık Beylerbeyiler Bâbiâli'yi temsil ediyor; fakat yeniçeriler üzerinde otorite kuramıyorlardı. Dâhildeki bağımsızlık isteyen ve vergi vermeyi reddeden ahali üzerinde de hiçbir otoriteleri yoktu. Böylelikle Trablus ve İstanbul arasındaki ilişkiler zayıfladı. Aynı şekilde Cezayir ve Tunus'la da İstanbul'un irtibatı iyice gevşemişti. Merkezi hükümetten ayrılmış, kopmuş gibi bir durum arzeden bu topraklarda kâidler gücü ellerine geçirerek müstakil melikler gibi davranmaya; yabancı devletlerle de kendi başlarına antlaşmalar akdetmeye başladılar. İşte bu dönemde yabancılar Garp Ocakları için

“kingdom (ing.), royaume (fr.), regency (ing.), reggenze (it.)” tabirlerini kullanmaya başladı. “Sultanlık” veya “sultan naipliği” şeklinde çevirebileceğimiz bu tabirler vilayetin Osmanlı Devleti’nden büyük ölçüde kopmuş müstakil bir devlet gibi algılandığının da işaretidir.

Trablusgarp’ın fethinden sonra gelen yeniçeriler bahsedilen otorite boşluğunu fırsat bilerek fesada başlamışlardı. Valilerin bunlara sözü geçmez oldu. İyice haddi aşan yeniçeriler, halka zulmetmeye ve mallarını gasp etmeye başladı. Zamanla kontrol tamamen bunların eline geçti. Yerli ahali bunların zulümlerden bizar oldu. Bir zaman sonra halk, burada ortaya çıkan isyancılara destek vermeye de başladı. Birçok yerde devlete karşı isyan bayrakları açıldı. Bu isyanlar zaman zaman bastırıldıysa da tam itaat bir türlü sağlanamadı. İdari yapıdaki bozulmalar ve isyanların ardından yeni bir yapının kurulması da gereklilik haline geldi. Bu yeni yapı “Dayılık İdaresi” idi. Kuzey Afrika vilayetlerinde dayılık müessesesinin ortaya çıktığı ilk vilayet Tunus oldu. 1587 yılında eyalet idaresinde önemli imtiyazlara sahip olan yeniçeriler, 1590 yılındaki isyanda Eyalet Divanı üyelerinden bazılarını katledip 1591 yılında divana kendi seçtikleri bir yeniçerinin katılmasını temin ettiler. Eyaletteki en güçlü grubu yeniçeriler oluşturduğu için divana katılan bu yeniçeri, Tunus’un asıl yöneticisi oldu. Böylelikle o dönemde Tunus’un idaresini eline geçiren İbrahim, devleti temsil eden “baba” yerine, devletten kopmadığını; fakat bu uzak topraklarda yeni ve daha yerli bir otorite olduğunu gösteren “dayı” unvanını tercih etti.²²⁵ 1591’de Tunus’ta başlayan Dayılık İdaresi, 1603’te Trablusgarp’ta, 1671’de de Cezayir’de uygulanmaya başladı.

Trablusgarp’ta bu geçiş şu şekilde oldu: İbrahim Paşa’nın beylerbeyiliği döneminde (1595-1600) yeniçerilerin nüfuzu iyice artmış; artık Beylerbeyi’nin başkanlığındaki Eyalet Divanı’ndan ayrı olarak yeni bir divan tertip etmişlerdi. Yeniçeri Divanı vilayet işlerinin görüşüldüğü, karara bağlandığı, icra salahiyeti olan asıl otoriteyi temsil ediyordu. Bu divanın başkanlığını yeniçerilerin 6 aylığına seçtiği bir reis yürütüyordu. İşte bu reise “Dayı” denildi.²²⁶ Bu yeni idare tarzı Trablusgarp’ta Dayılar İdaresi’ne zemin hazırladı. Başlarda 6 aylık Divan Reisi

²²⁵ Hess, **a.g.e.**, s.163-164.

²²⁶ Bergna, **a.g.e.**, s.103-105.

olarak seçilen dayılar bu muvakkat hâkimiyeti az bularak kendilerini kayd-ı hayat şartıyla seçtirdiler ve nüfuzlarını genişlettiler. İstanbul'dan gönderilen paşaları da kaleye yaklaştırmayarak Dayılıkla beraber gayri resmi olarak valilik etmeye başladılar. Böylelikle artık Trablusgarp'ın hâkimleri “dayılar” oldu. Vali-Dayılar; Bey, Ağa, Dayı gibi üst rütbeli subaylardan olabildiği gibi daha alt kademedeki subaylardan ve korsan gemileri kaptanlarından da olabiliyordu. Dayılar Dönemi çok karmaşık ve merkezle irtibatın iyice koptuğu bir dönem olarak tebarüz etti. Bazen güçlü bir yeniçeri ağası idareyi eline geçirip “dayı” olabiliyordu. Bazen de güçlü yeniçeriler kendi istedikleri birini “dayı” yaparlardı. Fakat genelde bu dayıların hâkimiyeti ve ömürleri pek uzun sürmez, vahşice katledilirlerdi. İdare işlerinin üstesinden gelip asayiş ve tam itaati sağlayan bazı dayılar, değerli hediyeler ve bahşişler takdimiyle İstanbul'dan paşalık alıp Beylerbeyi de olabiliyordu. İyice zalimleşen ve İstanbul'a şikâyet edilen Dayıların defterini dürmek için Payitaht'tan bazen yeni bir paşa gönderildiği de oluyordu. Yani bu dönemde üç tip idareci karşımıza çıkıyor: (1) Sadece dayı olanlar, (2) merkezden paşalık alan dayı-paşalar ve (3) sadece paşalık rütbesi taşıyan merkezin gönderdiği beylerbeyiler.

Trablusgarp'ın ilk dayısı, Süleyman Sefer Dayı olup 1603 yılında işbaşına geçti. Kendini 6 aylık değil kayd-ı hayat şartıyla Divan Reisi, dolayısıyla Dayı seçtirmişti.²²⁷ Bu tarihten başlayıp Karamanlı Ahmed Paşa'nın idareyi ele geçirdiği 1711 yılına kadar asıl nüfuz dayılarda olmak kaydıyla ara sıra da merkezden beylerbeyi gönderildi. Beylerbeyiler genellikle büyük bir isyan çıktığı ve yoğun şikâyetlerin olduğu dönemde tahkikat yapıp nizamı sağlamak için gönderiliyorlardı; ama hiçbir otoriteleri yoktu.

Süleyman Sefer Dayı²²⁸ vilayetin idaresine geçmeden önce hazine ve vergi toplama işlerinden sorumluydu. İş başına geçtikten sonra otoritesini her yere

²²⁷ Bergna, kendini kayd-ı hayat şartıyla seçtiren ilk Dayı'nın Sefer Dayı olduğunu ve 1611'de işbaşına geçtiğini söylüyor. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.111.

²²⁸ 1012/1603-1604 tarihinde vilayetin başında Ahmed Bey en-Nâib'e göre Cafer Paşa vardır. Feraud'a göre 1600'lerde vali İskender Paşa'dır. 1606'da ise Selim Paşa, 1607'den sonra da Ali ve Ahmed Paşalar valilik etmiştir. Fakat bu dönemde asıl hâkim Sefer Dayı'dır. Katip Çelebi'ye göre Dayı'nın adı Sefer'dir. Ahmed Bey'e göre ise Süleyman'dır. Bu sebeple bazı kaynaklar bu iki ismi birleştirip Süleyman Sefer Dayı demeyi tercih etmişlerdir. İbn Galbun da Süleyman Dayı'ya halkın Sefer Dayı dediğini kaydederek aslında Süleyman Sefer Dayı demiş oluyor. Feraud ise önce Sefer Dayı'nın gelip Süleyman Dayı'nın ona halef olabileceğini söyledikten sonra diğer bir görüş

yaydı ve askerleri itaat altına aldı. 1015 / 1606-1607'de Tâcûrâ'da isyan eden Üveys'i, 1020/1611-1612'de de vergi vermeyen Fizan'ı tedip edip kontrolü sağladı.

Süleyman Sefer Dayı dâhildeki isyanları bastırıldığı gibi memleketin imarı için de bazı hamlelerde bulundu. 1019/1610'da Nâka Camii'ni, 1022/1613'te de Babü'l-Bahr'ı tamir ettirdi. Yolları emniyet altına alarak ticareti canlandırdı; Fizan ve Bornu'yla ilişkileri geliştirdi. 1614'te Bornu Sultanı İdris'e bir heyet gönderdi. Bu heyet daha önce İdris'in babası Sultan Abdullah ile Hüseyin Paşa (1592-1595?) arasında imzalanmış olan antlaşmayı yeniledi.²²⁹ Dayı korsanlığa da revnak vermişti. Trabluslular korsanlık için 1612 kışında 4, yaz aylarında ise 7 büyük gemi hazırlamışlardı. Dayı, bütün bu faaliyetlerine güvenerek İstanbul'dan tanınma ve paşalık da talep etti. Fakat İstanbul 1612'de Ali Paşa'yı vali olarak gönderdi. Tabi Dayı bunu işe karıştırmadı; paşa sadece ismen vardı. Bu tarihlerde önce Tâcûrâ ahalisi ardından Fizan ahalisi tekrar isyan etti. Dayı'nın isyanı bastırmak için gönderdiği askerlerin yaptığı zulüm, Tâcûrâluları canından bezdirdi ve Süleyman Dayı'yı İstanbul'a, Padişah Sultan I. Ahmed'e (1603-1617) şikâyet ettiler. Dayı'nın tedibi için Kaptan-ı Derya Halil Paşa görevlendirildi. Temmuz 1614'te (1023) Malta'dan gelen Halil Paşa, Süleyman Dayı'yı yakalayıp öldürdü. Dayı'nın biriktirdiği 150.000 akçeye de el konuldu.²³⁰

Süleyman Dayı'dan sonra kimin dayı olduğu; merkezden kimin paşa olarak gönderildiği çok net değildir. Bazı kaynaklarda Süleyman Dayı'dan sonra Mustafa Şerif'in dayı olduğu; ardından da Ramazan Dayı'nın geldiği belirtirken²³¹ bazılarında Süleyman Dayı'nın ardından gelenin Şerif Paşa olduğu belirtiliyor.²³² Valiler hususunda da netlik yoktur. Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın, dönmeden önce Ahmed

olarak dayının isminin Süleyman lakabının ise hicri takvime göre Safer ayında iş başına geçtiği için Sefer olabileceğini söylüyor. Feraud, ayrıca Süleyman Sefer Dayı'nın işbaşına gelişini 1609'da gerçekleştiğini ve o sırada İstanbul'dan gönderilen paşanın ise Ahmed Paşa olduğunu zikrediyor. Buna göre ilk dayıya Süleyman Sefer Dayı denilirse dayılığa geçtiği tarihi 1603 olarak kabul etmek gerekir. Eğer Süleyman ve Sefer diye iki ayrı şahıstan bahsedeceksek Sefer Dayı'nın ilk Dayı olarak 1603'te işbaşına geçtiğini; ona halef olarak da 1609'da Süleyman Dayı'nın idareyi ele aldığını söyleyebiliriz. Karş. en-Nâib, **a.g.e.**, s.227-228; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.109; Feraud, **a.g.e.**, s.135-136, 139; Rossi, **a.g.e.**, s.220.

²²⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.220-221.

²³⁰ Kâtip Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr**, Yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, MEB Basımevi, İstanbul 1973, s.154.

²³¹ Feraud, **a.g.e.**, s.142.

²³² İlter, **a.g.e.**, s.222

Paşa'yı Trablusgarp'a vali olarak bıraktığı; onun ardından Süleyman Paşa, 1623'te de halefi Hasan Paşa'nın valilik ettiği belirtilmiştir.²³³

Umumiyetle kabul edilen görüşe göre Süleyman Dayı'dan sonra Mustafa Şerif Dayı gelmiştir. Mustafa Şerif, tababetten anlayan yumuşak huylu bir insandı. Askerlerin onu dayı seçmesinin sebebi belki de Süleyman Dayı'nın sertliğinden bunalmış olmalarıydı. Şerif Dayı döneminde Fransa ile Osmanlı Devleti arasında dostluk gereği Trablus'taki Fransız esirlerin serbest bırakılması talep edilmişti. Bu iş için Fransa'dan Berenguier adlı birisi gönderildi. Bu zat esirler serbest bırakıldıktan sonra memleketine dönmeden önce Fransa'nın Trablus'taki işlerini halletmesi için bir nevi konsolos olarak De Molin adında birini burada bırakmıştı. 1630'da gerçekleşen bu hadise Fransa'nın Trablus'a hususî temsilci atamasının başlangıcı sayılır.²³⁴

Mustafa Şerif Dayı'ya Ramazan Dayı halef oldu. Ramazan Dayı önceki dayının merkezden gönderilen vali Kasım Paşa²³⁵ tarafından öldürülmesinden sonra 1631'de işbaşına geçmişti. Ramazan Dayı zayıf karakterli ve idareden anlamayan biriydi. Vilayet işlerini yerlilerden bir kadınla müşavere ediyordu. Meryem bt. Fevzâ eş-Şibliyye adındaki bu kadın yeniçeriler ile yerli ahali arasında aracılık yaparak vilayette ciddi bir nüfuz ve servet kazanmıştı. Ramazan Dayı'nın damadı Sakızlı bir mühtedi olan Mehmed bu durumdan rahatsız oldu. Ramazan Dayı'yı ikna ederek dayılığa geçti ve vilayetin idaresini üstlendi.

5.3.2. Sakızlı Mehmed Paşa (1633-1649)

Dayıların arasında ismi zikredilmesi gereken birkaç önemli kişi vardır. Bunlardan biri Sakızlı Mehmed Paşa'dır. Sakızlı Mehmed, aslen mühtedi olup kendisinden önce idareyi elinde tutan Ramazan Dayı ile anlaşarak onun çekilmesini ve kendisinin Dayı olmasını temin etmişti (1633). İlk iş olarak Meryem bt. Fevzâ deneni ortadan kaldırarak servetine el koydu. Sonra Şerif Dayı'nın azatlılarından olan hemşehrisi Sakızlı Osman'ı Sahil-i Ehâmid (Âl-i Hâmid) ve

²³³ Rossi, **a.g.e.**, s.222-224.

²³⁴ Feraud, **a.y.**

²³⁵ 1040 / 1630-31 tarihinde Trablusgarp Valisi Kasım Paşa'dır. Bkz. BOA, **Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d.)**, Defter nu: 266, s.124.

Misillate taraflarının kâidi yaptı. Sakızlı Osman bu bölgelerde uzun süre görev yaparak Arapların âdet ve geleneklerini öğrendi. Dayı Mehmed, bedevileri itaat altına almak istediğinde onların üzerine Sakızlı Osman'ı gönderiyordu. Osman, Tavurga'da isyan çıkaran Cabir b. Musa'yı mağlup ederek asayiş sağladı.²³⁶ Bir süre sonra bölgede asayişin tesis edildiğini gören Sultan IV. Murad (1623-1640), Sakızlı Mehmed Dayı'ya Beylerbeylik verdi.²³⁷

Sakızlı Mehmed Paşa, akıllı ve işbilen bir idareciydi. Memleketin harap ve perişan durumunu görerek mamuriyeti için paraya ihtiyaç olduğunu fark etti. Fazla getirisi olmayan korsanlıktan başka pek geliri bulunmayan bu memleketin mamuriyeti için halka cüzi bir vergi, şehre girip çıkan eşya ve erzaka (özellikle Babü'l-Münşiye ve Bâbü'l-Bahr geçişlerinde) gümrük resmi, hurma ve zeytin ağaçları için de ayrıca bir vergi koydu.²³⁸ Gümrükten senede 2.500 riyal elde ediyordu. Bu yönüyle Trablusgarp'ta ahaliye ilk vergi koyan kişi oldu. Yeniçerilerin memleketin asayiş ve muhafazası için yeterli olmadığını görerek ahaliden de süvari askeri birlikleri oluşturdu.²³⁹ Böylelikle akıllıca kanunlar ve usuller koyan Mehmed Paşa, Trablusgarp'ın o karışık devrini unutturdu. 1649²⁴⁰ yılında hastalanarak bir rivayete göre ise hastalığı esnasında zehirlenerek vefat etti. Turgut Paşa Camii bitişiğindeki Ramazan Dayı'nın yaptırdığı türbeye defnedildi. Mehmed Paşa'nın Trablus ve Bingazi'de hala torunları bulunmaktadır.²⁴¹

Sakızlı Mehmed Paşa ayrıca korsanlığa çok önem vermiş; yeni gemiler yaptırarak Akdeniz'e göndermişti.²⁴² Fakat Malta şövalyeleri çoğu zaman Trablus gemilerine zarar veriyordu. 1634, 1638, 1640, 1642 yıllarında Malta gemilerinin

²³⁶ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.119.

²³⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.225; en-Nâib, **a.g.e.**, s.234.

²³⁸ Hurma ağaçları için yılda 20 para, zeytin ağaçları için ise önce yılda bir yumurta sonra da 20 para vergi koymuştu. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.146.

²³⁹ İlder, **a.g.e.**, s. 222, Mehmed Nuri / Mahmud Naci, **Trablusgarp: Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi**, Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Ahmet Kavas, Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF) Yayınları, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 139; en-Nâib, **a.g.e.**, s. 234; Rossi, **a.g.e.**, s.226.

²⁴⁰ İbn Galbun mezartaşındaki tarihi 1059 / 1649 olarak vermiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.115.

²⁴¹ Karasapan, **a.g.e.**, s. 116; Mehmed Paşa, türbesinin bulunduğu civarda pek çok vakıf tesis etmiş; 1044/1634-35 tarihlerinde de Kale Camii'ni tamir ettirmiştir.

²⁴² Onun korsanlık faaliyetlerinin bir delili de Hristiyan esirler için yetersiz gelen eski hapisaneye ilaveten yeni bir hapisane (hammam) yaptırmasıdır. Münşiye Kapısı yakınındaki bu hapisanenin adı "Sen Antuvan Hammamı" idi ve yapımı 1632'den 1640'a kadar sürmüştü. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.146.

saldırıları²⁴³, vilayetin gemilerine ve ahalisine çok zarar verdiği gibi iktisadi açıdan da vilayeti sıkıntıya sokmuştur.

5.3.3. Sakızlı Osman Paşa (1649-1672)

Mehmed Paşa'dan sonra akrabasından Sakızlı Osman²⁴⁴ dayılığa geçti. Makam-ı saltanattan memuriyetinin tasdikini talep eden Osman Dayı; memleketin imarı, kalelerin tamir ve tecdidini, gemilerin arttırılması şartıyla valiliğini tasdik ettirdi ve paşalık payesini aldı.²⁴⁵ Bu şartları yerine getirmeye çalışan Osman Paşa valiliğin ilk devresinde pek çok hayırlı iş yaptı. Kendisinden önce konulmuş olan vergileri kaldırarak²⁴⁶ Trablus tersanelerinde 24 adet gemi yaptırdı.²⁴⁷ Bu gemilerle korsanlığa başlayan Sakızlı Osman Paşa, memleketin imarı için gereken parayı ahaliye vergi koyarak değil de bu yolla tahsil etmeyi düşünmüştü. Zira ağır vergiler halkı isyan ettiriyordu. Korsanlık ise Osmanlı Devleti ile Venedik arasındaki Girit Savaşları²⁴⁸ (1645-1669) sebebiyle canlanmıştı. Avrupa devletleri gemileri, Girit'e yardım götürmek için sık sık Akdeniz'e açılıyorlardı. Savaş haliyle beraber ticaret de devam ediyordu; bu ise korsanlar için bulunmaz bir fırsattı. Osman Paşa bu fırsatı kaçırmak

²⁴³ Rossi, **a.g.e.**, s.226-227.

²⁴⁴ Sakızlı Mehmed Paşa'nın vefatından sonra Kâhyası Mahmud, Hazinedarı Ramazan ve Kara Ordusu Kumandanı Sakızlı Osman bir meclis tertip edip burada Sakızlı Osman'ın dayılığı münasip görüldü ve herkes ona biat etti. Mustafa Çelebi ve Murad Bey de ona biat etmişti. Biat merasiminden sonra Osman Dayı askerlere onar riyal dağıttı. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.115-117.

²⁴⁵ O sırada Padişah IV. Mehmed (1648-1687) idi ve Osman Paşa'nın beylerbeyiliğini iki yılda bir yeniledi. İstanbul'dan bu iş için gelen görevlileri çok güzel karşılayan Osman Paşa, değerli hediyelerle onları geri göndermiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.118.

²⁴⁶ Osman Paşa, Mehmed Paşa'nın koyduğu vergileri kaldırmakla kalmadı; kadınların "bitirme" adıyla terekelerden binde kırk yedi kuruş alması âdetini de yasakladı. Bkz. İter, **a.g.e.**, s. 222; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.117-118.

²⁴⁷ en-Nâib, **a.g.e.**, s. 241; Yaptırdığı gemilerden bir kısmıyla o sırada cereyan eden Girit seferine katılmış ve bu filo Kaptanpaşa'nın takdirlerini kazanmıştır. Bkz. Karasapan, **a.g.e.**, s. 116.

²⁴⁸ Girit Savaşları döneminde Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki vilayetlerinden ara ara yardım istemiş, onları donanmaya katılmak için teşvik etmiştir. Bu minvalde 1654'te Girit'e yardım için giden Kaptan-ı Derya Murad Paşa'nın kumandası altındaki Osmanlı donanması bünyesine Trablusgarp gemileri de katılmıştı. Trablusgarp gemilerinin kumandanı Küçük Mehmed Kapudan idi. 1657 yılında da Trablus Donanması'ndan Bayram Reis (asıl adı Pierre Aube olup Fransa-Toulon doğumludur) kumandasında bir filo Çanakkale'de Venediklilerle yapılan savaşa katılmıştı. Bayram Reis gösterdiği kahramanlıkla Bâbüâlî'nin takdirini kazanınca Sakızlı Osman Paşa onu Trablus donanmasının başına getirdi. 1667 yılında ise Girit-Kandiye'de Venediklilerle savaşan Osmanlı donanmasına Trablus'tan yine 6 gemi gönderilmiş ve savaşın sonunda Girit tamamen Türklerin eline geçmiştir. Ayrıca Girit savaşları sırasında ilk defa kalyon kullanmaya başlayan Osmanlı donanmasında, Garp Ocakları'nın tesiriyle kapudâne, patrona ve riyâle şeklindeki rütbe sınıflandırması da ortaya çıkmıştır. Bu sınıflandırma, önce Avrupa denizci devletlerinden Garp Ocakları donanmasına, Girit savaşları sırasında da Osmanlı Bahriyesi'ne intikal etmiştir. Bkz. İdris Bostan, "Riyâle", **DİA**, C. XXXV, İstanbul 2008, s.141-142; Feraud, **a.g.e.**, s.159, 166-167.

istememedi ve Akdeniz’de yabancı gemilere akınlar düzenlemeye başladı.²⁴⁹ Fakat iyi gelir getiren bu faaliyetler bir süre sonra aksi tesirler zuhura getirdi. 1658 yılında İngiliz Amiralî Stoakes, aynı yıl temmuz ayında Fransız Kavalîyer Paul, Ağustos 1662’de Hollanda Amiralî Ruyter, 18 Ekim 1662’de ise İngiliz Kaptan John Lawson, 1669’da Fransız D’Almeras donanmalarıyla Trablus’a geldi. Paşa’yı esirlerin serbest bırakılması ve devletleriyle Trablusgarp Ocağı arasında bir saldırmazlık antlaşması imzalamak hususunda tazyik ettiler.²⁵⁰

1663’te İngiltere Sefiri hükümetinin talimatına uyarak vatandaşlarının serbest ticaret yapmalarını temin etmek ve onları korsan saldırılarından korumak amacıyla İstanbul’dan bir ferman çıkarttı. Bu fermanla İstanbul, İngiltere’yle yapılan barış antlaşması şartlarına uyulmadığında Trablus, Tunus ve Cezayirîlilerin cezalandırılmasını kabul ediyordu. Buna göre, İngiltere korsanlara ve onların şehirlerine müdahale ettiğinde bu savaş sebebi sayılmayacaktı. Bir anlamda Osmanlı Devleti “ya benim yaptığım antlaşmalara uyarsınız yahut kendi başınızın çaresine bakarsınız” demiş oluyordu. İngiltere’nin İstanbul sefirinin sekreteri Rycout bu hükmün bir suretini Trablus, Tunus ve Cezayir eyaletlerine götürmekle görevlendirildi. Rycault, 29 Ağustos’ta Kaptan William Berkely komutasındaki Bonaventura adlı gemiyle Trablus’a geldi. Paşa onları hoş karşıladı ve barış antlaşmasının şartlarına uyulacağını taahhüt etti.²⁵¹

Bu dönemde Trablus, Tunus ve Cezayir hâkimleri yabancı devletlerle antlaşma ve ittifak yapmak hususunda serbest bırakıldılar. Bâbîâlî de büyük devletlerin bu tavrını kabul ediyordu. Bu durum İstanbul’la Garp Ocakları arasındaki bağların ve Padişah’ın otoritesinin iyice zayıfladığının işaretidir.

Osman Paşa güçlü ve otoriter bir idareci olmakla beraber kendisinden memnun olmayanlar da vardı. 1666 yılında kendisini devirmek için bir entrika tertip edildi; fakat bu tertip başarısız oldu. Osman Paşa dahli olan herkesi acımasızca

²⁴⁹ Osman Paşa’nın bu faaliyetleri vilayetteki esir sayısını iyice artırmıştır. Trablus’ta esir olarak bulunan bir Hıristiyan tabibin verdiği bilgilere göre 1671 yılında vilayetteki Hıristiyan esir toplamı 1559’dur. Bunlardan 490’ı eski hapisanede, 474’ü Sakızlı Mehmed Paşa’nın yaptırdığı Saint Antoine adlı yeni hapisanede, 475’i Sakızlı Osman Paşa’nın yaptırdığı Saint Michel hapisanesinde ve 120’si de kalede yahut ahaliden bazısının evlerinde tutuluyordu. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.168-169.

²⁵⁰ Rossi, **a.g.e.**, s.234-235; Feraud, **a.g.e.**, s.156-169.

²⁵¹ Rossi, **a.g.e.**, s.234-235.

cezalandırıldı.²⁵² 1667 yılında Mehâmid Şeyhi isyan etti. İsyân Beni Velid, Terhune, Misrata ve Evlad-ı Süleyman topraklarına kadar yayıldı. İsyancıların üzerine gönderilen ordu yenildi. 1669'da Osman Paşa isyan eden kabile reislerinin çocuklarından 25 kişiyi öldürdü.²⁵³ Bu feci hadise Mehamid Kabilesi'ni galeyana getirirse de bir süre sonra Osman Paşa hediyeler ve atıyyelerle onları yumuşattı. Bundan sonra Kikle kalesini korumak ve Cebel bölgesinde asayişî sağlamak üzere 1500 yeniçeri ve 300 Hıristiyan esir gönderdi.²⁵⁴

Osman Paşa'nın her sene valiliğini korumak için İstanbul'a değerli hediyeler takdim etmesi memleketin hazinesine ciddi zararlar veriyordu. Bu büyük harcamalar korsanlıktan elde edilen ganimetle halktan toplanan vergiden karşılanıyordu. Öyle ağır vergiler koydu ki artık Sakızlı Osman Paşa, selefi Mehmed Paşa'yı da geride bırakmıştı. İbn Galbun'un dönemin şahitlerinden Behlül'den aktardığına göre Osman Paşa, şehir kapılarından geçiş vergisini 2.500 riyalden 24.000 riyale çıkarmıştı. Her kölenin satış bedelinin onda birini vergi olarak alıyordu. Fizan'dan getirilen her köle başına da bir riyal alıyordu. Bunlar şehir dâhilindeki uygulamalardı. İç bölgelerde ise kâidler halka çok sert müdahalelerde bulunuyordu. Ahaliden tahammül edilemeyecek haraç talep ediyorlardı. Bunu ödeyemeyecek olan ahali göç etmek zorunda kalıyordu. Bu durum da yerlerinde kalanlar için daha kötü bir sonuç doğuruyordu. Daha önce tayin edilen bir yıllık toplam haraç bu göç edenlerden sonra kalan ahaliden tahsil ediliyordu. Ayrıca Osman Paşa, deniz akıncılığı ve korsanlıktan elde ettiği ganimetleri ahaliye zorla yüksek fiyata satıyordu. Tüccarın talep ettiği bazı şeyleri de zorla esnafa ürettiriyordu. Sonra bu zanaatkârların 40'a ürettiği malı 18'e alıp fahiş fiyatla

²⁵² Rossi, **a.g.e.**, s.235; Feraud suikast hadisesinin 1660 yılında 12 Temmuz günü Trablus tersanesinde inşa edilen "eş-Şemsü'l-Müzehhebe" adlı geminin suya indirilmesi münasebetiyle tertip edilen ihtifalde gerçekleştiğini; fakat Osman Paşa'nın bu suikastten kurtulduğunu söylüyor. Ona göre bu suikast milli karakterli bir hadise idi. Zira suikastı tertip eden Mustafa Şerif Dayı'nın oğlu Recep Şerif, Mehamid Şeyhi Nevvar, Terhune Şeyhi Murayyız (Marriz?) ve Trablus Müftüsü, Arap idi ve vilayetteki mühtedi nüfuzunu kırmak ve artık Araplara dayalı bir idare kurmak istiyorlardı. Bunun için de karşılarındaki en büyük engel olarak bütün idari makamlara kendi gibi mühtedi olan yakınlarını atayan Sakızlı Osman Paşa'yı görüyorlardı. Fakat hazırladıkları tertip boşa gitti ve kellelerini kaybettiler. Karş. Feraud, **a.g.e.**, s.161.

²⁵³ Bazı kaynaklarda bu sayı 35 olarak verilmiştir. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.168.

²⁵⁴ Feraud, **a.y.**

satıyordu. Tekrar her hurma ağacı başına yıllık 20 akçe vergi almaya başlamıştı. Tâcûrâ'dan ise ağaç başına 1,5 karmil²⁵⁵ yani 30 akçe alıyordu.²⁵⁶

Osman Paşa'nın en fazla desteklediği grup deniz ashabı olan korsanlardı. Fakat onlar da artık şikâyet etmeye başlamışlardı. 1672 yılında ele geçirilen 2 Venedik ve bir Fransız gemisinin değeri yaklaşık 150.000 eskudo idi. Osman Paşa korsanların payı olarak 20.000 eskudo takdir etmişti. Fakat onlar bu hisseye razı olmadılar. Bundan sonra Osman Paşa'nın sonunu getiren hadiseler başladı. Biatlarını bozan askerler ve korsanlar ittifak ederek Osman Paşa'yı kalede kuşattılar. Direnecek gücü bulamayan ve ümitsizliğe kapılan Osman Paşa 30 Kasım 1672'de 72 yaşlarında iken zehir içerek intihar etti.²⁵⁷

Osman Paşa'nın Trablus'ta bir mescitle medresesi, bunlar için vakfettiği bir hamamı ve bir hanı olup ayrıca daha birçok vakıfları vardır.²⁵⁸ 1654'te yaptırdığı bu hana "Büyük Han" deniliyordu ve Yeniçeriler için burada 100'den fazla oda bulunuyordu. Osman Paşa döneminde bir diğer hanı da 1671 yılında Kâhya Süleyman yaptırmıştı. Turgut Paşa Camii'nin yanındaki bu hana da "Yeni Han" deniliyordu. Yine Osman Paşa'nın asar-ı bakiyesinden biri de kale yakınına yaptırdığı kapalı çarşıdır. Daha sonra buraya Karamanlı Ahmed Bey Camii de yapılmış ve halk bu çarşıya "Türk Çarşısı"na mukabil "Arap Çarşısı" (Sûku'l-Arab) demiştir.²⁵⁹ Osman Paşa ayrıca şehirde büyük bir hastane yaptırdı ki bu hastane iklimden dolayı sık sık ortaya çıkan salgın hastalıkların tedavisinde çok mühim bir rol oynamıştır.²⁶⁰

Sakızlı Mehmed Paşa ile Osman Paşa döneminde ciddi imar faaliyetlerinde bulunuldu. Bu dönemde şehir taşlarla tahkim edilerek çok sanatlı ikişer katlı

²⁵⁵ Karmil, Sakızlı Mehmed Paşa zamanında (1633-1649) Trablusgarp'ta basılan gümüş paranın adıydı ve sadece Trablusgarp'ta kullanılmaktaydı. İbn Galbun'un ifadelerine göre, Sakızlı Osman'ın Evcile vahasından topladığı gümüşlerden basılan bu sikkenin ağırlığı yarım dirhem ve değeri 4 taraniş idi. Ancak "taraniş" in ne olduğu hakkında İbn Galbun bir bilgi vermemiştir. Yalnız **Yevmiyyat**'taki bilgilere bakılırsa 18. yüzyıl başlarında 13 karmil 1 riyal ediyordu. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.125; Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C.I, s.173.

²⁵⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.236-237; Feraud, **a.g.e.**, s.170-171; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.129-131.

²⁵⁷ İter, **a.g.e.**, s. 222; Karasapan, **a.g.e.**, s.116-117.

²⁵⁸ Mehmed Nuri-Mahmud Naci, **a.g.e.**, s. 135; İter, **a.g.e.**, s. 222-223; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, Yay. haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C.III, s. 419.

²⁵⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.241.

²⁶⁰ Bergna, **a.g.e.**, s.245

balkonlu evler inşa edildi. Evlerin iç kısımlarında da avluları bulunuyordu. Yunanlı esirlerin bu inşa faaliyetlerinde çok büyük katkısı olmuştu. Sayıları 20'ye ulaşan şehirdeki camilerin en güzeli ise Turgut Paşa Camii idi. Ondan sonra Sîdî Sâlim ve Harube Camii gelmekte idi. Şehrin civarındaki tarla ve bahçelerin ortasına evlerin yapılması da bu dönemde adet halini almıştı. Özellikle Münşiye nar, badem, portakal ve limon bahçeleriyle en çok tercih edilen yerdi. Mehmed ve Osman Paşaların burada birer mesire köşkü vardı.²⁶¹

5.3.4. İktidar Mücadelesi ve Dayılar Enflasyonu (1672-1711)

1630'lardan 1670'lere kadar takriben kırk yılda paşalık rütbesini de ihraz eden 2 Dayı tarafından idare edilen memleket, Sakızlı Osman Paşa'dan sonra 1672'den 1711'e kadar olan ikinci kırk yıllık devresinde 20 tane dayı görmüştür.

Osman Paşa'dan sonra Yunan adalarından Çuha'da (Cerigo/Kythira) doğmuş ve kısa süre önce İslam'a girmiş olan Osman, 1672'de dayı seçildi. Kâhyası da Ali Kaptan²⁶² oldu. İslam'a yeni girmiş birinin dayı yapılması Trablusgarp'taki Müslümanları rahatsız etmişti. Osman, bir gün sonra dayılıktan indirildi ve yerine bir Türk olan Sakızlı Osman Paşa'nın çavuşlarından Bali getirildi. Bali Çavuş'un Dayılığı döneminde (1672-1675) daha önce Sakızlı Mehmed ve Osman Paşa'nın Hıristiyanlara karşı gösterdiği müsamahalı tavır ve bazı imtiyazlar ortadan kaldırıldı. Bali Çavuş'un Kâhyası, Mustafa Pehlivan²⁶³ oldu. Kara ordusunun başına da Bali Dayı'nın öldürttüğü Dilaver Bey'den sonra Kuloğullarından Şaban Bey²⁶⁴ getirildi. O sırada Tunus Bey'i Murad b. Hamude Paşa, dostu olan Sakızlı Osman'ın intikamını almak için Trablus'a saldırdı. 9000 kişilik ordusuna mukabele etmek için Şaban Bey, 2.500 kişiyle üzerine yürüdü. Trablus ordusu hezimete uğradı; fakat Bali Dayı hemen Arap kabilelerini yardıma çağırıp yeni bir mukavemet gücü oluşturunca Murad Bey geri çekilmek zorunda kaldı.²⁶⁵ Bali Dayı döneminde daha önce Osman Paşa'nın İngilizlerle yapmış olduğu sulhün şartları ortadan kalktı. İstanköylü Büyük

²⁶¹ Mahmud Ali, **a.g.e.**, s. 26; Rossi, **a.g.e.**, s.240-242.

²⁶² en-Nâib, **a.g.e.**, s.247.

²⁶³ en-Nâib, **a.g.e.**, s.248.

²⁶⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.245.

²⁶⁵ en-Nâib, **a.g.e.**, s.248-249; Rossi, **a.g.e.**, s.245.

Mustafa, Mısırlıoğlu İbrahim, Kazdağlı Ömer, Turgutlulu Ahmed gibi reislerin²⁶⁶ kumandasında denize açılan 6 Trablus gemisi Ağustos-Eylül 1674'te 2 İngiliz gemisini ele geçirmişti.²⁶⁷

26 Nisan 1673'te Trablus'a Payitaht'tan Arnavut Halil Paşa²⁶⁸ gönderildi. Beylerbeyi olarak gelen Paşa, vilayet işlerine karıştırılmadı; kendisine bir maaş ve konak tahsis edilip göz hapsinde tutuldu. Bali Dayı'nın 1675'te vefatından sonra Kâhyası Mustafa Pehlivan, dayı seçildi. Kâhyası da Tokatlı Süleyman²⁶⁹ oldu. Fakat o sırada Ege denizinde korsanlık için bulunan Mısırlıoğlu İbrahim, İstanköylü Büyük Mustafa ve Turgutlulu Ahmed Reis geri dönünce Pehlivan Mustafa'yı Dayılıktan indirip Mısırlıoğlu'nu dayı seçtiler. İbrahim Dayı'nın Kâhyası, Rumelili Abdülfettah²⁷⁰ oldu. Bali Çavuş'un dayılığı döneminde (1672-1675) Sakızlı Osman Paşa'dan sonra İngilizlerle yapılan antlaşma şartları ortadan kalkmış ve Girit Harbi sebebiyle Akdeniz hareketlenmiş; Trablus korsanları da faaliyetlerini artırmıştı. Bu korsanlık faaliyetleri İngiliz ticaretine zarar verince Amiral John Narbrough 1675'te Trablus'a gönderildi. Zorla antlaşma imzalamak istiyorlardı. İbrahim Dayı bunu muvafık görmedi; İngiliz donanması şehri topa tuttu ve limanı ablukaya aldı. Bir süre sonra Malta tarafına gitti; fakat 1676'da yeniden geldi. Ocak ayında gelen İngiliz Donanması'ndan birkaç kayık hızlıca limana girip Trablus gemilerinden dördünü ateşe verdi. Bütün Trablus kıyılarını abluka altına aldı. 15 Mart 1676'da İbrahim Dayı sonunda antlaşmaya razı oldu. Buna göre Trabluslular bütün İngiliz esirleri karşılıksız olarak serbest bırakacak ve antlaşmayı bozdukları için de 80.000 dolar tazminat vereceklerdi.²⁷¹ Bu ağır şartların arkasından bir de Trablus'ta veba salgını peyda oldu.²⁷² İbrahim Dayı dindar ve otoriter biri olduğu için vilayette dini emir ve yasakların uygulanmasına aşırı gayret gösteriyordu. Bu meyanda içkiyi yasaklatıp

²⁶⁶ en-Nâib, **a.g.e.**, s.250.

²⁶⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.247.

²⁶⁸ İter, **a.g.e.**, s.226; Rossi, Halil Paşa'nın Bosnalı olduğunu yazıyor: Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.245.

²⁶⁹ en-Nâib, **a.g.e.**, s.250.

²⁷⁰ en-Nâib, **a.g.e.**, s.251.

²⁷¹ İbrahim Dayı'nın imzaladığı bu anlaşmada Halil Paşa'nın da imzası vardır. 23 maddeden oluşan bu anlaşmanın tarihinde bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Anlaşma metninin altında Hicri olarak 29 Zilhicce 1086 tarihinin karşılığı eski stilde 5 Mart 1675 olarak verilmiştir. Şimdiki programlara göre bu hicri tarihin karşılığı 15 Mart 1676'dır. Anlaşmanın İngilizcesi için bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1841, C.I (Vol.I-Part I), s.713-718.

²⁷² Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C.I, s. 649.

dini emirlere herkesin uymasını istemişti. Bu da daha önce İngiliz donanmasına karşı savunma hatları oluşturmak için inşaat işlerinde²⁷³ çalıştırılarak itibarları zedelenen yeniçerileri iyice çileden çıkardı. Siyasi hava büsbütün Dayı'nın aleyhine dönünce Mısırlıoğlu, canını kurtarmak için ailesi ve adamlarıyla Trablus'tan kaçmaktan başka çare bulamadı.²⁷⁴

Esirlerin tutulduğu Sen Antoine Hamamı'nın Reisi²⁷⁵ olan Moralı İbrahim Çelebi²⁷⁶ Mısırlıoğlu'dan sonra Dayı seçildi. Kâhyası ise Enderunlu Ahmed²⁷⁷ idi. Dayılığının üçüncü günü Doğu Akdeniz'den dönen İstanköylü Büyük Mustafa, İbrahim Çelebi'yi indirip Dayılığa geçti. Kâhyası da Osman Şerif²⁷⁸ oldu. John Narbrough yeni dayıyla antlaşmayı yeniledi.²⁷⁹ 5 Nisan 1677'de vefat eden İstanköylü'nün yerine askerler Vekilharç Osman Baba'ya biat ettiler. Çok yaşlı bir zat olan Osman Baba, Niceli bir Fransız Mühtedisi idi. İngiliz Konsolosu H. Caple, 1675 antlaşmasına 28 Mayıs 1678'de zeyl yaparak bunu Osman Dayı'ya kabul ettirdi.

İngilizlerle yapılan 1676 antlaşmalarında imzası olanlardan biri de 1673'te Beylerbeyi olarak gönderilen Arnavut Halil Paşa idi ki hala Trablus'ta bulunuyordu. Fakat antlaşmalar Dayıların değişiminde yenileniyor; payitahtın temsilcisi olan Paşa'ya hiçbir şekilde danışılmıyor, sadece imza atıyordu.²⁸⁰

²⁷³ İbrahim Dayı, Burcu'ş-Şiâb denilen burcu yaptırmıştı. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s. 54-55.

²⁷⁴ Mısırlıoğlu İbrahim daha sonra beylerbeyilik fermanı ile vilayeti tekrar ele geçirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Fakat bir süre sonra denizcilikteki mahareti ona Rodos Sancakbeyliği (1682), Kıbrıs Beylerbeyliği, Kaptan-ı Deryalık (1685-1688, 1690-1691) gibi bazı rütbelere getirmiştir.

²⁷⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.248; Trablusgarp'ta esirlerin tutulduğu yere "Hamam" deniyordu.

²⁷⁶ Bazı kaynaklarda İbrahim Dayı'nın İnebolulu olduğu yazılmıştır. Fakat İnebolu diye okunan kelime Anabolu yahut Anapoli diye okunması daha doğru olur. Zira burası Mora yarımadasındadır ve Mora Yenişehri diye bilinmektedir. Dayı'nın memleketi İnebolu diyenler için bkz. Celal Tevfik Karasapan, **a.g.e.**, s.117; İter, **a.g.e.**, s.224; İbn Galbun "Anablı/İnebli" şeklinde yazıp Moralı olduğunu söylerken Ahmed Bey "Anablı" diye okunabilecek şekilde verdiği kelimenin dışında bir açıklama getirmemiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.140; en-Nâib, **a.g.e.**, s.252.

²⁷⁷ en-Nâib, **a.g.e.**, s.252.

²⁷⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.249.

²⁷⁹ Anlaşma metninde "İbrahim Dayı kaçtığı için onunla yaptığımız anlaşmayı yeni seçilen Büyük Mustafa (Vice-Admiral Mustapha Grand) Dayı ile yeniliyoruz" ifadesi geçmektedir. Bu anlaşmanın altında da Mustafa Dayı ile birlikte Halil Paşa'nın imzası bulunmaktadır. Yeniçeri Ağası da 1662'den beri İngilizlerin Trablusla yaptıkları anlaşmalara hep dâhil edilmiştir. Anlaşma tarihi 26 Safer 1087 (10 Mayıs 1676)'dır. Anlaşma metninin İngilizcesi için bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814, C.I, s.718-719.**

²⁸⁰ **British and Foreign State Papers, 1812-1814, C.I, s.713-719; Rossi, a.g.e., s.249-250; Feraud, a.g.e., s.221.**

1678 ortalarında vefat eden Osman Dayı'nın yerine Anadolu'dan gelme bir Türk olan Ak Mehmed Timur²⁸¹, Dayı seçildi. Kâhyası Uzun Ahmed, Ordu Komutanı Abaza Hasan Bey ve Hazinedarı Mahmud oldu.²⁸² 1673'te eyalete gelen Arnavut Halil Paşa'nın bu dönemde Paşalığı elinden alınmıştı ama idareyi eline geçirmek için Kâhya Uzun Ahmed, Hazinedar Mahmud²⁸³, Debbağ Mehmed, Menekşeli Ali Kaptan ve Fakih Seydî Ahmed b. İsa'nın oğlundan oluşan bir ekiple dayıya komplo hazırladı.²⁸⁴ Fakat bu tertip başarısız oldu. Dayı kurtuldu ve Arnavut Halil Bey'i destekleyenler tek tek ortaya çıkartılıp cezalandırıldı.²⁸⁵ Bu sırada Cebel-i Garbi Arapları ile Mehamid Kabilesi ayaklanmış; Cerbe'de sürgünde bulunan Gelibolulu Mustafa Pehlivan da onlara katılmıştı. Fakat Dayı'nın esas şüphelendiği kişi daha önce Bingazi Kâid'i olup şimdi isyan halinde olan Gıryan'da kâidlik eden Maltalı Murad²⁸⁶ idi. Rakip gördüğü Murad'ın hakkından gelmesi için ordu komutanı Abaza Hasan Bey'i gönderdi. Fakat Abaza Hasan Bey, Murad'la ittifak ederek Trablus'a geri döndü ve 1679'da dayılığı ele geçirdi ve Murad'ı da kendi eski mevkiine, ordu komutanlığına (Bey), getirdi.

Bu tarihten sonra 8 yıl boyunca vilayetin asıl hâkimi ordu komutanı Maltalı Murad Bey oldu.²⁸⁷ 1682'de zaten ödediğini iddia edip tekrar haraç ödemeyi reddeden Fizan Hâkimi Necib²⁸⁸ üzerine yürüyen ve başarılı olan Murad Bey, bu

²⁸¹ Timur kelimesi Demir diye de okunabilir. Bazı kaynaklar bunu isim, bazıları da lakap olarak kabul etmiştir. İbn Galbun lakab olarak kabul etmiş; hatta "el-Haddâd" yani demirci olarak eserine derç etmiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.143.

²⁸² en-Nâib, **a.g.e.**, s.255.

²⁸³ Hazinedar Mahmud, Valensiyalı bir mühtedir. İslam'a sadakatle bağlanmıştır. Bu sadakatine delil olarak Trablusgarp'taki hayır eserleri gösterilebilir. Şehrin içinde ve dışında 5 tane cami yaptırdığı rivayet edilmiştir. Misrata'da Kasr-ı Ahmed'deki cami, Büyük Zindan'ın batısındaki 1091/1680-1681 tarihli cami, Seydî el-Hattab türbesine bitişik cami ve bayram namazları için yaptırdığı bir namazgâh bunlardan bazılarıdır. Bu hayır eserleri için zengin vakıflar da tesis etmiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.144; en-Nâib, **a.g.e.**, s. 255; Rossi, **a.g.e.**, s.251, dp.32.

²⁸⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.251; en-Nâib, **a.g.e.**, s.255; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.144-145.

²⁸⁵ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.144-145.

²⁸⁶ İbn Galbun Murad'ın Maltalı olduğu belirtirken Ahmed Bey Arnavut diyor. Karş. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.145; en-Nâib, **a.g.e.**, s.256.

²⁸⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.251; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.146; en-Nâib, **a.g.e.**, s.256.

²⁸⁸ Sakızlı Mehmed döneminde 1630'lu yıllarda Fizan'la antlaşma yapılmış ve idaresi Şeyh Muhammed b. Cüheym'e bırakılmıştı. Onun 1658-9'da vefatından sonra yerine oğlu geçti ve 1682 yılında vefatına kadar Fizan'ı idare edip Trablus'a haracını verdi. Bu tarihte Muhammed b. Cüheym'in diğer oğlu Necip, Fizan Hâkimi olmuştu. Haraç ödediğini iddia etmesine rağmen Dayı haracın gelmediğini ve ödenmesi gerektiğinde ısrarcı oldu. Sonunda Necip'in üzerine Murad Bey gönderildi. Berka tarafına yönelip Cedid (Sirt bölgesinde)-Veddan-Sebha yoluyla Fizan'a gelen Murad Bey'in şiddetli müdahalesiyle Sebha-Merzuk arasındaki Düleyim köyünde Fizan askeri mağlup oldu ve Necib orada öldürüldü. Fizan'ın başşehri Merzuk'ta hazine yağmalandı ve ölen

seferden Trablus'a zengin ve heybetli olarak döndü. Bir süredir Abaza Hasan'ı dayılıktan indirmek için fırsat kolluyordu. 1683'te Fizan seferinden dönüşünde bu fırsat eline geçti. Fransızlar ve Felemenklerle yapılan antlaşmadan hoşnut olmayan reislerle ittifak ederek Dayı'yı devirip Cerbe'ye sürgüne yolladı.²⁸⁹ Yerine Yülük Mahmud'u Dayı yaptı; iki gün sonra ise onu indirip Rumeli asıllı Cezayirli Ali'yi Dayı yaptı.²⁹⁰ 1684 yılında da Cezayirli Ali'yi dayılıktan indirip İzmirli Hacı Abdullah'ı dayılığa getirdi.

Murad kendisi bir mühtedi olduğu hâlde sadece mühtedilerden değil Türklerden de dayı yapıyordu. Aslında bu dönemdeki iktidar mücadelesi sadece mühtediler ve Türkler arasında değildi. Siyasi gücü eline geçirmek isteyen bir kişi kendi grubu dışından da destek bulmak zorundaydı. Murad'ın da iki adamı vardı. Biri İtalyan mühtedisi Kalaycı Hüseyin Reis; diğeri bir Türk olan Foçalı Murad.²⁹¹ Murad bu ikisi vasıtasıyla güç dengeleri oluşturuyordu. Zira Türk veya Mühtedi hiçbir grup tek başına iktidar olamıyordu. Bu iktidar mücadelesine Kuloğulları ve Arap Kabileleri de dâhil oldu. Kabileler mücadele halindeki bir gruba destek vererek olaylara etki etmek ve nüfuz alanlarını genişletmek istiyorlardı. Bu yolla kendilerine en azından belli bir güç ve kazanç temin edebiliyorlardı.

Abdullah Dayı döneminde (1684-1686) 1685'te donanmasıyla Trablus'u abluka altına alıp bombardıman eden Fransızlarla çok ağır bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma 1681'de imzalanan ve ihlal edilen antlaşmanın daha da ağırlaştırılmış bir şekliydi. Buna göre 1681'den beri gasp edilen Fransız gemileri ve mallarının bedeli ödenecek; yakalanıp esir edilenler serbest bırakılacaktı. Ayrıca Fransızlar arasındaki bir davada tek yetkili Fransız konsolosu olacak; eğer Türkler veya Araplarla Fransızlar arasında bir dava olursa iş Kadı'ya götürülmeyecek konsolosun da katılımıyla Divan'da görüşülecekti. Yine konsolos kendi makamında dini ayinini

âmilin yerine kardeşi Muhammed en-Nasır geçirildi ve memleket savaşın ve yağmanın hasarını telafi edinceye kadar 3 yıl haraçtan muaf tutuldu. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.251-252; en-Nâib, **a.g.e.**, s.258-260; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.146-147.

²⁸⁹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.147; Rossi, **a.g.e.**, s.252.

²⁹⁰ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.148-149; Ahmed Bey, Yülük Mahmud'un Dayılığı'ndan bahsetmemiş ve Abaza Hasan Dayı'dan sonra Rumelili Abdullah'ın Dayı olduğunu belirtmiştir. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.261.

²⁹¹ Rossi, **a.g.e.**, s. 252; İbn Galbun, Foçalı Murad'ı "Murad el-Fuşli" şeklinde zikretmiş fakat yer bilgisi verirken İzmir'in Foça (Arap harfleriyle yazılışı Foşa şeklindedir) beldesini tarif etmiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.149.

icra etmekte tamamen serbest olacak ve bu binaya kendi devletinin bayrağını asabilecekti. Hacı Abdullah Dayı bu şartları kabul etmekle beraber Fransa Kralı'na çok zelil ifadelerle bir özür mektubu da göndermişti.²⁹²

Maltalı Murad, bir süre sonra adamlarından olan Foçalı Murad'ı tehdit görerek ortadan kaldırmış; fakat Kalaycı Hüseyin Reis'e bir şey yapamamıştı. Hüseyin, dâhildeki isyanların bastırılmasında etkili olarak güç kazandı. Trablus'a gelerek 1687 başlarında Hacı Abdullah'ı azlettirip yerine Terzi İbrahim'i Dayı seçtirdi.²⁹³ Terzi İbrahim Dayı, Kâhyalığına Kalaycı Hüseyin'i, Ordu Komutanlığına da Sakal Delisi Mehmed'i getirdi. Bu ikisi Mehamid Kabilesi'nin²⁹⁴ desteğiyle Murad'ı mağlup etti ve Tâcûrâ'da yakalayıp öldürdü. Bundan sonra vilayetin asıl hâkimi olan Kalaycı Hüseyin, 1687 sonlarında Terzi İbrahim'i azlederek İmam Mehmed'e biat etti.²⁹⁵

İbn Galbun'un Kazdağlı²⁹⁶, Ahmed Bey en-Nâib'in Karadağlı²⁹⁷ olarak belirttiği İmam Mehmed Dayı için Paşa ifadesinin kullanılması, Mehmed Dayı'nın bir süre sonra Payitaht'tan pašalık rütbesini ihraz ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Gözündeki bir rahatsızlıktan dolayı Şâyibü'l-ayn da denen İmam Mehmed Paşa dirayetli ve iş bilir bir idareciydi. Önce Anadolu Baba Ahmed el-Firtas'ı atlı birliklerin başına getirdi.²⁹⁸ Oluşturduğu yeni dengeler ve bir tertiple Kalaycı Hüseyin'in nüfuzunu kırdı. Kalaycı Hüseyin Kaptan ve adamları Sırık Mustafa ve Sığacıklı İbrahim'in öldürülmesinden sonra ise memleketin tek hâkimi oldu.²⁹⁹ Bir

²⁹² Rossi, **a.g.e.**, s.258; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.150; Ahmed Bey, bu tarihte Trablus'u bombardıman eden gücün İspanyollar olduğunu yazmış ve İbn Galbun'un verdiği tafsilatı bu yolda serdetmiştir. Bkz.: en-Nâib, **a.g.e.**, s.261-262.

²⁹³ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.151; en-Nâib, **a.g.e.**, s.263.

²⁹⁴ Mehamid Kabilesi, Benî Süleym Araplarından gelir. Büyük bir kabile olan Mehâmid'in mensuplarına Libya dışında Suriye, Ürdün ve Hicaz topraklarında da rastlanır. Mehâmid Kabilesi Libya'nın batısında Cifâra ovasında yerleşmiştir ki bu bölge Libya'nın en verimli ve geniş arazilerinden biridir. Hem nüfus ve hem de sahip oldukları topraklar açısından önemli bir güç olan Mehâmid Kabilesi, Libya tarihindeki siyasi-içtimai olaylarda sıkça anılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Muhammed et-Tuveyr, **Mukâvemetü's-Şeyh Guma el-Mahmûdî li'l-Hukmi'l-Osmânî fî Eyâleti Trablus el-Garb, 1835-1858**, Menşûrâtu Merkezi Dirâseti Cihâdî'l-Lîbiyyîn Zıdde'l-Gazvi'l-İtâlî, Trablus (Libya) 1988, s. 33-43 (Mehâmid Kabilesinin nesebi ve 19. yüzyılda Libya tarihindeki yerleri).

²⁹⁵ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.152; en-Nâib, **a.g.e.**, s.263-264.

²⁹⁶ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.153.

²⁹⁷ en-Nâib, **a.g.e.**, s.264.

²⁹⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.222-223.

²⁹⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.259; Feraud, **a.g.e.**, s.224; en-Nâib, **a.g.e.**, s.265; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.153-154.

süre sonra Ahmed el-Firtas'ı azledip yerine ordu komutanı olarak Anadolu Hacı Osman'ı atadı. Sonra onu da azledip Mühtedi Kenan adında birini ordu komutanı yaptı. Donanmanın başına ise kızı Zeynûbe ile evlendirdiği Karadağlı³⁰⁰ Halil Bey'i getirdi.³⁰¹

1689 yılında Payitaht'tan Trablusgarp'a eski Cezayir Beylerbeyi İsmail Paşa gönderildi. İmam Mehmed'in üzerinde dayılık kalmakla birlikte pašalığı alınmış olmalıdır. Zira İsmail Paşa'ya gönderilen hükümde, Ocak Dayısı Mehmed'e ve diğer ileri gelenlere padişah tarafından değerli hilatler ve altın vaat edilerek gemilerini hazır edip donanmaya ilhak olunmaları istenmiştir.³⁰² Bu emir gereği 5 gemi hazırlatan İsmail Paşa bunları Osmanlı donanmasına katılmaları için Doğu Akdeniz'e gönderdi. Bu sıralarda Osmanlı donanması Doğu Akdeniz'den öteye geçemiyordu ve ticari dengeler için buranın güvenliğini sağlamakla meşguldü.

Trablusgarp donanmasıyla Akdeniz'e açılan Halil Bey hiç eli boş dönmüyordu.³⁰³ Vilayetin korsanlıktan elde ettiği ganimet herkesi memnun etmişti; fakat Fransızlar bu işten çok zarar görmüştü. Fransız Konsolosu Louis Lemaire, bu duruma rıza göstermeyince hapse atıldı.³⁰⁴ 1692'de bir Fransız filosu Trablus'u bombardıman etti.³⁰⁵ Fakat umduklarına nail olamadan geri dönüp gittiler. Ocağı İstanbul'a şikâyet ettiler. 5 Mart 1693'te Fransa ile Trablusgarp'ın arasını bulmak için İstanbul'dan bir elçi gönderildi. Elçinin sulh gayretleri netice vermediyse de Konsolos Lemaire serbest bırakıldı. Serbest bırakılan konsolos Cezayir'e gitti ve 14 Mayıs 1693'te Denis Dusault'un kumandasındaki Fransız donanmasıyla Trablus'a geldi. 27 Mayıs 1693'te, 1681'de yapılmış olan antlaşma yenilendi³⁰⁶ ve ayrıca her esir başına 150 İşbiliye kuruşu (Sevilla doları/riyal) karşılığında esir değiş tokuşu

³⁰⁰ Kaynaklarda bazen Karadağlı bazen Kazdağlı diye kaydedilen Halil Bey'in bu künyesinden dolayı Arnavut olduğu da iddia edilmiştir. Karadağlı denilirse Arnavut; Kazdağlı denirse Anadolu Türk kabul ediliyordu.

³⁰¹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.154; en-Nâib, **a.g.e.**, s.265.

³⁰² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 99/154, Evâil-i Ra.1101 (Aralık 1689).

³⁰³ en-Nâib, **a.g.e.**, s.269.

³⁰⁴ Feraud, Konsolos Lemaire'in ağzından olayların nasıl geliştiğini anlatan bir kısmı eserine derç etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.228-230.

³⁰⁵ Ahmed Bey en-Nâib'e göre Trablusu bombardıman eden ve daha sonra anlaşma yapılan devlet İspanya'dır. Bkz: en-Nâib, **a.g.e.**, s.269.

³⁰⁶ Feraud, 22 Ekim'de Fransa Kralının anlaşmayı tasdik ettiğini ve 1694 Şubatında Trablus Konsolosu olarak De La Lande'nin atandığını söylüyor. bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.234.

yapıldı.³⁰⁷ Mehmed Dayı aynı zamanda 1694'te İngiltere ile de antlaşmayı yenilemişti. 11 Ekim 1694'te³⁰⁸ İngilizler daha çok imtiyaz elde etti ki bunlar Fransızlara daha önce verilen konsolosluk ve bayrak asma imtiyazlarıydı. Böylelikle vilayetteki Fransız nüfuzuyla İngiliz nüfuzu dengelenmiş oldu.³⁰⁹

1690 yılında Trablus'ta veba salgını çok kişinin ölümüne sebep oldu. Aynı yıl Fizan Hâkimi Nâsır da haracını ödemeyi reddetti. Mehmed Dayı, Nâsır'ın üzerine Mükkenî (Mükni) ailesinden³¹⁰ Yusuf Bey'i gönderdi.³¹¹ Yusuf Bey başarılı oldu; Nasır yakalanıp Trablus'a getirildi. Yusuf Bey'in Fizan seferinde yanında Evlad-ı Mükkenî (Mükni)'den Ali ve Muhammed el-Guzeyyil de vardı ve ordu dönerken Fizan'ın idaresi Muhammed el-Guzeyyil'e bırakılmıştı. 5 ay sonra belde halkı Muhammed'i öldürdü ve Fizan iyice karıştı. O vakit Fizan'la ticaret Trablus vilayeti için çok önemliydi. Oraya Venedik'ten gelen altın ve gümüş işlemeli dokumalar gönderiliyor oradan da köle, ham maden, altın tozu ve fildişi geliyordu. Bu ticaretin zarar görmemesi için Fizan'da istikrara ihtiyaç vardı. Fizan meselesi birkaç yıl sürdü. Mehmed Dayı sonunda Nasır'ı serbest bırakıp Fizan Hâkimliğini tekrar ona verdi.³¹²

İmam Mehmed'in dayılığı döneminde diğer bir isyan da Terhune'de çıkmıştı. Mehamid Kabilesi'nden Mansur b. Halife, Türk komutandan memnun değildi ve etrafına adam toplamıştı. Mehmed Dayı, onun üzerine Yusuf Bey'i

³⁰⁷ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.155; en-Nâib, **a.g.e.**, s.269.

³⁰⁸ Bu tarihte Hacı Muhammed Dayı ile Thomas Baker arasında imzalanan 1676 antlaşması zeylinde Fransızların selamlanması için Trablus kalesinden 25 top atılırken İngilizlerin selamlanması için artık 27 top atılacağı tasrih edilmiştir. Çünkü İngiltere Kralı, denizlerin en güçlü hâkimidir. İkinci olarak Fransız Konsolosu bayram veyahut herhangi bir resmi kutlamada İngiltere Konsolosu görüşmeden Trablus Hâkimi'nin huzuruna çıkamayacak; görüşme önceliği İngiliz Konsolosu'nun olacaktır. Bu da İngilizlerin Trablus'la ilk defa antlaşma imzalayan Hıristiyan Krallığı olması sebebiyledir. Trablus limanına gelen İngiliz gemilerinden yüzde 3 gümrük alınacağı da antlaşmaya kaydedilmiştir. Antlaşma metninin İngilizcesi için bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s.720.

³⁰⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.259

³¹⁰ İbn Galbun'un eserinde bu ailenin ismi el-Mükkenî şeklinde okunuyor ancak harekesiz olarak yazıldığı için birçok eserde el-Mükni veya el-Mekni şeklinde de okunmuştur. Tahir Ahmed ez-Zâvi eserinde el-Mükkenî ailesinin aslen Tunus-Sfakslı olduğunu ve Turgut Paşa döneminde Trablus'a geldiğini kaydediyor. İbn Galbun'un eserindeki ifadelerle dayanarak Rossi, Yusuf Bey'in Mükkenî (Mükni) ailesinden olduğunu iddia etmiştir. İbn Galbun'un eserinde Fizan'da sıkışan Ali el-Mükkenî (Mükni)'nin yardımına kardeşi Yusuf'un gittiği belirtilmiştir. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 157-159; Rossi, **a.g.e.**, s.260, dp.64; ez-Zâvi, **a.g.e.**, s.175.

³¹¹ Feraud, **a.g.e.**, s.225; Aziz Samih İlder, Fizan hadisesinin tarihi olarak Ahmed Bey en-Nâib'in verdiği 1106 / 1694-95'i kabul etmiştir. Bkz. İlder, **a.g.e.**, s.227; en-Nâib, **a.g.e.**, s.271.

³¹² Rossi, **a.g.e.**, s.261-262; en-Nâib, **a.g.e.**, s.271-272; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.156-159; Feraud, **a.g.e.**, s.225-227.

gönderdi. Yusuf Bey'in ordusunda çok sayıda Arap da vardı. Bu kalabalık ordunun haberini alan Mansur, Berka taraflarına kaçtı. Sirt kabilelerini ve Tavurga urbanını yardıma çağırdı. Türk ordusu 1697 Şubat sonunda onlarla Tavurga ve el-Hiše arasındaki Ümmü'l-Lecn'de³¹³ karşılaştı ve yenildi. Bunun üzerine Mehmed Dayı, Yusuf Bey'i azledip Halil Bey'i ordu komutanı yaptı. Bu zaferle iyice azgınlaşan Mansur, ahalinin hayvanlarına ve mahsullerine zarar vererek onlara zulmetmeye başladı. Sonra Berka tarafına yöneldi. Mehmed Dayı, Cebel-i Ahdar Âmili Mehmed b. Mahmud'a onu yakalamasını emretti. Âmil, Bingazi ve Derne'den adam topladı. Bunlar Misrata, Ziliten³¹⁴ ve Kuloğlu askerleriydi. Cebel-i Ahdar urbanından (Berka Araplarından) el-Cebârine, el-Berâğise, el-Berâısa ve Evlad-ı Ali de orduya katıldı. 1200 atlıdan oluşan bu ordu Mansur'un karşısına çıktı fakat yenildi.³¹⁵ Mansur b. Halife kazandığı zaferlerle övünürken 1109/1697-98 yılında Abdullah b. Abdünnebi es-Sanhacî ile karşı karşıya geldi. Sanhaci'nin yanında Evlad-ı Abdurrahman el-Cibâlî, Evlad-ı Zeyyan, Tavurga'daki Evlad-ı Sultan, Benî Ma'dan ve Misrata'dan Kuloğulları da vardı. Ziliten ve Misrata arasında Karâre b. Cedy denen bölgede yapılan savaşta Mansur öldü. Bundan sonra Abdullah b. Abdünnebi es-Sanhâcî isyana kalkıştı. Başlıca vergi kapılarından olan Misrata ve Ziliten bölgesi bu isyan sırasında tamamen harap oldu. Halil Bey, isyanı bastırmak için görevlendirildi. Tavurga yakınlarında 1111/1699-1700'de cereyan eden savaşta Halil Bey, Sanhaci'yi yendi ve isyan bastırıldı.³¹⁶

1695 yılında Cezayir ve Trablus askerinin birleşip Tunus'a saldırması sebebiyle Payitaht'tan Ocakların arasındaki dostluğu yeniden tesis etmek ve Sakız'ı düşman işgalinden kurtarmak için Garp Ocaklarının müttefikan gemilerini göndermelerini temin etmek amacıyla Cezayir ve Trablusgarp'a yeni beylerbeyiler tayin edildi. Cezayir'e Musul'dan mazul Ömer Paşa, Trablusgarp'a da Destari Mehmed Paşa geldi.³¹⁷

³¹³ Ümmü'l-Lecn yahut Ümmehâtü'l-Lecn, Misrata yakınlarında taşlık bir arazidir. El-Hiše'nin batısında yer alır. Bkz. Tahir Ahmed ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.40-41.

³¹⁴ Trablusun takriben 150 km. doğusunda Misillate ve Misrata arasında yer alan Ziliten, 16. Yüzyılda hurmalıklarla kaplı pek çok köye sahip; Sicilya ve Mısır'la ticareti olan zengin bir bölgeydi. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.796.

³¹⁵ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.156; en-Nâib, **a.g.e.**, s.272-273; Rossi, **a.g.e.**, s.260.

³¹⁶ en-Nâib, **a.g.e.**, s.273-274; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.159; Rossi, **a.g.e.**, s.261

³¹⁷ İlter, **a.g.e.**, s.227; Feraud, **a.g.e.**, s.234

İmam Mehmed Dayı döneminde 6 Nisan 1699'da İngiltere ile 21 maddelik bir antlaşma imzalandı.³¹⁸

1700 yılında Cezayir Dayısı'nın Tunus Bey'i Murad'ın gönderdiği hediyeleri beğenmemesi üzerine Murad Bey, Cezayir'e savaş açtı. Halil Bey'den yardım istemişti. Tunus ve Trablus birlikleri Kostantiniye şehrini 5 ay muhasara etti. Sonra Kostantiniye ile Setif arasında Cezayir ordusuyla savaştılar. Bazı kaynaklarda ölenlerin sayısı 9 bine kadar çıkıyordu. Sonunda Murad Bey ile Halil Bey mağlup olarak geri döndüler. Bu olay Halil Bey'in asker nezdindeki itibarını zedelemişti.³¹⁹

1701 başlarında Halil Bey dâhildeki isyanları bastırmak için Cebel-i Nefuse³²⁰ taraflarında idi. Ordusunda isyan alametleri gördü. İlk etapta onlara galip geldiyse de Canzur³²¹ taraflarında askerler itaatten çıkıp Halil Bey'i sürdüler. Halil Bey Tunus'a kaçmak zorunda kaldı. Bu sırada yeniçeriler vilayet merkezinde Mehmed Dayı'yı indirip Dayılığa Turgutlulu Kahveci Osman'ı geçirmişlerdi. Mehmed Dayı, Mısır'a sürgüne gönderildi. Dayılığ 14 yıl 11 gün sürmüştü.³²²

İmam Mehmed Dayı, azim ve sebat sahibi iyi bir adamdı. Dayılığının bu kadar uzun sürmesi de bu hususiyetlerine bağlıdır. Dayılığ döneminde Trablus tersanesini faaliyete geçirip gemiler yaptırmış; şehrin kalesini de onarmıştı. Sur içine bir cami ile Sûku't-Türk (Türk Çarşısı) diye anılan çarşayı inşa ettirmişti. Ayrıca diğer Trablus çarşılarını da tanzim ettirmişti.³²³

³¹⁸ Anlaşmanın tafsilatı "Dayılar Döneminde Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler" başlığı altında verilmiştir.

³¹⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.236

³²⁰ Cebel-i Nefuse, Atlas dağlarının bir uzantısıdır. Nefuse adı, buranın sâkinleri olan Berberî Nefuse Kabilesi'nden gelir. Çok sayıda pınara/su kaynağına sahip olan Nefuse Dağları, Nalut'un batısından başlayıp Gıryan'ın doğusuna kadar yaklaşık 200 km devam eder. Bu bölge ayrıca Hariciliğin İbâziyye kolunun önemli merkezlerindedir. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.97-98.

³²¹ Trablus şehrinin 12 km batısında yer alan ve Berberîce'de Zanzur denilen bölgede hurma, nar ve şeftali boldur. Ahalisi mâhir zanaatkârdır. Daha önce şehride çok sayıda kasr varken zamanla bunlar kum altında kalmıştır. Burada Amr b. el-As'ın yaptırdığı söylenen büyük bir cami vardır. Zanzur sâkinlerinin çoğu Virşiffâne Arabıdır. Geri kalan az bir kısmı da Berberî'dir; ancak dillerini ve soylarını unutup Araplaşmışlardır. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.774; ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.171-174.

³²² İbn Galbun, **a.g.e.**, s.160; Feraud Mehmed Dayı'nın devrilmesi sürecini Fransız konsolos raporlarına dayanarak tafsilatlı bir şekilde izah etmiştir. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.236-237.

³²³ en-Nâib, **a.g.e.**, s. 264-265; Karasapan, **a.g.e.**, s. 119; İlter, **a.g.e.**, s.226; ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.197.

Mehmed Dayı'dan sonra dayılığa geçen Turgutlulu Kahveci Osman, ordu komutanlığına Sakızlı Mehmed'i, donanmanın başına ise İbrahim Hoca'yı getirdi.³²⁴ Fransa ile dostluğu devam ettirmek için de Fransa Kralı'na bir mektup yazdı.³²⁵ Ancak ikbali sadece 3 ay 23 gün sürdü. Ağustos 1701'de Gelibolulu Mustafa onu devirip sürgüne gönderdi. Gelibolulu Mustafa Dayı, Fransızlara karşı İngilizlerin tarafını tuttu. Eylül-Ekim 1701'de İngiltere ile bir muahede akdetti. Muahedede o sırada Bâbîâlî'nin temsilcisi olarak Trablus'ta bulunan Mehmed b. Ahmed Paşa'nın da imzası vardı.³²⁶

Tunus'ta sürgün iken kayınpederinin bulunduğu Mısır tarafına giden Halil Bey, tamamen silahlanmış bir gemiyle Sirt tarafında Zaferan'a çıkarma yaptı. Mustafa Dayı'ya karşı halkta oluşan memnuniyetsizlikten istifade edip etrafına topladığı urban ve askerleriyle Trablus'a doğru harekete geçti. Askerlerin maaşlarına zam yapacağı vaadiyle onlardan Dayı'nın ve ordu komutanının teslimini istedi. Kendisinden yana olan Mustafa Dayı'nın kâhyası vasıtasıyla şehre giren Halil Bey, Mustafa Dayı'yı yakalatıp Tavurga'ya gönderdi ve orada öldürttü.³²⁷

Halil Bey'in idaresi de hayatı gibi sıkıntılı idi. Tam işleri yoluna koyuyordu ki Gıryan Arapları ve Mehamid Kabilesi isyan çıkardı. 1703 baharında güçlü bir hücum yaptı. Ordusunda 3000 yeniçeri, 500 atlı vardı. Gıryan Arapları ise 6000 kişi kadardı. Onlarla Vadi el-Erbâ'da³²⁸ savaşa tutuştu. Mehamid Kabilesi, Trablus'un etrafındaki köylere kadar olan düzlüğü zapt etti. Ahaliyi tazyik etmeye başladı. Halil Bey yapılan savaşta isyancıları yenilgiye uğrattı ve haziran ayında muzaffer olarak geri döndü.³²⁹

1703 Kasımında Hollanda adına Trablus'la yapılan antlaşmayı yenilemek için Judas Cohen adlı bir Yahudi vilayete geldi. 4 kıta top, 200 kantar barut, 4000 gülle, 1000 tüfek ve korsan gemileri için gerekli olan diğer malzemeler ile Trablus hazinesine 50.000 kuruş vermek şartıyla antlaşma imzalandı. Kayınpederi Mehmed

³²⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.237.

³²⁵ Yazdığı mektubun metnini Feraud eserine derç etmiştir. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.237-238.

³²⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.265, dp.82.

³²⁷ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.163; en-Nâib, **a.g.e.**, s.280-281.

³²⁸ Gıryan bölgesinde bir vadi.

³²⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.264-265; Feraud, **a.g.e.**, s.242-243; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.166.

Paşa'yı Trablus'a getiren Halil Bey'e karşı 1704 Nisanında bir komplo hazırlandıysa da sorumlular yakalanıp idam edildi.³³⁰

Daha önce bahsedildiği gibi Halil Bey, Tunus Bey'i Murad ile sıkı dosttu. Cezayir Dayısı'na karşı 1702'de ona yardım etmişti. Murad Bey, başlarında İbrahim Şerif'in bulunduğu bir komploda öldürüldü. İbrahim Şerif, kendisini Tunus Beyi ilan etti. Halil Bey de komşu vilayetin hâkimine karşı bir nefret oluştu. İbrahim Şerif'e Mısır Paşası'nın hediye ettiği değerli atlara Trablus'tan geçerken el koydu. İbrahim hediyeleri geri istediğinde Halil Bey bu talebi reddetti.³³¹ Buna ilaveten hava koşullarının kötüleşmesiyle Tunus korsan gemilerinden biri Trablus limanına girmişti. Üzerindeki değerli mallar ve kölelerle beraber Halil Bey, bu gemiye de el koydu. Bunun üzerine İbrahim Şerif güçlü bir orduyla harekete geçti. Söylendiğine göre bu ordu 18.000 askerden oluşuyordu.³³² Onlarla birlikte Kahveci Osman ve Şaban bin Kara Yusuf Ağa³³³ da vardı. Bu ikisi o sırada Tunus'ta sürgün idiler. Savaş Trablus'un güney doğusunda Tarre denen mevkiye cereyan etti. Halil Bey yenildi. Kendini kaleye kapadı ve 15 Aralık 1704'de kuşatıldı. Tunus ordusu Münşiye bölgesini yağmaladı. Her taraf harap oldu.³³⁴ Kuşatma bir aydan fazla sürdü. Buldukları yerden şehrin batısını ve kaleyi top atışına tuttular. Çok büyük bir yıkım oldu. Fakat surların hiçbir yerini patlatamadılar. Kuşatma altındakiler kuşatma esnasında Babulbahr'dan çıkmışlardı. Tunuslulara ani bir saldırı gerçekleştirdiler. Onları arkadan vurarak büyük kayıplar verdirdiler. 34 gün muhasaradan sonra 19 Ocak 1705'de İbrahim Şerif geri kalan adamlarıyla çekilip Tunus'a döndü.³³⁵

³³⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.243.

³³¹ Rossi, **a.g.e.**, s.265; Feraud, **a.g.e.**, s.246

³³² İbn Galbun, **a.g.e.**, s.166; Feraud, Fransız konsolosu Lemaire'in Tunus ordusu mevcudunu 30.000 olarak kaydettiğini zikrediyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.247.

³³³ İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 166; Bu kişi Karamanlı Ahmed Paşa'nın kardeşi Şaban Bey olmalıdır.

³³⁴ Tahir Ahmed ez-Zâvi, *Mucem*inde "İrame zâti'l-imâd" başlığında Şeyh Abdullah b. Ahmed b. Galbun'a ait olan ve güzelliğinden ötürü böyle isimlendirilen bahçenin İbrahim Şerif'in Münşiye'deki bağ ve bahçeleri tahrip ettiği ve ağaçları söktürdüğü sırada yok olup gittiğini zikrediyor. Bkz. ez-Zâvi, **a.g.e.**, s.22.

³³⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.265; Tunus kaynaklarına göre Tunus Beyi 1704 ekiminde çıktı, ordusu 10.000 kişiden oluşuyordu. 10 Aralıkta Trablus şehrini kuşattı. Veba salgını çıkınca kuşatmayı kaldırıp 11 Ocak 1705'te Trablus'u terk etti ve mart başında Tunus'a geldi. Trablus Yahudileri her yıl bu ayın 23'ünü "şerif bayramı" olarak kutlarlar ki bunun sebebi Tunus Beyi İbrahim Şerif'in 1704-1705'teki kuşatmasından Allah'ın yardımıyla Trablus'un kurtulmasıdır. Kendilerini bu zor durumdan kurtaran Allah'a şükrederler. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.265, dp.93.

Büyük devletlerle ilişkilerinde Halil Bey dürüst bir adamdı. Fransa ile dengeli bir ilişkisi vardı. Fransa Konsolosu Lemaire ile Halil Paşa arasında çok sağlam bir dostluk vardı. 1704 senesinde Hacı Mustafa'yı Fransa Kralı'na elçi olarak gönderdi. Hacı Mustafa, ertesi sene hediyeler ve dostluk mektubuyla geri geldi.³³⁶ O sırada Malta ve Papalık ile Trablus arasında savaş ara vermeksizin devam ediyordu. Fransız konsolosu papalık gemilerinden birinde esir tutulan Bayındırlı Ahmed adlı bir kaptanın kurtarılması için aracı oldu. Savaş sonunda Trablus'un 1000 eskudo fidye vermesi kararlaştırıldı. Bu fidye konsolosun şehirde yaptırdığı hastane işlerine aktarıldı. Halil Bey döneminde Malta şövalyeleri 1703, 1705 ve 1709 senesinde Trablus gemilerine saldırıp çok zarar vermişlerdi.³³⁷

Halil Bey haraç almak için iç bölgelere de hücum etti. Fransa konsolosu Lemaire'in verdiği bilgiye göre, 1706 senesinde Berka'daydı. 1000 atlıyla Evcile (Ucla) vahasına geldi ve orada 24 gün kaldı. Kendisine arpa az olduğu için 1000 at semeri verildi. Sonra Bingazi ile uğraştı, Derne'ye gitmek için hazırlık yaptı. Fakat onun yokluğunda kayınpederi İmam Mehmed, Trablus'ta çıkan veba salgınında Ekim 1706'da vefat etti.³³⁸ Halil Bey dönene kadar yerine işlere arkadaşı Hüseyin Ağa baktı. Bundan sonra Halil Bey hem ismen hem fiilen eyaletin hâkimi oldu. Sultan III. Ahmed de 1708 senesi sonlarında onu Trablus beylerbeyi tayin etti.³³⁹

1709 sonunda Halil Paşa, Abdullah b. Abdünnebi es-Sanhaci ile savaşmak için yola çıktı. Sanhaci, Fizan haracını taşıyan kabileyi ele geçirmişti. Tam hücum sırasında reislerden Ereğlili İbrahim onu hal' etti. Halil Paşa hemen geri döndü; ordusuyla Münşiye'de kamp kurdu. Şehir halkı onunla savaşmak için çıktı. 22 Ekimde şehir topa tutuldu. Halil Paşa şehri geri alamayınca iç bölgelere döndü. Daha önce kendisine karşı isyan eden Abdullah es-Sanhaci ile ittifak yaptı. Yeni ordu komutanı Kara Mehmed, Halil Paşa'nın üzerine yürüdü. Tavruga'da ona yetiştii.

³³⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.251; Burada ayrıca IV. Lui tarafından Halil Bey'e yazılmış mektuba da yer verilmiştir.

³³⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.266-267.

³³⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.251-252; Bu veba salgını 6 yıl devam etmiş ve şehir ölümler ve göç sebebiyle bir hayli boşalmıştır.

³³⁹ BOA, **C.DH**, 5904, 9.Ş.1120 (24 Ekim 1708); Rossi, **a.g.e.**, s. 267.

Sanhaci öldürüldü ise de Halil Paşa, Veddan tarafına kaçmayı başardı. Bir süre Fizan Hâkimi Nâsir'ın misafiri oldu. Sonra da Mısır'a oradan da İstanbul'a gitti.³⁴⁰

Halil Paşa, Trablus'un en güçlü hâkimlerinden biriydi. Fransa Konsolosu Claude Lemaire onun güzel özellikleri övmüştür. İbn Galbun da şöyle diyor:³⁴¹

“Halil Paşa azim sahibi sert bir adamdı. Bir konuda emir verdi mi ondan dönüş yoktu, mutlaka yapılması gerekirdi. Devrinde herkes ondan çekinirdi. Askerlerinden küçük bir birlik seriyye gönderse, Araplar önünden kaçardı. Ayrıca ilim adamlarını sever, onlara saygıda kusur etmezdi. Verdiği söze de sadıktı. Özellikle yaptığı antlaşmalara, aleyhine bir duruma sebebiyet verse de sadık kalırdı. Trablus melikleri arasında ilk defa hâcib/kapıcı edinen o idi. Ve yine ilk defa ipekli giyen ve altın takan o idi. Bu hususta Tunus meliklerini örnek almıştı.”

Halil Paşa, Durar Camii'ni inşa ettirmiştir.

Bundan sonrası Karamanlı hâkimiyetiyle ilişkili olduğu için ikinci bölümde ele alınacaktır.

³⁴⁰ Rossi, **a.g.e.**, s.267-268; Feraud, **a.g.e.**, s.253-254; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.168; en-Nâib, **a.g.e.**, s.284-285.

³⁴¹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.167

Tablo 3: 1603'ten 1711'e kadar Eyaleti Yöneten Dayılar ve Paşalar³⁴²

İsim	Görev Tarihi	İsim	Görev Tarihi
1. Süleyman Sefer Dayı	1603-1614	11. Osman Baba Dayı	1677-1678
<i>İskender Paşa</i>	<i>1606'ya kadar</i>	12. Ak Mehmed Dayı	1678-1679
<i>Selim Paşa</i>	<i>1607'ye kadar</i>	13. Abaza Hasan Dayı	1679-1683
<i>Ali Paşa</i>	<i>1611/1612?</i>	14. Yülük Mehmed Dayı	1683
2. Mustafa Şerif Dayı	1614-1630	15. Cezayirli Ali Dayı	1683-1684
<i>Ahmed Paşa</i>	<i>1614?</i>	16. Hacı Abdullah Dayı	1684-1687
<i>Süleyman Paşa</i>	<i>?</i>	17. Terzi İbrahim Dayı	1687
<i>Hasan Paşa</i>	<i>1623?</i>	18. İmam Mehmed Dayı Paşa	1687-1701
<i>Kasım Paşa</i>	<i>1630</i>	<i>İsmail Paşa,</i> <i>Abdülbaki Paşa</i>	<i>1689,</i> <i>1693</i>
3. Ramazan Dayı	1631-1633	<i>Destari Mehmed Paşa</i>	<i>1695</i>
4. Sakızlı Mehmed Dayı Paşa	1633-1649	19. Kahveci Osman Dayı	1701
5. Sakızlı Osman Dayı Paşa	1649-1672	20. Gelibolulu Mustafa Dayı	1702
6. Osman Reis Dayı	1672	21. Halil Dayı Paşa	1702-1709
7. Bali Çavuş Dayı	1672-1675	22. Ereğlili İbrahim Dayı	1709-1710
<i>Arnavut Halil Paşa</i>	<i>1673</i>	23. İsmail Hoca Dayı	1710-1711
8. Mısırlıoğlu İbrahim Dayı	1675-1676	24. Hacı Mustafa (Receb Hamba?) Dayı	1711
9. İbrahim Çelebi Dayı	1676-?	25. İbnülcin Mehmed Dayı	1711
10. Büyük Mustafa Dayı	1676-1677	26. Mahmud Ebu Mûyis Dayı	1711

³⁴² Bu liste Rossi, Feraud, İbn Galbun, Ahmed Bey en-Nâib gibi müelliflerin eserlerinden istifade edilerek ve arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerle birleştirilerek oluşturulmuştur.

5.3.5. Dayılar Döneminde Trablusgarp'ta Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

Trablusgarp'ta İlk Beylerbeyiler Dönemi daha çok idari yapıyı oturtmak ve yeni bir unsur olarak Akdeniz coğrafyasında kendine yer açmak için karada ve denizde hâkim güçlerle yapılan savaşlarla geçmiştir. Bu savaşlar genellikle merkezden gönderilen unsurlarla beraber yapılıyordu ve büyük çaplı idi. Devlet donanmaları da bu savaşlara iştirak ediyordu. 1551'deki fetihten sonra 1559'da Cerbe, 1565'te Malta, 1571'de İnebahtı ve 1574'te Tunus gibi büyük çaplı deniz savaşlarının yaşandığı seferlere Trablusgarp askeri ve denizcileri bilfiil iştirak etmişlerdi. Aynı süreçte vilayetin iç bölgelerinde çıkan birçok isyanın bastırılmasında da bu unsurlar yer almış; bazen de merkezden yahut komşu vilayetlerden takviye birlikler gönderilmişti. 1587-1591 yılları arasında Tâcûrâ'da başlayıp bütün vilayete yayılan Mehdi İsyani ise bunların en büyüğü ve en tesirlisi idi. Bu süreçte eyalet idaresi neredeyse muzmahil oluyordu. Fakat Payitaht buna izin vermedi ve merkezden gönderilen donanma ile Mısır ve Tunus gibi komşu vilayetlerden gönderilen takviye birliklerle isyanı bastırabildi. Ancak bu süreç vilayet idaresinde ciddi değişiklikler olacağıнын sinyallerini verdi.

16. yüzyılı diğer küçük isyanlar ve kargaşa ile sonlandıran vilayet, 17. yüzyıl başlarında artık yeni bir yönetim usulüne geçmişti. Dayılar İdaresi denilen bu dönemde eyalet, yavaş yavaş merkezi hükümetle bağlarını koparıırken Akdeniz'deki aktif güçler de değişmeye başlamıştı. Büyük savaşların yerini korsanlık faaliyetleriyle iç içe geçmiş mal ve esir ticareti ile küçük çaplı savaşlar aldı. Aynı şekilde Habsburg İspanya'sının Cezayir'den öteye geçemeyen siyasi-askeri faaliyetleri, yerini kendisine bağlı başıbozuk unsurların ve Malta gibi devletçiklerin korsanlık faaliyetlerine bırakmıştı. Cenevizler, Doğu Akdeniz'den umumiyetle çekilmiş ve İspanyolların bankerliğini yapmaya başlamıştı. Venedikliler, Osmanlı Devleti'yle ticari ilişkileri korumak ve Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini genişletmeye çalışmakla meşguldü. Fransa, İngiltere ve Felemenk Devleti ise Akdeniz'de yavaş yavaş etkinliklerini artırmaya başlamış, 17. yüzyıl ortalarından sonra artık Akdeniz ticaretinin en güçlü aktörleri haline gelmişlerdi.

Avrupa Devletlerinin Akdeniz'deki ticaretinin devamı ve gelişmesi, ticari gemilerin emniyet içerisinde seyahat etmesine bağlıydı. Gemilerin emniyetini sağlamak için ise iki yol vardı: Birincisi ticari gemileri, askeri gemilerle koruyarak konvoy halinde bir yerden bir yere götürmek; ikincisi ise ticari gemilere saldırabilecek korsan unsurlarla antlaşma yapmak. Başlarda birinci yolu tercih eden devletler, çok masraflı ve çoğu zaman da yetersiz kalan bu yöntemi terk ederek ikinci yola yöneldiler. Korsanlar genellikle, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki taşra idarelerine bağlı idiler. Avrupa devletleri önce Osmanlı Devleti'yle yaptıkları antlaşmalar yoluyla denizde ticari emniyeti sağlamaya çalıştılar. Fakat korsanlar genellikle bağlı oldukları devletin yaptığı bu antlaşmalara uymadığı için Avrupa devletleri bizzat Cezayir, Tunus ve Trablusgarp gibi korsanların bağlı olduğu eyaletlerle müstakil olarak antlaşma yoluna gittiler. Osmanlı Devleti de ileride başını ağrıtabilecek bu kötü usule göz yummak zorunda kaldı. Avrupa güçleri yaptıkları antlaşmaları yürürlükte tutmak ve işlerinin takibini yapmak için ise bölgeye konsoloslar atamaya başladılar. Konsoloslar, devletlerinin yaptıkları antlaşma şartlarının yürürlükte kalmasına, ihlal edilmemesine çalışıyorlardı. Başarısız olduklarında ise en son çare olarak buralara devlet donanmaları gönderiliyor ve zorla ya eski antlaşma şartlarına uyulması sağlanıyor yahut şartları daha ağır yeni bir antlaşma yapılması Garp Ocaklarına icbar ediliyordu.

5.3.5.1. Fransa

Trablus'ta ilk defa konsolos ikâme eden devletin Fransa olduğu söylenebilir.³⁴³ Zira Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluk ilişkileri çok erken bir tarihte, Kanuni Dönemi'nde (1520-1566), kurulmuştu. 1536 Kapitülasyonu ile Osmanlı topraklarında ticaret yapmaya başlayan Fransa, 16. yüzyılın ikinci yarısında Payitaht'tan verilen ahidnamelerle bu hususiyetini pekiştirmişti. Osmanlı Devleti'yle olan bu yakınlaşma devletin Kuzey Afrika topraklarındaki eyaletleriyle de yakınlaşmayı beraberinde getirdi. 1569 yılında verilen bir ahidnameye göre,

³⁴³ C.R. Pennel, "Introduction", **Piracy and Diplomacy in Seventeenth Century North Afrika: The Journal of Thomas Baker, English Consul in Tripoli, 1677-1685**, Edited, with an introduction by C.R. Pennel, Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford, N. J. 1989, s.21; Bazı kaynaklarda ise Trablusgarp'a ilk defa konsolos atayan devlet olarak İngiltere gösterilmiş; Fransa'nın konsolos gibi çalışan ilk temsilciyi atayarak bir öncelik kazandığı vurgulanmıştır. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.253-254.

Fransa'nın Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ta bir konsolosu bulunuyordu. 1593'te ise Fransa Tunus ve Trablusgarp'taki konsolosunu değiştirmişti. Bu tarihlerde Marsilyalılar, Protestanlıktan Katolikliğe geçen Fransa Kralı IV. Henri'ye itaat etmiyorlardı. Garp Ocakları korsanları bu karışık durumdan istifade ederek Fransız gemilerine saldırılarını artırdılar. Gergin ilişkiler bir süre devam etti. Fakat 17. yüzyıl başlarında i ve dış sıkıntılarla boğuşan Osmanlı Devleti, Fransa ile Garp Ocakları arasında kendi müsaadesiyle müstakil antlaşmalar yapılmasına onay vermek zorunda kaldı. Nitekim ilk defa Fransa ile Cezayir Ocağı arasında 21 Mart 1619'da böyle bir antlaşma imzalandı.³⁴⁴ Bu antlaşma, Osmanlı Devleti tarafından da tasdik edilmişti; ancak daha sonra Garp Ocakları ile Avrupa devletleri arasında Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak müstakil antlaşmalar imzalanmasına da kapı aralanmış oldu.

1630'da Fransa Kralı XIII. Lui, Osmanlı Devleti'yle yaptığı antlaşmaya aykırı olarak Trablusgarp denizcileri tarafından esir edilen Fransızları kurtarmak için Berenguier adlı birini Trablus'a göndermişti.³⁴⁵ Bu temsilci, Trablusgarp Dayısı'yla görüşüp 100 kadar Fransız esirin serbest bırakılmasını temin ettikten sonra dönerken Du Moulin adlı birini Trablus'taki Fransız çıkarlarını koruması için resmi temsilci olarak bıraktı.³⁴⁶ 1640'ta ise Bayon isimli bir tüccar Trablus'a yerleşip bir nevi konsolosluk vazifesi grmşti. Geniş bir nüfuz temin eden Bayon, resmi bir sıfatı bulunmamasına rağmen Fransız çıkarlarını korumak için bir konsolos gibi çalışıyordu. Aynı vasıfla Marsilyalı tüccar Estienne de çalışmıştı.³⁴⁷

Mustafa şerif Dayı döneminde korsanlık canlı idi. 15 korsan gemisi hazırlanarak Akdeniz'e açılmıştı. Bu faaliyetlerin neticesi olarak 1631 yılında 250 Fransız esir edilmişti. Sakızlı Mehmed Paşa döneminde 1634'te İzmir'den gelen iki Fransız ticaret gemisi 3 Trablus korsan gemisi tarafından ele geçirildi. Fakat Carlo Valdino komutasındaki 6 Malta gemisinin hücumuna uğrayan Trabluslular, 2

³⁴⁴ İdris Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa lkeleri ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 14, Sene: 1988-1994, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 60-65.

³⁴⁵ Fawzia Matrud, **Les Relations Franco-Tripolitaines A L'poque de Youssef Pacha, Entre 1795 et 1832**, Universit D'Orlans, cole Doctorale Sciences de L'Homme et de La Societ (Doktora Tezi), 2013, s.28-29; Trablus'taki Fransız konsolosluğu da bu tarihte bina edilmişti. Bu bina Karamanlı Yusuf Paşa zamanında (1795-1832) restore edildi.

³⁴⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.142.

³⁴⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.253.

gemileriyle beraber bu Fransız gemilerini de kaybettiler. Kaptanları Şerif Reis öldürölüp 338 denizci de esir edildi.³⁴⁸

Sakızlı Osman Paşa döneminde 15 Temmuz 1658'de³⁴⁹ Fransız Kavalier Paul, Fransız esirlerin serbest bırakılması için donanmasıyla Trablus önlerine geldi. 400 Fransız'ın serbest bırakılması karşılığında her biri için 150 eskudo fidye vermeyi kabul etti.³⁵⁰

1669³⁵¹ yılında da D'Almeras komutasındaki Fransız donanması Trablus'a gelerek 25 Fransız esirin serbest bırakılmasını temin etti.³⁵²

1672 yılında Osman Paşa'yı intihara sevk eden isyanın başlaması da ele geçirilen 2 Venedik ve bir Fransız gemisi dolayısıyladır. Askerler el geçirilen ganimetten yeteri kadar pay alamadıklarını düşünerek isyan etmişlerdi.³⁵³

Sakızlı Mehmed ve Osman Paşaların ardından Hıristiyanlara verilen bazı imtiyazlar ortadan kaldırıldı. Hıristiyan esirlere de Livorno ve Malta'daki Müslüman esirlere reva görülen muamele icra edildi. Yunanlıların Saint George Kilisesi ve Fransiskenlerin Davet Kilisesi yıkıldı. Girit Harbi de korsanlığı iyice canlandırmıştı. 1677 yılında Fransa Kralı'na bir rapor gönderildi. Bu raporda 7'si eyalet 7'si şahsa ait toplam 14 gemiyle korsanlık eden Trablusgarp Ocağı'na bir ders verilmesi gerektiği ifade ediliyordu. O sırada Trablus'ta 800 Fransız esir bulunmaktaydı. Ayrıca Kıbrıs'ta demirli 2 Fransız gemisi de 1676'da ele geçirilmişti. Marsilyalı tüccarlar da sık sık Trablus korsanlarını XIV. Lui'ye şikâyet ediyorlardı. Bu kötü durumun önüne geçmek için Fransa, 1679'da De Valbelle'yi Trablus'a gönderdi. Ardında 1680'de Amiral Du Quesne'yi Trablus Dayısını bir antlaşmaya zorlamak için görevlendirdi. Amiral Du Quesne, 1681'de Tunus ve Cezayir korsanlarıyla beraber Trablus korsanlarını da cezalandırmak için Doğu Akdeniz'e gitti. Temmuz ayında Sakız Adası önlerinde Amiral Quesne ve Markiz D'Aufreville komutasındaki Fransız donanması Trablus donanmasını sıkıştırıp bombardıman etti. Bâbîâlî

³⁴⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.223-227.

³⁴⁹ Feraud, Paul'un Trablus'a geliş tarihini 15 Temmuz 1661 olarak veriyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.163.

³⁵⁰ Rossi, **a.g.e.**, s. 234.

³⁵¹ Feraud, D'Almeras'ın 19 Ağustos 1671'de geldiğini söylüyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.169.

³⁵² Rossi, **a.g.e.**, s.235.

³⁵³ Rossi, **a.g.e.**, s.237.

görevlilerinin protestolarına rağmen Fransızlar istedikleri antlaşma şartları kabul edilene kadar bombardımana devam ettiler. Nihayet antlaşma sağlandı. Buna göre, Fransız esirler serbest bırakılacak; gasp edilen Fransız gemilerinden biri iade edilecek ve bundan sonra Fransız gemilerine saygı gösterilecekti. 1681 Aralık ayında Bâbiâlî tarafından da tasdik edilen bu antlaşmanın ve Trablus'taki Fransız haklarının teminata alınması için resmi sıfatla ilk Fransız Konsolosu De La Magdaleine Trablus'a atandı. Ancak Trabluslular antlaşmayı bozmakta gecikmediler.³⁵⁴

Trablus gemileri 1682'de Fransız gemilerine tekrar saldırdı. Konsolos De La Magdaleine'i de makamında tutukladılar. Fransızların karşılık vermesi çok sürmedi. 1683'te Amiral Quesne ve 1685'te Mareşal D'Estrees Trablus'u ablukaya alıp bombardıman etti. 1685'te Fransa ile Trablusgarp arasında 1681'de yapılan antlaşma temelinde fakat daha ağır şartları havi bir antlaşma imzalandı.³⁵⁵ O sırada Fransa Kralı XIV. Lui idi ve güçlü bir idaresi vardı. Fransız donanması da Akdeniz'de düşmanlarına korku salıyordu. Fransa'nın bu gücü Trablus'ta kötü bir şekilde test edilmişti. Bombardıman sonrası yapılan antlaşma da bu şartlar altında gerçekleşti. Antlaşmaya göre iki hükümet arasında ticaret emniyeti olacak, ticari gemiler korunacak, 1681'den beri gasp edilen gemiler ve malların bedeli tazmin edilecekti. Bu bedel 166.666 İşbiliye kuruşu (Sevilla Doları) olarak tayin edilmişti. Bunun bir kısmı nakit; geri kalanı da deri ve arpa gibi yerel üretimden karşılanacaktı.³⁵⁶ Ayrıca 1681'den muahede tarihine kadar olan dönemde Fransız reayadan ve yabancı devlet tebaası olup da Fransız bandırasıyla seyrüsefer ederken yakalananların iade edilmesi de şart koşulmuştu. Bunlara ilaveten Trabluslulara en fazla tesir eden, kendilerine ve İslam'ın izzetine hakaret saydıkları bazı hukuki şartlar da antlaşmaya derç edilmişti. Mesela Fransız tebaası olup Trablus'ta bulunan iki kişi arasındaki bir davada tek yetkili Fransız konsolosu olacaktı. Türkler veya diğer Müslüman ahaliden biriyle bir Fransız arasında bir niza olursa bu dava, Fransa konsolosunun da katılımıyla Divan'da görüşülecekti. Yine konsolos, konsolosluk

³⁵⁴ Pennel, **a.g.e.**, s.40; Rossi, **a.g.e.**, s.255-256.

³⁵⁵ 29 Haziran 1685 tarihli bu anlaşma 27 Kasım 1681 tarihli anlaşma üzerine yapılmıştı. 30 maddeden oluşan bu anlaşma Mareşal d'Estrées tarafından imzalanmıştı. Fransızcası için bkz.: Ferdinand de Cornot Baron de Cussy, **Recueil des Traités de Commerce et de Navigation de la France**, Rey et Gravier Libraires, Paris 1836, C.III, s.155-166.

³⁵⁶ Baron de Cussy, **a.g.e.**, s.157 (5. madde).

binasında her türlü dini ayinini icra etmekte serbest olacak ve konsolosluk binasına kendi devlet bayrağını asabilecekti. Bütün bu ağır şartların yanı sıra yaşlı dayı Hacı Abdullah, Fransa kralından çok zelil ifadelerle özür ve af dilediği mektubunu, bir heyetle beraber Paris'e göndermişti.³⁵⁷ Trabluslu tarihçiler bu sıkıntılı günleri esefle hikâye etmişler ve hiç bu kadar zelil bir duruma düşmediklerini belirtmişlerdi.³⁵⁸

Tablo 4: Nisan 1679 – Mayıs 1685 arasında Trablusgarp korsanları tarafından ele geçirilen ve Trablusgarp'la ticaret yapan Fransız gemileri³⁵⁹

Yıl	Ele geçirilen	Limana Gelen	Limandan Ayrılan
1679	4	2	2
1680	8	7	8
1681	3	2	2
1682	1	12	10
1683	1	3 (biri hasar görmüş)	1
1684	5	3	3
1685	2	-	2

İmam Mehmed Dayı Paşa döneminde (1687-1701) Fransızlarla ilişkiler yeniden gerildi. Mehmed Paşa'nın damadı ve donanma komutanı olan Halil Bey bazı Fransız gemilerini ele geçirmişti. Bu durumu protesto eden Fransız konsolosu Louis Lemaire de hapse atılmıştı. 1692'de Fransız donanması Trablus'u bombardıman etti; fakat bu bekledikleri etkiyi yapmadı. Bu sefer Bâbîâlî'ye sığınarak Trablusgarp Eyaleti'nden şikâyetçi oldular. 1693'te Fransa ile Trablus'un arasını bulmak için İstanbul'dan bir elçi gönderildi. Fransız konsolosu Louis Lemaire serbest bırakılsa da

³⁵⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.256-258.

³⁵⁸ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.150-151.

³⁵⁹ Pennel, **a.g.e.**, s.40; Limana gelen ve limandan ayrılan gemi sayılarındaki farklılıklar; tamirat, bakım-onarım, satın alma-alınma ve batma gibi durumlar sebebiyle oluşmaktadır.

elçinin gayretleri istenen neticeyi vermeyince Mayıs ayında Denis Dusault kumandasında bir Fransız donanması Trablus'a geldi. Serbest bırakıldıktan sonra Cezayir'e giden Konsolos Lemaire'de bu donanmadaydı. 27 Mayıs 1693'te Fransız donanmasının bombardıman tehdidiyle bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma da 1681 antlaşması temeli üzerine yapılmış ve bazı ilavelerde bulunulmuştu.³⁶⁰ Mesela Trablus'taki antik kalıntılardan mermer sütunların nakli için Fransızlara ruhsat verildi. Limanda tutulup esir edilen Fransızların fidye verilmeksizin, denizde tutulanların ise kelle başına 150 İşbiliye kuruşu (sevilla doları) karşılığında serbest bırakılması kabul edildi. Bu antlaşmayla Trablus'taki Fransız nüfuzu İngiltere nüfuzuyla eşit seviyeye gelmişti.³⁶¹

İmam Mehmed Paşa döneminde konsolosluk edenlerden biri de De La Lande idi ve raporlarında paşadan sitayişle bahsediyordu. İmam Mehmed Paşa'dan sonra vilayet idaresinin başına geçen Kahveci Osman Dayı, Fransa'yla iyi ilişkileri devam ettirmek için Fransa Kralı'na belîğ bir mektup yazmıştı. Ne var ki dayılığı çok sürmedi. 3 ay sonra Gelibolulu Mustafa, Dayı oldu. Yeni Dayı, Civitta-Vecchia'da Türk esirlere kötü muamelede bulunulduğu haberini aldıktan sonra Fransa Konsolosu ve Fransisken Rahiplerine karşı düşmanca bir tavır aldı. 4 Fransisken rahibi yakalayıp birkaç gün hapsedti.³⁶² Bu gergin ilişkiler Halil Dayı-Paşa döneminde (1702-1709) düzeldi. Fransa'yla dostluğa ihtimam gösteren Halil Paşa 1704'te Fransa Kralına Hacı Mustafa adında bir elçi gönderdi. Ertesi sene bu zat hediyeler ve dostluk mektubuyla geri döndü. O sırada Fransız konsolosu olan Claude Lemaire, Paşa ile yakın dosttu. Hatta papalık gemilerinde esir tutulan bir Trabluslu kaptanın kurtarılmasına da aracılık etti.³⁶³

³⁶⁰ 20 Ramazan 1104'te imzalanan ve 30 maddeden oluşan anlaşma metninin altında imzası bulunanlar: Abdülbaki Paşa, Mehmed Bey, Hüseyin Kâhya, Yeniçeri Ağası Mehmed, Hacı Kanem Bey, Amiral Ali, Hazinekar Mahmud, Başkâtip Mustafa Efendi. Buna göre bu sırada Payitaht'tan gönderilen Trablusgarp Beylerbeyi Abdülbaki Paşa'dır. Bkz. Baron de Cussy, **a.g.e.**, s.166-177.

³⁶¹ Rossi, **a.g.e.**, s.259.

³⁶² Bergna, **a.g.e.**, s.210.

³⁶³ Rossi, **a.g.e.**, s.266.

5.3.5.2. İngiltere

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkiler³⁶⁴ 16. yüzyılda gelişme göstermişti. Zira İngilizler, düşmanları olan İspanyollara karşı Osmanlı Devleti'ni yanlarına çekmek istiyordu. 1580 yılında kurulan ilişkilerden sonra İngiltere, Anadolu, Suriye ve Mısır ile bir ticaret ağı kurdu. 1660'tan sonra İngiliz ticareti daha da gelişti. Sadece Akdeniz şehirleri ve devletleriyle değil İskandinavya, Doğu ve Batı Hindistan ile Virjinya'daki İngiliz kolonileriyle de yapılan ticaret, İngiliz gemi sanayini hızlandıran bir etki yaptı.³⁶⁵

Ticari ağ genişledikçe daha büyük gemilerin yapılmasını ve denizciliğin gelişmesini gerekli kılıyordu. Fakat gelişen ticaretin korunması için de bazı tedbirler alınmalıydı. Kuzey Afrika kıyı şehirlerinde konsolos ikamesi bunların başında geliyordu. Zira ticaret gemilerini donanma ile korumak maliyetli olmaya başlamıştı. Nitekim İngiltere, 1580 tarihli bir ahidname ile Osmanlı Devleti'nden Garp Ocaklarına konsolos ikâmesi müsaadesini aldı. Bu ahidname ile ayrıca Ocak korsanlarının İngiliz gemilerine saldırımları da yasaklanmıştı.³⁶⁶

Konsoloslar öncelikle Kuzey Afrika kıyı şehirlerinde de faaliyet gösteren Levant Company adlı şirket tarafından belirleniyor ve ardından İngiltere tahtından görev yerlerine atanıyordu. Her zaman etkili olmasalar da ilk savunma hattını bu konsoloslar teşkil ediyordu.³⁶⁷ Bu maksatla İngilizler, ilk defa 1585'te Cezayir'e bir konsolos atadılar: Mr. John Tipton. Bu zat Trablusgarp ile de ilgilenecekti. Zira İngilizler Trablus'la ticaretlerini geliştirmek istiyorlardı. Trablus'a halat, katran, kurşun, barut, baharat ve pamuklu dokuma getiren İngilizler; vilayetten kına, yün, mum, deri, arpa ve tuz alıyorlardı. Ayrıca Trabluslu tüccarların İç Afrika'dan kabilelerle getirebildikleri devekuşu tüyü, fildişi, tabaklanmış Sudan derisi de İngilizlerin satın aldıkları emtiadandı. Fakat Trablus'a müstakil konsolos atama işi, 17. yüzyılın ortalarına kadar sarktı. 1651'de denizcilik kanununu hazırladıktan sonra İngilizler, artık deniz taşımacılığına ve ticarete daha fazla ihtimam göstermeye

³⁶⁴ İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki iktisadî ilişkilerin kurulmasından Balta Limanı Antlaşması'na kadar olan süreç için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, **Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı - İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1580-1850)**, TTK Yayınları, Ankara 2013.

³⁶⁵ Pennel, **a.g.e.**, s.16.

³⁶⁶ Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile İlişkileri", s. 65.

³⁶⁷ Pennel, **a.g.e.**, s.16-20.

başladılar. Bu da doğal olarak Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika eyaletleriyle İngilizlerin çatışmalarını artırdı.³⁶⁸

Bu süreçte Trablus'ta resmi olarak ilk konsolos ikâme ve konsolosluk binası inşa eden devlet İngiltere oldu.³⁶⁹ Fiili olarak 1654'te Trablus'a gelen Amiral Blake'in Trablus'taki ilk İngiliz temsilci olduğu söylenebilir. Onun amacı fidyeye karşılığında vatandaşlarını esaretten kurtarmaktı. Ancak Amiral Blake'in bu vazifesi resmi olarak konsolosluk sayılmasa da 1658 yılında gelen Amiral Stoakes'in Trablus'a bıraktığı Samuel Tooker'ın konsolosluğu kesindir.³⁷⁰ İngiltere'nin İstanbul'daki sefiri Thomas Bendish'in gayretleriyle Lord Oliver Cromwell, Amiral Stoakes'i bir antlaşma yapmak için Trablus'a göndermişti. Bu tarihte iki hükümet arasında bir ittifakname imzalandı. Samuel Tooker da buna istinaden Trablus'a geldi. Bu da İngiltere'ye Trablusgarp'ta diplomatik bir öncelik kazandırdı.³⁷¹

Bu dönemde Trablus Hâkimi olan Sakızlı Osman Paşa korsanlığa çok önem veriyordu. 24 adet gemi yaptırıp Akdeniz'e göndermişti. Diğer taraftan da serbest ticarete engel olup bütün sahil boyunca ve transit sahra ticaretinde tekel oluşturdu. Ayrıca limandaki İngiliz gemilerinden konsolosluk aidatı almaya da başlamıştı. İngiliz konsolosu Tooker ise bu tekeli ve aidatları reddediyordu. Fakat bir netice elde edemiyordu.³⁷²

1662 yılında İngiltere Kralı II. Charles tarafından Trablus'a gönderilen Sir John Lawson, Sakızlı Osman Paşa'dan İngiltere ile Trablusgarp Ocağı arasında Cromwell döneminde yapılan antlaşmanın yenilenmesini talep etti.³⁷³ Paşa, iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldığı için 18 Ekim 1662'de³⁷⁴ antlaşmayı imzaladı.³⁷⁵ Bu antlaşma, Trablusgarp tarihinde bir dönüm noktası oldu. Osmanlı

³⁶⁸ Ali Hasan Nemr, "et-Tedahhulü'l-İngilîzî fî Trablus el-Garb hılâle'l-Karnî's-Sâbi' Aşer", **Mecelletü Câmîatü Zikâr**, S.2, C.4, Eylül 2008, s.43.

³⁶⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.253-254

³⁷⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.157.

³⁷¹ Ali Hasan Nemr, **a.g.m.**, s.43-44.

³⁷² Pennel, **a.g.e.**, s.33.

³⁷³ Rossi, **a.g.e.**, s.234; 1661 Temmuzunda İngiliz Kavalier Paul, 1662 Nisanında da Amiral Roger, Trablus'a saldırmıştı. Ardından anlaşma imzalandı. Bkz. Ali Hasan Nemr, **a.g.m.**, s.44, dp.29.

³⁷⁴ Osmanlı Devleti'nin hiçbir şekilde dahil olmayan bu 15 maddelik anlaşmada Sakızlı Osman Paşa, Trablus Krallığı'nın Hâkimi olarak kaydedilmiştir. Anlaşma maddeleri için bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s.710-713.

³⁷⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.164.

Devleti'nin Trablusgarp üzerindeki otoritesi tartışmalı hâle gelmişti. Bir yıl sonra 1663'te İstanbul'daki İngiltere Sefiri, hükümetinin talimatına uyarak vatandaşlarının serbest ticaret yapmalarını temin etmek ve onları korsan saldırılarından korumak amacıyla Osmanlı sarayından bir ferman çıkarttı. Bu fermana göre Bâbüâlî, İngiltere ile yapılan barış antlaşması şartlarına uyulmadığında Trablus, Tunus ve Cezayir'in cezalandırılmasını kabul ediyordu. Yani İngiltere, Garp Ocaklarına antlaşmadan doğan hakkıyla savaş açtığında bu Osmanlı Devleti ile bir savaş sebebi sayılmayacaktı. Sefirin Sekreteri Rycault bu hükmün bir suretini Trablus, Tunus ve Cezayir vilayetlerine götürmekle görevlendirildi. 29 Ağustos'ta Kaptan William Berkeley komutasındaki Bonaventura adlı gemiyle Trablus'a geldi. Osman Paşa onları hoş karşıladı ve antlaşma şartlarına uyulacağı taahhüdünde bulundu.³⁷⁶ Böylece yeni bir süreç başlamış oldu. Artık yabancı devletler, Osmanlı korkusu olmadan vilayete saldırabileceklerdi.

O dönemlerde Trablusgarp'ın en güçlü ve kudretli valisi olmasına rağmen yaptığı zulümler Osman Paşa'nın sonunu hazırlamıştı. Onun 1672'deki intiharından sonraki dönemde 1676'ya kadar Trablus'ta esir olarak bulunan Gerard adlı bir Hıristiyan cerrahın verdiği bilgilere göre o sırada İngiltere Konsolosu Nathaniel Bradley idi. Bali Dayı dönemi (1672-1675) ve sonrasında Osman Paşa ile İngilizler arasında yapılan sulh şartları ortadan kalkmıştı. Ağustos-Eylül 1674'te 6 Trablus gemisi, 2 İngiliz gemisini (Martin - Hunter) ele geçirdi. İlki Venedik'ten Kadiz'e, ikincisi de Livorno'dan İzmir'e gidiyordu. İngiltere, Trablus'a Orta Akdeniz'deki İngiliz donanması komutanı Sir John Narbrough'u gönderdi. Ona Trablus'taki İngiliz Konsolosu Nathaniel Bradley de eşlik ediyordu. Donanma 3 Mart 1675'te geldi. Bradley ganimet olarak alınan iki geminin hamulesini talep etti. Dayı bunu muvafık görmedi. Bilakis Mendirek Burcu³⁷⁷ yakınında liman için gerekli olan savunma durumuna geçildi. Ayın yirmi altısında İngiliz gemileri savunma hatlarını bombaladı ve Trablus'u ablukaya aldı. Sonra Malta'ya yöneldiler. Trablus korsanları ablukayı yarıp çıktı ve doğuya yöneldiler. Sapienza adası yakınlarında İzmir'den Livorno'ya

³⁷⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.234-235.

³⁷⁷ Burada daha önce eski bir burç olmalıdır. Zira Mendirek Burcu'nu Karamanlı Ahmed Paşa yaptırmıştır. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.55.

giden Bristol ticaret gemisini de ele geçirdiler. Geminin hamulesini Derne'ye boşalttılar oradan da kara yoluyla Trablus'a naklettiler.³⁷⁸

24 Ocak 1676 gecesi İngiliz donanması tekrar Trablus'a geldi. Teğmen Cloudsley Shovell kumandasındaki bazı gemiler gizlice Trablus limanına girip Dayının 4 gemisini ateşe verdi.³⁷⁹ İngilizler 26 Ocakta da şehri topa tuttu. Sonra ablukayı devam ettirdi. Şehir çok zor durumdaydı. Her yeri korku kaplamıştı; en kötüsü de şehre yapılacak bir taarruzdu. Ocak ve şubat ayları boyunca Misrata'ya kadar bütün sahil İngiliz gemileri tarafından kontrol altında tutuluyordu. İngilizler bazı küçük deniz vasıtalarını da ele geçirmiş ve yakmıştı. İngilizlerin İstanbul'daki elçileri Finch'in Sadrazama sunduğu Dayı hakkındaki şikâyet mektubundan sonra işler değişmeye başladı.³⁸⁰ 15 Mart 1676'da İbrahim Dayı sulh yapmak zorunda kaldı. Bu antlaşmaya göre, Trabluslular kendilerine hiçbir fidye ödenmeden İngiliz esirlerin ve reyanın tamamını serbest bırakmaya ve Britanya kralı ve halkına ihanet ettikleri için de 80.000 dolar vermeye mecburdular. Ayrıca İngilizler barışı bozacak herhangi bir faaliyetin en şiddetli şekilde cezalandırılacağı yolunda tehdit ettiler.³⁸¹

Mısırlıoğlu İbrahim Dayı bu antlaşmadan sonra tahtında çok fazla oturamadı ve öldürülme korkusuyla vilayetten kaçtı. Bu kaçış J. Narbrough'u şaşırtmıştı; ama vakit kaybetmeden yeni dayı Mustafa ile antlaşmayı yeniledi (1677). Mustafa Dayı'nın vefatından sonra İngiliz Konsolosu H. Caple bu antlaşmaya 28 Mayıs 1678'de zeyl yaptı ve bunu Osman Dayı'ya kabul ettirdi.³⁸² H. Caple'den sonra

³⁷⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.239, 247.

³⁷⁹ Pennel, **a.g.e.**, s.34

³⁸⁰ Ali Hasan Nemr, **a.g.m.**, s.45; Sadrazam, Garp Ocakları'nın Osmanlı Devleti'nin anlaşmalı olduğu devletlere bu gibi korsan saldırılarını tasvip etmiyordu ve hemen Selim Ağa adında birini Garp Ocaklarına göndermişti.

³⁸¹ Rossi, **a.g.e.**, s.247-248; Bu antlaşma metni "Lewis Hertslet (Ed.), **A Complete Collection of the Treaties and Conventions and Reciprocal Regulations Subsisting between Great Britain and Foreign Powers**, Vol.I, London 1827, s.128'de neşredilmiştir. İbrahim Dayı'nın imzaladığı bu antlaşmada Halil Paşa'nın da imzası vardır. 23 maddeden oluşan bu anlaşmanın tarihinde bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Anlaşma metninin altında Hicri olarak 29 Zilhicce 1086 tarihinin karşılığı eski stilde 5 Mart 1675 olarak verilmiştir. Şimdiki programlara göre bu hicri tarihin karşılığı 15 Mart 1676'dır. Anlaşmanın İngilizcesi için bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s.713-718.

³⁸² Rossi, **a.g.e.**, s.249-250.

1679-1685 arasında İngiliz konsolosu Thomas Baker idi. yardımcısı Thomas Goodwyn ona halef oldu.³⁸³

Tablo 5: Nisan 1679 – Mayıs 1685 arasında Trablus korsanları tarafından ele geçirilen ve Trablus’la ticaret yapan İngiliz gemileri³⁸⁴

Yıl	Ele geçirilen	Limana Gelen	Limandan Ayrılan
1679		6	4
1680		4	5
1681		2	3
1682		1	1
1683		5	4
1684		4	4
1685		2	2
Toplam		24	23

7 Mayıs 1691’de İmam Mehmed Paşa İngiltere ile olan antlaşmayı yeniledi. 11 Ekim 1694’te İngiltere konsolosu, Mehmed Paşa’dan Fransız nüfuzunu dengelemek için konsolosluk ve bayrak asma imtiyazlarının aynılarını talep etti ve kazandı.³⁸⁵

İmam Mehmed Paşa döneminde 6 Nisan 1699’da İngiltere ile 21 maddelik yeni bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma ufak değişiklikler ve ilavelerle Trablusgarp’ta takriben 40 yıl cari oldu. Antlaşmanın bir tarafı İngiltere Kralı adına Trablus’a gelen heyetin başı ve geminin kaptanı idi. Diğer tarafı ise Trablusgarp Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Trablusgarp Mirlivası (Ordu Komutanı) Halil Bey idi. Antlaşma maddeleri şunlardır:

³⁸³ Pennel, a.g.e., s.53-54.

³⁸⁴ Pennel, a.g.e., s.41.

³⁸⁵ Rossi, a.g.e., s.259.

1. Trablus gemilerinden biri denizde bir İngiliz gemisi ile karşılaşırna ona müdahale etmeyecek ve zarar vermeyecektir.

2. Trablus limanına gelen İngiliz gemilerindeki tüccar bir şey sattığında ondan %3'ten fazla gümrük vergisi alınmayacak.

3. Trablus limanına veya diğer Garp Ocaklarına gelen İngiliz gemilerindeki tüccarın ticaretine hiçbir şekilde engel olunmayacak.

4. Trablus gemileri denizde İngiliz gemileriyle karşılaşırna Trablus gemilerinden sadece 2 adam İngiliz gemisine çıkar. İngilizlerin gerekli belgeleri varsa 2 görevli teftiş yapmadan gemilerine geri döner. Belgeleri yoksa gemiye bakılır. Eğer İngilizler çok diğer devlet tebaası az ise müdahale edilmez. Fakat aksi durumda yani İngilizler az sayıda yabancılar çok sayıda ise gemi Trablus limanına çekilir. Gemidekiler düşman bir devletin tebaası ise konsolosun gözetiminde gemi müsadere edilir.

5. Trablus gemileri denizde İngiliz gemileri ile karşılaştığında İngilizlere sıkıntı çıkarmadan istedikleri tarafa gitmelerine izin verir.

6. Şiddetli bir fırtına İngiliz gemilerinden birini Trablus limanına veyahut başka bir limana attığında kurtulanlara hiçbir şekilde zarar verilmeyecektir.

7. Kuzey Afrika vilayetlerinden biri ile İngiltere arasındaki antlaşma bozulduğunda Trablus gemileri bu vilayetlerden biriyle ortak hareket ediyor ve onlara katılmış olsa bile İngiliz gemilerine dokunmayacaktır.

8. Cezayir ve Tunus vilayetleri İngilizlerle yaptıkları antlaşmayı bozarlarsa rüzgâr sebebiyle İngilizler gemilerini değiştirmek, bir gemiden başka bir gemiye intikal etmek istediklerine buna izin verilir. Aynı şekilde İngilizlerin gemilerindeki malları satmalarına da izin verilir. Ancak çarşı-pazardan bir şey almalarına kesinlikle müsaade edilmez.

9. İngilizlerden biri Trablusgarp'ta vefat ederse terekesi İngiliz Konsolosu'na gönderilir. Kimse buna engel olmaz.

10. Bir İngiliz tüccarın üzerinde başkalarının alacağı olsa ve bu borcu ödeyecek bir şey bırakmadan vefat etse kimse bu borcu İngiliz konsolosundan veya hemşerisi olan diğer İngiliz tüccarlarından birinden isteyemez.

11. İngilizlerin arasında hukuki bir anlaşmazlık çıkarsa bu dava sadece İngiliz konsolosu tarafından görülür. Bir İngiliz ile bir Müslüman arasında

anlaşmazlık çıkarsa bu dava Kaledeki Kadı'ya götürülür. Onun huzurunda dava görülür.

12. İngilizlerden biri, bir Müslümanı öldürmekle suçlanırsa Kadı'nın deliller sabit olduktan sonra idam hükmü verme yetkisi vardır. Ancak suçlu kaçarsa konsolosa karşı düşmanca bir harekette bulunulmayacaktır.

13. İngiliz konsolosu yola çıkmak veya devletine ait gemilere gitmek istediğinde kesinlikle men' olunmayacak ve herhangi bir sıkıntı çıkarılmayacaktır.

14. Bu antlaşmayı bozacak bir durum hâsıl olduğunda konsolos ve İngiliz vatandaşları istedikleri yere gitmekte serbest olacak; kendilerine hiçbir sıkıntı çıkarılmayacaktır.

15. İngiliz gemileri, Trablus düşmanlarından bir devletin mallarını gemileriyle taşıma yaptığı sırada Trablus'a gelmek zorunda kalırsa ve eyaletten de talep olursa gemideki malları satabilir.

16. İngiliz gemileri Trablusgarp vilayetine demirlediğinde vilayetteki esirleri gözetmek ahalinin vazifesidir. Eğer bir esir kaçıp İngiliz savaş gemilerinden birine ulaşırsa bu esir geri verilmez; konsolosa veya İngiliz tüccara baskı yapılmaz.

17. Trablus'a gelen tüccarlar hangi milliyetten olurlarsa olsunlar İngiliz konsolosluğuna gitmek istediklerinde kendilerine herhangi bir engel ve zorluk çıkartılmayacaktır. Ticaret yapmak isterlerse belirlenen kanuni meblağı İngiliz konsolosuna öderler. Diğer devlet konsoloslarının buna itiraz etme veya müdahale etme hakları yoktur.

18. İngiltere ile Trablusgarp arasındaki barışı tekit etmek ve dostluğu belli etmek gayesiyle İngiliz gemileri Trablus limanına geldiğinde selamlama için kale ve burçlardan 27 pare top atışı yapılır.

19. İngiliz konsolosunun tercüman ve aracıları tayin etme veya azletmesinde bir beis yoktur.

20. İngilizler Trablusgarp'la antlaşma yapmak isteyen ilk devlet olup antlaşmayı da yeniledikleri için İngiliz Konsolosunun Ramazan Bayramı'nda kalede gerçekleşen bayramlaşma merasiminde önceliği olacaktır.

21. Bu antlaşma 1110 [1699] tarihinde yapılmıştır.³⁸⁶

³⁸⁶ Bergna, a.g.e., s.203-206.

Bu antlaşma ilk olarak Osman Dayı ve Mehmed Bey tarafından Zilkade 1112'de (9 Nisan 1701); ardından yeni Dayı Mustafa ve Mehmed Bey tarafından Rebiülevvel 1113'de (16 Ağustos 1701) yenilendi. Ardından Halil Bey, Dayılığı ele geçirmesiyle birlikte kayınpederi Mehmed Paşa ile beraber 13 Receb 1115'te (23 Kasım 1703) antlaşmayı tekrar yeniledi. Halil Paşa Trablus'tan kovulunca bu sefer İbrahim Dayı ve Mehmed Bey tarafından Şevval 1121'de (Aralık 1709) bu antlaşma tekrar yenilendi. Karamanlılar öncesi son olarak Cemaziyelevvel 1123'te (27 Haziran 1711) İbnülcin Mehmed ve Mahmud Ebu Muyis'in imzalarıyla antlaşma yenilenmiştir.³⁸⁷

5.3.5.3. Hollanda

Hollanda, 16. yüzyılda Felemenk Cumhuriyeti adı ile bağımsız devlet olma sürecine girmişti. Uzun yıllar Katolik-Protestan mücadelesiyle beraber İspanya, Fransa ve İngiltere nüfuz mücadelesine sahne olan Felemenk Cumhuriyeti önce İngiltere ve Fransa tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmış; ardından 1648 yılında imzalanan Westfalya antlaşması ile de İspanya tarafından tanınarak tamamen bağımsız hale gelmiştir. Bu tarihten sonra Felemenk Cumhuriyeti bünyesinde yer alan eyaletlerden biri ve en güçlüsü olan Hollanda Eyaleti nüfuzunu artırarak 1651 yılında diğer eyaletlere liderliği kabul ettirmiş ve Felemenk Cumhuriyeti'nin idaresini üstlenmiştir.³⁸⁸ Birliğini ve bağımsızlığını sağladıktan sonra Akdeniz'deki etkinliği artan Hollanda, donanmasının da gücüyle 17. yüzyılda Akdeniz ticaretinin en önemli aktörlerinden biri haline geldi. Rakipleri ise İngilizler ve Fransızlardı. Venedik, Napoli, Ceneviz gibi diğer devletlerin bu üç devlet gibi güçlü bir donanmaları yoktu. Bu sebeple ikincil güçler olarak Akdeniz'de yer alıyorlardı.

Hollandalılar Akdeniz ticaretlerini emniyete almak için Amiral Ruyter kumandasında bir donanmayı 1662'de Akdeniz'e gönderdiler. Ruyter, Cezayir ve Tunus ile bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmanın bir benzerini de Trablusgarp ile yapmak istiyordu. 18 Ağustos 1662'de Trablus'a geldiğinde Sakızlı Osman Paşa onu çok iyi

³⁸⁷ Bergna, **a.g.e.**, s.206-207; Son yapılan yenilemede İbnülcin Mehmed, Trablus Beyi (Trablus Hâkimi) olarak Mahmud Ebu Musa da Trablus Livası Beyi (Trablus Ordu Komutanı) olarak antlaşmaya imza atmıştır.

³⁸⁸ Cevdet Küçük, "Hollanda", **DİA**, C.XVIII, İstanbul 1998, s.220.

karşılıdı; fakat antlaşma yapılmadı.³⁸⁹ Sadece 80 Hollandalı esir, fidye karşılığı serbest bırakıldı.³⁹⁰

1682 yılında Hollanda ile Trablusgarp Ocağı arasında bir antlaşma yapıldı ve bu antlaşmanın akabinde Trablus'a ilk Hollanda Konsolosu Zacharias Cousart atandı (1683). Konsolosun atanması o sırada Hollanda'nın Kuzey Afrika ticareti sorumlusu Thomas Hees tarafından gerçekleştirilmişti.³⁹¹ Thomas Hees'in bir görevi de Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Hâkimlerine antlaşma hediyeleri vermektir. Hollandalılar Akdeniz'de bekleyen güçlü donanmalarına rağmen güç kullanmak yerine hediyelerle işlerini halletme yoluna gitmişlerdi. Zira Hollandalıların bu limanlarda ticaretleri sınırlıydı.

1693'te Hollanda-Trablusgarp ilişkileri gerildi ve Hollanda Konsolosu Convert, Trablus'tan kovuldu. 1682'de yapılan antlaşma da geçersiz hale geldi. Bu hal, 10 yıl devam etti. 1703 yılında Hollanda adına Yahuda Cohen antlaşmayı yeniledi; fakat antlaşmanın mevki-i icrada kalması çok sürmedi. Tekrar görüşmeler ve ilişkilerin kurulması ancak Karamanlı Ahmed'in valiliğinde gerçekleşti.³⁹²

5.3.5.4. Venedik

17.yüzyıl öncesi İtalyan site devletleri sık sık Garp Ocakları'yla mücadele ediyordu. Fakat Akdeniz'deki iktisadi yapı değişince büyük ölçüde zayıfladılar. Bu site devletlerinin en güçlüsü Venedik idi. 15. ve 16. yüzyılda Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaşlarda doğudaki pek çok toprağını kaybeden Venedik'in elinde 1670'lerin sonuna kadar sadece Korfu, Ayamavra, Kefalonya ve Zanta kalmıştı.³⁹³

Osmanlı topraklarında eskiden beri ticaret yapma imtiyazına sahip olan Venedikliler, 16. yüzyılda Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarında müstakil ticaret yapma müsaadesi almasından rahatsız olmuştu.³⁹⁴ Bu sebeple 16. yüzyıl sonlarında gemicilik, finans ve toprak yatırıma yöneldiler. Artık mallar Felemenk Cumhuriyeti gibi Avrupa devletleri tarafından taşınıyordu. Bir süre sonra gemi

³⁸⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.234.

³⁹⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.164.

³⁹¹ Pennel, **a.g.e.**, s.22.

³⁹² Feraud, **a.g.e.**, s. 274.

³⁹³ Pennel, **a.g.e.**, s.22-23

³⁹⁴ Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile İlişkileri", s. 67.

yapımının da azalması, korsanlara karşı tüccarların korunmasını zayıflattı ve bu Venedik ticaret gemilerini korsanlar için daha kolay hedef haline getirdi.³⁹⁵ Bu saldırılar Venedik deniz ticaretini ciddi sıkıntıya düşürdü. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde işler daha da kötüleşti. İspanya Kralı III. Felipe, Venedik'e savaş açmıştı (1613-1617). Ardından veba salgını çıktı.³⁹⁶ Girit'in fethi³⁹⁷ dolayısıyla bu sefer Venedik, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldi. 1645-1669, 1684-1699, 1714-1718 arasında Girit Savaşları yaşandı. Bu süreçte Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika vilayetleri olan Garp Ocaklarını da bu savaşlara katılmaya teşvik etti. Bazen bilfiil savaşa iştirak eden Garp Ocakları donanmaları bazen de Venedik ile müttefiklerinin Akdeniz'deki gemilerine saldırmayı tercih ettiler. Korsanlık bu dönemde ciddi şekilde arttı. Korsanlığın zararları yanında Fransız ve İngiliz ticaretinin Akdeniz'de iyice güçlenmesi Venedik'in Akdeniz ticaretini baltalamıştı.

Girit Savaşları'ndan en çok istifade edenlerden biri de Trablusgarp Dayısı Sakızlı Osman Paşa oldu. Osman Paşa, 24 adet gemisiyle savaşı fırsata çeviriyor; savaş dolayısıyla Girit'e yardıma giden erzak ve mal yüklü Hıristiyan gemilerini avlıyordu. Fakat sonunu da böyle bir faaliyet sonucu 1672'de ele geçirilen bir Fransız gemisiyle iki Venedik gemisi hususunda ortaya çıkan ganimet paylaşımı kavgası getirdi.

Trablusgarp'ın batı ucunda bulunan Züvâga, Venedikliler için önemli bir yerleşim yeri idi. Venedikli tüccarlar buraya, valinin işlettiği tuzludan tuz almak için devamlı gelip giderlerdi. Her kargo için valinin tuzla işletmesi müdürüne ya parça parça yahut yıllık 2000 eskudo vergi verirlerdi. Bu işleri için de Trablus'ta daimi bir elçi bulundurlardı.³⁹⁸ Yine Trablusgarp'ın Fizan'la yaptığı ticarete Venediklilerin katkısı vardı. Fizan'a Venedik'ten gelen altın ve gümüş işlemeli dokumalar ve sarı

³⁹⁵ Mesela 1580 sonbaharında bir ay içerisinde 25 Venedik gemisi Garp Ocakları korsanları tarafından ele geçirilmişti. Bkz. Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile İlişkileri", s. 68.

³⁹⁶ Pennel, **a.g.e.**, s.23.

³⁹⁷ Girit, 1645'te başlayan savaşın ilk yıllarında Osmanlı Devleti tarafından büyük ölçüde fethedilmişti. Yalnız Kandiye Kalesi ele geçirilememişti. Kandiye Kuşatması 1648'de başlayıp 1669'a kadar sürdü.

³⁹⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.241.

bakır gönderiliyor; oradan gelen köle dışındaki ham madenler, altın tozu, fildişi gibi diğer malların bir kısmı da Venedik'e gidiyordu.³⁹⁹

Venediklilerin 17.yüzyılda Trablusgarp'a has bir konsolosları yoktu. Kuzey Afrika kıyılarında Venediklilerin ticari çıkarlarını korumak ve düşmanca saldırılar sebebiyle ortaya çıkan problemleri çözmek hususunda İstanbul'daki Baylosları yetkiliydi. Ticaret yaptıkları şehirlerde de devamlı surette bulunan tüccar sınıfından adamları vardı.

1665 yılında Bayram Reis kumandasındaki 4 Trablus gemisi Sapienza adasında Venediklilerle savaşır Hercule adlı bir gemilerini ele geçirdi. O kadar çok Venedikli esir alınmıştı ki Osman Paşa, yeni bir hapisane yapılmasını emretti. Turgut Sarayı yakınında yapılan bu hapisaneye Saint Michel Hammamı deniliyordu.⁴⁰⁰

1672-1678 yıllarında İstanbul üzerinden Trablusgarp'la ilişkilerini geliştiren Venedikliler, Morosini adlı temsilcileri vasıtasıyla 1676'da Tunus ve Trablusgarp'la bir antlaşma müzakeresi yaptı. Buna göre 4'ü Tunus'tan 4'ü Trablusgarp'tan ruhsatlı 8 Venedik gemisi herhangi bir korsan saldırısına uğramadan ithalat ve ihracat için Trablusgarp iskelelerine serbestçe gelip gidecekti. Fakat bu müzakere yeniden Trablusgarp tahtını ele geçirmeye çalışan fakat başarısız olan Mısırlıoğlu İbrahim ile yapılmıştı. Baylos Morosini eli boş döndü.⁴⁰¹

1683 yılında Nicolo Barbich isimli Selveli birisi 5 yıl esir olarak kaldığı Trablus'a Venedik Konsolosu olarak atanmayı talep etmişti. Fakat *Cinque Savi alla mercanzia* (Beş Bilge Tacir) Trablus'ta böyle bir konsolosluk tesisi fikrini, ticari saygınlıklarına zarar vereceği düşüncesiyle uygun görmedi. Venedik idarecileri özellikle vatandaşlarından esir olanların himayesi ve kurtarılmaya çalışılmasına ihtimam göstermeyi tercih ediyorlardı.⁴⁰²

³⁹⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.262.

⁴⁰⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.165.

⁴⁰¹ Rossi, **a.g.e.**, s. 254.

⁴⁰² Rossi, **a.g.e.**, s.255.

5.3.5.5. Livorno (Ligorne) ve Malta gibi Korsan Üsleri

Akdeniz’de İngiliz, Fransız ve Felemenk nüfuz mücadelesinden istifade eden bir İtalyan site devleti vardı: Toskana Grandükü’nün mülklerinden biri olan Livorno. 1560’larda nüfusu 560 iken Cosmo II de Medici (1537-74) ve oğlu Ferdinand (1587-1609) dönemlerinde şehir hızla büyüdü. 1601’de nüfusu 5.000 idi. Şehrin büyümesi hem ticarete hem de korsanlığa dayanıyordu. Cosmo’nun kurduğu Saint Stefano Şövalyeleri 1564’te ilk korsanlık faaliyetini gerçekleştirdi. Zamanla Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika’da korsanlıklarıyla nam saldılar. 17. yüzyıl Akdeniz ticaretinde önemli bir merkez olan Livorno’da mühim bir İngiliz tüccar komitesi ile beraber bir Yahudi tüccar komitesi de vardı. Bu tüccarların geniş bir ticaret ağı vardı. Mesela Saminiati ailesi Akdeniz’i ve Avrupa’nın birçok bölgesini kapsayan bir ticaret ağı kurmuştu. Trablus’ta da bir temsilciliği bulunan Livorno, 1675’te gerçek bir serbest limana dönüşerek ticaretten elde ettiği kârı azami ölçüde artırmıştı.⁴⁰³

Trablusgarp’ın fethi sürecinde de anlatıldığı gibi Malta Şövalyeleri, Rodos’un Kanuni Dönemi’nde fethinden sonra 1530 yılında Şarlken tarafından Malta’ya yerleştirilmiş Saint John Şövalyeleri’dir. Trablus şehrinin idaresini de üstlenen Şövalyeler, 1551’de şehrin fethinden sonra adalarına dönmüşler; fakat Trablus’u geri alma düşüncesini hiçbir zaman terk etmemişlerdi. Bu açıdan sık sık Trablus ve çevresine saldırıyor; Müslümanları esir edip büyük zararlar veriyorlardı. Ayrıca İspanya kralını ve diğer Hıristiyan güçleri de devamlı tahrik ederek kaybettikleri toprakları geri almaya çalışıyorlardı. Bu faaliyetleriyle komşu Katolik güçlere köle denizciler temin eden Malta, Akdeniz’in en önemli köle pazarı olmuştu.⁴⁰⁴

Malta Şövalyelerinin korsanlık faaliyetleri ve Müslümanlara verdiği zararlar önceki bölümde zikredildiği için burada ayrıca bir döküm yapılmayacaktır.

⁴⁰³ Pennel, a.g.e., s.25.

⁴⁰⁴ Pennel, a.y.

Aşağıda, Dayılar Dönemi'nin sonlarına doğru vilayetin korsanlık faaliyetleri ve deniz ticareti ile ilgili bazı ipuçları veren, İngiliz Konsolosu Thomas Baker'ın günlüklerinden elde edilen verilerle oluşturulan tablolar yer almaktadır.⁴⁰⁵

Tablo 6: 1679-1685 yılları arasında Trablus korsanları tarafından ele geçirilen gemi ve esirlerin değeri (dolar olarak):⁴⁰⁶

Yıl	Gemi Adet	Ortalama bir gemi \$	Gemi Değeri Toplam \$	Esir AdetxDeğer	Esir Değeri Toplam \$	Gemi ve Esir Değeri Toplam \$
1679	4	29.225	116.900	106x300	31.800	148.700
1680	20 (-3=17)	20.212	343.600	342x3/200	73.000	426.600
1681	8	13.200	105.600	342x200	23.600	129.200
1682	9	5.889	53.000	228x200	45.600	98.600
1683	14	14.686	205.600	142x200	28.400	234.000
1684	17	5.606	93.500	91x2/300	27.300	122.600
1685	3 (-1=2)	60.000	120.000	58X300	17.400	137.400
Toplam:	75 (-4=71)	14.648	1.040.000	1.085	247.100	1.297.100

⁴⁰⁵ Bu veriler, C.R. Pennel'in Thomas Baker'ın raporlarını ihtiva eden ve kendisinin yayına hazırladığı kitabın giriş bölümünden alınmış ve Pennel'in hazırladığı tablolar aynen tercüme edilerek buraya aktarılmıştır.

⁴⁰⁶ Pennel, **a.g.e.**, s.46; 1680'de bir gemi battı, iki tanesi Cezayir'e satıldı. Bunlar ortalamaya ve toplama dâhil değildir; parantezle gösterilmiştir. 1685'te bir Fransız gemisinin değeri verilmemiştir. Bu sebeple ortalamada yer almıyor, parantezle gösteriliyor. Alınan esirlerin değeri 1680'de 300 dolardan 200 dolara düşüyor, 1684'te tekrar 300 dolara yükseliyor.

Tablo 7: Nisan 1679 – Mayıs 1685 arasından ele geçirilen gemilerin milliyetlere göre dökümü⁴⁰⁷

Yıl	Fr.	Fel.	Cen.	Ven.	Mal.	Rag.	Nap.	May.	Liv.	Yun.	MB	T1/T2
1679	4											4
1680	6+2		3	2	2	2			(1)		2	20/17
1681	3			1		1		1			2	8
1682	1	1	1	1	1	2			1		1	9
1683	7	1		1	1		1			2	1	14
1684	5			3		1	1				7	17
1685	2(1)	1										3/2
T1/T2	30/27	3	4	8	4	6	2	1	2/1	2	13	75/71

Baker'in Trablus'ta bulunduğu 6,5 yıl boyunca toplam 75 gemi ele geçirilmiştir. Bunlardan birisi getirilmeden önce batmış, 2 tanesi Cezayir'e satılmış, bir tanesinin de değeri kaydedilmemiştir. Geri kalan 71 tane geminin değeri 1.040.000 dolar. Bunlardan 27 tanesi Fransız gemisi, 775.200 dolar değerinde ve toplam değer %74'ünü oluşturuyordu. Rakamlar, sayılar kısmen yanıltıcı olsalar da bu tablo bize Akdeniz'de Fransız ticaretinin önemini göstermektedir.

⁴⁰⁷ Pernel, **a.g.e.**, s.47; Kısaltmalar: fr(ansa), fel(emenk), cen(eviz), ven(edik), mal(ta), rag(uza), nap(oli), may(orca), liv(orno), yun(anistan), m(illiyeti) b(elirsiz). T1: yıllara ve ülkelere göre genel toplamdır. T2: İki Fransız gemisi 1680'de Cezayir'de satılmıştır. Bir Fransız gemisinin değeri 1685'te belirtilmemiştir. Bir Livorno gemisi de 1680'de Trablus'a varmadan batmıştır. Bunlar genel toplamdan düşürülmüştür.

Tablo 8: Farklı milletlerden ele geçirilen gemilerin ortalama ve toplam değerleri⁴⁰⁸

Milliyet	Bir geminin ortalama değeri (\$)	Toplam değer (\$)
Fransa	28.712	775.200
Mayorka	22.000	22.000
Felemenk	16.667	50.000
Livorno	12.000	12.000
Ceneviz	8.525	34.100
Napoli	7.500	15.000
Venedik	6.875	55.000
Raguza (Dubrovnik)	4.667	28.000
Malta	3.425	13.700
Yunan	700	1.400
Milliyeti Belirsiz	2.400	33.600

5.3.6. Dayılar İdaresi'nde Toplumsal Sınıflar Arasındaki İktidar Mücadelesi ve Kuloğullarının Yükselişi

İlk beylerbeyilerin ardından 17. yüzyıl başlarından itibaren Trablusgarp'taki Türk idaresi önemli değişiklikler geçirdi. İdari yapı büyük ölçüde asker sınıfının eline geçmiş; İstanbul'dan gönderilen Paşaların yerini "Dayı"lar almıştı. Payitaht ise gücü eline geçiren bu yeni yöneticileri, eyalette istikrarı sağladıkları sürece resmen tanıma eğilimdedi. Böylelikle Dayılardan bazıları Payitaht'ın gözüne girerek Paşalık ve Beylerbeyilik elde etti. Fakat bazı durumlarda iç anlaşmazlıkları,

⁴⁰⁸ Pennel, a.g.e., s.48; Sadece üstteki tabloda T2'de zikredilen gemiler bu tabloda kullanılmıştır.

mücadeleleri sona erdirmek için Payitaht'ın eyalete müdahalesi gerçekleşiyor ve merkezden yeni bir beylerbeyi gönderiliyordu. Ancak bu beylerbeyiler hiçbir zaman eyaletin gerçek hâkimi olma imkânını ellerine geçiremediler. Dayılar ve Dayı-Paşalar eyaletin asıl hâkimleri olmaya devam ettiler.

Bu şekilde 17. yüzyıl boyunca Dayıların idaresinde bulunan Trablusgarp'ta yönetici gruplar arasında rekabet hiç eksik olmuyordu. Bu da eyalette dâhili karışıklıklara sebep oluyor ve toplumsal sınıflar arası rekâbeti tetikliyordu. Vilayetteki başlıca toplumsal sınıflar: Türkler (Anadolu ve Balkan kökenliler, Arnavutlar), Mühtediler (genellikle Yunan adaları ve İtalyan topraklarından gelip Müslüman olanlar), Yerliler (Araplar, Berberiler), Yahudiler ve Kuloğulları idi.

Türkler genellikle yönetici sınıfı oluşturuyordu: Paşalar, Yeniçeriler (askerler) ve Reisler (denizciler). “Paşa”lar Bâbîâlî tarafından vilayet idaresine atansalar da 17. yüzyıl başlarından itibaren paşalıkları formaliteye dönüşmüştü. Asıl otorite ise askerlerin kontrolündeki Divan'ın reisi olan “Dayı”ların elindeydi. Beylerbeyilerin “Kethüda”larına mukabil Dayıların da “Kâhya” denilen bir yardımcısı vardı. Bununla beraber Paşalar otoriteyi ele geçirmek için hiçbir fırsatı kaçırmamaya çalışıyorlardı. Güç mücadelesinin bir parçası olmak konusunda arzuluydular. Yeniçeriler ise diğer unsurlarla beraber vilayetin kara ordusunu oluşturuyordu. Hepsinin başında “Bey” vardı ve Bey vilayette ciddi bir nüfuz sahipti. Zira kabileler üzerindeki otoriteyi o sağlıyordu. Bey'in yardımcısına da Kâhya deniliyordu. Ama iki Kâhya'yı ayırmak için Paşa/Dayı'nın yardımcısına “Kâhya es-Sakife” yahut Büyük Kâhya; Bey'in yardımcısına da “Kâhya el-Harb” yahut Küçük Kâhya deniliyordu.⁴⁰⁹ Reisler ise korsanlıktan elde ettikleri ganimetle vilayet idaresinde nüfuz temin ediyorlardı. Yine vilayetin denizden savunması bunlara aitti. İçlerinde belli oranda mühtediler bulunsa da bunların çoğunluğu Türk'tü ve hepsi Hanefi mezhebine mensuptu.⁴¹⁰ Bunlar arasında Türkçe yaygın olsa da İtalyanca ve Yunanca kelimelerden mürekkep bir denizci dili de oluşmuştu.

⁴⁰⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.230.

⁴¹⁰ Anthony J. Cachia v.d., **Libya: Under The Second Ottoman Occupation (1835-1911)**, Dar al-Farjani, Tripoli, s. 13-14. Osmanlı Türkleriyle beraber, Libya topraklarına Hanefi mezhebi girdi ve yayıldı. Yine aynı şekilde tasavvufi şahsiyet ve müesseselerin canlanması da bu dönemde gerçekleşti. Zira Osmanlılar İslam'ın sûfi yorumunu benimsiyorlar ve mutasavvıflara fevkalade

Mühtediler ise Hıristiyanlıktan İslam'a geçmiş; daha çok denizcilikle/korsanlıkla iştiğal eden ve buradan temin ettikleri güçle vilayetin idaresinde belli bir oranda söz sahibi olan bir zümreydi. Avrupa kaynakları genellikle mühtedileri "renegado" diye tanımlarken "turned Turk" (Türk oldu) ifadesiyle de bunların Kuzey Afrika'daki Osmanlı idaresinin bir parçası olduklarını belirtir. Mühtedilerin İslam'a geçme nedenleri çok çeşitlidir. Genel olarak Garp Ocakları'na esir düşüp, esaretten kurtulmak için Müslüman olmayı seçtikleri belirtilse de bu hepsi için geçerli değildir. Bazı yazarlar, mühtedilerin Avrupa'nın yoksul ve ezilmiş çocukları olduğu söyleyerek bu baskıcı ve şahsiyet kırıcı hayattan bunalan bu gençlerin korsanlığı çok cazip bulduklarını ve Kuzey Afrika'da kendilerine münbit bir ortam buldukları için İslam'ı seçtiklerini ifade etmektedir. Zaten Müslümanlar arasında bir sınıf farkı da bulunmuyordu. Bu gençler başarılı oldukları takdirde toplumun en üst tabakasında kendilerine yer bulabiliyorlardı. Hatta Kuzey Afrika eyaletlerinin hâkimi olanlar bile az değildi. Trablusgarp tarihinde bu şekilde yükselmiş çok sayıda mühtediyle karşılaşmak mümkündür. Mesela bunlardan ikisi olan Sakızlı Mehmed ve Osman Dayı-Paşa döneminde vilayette mühtedi nüfuzu zirveye ulaşmıştı. Mühtediler, Türk unsurun arasına karıştıkları için Hanefi mezhebinden idiler ve kendi asli lisanları dışında Türkçe konuşuyorlardı. İçlerinden Arapça'ya aşına olanlar da vardı.

Vilayetin yerli unsuru Arap ve Berberilerden oluşmaktaydı. Berberiler, bu toprakların asıl sahipleri idiler. Dört büyük kabileye ayrılıyorlardı: Levâte, Hevvâre, Nefûse ve Zenâte. Fakat 11. asırda Kuzey Afrika'yı istila eden Beni Süleym ve Beni Hilal Araplarından sonra nüfus dengesi değişti. Libya Berberileri, daha çok Benî Süleym Araplarıyla karışarak yeni bir şekil aldı. Bu Arap-Berberi ihtilatı öyle bir hâle geldi ki Berberiler artık kendilerini özellikle Yemen bölgesinden gelen hâs Araplar gibi görmeye başladılar. Bu açıdan Trablusgarp'taki kabileleri Arap ve Berberi diye ayırmak çok zordur. Ancak Araplar daha çok eyaletin kuzeyine yerleştikleri ve Arap istilasından kaçan Berberiler de vilayetin iç bölgelerine

hürmet gösteriyorlardı. Bkz. Teysir b. Musa, **el-Müctemeu'l-Arabiyyü'l-Lîbiyyü fi'l-Ahdi'l-Osmânî, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb**, Trablus 1988, s. 65-68. Libya'daki tarikatler ve kolları hakkında özet bilgi için bkz. aynı eser, s. 82-90.

yöneldiklerinden sadece Fizan, Gadames⁴¹¹ ve Cebel-i Garbî taraflarının bazı bölgelerinde has Berberilerin bulunduğu da inkâr edilemez. Arap-Berberi karışımı sadece soy-sop olarak değil, bütün sosyo-kültürel unsurlar açısından da gerçekleşmiş ve Berberiler umumiyetle Araplaşmıştır. Bu sebeple daha o dönemlerde İbn Haldun bunlara Arab-ı müsta'ceme demiştir.⁴¹² İşte bu yerli unsur, vilayette yönetici değil daha çok yönetilen sınıf idi. Zira umumiyetle kabileler halinde yaşıyorlar ve bir devlet nizamı tesis edecek güçte değillerdi. Kıyı şehirlerde oturanları daha eğitilmiş ve medeni olmak hasebiyle vilayet idaresine müftü, naib, kâtip gibi vazifelerle iştirak edebiliyorlardı. Ayrıca bunlar kentsel işgücünü de oluşturuyorlardı. Bu açıdan umumiyetle Derne bölgesine yerleşen Endülüslülerin daha medenî oldukları söylenebilir. 1555'te Turgut Paşa'nın Tâcûrâ ve Mîsrata'dan Berka bölgesine sürdüğü Araplar da Dernelilerden etkilenerek Bingazi civarında kısmen medenî bir hayatı benimsemişlerdi.⁴¹³ Bedevî bir hayat yaşayan diğerlerine ise vilayet merkezine haracını ödemek suretiyle sur dışında belli bir serbestlik altında yaşama izni veriliyordu. Bunların kendi adalet anlayışları ve buna dayalı bir hayat tarzı vardı. Mesela Kuzey Afrika çöllerinin en büyük ve güçlü kabilelerinden olan Evlâd-ı Ali Kabilesi 17. yüzyıl ortalarında "durbah" denilen bir nevi çöl kanunu hazırlamıştı ve kabile üyeleri kendi aralarında; diğer kabilelerle ilişkilerde ve düşmana karşı ittifaklarda bu kanunlara uymak zorundaydı. Libya'nın doğu bölgesindeki kabileler, Karamanlılar Dönemi'nde merkezi devlet anlayışı yerleşene kadar bu geleneksel yapıyı sürdürdüler.⁴¹⁴

Kabileler vergilerini ödemediklerinde merkezden üzerlerine asker gönderilip tedip ediliyordu. Bazen de kabileler, askerlere baskın çıkıp dâhili karışıklıkların iyice artmasına sebep oluyordu. Kabilelerin vilayet idaresine tesir etmek için bir imkânları vardı. Güç mücadelesi içinde bulunan rakiplerden biriyle

⁴¹¹ Trablusun yaklaşık 300 mil (480-500 km.) güneyinde yer alan ve birçok köyü ve kaleyi kapsayan bu bölge İç Afrika'dan Tunus ve Trablus sahillerine giden önemli bir ticaret yolunun üzerindedir. Ahalisi zengindir. Hem bölgedeki hurmalıklar hem de ticaret yönünden avantajlıdır. Biladüssudan'dan gelen tüccar, buradan geçerken vergi öder. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.797.

⁴¹² Mehmed Nuri-Mahmud Naci, **a.g.e.**, s.108-111.

⁴¹³ Berka bölgesindeki bu medenî hayat tecrübesi belki de 1951'deki Libya Krallığı'nın bu coğrafyadan doğmasının temel âmilidir.

⁴¹⁴ Tarek Ladjal, "Tribe and state in the history of modern Libya: A Khaldunian reading of the development of Libya in the modern era 1711-2011", 17 Mayıs 2016, <http://cogentia.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311983.2016.1183278>, (Çevrimiçi), 20.07.2016.

ittifak edip bunun vilayet idaresini ele geçirmesini temin etmek ve bu suretle belli bir nüfuz kazanmak ve vergiden muaf olmak başlıca siyasetleri idi. Yerli unsur Kuzey Afrika'nın genelinde olduğu gibi Malikî mezhebini⁴¹⁵ ve umumiyetle Arapça konuşuyorlardı. Ancak Cebel ve Züvvâre bölgelerinde hâlâ Hâricîliğin İbâziye kolu yaşıyordu ve Fizan, Gadames gibi bölgelerdeki has Berberiler de Berberîce tekellüm etmeye devam ediyorlardı.⁴¹⁶

Libya topraklarında Yahudilerin tarihi de çok eskilere gider. Yahudiler ilk defa Beytü'l-Makdis'in tahribi üzerine Romalılardan kaçarak Bingazi-Derne bölgesine yerleşmişlerdi. Sonraları daha batıya ilerleyerek Misillate, Cebel-i Gıryan ve Trablus'a kadar yerleştiler. İspanya'dan sürülen Yahudilerin bir kısmı da Trablus'a gelmişti. Hâra denilen mahallelerde oturan Yahudiler, umumiyetle ticaretle işigal ediyordu ve Avrupa'daki dindaşları vasıtasıyla kurdukları ticari ağ sayesinde eyalette zamanla ciddi bir nüfuz temin ettiler. Ancak nüfusları bu nüfuzlarıyla orantılı olmadığı için etkileri devamlı olmadı.⁴¹⁷

Kuloğulları ise Trablusgarp'a gelen Türk askerlerinin zaman içerisinde şehirlere yerleşip yerli kadınlarla evlenmesi sonucu oluşan melez bir toplumsal sınıftı. Fakat bunların aslı için Türk denilmesi, Osmanlı topraklarından geliyor olmalarındandır. Yoksa içlerinde Çerkes, Arnavut, Laz ve Kürt asıllı olanlar da vardı. Ancak hepsine birden Kuloğlu deniliyor ve bunlar daha çok Münşiye-Sahil, Tâcûrâ ve Misrata gibi Trablus şehrine yakın beldelelerde oturuyorlardı. Bu sınıfın avantajı hem yerli hem de Türk kanını damarlarında taşımaları sebebiyle iki toplumsal sınıf arasında irtibatı sağlamalarından geliyordu. Dezavantajları ise artık bir Türk değil de Arap gibi kabul edildikleri için yönetimde güçlü bir pozisyona sahip olamamalarıdır. Fakat bu dezavantaj, artan nüfuslarına paralel olarak yerlilerle ilişkileri sebebiyle 17. yüzyıl sonlarına doğru ortadan kalkmıştır. Zira Türkler veya Türklerin yanında yer alan mühtediler, onların yerli halk üzerindeki nüfuzlarından istifade etmek istiyordu.

⁴¹⁵ Maliki mezhebini Libya'ya hicri üçüncü asırda Trabluslu âlim Ali b. Ziyad getirmişti. Ali b. Ziyad, Medine'de İmam Malik bi Enes'ten ilim tahsil ettikten sonra memleketine dönmüş, mezhebi yaymaya çalışmış sonra Kayrevan'a geçmişti. Burada yetiştirdiği öğrencilerinden Kadı Sahnûn, Maliki mezhebinin bütün Kuzey Afrika'ya yayılmasını sağlamıştır. Bkz. Teysir b. Musa, **a.g.e.**, s.65.

⁴¹⁶ Mehmed Nuri- Mahmud Naci, **a.g.e.**, s.112.

⁴¹⁷ Cachia, **a.g.e.**, s.13-14.

Bu amaçla Kuloğullarından süvari birlikleri oluşturulup Trablus ordusuna destek kuvvet olarak ikame edilmişlerdi. Bu süreçte aynı şekilde Arap atlılarından da istifade edilme yoluna gidilmişti. Zira eyaletteki yeniçeri nüfusu iyice azalmış ve eski güçlerini kaybetmişlerdi. Yeniçerilerin yerini Arnavutlar ve Mühtediler almaya başladı,⁴¹⁸ ancak yine de içeride ciddi bir ayaklanmanın bastırılmasında yahut dışarıdan gelen bir tehlikeyi bertaraf etmekte bu unsurlar yetersiz kalıyordu. Başlarda ihtiyaç anında toplanan destek kuvvetleri olarak ikame edilen Kuloğlu ve Arap atlıları zaman içerisinde kara ordusunun önemli bir parçası oldular. Kuloğulları, Araplar arasında yaşamanın getirdiği bir tecrübe olarak zaman içerisinde kuvvetli bir soy asabiyeti de oluşturmuşlardı. Bu da bir adım sonra Karamanlı idaresinin neşet etmesine zemin hazırladı.

Kuloğulları ve Araplar, kara ordusunda ikâme edilmelerinin yanısıra kısmen denizciliğe de el atmışlardı. İngiliz Konsolosu Baker'ın 1679'da kaydettiği verilere göre vilayet donanmasını oluşturan 13 geminin reislerinden 6'sı Türk, 5'i Mühtedi, 1'i Kuloğlu ve 1'i de Arap idi.⁴¹⁹ Reislerin getirdikleri ganimet dolayısıyla iktidar üzerinde ciddi bir etkileri olduğu düşünülürse sadece bu bilgi bile vilayetteki farklı toplumsal sınıfların idaredeki gücüne işaret edebilir.

Korsanlığın yanı sıra askerlerin de iç bölgelerden topladığı vergilerle vilayet idaresine ciddi tesirler yaptığı yadsınamaz. Zaten rekabeti belirleyen asıl şey, askeri birlikler ile denizcileri kimin harekete geçireceğidir. Kim onların desteğini arkasına alırsa rekabette öne çıkıyordu. Askerlerin istediği, kendilerine düzenli olarak ganimet temin edilmesi veya kasaba ahali ile Arap kabilelerine baskı yaparak onlardan para almalarına izin verilmesiydi. Reisler de serbestçe korsanlık etmek istiyorlardı. Dayı'nın işi çok zordu. Zira askere çok geniş bir serbestlik alanı bıraksa bu ahali üzerinde zulme dönüşüp kendisini devirecek bir isyana sebep olabilirdi. Aynı şekilde korsan gemileri antlaşmalı devletlere saldırırsa bu da Trablus'un bombardıman edilmesine dönüşebilir ve Dayı'yı tahtından indirebilirdi. Diğer taraftan alanlarını daraltırsa da bu sefer maişet peşine düşen askerler ve reisler yeni ittifaklar kurarak yine Dayı'nın sonunu getirebilirdi. Bütün bunları dengede tutmak gerçekten zor bir

⁴¹⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.216-217.

⁴¹⁹ Pennel, **a.g.e.**, s.31.

işti. 1672'den sonraki süreç böyle dengeyi sağlayamayıp tahtından olan Dayılarla geçti. Kuloğullarının ilk defa ciddi bir vazife ile ortaya çıkması da bu istikrarsız dönemde gerçekleşti. Sakızlı Osman Paşa sonrasında iktidarı eline geçiren Bali Çavuş (1672-1675), eyaletin kara ordusunun başına Kuloğullarından Şaban Bey'i getirmişti.⁴²⁰ Şaban Bey ilk ciddi sınavını Tunus ordusu karşısında verdi ve Murad Bey karşısında tutunamadı. Karamanlı Hanedanı'nın kurucusu olan Ahmed Paşa'nın babası Yusuf Ağa da Halil Paşa zamanında önemli bir görev üstlendi; Münşiye-Sahil Başağası olarak Kuloğlu atlı birliklerinin komutanı tayin edilmişti. 18. yüzyıl başlarında Kuloğullarının eyaletteki nüfuzu bu sessiz adımlarla iyice arttı ve artık Kuloğulları idareyi üstlenme vakitlerinin geldiğini düşünmeye başladılar. İlk teşebbüs, İbnülcin Mehmed Bey tarafından yapıldıysa da Kuloğlu iktidarını tesis eden kişi Karamanlı Ahmed oldu.

⁴²⁰ Rossi, a.g.e., s.245.

İKİNCİ BÖLÜM

TRABLUSGARP'TA KARAMANLI İDARESİNİN KURULUŞU VE HANEDANIN İLK DÖNEMİ (1711-1795)

1. Karamanlı Ahmed Paşa (1711-1745)

Karamanlı Ahmed'in soyu bazı kaynaklarda Turgut Paşa ile gelen korsanlardan Karamanlı bir denizciye dayandırılmıştır.¹ Bergna ise Karamanlıların vilayete muhtemelen Sakızlı Mehmed Paşa zamanında geldiklerini ve dedelerinin Sakızlı Mehmed ve Osman Paşa zamanlarında Yeniçeri subayı olduğunu söylüyor.² İbn Galbun Karamanlı Ahmed'in soyunu yukarı doğru "Ahmed b. Yusuf b. Mahmud b. Mustafa el-Karamanlı" şeklinde verip Trablus'a gelen büyük cediti Karamanlı Mustafa'nın bir Yeniçeri subayı olduğunu söylemiştir.³ Doğrusu da bu olmalıdır. Evlenip askerlikten çıkmış birinin çocuğu (Kuloğlu) artık yönetime ve askerlik mesleğine yaklaştırılmıyordu. Neticede ailenin soyuna dair en üstteki isim Karamanlı Mustafa'dır. Karamanlı Mustafa'nın bir süre sonra askerlikten ayrılıp Münşiye'de bağ bahçe sahibi olduğu ve yerli bir kadınla evlendiği; buradan da Karamanlı sülalesinin çıktığı söylenebilir.

Daha önce de zikredildiği gibi Kuloğulları, Türklerle yerli kadınların evliliğinden doğan melez bir sınıftır. Aslında toplumda katı sınıflar bulunmasa da Kuloğulları, artık yönetici sınıftan sayılmadıkları için başlarda idari işlerden uzak tutulmuşlardı. Fakat 17. yüzyıl boyunca nüfusları artınca yerli halkla olan münasebetleri dolayısıyla yavaş yavaş idareye ortak edilmeye başladılar. Zira onların

¹ Charles Feraud, **Havliyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines)**, Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Karyunus Üniversitesi Yayınları, Bingazi, III. Baskı, 1994, s.263; Muhammed el-Hâdî Abdullah Ebû Uceyle, **en-Neşâtü'l-Lîbî fi'l-Bahri'l-Mütevassıt fi Ahdi'l-Üsrati'l-Karamanliyye (1711-1835) ve Eseruhû alâ Alâkâtihâ bi'd-Düveli'l-Ecnebiyye**, Menşûrât Câmîatu Kâryûnis, Bingazi 1997, s.119.

² Costanzo Bergna, **Trablus min 1510 ilâ 1850**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhiriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 1985, s.216

³ Ebî Abdullah Muhammed b. Halil Galbun et-Trablusî (İbn Galbun), **et-Tezkâr fi men meleke Tarablus ve mâ kâne bihâ min ahhâr**, Thk. Eymen el-Buhayrî, Müessesetu'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 1998, s.199.

yerli ahali üzerinde belli bir nüfuzları vardı ve büyük ölçüde yerli ahaliyle daha uyumlu idiler. Fakat ahali onları tamamen kendilerinden de saymıyordu. Dışarıdan gelen bir unsur olarak görülmeye devam ettiler. Başlarda Karamanlılar da Trablus halkının nazarında yönetimi dışarıdan gelip zorla ele geçiren bir unsur olarak görülüyordu. Ama zaman içerisinde kaynaşma artarak devam etti ve Yusuf Paşa zamanında artık yerli bir melik ailesi şekline dönüştüler.

Kuloğulları genellikle Sahil ve Münşiye denen Trablusgarp'ın hemen yanı başında bulunan verimli arazilerde ikamet ediyordu. Karamanlı ailesi bir zaman sonra diğer Kuloğulları arasında sivrilerek Münşiye'de Kuloğlu atlı birliklerinin komutanlığı görevini üstlenmeye başladı. Bu askerî birlik zaman içerisinde oluşmuş ve merkezi orduya takviye bir güç olarak iç mücadelelerde istihdam edilmeye başlamıştı. Son olarak bu görevi Karamanlı Ahmed'in babası Yusuf yapıyordu. Yusuf, Halil Paşa zamanında (1702-1709), Sahil ve Münşiye Kuloğullarından oluşturulan atlı birlikleri komuta ediyordu.⁴ Bu dönemde bir bölgedeki kuloğullarından meydana gelen atlı birliklerin başındaki komutana "ağa" deniyordu ve bütün kuloğlu atlı birliklerin idaresini üstlendiğinde bu komutana "başağa" deniliyordu. Yusuf Ağa da yararlı hizmetleri sayesinde Kuloğlu Başağalığına yükselmişti. Yusuf'un vefatından sonra Halil Paşa, oğlu Ahmed'i onun yerine getirdi.⁵ İşte bu Ahmed, Karamanlı Hanedanı'nın kurucusudur.

⁴ 20 Haziran 1700 tarihli bir risalede İmam Mehmed Paşa ile beraber daha yenice bir seferden dönen Kara Yusuf Bey'den bahsedilmektedir. İbn Galbun, 1702'de Trablus üzerine yürüyen Tunus Beyi İbrahim Şerif'in yanında eski Trablusgarp Dayısı Kahveci Osman ile Kara Yusuf Ağa'nın oğlu Şaban'ın bulunduğunu ve bu ikisinin Tunus'ta sürgün olduklarını belirtiyor. Karamanlı ailesinde Yusuf ve Şaban isimlerinin baba-oğul olarak bulunması ve burada zikredilen Yusuf Ağa hakkındaki bilgilerin Karamanlı Ahmed'in babası Yusuf hakkındaki bilgilerimizle örtüşüyor olması dikkate alınca Yusuf Ağa'nın Karamanlı Ahmed'in babası, Şaban Bey'in de Karamanlı Ahmed'in ağabeyi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kesin bir iddiada bulunmak için daha net bilgilere ihtiyacımız vardır. Bkz. Ettore Rossi, **Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974, s.261, dp.66; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.166.

⁵ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.200; Feraud, **a.g.e.**, s.263.

1.1. Kuloğulları İktidarı ve Karamanlı Ahmed'in İdareyi Ele Geçirmesi

Halil Paşa'dan sonra Trablus tamamen kargaşaya sürüklendi. Bu dönemde Tunus'ta da olduğu gibi "Bey"ler "Dayı"ların otoritesini bastırmaya başladı. Yani vilayetin asıl hâkimleri "Bey"ler oldu, Dayılar onların nüfuzu altında ezildi.

Ereğlili İbrahim Dayı, Halil Paşa'dan sonra bir süreliğine Trablus'a hâkim olmuştu.⁶ Onun döneminde denizciler mutlak hâkimiyeti eline geçirdi. Halil Paşa taraftarları ya öldürüldü ya sürüldü. İbrahim Dayı kendisini, Türk nüfuzundan kurtaran şehir halkıyla kuşattı. Askerlerinin çoğu yerlilerden oluşuyordu. İçinde Anadolulu bir Türk olan ordu komutanı Kara Mehmed'e karşı bir şüphe vardı. Onu komutanlıktan azledip Mağrib'e sürdü ve yerine atlı birliklerin komutanı Mehmed Hüseyin/Haseneyn Çavuş'u getirdi. Sonra da İbnülcin lakablı Mehmed'i, Bey yaptı.⁷ Mehmed Bey, Kuloğullarından cesaretiyle mümtaz meşhur bir denizci reisti. Ahalinin sevgisini ve beğenisini kazanmıştı. Kara Mehmed, sürgünden dönüp 1122 Recebinde (Eylül 1710) Gıryan Araplarıyla isyan çıkardı ve onları intikam almak için şehre getirdi. İbnülcin Mehmed Bey, onlarla Tâcûrâ'da karşılaştı. Kara Mehmed, 300 isyancı ile beraber savaş alanında öldürüldü.⁸

Aynı senenin (1122) Ramazan ayında İbnülcin Mehmed Bey, Ereğlili İbrahim'i şehirde kuşattı ve sonunda yakalayıp İskenderiye'ye sürgüne yolladı (Kasım 1710). Bütün güç artık kendisindeydi; fakat Dayı olmadı. Harube Camii imamı İsmail Hoca'yı Dayılığa getirdi. İşleri onun arkasından idare ediyordu. İbnülcin Mehmed Bey döneminde Kuloğullarıyla Türkler arasında şiddetli bir mücadele yaşanmaya başlamıştı. Mehmed Bey gibi Kuloğulları artık vilayetin

⁶ Ereğlili İbrahim Dayı'nın valiliği: 12.L.1121 – 14.N.1122 (15 Aralık 1709 – 6 Kasım 1710). Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **el-Yevmiyyatü'l-Lîbiyye**, 2 cilt, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, Merkezü Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyye, et-Tab'atü's-Sâniye, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 2001, C.I, s. 653-654.

⁷ Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C.I, s. 653.

⁸ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.169; Ahmed Bey en-Nâib el-Ensârî et-Trablusî, **el-Menhelü'l-Azb fî Târîhi Trablus el-garb**, 2 cilt, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul) 1317, C.I, s. 285-286.

idaresinin kendilerine geçmesini istiyor; Türk idaresinin tamamen bitirilmesi için uğraşıyordu. Bu maksatla vilayette nüfuz sahibi pek çok Türk öldürüldü.⁹

Mehmed Bey, iki aylık Dayı olan İsmail Hoca'yı da Zilkade sonunda (19 Ocak 1711) azletti. Yerine kimin geldiği şüphelidir. Bazı kaynaklarda yeni Dayı olarak el-Hac Mustafa¹⁰ ismi geçmekte ise de dönemin şahidi olan İbn Galbun, İsmail Hoca'nın yerine Dayı olan şahsın ismini el-Hac Receb olarak vermiştir.¹¹ Bu tercihe daha layıktır. Fakat o vakit Fransız konsolosu olan Poulard'ın raporuna göre Receb'in dayılığı 3 saati geçmemişti.¹² Recep'in azlından sonra ise Haziran ayında İbnülcin Mehmed Bey bilfiil vilayetin idaresini üstlendi.¹³

1710-1711 yılları arasındaki olayları takip ettiğimizde Trablus'taki tam hâkimiyetin İbnülcin Mehmed Bey'de olduğunu görürüz. Hal', rabt, tayin ve azl işleri bütünüyle onun istediği şekilde oluyordu. İbnülcin Mehmed Bey takriben 1711 Haziranında valiliğe geçtikten sonra Divan kâtiplerinden olan Ebu Musa Mahmud'u¹⁴ ordu komutanlığına getirdi.¹⁵ Bu zat şehirli, eğitim görmüş bir Arap idi. Belki de Türk ve Kuloğulları arasındaki rekâbetten istifade edip vilayette Arap idaresini başlatma düşüncesiyle¹⁶ 4 Temmuz 1711'de İbnülcin Mehmed'i gece

⁹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 169-171.

¹⁰ en-Naib, **a.g.e.**, s.286-287.

¹¹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.172. el-Hac Receb bazı kaynaklarda Recep Hamba olarak zikredilmiştir. Hamba, Türkçe'de yoldaş, refik demektir. Terim olarak ise vilayet merkezi olan Trablus Kalesi'ndeki Paşa'nın muhafızlarına "hamba" denilmekteydi. Buna göre Recep Hamba, sarayın muhafız kuvvetlerinden bir asker iken İbnülcin Mehmed Bey tarafından dayı yapılmıştır. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s. 654.

¹² Feraud, **a.g.e.**, s.266; Zayıf bir ihtimalle Recep Hamba'nın dayılığı Mahmud Ebu Musa'dan sonra da olabilir. Zira Feraud konsolos raporlarına dayanarak verdiği bilgilerde Recep ismini Mahmud Dayı'nın intiharından sonra Karamanlı Ahmed'den önce zikrediyor. Fakat karışık bir dönem olduğu için o da kesin bir şey söylemiyor.

¹³ Rossi, **a.g.e.**, s.274; Feraud, **a.g.e.**, s.255; Ocak ve Haziran arasında 6 aylık bir müddet olduğuna ve el-Hâc Recep'in de 3 saat dayılık ettiğine kani olursak İsmail Hoca ile Receb Hamba arasında başka bir şahsın dayılık etmiş olması gerekmektedir. O zaman Ahmed Bey en-Naib'e göre 5 ay 26 gün dayılık eden el-Hac Mustafa'nın bu şahıs olması mümkündür.

¹⁴ Ebu Musa Mahmud'un künyesi yerel söyleniş dolayısıyla Ebî Ümeyyis, Ebu Mûyis, Ebu Ümmis gibi farklı şekillerde zikredilmiştir. Ayrıca vazifesinin ordu komutanlığı değil Hazinesarlık olduğu da belirtilmiştir.

¹⁵ 27 Haziran 1711'de İngiltere ile yapılan anlaşmaya göre İbnülcin Mehmed, Trablus Beyi; Mahmud Ebu Ümeyyis de ordu komutanı olarak görünüyor. Burada Mehmed Bey için "Dayı" tabiri kullanılmamış; Dayı olarak da başka bir isim zikredilmemiştir. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.274, dp.3; Bergna, **a.g.e.**, s.207.

¹⁶ Tunus'taki Fransız konsolosu A. Sorhainde'nin 25 Temmuz 1711 tarihli mektubunda şu ifadeler geçiyor: "Trablus Beyi 4 Temmuz'da Mahmud tarafından öldürüldü. Mahmud, hazinedardı. Kendini Trablus Hâkimi ilan etti. Denildiğine göre katil, Halil Bey'in eski hocasıydı yani memuruydu. İdareyi de velinimeti, eski efendisi gelene kadar şimdilik muhafaza ediyordu. Ona

uykusunda öldürdü.¹⁷ Divan'a gidip valilik tahtına oturdu. Arap olduğu için yerli ahalinin topluca biatı da gecikmedi.

1710-1711 olaylarında Karamanlı Ahmed'in de yer aldığını düşünebiliriz. Kaynaklarda net bilgiler olmasa da Karamanlı Ahmed bir Kuloğlu olarak bu dönemdeki iktidar mücadelesinin tabii bir tarafıydı. Sahil ve Münşiye bölgesi Kuloğullarının Başağası ve Âmili olan genç Ahmed, aynı zamanda İbnülcin Mehmed Bey'in de damadı idi.¹⁸ Türkler ve Kuloğulları arasındaki iktidar mücadelesinde 1710'da Türkler'e karşı bir kıyım yapılmıştı. Artık Kuloğlu iktidarı gelmeliydi. Fakat bir Arap olan Ebu Musa Mahmud, Kuloğlu İbnülcin Mehmed Bey'i öldürmüş ve iktidarı ele geçirmişti. Karamanlı Ahmed bu durumdan rahatsızdı. Hem kayınpederini kaybetmiş hem de iktidar, Kuloğullarının elinden gitmek üzereydi. Şehir kayınıyordu; 6 ayda 4 veya 5 dayı gelip gitmişti. Ve yeni dayı da ona göre işleri yoluna koyabilecek biri değildi. Türkler iktidarı tekrar ele geçirebilirdi. Halkın arasında yeni dayı aleyhinde konuşmaya başladı. Onun için "beledi" diyordu. Bununla Mahmud Dayı'nın at binmeyi bile bilmeyen şehirli ve zayıf bir idareci olduğunu; buna karşılık Trablusgarp vilayeti halkının çoğunun bedevi olduğu için çok iyi at bindiği ve Dayı'nın bunları idare edemeyeceğini ima ediyordu.¹⁹ Mahmud Dayı da iktidarı için rakip olarak bir tek genç Başağa Ahmed'in kaldığını görüyordu. Dedikodular da kulağına gitmişti. Ahmed her ne kadar genç de olsa erken yaşta üstlendiği vazifeler onu tecrübe sahibi bir lider kılmıştı. Böyle tehlikeli bir rakip hemen bertaraf edilmeliydi. Ama bu iş, açıkça yapılırsa Kuloğullarının düşmanlığını üzerine çekebilir ve tehlikeli bir duruma düşebilirdi. Bunun için farklı bir yol izledi. Dayılığının 15. gününde Karamanlı Ahmed'i vilayet merkezine çağırıp ona önemli bir vazife verdi. Ahmed, Gıryan bölgesine gidecek ve Ebu Musa Mahmud'un dayılığını haber verip itaatlerini temin edecekti. Bunun için kendisine, Gıryan Şeyhi'ne vermek üzere bir mektup tevdi edildi. Karamanlı Ahmed, bu görevlendirmeden şüphelenmişti. Yolda kendisine verilen mühürlü mektubu açma

göre Efendisi eski mansıbını tekrar ele geçirmek için gelmekte imiş. Aksi de muhtemeldir. Yani güç toplamak için böyle de yapıyor olabilir. Fakat onun mağlup olacağı kesindir. Eğer mağlup olmazsa Halil Bey, üçüncü defa otoriteyi eline geçirecek." Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.274, dp.3.

¹⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.255.

¹⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.264.

¹⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.264.

cesaretini gösterdi. Baktı ki Gıryan'a varınca öldürülmesi emri var; hemen geri dönüp Münşiye ve Sahil ileri gelenlerinin desteğiyle Divan'ı toplantıya çağırdı. 28 Temmuz 1711 Salı günü adamlarıyla Trablus'a girdi. Akşam vakti işler aleyhine dönünce Mahmud Dayı, düşmanın eline geçmektense kendini asmayı yeğledi.²⁰ Ertesi gün (13.C.1123 / 29 Temmuz 1711 Çarşamba) Başağa Karamanlı Ahmed vilayet merkezine girdi.²¹ Artık, Trablus'un hâkimi bu genç Kuloğlu idi.²² İktidarı hem Kuloğullarının hem de Cebel Araplarının, özellikle Mehamid Kabilesi'nin desteğiyle elde etmişti.²³

1.2. Beylikten Paşalığa Karamanlı Ahmed'in Trablusgarp'ta İlk İcraatları (1711-1720)

Başağa Karamanlı Ahmed artık hem Dayı hem de Bey idi. Valilikle beraber ordu komutanlığını da deruhte ediyordu. Biat merasimi yapıldı. Ahmed Bey Trablus, Sahil, Münşiye ve iç bölgeler ahalisinin idaresini üstlendiğini ve şeriata uygun hareket edeceğini deklare ve taahhüd etti. Birkaç gün sonra Mustafa b. Dilaver yerine yeni Bey tayin etmek için divanı topladı. 21.C.1123'de²⁴ (6 Ağustos 1711) el-Hac Yusuf'u²⁵, Trablusgarp Beyi yaptı.²⁶ El-Hac Yusuf, Mükkenî (el-Müknî) ailesinden

²⁰ Fransız Konsolosu Poulard'ın yazdığı raporda Mahmud Dayı'nın kendini astığı zikredildiği için Feraud ve Rossi bu bilgiyi kullanmıştır. Fakat İbn Galbun ve Ahmed Bey en-Nâib Mahmud Dayı'nın yakalandığı ve azledildiğini söyleyerek intiharına dair bir şey zikretmemiştir. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.266; Rossi, **a.g.e.**, s. 276; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.174; en-Nâib, **a.g.e.**, s.288.

²¹ Rossi, **a.g.e.**, s. 276; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.174; en-Naib, **a.g.e.**, s.288; Kaynakların neredeyse tamamı Ahmed Bey'in Gıryan'a gitmeden Trablus'a geri döndüğünde ittifak ediyor. İhtilaf sadece Cemaziyelahir ayının 11'inde mi 13'ünde mi şehre girdiği hususundadır. Fakat Feraud, bütün bu bilgilere aykırı olarak Ahmed Bey'in Gıryan'a gittiğini ve onları kendi tarafına çekip Münşiye ve Sahil ahalisinin de desteğiyle Trablus'a yürüdüğünü söylüyor. Her ne kadar Gıryan'a gitmediğini düşünsük de Ahmed Bey'in bir şekilde o bölge ahalisin desteğini aldığı da kesindir. Zira Arap bir idareciye karşı ayaklandığında Arap kabileleri de ona destek vermişti. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s. 264-265.

²² Feraud ve Rossi, Fransız konsolosu Polard'ın verdiği bilgilere dayanarak Karamanlı Ahmed'in iktidarı ele geçirdiğinde 25 yaşlarında olduğunu söylüyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.266; Rossi, **a.g.e.**, s.289.

²³ Feraud, **a.g.e.**, s.266.

²⁴ Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s. 655-656.

²⁵ Mikaki'nin verdiği bilgilere göre, Şayibü'l-ayn Mehmed Paşa zamanında ordu komutanlığı yapan el-Hâc Yusuf, Karamanlı Ahmed'in babası Yusuf'un genç yaşta vefatı üzerine onun dul kalan karısıyla evlenmiş ve bu hanım ile beraber Karamanlı Ahmed de el-Hac Yusuf'un evine taşınmıştır. Burada el-Hac Yusuf, Karamanlı Ahmed'in iyi bir şekilde yetişmesi için elinden geleni yapmıştır. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **İnhîyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fî Libya, 1795-1835**, Mektebetü'l-Fercânî - Trablus, Beyrut 1966, s.33'ten naklen Rodolfo Mikaki, **Trablusgarp tahte Hükmi Üsrati'l-Karamanlı**, Ar. Çev. Taha Fevzi, Ma'hedü'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti'l-Âliyye, Kahire 1961, s.11; Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s.655, dp.6.

ve dâhildeki Arap kabilelerindendi.²⁷ Böylece iktidar Kuloğulları ile Araplar arasında bölüşürülmüş oldu. Karamanlı Ahmed bu süreçte resmi bir görev almadı.²⁸ Kale’de de kalmak istemedi ve kendisini güvende hissettiği Münşiye’deki aile evine çekildi. Muhtemelen vilayet merkezindeki Türk subayların kendisine bir suikast tertip edeceğinden çekiniyordu.

1.2.1. Bâbîâlî İle İlişkiler

Ahmed Bey iktidarı ele geçirdikten sonra Bâbîâlî’ye karşı bir mücadele başlattı. Öyle hesapsızca merkezden gönderilen valileri artık bu memleketin kabul etmeyeceğini göstermek istiyordu. Bu süreçte iktidarını kaybetmemek için merkezden gönderilen Halil Paşa, Canım Hoca Mehmed Paşa ile mücadele etti. Fakat bu mücadeleyi yürütürken Osmanlı Payitahtı’na icraatlarını meşru göstermek için çaba sarf etmekten de geri durmadı. Fiilen Payitaht’ın Trablusgarp hususundaki tasarruflarına meydan okuyordu. Ama resmi olarak İslam Halifesi Osmanlı Padişahına bağlılığını bildirip yaptıklarını meşru gösterecek mazeretler üretiyordu. Çift taraflı işleyen bu politikasında başarılı oldu. 9 yıl sonunda Payitaht tarafından

²⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.276; Feraud, **a.g.e.**, s.266; İbn Galbun, Karamanlı Ahmed’in Yusuf Bey’i “Dayı” yaptığını ve kaleye oturttuğunu; kendisinin ise şehri terk edip Münşiye’de ikamet ettiğini belirtmiştir. Buradaki “Dayı” ifadesinden Trablusgarp’ın resmen hâkiminin Yusuf Bey olduğunu; ancak resmi bir sıfatı bulunmasa da Karamanlı Ahmed’in asıl hâkim olduğunu anlıyoruz. Diğer taraftan Trablusgarp’ta artık dayılığın ortadan kalktığı da görülüyor. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 200.

²⁷ O sırada Trablus’ta görevli Fransız Konsolosu Poulard’ın raporuna göre, Yusuf ile kardeşi Ali, Mükkenî (el-Mükni) ailesinden ve vilayetin en nüfuzlu tüccarlarından idi. Bu aile aslen Tunus-Sfaklıydı ve Turgut Paşa zamanında Trablus’a göçüp zaman içerisinde ticaretle iştihar ederek vilayette ciddi bir nüfuz tesis etmişti. Hatta bu nüfuzlarına güvenerek Yusuf ve Ali, 29 Ağustos 1711’de Karamanlı Ahmed Bey’den kurtulmaya bile teşebbüs etmişlerdi; ancak başarılı olamadılar. Buna rağmen Mükkenî (el-Mükni) ailesinin Karamanlı iktidarı döneminde vilayetteki nüfuzları hiç kaybolmadı. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.269.

²⁸ 1716 yılında İngiltere ile yenilenen anlaşmada “Mehmed Bey”, “Yusuf Dayı” ve “Şaban Reis” Trablusgarp idarecileri olarak geçmektedir. Bergna ise eserinde bu anlaşmanın altında imzaları olan kişileri “el-Hac Yusuf, Bey-i Trablus” ve “Mehmed, Emiru Livâi Trablus” olarak kaydetmiştir. Buna göre Trablusgarp’ın resmen hâkimi el-Hac Yusuf ve ordu komutanı da Mehmed Bey görünüyor. Bergna, bu bilgileri verirken zühul eseri olarak bu Yusuf ve Mehmed’i Karamanlı Ahmed’in oğulları olarak kaydetmiştir. Fakat Karamanlı Ahmed bile çok genç iken vilayet idaresini üstlenecek kadar büyük oğullarının olması garip bir durumdur ve tarihi gerçekliklerle de uyuşmamaktadır. Bu sebeple buradaki Yusuf’un kayıta da geçtiği şekilde Mükkenî (el-Mükni) âilesinden “el-Hac Yusuf” olduğunu kabul etmek daha isabetli olur. Fakat Mehmed Bey’in kim olduğu net değildir. Diğer taraftan genç yaşta yetenekli çocukları olduğunu düşünsek bile Karamanlı Ahmed gibi genç bir liderin kendisinden daha da genç çocukları yerine hem babalığı hem de tecrübe sahibi bir komutan olması hasebiyle kendisinden yaşça büyük olan el-Hac Yusuf’u idarenin başına getirmesi daha mantıklıdır. Bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814 (Vol.1 – Part 1)**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1841, s.720-725; Bergna, **a.g.e.**, s.207-208.

kerhen de olsa tanınarak fiilen yürüttüğü vilayet idaresine resmen paşa olarak atandı ve sonraki süreçte vilayetin hâkimiyetini ailesine hasretti. Bu 9 yıllık mücadelenin tafsilatı aşağıdadır.

1.2.1.1. Halil Paşa Meselesi ve Türk Kıyımı

6 Ağustos 1711'de Trablus sahiline eski vali (1702-1709) Arnavut Halil Paşa'yı taşıyan küçük bir Türk donanması geldi. Halil Paşa tekrar Trablus hükümetini ele geçirmek için gelmişti. Kovulduktan sonra İstanbul'a gitmiş ve Trablusgarp Beylerbeyliği fermanıyla geri dönmüştü.

O sırada Trablus'ta bulunan Fransız Konsolosu Poulard'ın raporunda özetle şunlar yazıyordu:²⁹

“6 Ağustos 1711'de Sultanın İstanbul'dan gelen kalyonunun kaptanı İbrahim Molla 3 gemi ile Trablus'a geldi. Trablus'ta bir kargaşa oluştu. 3 saat sonra kaptanın kâtibi Babülbahr'e indi. Sultanın fermanını okudu. Fermanın gereği, Arnavut Halil Paşa'nın Trablus Valiliğini kabul etmektir. Ayın 8. günü sabahı İbrahim Molla bizzat gemiden inip el-Hac Yusuf Bey'i ziyaret etti. El-Hac Yusuf Bey'in evinde bir toplantı yapıldı. Acaba Sultanın elçisi doğru mu söylüyor yoksa bir hilekâr mı idi? Payitaht'ın emri ise Halil Paşa'yı istemeseler de kabul etmeliydiler. Gergin geçen müzakerelerde İbrahim Molla, Halil Paşa'yı çekiştirmeye başlayan el-Hac Yusuf'u aniden kılıcını çekip tehdit etmeye kadar işi vardırı. Sonunda 11. gün herkesin gözü önünde Osmanlı heyeti çok kötü bir şekilde kovuldu. Bey, Kapıcıbaşı, kâtip ve diğer görevliler arasında el-Hac Yusuf Bey'in evinde gerçekte neler oldu tam net değildi ama Halil Paşa'nın sukut-ı hayale uğradığında şüphe yoktu. Öğleden sonra saat üçte Halil Paşa'nın valiliği kabul olunmadan donanma limandan ayrıldı. Denildiğine göre, Trablusluların reddetme delili, Halil Paşa'nın valiliği fermanının padişah tarafından değil sadrazam tarafından verildiği imiş. Ayrıca Halil, belde ahalisinin kendisini vali olarak görmek istediğine dair sahte mektuplarla Bâbiâli'yi kandırmıştı. Sultanın donanması limandan ayrılıp denize açılınca rüzgâr onları batı tarafına attı. Birkaç gemi bunları takip etmek için gönderildi. Karadan da eski Trablus tarafına birkaç yüz atlı gönderildi. Birkaç gün sonra Sultanın donanmasının gittiği haberi geldi.”

Sultanın donanması ilk etapta gitmemişti. Halil Paşa işi zor yoldan halletme peşindeydi. 12 Ağustos'ta donanma Züvvâre'ye demirledi. Karaya çıkan Halil Paşa'nın yanında 200 kadar Türk askeri ve donanmadan katılan 800 kişilik bir destek kuvveti vardı. Ayrıca biraz para ile Arap kabilelerinin, özellikle Benî Nüveyr'in desteğini alacağını düşünüyordu. Fakat tam tersi oldu. Adamlarından bazıları biraz para karşılığı onu sattı. Yine de yanında 800 Türk askeri vardı. Önce Zaviye'ye³⁰

²⁹ Feraud, a.g.e., s.266-268.

³⁰ Zâviyetü Bin Yerbuha da denilen bölge hurma ağaçlarıyla kaplıdır. Ahalisi ise dindarlığıyla meşhurdur ve bölgede çok sayıda dini eğitim veren müesseseler vardır. Bkz. Hasan ibn Muhammed

oradan da Eski Trablus'a (Sabrata'ya) yöneldi. Donanma da denizden harekâtı destekliyordu. Bu sırada Karamanlı Ahmed, el-Hac Yusuf Bey kumandasında Kuloğulları ve Araplardan oluşan bir orduyu Halil Paşa'nın üzerine gönderdi. Sabrata yakınlarındaki Züvâga'da yapılan savaşta Halil Paşa mağlup oldu.³¹ Yanındaki 200 adamı hemen oracıkta parça parça edildi. Kendisi de Bey'in çadırına götürülene kadar vahşice katledildi. 29 Ağustos 1711'de kesik başı bir mızrağın ucunda Trablus'a getirildi. Sonra Sidi/Seydî Hamude mezarlığına defnedildi.³² Donanma ise iki hafta kadar Trablus açıklarında kaldıktan sonra ümitsiz bir şekilde İstanbul'a döndü.³³ Bundan sonra Karamanlı Ahmed, Halil Paşa'nın dul kalan eşiyle evlendi³⁴ ve oğlu Abdullah'ı da evlat edindi.³⁵

Bu süreçte Halil Paşa tarafını tutan pek çok Türk ve mühtedi katledildi. Ama Ahmed Bey'e göre bu yeterli değildi. Zira artık hiçbir Türk iktidarı ele geçirmeye çalışmamalıydı ve böyle bir teşebbüste bulunursa sonunun ne olacağını bilmesi gerekiyordu. Büyük bir kıyım planı hazırladı. Münşiye'de ikamet ettiği kasırda şatafatlı bir ziyafet tertip etti. Beldenin ileri gelenleri ile beraber şüphelendiği nüfuzlu Türk subaylarını da bu ziyafete davet etti. Kasrın bahçe tarafından girişinde uzun bir koridor ve koridorun iki tarafında küçük hücreler bulunmaktaydı. Buraya saklanan katiller koridora giren 300 civarında³⁶ Türk subayını teker teker katletti. Bu

el-Vezzan el-Fâsî (Leo Africanus), **The History and Description of Africa and the Notable Things Therein Contained**, 1600'de İngilizceye Çeviren: John Pory, Ed. Robert Brown, 3 cilt, Hakluyt Society, Londra 1896, C. III, s.774.

³¹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.201.

³² Bergna, **a.g.e.**, s.217.

³³ Rossi, **a.g.e.**, s.277; Feraud, **a.g.e.**, s. 268-269; İstanbul'a geri dönen donanmadaki kalyonlardan biri olan Kör Ali Kaptan'ın kalyonunda 31 Ekim 1711'de Ahırkapı İskeleyi'nde yoklama yapılmıştır. 422 nefer mevcudu olan kalyonun 50 neferi Deli Balta Kalyonu ve Suslu Kaptan Kalyonu'ndan gelmiştir. Zira Trablus'a tayin olunduğunda 50 eksikle toplam nefer sayısı 372 iken denize açılmadan zikredilen kalyonlardan yapılan takviye ile mevcudu 422'ye çıkmıştır. Bunların tamamı Trablus'tan sağ salim eksiksiz döndüğüne göre Halil Paşa'ya yardıma gitmedikleri düşünülebilir. Bkz. BOA, **C.BH**, 6045, 19.N.1123 (31 Ekim 1711).

³⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.302;

³⁵ Bu Abdullah, Ahmed Paşa'nın torunu Ali Paşa zamanında (1754-1793), Büyük Kahya (Sakîfe Kahyası) olarak kaleden ve şehrin idaresinden sorumlu idi. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **Narrative of a ten years' residence at Tripoli in Africa; from the original correspondence in the family of the late Richard Tully, Esq., the British consul. Comprising authentic memoirs and anecdotes of the reigning bashaw, his family, and other persons of distinction; also, an account of the domestic manners of the Moors, Arabs, and Turks**, Printed for H. Colburn, London 1816, s.32-33, 47.

³⁶ Mehmed Nuri-Mahmud Naci, **Trablusgarp: Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi**, Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Ahmet Kavas, Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, ORDAF Yayınları, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012, s.143; Bergna, **a.g.e.**, s.222; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.33.

abartılı bir rakam olabilir. Fakat ileride Ahmed Bey'in dâhildeki isyanları bastırmak için genellikle gönüllü ve paralı asker kullandığı³⁷ dikkate alınırsa katliam sebebiyle Trablus garnizonunun yok olma derekesine geldiği anlaşılır. Bu kanlı hadise 18. yüzyılın sonlarında hâlâ ahalinin hafızasında tazeliğini koruyordu.³⁸ Olayın gerçekleştiği yer Sidi/Seydî Hânî Türbesi'nin yakınlarında bir tepe üzerindeydi. Muhteşem manzarası olan bu kasrı, Karamanlı ailesi bile terk etti. Akan kanın ve zulmün kokusu taşa toprağa sinmişti. Burada bulunan mezarlıktan geceleyin kimse geçemezdi. Ahali arasında bu tepeden katledilmiş Türklerin muazzep ruhlarının iniltileri duyulduğu şeklinde bir inanış uzun yıllar devam etti.³⁹

Karamanlı Ahmed'in 1711 Eylül başlarındaki⁴⁰ bu kıyımından kurtulan Türk subayları durumu İstanbul'a bildirdi. Ahmed Bey de hemen bir heyet tertip edip bu heyeti maktüllerin mallarından topladığı değerli hediyelerle ve ahalinin mahzarıyla⁴¹ İstanbul'a gönderdi. Kıyımın sorumlusu olarak Halil Paşa'yı gösteren ve Ahmed Bey'i affettirmeye çalışan heyetin başında Ahmed b. Osman bulunuyordu.⁴² Heyetin sözleri Sultan III. Ahmed'i ikna etmiş görünüyordu; ancak kısa bir sessizlikten sonra böyle olmadığı anlaşıldı.

1.2.1.2. “Canım Hoca” Mehmed Paşa'nın Trablus'a İlk Gelişi ve Payitaht'tan Gönderilen Diğer Beylerbeyiler

Mehmed Paşa “Canım Hoca” diye biliniyordu.⁴³ Tersane'den yetişip önce kalyon hâcesi (hocası) ardından kaptan olan Mehmed Paşa'nın⁴⁴ Trablus'a geliş

³⁷ Mesela 1711 Halil Paşa Olayı ve 1713 Tâcûrâ Seferinde gönüllü (mütetavvia) ve paralı (mürtezika) askerler kullanılmıştı. Bkz.: İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 201-202.

³⁸ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.33.

³⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.272; Rossi, **a.g.e.**, s.277

⁴⁰ 16 Eylül 1711'de Trablusa gelen Fransız konsolosu Pierre Expilly ilk ziyaretini bu kanlı eylemin ardından ellerini temizlemekle meşgul olan Karamanlı Ahmed Bey'e yaptı. Expilly, bu kıyımın sonra vilayetin idaresinin tamamen mağriplilerin eline geçtiğini söylüyordu. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.272.

⁴¹ Mahzar, çok sayıda imzayı havi olarak bir konu hakkında yazılıp resmî makamlardan birine verilen kâğıt, arzuhal için kullanılan bir tabirdir. Bkz. M. Zeki Pakalın, “Mahzar”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, C. II, s. 391.

⁴² İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 201.

⁴³ Kaynaklarda Trablusgarplı, Cezayirli diye de anılan Mehmed Paşa aslen Mora Yarımadasındaki Koron kasabasındandır. Subhî Efendi'ye göre gençliğinde Cezayir'de bulunan Mehmed Paşa, leventlikten yetişerek yükselmiş ve Osmanlı Donanması'nda üç defa Kaptan-ı Derya olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem Aydın, “Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa”, **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences of the Turkic World)**, S.77 (Bahar 2016), s. 27-53. Bu makalede yazar, Canım Hoca Mehmed Paşa'nın Trablusgarp'ı ele geçirmeye

maksadında kaynaklar ihtilaf etmiştir: İbn Galbun, “*Her sene başında Sultan tarafından Paşa gönderilmesi Trablus’un kadim âdetlerindendi. 26.C.1124 (31 Temmuz 1712) Pazar günü de Sultan Ahmed’in gönderdiği Canım Hoca lakablı Mehmed Reis Paşa, Trablus’a geldi*”⁴⁵ diyerek Mehmed Paşa’nın gelişini valilikle irtibatlandırıyor. Ahmed Bey en-Nâib ise Mehmed Paşa’nın gönderilişinin, Halil Paşa’nın katlini araştırmak ve işin hakikatini anlamak için olduğunu söylüyor.⁴⁶ Aslında verilen iki bilgi de doğrudur.

Mehmed Paşa, Trablus limanına geldiğinde şehri ve ona tabi olan yerleri işgal etmesi hususunda Padişah’ın emrini taşıdığı bildirdi. Ardından karşı koyan olursa İstanbul’a ulaşınca donanmayı hazırlayıp Trablus’a geleceğini ve verilen emirlere mukavemet edenleri cezalandıracağını söyledi. Ahmed Bey, bu tehditleri öğrenince hemen bir heyet gönderdi. Bu heyet onu getiren geminin ayrılması halinde Ahmed Bey’in kendisini karşılamak için hazır olduğunu söyledi. Hatta Ahmed Bey kalenin anahtarlarını da ona verdi. Fakat Canım Hoca ve yüz kadar adamı karaya ayak basar basmaz kaleye değil; kendileri için hazırlanan şehirdeki bir konağa götürüldüler. Konaktan çıkmalarına ve tahkikat için ahaliyle görüşmelerine müsaade edilmedi. Fakat hâlâ ahali ve hatta kendi adamları arasında Karamanlı’ya muhalif olanlar vardı. Bu sebeple Canım Hoca’nın Türklerden bir grupla ittifak etmesinden korkuluyordu. Ahmed Bey’e karşı bir fitne çıkarabilirlerdi. Ahmed Bey, çoğu Halil Paşa’nın katline iştirak etmiş olan adamlarına, Kaptan Mehmed Paşa’nın onları yakalamak ve işledikleri suçun intikamını almak için geldiğini fısıldadı. Böylelikle Türkleri kıvrak zekâsıyla kontrol altına aldı ve askerlerden emin oldu. Sonra 10 kişinin Paşa’nın hizmetini görmeye yeteceğini söyleyerek geri kalan askerleri yanından uzaklaştırdı. Gözetim altında olacakları emin yerlere dağıttı. Canım Hoca, Karamanlı Ahmed’in adamlarıyla kuşatılmış ve tazyik altında kimseyle

çalışmasına ve bu süreçte Şeyhülislam fetvasıyla asi ilan edilip hakkında ölüm fermanı çıkmasına değinmemiştir. Bu konu çalışmanın ileriki sayfalarında ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

⁴⁴ Uzunçarşılı, Mehmed Paşa’nın 1050/1640’ta doğup 1145/1732’de Kütahya’da vefat ettiğini belirtmekle beraber Mehmed Süreyya Bey, doğum tarihini zikretmeden 1150/1736-1737’de vefat ettiğini kaydetmiştir. Meltem Aydın ise makalesinde Mehmed Paşa’nın Taif’te 1741 yılı civarında vefat ettiğini tespit etmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kütahya Şehri**, İstanbul Devlet Matbaası, 1932, s.225-226; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, Yay. haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C.IV, s. 1044; Meltem Aydın, **a.g.m.**, s.44.

⁴⁵ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.201; Mikaki de aynı şekilde Canım Hoca’nın vali olarak geldiğini söylüyor. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.36-37’den naklen Rodolfo Mikaki, **a.g.e.**, s.16.

⁴⁶ En-Nâib, **a.g.e.**, s.288.

görüştürülüyordu. Çok zor şartlar altında Fransa konsolosuna haber yolladı. Tutsak gibi bir halde bulunduğunu, Âsitane'ye haber yollayarak buradan kurtarılmasına yardım etmesini istedi. Fakat Ahmed Bey bütün yolları kapamıştı. Limandan hiçbir geminin ayrılmasına izin vermiyordu.⁴⁷

Karamanlı Ahmed yöneticiliğinin başlarında daha önceki bütün Trablus hâkimleri gibi düşmanlar edinmekten uzak kalamamıştı. Muhalifler, şehir surlarının içinde Osmanlı paşasının tutuklanmasını/gözüaltında tutulmasını silahlı bir kıyam için sebep ittihaz ettiler. Kendilerine tabi olanların sayısını artırmakta başarılı oldular. Bazı kabileleri de isyana dâhil ettiler. Açıktan paşanın serbest bırakılmasını isteyerek şöyle diyorlardı: “Mademki Osmanlı Sultanı onu tayin etmiştir, o zaman vilayetin şer'en idarecisi o olmalıdır”. O zaman Karamanlı Ahmed, 5000 civarındaki adamını topladı ve şiddetli bir şekilde, acımasızca bu isyan teşebbüsünü durdurdu. Bu isyan hareketine Canım Hoca'nın adamı olan Türklerin de karıştığı şüphesi kulağına gelince, hepsinin öldürülmesi emrini verdi. Bu kanlı olaylara rağmen konsoloslar ve Trablusluların çoğu, galip geleni karşılamak ve ona yaltaklanmak için şehir kapılarına hücum etti. Ayrıca iç bölgelere yapacağı sefer öncesinde de uğurlamaya gelmişlerdi. Canım Hoca Mehmed Paşa da hiçbir şey yapamadan bu sırada Trablus'tan ayrıldı.⁴⁸

Mehmed Paşa'nın Trablusgarp Beylerbeyisi olarak geldiğinin delili Nisan 1713 tarihli fermandır.⁴⁹ Bu fermana göre, Trablusgarp Beylerbeyi Mehmed Paşa, İstanbul'da kendisine ihtiyaç duyulduğu için görevden alınmış ve yerine daha önce

⁴⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.272-273.

⁴⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.278; Feraud, **a.g.e.**, s.275.

⁴⁹ BOA, **AE.SAMD.III**, 20048-1, 20-30 Ra.1125 (16-26 Nisan 1713): “Emîru'l-ümerâi'l-kirâm kebîru'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm sâhibü'l-izzî ve'l-ihtîşâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-A'lâ Trablusgarp Beylerbeyisi olan el-Hâc Mehmed dâme ikbâlühû tevkî-i refî-i hümâyûn vâsıl olıcak malum ola ki sen ki mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyhsin senin bu tarafta lüzumun olup ve muaccelen gelmen iktizâ etmekle Trablusgarp Beylerbeyiliği emîru'l-ümerâi'l-kirâm sabıkan yine Trablusgarp Beylerbeyisi olan Ebubekir dâme ikbâlühûye tevcih olunmuştur imdi işbu emr-i şerîfîm vardıği gibi kat'â te'hir ve tevakkuf (yırılmış kısım) der-i devlet-medârıma gelmeğe ihtimam eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur buyurdum ki, vusul bulduktaki bu babda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan (yırılmış kısım) lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-i itâat-makrûnu ile âmil olasın şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın. Tahrîran fi evâhiri şehri rebûilevvel sene hamse ve işrîn ve mie ve elf. (Evahir-i Ra.1125 / 16-26 Nisan 1713)”.

de burada beylerbeyilik etmiş olan Tersane Kethudası⁵⁰ Ebubekir Paşa Trablusgarp Beylerbeyiliğine atanmıştır.⁵¹

Aslında Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki durumdan rahatsız olduğu aşikâr idi. Gönderilenlerin beceriksizlikle suçlanıp devamlı yeni beylerbeyi gönderilmesi bunun açık bir delilidir. Ancak 1711-1713 arasında Ruslarla yapılan savaşlar sebebiyle devletin yönü kuzeye dönmüş, Kuzey Afrika'daki vilayetleriyle yeteri kadar ilgilenememişti.

Tam bu sırada Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça antlaşmasında kaybettiği Mora'yı geri almak için Venediklilere savaş açtı (9 Aralık 1714). Bu savaşın denizde cereyan eden muharebelerine Trablusgarp'tan da 3 kalyon ile 50 esir, 50 top ve yeterli sayıda topçunun gönderilmesi halen Beylerbeyi olan Ebubekir Paşa'ya emredildi.⁵² Yararlılıkları sebebiyle savaş sonunda Padişah tarafından ocağa iki gemi hediye edildi. Gemilerden biri Maltalılardan diğeri Venediklilerden ele geçirilmişti. İlkinde 30 top ikincisinde 40 top vardı.⁵³

Ebubekir Paşa'nın başarısızlığı sebebiyle bu sefer Bâbiâli'den eski Kaptan-ı Derya Aşçı Mehmed Paşa gönderildi. Aşçı Mehmed Paşa'nın gelişi *Sicill-i Osmani*'de 1126/1714, *Yevmiyyat*'ta ise 25.S.1128 (19 Şubat 1716) olarak verilmiştir. Vefatının ise Trablusgarp'ta 1716 yılı içerisinde olduğunda ittifak vardır.⁵⁴ Fakat Aşçı Mehmed Paşa'nın Kasım-Aralık 1714'te hala Beylerbeyi olan Ebubekir Paşa'nın hemen ardından geldiğini kabul edersek en erken 1715 yılı içerisinde geldiğini söylemek daha uygundur.

⁵⁰ İdris Bostan, **İstanbul'un Yüz Denizcisi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014, s.185.

⁵¹ Ebubekir Paşa'nın geliş tarihi Hasan el-Fakih Hasan'ın eserinde 2.R.1127 (7 Nisan 1715) olarak verilmiştir. Fakat yukarıda metni verilen fermana göre 1713 Nisanında görevlendirilmiş olan Paşa'nın en geç o sene içerisinde yaz bitmeden Trablus'a gelmiş olması gerekir. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s. 657.

⁵² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 120/1039, 1042, Evahir-i Za.1126 (Kasım-Aralık 1714); *Yevmiyyat*, Mora'nın geri alınmış tarihi olarak 15.B.1127 (17 Temmuz 1715)'i kaydetmiştir. Bunu Trablusgarp'la ilgili olaylar arasında zikretmesi istenilen desteğin gönderildiğine de bir delildir. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s. 657.

⁵³ Feraud, **a.g.e.**, s. 280.

⁵⁴ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C.IV, s. 1040-1; Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s. 657'de vefatının tam tarihi 25.Ra.1128 (19 Mart 1716) olarak verilmiştir.

Aşçı Mehmed Paşa'nın vefatından sonra Şaban 1128'de (Temmuz-Ağustos 1716) Kadid Yusuf Paşa, Trablusgarp Beylerbeyi olarak gönderildi.⁵⁵ 1129/1717'de rütbesi alınarak Trablus'tan ayrılan Yusuf Paşa'nın yerine aynı yıl içinde Bayburtlu Veli Paşa atandı. Veli Paşa'nın beylerbeyiliğinde Osmanlı Devleti ile Nemçe (Avusturya) arasındaki savaşa katılması için Trablusgarp Ocağı'ndan 3 kalyon göndermesi istendi.⁵⁶ Bir süre sonra azledilen Veli Paşa, 1131/1719'da Kırkkilise Mutasarrıflığına gönderildi.⁵⁷

Trablusgarp Eyaleti, 16.R.1131'de (8 Mart 1719) Mısır emirlerinden Mehmed Paşa'ya tevcih edildi.⁵⁸ Mehmed Paşa'nın ardından nihayet Karamanlı Ahmed Bey, iç isyanları bastırması olmasının da verdiği güçle 1720 yılı içerisinde paşalık rütbesiyle Trablusgarp Beylerbeyi olarak atandı.⁵⁹

1.2.2. Dâhilî Hâdiseler: İç İsyandar ve Seferler

Karamanlı Ahmed Bey eyâletin idaresini ele geçirdikten sonra Trablusgarp dâhilinde pek çok isyanla yüzleşmek zorunda kaldı. Bu isyan süreci, Ahmed Bey'in ehliyet ve liyakatinin bir nevi sınanması oldu ve Ahmed Bey bu sınavlardan başarıyla geçti. Aşağıda bu isyanların ayrıntıları verilmiştir.

1.2.2.1. Tâcûrâ, Misillate ve Mütemehti Ebu Kayle İsyandarları

16 Eylül 1711'de Trablus'a gelen Fransız konsolosu Pierre Expilly ilk ziyaretini Halil Paşa meselesini kanlı bir şekilde halleden ve tertiplediği menfur saldırının izlerini temizlemekle meşgul olan Karamanlı Ahmed Bey'e yaptı. Konsolos şöyle yazıyordu.⁶⁰

“Bey vakar ve heybet sahibi bir zattı. Vilayet, artık hükümet etme hakkının en çok kendilerinde olduğunu düşünen Trablusluların eline geçmişti. Şehrin mahallelerinin

⁵⁵ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C.V, s.1698.

⁵⁶ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 126/992, Evasıt-ı M.130 (14-24 Aralık 1717).

⁵⁷ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C.V, s.1659.

⁵⁸ Fahameddin Başar, **Osmanlı Eyalet Tevcihati**, TTK Basımevi, Ankara 1997, s.289.

⁵⁹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 129/1287, Evâsıt-ı Z.132 (13-23 Ekim 1720): Bu hükümde muhatap Trablusgarp Beylerbeyisi Ahmed Paşa'dır. Yevmiyyat da Ahmed Paşa'nın Beylerbeyilik payesini 1132 Ramazan Bayramında (Ağustos 1720) aldığını belirtmektedir. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyat**, C. I, s.658; 27 Şaban 1132 (4 Temmuz 1720) tarihli Trablusgarp – Fransa arasında yapılan anlaşmada da Karamanlı Ahmed “Pacha Dey - Paşa Dayı” olarak zikredilmiştir. Bkz. Ferdinand de Cornot Baron de Cussy, **Recueil des Traités de Commerce et de Navigation de la France**, Rey et Gravier Libraire, Paris 1836, C. III, s.188.

⁶⁰ Feraud, **a.g.e.**, s. 272.

çoğunda hırsız ve yol kesiciler vardı. Sudan tarafından gelen son ticaret kafilesi ele geçirilmişti. Ticari hayat bitmişti. Bey, askerlerin maaşlarını ödeyemiyordu. İç bölgelere başlarında kendisinin bulunduğu bir sefer düzenledi. Trablus'a iki günlük mesafede bir bölgeyi yağmaladı. Bunun sebebi üzerlerine düşen vergiyi vermemeleriydi.”

Halil Paşa'nın ve ardından çok sayıda Türk subayın katledilmesi sonrasında yapılan bu Tâcûrâ seferini Karamanlı Ahmed Bey, Canım Hoca'nın gelişiyile yarım bırakmak zorunda kalmıştı. Canım Hoca'yı da gönderdikten sonra buraya karşı tekrar sefere çıktı.

Karamanlı Ahmed Bey'e göre Tâcûrâlîlar, Canım Hoca'yı destekleyerek kendisini devirmeyi düşünüyorlardı. Ahmed Bey, ilk etapta yarım bıraktığı işi bitirmek istiyordu. Bunu yapmaya mecburdu; zira şehirde fakirlik kol geziyor, tohum kıtlığı da büyük bir felaketin habercisi olarak herkesi umutsuzluğa sürüklüyordu. Yine limanda yeterli sayıda gemi ve gemi malzemesi de olmadığı için korsanlıktan bir şey beklenmiyordu. Tek çare iç bölgelere operasyon ve vergi toplama gibi gözükiyordu.

Diğer taraftan dâhildeki Araplar da isyan halinde idiler ve isyan etme sebepleri de açlık ve fakirlik idi. Karamanlı Ahmed önce 1713 yazında ayaklanan Tâcûrâ ahalisinin üzerine yürüdü. Onları yenmeyi ve Tâcûrâ'ya girmeyi başardı. Ceza olarak Tâcûrâlîları 80.000 kuruş ödemeye mecbur etti. Tâcûrâ ahali cezalandırıldıktan sonra Karamanlı Ahmed, kardeşi el-Hac Şaban bin Yusuf'u oranın âmili tayin etti. Tâcûrâlîlar zulümle mallarını gasbeden Karamanlı Ahmed'e kin besliyordu. Bu sebeple Terhuneliler ve Evlad-ı Hamid bin Cariye'den bir grupla ittifak kurdular. 29 Şaban 1125'te (20 Eylül 1713) Tâcûrâ kalesinde Şaban Bey'i kuşattılar. Ahmed Bey bunu öğrenince isyancıların üzerine Sahil ve Münşiye halkından oluşan büyük bir atlı birlik gönderdi. Bu seferin akabinde Tâcûrâ telafi edilemez bir şekilde zarar gördü.⁶¹

Bilindiği gibi Tâcûrâ ahalisinin çoğunluğu Kuloğlu idi. Onlardan biri olan Misillâtelî Kuloğlu Hüseyin de halkına yapılarına karşı kısas uygulamaya karar verdi. Muhammed bin Mansur et-Terhunî ile ittifak yaptı. 1125 (1713) senesi sonlarında isyan bayrağını açtı. İsyanın yayılmaya başladığı haberi gelince Karamanlı Ahmed,

⁶¹ Rossi, a.g.e., s.278; Feraud, a.g.e., s.276; İbn Galbun, a.g.e., s.202.

Misillate ve Terhune dağlarında Kuloğlu Hüseyin ile bizzat savaşmaya karar verip yola çıktı. Orada onu yendi. İsyancıların Cebel bölgesine sığınarak oluşturdukları karargâhlarını da yakıp darmadağın etti. Hüseyin'e biat edenlerin evlerini yaktı; mallarını ve hayvanlarını yağmalamayı askerlerine mübah kıldı.⁶² Bu olayın ardından bazı meşhur kabilelerin liderleriyle ortak hareket ederek isyan gerçekleştiren bir başka asi, İbn İsrîn de aynı akibete uğradı.⁶³

1126 yılındaki bu olaylardan bir sene sonra (1127/1715) öncekinden daha tehlikeli bir isyan patlak verdi. Bu yeni isyan dini karakterliydi ve her yere yayıldı. Herkeste bir intikam ateşi yaktı. Asinin adı Ali bin Abdullah b. Abdünnebi es-Sanhacî, lakabı da "Ebu Kayle" idi. Fas Berberilerindendi ve Trablus'ta yaşıyordu. Şehirde yaşanan bütün isyanlara, kıyamlara şahit olmuştu. Bunun aklına Ahmed Bey'e biatı kaldırmak ve kendi adına kıyama kalkışmak fikri geldi. Dolaştığı her yerde kabileler silahlarıyla etrafında toplanıyordu. Cebel-i Garbî'de yeterli güç elde ettiğini düşününce adamlarını Berka'da Cebel-i Ahdar'a sevketti.⁶⁴ Zira burası verimli arazilerle doluydu. Kendini Mehdi-i Muntazar olarak takdim ediyordu.⁶⁵ Bu kutsal sıfat bütün memlekette halkı ayaklandırmaya yetiyordu. Bundan sadece Evlad-ı Halife ve Evlad-ı Nasr uzak kalmıştı. Bunlar savaşçı idi ve soyları Beni Süleym Araplarına dayanıyordu. Bu sebeple onun liderliğini kabul etmiyorlardı. Sanhaci'nin ilk kurbanları da bunlar oldu.⁶⁶ Üzerlerine gidip eşlerini ve kızlarını esir etti, sadece Evlad-ı Halife'den 600 kişiyi öldürdü.⁶⁷

İsyancı Ebu Kayle, her tarafta yağma ve çapul yoluyla pek çok mal toplamakla birlikte Trablus'a Evcile (Ucle) vahasının vergilerini taşıyan kabileyi de ele geçirmişti.⁶⁸ Ahmed Bey, bir süre onun peşinden ordusuyla gitti. Nihayet Za'feran bölgesinde karargâhını tespit etti. Ansızın saldırdı ve kampını yerle bir etti.

⁶² Feraud, **a.g.e.**, s.276; Rossi, **a.g.e.**, 278; en-Nâib, **a.g.e.**, s.289; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp – Trablusgarp Tarihi**, Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, ORDAF Yayınları, İstanbul 2013, s.28.

⁶³ Rossi, **a.g.e.**, s.278; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.202-203.

⁶⁴ en-Nâib, **a.g.e.**, s.290.

⁶⁵ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.38.

⁶⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.276-77

⁶⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.279; İbn Galbun öldürülenlerin 16 kişi olduğunu söylüyor. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 203.

⁶⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.279.

Ebu Kayle, kardeşi Abdünnebi'nin de öldüğü bu hücumdan kaçarak kurtulmayı başardı. Develerinin, mallarının çoğu ve topladığı haraç ele geçirilmişti. Karamanlı Ahmed Bey 1716 başlarında (1-10 Ra 1128) bu seferden zaferle döndü.⁶⁹ Trablus'ta itibarı iyice artmıştı. Fakat tahtında çok fazla oturamadan yeni bir meseleyle yüz yüze geldi.

1.2.2.2. Trablus - Fizan İlişkileri ve Karamanlı Ahmed Bey'in Fizan Seferi

1551'de Trablus'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra Fizan, buradaki Türk otoritesini tanıdı ve yıllık bir vergi/maktu vermeyi kabul etti.⁷⁰ Murad, Turgut ve Kılıç Ali Paşalar zamanında bu vergi 1.140 miskal altın idi. Vergilerin alınamaması üzerine buraya sefer düzenlenip Trablus merkezinden bir Sancakbeyi/Kaid, Fizan'ın idaresini üstlendi. 1573 tarihinde bu yolla Fizan Beyi olan Ali Bey, yolların emniyetinin sağlandığı ve ticaretin canlandığı bahanesiyle buradan 3.000 miskal altın almak istemişti. Payitahttan gönderilen emirde 200.000 akçe salyanesini alması ve Fizan halkının tahammüllerinin fevkinde bir vergi toplamaması Ali Bey'e emredildi.⁷¹

Fizan, İç Afrika'dan Akdeniz'e ulaşan en kısa ticaret yolu üzerinde bulunduğu için tarih boyunca mühim bir ticari bölge olmuş ve ticaret de bölge ahalisinin en önemli geçim kaynağı hâline gelmişti.⁷² Eyâlet merkezi de buradaki gelirden mahrum olmak istemiyordu. Zira Trablus, tarımsal üretim açısından pek parlak değildi. Korsanlık gelirleri de pek istikrarlı olmayınca buradan alınan yıllık vergi, eyalet maliyesine önemli bir katkı sağlıyordu. Ayrıca ilk Fizan seferine sebep

⁶⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.277; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.203.

⁷⁰ 1561 yılında son şeklini aldığı düşünülen Celâlzade Mustafa Çelebi'nin Tabakât'ında 15 idari bölgeye ayrılan Trablusgarp Eyaleti'nin dördüncü sancağı "Bender-i Fizan"dır. Bkz. Koca Nişancı Celâlzâde Tevkii Mustafa Çelebi, **Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Nu: 4422, varak nu. 11b-12a; Celalzade Mustafa Çelebi eserinin ilk kısımlarını 1534 yılında tamamlamışsa da eserin son şeklini alması 1561 yılına kadar uzanır. Bkz. Celia J. Kerlake, "Celâlzâde Mustafa Çelebi", **DİA**, C.7, s.261.

⁷¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d.**, 23/698, 23.N.981 (16 Ocak 1574); BOA, **A.DVNS.MHM.d.**, 23/706, 2.Za.981 (1574).

⁷² Sahraaltı Afrika'dan Mısır ve Akdeniz limanlarına uzanan ticaret yolları üzerinde bulunan Fizan'ın kadim dönemlerdeki ticari kâbiliyeti için bkz. R.C.C. Law, "The Garamantes and trans-Saharan enterprise in classical times", **The Journal of African History**, Vol.8 (1967), s.181-200; Kanim-Bornu ile Fizan arasındaki ticaret yollarının politik tarihi için bkz. B.G. Martin, "Kanem, Bornu, and the Fazzan: Notes on the Political History of a Trade Route", **The Journal of African History**, Vol.10, No.1 (1969), s.15-27.

olan amillerden biri de o dönemde iyice kontrolden çıkan yeniçerileri merkezden uzakta tutarak zararlarını önleme çabasıydı. Vilayet merkezinin karınlarını doyuramadığı ve başa çıkamadığı askerler merkezden uzak mıntıklara nöbetçi adıyla gönderilip hem orada iâşe yolunu buluyor hem de zararları o bölgeyle sınırlı kalıyor düşüncesi yavaş yavaş merkezin bir tarz-ı siyaseti olmuştu. Ama bu usul aslında daha büyük sıkıntılara da yol açıyordu. Eyalet dâhilinde çıkan çok sayıdaki isyanda esas amillerden biri, bu usul neticesinde eyâlete yayılan yeniçerilerin vergi toplama bahanesiyle ahalinin malını mülkünü gasbetmesi ve canlarına kasetmesi olmuştur.

985/1577-8⁷³ yılında Trablus'tan Fizan'a tekrar asker gönderildi. Evlâd-ı Muhammed'den Fizan Hâkimi Muntasır b. Muhammed'in eşi Havz/Havde (خود/خود) denen kadın Trablus Paşası'ndan Fizan'a müdahale etmesini istemiş ve eğer asker gönderirse elleri dolu olarak zengin bir şekilde döneceğini belirtmişti. Zira kocası Muntasır, Merzuklu diğer eşiyle ve ondan olan çocuklarıyla daha ilgiliydi. Sebha'da bulunan Havde ise bu durumdan rahatsızdı. Kocasının iktidarını Türkler eliyle yıkıp yerine geçmek istemekteydi.⁷⁴ Fizanlılar da zaten bu sırada Trablus'a vergi vermeyi kesmişlerdi. Muntasır, Sebha'daki karısının üzerine gitti; Türk askeri gelmeden orada öldü. Karısı yaptığına pişman olduysa da o da yakalanıp öldürüldü. Muntasır'ın Merzuklu eşinden olan oğlu Nâsır ise Kâşine (Katsina)⁷⁵ tarafına kaçtı. İsyan

⁷³ Kaynaklarda 985 yılında (1577-78) gerçekleştiği söylenen bu isyanla ilgili verilen bilgilerde genellikle Trablusgarp Valisi olarak isyanı bastırmak için Fizan'a asker gönderenin Yahya Paşa olduğu zikrediliyor. Yahya Paşa 1568-1571 arasında valilik yapmıştır. Yukarıda zikredilen mühimme kaydında Murad, Turgut ve Kılıç Ali Paşalar zamanında vergi verirken bundan sonra yani Yahya Paşa zamanında Fizan'ın vergi vermemesi üzerine buraya asker gönderilip itaatin sağlandığı ve ardından 1573 yılında Ali Bey adlı bir komutanın buranın sancak beyi/kâidi olarak atandığı belirtiliyor. Vesikanın verdiği bilgiler, daha sonra yazılan eserlerde verilen bilgilerden daha muhkem olduğu için burada Fizan'a isyan sebebiyle ilk seferin Yahya Paşa zamanında ve 985/1577-78 tarihinden önce olduğunu iddia edebiliriz. Zira 985 tarihinde beylerbeyilik eden iki paşa vardır: Haydar Paşa ve Hasan Paşa. Fakat bu isyanla ilgili kaynaklarda verilen bilgilerde bu paşaların ismi hiç zikredilmemiştir. Mustafa Hoca ve İbn Galbun 985'te Fizan'a asker göndereni Yahya Paşa olarak, Ahmed Bey en-Nâib ise Mehmed Paşa olarak zikretmiştir. Bütün bu bilgiler dikkate alınca ikinci olarak şöyle bir yorum da yapılabilir: Fizan'a önce Yahya Paşa zamanında 1568-1571 arasında bir sefer düzenlenmiş daha sonra tekrar isyan çıktığı için 985/1577-78 tarihinde ikinci bir sefer düzenlenmiştir. Yakın zamanda gerçekleşen bu iki olay daha sonra tarihçiler tarafından birbirine karıştırılmış olabilir. Karş. Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.52, 54-55; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.106; en-Nâib, **a.g.e.**, s.220.

⁷⁴ Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.52.

⁷⁵ Kaşine, Nijerya'nın kuzey doğusunda bir bölgedir. O dönemde buralara umumiyetle Bilâdüssudan deniliyordu. Zira ahali farklı tonlarda da olsa siyah deriliydi.

bastırıldıktan sonra Fizan'a Mami (Mehmed?) adında bir kâid ve bir miktar asker bırakıldı.⁷⁶

990/1582-3'te ahali tekrar Türk idaresine karşı ayaklandı ve Mami'yle beraber askerlerin bir kısmını öldürdü. Türk ordusuna yardım eden Evlad-ı Ulvan (Alavine) bu katliamdan kaçabilmişti. Bundan sonra Nâsır, Fizan'a geri döndü ve 1008/1599-1600 yılında vefatına kadar hâkimlik etti.⁷⁷ Yerine oğlu Mansur geçti. 1020/1611-12'de Süleyman Dayı, yıllık vergisini tam ödemesi hususunda ısrar etti. Bunu kabul etmeyen Mansur'un üzerine ordu gönderildi. Mansur ağır yaralandı; kardeşi Tahir de Bilâdüssudan taraflarına kaçtı. Türkler tekrar Fizan'a hâkim oldu ve oraya Hasan/Hüseyin en-Naâl, âmil/kâid olarak bırakıldı.⁷⁸ 1022'de ahali yine isyan etti ve âmili öldürdü. Tahir, Bilâdüssudan'dan geri döndü; Fizan halkı ona biat etti. 1032/1622-23'e kadar âdilane bir yönetim sergileyen Tahir bu tarihten sonra sapıttı. Zulme ve zorbalığa başladı. Vâdi'l-Âcâl'daki⁷⁹ Hirmân Kabilesi üzerine ağır vergiler koydu; bunlar da kalkıp Trablus'a sığındılar. Trablus idarecilerine gidip durumu anlattılar. Onlarla beraber Fizan'a bir ordu gönderildi. Tahir durumu anlayınca Bornu'ya⁸⁰ kaçtı. O sırada Bornu Hâkimi olan Ömer el-Makdisî (III. Ömer b. İdris: 1625-1645) Tahir'in eline düşmesinden memnun olmuştu. Onunla eski bir hesapları vardı. Tahir'i adamlarıyla beraber yakalayıp öldürdü. Türkler Fizan'ı ele geçirdi ve oraya âmil olarak Ahmed b. Hüveydî el-Hirmânî'yi bıraktılar. Daha önce bırakılan Türk âmiller Fizan'da başarılı olamadığı için bu sefer bölge ahalisinden biri âmil

⁷⁶ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.107; en-Nâib, **a.g.e.**, s.220; Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.55-56.

⁷⁷ Mustafa Hoca'nın **Tarihu Fizan** adlı eserini tahkik eden Hubeyb Vidâa el-Hısnâvî, bulduğu tarihi bir vesikaya dayanarak Nâsır'ın Fizan'a geliş tarihini 9 Receb 996 (1588), vefat tarihini de 19 Zilhicce 1010 (1602) olarak veriyor. Bu vesikayı **Mecelletü'l-Fusûlü'l-Erbâa**'nın 3. Sayısında (Haziran 1978), "16 ve 17. Asırda Fizan'da İlmi Hayat – Âlim Fakih Ali el-Hudayrî'nin Biyografisi" başlıklı makalesinde neşretmiştir. Bkz. Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.56, dp.105.

⁷⁸ İbn Galbun, Nâsır'ın yerine oğlu Mansur'un geçtiğini söylerken Mustafa Hoca bu ismi önce Muntasır olarak sonra Mansur olarak zikretmiştir. Ahmed Bey en-Naib ise Nâsır'ın oğlundan hiç bahsetmeden Süleyman Dayı'nın 1016/1607-8 tarihinde Fizan'a asker gönderdiğini, yapılan savaşta Nâsır'ın öldüğünü ve kardeşi Zahir/Tahir'in de Sudan'a kaçtığını söylüyor. Karş. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.109; en-Nâib, **a.g.e.**, s.229; Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.58-59.

⁷⁹ Vâdi'l-Âcâl, Fizan bölgesinde verimliliğiyle meşhur bir vadidir. Burada her çeşit meyve ve hurma ağaçları yetişir. Vadinin uzunluğu 30 km kadardır. Suları tatlı ve meraları develer için çok mümbittir. Vadi içinde "Bürketü Fir'avn" gibi birkaç küçük göl vardır. Burada bulunan acı bir maden suyunu halk şifa niyetine içer. Hastalıklara iyi geldiği kabul edilir. Zâyid b. Rızk adlı bir velinin türbesi halkın ziyaretgâhıdır. Vâdi'nin güneyinde Berberi Hirmân kabilesi, kuzeyinde Arap Haccâc kabilesi sâkindir. Bkz. Tahir Ahmed ez-Zâvî, **Mu'cemü'l-Büldâni'l-Lîbiyye**, Mektebetü'n-Nur, Trablus 1968, s.335-336.

⁸⁰ Mustafa Hoca, "Bornu"yu "Berru Nuh/Ber Nuh" olarak kaydetmiştir. Bkz. **a.g.e.**, s.61.

yapılmıştı. Ahmed el-Hirmânî orada askeri bir birlik nezaretinde 1036/1626-27 yılına kadar hükümet etti. Bu tarihte Tahir'in kardeşi veya kardeşinin oğlu⁸¹ olup Sudan'ın Kâşine tarafına kaçmış olan Muhammed b. Cüheyym, adamlarıyla Fizan'a yöneldi. Fizanlılar onu, babası Cüheyym vefat ettikten sonra gizlice davet etmişlerdi. El-Hırmanî ve Muhammed'in adamları Zevila ve Trâgen arasında çarpıştılar. Muhammed b. Cüheyym galip geldi. Az sayıdaki Türk askeri, Merzuk'ta kuşatıldı. İş iyice ciddileşti. Baskı arttı ve en sonunda azıkları tükendi. Sakızlı Mehmed Paşa'dan yardım istediler. İstenilen yardım gönderildi. Bunu haber alan Muhammed b. Cüheyym kuşatmayı kaldırdı ve Fizan'ı baştanbaşa dolaşıp yağmaladı; katliam yaptı.⁸²

Bu durumdan rahatsız olan Fizan murabıtları (meşâyihî) toplandılar ve savaşı durdurma ve Sakızlı Mehmed Paşa'ya başvurma kararı aldılar. Ona murabıt Ali el-Hudayrî ve kardeşi Hâmid el-Hudayrî'den oluşan bir heyet gönderdiler. Bu ikisi Sebhâlı ilim ve faziletiyle meşhur bir aileden geliyorlardı. Şu şartlarla sulh sağlandı:

1. Türkler Fizan topraklarından ayrılacaklar; ancak hâkimiyetleri devam edecek.

2. Fizan'ı o bölgenin mahallî şeyhleri yönetecek.

3. Muhammed bin Cüheyym, Fizan Şeyhi olacak.

4. Fizanlılar Trablus'a her sene 4000 miskal altın değerinde vergi verecek. Bunun iki bin miskali altın olarak, iki bini de köle ve cariye olarak verilecek. Bir kölenin karşılığı 25 miskal, bir cariye'nin karşılığı 30 miskal, hadımların karşılığı da 80 miskal olacak. Kölelerin Trablus'a nakil işini Fizan Şeyhi üstlenecek. Sukna'ya kadar olan yolculukta eğer kölelerden biri ölürse bunun bedelini Şeyh üstlenecek. Sukna ve Trablus arasında ise sorumluluk Trablus Hükümeti'nin olacak.

5. Şeyh her yıl Trablus idarecilerine hediyeler gönderecek ki bunlar Vali, Bey, Kâhya es-Sakîfe (Valinin nâibi ve müsteşarı), Kâhya el-Harb (Bey'in askerî nâibi/vekili), Türklerin Ağası (Yeniçerilerin komutanı), Arapların Ağası, Eminü's-sır (Vali'nin Başkâtibi/Sekreteri) ve Çavuş'tur. Trablus Paşası da her sene vergi tahsili

⁸¹ Rossi, **a.g.e.**, s.230, dp.+; Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.63-64.

⁸² Rossi, **a.g.e.**, s.229-230.

için 20-30 askerden oluşan ve başlarında bir komutan bulunan birliği Fizan'a gönderecek.⁸³

Muhammed b. Cüheym bu şartları kabul edince antlaşma yapıldı. Türk kuvvetleri çekildi. Trablus ve Fizan ilişkileri bir süreliğine düzeldi. Muhammed b. Cüheym, 1658 yılında vefat edince yerine oğlu Cüheym geçti. 1682'ye kadar hükümet eden Cüheym'in vefatında yerine en-Necip Muhammed b. Cüheym geçti. Bu sırada Abaza Hasan Dayı, Fizan Hâkimi'nden vergisini ödemesini istedi. Necip ise Fizan'ın vergisini ödediğini iddia ederek yeniden vergi vermeyi reddetti. Böyle olunca Dayı, Gıryan Kâidi Maltalı Murad'ı orduyla Fizan üzerine gönderdi. Murad, yapılan savaşta Necip'i öldürdü. Sonra Merzuk'a girip Fizan hazinesini yağmaladı. Elleri altın ve köle dolu olarak Trablus'a döndü. Fizan'ın idaresini de Muhammed Nâsır'a bıraktı. O kadar yağma yapılmıştı ki kendini toparlayana kadar Fizan 3 yıl süreyle vergiden muaf tutuldu.⁸⁴

1690 yılında Fizan Hâkimi Nâsır haracını ödemeyi reddetti. Şayibü'l-Ayn İmam Mehmed Dayı, Nâsır'ın üzerine Mükkenî (el-Mükni) ailesinden Yusuf Bey'i gönderdi.⁸⁵ Yusuf Bey başarılı oldu; Nâsır yakalanıp Trablus'a getirildi. Fizan'ın idaresi Evlad-ı Mükkenî'den Muhammed el-Guzeyyil'e verildi. 5 ay sonra belde halkı Muhammed'i öldürdü ve Fizan iyice karıştı.⁸⁶

O vakit Fizan'la ticaret Trablus vilayeti için çok önemliydi. Trablus'tan Fizan'a seyahat takriben 25-40 gün sürüyordu. Oraya genellikle Venedik'ten gelen altın ve gümüş işlemeli dokumalar gönderiliyor; oradan da yılda 500-600 köle, ham maden, altın tozu ve fildişi geliyordu. Fransız Konsolosu Lemaire ve De La Lande'nin raporlarına göre o dönemde Trablus-Fizan ticareti, vilayetin en önemli ticari faaliyeti idi. Ayrıca Trabluslu tüccarlar Fizan üzerinden Bornu, Kongo, Gine ve Habeşistan'la ilişkiler kurup ticari faaliyette bulunuyorlardı.⁸⁷

⁸³ Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.71-72; Rossi, **a.g.e.**, s.230-231.

⁸⁴ Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.72-73; Muafiyetin bir diğer sebebi ise bu sırada Fizan'da yaşanan kuraklıktı. Bütün bu şartlar gözönüne alınarak tüccarın buradan el çekmemesi için üç yıllık bir muafiyet getirilmiş oldu.

⁸⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.225; Aziz Samih İlter, Fizan hadisesinin tarihi olarak Ahmed Bey en-Nâib'in verdiği 1106/1694-95'i kabul etmiştir. Bkz. İlter, **a.g.e.**, s.227; en-Nâib, **a.g.e.**, s.271.

⁸⁶ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.158-159.

⁸⁷ Bergna, **a.g.e.**, s.198-199.

Bu ticaretin zarar görmemesi için Fizan'da istikrara ihtiyaç vardı. Fizan meselesi birkaç yıl sürdü. Mehmed Dayı sonunda Nâsır'ı serbest bırakıp Fizan Hâkimliğini tekrar ona verdi.⁸⁸ Nâsır bu suretle haracını vererek Fizan'da hâkimliğine 1715'e kadar devam etti. Bu tarihten sonra Sirt bölgesindeki isyanları işiten Muhammed Nâsır, Trablus'a haraç vermekten imtina etti.

Karamanlı Ahmed Bey otoriteyi sağlamak için her cephede mücadele ediyordu. Halil Paşa ve Canım Hoca meselesinden sonra Tâcûrâ, Misillâte, Terhûne taraflarını kontrol altına almış; ardından Ebu Kayle fitnesini bertaraf etmişken 1716 başlarında bu sefer, Fizan meselesi karşısına çıkmıştı.

Ali el-Mükkenî (el-Müknî) Fizan seferi hususunda Ahmed Bey'i teşvik ediyordu. Nihayet Ahmed Bey 1716 yılında harekete geçerek Merzuk'a ulaştı ve yaklaşık on gün boyunca şehri muhasara altında tuttu.⁸⁹ 1716 yılının sonlarında Karamanlı Ahmed, Sahil'de bıraktığı kuvvetler arasında bir isyan çıktığı haberini alınca Trablus'a geri döndü. Nâsır hemen arkasından bir heyet göndererek affını istedi. Olaylar onu Fizan Hâkimi Nâsır'a esnek ve yumuşak davranmaya icbar etti. Haraç ödemesi şartıyla onu affetti.⁹⁰

1718 Kasım-Aralık aylarında⁹¹ Karamanlı Ahmed, bir sebeple kızdığı Fizan Hâkimi Muhammed Nâsır'a karşı tekrar harekete geçti. Tarihçi İbn Galbun'a göre bu hareketin sebebi tımar sahibinin saygısızlığıydı. Belki de yine vergisini ödememişti. Aynı zamanlarda, Karamanlı Ahmed'in kardeşi Şaban Bey de yeniden yönetime karşı isyana kalkışan Ali b. Abdünnebi es-Sanhacî'yi, Mizde yakınlarındaki Derider (درير) bölgesinde bozguna uğratmıştı. Karamanlı Ahmed, Fizan tarafında başşehir Merzuk üzerine yürüdü; ancak şehir kapılarını aşamadı. İtaati reddeden halktan intikam almak amacıyla, Fizan topraklarının yağmalanması konusunda askerlerine izin verdi. Yağmalanan yerlerden biri de Katrûn idi. Burası Fizan tımarına bağlı, bol ağaçlı ve verimli tarım arazilerine sahip bir bölgeydi. Oraya, çevresindeki Sudan'ın kurak bölgelerinden insanları, Kavar ve Nûbe halklarını yerleştirdi. Katrûn'a İbrahim

⁸⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.261-262; en-Nâib, **a.g.e.**, s.271-272; İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 159.

⁸⁹ Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.83; Rossi, **a.g.e.**, s.279; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.204.

⁹⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.278; İbn Galbun, **a.g.e.**, s.204.

⁹¹ Yevmiyyat, bu Fizan Seferinin tarihini 22 Safer 1131 (15 Ocak 1719) olarak vermiştir. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât**, C. I, s.657-8.

Tiryaki komutasında gönderdiği ordunun elde ettiği çok sayıda ganimeti de Ahmed Bey hoş görmüştü.⁹²

1.2.2.3. Berka-Trablus İlişkileri ve Karamanlı Şaban Bey'in Berka Seferi

Kuzey Afrikalı hacılar 17. yüzyılda Trablus'a uğramayı adet edinmişlerdi. Şehirde, eğer mevsim kışsa üç ay, yazsa iki ay kalıp yol ihtiyaçları giderirlerdi. Bundan sonra yola çıkıp eşi benzeri olmayan Berka Sahrası'nı geçerek Mısır'a ulaşırlardı. 1662'de hac maksadıyla buradan geçen Ayaşi, burayı antik harabeler / harabe şehirler sergisi olarak vassettikten sonra Cebel-i Ahdar'a da "yol kesici bedevilerin yurdu" demektedir. Ayrıca bu bölgede herhangi bir hükümetin bulunmadığını; bölge ahalisinin bedevi kabile reislerinin azgınlıklarına tahammül etmek zorunda olduğunu belirtmişti.⁹³

Murat ve Turgut Paşalar zamanında Trablusgarp Eyaleti'nin doğu sınırları Berka'ya dayanmıştı. Celalzade Mustafa Çelebi'nin eserinde verilen bilgilere göre, Misrata'dan sonra gelen Tavurga nahiyesiyle beraber Sirt bölgesi urbanı ve Berka bölgesine kadar yayılan Evlâd-ı Ali Kabilesi, Trablusgarp Eyaleti'nin hâkimiyetini kabul etmişti.⁹⁴ 1573 yılında ise Trablusgarp Beylerbeyi Mustafa Paşa, Berka bölgesinin güneyinde Libya çölünün ortasında yer alan Evcile vahasını ele geçirmek istemişti. Bölge ahalisi, Trablus'a tabi olmayıp kendi içlerinden bir Şeyh seçerek müstakil davranmakta ve çevrelerindeki Arapları rencide etmekteydi. Bu durumdan rahatsız olan komşu kabileler, Evcile sâkinlerini eyalet merkezine şikâyet ettiler. Bunun üzerine Mustafa Paşa'ya İstanbul'dan buraya sefer düzenleme izni verildi. Beylerbeyi'nin niyeti daha önce Trablus'a bağlı iken ayrılıp Tunus'a ilhak olunan Kayrevan, Susa, Monastır gibi gelir getiren yerlerden mahrum kaldığı için Evcile'yi alarak eyaletin gelirlerine bir katkı sağlamaktı. Payitaht bu hususta beylerbeyinden, dikkatli davranıp devletin şanına leke sürmeden gerekli müdahaleyi yapmasını

⁹² İbn Galbun, **a.g.e.**, s.204; Rossi, **a.g.e.**, s.279.

⁹³ Rossi, **a.g.e.**, s.232

⁹⁴ Koca Nişancı Celâlzâde Tevkii Mustafa Çelebi, **Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Nu: 4422, varak nu. 11b-12a.

istemişti.⁹⁵ Bu gibi teşebbüsler olsa da Berka bölgesine ilk ciddi seferler Sakızlı Mehmed ve Osman Dayı-Paşalar zamanında (1633-1672) yapıldı.

Sakızlı Mehmed Paşa ve onun halefi Sakızlı Osman Paşa toplanacak vergilerle vilayet hazinesine katkı yapma arzusuyla, sınırlı bir şekilde de olsa Berka'nın sahil bölgesinin bazı merkezlerini ele geçirmişlerdi. Bir kale inşa edilerek tahkim edilen Bingazi'nin fethi 1635'te tamamlandı. Az bir zaman sonra takriben 1639 yıllarında Sakızlı Mehmed Paşa'nın kâidi olarak Sakızlı Osman Bey, Berka taraflarına bir kara harekâtı düzenledi. Denizden bir filo da ona destek oluyordu. Fizan'ı Mısır'a bağlayan kafilelerin geçtiği yol üzerindeki Evcile vahasına yöneldi. Trablus ordusu orada askerleri ve kavmiyle beraber Ahmed bin Abdülhadi'nin mukavemetiyle karşılaştı. Osman Bey ona oyun oynadı. Barış yapmaya geldiği izlenimini verdi. Askeri bir hedefi yokmuş gibi yaptı. Bu yolla beldeye girdi ve Ahmed'i yakalayıp zincire vurdu. Zenginlerin servetlerine el koydu. Rivayete göre kadınları bile hapsedip çocukların kulaklarındaki küpelere kadar değerli her şeyi toplamıştı. Ganimeti ve aralarında Ahmed bin Abdülhadi'nin de bulunduğu köleleri topladıktan sonra muzaffer olarak Trablus'a döndü. O kadar çok gümüş, ganimet olarak almıştı ki Sakızlı Mehmed Paşa bunlarla sikke darbetti.⁹⁶

Bingazi fethinin arkası da geldi; 1662'de Derne fethedildi. Sirt ve Cebel-i Ahdar ahalisi zâhiren Osman Paşa'ya boyun eğdiler. Osmanlı otoritesi gerçekte kıyıdaki bazı yerlerle sınırlıydı. Bingazi'de Paşa'nın bir kâidi vardı. İnsanlar ona vergi veriyordu. Trabluslu ve Misratalı tüccarlar buradan yün, deve ve sair hayvanlar ile köle alıyordu. Bu tarihten sonra pek çok Misratalı, Bingazi'ye yerleşti. İskenderiye ve Girit (Kandiye) ile yoğun bir ticareti olan Derne'de de aynı şekilde Trablus'tan gönderilen bir kâid vardı.⁹⁷

Berka bölgesinin Dayılar İdaresi (1603-1711) sonlarında vilayet merkezi ile irtibatı iyice zayıflamıştı. Karamanlı Ahmed, Fizan'ı itaat altına almak için yola çıkmadan önce Mütemehdi Ebu Kayle'ye destek veren Bingazi ve Derne'nin şiddetli bir şekilde cezalandırılmasına karar verdi. Berka Kâidi olarak kardeşi Şaban Bey'i

⁹⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 22/164, 20.S.981 (21 Haziran 1573).

⁹⁶ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.124-125; Rossi, **a.g.e.**, s.232-233, dp.52.

⁹⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.233, dp.53.

atadı. Bölgeye gidecek ordunun kumandanlığı Şaban Bey'de idi; ancak ona iki Kuloğlu da yardımcı olacaktı. İbrahim Tiryaki, Ali b. Halil el-Edgam.⁹⁸ Şaban Bey'in kibirli tavrı bu iki kumandanı gücendirdi. Bir süre sonra Şaban Bey'i tanımayan İbrahim Tiryaki, kendisini vilayeti yönetmeye ehil ve Karamanlı Ahmed'e denk görmeye başladı.⁹⁹ Geleceği bildiğini iddia eden Miftah b. Abdurrahman el-Asfar da kehanetiyle onları tahrik ve isyana teşvik edip halkın büyük bir kısmının onlara katılacağını söyledi. Böylelikle İbrahim vali, Ali de onun kâhyası olacaktı. İki isyancı komutan Karamanlı Ahmed'e biatlarını bozup Berka'da zorla ahaliyi kendilerine biat ettirip batıya doğru harekete geçti. Yolları üzerindeki kabileleri itaate ve vergi vermeye zorladılar. Tavgur'ı ele geçirdiler. Oranın yerel kaidini esir ettiler. Vergi toplama görevlisi Hüseyin Ağa'yı esir almaya çalıştılar fakat o Trablus'a kaçmayı başardı. Topladığı haraca ise el koydular. Batıya doğru seferlerine devam ettiler. Misrata'ya ulaştılar. Çoğunluğu Kuloğullarından oluşan ahaliyi kendi taraflarına çektiler. Misrata kıyılarında bulunan Kasr-ı Ahmed'deki¹⁰⁰ barut ve kurşun mahzenini de ele geçirdiler. Bunlar, Hıristiyan gemilerinin saldırılarına karşı bölgeyi korumak için hazırlanmıştı. Sonra Tâcûrâ'ya harekete geçtiler. Orada Karamanlı Ahmed'le karşılaştılar. Karamanlı Ahmed onları dağıttı. Yerel kabilelerin arasına karışıp onlardan himaye gören Ali b. Halil ve İbrahim Tiryaki, Karamanlı Ahmed'in uyguladığı siyasetle kabileler tarafından dışlandılar. Dayı, bu iki elebaşı dışındaki tüm isyancıları affettiğini ilan etmişti. Bu sebeple Ali b. Halil Edgam hayatından endişe ederek Mısır'a kaçtı. İbrahim Tiryaki ise iç bölgelerdeki ıssız çöllere sığındı.¹⁰¹

1.2.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

Karamanlı Ahmed'in Dayılığının ilk yıllarındaki sıkıntılı süreçte sevindirici gelişmeler de yaşanmıştı. İç karışıklıklar arasında iyice inkızağa uğrayan vilayet

⁹⁸ Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.82.

⁹⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.278.

¹⁰⁰ Ağlebî komutanlarından Ahmed b. Ömer yahut Ahmed b. Hasan el-Kelbî tarafından yaptırılan kasırdan dolayı bölgeye Kasr-ı Ahmed denilmiştir. Misrata yakınında bulunan kasabada meşhur bir murabıtın türbesi bulunmaktadır ve burası halkın ziyaret mekânlarındandır. Bkz. Leo Africanus, **a.g.e.**, s.771-772; Paolo Della Cella, **Narrative of an Expedition from Tripoli in Barbary to the Western Frontier of Egypt in 1817**, (İtalyancadan İngilizceye Çev. Anthony Aufrere), London 1822, s.49.

¹⁰¹ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.204-205; Rossi, **a.g.e.**, s.280-281; Feraud, **a.g.e.**, s.278.

hazinesi bu süreçte kısmen de olsa biraz rahatlamıştı. Yoksa açlığın pençesinde kıvranan ahali her çıkan isyana destek vererek Karamanlı Ahmed'i iktidardan indirebilirdi.

Trablus'a önce 12 Eylül 1712'de Amiral vekili Peterson'un kumandasında 3 Hollanda gemisi geldi. 1683'te Hollanda ve Trablusgarp arasında yapılan antlaşma, 1693'te Hollanda konsolosu Zacharias Cousart¹⁰² gittiğinden beridir geçersizdi. Arada 1703'te Hollanda adına Yahuda Cohen bu antlaşmayı yenilemiş; ancak antlaşma şartları uygulanamamıştı.¹⁰³ Antlaşmayı tekrar yenilemek için Hollandalı Peterson, Karamanlı Ahmed Bey'e 100 kantar barut, 4 tunç top, dört gemi direği ve değerli duvar saatleri hediye etti.¹⁰⁴

Yaklaşık aynı vakitlerde gemisine tuz yüklemek için Cenova'dan bir kaptan geldi. Görünürde maksadı tuz yüklemek olsa da aslında o gizli bir iş için gönderilmişti. Vilayette nüfuz ve öncelik kazanmaya çalışıyordu. Karamanlı Ahmed'e 4000 altın para, çok sayıda savaş mühimmatı verdi ve 56 toplu bir gemi hediye edeceğini de vaat etti.¹⁰⁵

Bu esnada kuraklık/kıtlık günden güne arttı. Bey'in talebi üzerine Fransa Konsolosu Expilly, hububat getirmek için ticaret gemilerinin Fransız takımadalarına gitmelerine ruhsat verdi. Böylece ahali açlıktan ölmeyecekti. Fakat bu teşebbüsler yeterli değildi. Karamanlı Ahmed bu sefer korsanlara yol verdi. 1713 yılında, Trabluslu korsanlar, yağla dolu bir Fransız gemisini ele geçirdiler. Konsolos Expilly bu durumu protesto etse de bir netice alamadı. Ertesi yıl 21 Temmuz 1714'te meşhur Fransız Amiral DuQuesne'nin aynı adlı oğlunun komutasında Diamant isimli bir Fransız gemisi Trablus'a geldi. Duquesne (Dukin) bu ticari gemiyi ve kargosunu talep etmek ve onu ele geçiren korsan kaptanı cezalandırmak için gelmişti. Dukin ve yanındaki bazı Fransız subaylar karaya çıktılar, çok güzel bir şekilde karşılandılar. Karamanlı Ahmed, vilayetin fakirliğini ve sefilliğini görüp taleplerinden vazgeçsin

¹⁰² Zacharias Cousart, Thomas Hees tarafından Felemenk Konsolosu olarak atanıp Haziran 1683'te Trablus'a geldi. 1692'de hastalandı ve görevinden alınarak Ağustos 1693'te Malta'ya gitti. Bkz. C.R.Pennel (Ed.), **Piracy and Diplomacy in Seventeenth Century North Afrika: The Journal of Thomas Baker, English Consul in Tripoli, 1677-1685**, Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford-New Jersey 1989, s.216.

¹⁰³ Feraud, **a.g.e.**, s.274;

¹⁰⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.283; Feraud, **a.y.**, s.274

¹⁰⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.275.

diye Dukin'den şehre şöyle bir bakmasını istedi. Ardından gasp edilen geminin hamulesinin bedelini ödeyeceğini vaat etti. Bu ziyaret neticesinde Paris'e divan azalarından birinin başında olduğu bir heyet gönderildi.¹⁰⁶ Fransa kralına hediye olarak iki süvari atı, beş cins at, çok sayıda devekuşu, ceylan, av köpeği, tazı ve av kuşları (şahin, doğan, atmaca vs.) götürmüşlerdi. Heyet, Fransa Kralı'ndan vilayet adına resmen özür dileyip Karamanlı Ahmed'e gönderilen değerli hediyelerle beraber 1715 Haziranında Trablus'a döndü.¹⁰⁷

1715 senesinde buğday hasadı ve zeytinyağı normalden fazlaydı. Böylece devlet hazinesi yüklüce vergi topladı. Fransa taahhütlerin yerine getirilmesini istiyordu. Trabluslular ise Paris'e giden elçilerinin orada verdiği resmi taahhüde uymakta hiç acele etmiyorlardı. Aksine korsanlık faaliyetlerine devam ediyorlardı.¹⁰⁸ Bu heyet Fransa'da iken yeniden bir Marsilya gemisi ele geçirilmişti.¹⁰⁹ Ayrıca bağımsız çalışan Venedikli bir tacire de kötü davranılmış, zincire vurulmuştu. Konsolos Expilly'nin şiddetli protestoları sonucunda Karamanlı Ahmed özür beyan etti ve Venedikli tacirle gemisini geri verdi.

Bu sıkıntılar bahsi geçen Cenovalı Simon Traverso isimli İtalyan simsarın başının altından çıkıyordu. Bir tuz şirketinin vekili olarak çalışan bu adam, Karamanlı Ahmed Dayı'nın güvenini kazanmıştı. Ona, yabancı devletlerin konsoloslarının uyarılarını dikkate almamasını tavsiye ediyordu. Avrupa devletlerinin Afrika'da ne olduğuyla çok fazla ilgilenmeyeceklerini söylüyordu.¹¹⁰

1716'da Trablus limanına 5 gemiden mürekkebe bir İngiliz donanması geldi. Amiral John Baker'in komuta ettiği bu donanma, 1699 antlaşması temelinde Trablus'la tekrar antlaşma yapmaya gelmişti. Trablus Beyi, taahhüd edilen hediyeleri talep etti. İngiliz Amiral ona hiçbir hediye sözü vermediğini, sadece antlaşma yapmak için geldiğini söyleyerek bu durumu protesto etti. Bunun üzerine Karamanlı Ahmed, mezkûr İtalyan simsarın nasihatıyla ahaliye İngiliz gemilerine meyve,

¹⁰⁶ Bergna, **a.g.e.**, s.222-223; Muhammed el-Hâdî Abdullah Ebû Uceyle, **a.g.e.**, s.144-145.

¹⁰⁷ Ebû Uceyle, **a.g.e.**, s.145'ten naklen Rodolfo Mikaki, **Trablus el-Garb tahte Hükmi Üsrati'l-Karamanliyye**, Ar. Çev. Taha Fevzi, Ma'hedü'd-Dirâsâti'l-Arabiyye Câmiatü'd-Düveli'l-Arabiyye, 1961, s.19.

¹⁰⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.280-281.

¹⁰⁹ Ebû Uceyle, **a.g.e.**, s.145.

¹¹⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.281.

yeşillik veyahut herhangi bir erzak vermemeleri emretti. Ve bu emir gemilerin limanda kaldığı sekiz gün boyunca uygulandı.¹¹¹ Bu gerginliğe rağmen 30 Temmuz 1716'da antlaşma yenilendi. Antlaşma müzakerelerinde daha çok İngilizler'in İspanya'dan aldığı Minorka adasıyla Cebelitarık şehri ilgili hususlar görüşüldü. Bu adaya ve gemilerine yönelik herhangi bir korsan saldırıya kesinlikle izin verilmeyecekti.¹¹²

Diğer taraftan İtalyan simsar yüksek gümrük vergisi karşılığında ahaliye ve Hıristiyan esirlere nebiz (hurma şarabı) satma inhisarı elde etti. Temsilcisi olduğu Cenova Tuz Şirketi tasdikiyle Tâcûrâ tuzlarını sömürgeleştirdi. İtalyan simsar neredeyse bütün ticari hareketi tekeline almaya başladı. Bu tuz şirketi Trablus'ta Fransız konsolosunun himayesindeydi. Bu sebeple İngiltere konsolosu, mezkûr İngiliz donanmasının gelişinin akabinde dostu Fransa konsolosuna Traverso'yu şikâyet etti. Bu simsar yüzünden işleri bozulan ahali de Fransız konsolosuna yalvarmaya başladılar. Ne var ki Karamanlı Ahmed, Traverso'nun direk şahsi koruması altında olduğu tasrih etti. Konsolos Expilly resmi olarak kendi himayesi altında bulunduğu için kısas uygulamakta önceliği olduğunu söyleyerek bu tavrı protesto etti. Karamanlı Ahmed Dayı ile araları bozuldu. Çok geçmeden Karamanlı'nın öfkesi geçti ve Traverso, şirketi tarafından çağırılıp memleketine gitti. Bu durum bütün sıkıntıları giderdi ve bu konudaki tartışmalar sona erdi.¹¹³

Karamanlı Ahmed, Fransızlarla arasındaki gerginliği yumuşatmak için 1719'da Fransa'ya Mehmed Hoca adında birini gönderdi. Bu zat 1720 Martında

¹¹¹ Rossi, **a.g.e.**, s.283; Feraud, **a.g.e.**, s.281.

¹¹² Bergna, **a.g.e.**, s.207-208; Antlaşma metninde en üst otorite olarak sırasıyla Trablus Bey'i Mehmed, Dayısı Yusuf ve Divan Reisi Şaban'ın (Karamanlı Ahmed Bey'in ağabeyi) imzası vardır. Bergna buradaki Yusuf'u, Karamanlı Ahmed Bey'in en büyük oğlu kabul etmiştir. Fakat bu sadece isim benzerliğidir. Zira Karamanlı Ahmed iktidarı ele geçirdiğinde kalede Yusuf el-Mükkenî (el-Mükni) 'yi bırakıp kendisi Münşiye'ye çekilmişti. Bu sebeple buradaki isim el-Hac Yusuf el-Mükkenî (el-Mükni) olmalıdır. Böylece Karamanlı Ahmed Bey'in "Dayı", "Bey", "Vali" gibi resmi unvanları kullanmadan vilayeti idare ettiği de söylenebilir. Zira antlaşmada hiçbir şekilde ismi zikredilmemiştir. O sırada Aşçı Mehmed Paşa da ölmüş (19 Mart 1716) ve yerine gelecek olan Kadid Yusuf Paşa da vilayete henüz ayak basmamıştı. Bu sebeple antlaşmada herhangi bir Paşa'dan da bahsedilmemiştir. 25 maddelik antlaşma metninin İngilizcesi için bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s.720-725.

¹¹³ Feraud, **a.g.e.**, s.281.

Fransa Kralı ve Fransa Bahriye Meclisi tarafından Karamanlı Ahmed'e yazılmış iki mektupla Trablus'a döndü.¹¹⁴

1.3. Karamanlı Ahmed Bey'in Trablusgarp Beylerbeyliği'ne Atanması ve Beylerbeyliğinin İlk Dönemi (1720-1730)

Karamanlı Ahmed Bey, 1720'de Payitaht tarafından tanınarak Paşalık rütbesiyle beraber Trablusgarp Beylerbeyi oldu. Bu tarihten itibaren kendini yine zorlu bir mücadelenin içinde buldu. Bir taraftan Bâbîâlî ile ilişkilerini koparmamaya çalışırken diğer taraftan eyaletin dâhilinde ve hâricinde iktidarını sarsmaya çalışan güçlerle savaşıyordu. Bu saldırıların en tehlikelisi 1728 yılında başlayan Fransız bombardımanı idi. Bombardımanla başlayan bu gergin süreç 1729 yılının sonlarına kadar sürdü. Bu tarihte Ahmed Paşa, Payitaht tarafından Trablusgarp Beylerbeyliği'nden azl edildi. Bu dönemin ayrıntısı aşağıda verilmiştir.

1.3.1. Bâbîâlî ile İlişkiler

Karamanlı Ahmed Bey'in düşmanlarına karşı verdiği mücadelelerde arka arkaya gelen zaferleri, konumu iyice yüceltti. Trablus'a hükmeden önceki valilerin hiçbirisinin sahip olmadığı bir güce kavuştu. 1720'den itibaren Payitaht tarafından da tanınınca "emirü'l-müminin" lakabını kullanmaya başladı. Fakat bu sıfatı resmi belgelerde kullanmamaya özen gösteriyordu.¹¹⁵ Zira İslam Halifesi Osmanlı Padişahı bunu hiçbir şekilde cezasız bırakmazdı. Bununla birlikte dönemin kaynaklarında genellikle bu lakapla tavsif ediliyordu. Nitekim Trabluslu tarihçi İbn Galbun da ondan emirü'l-mü'minîn diye bahsetmişti. Onun kitabını Türkçeye tercüme eden Nehicüddin Efendi, Karamanlı Ahmed'in hayatı kısmında şu tashihi yapıyor:¹¹⁶

"Ancak Emirü'l-Mü'minîn ism-i sâmi halife ve padişahlığa mahsus olduğundan vülât-ı ızâma bir vecihle tesmiyesi sahih ve tecviz olunamaz. Lakin ahali bir tabasbus-ı fevkalade olarak bunlara emirü'l-mü'minîn ıtlak eyledikleri misillü mûmâ ileyhim dahî ubudiyet-i hâzırâyı gözetmediklerinden bunu maa't-teşekkür kabul ve mükâtebelerine varınca yazmışlardır ve müverrih İbn Galbun mücerred canını kurtarmak mülâhazasıyla mûmâ ileyh Ahmed Paşa'nın fart-ı dirayet ve ve insâfâne hareketini ve pek ziyade adaletiyle ulemâ-yı ızâma olan meyl ü rağbeti hakkında kitabını gayet mufassal bir

¹¹⁴ Ebû Uceyle, **a.g.e.**, s.146-147'den naklen Rodolfo Mikaki, **a.g.e.**, s.24.

¹¹⁵ Ömer Ali b. İsmail, eserinde Karamanlı Ahmed Paşa ve haleflerinin yazdıkları resmi belgelerde bu lakabın kullanılmadığını söylemektedir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.34, dp.2.

¹¹⁶ Nehicüddin Efendi / Hasan Safî, **Tarih-i İbn-i Galbun – Trablusgarp Tarihi**, s.30.

hâtime ile tekmil etmiş ise de mûmâ ileyh hem-asr olduğu birçok ulema-i kiram ile biçare müverrih İbn Galbun'u dahi katledip korktuğu tîğ-i felakete başını uğratmıştır.”

Karamanlı Ahmed Bey, Trablusgarp tahtına oturduktan sonra Canım Hoca Mehmed Paşa ile yüzleşmek zorunda kalmıştı. Beylerbeyilik elde ettikten sonra yine Mehmed Paşa karşısına çıktı.

1.3.1.1. Canım Hoca Mehmed Paşa'nın Trablusgarp'ı Ele Geçirme Teşebbüsü

Canım Hoca Mehmed Paşa, Trablusgarp'tan ayrıldıktan sonra Aralık 1714 - Şubat 1717 arasında Kaptan-ı Derya oldu. Sonra azledilip 1131 Receb ortasında (29 Mayıs-8 Haziran 1719) Kandiye-Resmo limanının temizlenmesiyle¹¹⁷; ardından 1132 Receb ortasında (18-28 Mayıs 1720) Midilli civarındaki nişan taşı meselesinin halledilmesiyle¹¹⁸ görevlendirildi. Ancak bu görevler üzerinde iken Midilli taraflarına gidip Kandiye'deki görevine avdet etmedi. Bunun üzerine 1132 Recep ayının sonlarında (28 Mayıs-7 Haziran 1720) Payitaht'tan görev yerine gitmezse cezalandırılacağını bildiren bir emir sâdır oldu.¹¹⁹ Ardından 1132 Ramazan başlarında (7-17 Temmuz 1720) Akdeniz'de korsanlığa tayin olunmakla beraber görevlerini yerine getirmeyen Miri Kalyon kaptanları Halil, Köse Mehmed ve Venedikli Süleymanla birlikte Canım Hoca da Payitaht'ın öfkesine muhatap oldu.¹²⁰

Bu tarihten sonra Mehmed Paşa, firar edip zapt ettiği bir gemiyle Berka taraflarında zuhur etti. Uzunçarşılı'ya göre serkeş tabiatlı iyi bir denizci olan Canım Hoca Mehmed Paşa, Kandiye'de sürgünde iken oğlunun idare ettiği bir çektiriye binerek bölgeye gelmiş ve burada bir hâkimiyet tesis etmek istemişti.¹²¹ Bu maksatla Bingazi ve Derne taraflarında bedevi Arapları etrafına toplayıp isyan çıkardı. Payitaht ise Mehmed Paşa'nın firarını öğrenince verilen fetva gereğince Trablus'a âşinin katlini emreden hükümler gönderdi. Bu iş için merkezden bir kapıcıbaşı da mübaşir tayin olunarak Trablus'a gönderildi. Fakat Payitaht, Trablus ve Tunus

¹¹⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/83.

¹¹⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/986.

¹¹⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1001.

¹²⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1145.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s.225.

idarecilerinden mübaşir gelmeden asi Mehmed Paşa'yı yakalarlarsa cezasını infaz etmelerini de istemişti.¹²²

Meselenin ayrıntılarını veren bir kayıтта olay şu şekilde anlatılmıştır. Canım Hoca Mehmed Paşa daha önce cezalandırılması gereken bir itaatsizlik etmiş fakat o zamana kadarki hizmetleri gözönüne alınarak affedilmişti. Buna rağmen 1720 senesinde firar edip Derne taraflarına gelmişti. Trablusgarp idarecileri, ayan ve eşrafi Mehmed Paşa'nın Derne'ye çıkarma yaptığını haber alınca hemen durumu Payitaht'a bildiren bir mahzar tertip ettiler. Mahzarlarında Canım Hoca Mehmed Paşa'nın devletine isyan edip 1 çekdiri, 4 firkate ve 500-600 silahlı adamla/levend eşkiyasıyla Derne'ye geldiğini ve "Devlet-i Aliyye tarafından valiyim" diyerek ahaliyi kandırdığını; daha sonra ise bölgeyi yağmaladığını belirtiyorlardı. Ayrıca Mehmed Paşa'nın sebep olduğu kargaşa yüzünden zaafa uğrayan Ocak'ın bazı iskeleleri de Malta Şövalyeleri'nin eline geçmişti. Bu haberler Payitaht'a ulaşınca hemen bir müzakere heyeti oluşturuldu. Öncelikle Meşihat'tan fetva istendi. Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin "katl" fetvası üzerine Sultan III. Ahmed'in asinin yakalanıp öldürülmesi ve kesik başının Payitaht'a gönderilmesine dair fermanı sâdir oldu. Ardından fermanın gereğinin yapılması için Trablusgarp Ocağı'na bir kapıcıbaşı gönderildi.¹²³

Bu hükmün birer sureti Trablusgarp Vilayeti'nin ileri gelenlerine ve bazı kabile şeyhlerine de gönderildi.¹²⁴ Bundan sonra Karamanlı Ahmed Paşa, Berka bölgesine hem karadan hem denizden asker gönderdi. Dönemin tanığı İbn Galbun, o sırada Mısır'dan Trablus tarafına gelmekteydi. Derne'ye bir günlük mesafede Temîmî denen yerde iken Canım Hoca Mehmed Paşa'nın Padişah tarafından azledilince kaçıp Bingazi'ye geldiğini ve Abdullah Ebu Tartur el-Cibâlî, Salih b. Süleyman, Selim b. Celîd b. Musa gibi bazı bedevi reisleri ile ahalinin ona biat ettiği haberini almıştı. Canım Hoca, gemilerle üzerine gelen askerleri mağlup etmişti. Karamanlı Ahmed Paşa bunun üzerine Sirt sahil yolundan başlarında İbrahim adlı bir komutanla asker gönderdi. Ayrıca Ahmed Paşa kendi askerlerinden başkasına at

¹²² BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1282, 1283.

¹²³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1287, Evâsıt-ı Z 132 (13-23 Ekim 1720). Bu hükümde muhatap olarak Trablusgarp Beylerbeyi Ahmed Paşa ile beraber isimleri geçmeden "Vatan Beyi" ve "Ocak Dayısı" da zikredilmiştir.

¹²⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1288, 1289, 1290.

satılmaması konusunda da etrafa emirler göndermişti. İbn Galbun bu olayların 1133 Şaban ortasında (6-16 Haziran 1721) gerçekleştiğini kaydediyor.¹²⁵

Canım Hoca Mehmed Paşa, Bingazi ve Derne taraflarında Ahmed Paşa'nın askerleri karşısında tutunamayınca Trablus'un batısındaki Züvvâre'ye gelip burada adam toplamaya çalıştı;¹²⁶ fakat yine başarılı olamayınca önce Tunus sonra Cezayir tarafına kaçıp gözden kayboldu. Evahir-i Zilkade 1133 (12-22 Eylül 1721) tarihli birkaç hükümde olayın bundan sonraki safhası şöyle gelişmiştir: Mehmed Paşa, Trablus'un ocak gemilerinden bir kıta şiniyye ile bir kıta üçdirekli sefine gasbetmiş ve bunları Tunus'ta bırakıp kaybolmuştu. Payitaht, Tunus idarecilerine bu gemileri sahiplerine iade etmelerini ve Paşa'nın Trablus'a gelirken bindiği çekdirinin ise yeterli asker ve mühimmat konulup İstanbul'a gönderilmesini emretmişti.¹²⁷ Evasıt-ı Rebiülevvel 1134 (29 Aralık 1721- 8 Ocak 1722) tarihinde ise Mehmed Paşa'nın validesinin arzuhalı üzerine Padişah tarafından affedildiği ve Cezayir'den ailesinin yanına dönmesine izin verildiği görülüyor.¹²⁸

1.3.1.2. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Beylerbeyiliğinin Yenilenmesi

Karamanlı Ahmed, 1720 yılında Beylerbeyilik fermanıyla Trablusgarp Paşası olmuş; bir ara azledilmiş; sonra tekrar Canım Hoca'nın Tunus ve Cezayir taraflarına kaçtığı sıralarda, 23 Zilkade 1133 (15 Eylül 1721) tarihinde, beylerbeyilik fermanı almıştır. Payitaht böyle bir dönemde vilayet idaresinde zaaf oluşmasını istemediği için Ahmed Paşa'yı tekrar atamıştı. Fakat bu görevlendirmede Karamanlı Ahmed Bey için "Deli" lakabının kullanıldığını da görüyoruz.¹²⁹ Herhalde bu lakap, vilayet idaresine tamamen hâkim olma sürecinde yaptığı delice faaliyetlerden, daha doğrusu katliamlarından dolayı verilmiş olmalıdır.

Cemaziyelevvel 1134'te (Mart 1722) İstanbul'dan Karamanlı'nın Beylerbeyilik fermanını getiren bir gemi geldi.¹³⁰ Bundan sonra her yıl

¹²⁵ İbn Galbun, **a.g.e.**, s.205-206.

¹²⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.283.

¹²⁷ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 130/573, 574, 576.

¹²⁸ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 130/793.

¹²⁹ Fehameddin Başar, **Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)**, TTK Basımevi, Ankara 1997, s.291.

¹³⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.283; Rossi, **a.g.e.**, s.285.

Karamanlı'nın paşalığını yenileyen fermanlar gelmeye devam etti. Tevcihat defterindeki kayıtlar şöyledir:¹³¹

“Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ibka ve mukarrer kılınmıştır. 17 Receb 135 (23 Nisan 1723).

Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ibka ve mukarrer kılınmıştır. Gurre-i Cumâdeluhrâ 136 (26 Şubat 1724).

Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ibka ve mukarrer kılınmıştır. 3 Receb 137 (18 Mart 1725).¹³²

Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ibka ve mukarrer kılınmıştır. 25 Receb 138 (29 Mart 1726).

Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya umûr-i me'mûresinde mücidd ve sâî olmağla kemâkân ibkâ ve mukarrer kılınmıştır. 15 Cumâdeluhrâ 139 (7 Şubat 1727).

Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ibka ve mukarrer kılınmıştır. 5 Şevval 140 (15 Mayıs 1728).”

Trablusgarp Eyaleti'nde Ocağın geçirdiği tahavvülat ve yeni Kuloğlu idaresi Payitaht'ı rahatsız ediyor; fakat meseleyi tamamen halledebilecek müdahalede yapılamadığı için iş vakt-i merhununa bırakılıyordu. Aynı zamanda Payitaht, eyalet tamamen küffarın eline geçmesin diye de Karamanlı'nın valiliğini tanıyıp eyaletin idaresinde gördüğü aksaklıkların düzeltilmesi için sık sık uyarılarda bulunuyordu. Sonuçta burası Devlet-i Aliyye'nin bir toprağı ve İslam Devleti'nin sınır muhafızlığı olup ihmale gelmeyecek kadar önemli idi. Bu süreçte Bâbîâlî'nin kaygılarını aşıkâr eden ve eyalet idarecilerini sert bir şekilde uyaran bir hükümde (Sultan III. Ahmed'in fermanı) dikkat çekici ifadeler vardır. Hükümde, “Sugûr-i İslamiye'den” biri olarak kabul edilen Trablusgarp Ocağı'nın idarecileri, kadimden beri Allah yolunda kâfirle cihadı düstur edinmiş ve memleketin gelirlerini hep cihad yoluna sarfetmiş yiğitler iken bir süredir Ocağın başında bulunanlar (Karamanlı Ahmed Paşa ve adamları) kendi menfaatleri için mal toplamaya başladığı ve ocak nizamını bozdukları için ikaz edilmiştir. Artık düşmanları ocaktan korkmak, çekinmek yerine ocağın düştüğü duruma gülmeye başlamıştır. Durum vahimdir. Ocağın gemileri âtlı kalıp eskimiş; Rum yiğitlerinin ocağa rağbeti kalmadığı için asker mevcudu iyice düşmüştür. III. Ahmed'in Ocak idarecilerini ağır bir şekilde tenkit ettiği bu fermanında, Cezayir Ocağından sitayişle bahsedilmiştir. Buradaki ifadelerde Cezayir Ocağı'nın Tunus ve

¹³¹ BOA, **Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d)**, 523-M, s.46.

¹³² Bu kayıt, Kamil Kepeci Tasnifi'ndeki 523-Mükerrer numaralı defterde bulunmasına rağmen Fehameddin Başar'ın yayınladığı eserde sehven atlanmıştır. Bkz. Başar, **a.g.e.**, s.148.

Trablusgarp'takinin aksine "vaz'-ı kadîmlerini asla tağyir" etmediği vurgulanarak bu iki ocaktaki yönetim anlayışından ve bunun sonuçlarından rahatsızlık dile getirilmiştir. Hükümün son kısmında ise Karamanlı Ahmed Paşa ve ocak ileri gelenleri açık açık tehdit edilmiştir. Gaflet uykusundan uyanıp mal toplama sevdasından vageçmeleri, toplanan malı cihad için sarfetmeleri, ocağın düzenini bozanları eyaletten kovmaları, kısacası kanun-ı kadime dönmeleri istendikten sonra eğer böyle yapmazlarsa üzerlerine donanma-yı hümayunla asker gönderileceği bildirilmiştir.¹³³

Bu hükümün bir sureti "*Tunus Beylerbeyisine ve Vatan Beyine ve Tunus Dayısına ve Müftisine ve Kadısına ve ulema ve suleha ve Yeniçeri ağası ve Bölükbaşlıları ve Yayabaşlılarına ve sair ihtiyarlarına*" kaydıyla Tunus idarecilerine de gönderilmiştir.¹³⁴ Payitaht, bu sırada Trablusgarp ve Tunus Ocaklarının nizamından memnun değil iken Cezayir Ocağı'ndan sitayişle bahsetmiştir. Zira Cezayir Ocağı'nda Dayılık idaresi varsa da Ocak yeniçerileri ve Türkler, hâlâ idarede hâkim durumda idiler. Fakat Tunus ve Trablusgarp'ta Ocak nizamı tamamen bozulmuş; eyalet idaresi mütegalibenin ve onları destekleyen yerli unsurların eline geçmiştir. Payitaht'ın eyalet idaresinden rahatsızlığına rağmen Trablusgarp'a esaslı müdahalesi ancak 110 yıl sonra mevki-i fiile gelebilmiştir.

1729 yılında Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'in Dayılıktan gelen Beylerbeyileri hepsi birden değiştirilip merkezden yeni Paşalar atanmıştır. Fransızların 1728 Temmuzunda Trablus'u bombardıman etmesinden sonra 20 Receb 1141'te (19 Şubat 1729) Beylerbeyilik Karamanlı Ahmed Paşa'dan alınıp daha önce Alacahisar Mutasarrıfı olan Numan Paşa'ya verilmiştir.¹³⁵ Tunus'a da daha önce Ömer Paşa gönderilmişti. Fakat mazul Cezayir Beylerbeyi Abdi Dayı, yeni gönderilen Beylerbeyi'ni limana yanaştırmayıp kovmuştu. Bu husus Cezayir Ocağı ile Osmanlı Payitahtı'nı karşı karşıya getirmişti. Hatta azledilen Cezayir Beylerbeyisi için Şeyhülislam'dan fetva bile alınmıştı. Payitaht'ın gönderdiği idareciyi kabul etmeyen Ocak ve Ocaklı hakkında nasıl bir süreç işlediğini ve ne gibi hamleler yapıldığını anlamak için bu kayıtların önemi büyüktür. Mesela merkezden gönderilen

¹³³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 132/1054.

¹³⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 132/1055.

¹³⁵ BOA, KK.d, 523-M, s.46.

beylerbeyini kabul etmeyen Cezayir Dayısı hakkında şu şekilde fetva istenmiştir: “*Cezayir-i Garb hudûd-i memleket-i Osmâniyede dâhil olup Seyyidü’s-selâtîn İmâmü’l-müslimîn Padişahımız Hazretleri’nin taraf-ı karînü’ş-şereflerinden cezîre-i mezkûreye vali nasb ve tayin oluna gelmekle işbu sene-i mübarekede müşarünileyh tarafından nasb ve irsal olunan vali, sefîne ile cezîre-i mezbûre limanına dâhil oldukça cezîrede Dayı namına olan Zeyd hevasına tabi eşhası başına cem’ ve valiyi men’ ve limandan ihraç edip cezîreyi taht-ı yed-i imamdan izâleye kıyâm ve emâret iddiasıyla kendi zabt etmek murad eylese Zeyd’in ve etbânının hükm-i şer’îsi ne vecihledir?*” Buna göre, fetva İslam hukununda “imama itaatten huruç” konusu üzerinden ele alınmış ve cevap olarak “*Zeyd ve etbâi itaat-ı imamdan huruç etmiş olup bâğîlerdir, imâmü’l-müslimîn tarafından nasb olunan valiye ahali-i cezire inkıyad etmek vacibdir. Allahu a’lem*” denilmiştir.¹³⁶

Mısır Valisi’ne gönderilen hükümde de Padişah III. Ahmed, ecdadı tarafından fethedildiğine işaret ederek Cezayir, Tunus ve Trablusgarp’a beylerbeyi atama işinin kendi uhdesinde olduğunu ve Ocaklardan bu hususta tam itaat beklediğini belirtmiştir. Ayrıca, şimdiye kadar ocağın kendi içinden seçtiği dayıları, beylerbeyi atayarak lütuf ve ihsanda bulunduğunu ancak beylerbeyiliğin de kanun-i kadime göre kayd-ı hayat şartıyla olmadığını bilinmesi gerektiğine vurgu yapan Sultan Ahmed, aslında otoritesine şerik kabul etmediğini göstermek ve nüfuzunu Garp Ocaklarında da hissettirmek istemişti. Buna rağmen, Trablusgarp ve Tunus Ocakları üzerlerine gönderilen beylerbeyileri kabul etmişken Cezayir Ocağı kabul etmedi. III. Ahmed, 1725’te tehditlerine muhatap olan Trablusgarp ve Tunus Ocaklarına örnek olarak gösterdiği Cezayir Ocağı’nı 1729’da karşısına almak zorunda kaldı. Cezayir Ocağı için alınan tedbirler şunlardı. Ocak gemileri Devlet-i Aliyye limanlarına alınmayacak, gelirlerse gemilerine ve mallarına el konulup tayfaları hapsedilecek; devlet tarafından kendilerine artık mühimmat ve erzak yardımı yapılmayacak ve asker/levend toplamalarına da müsaade edilmeyecekti.¹³⁷

¹³⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/1523.

¹³⁷ BOA, C.DH, 4373, Evasıt-ı M sene 142 (5-15 Ağustos 1729); BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/1524, Evail-i Safer 1142 (Ağustos-Eylül 1729); Bu hüküm bir süre sonra terkin edildiği için Cezayir’in affedildiği söylenebilir.

1.3.2. Dâhilî Hâdiseler

1721 yılında Karamanlı ailesine karşı, Ahmed ibn Reis komutasında, Benî Ulvân¹³⁸ kabilesinden de bazılarının içinde bulunduğu bir komplo hazırlandı. Fakat Ahmed Paşa'nın şahsına karşı planlanan komplo başarısızlıkla sonuçlandı. Karamanlı Ahmed'in kardeşi el-Hac Şaban Bey ise evinde öldürüldü. İbn Reis, Cebel-i Nefuse'ye kaçtı ve orada Mehâmid Kabilesi'ne sığındı. Onların yardımıyla 1135/1722-1723 yılında Sirt bölgesine saldırdı. Şaban Bey'in yerine geçen atlı birliklerin yeni komutanı İbrahim onları bozguna uğratana kadar Sirt'te mücadele etti ve sonunda muvaffak oldu. Bedeviler yüzüstü bırakınca İbnü'r-Reis esir alındı ve idam hükmünün uygulanacağı Trablus şehrine götürüldü.¹³⁹

1133/1721 baharında, Trablus'u veba salgını kasıp kavurdu. Dört binden fazla kişi öldü. Ondan sonraki iki yıl, Trablus ve Berka, vebadan kaynaklanan kuraklık ve açlığın etkilerini yaşadı. 1722 yılında Mehamid Kabilesi üzerine bir sefer düzenlendi; fakat çöle dağılan bedevilerin ele geçmesi mümkün olmadı. Bu seferde askerler neredeyse susuzluktan telef olacaklardı.¹⁴⁰

Evasıt-ı Şevval 1141 (Mayıs 1729) tarihli Trablusgarp idarecilerine gönderilen bir hükümde Mısır'da isyan eden ve idamları için fetva verilen Çerkes Mehmed ve adamlarının,¹⁴¹ Trablusgarp tarafına kaçtıkları haber alınarak yakalanmaları daha önce emredilmiş olmasına rağmen himaye edildikleri anlaşıldığından tekiden tekrar emir gönderilerek derdest edilmeleri istenmiş ve aksi halde ocağın mesul tutulacağı belirtilmişti.¹⁴²

¹³⁸ Benî Ulvân Kabilesi yahut Alâvine, Beni Süleym Araplarından gelir. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.331.

¹³⁹ en-Nâib, **a.g.e.**, s.292; İbn Galbun, **a.g.e.**, s. 207; Rossi, **a.g.e.**, s.281-282.

¹⁴⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.283-284.

¹⁴¹ İbn Galbun, eserinde Ahmed Paşa'nın cömertliği ve misafirperverliği bahsinde Trablusgarp'a sığınan bu isimleri zikretmiştir: Mehmed Çerkes, Ahmed Bey el-A'ser, Ahmed Bey es-Sagîr ve Ömer Bey. Karamanlı Ahmed Paşa 1137/1724-1725'te onları karşılamak için Kâhyası Hasan el-Ahmer'i Misrata tarafına göndermişti. Bingazi'de buldukları sırada Berka Kâidi Mahmud Bey'in misafiri olan ve iyi bir şekilde ağırlanan bu asiler, Misrata'da da izzet ü ikramla karşılandılar. Kâhya Hasan, Ahmed Paşa'nın emirleri doğrultusunda bu asilerin her türlü ihtiyaçlarını en güzel şekilde karşılamıştı. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.207-208.

¹⁴² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 135/1734.

1.3.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

1720-1730 yılları arasında Trablusgarp ile Avrupa devletlerinin arası Ocak korsanlarının faaliyetleri sebebiyle iyice gerilmişti. Bu süreçte küçük büyük pek çok savaşa katılan Ocak donanması, özellikle Fransızlar karşısında zor duruma düşmüştü. Karamanlı Ahmed Paşa, genellikle mer'iyeti bir iki sene geçmeyen antlaşmaların altına imza atıp tehlikeyi bertaraf ettiği gibi hem korsanlık hem de yapılan antlaşmalar gereği aldığı aidatlar yoluyla ocağa gelir sağlıyordu. Fakat o sırada Akdeniz'deki en güçlü donanmalardan birine sahip olan Fransızlar, Ahmed Paşa'nın hesaplarını bozdu. Başlarda Fransızlara da diğer küçük devletlere gösterdiği tavrı gösteren Ahmed Paşa, 9 yıllık "bir savaş bir barış" dönemi sonunda 1729 yılında ağır şartları havi bir antlaşma imzalayarak Fransız tahakkümüne boyun eğdi. Payitaht'la yaptığı 9 yıllık mücadelenin ardından gelen bu dokuz yıllık mücadele Ahmed Paşa'nın ve ondan sonra gelen Karamanlı Valilerin devlet politikasında ciddi tesirler bıraktı. Bu süreçte hem Fransa'yla hem de diğer devletlerle yüzleşmenin ayrıntıları aşağıdadır.

1.3.3.1. Fransa-Hollanda

1720 Martında Fransa'dan dönen Trablus heyetine karşılık Fransa Kralı, iki ülke arasındaki barışı muhafaza etmek için tam yetkili olarak Amiral Dionigi Dusault'u Trablus'a gönderdi. Dusault 26 Mayıs'ta geldi. Ülkesi adına Trablus'la 1693 antlaşması temelinde fakat bazı tadilatı havi olarak 4 Temmuz 1720'de yeni bir antlaşma yaptı.¹⁴³ Antlaşmanın 26. maddesine göre, Hıristiyan papazlar ve Trablusgarp'taki Hıristiyan esirleri kurtarmak için örgütlenmiş olan din adamları hangi devlete bağlı olurlarsa olsunlar Fransa'nın himayesi onları da kapsayacak ve ne şahısları ne malları ne de kiliseleri herhangi bir baskıya maruz kalmayacaktı.¹⁴⁴ 2 ay sonra 14 Eylül 1720'de Trablus limanına Markiz De La Varennes komutasında 3

¹⁴³ Feraud, **a.g.e.**, s.282; Bergna hatalı olarak anlaşmanın 4 Haziran 1720'de imzalandığını söylüyor. Karş. Bergna, **a.g.e.**, s.223; 29+1 maddeden oluşan anlaşmanın Fransızca metni için bkz. Baron de Cussy, **a.g.e.**, s.178-189; Bu anlaşmanın altındaki imzalar: Ahmed Paşa, Yusuf Dayı, Şaban Bey, Yeniçeri Ağası Musa, Amiral (Bahriye Reisi) İbrahim, Liman Reisi Muhammed, Hazinedar İbrahim, Kâtip Mehmed.

¹⁴⁴ Baron de Cussy, **a.g.e.**, s.185-186; Rossi, **a.g.e.**, s.282.

gemiden oluşan bir fırka geldiğinde Karamanlı Ahmed Paşa, onları selamlamak için 29 pare top attı.¹⁴⁵

İki ülke arasında bir uyum ortaya çıkmasına rağmen 21 Şubat 1721’de kötü sonuçlar doğurabilecek bir hadise oldu. Ahmed Paşa, Roma yakınlarındaki Civita-Vecchia limanında esir tutulan Müslümanlardan bir mektup almıştı. Esir Müslümanların arasında bir Kadı da vardı. Mektuplarında falakaya yatırıldıklarını, her türlü eziyetle beraber hakaret kasdıyla Kadı Efendi’nin sakallarının zorla tıraş edildiğini bildirmişlerdi. Mektup, divan azaları önünde okundu ve çabucak Trablusluların gazabını artırdı. Katolik Fransisken Teşkilatı papazlarından bazıları yakalandı; zincire vurularak öfkeli kalabalığın arasında dolaştırıldı. Sonra kalenin altındaki çukur zindanlardan birine atıldı. Sonra Fransisken Kilisesi’nin ve ona tabi yerlerin kapatılması emri çıktı.¹⁴⁶ Olanları duyan Fransız konsolosu Expilly hemen kaleye koştu. Trabluslu esirlerin gördüğü kötü muamele sebebiyle sıkıntı içerisinde olan Karamanlı onu kabul etti. Konsolos öfkesini kusun diye bir süre sustu. Sonra konsolos bu rahiplerin Fransa Kralı’nın himayesinde olduğunu Paşa’ya hatırlattı. Bu sebeple hemen salıverilmelerini istedi. Ayrıca kilisenin anahtarlarının da geri verilmesini istedi. Paşa sinirlendi ve konsolosun taleplerini önce reddetti. Sonra Roma idarecilerine Trabluslu esirlere kötü muamele yapılmamasını isteyen bir mektup yazması şartıyla konsolosun taleplerini kabul etti. Paşa’nın karakteri biliniyordu; aniden parlar, sinirlenir sonra birden yumuşar ve dostça davranırdı.¹⁴⁷ Bundan sonra Karamanlı Ahmed Paşa, faaliyetlerinden rahatsız olduğu Konsolos’un değiştirilmesi için Fransa Kralı’na mektup yazdı. Fransa Devleti bu talebi uygun görerek Expilly’yi Suriye’ye nakletti.¹⁴⁸

1722 yılında korsanlık iyice canlandı. Korsanlar Fransa’ya ait çok sayıda gemi ele geçirmişlerdi. Gemiler Trablus limanına getirilip tayfaları esir ediliyor; gemilerin yükleri de boşaltılıp açık artırmayla satılıyordu. 1722 yılında ele geçirilen Kaptan Prepaud’un kumanda ettiği Saint-Jean isimli Fransız mühimmat gemisi

¹⁴⁵ Mikaki, **a.g.e.**, s.26; Bu gemiler anlaşmaya dayalı olarak Fransa’ya Leptis Magna’daki (Libde) Roma dönemi kalıntılarında mermer sütunlar taşındılar. Trablus’tan götürülen bu sütunlar Paris’teki Saint Germain Des Pres adlı kilisede kullanıldı. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.282.

¹⁴⁶ Mikaki, **a.g.e.**, s.26.

¹⁴⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.282-283.

¹⁴⁸ Ebû Uceyle, **a.g.e.**, s.149-150.

Konsolos Expilly'nin çabalarıyla serbest bırakılmıştı. Fakat Konsolos Expilly bu sıralarda Fransa'ya çağırıldı.¹⁴⁹ Yerine yeni konsolos hemen gönderilmedi. Konsolosluk faaliyetlerini ise müsteşarı Broche tekeffül etti. O da bu korsanlık faaliyetlerini protesto ediyor; fakat hiçbir netice elde edemiyordu.¹⁵⁰

Aynı yılın Kasım ayında Marsilya'ya ait Kaptan Ollier kumandasındaki bir gemi Trablus korsanları tarafından durduruldu.¹⁵¹ Korsanlar, antlaşmalar gereği dokunulmaması gerektiği halde Fransız gemisinin değerli ipekli kumaşlarla dolu olduğunu görünce şehadetnamelerini yırtıp tayfalarını zincire vurdu. Gemiye de Trablus limanına getirdiler. Karamanlı Ahmed Paşa geminin Fransa'ya değil Cenova'ya tabi olduğunu iddia ediyordu. Sonunda müsteşar Broche'nin sözlerine kulak asmayıp bunu değerli bir ganimet kabul etti.¹⁵²

Bu tavır, Fransa kraliyet sarayında kötü tesir yaptı. Önce Joseph Martin¹⁵³ adında yeni bir konsolos gönderildi. Martin Şubat 1723'te Trablus'a gelip vazifesine başladı. Sonra Trablus sularına De Grandpre¹⁵⁴ komutasında 4 gemiden oluşan bir filo gönderildi. Bu gemilerden biri Fransa sefiri olarak İstanbul'a giden D'Andrezel'i¹⁵⁵ taşıyordu. Fransız filosu Trablus'u bombardıman etmedi. Zira Amiral bu hususta bir emir almamıştı. Amacı Paşa'yı korkutup hizaya getirmektir. Bir süre sonra geri döndü. Karamanlı Ahmed Paşa ise Fransa ticaret gemilerine el koyduğundan dolayı bir pişmanlık göstermeden korsanlık faaliyetlerine germî vermekte ısrar ediyordu.

Fransız asıllı Malta şövalyesi De Chambray bu esnada Trablusluların kendi vatandaşlarına yaptığı küstahlık üzerine harekete geçerek kumandasındaki firkate ile denize açıldı ve körfezde dolaşmaya başladı. 11 Nisan 1723'te 4 saat süren bir

¹⁴⁹ 28 Mayıs 1722'de Trablusgarp Konsolosluğundan ayrılan Pierre Expilly, 26 Nisan 1724'te Kahire, 28 Mayıs 1729'da da Sayda Konsolosluğu'na atandı. Bkz. Anne Mézin, **Les consuls de France au siècle des lumières (1715-1792)**, Direction des Archives et de la Documentation Ministère des Affaires étrangères, Paris 2007, s.278.

¹⁵⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.284.

¹⁵¹ Rossi, **a.g.e.**, s.283.

¹⁵² Feraud, **a.g.e.**, s.284-285.

¹⁵³ Joseph Martin, 1732-1738 arasında da Sayda'da Fransa Konsolosu olarak görev yapmıştır.

¹⁵⁴ Étienne Nicolas de Grandpré (d.1661-ö.1731) Fransız Deniz Kuvvetleri Amiralidir. 1682'de Cezayir'i, 1684'te Cenova'yı bombardıman eden de Grandpré, 1728'de de Trablus'a saldırmıştır.

¹⁵⁵ Jean-Baptiste Louis Picon, vicomte d'Andrezel (d.1663-ö.1727), 6 Mart 1724'te Jean-Louis d'Usson (Marquis de Bonnac)'ın yerine İstanbul Sefiri olarak atanmıştır.

savaştan sonra Licata’da Trablus korsan gemilerinden birini ele geçirdi. Bu korsan gemisi süratinden ve üzerindeki silahlardan dolayı ticaret yapılan denizde büyük bir korku kaynağı idi. Osmanlı Sultanı tarafından Trablus Paşası’na hediye edilmiş olan kapudane (capitane) gemisiydi. 48 topu ve dökülmüş demirden 14 mancınığı vardı. Üzerinde 400 levend bulunuyordu. Maltalılarla yapılan savaş sonunda gemideki levendlerin sayısı 267’ye düşmüştü.¹⁵⁶

Ahmed Paşa bu hadise dolayısıyla fevkalade sinirlenip korsanlığa daha da bir revnak verdi. Trabluslu korsanlar her nevi ecnebi gemisine saldırmaya başlamışlardı. Birkaç ay geçmeden Fransa’dan bir haber geldi. Trablus’tan intikam almak için büyük bir hazırlık yapıyordu. Paşa, Fransız konsolosu Martin’i çağırttı, ondan Fransa yönetimine bir mektup yazmasını istedi. Konsolos, bizzat Karamanlı Ahmed Paşa’nın Fransa Devleti’ne yazması şartıyla aracılığı kabul etti. Ahmed Paşa yazdığı mektupta Fransa’nın razı olacağı her şeyi yapmaya hazır olduğunu ve aralarındaki ilişkinin bozulmasını istemediğini söyledi. Fakat taahhüdlerini yerine getirmek için biraz süre tanınmasını da istiyordu. Bu yolla güzel bir netice alınabileceğini umuyordu. O sırada Fransa kraliyet sarayında sekreter olan Kont De Maurepas¹⁵⁷, Trablusgarp Paşası ile Konsolos’un mektuplarını alınca şöyle yazdı: “Kral, gelecek bahara iki silahlı gemi hazırlanmasını ve De Vattan kumandasında Trablus’a gitmesini emretti. İki ülke arasındaki bütün işler hususunda De Vattan direk müzakere yapacaktır.”¹⁵⁸

Bu iki gemi 22 Temmuz 1725’te Trablus’a geldi.¹⁵⁹ Karamanlı Ahmed Paşa, Fransız Konsolosu Martin’le şu hususlarda anlaştı: 1. Vilayetin nakit parası olmadığı için birkaç gün sonra Fransızlara 800 yük buğday verilecek; 2. Gelecek mevsimde de hasada göre belirlenecek bir miktar zeytinyağı verilecek; 3. Çok sayıda Fransız tayfayı öldüren ve kargosunu ele geçirdikten sonra gemilerini batıran Trablus korsan kaptanı yakalanıp idam edilecek; 4. Paşa, daha önce yapılan antlaşmalara kesinlikle uyacak ve bundan sonra Trablusgarplılardan hiç kimse Fransızlara karşı düşmanlık yapmayacak. Konsolos Martin, De Vattan’a kesinleşen, anlaşılan hususlara dair bir

¹⁵⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.285; Rossi, **a.g.e.**, s. 284-5.

¹⁵⁷ Jean-Frédéric Phélypeaux de Maurepas (d.1701- ö. 1781) Fransız devlet adamı.

¹⁵⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.285-6.

¹⁵⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.283.

rapor sundu. Böylece De Vattan karaya indi. Gemi subayları da yanındaydı; topluca kaleye gittiler. Paşa onların önünde daha önce konsolosla müzakere edip netleşen taahhütlerini tekit etti.¹⁶⁰

Gemilerin gidişinden sonra Karamanlı, taahhütlerini yerine getirmeyi tehir edip geçiştirdi. Öldüreceğini vaat ettiği korsanı da infaz etmedi. İstanbul'daki Fransa elçisi D'Andrezel'in şikâyetiyle beraber Osmanlı Payitahtı, Ülgünlü Ali Hoca adındaki bu korsanın yakalanıp İstanbul'dan gönderilen mübaşire teslim edilmesini istiyordu.¹⁶¹ 1725 yılı Eylül başlarında gereği yapılmadığı için aynı konuda ikinci bir emir daha gönderilmişti.¹⁶²

Karamanlı Ahmed Paşa, aslında Payitaht'ın istediği gibi gaza ve cihad için limanında hazır gemi bulundurmaktan ziyade yağma ve çapulla işigal eden Akdeniz korsanlarını vilayete davet etmek ve onları himaye etmekle meşguldü. Vilayetin kendi deniz gücü cidden büyük bir çöküntü içerisindeydi. Bu sırada Fransızlar, vilayetin gayr-i meşru korsanlık edenleri himaye etmesine son derece öfkelenerek 4 gemiden oluşan bir firkayla De Mons'u¹⁶³ Trablus'a gönderdiler. Temmuz 1727'de Trablus'a gelen De Mons, Karamanlı Ahmed Paşa'dan niçin yaptığı taahhüdlere yerine getirmediğine dair bir rapor istedi. Paşa, "mahsulatın azlığından dolayı taahhütlerimi yerine getirecek fırsatı henüz bulamadım" diyerek cevap verdi. Ardından iki seneden beri vaat ettiği fakat vermediği buğdayı artık vereceğini söyledi. Böylece 15 gün geçti. Fransız donanmasının limanda oyalanıp, gitmesi bekleniyordu. Konsolos Martin, Paşa'nın bu oyununu farkettiler ve hemen kaleye giderek bu durumu protesto ettiyse de hiçbir netice alamadılar. Bu sırada Karamanlı Ahmed Paşa, memleketi savunabilmek için bazı hazırlıklar yapıyordu. Turgut Burcu önünde bulunan kaya üzerinden kalenin tahkim edilmesi gerekiyordu. İstihkâm tamamlanınca buraya Fransız Burcu denildi.¹⁶⁴

1728 yılında Fransa ile ilişkiler tamamen koptu. Zira Trabluslular limandaki bir Fransız gemisiyle Misrata ve Bingazi'deki diğer Fransız kayıklarına el

¹⁶⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.286.

¹⁶¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1051.

¹⁶² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1302, Evahir-i Z.1137 (1-10 Eylül 1725).

¹⁶³ Joseph de Mons (d. 1654 - ö. 1731) Fransız deniz subayı.

¹⁶⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.286-287.

koymuşlar; tayfalarını da esir etmişlerdi.¹⁶⁵ Bu durum savaş sebebi sayıldı ve 16 Temmuz 1728'de 12 Fransız savaş gemisi Trablus kıyılarına yanaştı. Filonun başında Amiral De Grandpre vardı. Antlaşma müzakerelerini ise gemideki D'Hericourt yürütecekti. Konsolos Martin ise Ahmed Paşa ile Fransız gemileri arasında haber taşıyor; arayı bulmaya çalışıyordu. Fransızlar, Ahmed Paşa'dan 3 şey istiyordu: Birincisi, Trablus korsanlarının işledikleri suçların bedeli olarak 20.000 işbiliye kuruşu (sevilla doları); ikincisi, Hıristiyan esirlerin serbest bırakılması; üçüncüsü, 1685'te imzalanan antlaşma ve daha sonra buna ilave edilen maddeler esas alınarak yeni bir antlaşma yapılması. Ahmed Paşa Fransızları savaş için geldiklerine inanmıştı. Bunun için müsbet bir cevap vermedi. Müzakereler sonuçsuz kalınca 20 Temmuz'da Fransız gemilerinde savaş divanı toplandı ve aynı gün akşamüzeri şehir top atışlarıyla vurulmaya başladı. Ayın 29'una kadar süren topa atışları sebebiyle Ahmed Paşa'nın sarayı ile beraber Trablustaki birçok bina hasar gördü. Toplam 1800 top mermisi atılmıştı. Buna rağmen Trabluslular antlaşmaya yanaşmadı. Sonunda Fransız Amiral filosuyla beraber Trablus'tan ayrıldı.¹⁶⁶

Bundan sonra Trablus'ta yeniden inşa faaliyetleri başladı. Ancak Fransızlar limanı abluka altında tutuyordu. Bu sırada limana Amiral Graeve kumandasında Hollanda gemileri geldi. Trablusla antlaşma yapmaya gelmişlerdi. O vakit Hollanda konsolosu Gerbrands¹⁶⁷ idi. Müzakereler yapıldı ve 4 Ekim 1728'de antlaşma imzalandı. Bu münasebetle Karamanlı Ahmed Paşa, Lahey'e İzzettin Mehmed Efendi'yi elçi olarak gönderdi. Orada Hollanda hükümeti tarafından resmi törenle karşılandı. Hollanda hükümetine 7 soylu Arap atı hediye ederek Efendisinin dostluğundan bahsetti. Sonra bir Hollanda gemisiyle memleketine gönderildi.

¹⁶⁵ Bergna, a.g.e., s.223.

¹⁶⁶ Feraud, a.g.e., s.287-290; Savaş ilanının altında De Grandpre, De Nesmond, Marande, D'Estienne, De Vienne, Şövalye Caylus, De Beaudeville, Şövalye De Gouyon, D'Hericourt, De Gardannes, Şövalye D'Estournel, ve Constantin de Rohan'ın imzaları bulunmakta idi.

¹⁶⁷ Philippe (Philipus) Gerbrands, Hollanda Milli Arşivi'nin yayınladığı kataloga göre 1737 ve 1751'de hala Trablusgarp Konsolosluğu görevine devam ediyordu. Trablusta görev yapan Fransız Konsolosu Pierre Expilly'nin kızı Virginia ile evliydi. Gerbrands ve karısı Virginia, Expilly'den sonra 1729'da Trablusa gelen Fransız Konsolosu Raimondis ve ailesiyle iyi ilişkiler geliştirmişti ve iki aile birbirlerine dost olmuştu. Bkz. J.A.S.M. Suijkerbuijk, W.E. Meiboom, **Inventaris van het archief van Anthonie van der Heim, (1710) 1737-1746 (Nummer archiefinventaris: 3.01.22)**, Nationaal Archief, Den Haag 1983, s.27; Th.H.P.M. Thomassen, **Inventaris van het archief van de familie Fagel: Supplement, 1524-1795 (Nummer archiefinventaris: 1.10.94)**, Nationaal Archief, Den Haag 1990, s.11; Anne Mezin, a.g.e., s.507-508.

Hollanda hükümeti tarafından Paşa için 4000, kendisi için 2000 ve sekreteri için 500 filorin hediye edilmişti. Bu destekle Trablus, 10 korsan gemisi yaptı ve denizde korsanlığa kaldığı yerden devam etti.¹⁶⁸

1729 yılında Fransa ile Trablus arasında hala antlaşma yapılmamış ve karşılıklı saldırılar devam ediyordu. Fransızlar, Trabluslu korsanları Akdeniz’de rahat bırakmıyorlardı. Mora yarımadası civarında şehtiye cinsinden bir Trablus korsan gemisinin peşine düşen Fransız Kaptan Grogard onları yakalayıp üzerlerine top attı; pek çok tayfasını yaralayıp kaçmaya mecbur etti.¹⁶⁹ Trablus gemisi Moton kalesi altına sığınınca Fransızlar uzaklaştı. 9 Şubat 1729’da gerçekleşen bu olaya şahit olan Müslüman ahali galeyana gelip adadaki Fransız konsolosunun evini basarak konsolosu öldürdü. Bunun üzerine Payitaht’tan Mora muhassılına hüküm gönderilerek suçluların yakalanması emredildi.¹⁷⁰

Fransa ile Trablus arasındaki bu gerginlik sürecinde Fransa Kralı’na bazı raporlar sunulmuştu. Mesela Şövalye De Choiseul, Fransa Kralı’na üç mağrip korsan şehrini (Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocakları) de ele geçirmeyi teklif ediyordu. Duguay-Trouin ise daha az tehevüre kapılarak 12.000 Fransız askeriyle sadece korsan yatağı olan Trablus’u ele geçirmeyi ve ilelebet yok etmeyi teklif etti. Bu tekliflerin hiçbiri kabul olunmadı. Kaptan De Gouyon’un iki firkateyle (Astree ve Tigre) 1729 Ocak ayında Trablus sularına gönderilmesi kararlaştırıldı. Fransız gemileri Trablusluları denizde sıkıştırarak; bu korsanların saldırılarını ve ticaretlerini tamamen bitireceklerdi. Müsteşar Broche ise şehrin bazı Müslüman ileri gelenleriyle dostluk kurarak onlar vasıtasıyla Kralın istediklerini verip öfkesini azaltmak hususunda Ahmed Paşa’yı ikna etti. Sulh yapmak üzere Paşa, Mart ayında Fransa’ya bir heyet gönderdi.¹⁷¹

Bundan önce İstanbul’a da mahzar gönderilip Devlet-i Aliyye’den Fransa ile aralarının bulunması talep edilmişti. Bu hususta 1729 Mayıs başlarında İstanbul’dan Haseki Osman Ağa gönderilmişti. Fransa’nın düşmanlığına karşı Osmanlı Sultanının himayesi ve devletin aracılığı için Trabluslular İstanbul’a elçiyle

¹⁶⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.291-292; Rossi, **a.g.e.**, 283-284.

¹⁶⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.292.

¹⁷⁰ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 135/1057, Evahir-i Ş.1141 (21-31 Mart 1729)

¹⁷¹ Feraud, **a.g.e.**, s.293.

beraber bir heyet göndermeliydiler. Bu heyette Trablus adına müzakere yetkisi olan bir vekil olacaktı. Antlaşma şartları İstanbul'daki Fransız Sefiri ile görüşülecek karşılıklı taahhütler imza altına alınacaktı.¹⁷² Haseki Osman Ağa Trablus tarafına gönderildiğinde arkasından İstanbul'dan bir hüküm daha gönderildi. Buna göre Haseki Ağa, o tarafa gelmeden veya geldikten sonra antlaşma akdetmek için Fransa tarafından Ocağa, murahhas vekilleri gelmiş olur ise Ocak'tan İstanbul'a vekil gönderilmeyecek Osman Ağa marifetiyle iki devlet arasındaki antlaşma şartları kararlaştırılıp Trablus'ta sulh yapılacaktı. Antlaşma sonunda iki taraf taahhütlerini imzalayıp birbirlerine verecekti.¹⁷³ Bütün bu süreçte Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa Trablusgarp Ocağı ile Payitaht arasındaki resmi irtibatı sağlıyordu. Bu hükümlerden sonra Payitaht, durumun hangi aşamada olduğunu bilmediğinden tekrar bir hüküm göndermiş ve eğer Fransız heyeti gelmişse Trablus'ta antlaşmayı neticelendirmelerini; gelmemiş ise Fransa Sefiri ile müzakere edilerek antlaşmanın yapılması için İstanbul'a bir vekil gönderilmesini emretmiştir.¹⁷⁴

İstanbul uzaktan gelişmeleri takip ederken Trablus'ta başka gelişmeler olmuştu. Hükümlerde belirtildiği gibi Osman Ağa ile beraber İstanbul'a bir Trablus heyeti gönderilmişti. Fakat bu heyetin içinde bulunduğu La Trinite adlı gemi, Fransız Amiralî De Gouyon tarafından durdurulmuş ve antlaşma sürecinden haberi olmadığı için De Gouyon 5 kişilik Trablus heyetini ve Bâbîâlî elçisini esir ederek Toulon limanına götürmüştü.¹⁷⁵

Daha önce Fransa'ya gönderilen heyetin çabaları sonuç vererek Fransa Kralı Trablus'a mezkûr De Gouyon'u gönderdi. De Gouyon; Amazone, Thetis, Sibylle, Flore, Zephir ve Astree adlı firkatelerle 31 Mayıs'ta Trablus'a vardı. Fransa adına antlaşma yapma yetkisi Tunus'taki Fransa Konsolosu Pignon'a verilmişti. İki taraf antlaşma maddelerini müzakere etti. 9 Haziran 1729'da Trablus yetkilileriyle De Gouyon ve Pignon antlaşmayı imzaladı. 12 Zilkade 1141 (14 Haziran 1729) tarihli "Ahmed, Bey-i Trablus el-Berberiyye el-Mahrûse" imzalı¹⁷⁶ ve Fransa Kralı'na

¹⁷² BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/1206, Evâsıt-ı L 1141 (9-19 Mayıs 1729).

¹⁷³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/1209, Evâsıt-ı L 1141 (9-19 Mayıs 1729).

¹⁷⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/1264, Evâsıt-ı Za 1141 (7-17 Haziran 1729).

¹⁷⁵ Feraud, a.g.e., s.294.

¹⁷⁶ Ahmed Paşa, Fransa ile gelişen bu kötü durum ve gayrimeşru korsanlık faaliyetleri konusunda Payitaht'ın uyarılarını dikkate almadığı için beylerbeyilikten azledilmiş; 1729 Şubatında yerine

hitaben yazılan bir mektup da antlaşmaya ilave edildi. De Beaudeville, Zephir adlı gemiyle bu antlaşma metnini Fransa'ya götürdü. De Gouyon da diğer firkatelerle antlaşmayı ilan etmek için doğuya doğru gitti. Fransa'da antlaşmanın Türkçe aslıyla Fransızcası karşılaştırıldı. Fakat metnin Türkçesinde Trablusluların Fransa Kralı'ndan af dilemesinin yer almadığı anlaşıldı. Antlaşmanın birinci bendinde Fransa Kralı sulhun gerçekleşmesini istiyor; Trabluslular da sadece Fransa deniz ticaretine verdikleri zarar dolayısıyla üzüntülerini bildiriyorlardı. Bu durum Trablusluların kötü niyetine hamledildi. De Gouyon tekrar Trablus'a gönderildi. Antlaşmanın ancak Türkçe aslının Fransızca aslına aynen mutabık olmasıyla tasdik edileceğini yoksa verilen emir gereği tekrar savaşa başlayacağını söyledi. Sonunda gerekli değişiklikler yapılarak Fransa ile Trablus eyaleti arasındaki antlaşma 2 Ağustos 1729'da kesinleşti.¹⁷⁷

Antlaşmadan sonra Eylül ayında De Sabran komutasında Fransızların Sibylle firkatesi Trablus'a geldi. Gemi, daha önce Trablus korsan gemilerinde yakalanıp esir olarak Toulon'daki hapishanelerde tutulan Trabluslu esirleri getirmişti. Bu münasebetle şehirde büyük bir kutlama yapıldı. Kasım'da ise sevinç daha da arttı. Aynı komutan, bu sefer Ahmed Paşa'nın Paris'e gönderdiği heyeti getirdi. Bu heyet orada çok güzel karşılandıklarını anlatmıştı. Karamanlı Ahmed Paşa, bu Fransız firkatesi ile Fransa kraliyet sarayı ahırları için hazırladığı çok değerli soylu atları gönderdi.¹⁷⁸

1.3.3.2. Avusturya (Nemçe) - Venedik

Mart 1720'de Garp Ocaklarına gönderilen bir hüküm Venedik'le ilgilidir. Osmanlı Devleti ile Venedik barış yapmış olsa da Osmanlı'ya tabi olan Ocaklar ile Venedikliler kadimden beri birbirlerine düşman olduklarından denizde karşılaştıklarında hemen savaşa tutuştukları için sonunda bir düzenleme yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre Venedikliler ile Ocaklar arasına bir deniz hududu tayin olunarak bu hudut dâhilinde birbirlerine saldırmamaları karara bağlanmış ve hükmün

Alacahisar Mutasarrıfı Numan Paşa atanmıştı. Bu sebeple mezkûr mektuba "Paşa" ibaresi yerine sadece "Bey" ibaresi derç edilmişti.

¹⁷⁷Feraud, **a.g.e.**, s. 294-295; Bergna, **a.g.e.**, s. 224; 39 maddeden oluşan antlaşmanın Fransızca metni için bkz. Baron de Cussy, **a.g.e.**, s. 189-203.

¹⁷⁸Feraud, **a.g.e.**, s. 297.

bir sureti Trablusgarp'a da gönderilmişti.¹⁷⁹ Fakat daha sonra Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında yapılan antlaşmanın ayrı ayrı Garp Ocaklarıyla da yapılması kararlaştırılmış ve bu husus için 1725 yılında Bâbîâlî'den Kapıcıbaşı İsmail gönderilmiştir. İsmail Ağa'nın görevi Garp Ocakları ile Venedik'ten gönderilecek Murahhas arasında antlaşma yapılmasına aracılık etmektir. Antlaşma vasıtasıyla Venedikliler ve Venedik'e tabi tüccarlar Akdeniz'de serbestçe ticaret yapabilecek, Garp Ocakları korsanlarının saldırılarından emin olacaklardı.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti'nin Avusturya Devleti ile yaptığı antlaşma metninde, iki tarafın tüccarının diğer tarafın topraklarında rahatça ticaret yapabileceği; Akdeniz'de devletlerinin bayrağı ve patentesiyle ticaret yapan tüccara kimsenin müdahale etmemesi gerektiği; özellikle bu konuda Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocaklarının Roma Devleti tüccarı hususunda tekrar uyarılması açıkça belirtilmiş; Payitaht'tan gönderilen emirlerde de Ocaklara bildirilmişti.¹⁸¹ Fakat buna rağmen Garp Ocakları korsanları Avusturya devletine tabi gemilere saldırmaktan geri durmuyorlardı. Bunun üzerine 1725 yılında Ocaklar ile Avusturya arasında ayrıca antlaşmalar yapılmasına karar verilmiş ve antlaşmaya aracılık etmek için de İstanbul'dan mübaşir gönderilmiştir.¹⁸² Bu arada Cezayir Ocak gemileri antlaşmaya aykırı olarak tekrar bir Avusturya gemisini ele geçirdiği için ferman gönderilerek antlaşma için hâlâ

¹⁷⁹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 129/784, Evahir-i R 132 (1-10 Mart 1720); Bu hudut şöyle idi: “Venediklilerin vatanları olan sevahilinde vaki Polye kıyılarından, Kapo Santa Marya'dan, keşişlemenin kıbleden tarafına bir kerte bulunca Zaklisa'dan 30 mil açık ve Moton adalarından 30 mil açığa gelince ve Moton'dan Cüsto keşişleme bulunca, Girit'ten dahi 30 mil açık İzbandid adalarına gelince, İzbandid'den dahi Çobanlar ve Kerpe ve Rodos ve Yediburunlar'a gelince hudut olup ve gene memalik-i İslamiye limanlarından Kıbrıs, İskenderiye, Sayda, İskenderun, Antalya, Trablusşam limanlarından dahi 30 mil denizden içeri mahaller kalealtı olmakla bu hudut dahilinde Venedik gemilerine taarruz olunmayacaktır”.

¹⁸⁰ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1202 (Cezayir), 1203 (Tunus), 1204 (Trablusgarp), Evahir-i N 1137 (2-12 Haziran 1725).

¹⁸¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1198 numaralı hüküm ile 1199 numaralı hüküm arasındaki numarasız hüküm, Evahir-i N 1137 (2-12 Haziran 1725): “tüccar taifesi tarafeynin memâlikinde verilen ahidnameler mucibince emnen ve sâlimen kendi hâllerinde ticaret eyleyeler; müşarünileyh Roma İmparatoru'na tabi vilayetlerin tüccar ve reayaları her kangı milletten olur ise olsunlar berren ve bahren bu hususa memur olan vekilleri beyninde karar verildiği vech üzere Roma İmparatoru'nun bayrağı ve patentesi ile Memalik-i Mahruseme kendi hallerinde gelip alış veriş edip lazım gelen gümrükleri verdikten sonra rencide olunmayıp himâyet ve sıyânet oluna ve bu husus için Cezayir ve Tunus ve Trablus Ocakları ve sair tenbih iktiza edenlere muhkem tenbih ve tekid oluna ki min-ba'd ahidname-i hümayuna muhalif ve sulh u salaha mugayir bir türlü vaz' u hareket eylemeyeler”.

¹⁸² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 132/1199 numaralı hüküm bir önceki Cezayir'e yazılan hükmün birer suretlerinin Trablusgarp ve Tunus'a da yazılmasını âmirdir.

Cezayir’de bulunan mübaşir vasıtasıyla ele geçirilen gemi ve esir edilen tayfası ile gasp edilen mallarının Avusturyalılara geri verilmesi emredilmiştir.¹⁸³

Osmanlı Devleti aracılığıyla yapılan müzakereler sonunda Cezayirli dışarda diğer Garp Ocaklarıyla Avusturya arasında antlaşma sağlanmıştır. Bu husus için Tunus’a iki Avusturya murahhası, Bâbîâlî görevlisi Kapıcıbaşı İsmail ve Kaptan-ı Derya’nın adamı Süleyman Ağa gelmiş ve yapılan müzakereler sonucunda 15 Muharrem 1138’de (21 Eylül 1725) 13 maddelik bir antlaşma sağlanmıştır.¹⁸⁴ Aynı heyet gelerek Tunus’la yapılan üzerinden 1138 Şaban ayında (Nisan 1726) Trablusgarp-Avusturya antlaşmasını imzalamıştır.¹⁸⁵ Yapılan antlaşma üzerine tarafların karşılıklı taahhütleri birbirlerine gönderilmişti. Trablusgarp’ın tasdik ettiği Nemçe taahhüdü İstanbul’daki Avusturya elçisine ulaştırılmış; Avusturya tarafından tasdik edilen Trablusgarp’ın taahhüdü de İstanbul’daki Avusturya elçisi tarafından Bâbîâlî’ye sunulurak Kaptanı Derya Mustafa Paşa’nın adamlarından Bölükbaşı Ahmed ile Trablusgarp’a gönderilmiştir.¹⁸⁶

Avusturya Devleti’ne o dönemde Osmanlı kaynakları Nemçe/Devlet-i Çesâriyye, imparatoruna Roma İmparatoru, ahalisine de Nemçeli diyordu. Avusturya’nın 18. yüzyıl başlarında Akdeniz’de nüfuzu iyice artmış; Milan, Napoli, Sicilya gibi İtalyan toprakları hâkimiyeti altına girmişti. Bu sebeple Garp Ocaklarıyla yaptığı antlaşmalara göre Akdeniz’de ticaret serbestisi ve korsanlıktan masun olma taahhütlerine kendisine tabi olan Napoli, Sicilya, Floransa, Toskana ve Trieste gemileri de dâhil edilmişti.¹⁸⁷

Karşılıklı görüşmeler ve ardından yapılan antlaşmalara rağmen Garp Ocakları’nın Avusturya gemilerine saldırıları kesilmedi. Zira ocak korsanlarını zapturapt almak o kadar kolay değildi. Vilayet yönetimi ancak faaliyetlerine bir ölçüde sınırlama getirebiliyor; tamamen kontrol altına alamıyordu. Bu süreçte antlaşmaya aykırı yapılan faaliyetler yüzünden Garp Ocakları Payitaht’ın uyarı ve

¹⁸³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 132/1201, Evahir-i N 137 (2-12 Haziran 1725).

¹⁸⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 133/175, Evasıt-ı R 138 (16-26 Kasım 1725).

¹⁸⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/705, Evail-i R sene 1141 (4-14 Kasım 1728).

¹⁸⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/370, Evahir-i Za 1140 (28 Haziran – Temmuz 1728).

¹⁸⁷ Rossi, a.g.e., s.284; Feraud, a.g.e., s.296.

tehditlerine maruz kaldı. Bu hususta Evail-i L 1140 (11-21 Mayıs 1728)¹⁸⁸ ve Evail Ş 1141 (2-12 Mart 1729)'da¹⁸⁹ Tunus'a, Evail-i M 1141 (7-17 Ağustos 1728)'de Trablus'a¹⁹⁰ bir hüküm gönderilmiştir.

Avusturya ile yapılan antlaşma gereği Trablus'a bir Konsolos gönderilmesi taahhüt ediliyordu. Fakat Konsolosun gelişi gecikmişti. Bu gecikme ve pasaport hususundaki bazı anlaşmazlıklar Trabluslular tarafından antlaşmanın bozulmasına hamledilip Avusturya gemilerine karşı korsanlık faaliyetlerine sebep oluyordu. Bâbîâlî bu anlayışın yanlış olduğunu ve antlaşma şartlarına uyulması gerektiğini bildiriyordu. Ayrıca vilayet idarecilerini, kendi başlarına yaptıkları antlaşmalarla bu antlaşmayı kıyas etmemelerini hususunda uyarıyordu. Zira bu antlaşma Osmanlı Devleti aracılığıyla yapılmıştı ve ciddiye alınması gerekiyordu.¹⁹¹ Bütün bu uyarılara rağmen devam eden korsanlık faaliyetleri dolayısıyla Payitaht, "*Asitane-i saadet-medarımdan Rumelinden Akdeniz sevhili ile Memalik-i Mahrusem hududuna varınca vaki olan Vüzera-yı ızâm ve Beylerbeyiler ve Sancakbeyileri ve Kadılar ve İskele Eminleri ve sair Zâbitân ve A'yân-ı vilayete hüküm ki*" başlığıyla Trablusgarp gemilerinin uğrayacağı bütün Osmanlı limanlarına emir göndererek limana gelecek korsan gemilerinin yakalanması ve ellerindeki Avusturya esir ve mallarının alınıp durumun bildirilmesini emretmiştir.¹⁹²

Cezayir Ocağı başlarda Avusturya ile antlaşma yapmaya yanaşmamış, tekrar tekrar gönderilen emirlerle sonunda antlaşmaya ikna olmuş fakat bu sefer de antlaşma metnine uygunsuz bazı maddeler ekleyince Bâbîâlî tarafından tekrar ikaz ve tehdit edilmiş,¹⁹³ nihayetinde Dayı da olan Eyaletin Beylerbeyi azledilmiştir. Cezayir'e gönderilen yeni beylerbeyi Cezayir Ocağı'na sokulmayınca Payitaht ile Cezayir'in arası açılmıştır. Ardından Cezayir Dayısı hakkında Şeyhulislam'dan fetva alınmış¹⁹⁴ ve Cezayir'e ambargo uygulanmıştır.¹⁹⁵

¹⁸⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/296.

¹⁸⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/983.

¹⁹⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/459.

¹⁹¹ Konsolos Tehiri: BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/459, Evail-i M 1141 (7-17 Ağustos 1728); Pasaport ve Patente Meselesi: BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/984. Evail-i Ş 1141 (2-12 Mart 1729).

¹⁹² BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/705, Evail-i R 1141 (4-14 Kasım 1728).

¹⁹³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/982, Evail Ş 1141 (2-12 Mart 1729).

¹⁹⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/1523.

Avusturya'nın Trablus'a gönderdiği konsolos Joseph/Giuseppe Mayer, antlaşmadan 3 yıl sonra 8 Eylül 1729 yılında geldi. Mayer hem gelirken hem de geldikten sonra kötü durumlarla karşılaştı. Trablus'a gelirken bir Trablus korsan gemisi denizde gemisini yakalamış ve mallarını yağmalamıştı. Payitaht durumdan haberdar olunca Trablusgarp idarecilerine gasbedilen mallarının geri verilmesini emretti. Fakat Karamanlı Ahmed, bunun mümkün olmadığını söyledi ve konsolostan Fransız konsolosluk binasında oturmasını istedi. Bu bina bombardımanda hasar görmüştü ancak bazı odaları hala kullanılabilirdi.¹⁹⁶

Fransa ile yapılan antlaşmadan sonra Trablus'a yeni bir Fransız Konsolosu gelmişti: Raimondis D'Allons.¹⁹⁷ Konsolos, Fransız konsolosluk binasını talep edince orada Nemçe bayrağının dalgalandığını gördü. Nemçe Konsolosu Mayer, konsolosluk binasını asıl sahiplerine vermek istemiyordu. Karamanlı, askerlere Nemçe Konsolosu'nu konsolosluk binasından çıkarma emri verdi. Eşyalarını çıkarıp başka yere naklettirdi. Buna ilaveten Trabluslular Nemçe'yi pek önemsemiyorlar ve antlaşma şartlarına riayet etmekte gönülsüz davranıyorlardı. Çünkü imparatorlarından bir hediye gelmemişti. Osmanlı-Nemçe antlaşmasına daha sonra dâhil olan diğer saraylardan da bir şey gelmemişti. Sonunda Avusturya İmparatoru bu rahatsızlığı telafi edip antlaşmaya uyulmasını sağlamak için Trablus'a 5.000 florin gönderdi.¹⁹⁸

1.3.3.3. İsveç

İsveç Kralı XII. Karl (1682-1718), Rusya ile yaptığı Poltova Savaşında (28 Haziran 1709) yenilince Osmanlı'ya sığınmıştır. Özi Kalesi Muhafızı Abdurrahman Paşa tarafından ölümden kurtarılan kral ve adamları daha sonra Bender'e nakledilerek burada 5 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin misafiri olmuş ve bu uzun misafirlik dolayısıyla kendisine "Demirbaş Şarl" denilmişti. 5 yıl boyunca masrafları karşılanan Kral'ın memleketine dönmek için talep ettiği borç para da Osmanlı

¹⁹⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 135/1524, Evail-i S 1142 (Ağustos-Eylül 1729). Bu hüküm daha sonra terkin edilmiştir.

¹⁹⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.296; Rossi, **a.g.e.**, s.284.

¹⁹⁷ Joseph-Dominique de Raimondis (d.1684-ö.1733), iki yıl Tunus'ta Fransız Konsolosu olan kuzeni Pignon'la çalıştıktan sonra 7 Eylül 1729'da Trablusgarp Konsolosu olarak atandı. 2 Haziran 1733'te Trablus'taki veba salgınında aile fertleriyle beraber öldü. Bkz. Anne Mézin, **a.g.e.**, s.507-508.

¹⁹⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.296.

Hazinesi'nden karşılanmıştı. Kral memleketine dönmüş; fakat bir süre sonra vefat edince yerine oğlu Frederik geçmiş; fakat borç bir türlü ödenmemişti. Osmanlı Devleti elçi göndererek borcun ödenmesini talep edince yeni İsveç Kralı nihayet 1728 yılında borcu ödemeyi kabul etti; ayrıca İstanbul'a elçi göndermek istiyordu. İsveçliler bu işler için iki kalyon hazırladı ve Akdeniz yoluyla Osmanlı Payitahtı'na gönderdi. İşte bu yolculuk esnasında Akdeniz'de İsveç gemilerinin himaye edilmesi için Payitaht tarafından Garp Ocakları'na birer hüküm gönderildi.¹⁹⁹

1.4. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Beylerbeyliğinin İkinci Dönemi (1730-1745)

Karamanlı Ahmed Paşa 1730 yılına kadar eyalet idaresinde yaşadığı sıkıntılardan acı da olsa ders çıkarmış ve beylerbeyliğinin son 15 senesinde hem Babıali ile hem de Avrupa devletleri ile daha az problemleri bir ilişki kurmayı başarmıştı. Eyalet dâhilinde ise her ne kadar Fizan Hâkimiyle bir problem yaşamış olsa da bu problemi kısa zamanda çözmüş ve artık eyalette otoritesini sorgulayacak kimse kalmamıştı. Ahmed Paşa'nın beylerbeyliğinin son dönemi ile ilgili hususlar aşağıda verilmiştir.

1.4.1. Bâbîâlî İle İlişkiler

Karamanlı Ahmed Paşa 1729 yılında azledildikten sonra gereken dersi almıştı. Bir taraftan Ocağın muhafazası için yeni gemiler yaptırıp diğer taraftan da Osmanlı Payitahtı'yla irtibatını artırıyordu. Bunu semeresi olarak 1730 yılında tekrar Trablusgarp Beylerbeyi oldu.²⁰⁰

19.Ra.1143 (2.10.1730)'da Osmanlı tahtına Sultan I. Mahmud oturmuştu. Bu münasebetle bütün Osmanlı vilayetlerine gönderilen fermanlarla yeni padişahın cülusunun ahaliye duyurulması ve bu maksatla top atışları yapıp şenlikler tertip edilmesi istenmişti. Bu husus için Trablusgarp'a da bir emr-i âli gönderildi.²⁰¹

¹⁹⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/8, Evasıt-ı Ş 1140 (22-30 Mart 1728).

²⁰⁰ 12 Nisan 1730'da İngiltere ile Trablus arasında yapılan anlaşmanın sonunda Trablusgarp Beylerbeyi olarak Ahmed ibn Yusuf ile Trablus Muhafızı Numan Paşa'nın imzası vardır. Buna göre Numan Paşa henüz Trablus'tan ayrılmamış; beylerbeylikten azledildikten sonra kaledeki askerlerin komutasını deruhte etmiştir. Bkz. Bergna, a.g.e., s.209.

²⁰¹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 136/930, Evahir-i Ra 1143 (3-13 Ekim 1730).

1733 yılında Sultan Mahmud, Karamanlı Ahmed Paşa'nın yeniden Trablusgarp Beylerbeyiliği'ne atanması talebini uygun görmüş ve bu hususta aşağıdaki buyruldu sâdir olmuştur:²⁰²

“Mucebince Trablusgarp Beylerbeyiliği kemâ-kân mumaileyhe ibkâ ve mukarrer kılınmak buyruldu 2 Za 145 (16 Nisan 1733).

Devletli Saadetli Sultanım Hazretleri sağ olsun,

Bu kulları hâlâ Trablusgarp Sancağı Mutasarrıfı olup ahali-i vilayet her vecihle kullarından hoşnud ve razı olmalarıyla âleme mebzul olan eltâf-ı keremlerinden mercuvdur ki sancağ-ı mezbur müceddeden bu kullarına ibka ve sadaka ve ihsan buyrulmak babında emr u ferman devletli saadetli Sultanım hazretlerindir.

Bende Ahmed, Mutasarrıf-ı liva-i mezbur.”

1734 yılında ve 1738-39 yıllarında gönderilen hükümlerde de Trablusgarp Beylerbeyi olarak Ahmed Paşa gözükmektedir.²⁰³

Ahmed Paşa'nın 1730'lu yıllarda vilayet dâhilinde yeniden bir inşa faaliyetine giriştiğini söyleyebiliriz. Payitaht'ın uyarılarını dikkate almaya başlayan Ahmed Paşa, vilayetin silah ve mühimmat gücünü artırmak için artık metbûuna müracaat ediyordu. 1737 yılında devletin tophane mevcudundan 3 okka ağırlığında 500 adet ve 1,5 okka ağırlığında 2500 adet top mermisi; 18 okka ağırlığında 450 adet humbara mermisi ile büyük boy 50 adet top kundağı Trablusgarp Ocağı'ndan gelen kalyona yüklenererek eyalete gönderilmişti.²⁰⁴

Ahmed Paşa, Fransızların şehri bombardıman etmesinden sonra bazı kısımları yıkılan surları da tamir ettirmiş; bir de deniz tarafına mühim bir burç inşa ettirmişti. Bu burcun tahkimatı için Ahmed Paşa'nın talebi üzerine 1743'te Payitaht'tan 4 tunç top, 150 kantar barut, 150 kantar fatsa teli, 300 top kirpası, 200 firkate küreği, 50 top kundağı ve 3000 adet top mermisi gönderilmişti.²⁰⁵

Payitaht ile Trablusgarp Ocağı arasında bu dönemde ilişkiler iyice kuvvetlenmişti. Hem İstanbul'dan mühimmat almak için hem de Paşa'nın saraya takdim ettiği hediyeleri götürmek için İstanbul'a devamlı olarak Trabluslu Kaptanlar

²⁰² BOA, C.DH, 13186, 2.Za.145 (16 Nisan 1733).

²⁰³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 140/437, Evail-i Ra. 147 (1-10 Ağustos 1734); BOA, A.DVNS.MHM.d, 145/1196, Evasıt-ı N. 151 (Aralık 1738-Ocak 1739).

²⁰⁴ BOA, C.AS, 53596, 9.Ca.150 (4 Eylül 1737).

²⁰⁵ BOA, AE.SMHD.I, 4401-1, 12.R.156 (5 Haziran 1743); BOA, AE.SMHD.I, 4494-1, 18.R.156 (11 Haziran 1743); BOA, C.AS, 25234, 21.Z.156 (5 Şubat 1744).

ve memurlar gidiyordu. Bu kişilerin İstanbul'da kaldığı süre içerisinde barınma ve beslenme ihtiyaçları ise devlet tarafından karşılanıyordu. Bu şekilde 1740 ve 1743 yıllarında İstanbul'a gelen 10 kişilik Trablusgarp heyetine günlük 10 çift ekmek ve 4 okka et verilmesi kararlaştırılmıştı.²⁰⁶

Trablusgarp Ocağı'nın yabancı devletlerle olan ilişkilerinde ve korsanlık meselelerinde de yine Devlet-i Aliyye aracılık ediyor ve tarafları barıştırıyordu. Osmanlı arşivlerinde bu hususla ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Tafsilatı "Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler" kısmında verilecektir.

1.4.2. Dâhilî Hâdiseler ve Trablusgarp-Tunus-Cezayir İlişkileri

Muhammed Nâsır 1131 (1718-1719) yılında ölünce yerine oğlu Ahmed Nâsır geçmişti.²⁰⁷ Sâkin geçen 13 yılın ardından Fizan, yeniden karıştı. Ahmed en-Nâsır isyan etti. 1144 (1731-1732) yılında Karamanlı Ahmed Paşa ona karşı harekât başlattı. Atlı birliklerin başında küçük oğlu Trablusgarp Mirlivası Mehmed Bey, piyadelerin başında diğer oğlu Berka Kâidi Mahmud Bey vardı. Sonra orduyu, Misillate Kâidi Kuloğullarından Halil bin Halil ile destekledi. Fransızların verdiği iki top da orduyla beraber gönderilmişti. Ahmed Nâsır, iyice korkuya kapıldı ve barış istedi. Vergi vermeyi ve sefer masraflarını karşılamayı taahhüt etti. Yetki sahibi olan Mehmed Bey de Fizan Hâkimi Ahmed'i yerinde bırakıp Trablus'a yöneldi. Yolda durumu bir mektupla babasına haber verdi. Karamanlı Ahmed, Fizan Hâkimi'ne devamlı isyan etmesinden dolayı çok kızgındı. Kâhyası Hasan el-Ahmer komutasında yeni bir güç gönderdi ve oğluna iki yıl da sürse Fizan tımar sahibi alınmadan geri dönülmemesi emrini verdi.²⁰⁸

Hasan el-Ahmer ve Mehmed Bey Sebha'da buluşup beraberce Merzuk'a vardılar. Neticede durumu anlayan Ahmed Nasır ve oğlu teslim olup Trablus'a getirildi. Karamanlı Ahmed, Ahmed Nâsır'ı idam etmek istiyordu ancak oğlu Mehmed Bey onu yumuşattı. Neticede divan üyeleri huzurunda garip bir tören düzenlendi. Paşa, Fizan Hâkimini mezata koyup iki fülüse oğlu Mehmed Bey'e sattı.

²⁰⁶ BOA, C.DH, 14121, 4.Ra.156 (28 Nisan 1743).

²⁰⁷ Mustafa Hoca, a.g.e., s. 83-84.

²⁰⁸ Mustafa Hoca, a.g.e., s.84-85; Rossi, a.g.e., s.280; Feraud, a.g.e., s.298-299.

Bu şekilde izzeti nefislerini kırdıktan sonra onları affedip Fizan'a gönderdi. Onlara Fizan'ın asıl sahibi kendisi olduğunu ve kendi adına Fizan'ı yönettiklerini kabul ettirmişti. Ancak Recep b. el-Hac Ahmed b. Mustafa Pîrî'yi de onlarla beraber göndererek Merzuk surlarının yıkılmasını emretti. Surlar ancak Ahmed Paşa'nın oğlu ve halefi Mehmed Paşa döneminde 1746'da yeniden yapıldı.²⁰⁹

Ahmed Paşa Fransız bombardımanından sonra Kaledeki sarayını yeniden inşa ettirmişti. Bu saray, gerçekten şatafatlı bir eserdir ve içinde rical-i devlete tahsis edilmiş çokça oda bulunmaktaydı. Paşa, hac için Mekke'ye gidiş-geliş sırasında Trablus'tan geçen eşraf ve sultanlarla da güçlü dostluklar kurarak onları sarayında ağırılıyordu. Mesela, Şubat 1731'de, Fas Sultanı Mevlay İsmail'in Lella²¹⁰ Hanate (للاختاتة) adıyla bilinen eşi Ahmed Paşa'ya misafir olmuştu. Paşa ona, sarayının büyük bir odasını tahsis ederek izzet ve ikramda bulundu. Gezmeye çıktığında 50 deve ve yeterli miktarda adam ona eşlik ediyor, istediği her şey çabucak temin ediliyordu.²¹¹

1733 yılında Trablusgarp'ta veba salgını oldu. Mayıs-Haziran aylarında salgın zirveye ulaştı. Bazı kaynaklarda²¹² 10.000 kişinin vebadan öldüğü söylene de Feraud'un Fransız kaynaklarına dayanarak verdiği rakam 4.000'dir. Ölenler arasında Fransız Konsolosu Raimondis ile Nemçe Konsolosu Joseph Mayer de vardı.²¹³

Memlekette sıkıntılar bitmiyordu. 1739 yılında Trablus ile Tunus arasında Cerbe Adası meselesi çıktı. Cerbe bir Şeyh tarafından idare ediliyordu. Fetih

²⁰⁹ Mustafa Hoca, **a.g.e.**, s.85-86; Rossi, **a.g.e.**, s.280; Feraud surların tekrar 1775 yılında yapıldığını söylüyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.299.

²¹⁰ Lella, Lala, Lâle (لالا أو لالا أو لالة) şeklinde Trablusgarp'la ilgili eserlerde kullanılan bu kelime Mağrip ülkelerinde genellikle melik ailesi hanımları için kullanılan, "mevlâti" (müzekkeri mevlay) gibi bir mana taşıyan asalet ifadesidir. Kelimenin aslının Arapça "sâhibe, hanımefendi" manasındaki el-ille (اللة) kelimesinden geldiği ve zamanla ortadaki hemzenin düşerek kelimenin Lale (للة) şekline dönüştüğü belirtiliyorsa da bu husus net değildir. Zira Türkçe "Lâle" kelimesinden de gelmiş olabileceği iddia edilmiştir. Tahir Ahmed ez-Zâvî ise Berberî dil âlimlerinden edindiği bilgilere göre, "Lelle (للة)" şeklinde yazdığı kelimenin aslının Berberice olduğunu belirttikten sonra Berberîlerin bir kadını tazim etmek istediklerinde bu kelimeyi kullandıklarını ifade ediyor. Hanedana mensup hanımlar, isimlerinin başına bu kelime getirilerek anılıyordu. Mesela, Ahmed Paşa'nın torunu Ali Paşa'nın hanımı Hallûme (Halime), önceleri "Lella Hallûme" iken eşi Trablus Hâkimi olunca kendisine "first lady" anlamında "Lella Kebbîra" dendi. Melik ailesindeki kızlar ve gelinler de Lella Meryûme, Lella Avvîşe, Lella Zeynûbe şeklinde anılıyordu. Günümüzde Fas Kraliyet ailesindeki hanımlar hâlâ bu lakapla anılmaktadır. Bkz.: ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.50 (Bi'ru'l-Lelle maddesi); Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s. iv; Burada "Lilla Halluma" şeklinde kullanılan ifadeden sonra parantez içerisinde "Lilla Kebbierra or Queen of Tripoli" denilmiştir.

²¹¹ Rossi, **a.g.e.**, s.287.

²¹² Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât, C. I**, s.660.

²¹³ Feraud, **a.g.e.**, s. 298, dp. 1.

sonra Trablus'a bağlanan ada, daha sonra Tunus Eyaleti mülhakatına dâhil olmuştu. Tunus'ta ise Hüseyin Paşa ve çocukları ile kardeşinin oğlu Ali Paşa ve çocukları arasında iktidar kavgası vardı. Cezayir'de sürgün bulunan Ali Paşa 1735 Nisanında Tunus'a hücum edip Hüseyin Paşa'yı mağlup etti. İktidarı ele geçiren Ali Paşa, 1756 yılında Hüseyin Paşa oğulları tarafından öldürülene kadar Tunus'un gerçek hâkimi idi. Ali Paşa Cerbe'nin tam itaatini sağlamak istiyordu. Zira bu sırada adalılar Trablus'a ilhak fikrinde idiler. Ali Paşa, Cerbe Şeyhi Said b. Musa'yı Tunus şehrine çağırdı. Şeyh bir tertipten korkarak bu daveti reddetti. Bunun üzerine Ali Paşa Şeyh'ten iyice kuşkulandı ve bu durumu isyan sayarak şeyhin cezalandırılmasına karar verdi. Bir adam gönderip Şeyh Said'i öldürttü. Şeyh'in kardeşi Ahmed b. Musa da Trablus'a kaçtı. Karamanlı Ahmed'e adanın teslimini arzetti. Fakat Ahmed Paşa, Tunus'la bir gerginlik yaşamak istemediği için bu teklifi reddetti. Ahmed b. Musa boş durmayarak Trablus'taki bazı kabilelerle ittifak yaparak bir ordu hazırladı. Bu orduyla Cerbe üzerine yürüdü. Said'in öldürülmesinden sonra Ali Paşa buraya yeni bir Şeyh atamıştı. Yeni Şeyh üzerine gelen kalabalık orduyu duyunca Sfaks'a kaçarak Ali Paşa'dan yardım istedi. Hemen harekete geçen Tunus ordusu Cerbe'de asileri kuşattı ve kanlı bir savaştan sonra idareyi ele geçirdi. Büyük bir katliam icra edilerek öldürülenlerin kafalarından piramit yapılmıştı. Bu kafatası piramidi, 1756 yılında Ahmed el-Murabıt tarafından ortadan kaldırılmış ve Müslümanların kafaları gömülmüştür.²¹⁴

1742 Haziranında Karamanlı Ahmed Paşa, ağır bir suç işledi. Eski Cezayir Dayısı Abdi Paşa'nın oğlu ve yeni Dayı İbrahim'in de akrabası olan el-Hac Mehmed, Hac'dan dönüyordu. Trablus kapılarına geldi ve kafilisiyle çadır kurdu. Gece yarısı Ahmed Paşa'nın adamları bu kafileye saldırarak Mehmed ve bütün adamlarını öldürdü. Ardından kafiledeki değerli koşumları olan 200 adet soylu atı, 250 deveyi ve 500-1000 kadar yatağanı da ganimet sayarak gasp ettiler. Bu iğrenç suçun akabinde Tunus ve Cezayir'den tehditler geldi. İkisi birleşip Trablus üzerine yürüme kararı aldı. Karamanlı Ahmed de direnişe hazırlandı. Fakat iş burada durdu. Rivayete göre Karamanlı Ahmed, Cezayir ve Tunus idarecilerinin iyiliğini düşünerek bu kötü fiili icra ettiğini söyleyerek üzerine gelecek ordudan kurtulmuştu. Zira Cezayir

²¹⁴ Feraud, a.g.e., s. 299-300.

Dayısı İbrahim, el-Hac Mehmed'i saltanatına bir rakip olarak görüyor ve ondan kurtulmak istiyordu. Tunus Beyi de aralarındaki husumet sebebiyle Mehmed Bey'den hoşlanmıyordu. Nihayetinde Karamanlı Ahmed'in gasp ettiği mallar elinde kalmış, üzerine yapılacak sefer de önlenmişti.²¹⁵

1.4.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

1730 yılında İngiliz Amiral Philip Cavendish²¹⁶ Trablus'a geldi. Daha önce vilayetin İngilizlerle yaptığı antlaşmayı yenilemek istiyordu. Antlaşma 12 Nisan 1730'da yenilendi. Antlaşmaya İngiltere Kralı II. George (1727-1760) adına Amiral Cavendish'la birlikte Trablusgarp adına Beylerbeyi Ahmed Paşa, Trablus Muhafızı Numan Paşa ve Trablus Mirlivası Yusuf Bey imza atmıştı. Yusuf Bey, Ahmed Paşa'nın büyük oğlu idi.²¹⁷

13 Temmuz 1731'de ise Trablus limanına 4 gemiyle Amiral Duguay-Trouin²¹⁸ geldi. Karşılama ve selamlama atışlarından sonra karaya inen ve başlarında Markiz D. Antin bulunan Fransız heyeti, 1729'da yapılan antlaşmanın uygulanması hususunda Paşa'yla görüştüler. Fransızlar Paşa tarafından çok güzel ağırlandılar. Karşılıklı hediyeler verilip müzakereler tamamlandıktan sonra 17 Temmuz'da Fransız gemileri limandan ayrıldı.²¹⁹

Trablus Ocağından Ali Hoca denen korsan 1144/1731-1732 senesinde Dubrovnik'in bazı köylerini basıp ahalinin mallarını gasp etmiş ve 42 kişiyi de esir etmiştir. Dubrovnik Tercümanı Andreyta hadiseyi Payitaht'a arz edince tahkikat yapılmış ve hadisenin söylenildiği gibi olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Ocağın İstanbul'da bulunan vekili Mehmed ile görüşülmüş ve esirlerin salınacağı taahhüdü alınmıştır. Ayrıca Ocaktan da bu husustaki taahhüdün yerine getirilmesi ve böyle bir

²¹⁵ Feraud, **a.g.e.**, s. 300-301.

²¹⁶ Philip Cavendish (ö.1743), İngiliz deniz subayı. 1702-1719 arasında farklı gemilerde deniz subayı "commanding officer" olarak bulundu. Daha sonra rütbesi "flag officer" oldu. 1728'de İngiliz Mavi ve Beyaz Donanma'da "rear-admiral", 1732'de Mavi Donanmada "vice-admiral", 1734'te Kırmızı Donanma'da "vice-admiral", 1736'da ise Mavi donanmanın başına geçerek "admiral" oldu. Bkz. http://threedecks.org/index.php?display_type=show_crewman&id=18740, Erişim: 14.06.2016.

²¹⁷ Bergna, **a.g.e.**, s.208-209.

²¹⁸ René Duguay-Trouin (d.1673-ö.1736) korsanlıktan (privateer) yetişip Fransız Bahriyesinde Kraliyet Donanması kumandanı olmuştur.

²¹⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.283; Feraud, **a.g.e.**, s.297-298.

duruma bir daha sebebiyet verilmemesi istenmiştir.²²⁰ Daha sonra Dubrovniklilerden gasp edilen gemileri Trablusgarp Paşası geri verdiği için Payitaht tarafından takdir edilmiş ve Sultan Orhan'dan beri Osmanlı Devleti'nin cizye ödeyen reayası olan Dubrovnikliler'e karşılıklı antlaşmalar gereği iyi muamele edilmesi ve denizde gemilerine müdahale edilmemesi istenmiştir.²²¹

1734 yılında Garp Ocakları'na gönderilen emirlerde Venedik Devleti ile yapılan antlaşmalara uymaları istenmiştir. Antlaşma gereği Akdeniz'de bazı hudutlar tayin edilerek bu hudutlar dâhilinde tarafların birbirlerine saldırmaları men edilmiştir. Buna rağmen Ocaklara bağlı korsanlar bu şartlara riayet etmedikleri için Payitaht'a şikâyetler gelmişti. Bunun üzerine Payitaht, Ağustos 1734'te (Evail-i Ra 147 ve Evasıt-ı Ra 147) Venedikle olan deniz hududuna, pasaport ve patentelere riayet ve Venedik'in vardakosta gemileri ile tüccar gemilerine zorluk çıkarmama hususunda Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a emirler göndermiştir.²²²

1735-1739 yılları arasında Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olduğu için Payitaht, Garp Ocaklarıyla ilgilenememiştir. Bu hususu dile getiren Evasıt-ı Ramazan 1151 (Aralık 1738-Ocak 1739) tarihli bir hükümde Garp Ocaklarının aralarında çekişmeyip birlik olarak düşmana karşı ortak hareket etmeleri istenmiştir.²²³ Aynı husus Evâhir-i Zilkade 1152 (18-28 Şubat 1740) tarihinde de te'kid edilmiştir.²²⁴ Avusturya ve Rusya ile Fransa aracılığıyla barış antlaşması yapılmış ve Fransa'nın antlaşma hususunda gösterdiği gayret Osmanlı devleti tarafından takdir görmüş ve dostluklarına bir delil sayılmıştır. Bu sebeple Padişah tarafından Fransa Kralına değerli hediyeler takdim etmek üzere Büyükelçi Said Mehmed Paşa Paris'e gönderilmiştir.²²⁵ Paşa'nın Akdeniz'deki seyrüseferinde korsanlardan himayesi için Garp Ocaklarına ferman gönderilerek hem Fransa ile

²²⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 139/130, Evail-i C 145 (19-29 Kasım 1732).

²²¹ BOA, HAT, 752.

²²² BOA, A.DVNS.MHM.d, 140/435, 528 (Cezayir), 436, 529 (Tunus), 437, 530 (Trablusgarp).

²²³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 145/1194 (Cezayir: İbrahim Paşa), 1195 (Tunus: Ali Paşa), 1196 (Trablusgarp: Ahmed Paşa).

²²⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 147/278 (Cezayir: İbrahim Paşa), 279 (Trablusgarp: Ahmed Paşa), 280 (Tunus: Ali Paşa).

²²⁵ Yirmisekizçelebizade Mehmed Said Paşa (ö.1761), Haziran 1741'de Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Fransa'ya gönderildi. Burada, Belgrad anlaşması şartlarına uymayan Rusları, Fransa Kralı XV. Louis'e şikâyet etti. Mehmed Said Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, "Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizade", **DİA**, C.XXVIII, Ankara 2003, s.524-526.

dostluğun gereklerine riayet ve hem de Paşa'ya yardımcı olmaları istenmiştir. Bu hususla ilgili hükümde Trablusgarp Beylerbeyi olarak yine Ahmed Paşa zikredilmiştir.²²⁶

Merkezi Napoli olan Sicilyateyn/İki Sicilya Krallığı (Regno di Due Sicilie), 1734'te İspanya'dan ayrılarak bağımsız olmuştu. Osmanlı Devleti ise Napoli'de bağımsızlığını ilan eden bu devletle ilk defa 1740 yılında temasa geçmiştir.²²⁷ Kralları tarafından iki devlet arasında karşılıklı dostluk ve ticaret antlaşması yapmak hususunda tam yetkili bir elçi İstanbul'a gönderilmiş ve 1740 yılında antlaşma yapılmıştı. Bundan sonra iki taraftan yapılan taahhütlerin devletler tarafından imzalanması için karşılıklı temessükler gönderildi. Bu husus için Sicilya tarafından Temmuz ayında İstanbul'a gelecek olan Fenoketi'nin yolculuğu esnasında himaye edilmesi ve herhangi bir korsan saldırıya uğramaması için Kapudan Paşa'ya hüküm yazıldı.²²⁸

Osmanlı Devleti ile Sicilyateyn Devleti arasında 7 Nisan 1740'ta²²⁹ imzalanan muahedenin 7. maddesi gereği Garp Ocakları'nın da antlaşma şartlarına uyması gerekiyordu. Bu hususta Sicilyateyn, Payitaht'tan 7. maddenin tekidi için Garp Ocaklarıyla da ayrı ayrı antlaşma yapma izni aldı. Bu minvalde Trablus'a Haçento adlı bir İtalyan murahhas gelerek Trablusgarp Vilayeti ile Sicilyateyn Devleti arasında 17 madde ve bir hâtime üzerine dostluk ve barış antlaşması yapıldı ve karşılıklı temessükler imzalanıp taraflara gönderildi.²³⁰ Sicilyalılar antlaşmanın 5. maddesi gereği Trablus'a bir konsolos atadılar.²³¹ Yapılan antlaşma bir takrirle İstanbul'a bildirildi.²³² Ardından bu antlaşma şartları muvacehesinde Sicilyateyn Devleti ile antlaşma yapması hususunda Cezayir ve Tunus Ocağı'na da birer hüküm yazıldı.²³³

²²⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 148/96, Evâsıt-ı Ca 154 (24 Temmuz-3 Ağustos 1741)

²²⁷ Tahir Sevinç, "Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)", *History Studies*, Vol.5, İS.2, Mart 2013, s.412.

²²⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, 147/687, Evasıt-ı R 153 (5-15 Temmuz 1740).

²²⁹ Tahir Sevinç, *a.g.m.*, s.415'ten naklen BOA, A.DVNS.NMH.d, 8/71, s.87.

²³⁰ BOA, HAT, 58435.

²³¹ Antlaşmanın bütün maddeleri için BOA, A.DVNS.NMH.d, 8/71, s.87-88, Evâil-i Za 1154 (8-18 Ocak 1742).

²³² BOA, HAT, 58436, t.y.

²³³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 148/1264 (Cezayir), 1265 (Tunus), Evâhir-i R 155 (24 Haziran- 4 Temmuz 1742).

1742 yılında yapılan bu antlaşmaya rağmen Trablus-Sicilyateyn ilişkileri birden bozuldu. Bunun sebebi Trablus korsan gemilerinden birinin İtalya kıyılarından Kalabriya’da Sicilyalılar tarafından ele geçirilmesi ve tayfasının esir edilmesi idi. Ahmed Paşa bu olay üzerine meseleyi anlamaya çalışmadan bunu nakz-i ahde hamlederek hemen Trablus limanındaki Napoli’den gelen iki Sicilya gemisinin tayfalarını esir etti. Aynı zamanda Napoli Konsolosunu ve ailesini de tutukladı. Bu gerginlik bir yıldan fazla sürdü. Payitaht da duruma müdahale ederek²³⁴ meselenin halli için 1157/1744’te Sungur Ali Ağa’yı Trablus’a gönderdi.²³⁵ Sonunda Napoli Sarayı gerekli tazminatı ödedikten sonra işler yoluna girdi.²³⁶

1743’te Hollanda’ya tekrar bir heyet gönderildi. Heyet 10 kişiden oluşuyordu. Seferleri çok masraflı oldu. Bir gemiyle Anvers limanından nakilleri gerekti. Onları rahat ettirmek için çok para harcandı. Hollanda’dan ayrılacakları vakit efendileri ve kendileri için değerli hediyeler istediler. Kendileri ise sadece Oranj Dükü’ne bir Türk işi koşum takımı hediye etmişlerdi.²³⁷

1745 yılında Venedik elçisi Payitaht’a bir dilekçe sunarak Trablus korsanlarından Hacı İbrahim’i şikâyet etmişti. Bu zat İskendiriye’den gelen 15.000 altınlık eşya ile dolu olan bir Venedik ticaret gemisini Kıbrıs ile Rodos arasında ele geçirmiş, gemideki 19 kişiyi de esir etmiştir. Venedik elçisi Trablusluların daha önce de 3 Venedik gemisini ele geçirip korsan gemisine dönüştürdüklerini ve bu olayla birlikte iyice hadlerini aştıklarını belirterek Ocak korsanlarının tedip edilmesini talep ediyordu. Bundan sonraki süreçte Payitaht, meseleyi tahkik ettirdi. Önce “Mağriplinin kadırgaları ve burtunları enginde Venedikli ile birbirlerine buluştuklarında Venedikli ile cenk ederler ise her kangı tarafa zarar isabet eder ise onun için sual ve cevap olunmaya” şeklinde Venediklilere verilen nişan-ı hümayun kaydı çıkarıldı. Sonra Venedik Ahidnamesi’nin 15. ve 20. maddelerindeki Garp Ocakları ile ilgili tam aksi kayıtlar çıkarıldı ki bunlara göre, yapılan antlaşma sonrası herhangi bir Venedik gemisi ele geçirilirse derhal geri verilecek ve sorumlusu cezalandırılacaktı. En son olarak hudut meselesiyle ilgili kayıtlar çıkarıldı. Daha

²³⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 150/733, Evâil-i Za 156 (17-27 Aralık 1743).

²³⁵ BOA, C.HR, 6948,

²³⁶ Feraud, a.g.e., s.301; Rossi, a.g.e., s.284.

²³⁷ Feraud, a.g.e., s.301.

önce de bahsedildiği gibi Venedik ile Garp Ocakları arasında mücadele ve kıtal hiç eksilmediği için sonunda Osmanlı Devleti aracılığıyla bir deniz hududu tayin edilmiş ve en azından bu hudut dâhilinde tarafların birbiriyle savaşmaması/korsanlık yapılmaması kararlaştırılmıştı. Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın arzında, Venedikliler gemilerinin bu hudut dâhilinde ele geçirildiğini iddia ederek geri verilmesini istiyorlardı. Trabluslu Kaptan Hacı İbrahim ise gemiyi 1158 (1745) senesinin bahar ayı başlarında Girit adasının doğusunda 200 mil açığa ele geçirdiğini söylemişti. Bâbîâli'de bu tahkikat yapılırken Hacı İbrahim, Avlonya limanına sığınmıştı. Venedikliler ise Avlonya limanını abluka altına alıp İbrahim'in çıkmasını bekliyorlardı.²³⁸ Meselenin nasıl sonuçlandığını bilemiyoruz.

1.5. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Vefatı

1745 senesinde yağmurlar kesildi ve kıtlık bütün memlekete yayıldı. Susuzluk ve veba salgını çok sayıda insanın ve hayvanın ölmesine sebep oldu.²³⁹ Bingazi bölgesi memleketin diğer bölgelerine nazaran bu felaketten çok daha fazla zarar gördü. Ahalisi açlıktan ve susuzluktan ölüyordu. Bir rivayete göre, Ahmed Paşa memleketinin yaşadığı bu felaketten çok etkilenmiş; dünya işlerinden el etek çekmeye karar vermişti. İşleri oğulları arasında gözdesi olan Mehmed Bey'e bıraktı ve onu halefi olarak tayin etti.

Diğer rivayet ise daha şaşırtıcıdır. Ahali arasında "Sîdî Sayd'ın İntikamı" denilen hadise şöyle gerçekleşmişti: Ahmed Paşa, çok beğendiği bu veli zatın kızını zorla haremine almak istedi. Fakat kız da ailesi de buna razı değildi. Sonunda cebren kız, saraya getirildi. Fakat daha Ahmed Paşa el süremeden kız, zehir içerek intihar etti. Bu elim hadise dolayısıyla Sîdî Sayd, Ahmed Paşa'ya beddualar edip gözlerin görmesin demişti. Nihayet bu beddua tuttu ve Ahmed Paşa ahir ömründe göz nurundan mahrum kaldı.²⁴⁰

Gözlerini kaybedince Ahmed Paşa kocamış bir ihtiyar oldu. Günden güne gücü kuvveti de azaldı. Zamanla halkın onun için kullandığı "el-Kebir" lakabı da

²³⁸ BOA, AE.SMHD.I, 4268, 1158 (1745).

²³⁹ Yevmiyyattaki kayda göre, veba sebebiyle Trablus, Münşiye, Sahil ve diğer bölgelerde yaklaşık 10.000 kişi ölmüştür. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât**, C. I, s.660.

²⁴⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.303-304.

sönüp gitti. Vefatından sonra vasiyetinin uygulanmasını teminat altına almış; küçük oğlu Mehmed'i halefi olarak belirlemiştir. Sonra hizmetçilerinden en küçüğüne kendisini kalenin bahçesindeki köşke götürmesini emretti. Burada tabancayla intihar etti.²⁴¹ Böylece 34 yıllık bir saltanattan sonra Ahmed el-Kebir, 60 yaşlarında öldü. Ölümü 3-4 Kasım 1745 gecesini gerçekleştirmişti.²⁴² Bu bilgi Trablus'taki Fransız Konsolosluğu Müsteşarı De Gardane'nin 4 Kasım 1745 tarihli hükümetine gönderdiği raporla da sabittir.²⁴³

“(…) Paşa'nın sabrı tükendi. Artık iyileşmekten ümidini kesmişti; sıhhati de günden güne kötüleşiyordu. Sonunda karnının altından üç atışla tabancayla kendini vurdu; derhal öldü. Küçük oğlu Mehmed Bey halefi oldu. Yaşı 30'dur. Hiçbir sıkıntı olmadan herkesin biatını aldı. Büyük oğul Mahmud Bey'in nikris hastalığı var. Kendisi de taşrada bir yerlerde. Babasının vefat haberini kardeşinin emir olduğu haberiyle aldı. Yeni emir adaletli, latif, beşuş ve kerim bir zattır. Halk onu sever, güzel ahlakı dolayısıyla onu büyük kardeşine tercih ederler. Ayrıca o anne tarafından eski Trablus Dayılarından Şayibül-ayn İmam Mehmed Paşa soyundan geldiği için de tercih edilmektedir. Annesi aslında, babasının öldürttüğü Arnavut Halil Paşa'nın karısıdır.”

1.6. Karamanlı Ahmed Paşa'nın Şahsiyeti ve Siyasetinin Ana İlkeleri

Osmanlı belgelerine de yansıdığı şekilde Karamanlı Ahmed, delilik denilebilecek seviyede cesurane hareketleriyle hem eyalet dâhilinde itaati sağlamış hem de Osmanlı Devleti ve yabancı devletlere karşı yürüttüğü mücadelede iktidarı elinde tutmayı başarabilmiştir. Bunun için o, soğukkanlı bir şekilde Trablus yeniçerilerini katletmiş, kendisine karşı kurulan birçok komployu bertaraf etmiş ve birçok savaşta askerine bizzat komutanlık ederek zaferler kazanmıştır. Bitmek bilmeyen bir güç ve kuvvetle yürüttüğü faaliyetleri neticesinde ahali arasında “el-Kebir/Büyük Ahmed Paşa” diye anılmıştır. Kendisi bilgin ve kültürlü biri olmamakla

²⁴¹ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.45-47.

²⁴² Tarih dönüştürmek için kullanılan programlar 3 Kasım 1745'i 8 Şevval 1158 olarak göstermektedir. Burada gün tesbiti önemlidir. Yoksa tarih dönüşümünde +2, -2 gün fark oluşabilmektedir. Ahmed Paşa'nın vefat ettiği günle ilgili kayıtlar da farklıdır. Yevmiyyat Perşembe günü vefat ettiğini söylerken Feraud'un eserinde Mehmed Paşa'nın babasının vefatını bildirmek üzere Fransa Kralı'na yazdığı mektupta vefat ettiği gece Cuma'yı Cumartesi'ye bağlayan gece ve Şevval'in 9'u olarak veriliyor. Buna göre Perşembe gecesini kabul edersek 4 Kasım 1745'te, Cuma gecesini kabul edersek 5 Kasım 1745'te vefat ettiğini söyleyebiliriz. Fakat bu sefer de Paşa'nın vefatını bildiren Fransız Konsolosluğu Müsteşarı Gardane'nin raporunun tarihinin hatalı olduğunu söylememiz gerekiyor. Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât, C. I**, s.660; Feraud, **a.g.e.**, s. 305, 310.

²⁴³ Feraud, **a.g.e.**, s.304-305.

beraber cömertliği ve satvetiyle birçok âlimi çevresine toplamıştır. Uzun süren iç kargaşanın bitmesi ve istikrarın sağlanmasıyla oluşan nisbi sükûnet ortamında ilmî çalışmalar da ziyadeleşmiş ve yayılmıştır. Şairler ona medhiyeler yazmıştır. Buna rağmen değişken bir ruh haline sahip olmasıyla aşırılıklarda da bulunmuştur. Mesela, daha önce cömertliğinden çokça istifade etmiş olan devrinin önemli âlimlerinden İbn Galbun, Paşa'nın böyle bir aşırılığına kurban giderek öldürülmüştür.

Paşa'nın sertliği ve zalimliğiyle beraber işlerinde azim ve sebat sahibi oluşunu da dikkate değerdir ki bu özelliği onu başarıya götürmüştür. Kısmen de talihi yaver gitmiştir denilebilir. Zira jeopolitik ve devletlerin genel siyaseti açısından ne Osmanlı Devleti ne de Fransa gibi yabancı devletler Ahmed Paşa'yı tamamen iktidardan indirecek ve eyalete el koyacak bir siyaset takip etmemiştir. İlişkilerin en kötü olduğu dönemde Fransa, Trablus şehrini bombardıman etmek ve eyalete kısa süreli bir ambargo uygulamakla; Osmanlı Devleti de tehditlerinin dikkate alınmadığı dönemlerde eyalet idaresine merkezden paşa atamakla yetinmiştir.

Diğer taraftan Ahmed Paşa'nın idaresi ve siyaseti üzerinde komşu vilayet Tunus'un tesirine hususi olarak eğilmek gerekmektedir. Zira Karamanlı Ahmed Bey'in valiliği ve ardından Beylerbeyiliği elde etmesinden sonra eyaletin idaresini irsiyet usulüne bağlaması yani kendi evladının ve torunlarının tabii olarak eyaletin başına geçmelerini sağlayacak bir yapı oluşturması, Tunus tecrübesinden istifadeyle ortaya çıkmıştır. Bu açıdan kısaca Tunus'taki sürece değinmek gerekir.

Trablus'tan kısa bir süre sonra fethedilen (1574) ve klasik ocak düzeninin kurulduğu Tunus'ta 16. yüzyıl sonlarında yeni bir idare tarzı ortaya çıkmıştı. Bu yeni idare tarzı üç sacayağından oluşmakta idi. Birinci ayak, İstanbul'dan gönderilen "Beylerbeyiler", ikincisi yeniçerilerin kendi aralarından seçtikleri "Dayılar" ve üçüncüsü de Tunus Kara ordusunun başında bulunan Mirliva yani Sancakbeyleri idi ki emirü'l-evtan (Vatan Beyi) da denilen bu komutanlara zamanla sadece "Bey" denildi.²⁴⁴ Bu yapıda asıl güç Dayı'da olmak kaydıyla Beylerin de ciddi bir nüfuzu vardı. Beylerbeyilerin otoritesi ise neredeyse yok gibiydi, sadece temsili bir konumları vardı. Vilayetin her ne olursa olsun İstanbul'a merbutiyetine işaret ediyorlardı. Bu üçlü yapıda başlarda Dayılar asıl otoriteyi temsil etmekte iseler de

²⁴⁴ Yabancı kaynaklar Bey için "Bay" kelimesini, Dayı için de "Dey" kelimesini kullanmıştır.

1631 yılında Bey olan Mahmud (Hammude) döneminde Beylerin otoritesi Dayılığı gölgede bıraktı. 1661 yılında onun ölümünden sonra ise Beylik en nüfuzlu mevki haline geldi. Fakat bu üç otorite arasında gücü ele geçirme mücadelesi hep devam etti.

Tunus'taki bu dönüşüm kısaca şöyle gerçekleşti: Tunus Beyleri içerisinde aslen mühtedi olan Murad Bey'in vilayetini asayışı ve nizamı için gayretleri Bâbîâlî tarafından takdir edilip 1631 yılında kendisine Beylerbeyilik payesi verilmişti.²⁴⁵ Kendi yerine oğlu Hammude'yi (Mahmud), Tunus Vatan Beyi yaptı. Bundan sonra da Beylik babadan oğula geçerek Tunus'ta 1702 yılına kadar "Muradî"lerin hâkimiyeti görüldü. Bu tarihten birkaç sene sonra 1705'te yeni bir hanedan ortaya çıktı. Bunlara da ordu komutanlarından Hüseyin b. Ali'nin bu tarihte Vatan Beyi intihab olunması ve ardından da evladının bu vazifeyi deruhde etmesi sebebiyle "Hüseynîler" denildi.

Karamanlı ailesi aslen Kuloğullarından olmakla birlikte iktidarda kaldıkları uzun yıllar boyunca adım adım Tunus'taki gibi yerel bir hanedana dönüşmüşlerdi. İlk adımı atan hanedanın kurucusu Ahmed Bey oldu. Ahmed Bey, valiliğinin ilk yıllarında mücadele ettiği ve sonunda öldürdüğü Halil Paşa'dan çok etkilenmişti. Zira Halil Paşa, Trablus'ta kaldığı yıllar boyunca komşuluk münasebetiyle ve sürgünde iken de bilfiil yakından tanıdığı Tunus'taki idari yapıdan esinlenerek Trablus'ta da benzer bir yapı oluşturmak niyetindeydi. Hanedan usulünü Muradiler iktidarı dolayısıyla Tunus'ta müşahede etmişti. Yine Tunus'ta Osmanlı idaresinden önce uzun yıllar bölgeye hâkim olmuş ve kalıcı etkileri sonraki yüzyıllarda da devam etmiş olan Hafsî Hanedanı (1229-1574) dolayısıyla birtakım saray adetleri ve teşrifat kaideleri oluşmuştu. Nitekim Halil Paşa Tunus'taki sürgününden dönünce Trablus Dayılığında Tunus'ta şahit olduklarına benzer birtakım usuller geliştirdi. Mesela onun döneminde Dayı artık yüksekçe bir yerde bir nevi tahtta oturuyor ve sırmalı-işlemeli sultan kıyafetleri giyiyordu. Bayramlarda ve özel günlerde daha şatafatlı elbiseler ve takılar giyerek halkın karşısına çıkıyordu. Yerel tarihçilerden İbn Galbun, Trablus'a bu yeni usullerin daha sonra beylerbeyi de olan Halil Paşa ile geldiğini zikretmektedir. Yine Halil Paşa, halkın çok sevdiği bir zat olan Şâyibü'l-

²⁴⁵ Aynı tarihlerde Trablusgarp Dayısı Sakızlı Mehmed de Beylerbeyilik payesini ihraz etmiştir.

ayn İmam Mehmed Paşa'nın kızını alarak da vilayetteki yerli ahali arasında nüfuzunu artırmak ve valiliğini kalıcı kılmak istiyordu. Belki de hanedana dönüştürmek istiyordu; ancak ömrü bunu gerçekleştirmeye vefa etmedi. Zira Karamanlı Ahmed Bey'le girdiği iktidar mücadelesinde başıyla beraber karısını ve hayallerini de kaybetti. Ahmed Bey, Halil Paşa'yı ortadan kaldırmakla birlikte onun getirdiği yeni usulleri uygulamakta hiç tereddüt etmedi ve Halil Paşa'nın aksine başarılı da oldu. Önce Halil Paşa'nın dul kalan genç yaştaki hanımını²⁴⁶ alarak yerli Arap kabileleri arasında belli bir nüfuz tesis etti. Sonra iktidarına şerik olabilecek ve hatta kendisini iktidardan edebilecek olan vilayetteki nüfuzlu Türk subaylarını eline geçen her fırsatta adım adım ortadan kaldırarak vilayetin tek hâkimi oldu. İktidar mücadelesinde eyaletteki farklı unsurları farklı zamanlarda yanına çekip dışarıda bıraktığını da birer birer etkisiz kıldı. Önce Arap kabileleri (özellikle Mehamid Kabilesi)²⁴⁷ ve Kuloğullarıyla ittifak ederek Türk subaylarını, daha sonra Kuloğullarıyla müttefik olarak isyan eden bedevi kabileleri, sonra da bedevi ve soylu Arap kabilelerini yanına alarak isyan eden Kuloğullarını etkisizleştirdi. Ahmed Bey'in kudretli darbeleriyle teker teker bertaraf olan eyaletteki farklı unsurlar nihayet onun nüfuzunu kabullenmek ve itaatlerini sunmak zorunda kaldı. Böylece eyalette asayişini temin eden Ahmed Bey, 1720 yılında İstanbul'dan valiliğini onaylatarak paşa ve Trablusgarp'ın tartışmasız tek lideri oldu. Aslında Ahmed Paşa İstanbul'dan bağımsız kararlar almakta çok mütecasirdi; fakat ipleri tamamen de koparmak istemiyordu. Zira ne kadar kudretli olursa olsun nihayetinde bir İslam Halifesi'ne ve onun yüce devletine açık bir itaatsizlik, er geç cezasız kalmaz ve tam bağımsız olayım derken, tamamen iktidarını ve hatta hayatını kaybedebilirdi. Aynı zamanda Osmanlı siyasi ve dini birliğinden tamamen kopmayı düşünecek kadar da bu dünyaya yabancı değildi. Serkeş de olsa bu ailenin bir ferdi idi. Gönlü hiçbir zaman tamamen İstanbul'dan kopmamıştı. Bütün bunlara ilaveten bir de yaşadığı coğrafyanın getirdiği bazı jeopolitik zorunluluklar da onu İstanbul'a bağlıyordu. Akdeniz'de Hıristiyan devletler arasında tek başına kalmak kurtlar sofrasına yalnız oturmak gibiydi. Ahmed Paşa akıllı bir adamdı; haddini de biliyordu. Gerektiğinde Osmanlı devletinin gücünü arkasında hissetmek istiyordu. Politikalarını da buna göre

²⁴⁶ Bu hanımın ismi Zeynûbe (Zeynep) idi. Bkz. İbn Galbun, **a.g.e.**, s.154; en-Nâib, **a.g.e.**, s.265.

²⁴⁷ Ahmed Bey, Mehamid Kabilesi'nin desteğiyle iktidara gelmişti. Bkz.Feraud, **a.g.e.**, s.305.

belirledi. Payitaht'tan gelen emirlere işine geldiği zaman uydu; işine gelmediği zaman uymasa da uyuyormuş gibi göründü. Devlete karşı kasden işlediği suçları bile değerli hediyeler ve özürler takdimiyle kendisini affettirerek boşa çıkardı. Yeri geldi Payitaht'tan kale savunması ve donanması için mühimmat, alet-edevat istedi; yeri geldi Osmanlı donanmasına katılması istenince korsan gemilerinden göndererek emre itaat etti. Osmanlı devlet ricali Ahmed Paşa'nın tarz-ı siyasetini anlamayacak kadar iş bilmez değildi. Defterlere Deli Ahmed Paşa diye kaydedilmesi buna işarettir. Onlar da tabii ki Ahmed Paşa'nın ikircikli tavrını görüyor ve eyalet üzerindeki emellerini seziyorlardı. Fakat Payitaht, bir taraftan devletin içine düştüğü gailelerden başını alıp uzaktaki Trablus Eyaleti'yle yeteri kadar ilgilenememek diğer taraftan da bunun icbar ettiği farklı idare tarzlarına müsamahalı yaklaşım siyaseti sebebiyle Ahmed Paşa'ya doğrudan müdahale etmeyip işi vakt-i merhununa bıraktı. O vakt-i merhun uzadıkça da Ahmed Paşa müstakil bir emir gibi davranmaya başladı. Kendisinden sonra da Karamanlı ailesi artık babadan oğula İstanbul'dan valiliklerini onaylatarak eyaletin irsen idaresi usulünü uyguladılar.

Daha önce eyalet yönetimine akrabalarını ortak eden Ahmed Paşa'nın tahtını devredebileceği 3 oğlu vardı. Yusuf, Mahmud ve Muhammed (Mehmed).²⁴⁸ Yusuf, Ahmet Paşa'nın sağlığında vefat etmişti. Mahmud ise biraz serkeş ve içki düşkünü fakat iyi bir askerdi. Eyaletin doğusu ona emanet edilmişti. Ayrıca annesi Kuloğullarındandı. Mehmed ise Ahmed Paşa'nın Halil Paşa'nın dul kalan eşiyle olan evliliğinden doğmuş en küçük oğlu idi. Annesi soylu bir aileden idi. Ahali bu yüzden Mehmed Bey'i daha çok benimsemişti. Onu kendilerine yakın hissediyorlardı. Bu sebeple Ahmed Paşa veliahtı olarak ahalinin Muhammed dediği Mehmed Bey'i seçmişti.

²⁴⁸ Bergna Ahmed Paşa'nın Süleyman Bey diye bir oğlundan bahsedip bunun 1760'ta vefat ettiğini söylüyor. Yevmiyyat ise Ahmed Paşa'nın İbrahim adlı oğlunun 1729'da vefat ettiğini kaydetmiştir. Eğer bu kayıtlar hatalı değilse Ahmed Paşa'nın en az 5 oğlu var demektir. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.227; Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât, C. I**, s.660.

2. Karamanlı Mehmed Paşa (1745-1754)

2.1. Bâbiâlî İle İlişkiler

Mehmed Bey, babasının vefatından sonra 4/5 Kasım 1745'te vilayet divanı tarafından seçilerek Trablusgarp Dayısı oldu. Bâbiâlî tarafından babasının yerine Beylerbeylik'e atanması ise 5.R.1159 (27 Nisan 1746) tarihinde gerçekleşti. Bâbiâlî vefat eden Cezayir Beylerbeyi ve Dayısı İbrahim Paşa yerine yeğeni İbrahim Hoca'yı, vefat eden Trablusgarp Beylerbeyi Ahmed Paşa yerine de oğlu Mehmed Bey'i aynı tarihte Beylerbeyi nassetmişti.²⁴⁹

Bundan sonra 1748 yılı Haziran ayında Tunus ve Trablusgarp'a yazılan bir hükümde İstanbul'a Mısır'dan zahire getirme işinde yapılan düzenlemeden bahsedilerek, bu işi yapan gemilere eğer bir korsan saldırısı olursa gemisine el konulacağı ve reisinin kürek cezasına çarptırılacağı bildirilmişti.²⁵⁰

1750 yılında Trablusgarp Ocağı'ndan gönderilen mektupta diğer ocaklara verildiği gibi Trablusgarp Ocağı'na da Tersane'den mühimmat vesaire verilmesi istenmiş; bunun üzerine Tersane-i Âmire'den Ocağa 300 kantar tel-i saf ve 500 top kirpas-ı boğaz verilmiştir.²⁵¹

1749²⁵², 1751²⁵³, 1753²⁵⁴, 1754²⁵⁵ yıllarında Mehmed Paşa'nın beylerbeyiliğinin devamı hususunda ibka fermanı çıkmıştır. 1754 yılında vefatına kadar Payitaht ile irtibatı kopmadan görevine devam etmiştir. Korsanlık faaliyetleri ve yabancı devletlerle ilgili arşiv kayıtları ise kendi bölümünde verilecektir.

2.2. Dâhilî Hâdiseler ve Trablusgarp-Tunus-Cezayir İlişkileri

Mehmed Paşa 1745 yılında babasının tahtına oturduğunda 30'lu yaşlarda idi. Genç olmasına rağmen babasının sağlığında üstlendiği görevler dolayısıyla

²⁴⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 152/804 (Cezayir), 152/805 (Trablusgarp), Evâil-i R 159 (23 Nisan-3 Mayıs 1746); BOA, C.DH, 4448.

²⁵⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 153/1059 (Tunus), 1060 (Trablusgarp), Evasıt-ı C. 161 (7-17 Haziran 1748).

²⁵¹ BOA, AE.SMHD.I, 2094, 13.M.1164 (12 Aralık 1750).

²⁵² BOA, A.DVNS.MHM.d, 154/296, Evâil-i B. 162 (17-27 Haziran 1749).

²⁵³ BOA, AE.SMHD.I, 1676-1, 7.Ra.1164 (3 Şubat 1751).

²⁵⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 155/1649, Evâil-i C. 166 (5-15 Nisan 1753).

²⁵⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 156/629, Evâil-i L. 167 (22 Temmuz- 1 Ağustos 1754).

vilayet işlerine aşına idi. Fakat yine de kendisine karşı bazı komplolar tertip edilmesinden uzak kalamadı. Kendisinin yerine kardeşi Mahmud Bey'i geçirmek için tertip hazırlama ithamıyla Hasan Kâhya (Hasan el-Ahmer) ve oğlu Sîdî Ahmed'i daha valiliğinin ilk günlerinde idam ettirdi.²⁵⁶ Bir sonraki yıl ise aralarında akrabalık bağı bulunmasına rağmen Bahriye Reisi ve oğlunu idam ettirdi.²⁵⁷

Trablus korsanları Akdeniz'de faaliyetlerine devam ediyor ve yüklü ganimetle şehre dönüyorlardı. Ahali korsanlığın başarısına gıpta ederken Paşa, sıkıntılıydı. Zira dâhilde az bir vakit önce meydana gelen gibi başka isyanlar çıkabilirdi. Hasan Kâhya'nın öldürülen oğlundan başka iki oğlu daha vardı. Bu iki kardeş, idamlar sırasında memlekette değildi. Babalarının ve kardeşlerinin idamını öğrendiklerinde intikamını almak için harekete geçtiler. Kardeşlerden biri 500 Türk ile beraber Kahire taraflarından Trablus üzerine yürüdü. Yolda onlara başkaları da katıldı. Diğer kardeş daha da çılgındı. Tunus tarafında adam topladı. Mehmed Paşa'nın şansı yaver gitti. Zira memlekette Araplar ile Türkler arasında bir husumet vardı. Sirt Arapları Trablus'a doğru gelen ilk kabileyi durdurarak savaşa girişti. Ayrıca Cezayir ile Tunus arasındaki o vakitki mücadele Hasan Kâhya'nın oğlunun Tunus üzerinden Trablus'a gelmesine mani oldu. Cezayir Valisi Küçük İbrahim Paşa, Tunus Valisi Ali ile düşman iken Trablus Valisi ile dosttu. Bu sebeple Tunus'tan Trablus'a asker gönderilmesine engel olmak için Cezayir'den Tunus üzerine yürüdü. Tunus askeri yönünü doğudan batıya çevirip Cezayirliyle savaşa tutuştu.²⁵⁸ Bu sırada emellerine nâil olamayan iki kardeş de başka bir bölgede isyan çıkarmaya karar verdiler. İsyân merkezleri olarak Gıryan'ı seçtiler. Güçlerini birleştirip Trablus'taki Türkleri ve Karamanlı hâkimiyeti aleyhine kim varsa etraflarına topladılar. Sonra bu asileri Trablus'a hücum etmeye teşvik ettiler. Bir aydan fazla şehri kuşattılar; fakat kaleden kendilerine katılan olmadı. İsyancılar bu bekleyişten sıkılıp homurdanmaya başladı. Sonra birlikleri dağıldı ve bazıları geri dönmeye başladı. İki kardeş yapayalnız kalıp sonunda Tunus'a kaçtı.²⁵⁹

²⁵⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.309-310; Rossi, **a.g.e.**, s.294.

²⁵⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.294; Feraud verdiği bilgilere göre Bahriye Reisi, Mehmed Paşa'nın amcasının oğlu; karısı da Paşa'nın kız kardeşi idi. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.310.

²⁵⁸ İter, **a.g.e.**, s.46-47.

²⁵⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.311-312; Rossi, **a.g.e.**, s.294.

1752 yılında Fransa ile antlaşma imzalanarak korsanlara sıkı bir kontrol getirilmişti. Bunun üzerine deniz ashabı korsanlar arasında homurtular çoğaldı ve nihayet Temmuz-Ağustos aylarında Arnavut asıllı bir reis isyan bayrağı açtı.²⁶⁰ Şehir savaş meydanına döndü. İsyancılar Şeyhülbeled'i öldürüp kaleyi topa tuttular. Mehmed Paşa'nın hayatı tehlikeye girdi. Fakat isyancılar muvaffak olamadılar. Zira şehirli ve bedevi Araplar, Mehmed Paşa lehine onlara karşı durdu. Ahaliyi yanlarına çekemeyince isyancıların kaçıktan başka çaresi kalmadı. 200 kadar Arnavut, reisleriyle beraber küçük bir İngiliz gemisine atlayıp kaçtı. Bir kısmı da şehirde gizlendi. Birkaç gün sonra şehirde isyana karışan 50 kişi tek tek yakalanıp öldürüldü. En önemlileri Türk Derviş denilen kişiydi; o da yakalanıp meydanda asıldı.²⁶¹

1754 yılında önce Derne ardından Gıryan'da isyan çıktı. Mehmed Paşa'nın Derne'ye gönderdiği askerler oradaki isyanı bastırdı.²⁶² Gıryan Arapları da vergilerini vermiyorlardı. Mehmed Paşa 5000 adamıyla üzerlerine yürüdü. İsyancıları yenilgiye uğrattı liderlerinden 45 kişiyi öldürdü. İtaat altına alınan ahali üzerine 400.000 frank vergi koydu.²⁶³

2.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

Karamanlı Mehmed Paşa, babasının yerine geçtiğinde ilk yaptığı işlerden birisi Fransa ile dostluğu pekiştirmek idi. Zira babasının, vefatından önce ona iki vasiyeti olmuştu: ilki, Fransa ile ilişkileri iyi tutmak; ikincisi ise kendisini iktidara taşıyan Mehamid Kabilesi'ne müdara yapmak, yani isyan etmelerine fırsat vermemek.²⁶⁴ Aslında bu vasiyetler, biri dışarıdan diğeri içeriden eyaletin nizamı için iki tehdiye işaret ediyordu. Zira Fransa, Akdeniz'de en güçlü donanmaya sahip devletlerden biriydi ve bu devlet ile ilişkilerin bozulması hem Karamanlı iktidarını devirebilir hem de eyaleti 1728'de olduğu gibi telafi olunamayacak seviyede harap edebilirdi. Hatta eyaletin Fransa eline geçmesine bile sebebiyet verebilirdi. Eyalet

²⁶⁰ Yevmiyyat isyanın tarihini 29 Ramazan 1165 (10 Ağustos 1752). Bkz. Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât**, C. I, s. 661; Ömer Ali b. İsmail ise isyan tarihini 30 Temmuz 1752 olarak vermiştir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s. 47.

²⁶¹ Rossi, **a.g.e.**, s. 294-295; Feraud, **a.g.e.**, s. 315-316; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.17-19.

²⁶² Rossi, **a.g.e.**, s. 296.

²⁶³ Feraud, **a.g.e.**, s. 317.

²⁶⁴ Feraud, **a.g.e.**, s. 305.

dâhilinde ise Mehamid Kabilesi'nin isyanı, gerekli ittifaklar sağlandığında aynı şekilde bir iktidar değişikliğine yol açabilirdi. Bu yüzden hatırları hoş tutulmalıydı.

Bu vasiyetler muvacehesinde Mehmed Paşa hemen Fransız Konsolosluk Müsteşarı Gardane'yi çağırttı. Ona Fransa'ya bir heyet göndermek istediğini söyledi. Heyetin başında Hasan Kâhya'nın oğlu Sîdî Ahmed bulunacaktı. Fakat birkaç gün sonra Sîdî Ahmed babasıyla beraber idam edilince yerine Ali Hoca isimli birisi görevlendirildi. Gönderilecek heyet için gerekli hazırlıklar yapılırken Paşa, Fransa Kralı'na bir mektup yazdı. Mektupta hem babasının vefat ettiğini ve yerine kendisinin geçtiğini, hem de Fransa ile dostluğu devam ettirmek niyetinde olduğunu izhar için bir heyet göndereceğini haber veriyordu. Fakat bu heyetin gidişi iç isyanlar sebebiyle uzun bir süre gecikti. Bu arada Haziran 1746'da yeni Fransız Konsolosu Caullet,²⁶⁵ Trablus'a geldi.²⁶⁶

2.3.1. Napoli/Sicilyateyn – Toskana (Avusturya) – Venedik - Danimarka

Mehmed Paşa, vilayetin başına geçtiğinde karmaşık bir meseleyle yüzleşmek zorunda kaldı. Vilayetin iki temel geliri vardı: biri korsanlık diğeri iç bölgelerden alınan vergi. Fakat iki gelir kaynağı da aynı zamanda büyük riskler taşıyordu. Mesela korsanlığa yol verilince yabancı devletlerin hatta Osmanlı Devleti'nin hışmına uğruyor; eyalet dışarıdan baskı altında kalıyordu. Korsanlığı yasaklasa bu sefer rızkı kesilen namılı korsanlar Paşa'ya dış bilemeye başlıyor; aynı zamanda eyaletin buradan elde ettiği gelirler düştüğü için de hazine müzayaka altına giriyordu. Diğer taraftan mali müzayakayı aşmak için iç bölgelerin vergisi artırılınca bu sefer ahali isyan ediyordu. Nihayetinde muhalifler gerekli ittifakları kurarlarsa vali için kaçınılmaz son gerçekleşiyor ve iktidarını kaybediyordu. Ahmed Paşa, acı dersler de alsın bu dengeyi bir şekilde sürdürmüştü. Mehmed Paşa da bir yol bulmak zorundaydı. Önce Fransa ve İngiltere istisna tutularak küçük devlet gemilerine saldırmak hususunda gayr-i ihtiyari korsanlara izin verdi. Bunun üzerine korsanlar 1745 yılında denize açılarak avlanma sezonunu başlattı. Önce bir Napoli/Sicilyateyn

²⁶⁵ Paul Caullet (d.1708-ö.1756), 13 Haziran 1745'te Trablusgarp Konsolosu olarak atandı. 28 Temmuz 1755'te ise Sayda Konsolosluğuna nakledildi. Bkz. Anne Mézin, **a.g.e.**, s.183.

²⁶⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.310.

gemisi ele geçirildi. Bunun üzerine Napoli ile ilişkiler gerildi. Napoli/Sicilyateyn Devleti ile 1742 yılında antlaşma yapılmış; korsanlık sebebiyle ilişkiler bir süre gergin devam etmiş sonra düzelmmişti. Konsolos durumu protesto etmek istedi; fakat 5 Nisan 1746'da²⁶⁷ Trablustaki Napoli Konsolosluğu'na giren askerler Napoli bayrağını parçaladı. Bu açıkça savaş ilanıydı. Bunun üzerine Napoli Konsolosu, Fransız Konsolosluğu'na sığındı. Bir süre sonra Fransız Konsolosu Caultet'in meseleyi çözmek için aracılığı da fayda vermeyince Napoli Konsolosu Ranieri Bigani²⁶⁸, bir Fransız gemisine bindirilerek memleketine gönderildi.²⁶⁹

Korsanlık iyice canlanmış; Akdeniz'de emniyet kaybolmuştu. Trablusgarp ile Avusturya arasındaki antlaşma da bozulmuştu. Osmanlı Devleti 18 Eylül 1739'da Avusturya ile (I. Mahmud-VI. Karl) Belgrat Antlaşması'nı imzalamış, ardından VI. Karl'ın (ö.1740) vefatından sonra tahta geçen kızı Kraliçe Maria Theresia ile 1747 yılında bu antlaşmayı yenilemişti. Daha sonra antlaşmaya Kraliçe'nin kocası olan Toskana ve Lonthingon Arşidükü Franz Stefan (1745-1765 arasında Kutsal Roma İmparatoru) da dâhil edilerek 17 maddelik bir ahidname imzalandı.²⁷⁰ 1748 yılında Avusturya ve Toskana ile Garp Ocakları arasındaki ilişkilerin tekrar kurulması için Bâbîâlî aracılığıyla Avusturyalılar tarafından bir teşebbüs gerçekleşmiştir. 17 maddelik antlaşmanın 16. maddesinde *“işbu mevâdd-ı mün'akide taraf-ı Devlet-i Aliyyemden Cezayir ve Trablus ve Tunus Ocaklarına ihbâr olunup İmparator-ı müşarünileyhin sefâyin ve tüccar ve reâyâlarının Ocağ-ı merkurmlar ile emniyet birle âmed-şüddleri husûsu vech-i münâsib ile bast u temhîd ve onlar dahi işbu mevâdda idhâl olunmak için bu husûsu ya Âsitâne-i saâdetimde müzâkere veyahut Der-aliyyemden Ocaklar cânibine mahsûs kimesne gönderilip müşarünileyh tarafından tayin olunan kimesne ile müsâlaha ve müsâleme-i mahsûsa akdine sa'y eylemeleri câiz ola”* denilerek Avusturya ve Toskana'nın Ocaklar ile ayrı ayrı antlaşma yapmasına müsaade edilmişti. Bunun üzerine Avusturya'dan iki murahhas İstanbul'a

²⁶⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.292.

²⁶⁸ Ranieri Bigani, 1742'de Trablus'a Sicilyateyn Devleti'nin ilk konsolosu olarak gelmişti. Sıkıntılı bir dönemde görev yapmış; hapse atılmış, tahkir edilmiş ve nihayet 1746'da Trablus'tan kovulmuştu. 1743-1745 yılları arasında Trablus'tan Hükümetine gönderdiği mektuplar ve raporlar için bkz. Carlo Giglio (Ed.), **The Public Archives of Campania with Special Reference to the Archive of State in Naples**, Vol.III, Leiden E.J. Brill 1973, s.361-366.

²⁶⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.311.

²⁷⁰ Uğur Kurtaran, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, **Journal of History School (JOHS)/ Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl 7, Sayı XVII, Mart-2014, s.401-404.

gitmiş, Osmanlı Devleti'nden de mübaşir olarak Sungur Ali Ağa tayin olunarak hepsi beraber iki gemi ile Garp Ocaklarına gönderilmişti.²⁷¹ Bu heyet Garp Ocakları'nda sulhü müzakere edip taraflardan karşılıklı temessükler alıp bunları İstanbul'a getirecekti. İstanbul'da bu süreci Avusturya Elçisi Baron De Penkler takip ediyordu.²⁷² Trablusgarp ile antlaşmanın imzalanması ancak 16 Şubat 1749'da gerçekleşti. Bundan sonra Avusturya bayrağı konsolosluğa tekrar asıldı.²⁷³

Mehmed Paşa'nın beylerbeyilik beratında Venedik'le anlaşılan deniz hududuna ve Sicilyateyn Devleti'yle ilişkilere riayet edilmesi özellikle emredilmişken bu iki devlet de Trablusgarp korsanlarından nasibini almıştır. Napoli/Sicilyateyn meselesi yukarıda zikredilmişti. 4 Ocak 1749 tarihinde ise Venedikliler'le ilişkileri bozan bir gelişme yaşandı. Şifalonya adasınının çok yakınında, elim bir korsanlık hadisesi meydana geldi. Venedik'e bağlı ticari bir gemi, iki Trablus gemisinin saldırısına maruz kaldı. Yağ ve sabun taşıyan gemi, Girit'e gidiyordu. Gemi top ve tüfeklerini kullanarak kendini savundu ama karşı tarafın harp düzenekleri ve sayı fazlalığı karşısında yenilmekten kurtulamadı. 56 denizcisinden 14'ü öldü ve 36'sı yaralandı. Fakat bu zafer Trabluslulara çok pahalıya mal oldu. Trabluslular 600'e yakın askerinden 300'ünü kaybetti. Kaptan Travanelli ve yaralılar esir edilip Trablus'a getirildiler. Burada, muhtemelen Fransiskanların idaresindeki hastanede, tedavi edildikten sonra Arap ve Yahudi tüccarlara satıldılar. Paşa, kendisini Trablus korsan gemilerine kaptan olarak tayin etme sözü vermesine rağmen, Kaptan Travanelli'yi Müslüman olmaya ikna edemedi. Venedik'in Trablus'ta konsolosu yoktu. Bu yüzden Venedik halkının korunmasından sorumlu İsveç konsolosu üzerinden Fransa konsolosu aracılığıyla aynı yıl içinde fidyesi verilerek Travanelli kölelikten kurtuldu. 30 Ağustos'ta bir Marsilya gemisiyle Trablus'tan ayrılıp Livorno üzerinden 20 Eylül'de Venedik'e ulaştı. Hükümetine sunduğu raporda o zaman için Trablus'ta 16-17 bin insan yaşadığı nakledilmektedir. Bunların yaklaşık yarısı Yahudidir. Yine, eğer barışçıl ilişkiler devam ettirilebilirse yıllık yağ, bal mumu, yün ve başka şeyler taşıyan 30 geminin gönderilebileceğini

²⁷¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 153/1043-1045, Evail-i R 161 (1-10 Nisan 1748); 153/1046, Evasıt-ı C 161 (7-17 Haziran 1748).

²⁷² İter, **a.g.e.**, s.48-49.

²⁷³ Rossi, **a.g.e.**, s.292.

belirtmiştir. Paşa'ya ait donanmanın 4 Şebek (Sünbeki), 3 Galyota ve bir Kapitana cinsi ana gemiden oluştuğunu söylemiştir. Paşa'nın filosu yılda sadece bir kez çıkar ve bu 14 gün sürer. Bazı yıllar hiç çıkmaz ama Paşa'dan bağımsız kendi hesaplarına sefere çıkan korsanlar aldıkları ganimetin üçte birini Paşa'ya vermek zorundadırlar.²⁷⁴

1751 yılının ilk aylarında Danimarka sarayının elçisi ve konsolos olarak Mr. Hamaken (L. Hammecken), Trablus'a geldi. 12 Danimarkalı köleyi 215 bin zukini²⁷⁵ karşılığında azad eden elçi, 26 bin zukini ödeyerek barış antlaşması imzaladı.²⁷⁶ Bunun üzerine 1753'te Karamanlı Mehmed Paşa, Danimarka Kralı V. Frederik'e bir dostluk mektubu gönderdi.²⁷⁷

2.3.2. İngiltere – Fransa

Korsanlık faaliyetleri artınca bundan İngiltere ve Fransa da nasibini almıştı. İngilizler korsanlığa sert bir şekilde cevap vermeyi kararlaştırdı. Bilfiil 10 Ağustos 1751'de İngiltere'nin Orta Akdeniz Filosu Başkumandanı Amiral Augustus Keppel Trablus'a geldi.²⁷⁸ İngiliz gemileri toplarını şehre çevirince idareciler barış antlaşmasını yenilemeye razı oldular. Görüşmeler Amiral Keppel, İngiliz Konsolosu Robert White ve Mehmed Paşa arasında geçti.²⁷⁹ 29 Şevval 1164 (19 Eylül 1751) tarihinde antlaşma imzalandı. Trablus tarafından antlaşmada isimleri olanlar, Mehmed Paşa, oğlu Ali Bey ve Hasan Kâhya idi. Ayrıca Divan Reisi de antlaşmayı imzalamıştı.²⁸⁰

²⁷⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.292-293.

²⁷⁵ Bir çeşit Venedik altın sikkesidir. Sequin ya da zecchino da denilir.

²⁷⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.294; Danimarka Milli Arşivi'nin hazırladığı bir eserde Danimarka ile Trablusgarp arasında 22 Ocak 1752'de "Barış, Dostluk, Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması yapıldığı kaydedilmiştir. Buna göre Mr. Hamaken geldiğinde anlaşma müzakere edilmiş Trablus tarafından onaylanmış ve Danimarka Kraliyet Sarayında imzalanması için gönderilmiş olmalıdır. 22 Ocak 1752 tarihi de Danimarka'nın anlaşmayı onayladığı tarihtir, denilebilir. Yine buradaki bilgilere göre, anlaşma Türkçe olup Almanca ve Fransızca'ya da tercüme edilmiştir. Bkz. C. Rise Hansen (Der.), **Sources of the History of North Africa, Asia and Oceania in Denmark**, (Ed. Danish National Archives), (Danca'dan İngilizceye Çev. Mogens Moeller vd.), München, New York, London, Paris, K.G. Saur Publishing, 1980, s.228.

²⁷⁷ C. Rise Hansen (Der.), **a.g.e.**, s.228.

²⁷⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.313

²⁷⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.293-294.

²⁸⁰ Anlaşma metninin aslı Arapça'dır. Mehmed Nehicüddin Efendi bu metni Trablusgarp arşivlerinden bulmuş olmalıdır. Türkçe'ye tercüme edip İbn Galbun'un tercüme ettiği eserine derç etmiştir. Bkz. Nehicüddin Efendi, Tarih-i İbn-i Galbun, s.37-43; Anlaşmanın İngilizcesi için bkz. **British and**

Bu antlaşma metnini verdikten sonra Nehicüddin Efendi, Osmanlı Devleti'ne tabi bir eyalet idarecisinin devletinden bağımsız böyle bir antlaşma yapmasını büyük bir kabahat ve kendisinden sonra geleceklere bıraktığı kötü bir usul olarak değerlendirmiştir.²⁸¹ Fakat aslında bu antlaşma Trablusgarp'ın yaptığı ilk müstakil antlaşma değildi. Zira 17. yüzyılda Dayılar İdaresi döneminde eyaletin Osmanlı Devleti'nden ayrı olarak bu gibi antlaşmalar yaptığı vakidir.²⁸² Ama takriben 1720'li yıllardan beri vilayetin yaptığı antlaşmalar Osmanlı Devleti aracılığıyla oluyordu. Bu sebeple yabancı devletlerle yapılan antlaşmalarda Payitaht'ın izni ve aracılığı 30-40 yıldır usul haline gelmişti. Böyle bir usulü ilk defa Mehmed Paşa bozmuş oldu. Yine antlaşma maddelerine bakıldığında İngilizlerin Trablusgarp'ta epeyce bir imtiyaz elde ettikleri; diğer devletlerin önüne geçtikleri görülüyor. Diğer taraftan Trablusgarp Ocağı'nın, İngilizlerin diğer Garp Ocakları'yla savaşı sırasında tarafsız kalmaya mecbur edilmesi de dikkat çekicidir. Zira bu Osmanlı devlet politikasına tamamen aykırıdır. Mühimme defterlerinde Ocaklara gönderilen hükümlerde en çok üzerinde durulan konulardan biri, Ocakların birbiriyle dost olup düşmana karşı ittifak ve ittihad halinde olmalarıdır. Bu uzak sınırların muhafazası da ancak böyle olabilirdi. İngilizler yaptıkları antlaşmalarla işte bu ittihadı parçaladılar. Önce Ocakları, Osmanlı'dan sonra da birbirlerinden koparıp küçük lokmalar haline getirdiler. Son olarak antlaşma metninde, çok stratejik bir konumda yer alan Port Mahon'un İngiliz hâkimiyetine girmesiyle bazı imtiyazlar elde ettiği de görülmektedir.

Mehmed Paşa'nın ilk yıllarında denizcilere yol vermesi sebebiyle korsanlık revnak bulmuştu. Bu vakitlerde korsanlar üstüste zaferler kazanmaya devam ediyorlardı. İngiltere ve Fransa gemileri istisna tutulmasına rağmen korsanlardan biri Fransa'yla olan antlaşmayı bozarak Kaptan Lansard'ın kumandasındaki bir ticaret gemisini Marsilya yakınlarında ele geçirdi. Konsolos Caullet, hemen duruma

Foreign State Papers, 1812-1814, C.I, s. 725-730; Nehicüddin Efendi'nin verdiği antlaşma maddeleri ekler kısmındadır.

²⁸¹ Nehicüddin Efendi, **a.g.e.**, s. 44. Ahmed en-Nâib de aynı hususu şöyle belirtmiştir: "Mehmed Paşa, seleflerinden hiçbirinin yapmadığı şeni bir fiil işledi. O da 1164 senesinde Osmanlı Devleti'nden izin almadan İngiltere ile antlaşma yapmasıdır." Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.299.

²⁸² Bu anlaşmaların ilki Sakızlı Osman Paşa'nın 1662 yılında İngilizlerle yaptığı anlaşmadır. Bkz. **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s. 710-713.

müdahale etti. Talepleri karşılandı. Ele geçirilen gemi ve hamulesi geri verilip korsan reis sürgüne gönderildi.²⁸³

Bu sırada Fransa Hükümeti, Mehmed Paşa'nın kendilerini razı etmek için çalışmasını fırsat bilerek Trablus'a Barbach'ı gönderdi. Bunun görevi Fransa kraliyet ahırları için Trablus'tan asil atlar satın almaktı. Bu subay yanında 12 soylu aygır ile memleketine döndü. Sonra Fransa Kralı, Gournay'ı Trablusa gidip Kraliyet Sarayı ahırları için damızlık aygır hususunda bir çalışma yapmaya gönderdi. Bu husus için Konsolos Caullet ile Müsteşarı Serouzi iç bölgelerde kabileler arasında asil damızlık aygır aramaya çıktılar. Böylelikle Trablus'un en seçkin aygırları Limousin ve Auvergne bölgesine nakledildi.²⁸⁴

Daha önce belirtildiği gibi Fransa'ya elçi olarak Ali Efendi gönderilmişti. Ali Efendi, Fransa Kralı'na hediye olarak 8 cins at götürmüştü. Fakat Kral korsanlıktan şikâyetçiydi ve iyice kızmıştı. Bu sebeple Trablusgarp Elçisi, Toulon'da alıkonuldu.

10 Mayıs 1752'de iki gemi ile Amiral Du Revest, Trablus'a geldi. Onunla beraber gelen De Grasse, Paşayla görüşmek için gemiden indi. Fransızlar ticaret gemilerine saldıran korsanların falakaya yatırılmasını istiyorlardı. Paşa ise bunu kesinlikle yapmayacağını söyledi. Bundan sonra De Grasse gemisine döndü. Limandaki 9 adet Fransız ticaret gemisine ayrılmaları emredildi. Trablus ile bütün ilişkiler kopmuştu.²⁸⁵

Bu sırada Karamanlı Mehmed Paşa, Fransa ile aralarındaki meseleyi Bâbiâlî'ye taşıdı. İstanbul'da müzakere edilen meselenin halli için Fransa Sefiri'nin aracılığına başvuruldu. Mehmed Paşa, mektubunda Fransızların dostluğa sığmayan tavırlarından şikâyet edip elçisini bırakmadıklarını söylüyordu. Payitaht ise böyle küçük meseleler yüzünden antlaşmaların bozulmaması gerektiğini ihtar edip İstanbul'daki Fransız sefiri nezdinde gerekli girişimlerin yapılacağını söylüyordu.²⁸⁶

²⁸³ Feraud, **a.g.e.**, s.312

²⁸⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.312; Feraud'a göre, Fransızların meşhur Limuzin atları bu soydan gelmektedir.

²⁸⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.313-314.

²⁸⁶ BOA, **HAT**, 735: "*Trablusgarp Beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın Mektubu Hulâsasıdır*: Franca Devleti ile miyânlarında olan dostluğa binâen bu sene-i mübârekede Hacı Ali nâm âdemlerini elçilik tarikiyle devlet-i müşârün-ileyhâ tarafına irsâl ve Toulon nâm mahalle vardıkta Trablus'tan

Sonunda korsanlığın önleneceğine dair verilen sözler üzerine De Revest Trablus'a geri döndü ve 9 Haziran 1729'da yapılp 2 Ağustos 1729'da tasdik edilmiş olan antlaşmaya bir madde ilave edilerek 25 Mayıs 1752'de sulh sağlandı.²⁸⁷ Bu madde, Fransız gemilerini teftiş etme hakkını suistimal eden korsanlara ağır cezalar getiriyordu.²⁸⁸

Mehmed Paşa, 1752 yılında Fransızlarla yaptığı bu antlaşma dolayısıyla korsanlar tarafından çıkarılan isyanı bastırdıktan sonra 1754 yılında Gıryan Seferine çıkmıştı. Bu seferden döndükten sonra Temmuz başlarında hastalandı ve hastalığı günden güne artarak 24 Temmuz 1754 Çarşamba günü vefat etti.²⁸⁹

2.4. Mehmed Paşa'nın Şahsiyeti ve Siyasetinin Ana İlkeleri

Mehmed Paşa, ahali tarafından seviliyordu. Vilayet dâhilinde Arapları ve Arapların himayesindeki mühtedi korsanları müttelikleri belledi. İç isyanlar kısmında da görüldüğü gibi vilayetteki Türk ve Arnavut unsurlar kendisine muhalif idi. Ayrıca kendi ailesinde yani Karamanlı sülalesinde de bir uyum ve dayanışma vardı. Kısa

cevâb gelmedikçe seni ileri koyuvermeziz diye te'hîr ettirip ba'zı töhmet isnâdiyla dört nefer reislerimizin katlolumaların teklîf edip eğer katletmezseniz fesh-i sulh ederiz diye cevâb eylemişler, töhmetin aslı bir pusula almışlar bunun için dört nefer reise şer'an ve kânûnen katl icâb etmez. Ocak, Devlet-i Aliyye'nin olmağla hakikat-i hâl ifâde olundu, hatta Franca kapudânlarından biri tersânemizde baş usta olan esîrimizi Malta'ya kaçırıp ve gece zarfında bir sefinemizin komanasını kat' ve sefinemizi zâyî' edip ve bunun emsâli hezâr kabâhat ve hasâretleri görülmüşiken dostlarımızdır diye asla söylemeyip ve şikâyet dahi olunmayıp bizlerden akçe ile şey talebinde olsalar dostluğa binâen akçesiz veririz bunca iyilikler eyledik fâide etmedi ve bunlara eylediğimiz hizmet ve iyiliği sâir dost olan kavme etmedik. Ocak, Devlet-i Aliyye'nin olmağla haklarında iktizâ eden gayret ve himmet devletli evliyâ-yı ni'am efendilerimizin vâbeste-i lutf u inâyetleridir diye tahrîr eder.

Hatt-ı Hümayun: Devlet-i Aliyye ile Franca Devleti beyninde ez-kadîm müstakarr olan semere-i musâfât yevmen fe-yevmen nemâ-pezîr ve âsâr-ı hulûs ve safvet âlem-gîr olmaktan nâşî ahadühumâ âherin sıyâneti hâtırına bi'l-musâvât teveccühle i'tinâ ve dikkat eyledikleri cümlelerin ma'lûmudur binâenaleyh Devlet-i Aliyye'nin tevâbi' ve levâhıkından olan Garb Ocaklarının âdet ve kâ'ideleri üzere devlet-i müşârün-ileyhâ ile musâlahaları olmağla onların dostlukları istihkâmına ri'âyet hâssaten Devlet-i Aliyye'ye râci' me'ser-i dostî ve mahabbet idiği emr-i celîdir bu sûrette devlet-i müşârün-ileyhâ ile hâlâ musâfât üzere olan Trablusgarp Ocağı ricâline işbu mazmûn-ı mektûbda îrâd olunduğu üzere ednâ mâdde için hâtır-mande olmayıp ke'l-evvel izhâr-ı levâzım-ı dostî ve meveddet ve ârız olan işbu küduret ve bürudetin ref'ine mübaderet olunmak Devlet-i Aliyye tarafından mahsûsan elçi bey dostumuzun safâ-yı niyyet ve hüsn-i himmetinden me'mûldür."

²⁸⁷ 12 Receb 1165 (26-30 Mayıs 1752)'de, 1729 anlaşmasına ek madde ilave edilerek imzalanan bu anlaşmanın Fransızca metni için bkz. Baron de Cussy, **a.g.e.**, s. 203-204.

²⁸⁸ Bergna, **a.g.e.**, s.224; Rossi, **a.g.e.**, s.294; Antlaşmayı Fransa adına De Revest ve Fransız Konsolosu Caullet; Trablusgarp adına "Vice-Roi - Sultan Naibi" Karamanlı Mehmed Paşa, Serasker Yusuf, Şeyhülbeled Şeyh Ali, Başvezir Hüseyin imzalamıştı. Bkz. Baron de Cussy, **a.g.e.**, s. 205; Feraud, **a.g.e.**, s.314-315.

²⁸⁹ Hasan el-Fakih Hasan, **Yevmiyyât**, C. I, s.661.

sürelî bir valiliği olsa da 45 yaşlarında vefat ettiğinde vilayet idaresini devredebileceği bir vâris bırakmıştı. Yoksa vilayet idaresi kendi evladının elinden çıkıp belki de bir iç savaşa sebebiyet verebilirdi. Bu sebeple daha sağlığında genç yaştaki oğlu Ali Bey'e İngilizlerle yapılan muahedede zikredildiği şekliyle "Serasker" rütbesi vererek şanını yüceltti. Bu rütbe bildiğimiz ordu komutanlığıdır. Aslında "Bey" denilmesi gerekiyordu ama Karamanlı sülalesinde artık resmi bir görev alsın ya da almasın Paşa'nın çocuklarına "Bey" denilmeye başlanmıştı. Bu sebeple Ali Bey'in görevini tebellür ettirmek için "Serasker" denilmiş olabilir.

Diğer bir husus ise Paşa'nın Araplarla iyice kaynaşması ve hanedanın artık yerli bir melik ailesine dönüşmesi durumudur. Bunun delillerinden biri onun döneminde artık Türkçe'nin yanında Arapça'nın da vilayet resmî dili olmaya başlamasıdır. Mesela, Payitaht ile yapılan yazışmalar ve Payitaht'ın aracı olduğu antlaşmaların dili Türkçe iken Mehmed Paşa'nın İngilizlerle müstakil olarak yaptığı antlaşmanın dili Arapça'dır. Arapça aslında vilayet merkezden kopmasıyla paralel olarak resmî dil olarak gelişmektedir. Bütün bunlara rağmen yine de vilayet Payitaht'tan tamamen kopmuş sayılamaz. Zira Ocak, Payitaht tarafından icbar edilip gönülsüz olarak imzaladığı antlaşmalara sadık kalmasa da Fransa meselesinde olduğu gibi Payitaht'ın yardımını istemekten de müstağni kalamıyordu.

3. Karamanlı Ali Paşa: 1754-1793

3.1. Bâbîâlî İle İlişkiler: Beylerbeyilik, Mühimmat Yardımı ve Diğer Hususlar

Karamanlı Mehmed Paşa'nın vefatından bir gün sonra 25 Temmuz 1754 Perşembe günü oğlu Ali Bey, eyalet divanının intihabıyla Trablusgarp Dayısı oldu. Ali Bey, Dayılığa seçildiğinde 20 yaşlarında bir genç idi. Hemen bir mahzar tertip ettirip Bâbîâlî'den Beylerbeyilik talebinde bulundu. 1755 senesi Ağustos başlarında Sultan III. Osman tarafından Trablusgarp Beylerbeyiliği'ne atandı. Bu husus mühimme kaydında şu şekilde belirtilmiştir:²⁹⁰

"Müceddeden rütbe-i mirimiranî ile Trablusgarp Beylerbeyiliği kendisine inayet ve tevcih olunan Mehmed Paşa-zâde Ali dâme ikbâluhûye ve Trablusgarp Kadısına ve

²⁹⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d, 157/444; Bu hüküm kısmen sadeleştirilerek verilmiştir.

Müftüsüne ve bilcümle ulema ve suleha ve şürefasına ve Yeniçeri Ağası zîde mecduhuya ve Bölükbaşılardan ve sair Ocak ihtiyarları zîde kadruhuma hüküm ki,

Trablusgarp ecdadım tarafından fetholunmuş, İslam beldelerinin kilidi mesabesinde bulunan bir vilayettir. Ahalisi de din-i islâmın mücahidleri ve gazileridir. Ecdadım zamanlarından benim hilafetime gelinceye kadar her zaman gönderdiğiniz istid'alarınıza önem verilerek talepleriniz karşılanmıştır. Sizin de Devlet-i Aliyyemin dostlarına dost, düşmanlarına düşman olup benim rızamı bütün menfaat ve gayelerinizin üstünde tuttuğunuzu bilirim. Yakınlarda Trablusgarp Beylerbeyisi olan babanız Mehmed Paşa vefat etmiştir. Ocak ricali ve ahalinin ileri gelenleri, Mehmed Paşa'nın oğlu olan seni ittifakla Trablusgarp Beylerbeyiliğine layık görmüşler ve senin beylerbeyiliğe atanman için tarafımıza mahzar göndermişlerdir. Öteden beri uygulanan bir usul olarak Trablusgarp'a beylerbeyi tarafımızdan atandığı için biz de beylerbeyiliği sana tevcih ve ihsan ettik. Beylerbeyilik beratınla beraber bir kat değerli hil'at de gönderilmiştir. Varınca bize hayır dua ederek bu hil'atı giyiniz. Sizin gönderdiğiniz hediyeler de deftere kaydedilmiştir. Ayrıca Allah yolunda cihada bir katkı yapmak için istediğiniz top ve mühimmat gibi malzemeler de Tophane-i Âmire ve Cebehane'den verilmiştir. Şimdi sana düşen vilayeti düşman saldırılarına karşı korumak, ahaliyi hoşnut edip gözetmek ve Trablusgarp Ocağı'nın gazileriyle iyi geçinmektir. Devlet-i Aliyyem ile antlaşmalı olan Venedikliler ile birbirinize taarruz etmeyin. Daha önceki antlaşmalarda Venedik ile Osmanlı Devleti arasındaki deniz hududuna riayet edin. Yine sulh üzere olduğumuz Devlet-i Aliyye liman, iskele ve kalealtlarına sığınan Sicilyateyn Devleti ve diğer müste'men taifesine zarar verilmesin ve onlara ahitnameye aykırı bir davranışta bulunulmasın. Bu hususta elinizden gelen bütün gayreti gösterin ve rızamı kazanmaya çalışın. Ocağınız nizamını da sakın bozmayın. Böyle yaptıkça size olan desteğimiz ve yardımlarımız her daim devam eder. İlave olarak size gönderdiğimiz mühimmat geldiğinde kontrol edip eksiksiz olduğunu tarafımıza bildirin. Vilayetin idarecileri olanlar da atadığımız Ali Paşa'yı valileri bilip Ocağın kaidesi üzere sözünü dinlesinler, emirlerine uysunlar. 1168 senesi Şevval sonlarında yazılmıştır. (30 Temmuz-8 Ağustos 1755)".

Garp Ocaklarında Beylerbeyiler görevde kalmak için şu prosedürü takip ediyorlardı. Önce Paşa, Ocak ricali ve ahali ileri gelenleri tarafından imzalanmış bir dilekçe (mahzar) tertip ettiriyor. Bu dilekçede halkın memnuniyeti delil gösterilerek Padişah'tan Paşa'nın görevine devam etmesi ve beylerbeyiliğinin yenilenmesi talep ediliyordu. Ayrıca Ocak için gerekli olan İstanbul'dan istenecek mühimmat ve malzemeler de bir deftere kaydediliyordu. Ardından Padişah, Sadrazam, Kaptanpaşa gibi üst düzey devlet ricaline takdim edilecek değerli hediyeler hazırlanıp hepsi beraber takriben 30 kişiden oluşan bir heyetle İstanbul'a gönderiliyordu. Yukarıda verilen belgeden de anlaşılacağı üzere hediyeler İstanbul'da bir deftere kaydedilip teslim alınıyor; ardından aksi bir durum yoksa mahzarda istenildiği şekilde Paşa'nın görevine devamı (beylerbeyilik ibka) fermanı sâdır oluyor ve bu münasebetle Paşa'ya bir kat değerli elbise (hil'at) gönderiliyordu. Ayrıca istenilen mühimmat ve malzemeler de bazen tamamen bazen de kısmen devletin kurumlarından temin edilip bedelsiz bir şekilde Ocağa gönderiliyordu. Bu prosedüre göre oluşan ve elimize

ulaşan belgelere baktığımızda Ali Paşa'nın beylerbeyiliğinin 3 yılda bir yenilendiğini (ibka fermanı aldığı) söyleyebiliriz.

1758 yılında Sultan III. Mustafa memleketin muhafazası, ahalinin korunup gözetilmesi ve Ocak ricaliyle iyi geçinilmesi şartıyla Karamanlı Ali Paşa'nın beylerbeyiliğini yenilemişti.²⁹¹

3 senede bir beylerbeyiliğin yenilenmesi usulü daha sonraki tarihli bir belgede şu şekilde zikredilmiştir:²⁹²

“ (...) Cezâyir-i Garb ve Tunus ve Trablusgarp Beylerbeyilerinin *üç senede bir defa ibkâ oluna geldikleri* cihetten zikrolunan kürk ve hil'atin ihsân ve irsâli irâde buyrulduğu hâlde bunların ibkâları fermânları dahi rikâb-ı humâyûnları tarafından tahrîr ve Cezâyir ve Tunus Beylerbeyilerine kürk ve hil'at ihsân-ı humâyûnları buyrulduğu zikrolunan evâmîr-i şerîfeye derc ve tastîr olduğu sûrette ibka emr-i âlî-şânını alenen kırâat ettirip bu vechile enzâr-ı iksîr-i cihândârîye mazhariyetle izhâr-ı mübâhât ve müfâharet edeceklerini ve husûl-i maslahata bu dahi medâr olacağını müşârün-ileyh kapudan paşa kulları ihbâr ve Trablus Beylerbeyisi'ne hil'at iktizâ etmediğini iş'âr eder kalemde mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhimin ibkaları tarihleri su'âl olundukta iki yüz senesi Şevvâli'nde ibka olunmalarıyla üç sene tekmîline beş mâh olduğu ma'lûm-ı hidîvâneleri buyrulduktan emr ü fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.”

Yukarıdaki ifadeden belgenin tarihinin en erken Cemaziyevvel 1203 (Ocak-Şubat 1789) olduğunu tesbit ederek Ali Paşa'nın Temmuz-Ağustos 1786'da beylerbeyiliğinin yenilendiğini ve bir sonraki yenilemenin Haziran-Temmuz 1789'da olduğunu söyleyebiliriz.

Farklı konularda kaydedilmiş olan birçok belgede Trablusgarp Beylerbeyi ve Dayısı olarak Ali Paşa görünmektedir.²⁹³ 16 Safer 1171 (30 Ekim 1757) tarihinde Sultan III. Mustafa Osmanlı tahtına oturunca cûlus-i hümayunu bildirmek için diğer Beylerbeyiler ve idarecilerle beraber Trablusgarp Beylerbeyisi Ali Paşa'ya da bir hüküm yazılmıştır.²⁹⁴ Aynı şekilde Sultan III. Selim'in cûlusunda da Trablusgarp Beylerbeyi Ali Paşa'ya gerekli duyuru yapılarak kutlama tertip edilmesi ve

²⁹¹ BOA, **AE.SMST.III**, 1952-1, Evasıt-ı Ra 1172 (11-21 Kasım 1758); BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 160/1080.

²⁹² BOA, **HAT**, 1030.

²⁹³ Mesela Trablusgarp Ocağı adına Venedikliler aleyhine icra edilen bazı korsanlık faaliyetleriyle ilgili hükümlerde Ali Paşa, Trablusgarp Beylerbeyisi olarak zikredilmiştir. Bkz. BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 159/358, Evasıt-ı Ş. 170 (Nisan-Mayıs 1757); aynı hükmün üzerinde bulunan diğer bir kayıta da Ali Paşa zikredilmiştir ki buradaki tarih de 17 Safer 171 (31 Ekim 1757)'dir.

²⁹⁴ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 159/962, Evasıt-ı S. 1171 (Ekim-Kasım 1757)

hutbelerin artık Sultan Selim adına okunması istenmiştir.²⁹⁵ Yine beylerbeyiliğin yenilenmesi sürecinde İstanbul'a gönderilen heyetin Payitaht'tan talep ettiği mühimmat ve malzemelerle ilgili kayıtlarda da zaman zaman Ali Paşa'nın ismi zikredilmiştir.

Bu minvalde Ali Paşa'nın beylerbeyilik talebinde bulunduğu 1755 yılında Trablusgarp Ocağı'nın talep ettiği mühimmat 400 kantar ham demir ile 150 kantar kurşun idi. Cebehane ve Tersane'de ham demir mevcut olmadığı için Trablusgarp Ocağı vekili olarak İstanbul'da bulunan Ocak Defterdarı Ali Efendi'ye sadece 150 kantar barut verilmiş ve ham demiri de istediği yerden satın almasına müsaade edilmiştir.²⁹⁶

1758 yılında Beylerbeyi Ali Paşa'nın talep ettiği belli miktardaki barut, gülle, demir, kurşun, tel ve yelken bezi yine Ocak Defterdarı Ali Efendi'ye teslim edilerek Payitaht'tan Trablusgarp'a gönderilmiştir.²⁹⁷ Ali Efendi'nin dönüş yolunda herhangi bir sebeple durdurulmaması için Boğaz hisarları görevlilerine ve Akdeniz kıyısındaki Osmanlı beldelerinin kadı ve naiplerine de ayrıca emir gönderilmiştir.²⁹⁸

1761 yılında Trablusgarp Ocağı'nın talep ettiği ve Payitaht'tan verilen mühimmat ve malzemeler şunlardır:²⁹⁹

1. 7 okkalıktan 3 + 5 okkalıktan 3 = 6 adet tunç top.
2. 32 okka ağırlığında 2 havan topu.
3. 3 okkalık 1000 + 2 okkalık 1000 + 1 okkalık 3000 = 5000 top yuvarlağı.
4. 250 adet humbara tanesi.
5. 100 adet top elvahi.

²⁹⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 190/48, Evâil-i B 1203 (Mart-Nisan 1789).

²⁹⁶ BOA, **C.AS**, 11623, 12.N.168 (22 Haziran 1755).

²⁹⁷ BOA, **AE.SMST.III**, 2009, Evasıt-ı S(?) 172 (Ekim 1758); Bu belgede ayrıca Ocağın Osmanlı vilayetlerinden ihtiyacı olan mühimmat ve malzemeyi parasını vererek satın alabilmesi için elinde bulunan yetki belgesinin de yenilendiği belirtilmiştir. Aynı vakitlerde Cezayir Ocağı'na da mühimmat verildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, **C.AS**, 48166, 7.R.1172 (8 Aralık 1758).

²⁹⁸ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 160/985, Evâsıt-ı S. 1172 (13-23 Ekim 1758); BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 160/1091, Evahir-i Ra. 172 (21 Kasım- 1 Aralık 1758).

²⁹⁹ BOA, **AE.SMST.III**, 117, 20.Z.1174 (23 Temmuz 1761).

1769 yılında Payitaht'tan talepleri doğrultusunda Trablusgarp Ocağı'na 4 top ve bir havan verilmiş ve bunlar için gerekli olan araba ve tekerlekler de ayrıca Tophane'den temin edilmiştir. Mühimmat ve malzemeleri teslim alan Ocağın İstanbul'daki vekili Mahmud Bey'dir.³⁰⁰

Garp Ocaklarından resmi işlemler için İstanbul'a gelenlerin kaldıkları süre boyunca yeme-içme masrafları devlet tarafından karşılanıyordu. Trablusgarp'tan gelen heyetler de bu şekilde karşılanmışlardı. 27 Safer 1177 (6 Eylül 1763) ve 4 Cumadeluhrâ 1190 (21 Temmuz 1776) tarihli belgelerde Trablusgarp'tan hediye ile gelen 30 kişilik heyete günlük 30 çift ekmek, 7 buçuk okka pirinç, bir buçuk okka sadeyağ (tereyağı), 7 buçuk okka et, 150 dirhem kahve ve bir çeki de odun verilmiştir. Bu tayinat Matbah-ı Âmire, Kasabbaşı Ağa ve İstanbul Ağası'ndan temin edilmiştir.³⁰¹

Garp Ocakları ahalisi eskiden beri Osmanlı Devleti'nin aldığı bazı vergilerden muaf tutuluyordu. Mesela Ocaklar ahalisinden biri hacca gidip dönerken veya sıla-i rahim için memleketine uğradığında yahut Ocak hazinesinden mudârebe yoluyla para alıp ticaret maksadıyla Anadolu ve Rumeli'ne geçtiğinde bu kişilerin yanlarında zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için bulunan şahsi eşya ve paralarından gümrük vergisi, bac yahut başka herhangi bir vergi alınmaması gerekiyordu. Yine Ocak ahalisinden birisi Anadolu ve Rumeli'de yahut diğer Osmanlı vilayetlerinden birinde vefat ettiğinde muhalefatı ve terekesi varislerine; varisleri yoksa mensup olduğu Ocak hazinesine teslim edilmek üzere orada bulunan Ocak vekillerine verilmeliydi. Fakat bu hususlarda yaşanan aksaklıklar ve mağduriyetler sebebiyle Sultan Mahmud ve Sultan Osman zamanında evamir-i şerife sâdır olup bunlara hatt-ı hümayun keşide kılınmıştı. Yani bu muafiyetleri ve imtiyazları padişah tarafından tekid edilmiş ve resmi evraka dökülmüştü. Trablusgarplılar da daha önce Cezayirlilere bu hususta verilen resmi belgenin³⁰² aynısından talep ederek gittikleri

³⁰⁰ BOA, C.AS, 45744, 25.Ca.183 (26 Eylül 1769); Belgeye göre toplar ve havan için gerekli olan araba ve tekerlek malzemeleri şunlardır: 11 okkalık 2 + 9 okkalık 2 = toplam 4 adet mükemmel top kundağı; 45 okkalık 1 adet havan topu kundağı; 8 adet tekerlek, 4 adet ağaç dingilleri, 8 adet ser-dingil civatası.

³⁰¹ BOA, C.DH, 17456, 4.C.1190 (21 Temmuz 1776).

³⁰² BOA, A.DVNS.MHM.d, 157/660, Evasıt-ı S. 169 (15-25 Kasım 1755); Bu hükümde Cezayir ve Tunus'a Evahir-i C. 1145 (8-18 Aralık 1732) tarihinde bu hususta emr-i âli verildiği belirtilmiştir.

yerlerde mağduriyet yaşamaktan kurtulmak istemişlerdi. Evahir-i Şaban 1168 (1-11 Haziran 1755)'de bu talepleri uygun görülüp gerekli evrak taraflarına gönderildi. Sultan III. Mustafa tahta çıkınca Trablusgarp Ocağı'nın vekili olarak İstanbul'da bulunan Ali Efendi evrakların yenilenmesini talep etti ve Evahir-i Muharrem 1172 (23 Eylül-3 Ekim 1758)'de Ocağın bu husustaki evrakı yenilendi.³⁰³

3.2. Dâhili Hâdiseler

Karamanlı Ali, Trablusgarp idaresini ele aldığında çok genç ve tecrübesiz idi. Etrafında kendisi gibi genç mühtediler vardı. Vilayetin bütün önemli makamlarına zaman içerisinde bu mühtediler yerleşti. Ali Dayı onların elinde bir oyuncak gibiydi. İradesi ve otoritesi çok zayıftı. Bir işin yapılmasını istediğinde bunu sadece kendi otoritesiyle başaracak güçte değildi. Verdiği kararlardan da çok sık geri dönmek zorunda kalıyordu. Mesela valiliğinin ilk yıllarında yine bir mühtedi olan Fransız asıllı Murad Reis'i Bahriye'nin başına getirmişti. Fakat Fransızlar, Murad Reis'in korsanlık faaliyetlerinden çok rahatsız olduğu için Dayı'yı tazyik etmeye başladı. Nihayetinde Ali Dayı, Fransız Konsolosu Caullet'in baskıları neticesinde Murad Reis'i azletmek zorunda kaldı.³⁰⁴

Ali Dayı'nın yaşının küçüklüğü dolayısıyla ona nüfuz etmek isteyenlerin sayısı hayli fazlaydı. Fakat o kendi ailesi olan Karamanlıları bile güvenilmez bularak etrafına mühtedileri doldurdu. Bunların çoğu yeni Müslüman olmuş genç korsanlardı. İlk büyük tartışma Bey seçiminde çıktı. Ali Dayı kendi çok genç olduğu için bu göreve getirebileceği bir oğlu yoktu. Bu sebeple Derne Kaidi olan amcasının oğlu Halil Bey'i bu vazife için düşündü. 1754 yılı sonlarında Trablus Sarayı'na gelen Halil Bey, 18 Ekim'de bir suikasta kurban gitti. Büyük ihtimalle failer Dayı'nın etrafını saran mühtediler idi. Zira Halil Bey, karşılıklı antlaşmalara riayet edilmeden usulsüzce yapılan korsanlığa karşı çıkıyordu. Denizcilerin biraz kontrol altına

Yani Cezayir ve Tunus 1732'den; Trablusgarp 1755'ten itibaren resmi belge ile bu muafiyet ve imtiyazlara sahip olmuşlardır.

³⁰³ BOA, A.DVNS.MHM.d, 160/973.

³⁰⁴ Feraud, a.g.e., s.318.

alınmasından yanaydı. Bu da hayatına mal oldu. Kendisinden boşalan Derne Kâidliği Bingazi Kaidliğine ilave olarak Mahmud Bey'e verildi.³⁰⁵

Caullet'in ardından Fransız Konsolosu olarak atanan Ange De Gardane³⁰⁶, 3 Ağustos 1756'da Trablus'a gelmişti. Yazdığı raporda şöyle diyor:³⁰⁷

“Ali Paşa çok genç, tecrübesi az ve herhangi bir işi bitirmekten acizdir. Onunla ancak iki haftada bir görüşüyoruz. Görüşme vakti yaklaştığında odası ahaliden şikâyet içeren gelenlerle dopdolu oluyor. Öyle ki biz konsolosların şikâyetlerini dinleyecek yeteri kadar vakti olmuyor. Devlet işlerinden de hiç anlamıyor. Biraz da korkaktır. Herhangi bir iş hususundaki görüşünü uygulayamıyor; çok yumuşak huylu. Yaptığı iş onu hakikaten çok üzüyor; özellikle bir ricayı, talebi geri çevirmek zorunda kaldığında çok canı sıkılıyor. Kalede bir çocuk gibi yaptığı işi pek umursamıyor. İki Kâhyası yani yardımcıları, Ordu Komutanı, Bahriye Reisi, iki Hazinedarı, Tersane Komutanı, Baruthane Emmini ve Beytülmal Emmini hepsi Paşa gibi genç mühtedilerdir. Divana gelince o müsemması olmayan bir isim gibidir. Vilayet kıtlık sebebiyle iktisadi açıdan ciddi kötü durumdadır. Fakat Nakîbü't-tüccar'ın (Gümrük Emmini) iktisadi hususlarda düşüncesini eyleme geçirebileceği bir serbestisi yoktu. İç bölgeler ise Paşa'nın acizliği yüzünden karmakarışık ve isyan halindeydi. Bu durum sebebiyle Fizan ve Gadames'ten gelen kervanlar da durdu. Oradan başşehir köle, altın, devekuşu tüyü vs. geliyor ve başşehirden de oralara Avrupa'dan gelen mallar taşınıyordu.”

Ali Paşa'yı ve ailesini iktidardan indirmek isteyenler çoktu. Karamanlı ailesinden kendisini vilayeti yönetmeye ehil gören çok adam vardı. Bunlar bir darbe yapmak için etraflarına adam toplamaya başlamışlardı. Ali Paşa durumun farkındaydı. 1756 yılının başında Hazinedarı idam ettirip, Bahriye Reisi'ni de azletti. Fakat bu yeterli olmadı. 1758 yılında Karamanlı ailesinden Mustafa Bûşekûr (Ebu Şekûr), Mükkenî (el-Müknî) ailesinden bazılarıyla ittifak ederek Ali Paşa'yı devirmek için bir komplo tertip etti. Trablus Müftüsü de onlara katılmıştı. 1 Ekim 1758'de Mustafa, Münşiye'ye geldi. Münşiye ve Sahil halkını ayaklandırıp Trablus kalesine hücum edeceklerdi. Ahaliyi yanlarına çekmek için Ali Paşa'nın etrafını saran mühtedileri kastederek Hıristiyanların vilayeti adeta ele geçirdiğini söylediler. Ayrıca onlara karşı kıyamın dini bir vecibe olduğuna ahaliyi ikna etmeye çalıştılar. İsyancılara göre, meşhur Yunan mühtedisi Hasan, Paşa'nın aklını ve idaresini ele

³⁰⁵ Rossi, a.g.e., s.297.

³⁰⁶ Ange-Nicholas de Gardane, 1741'de Trablus'taki Fransız konsoloslukunda kançılar idi. 1747'de Kıbrıs Konsolosu olarak atandı. Temmuz 1755'te de Trablus'a konsolos olarak geri döndü. 1764'te ise emekli oldu. Bkz. Alain Blondy, **Documents consulaires, Lettres reçues par le chargé d'affaires du Roi à Malte au XVIIIème siècle**, C.1, Vol. 5 (1-10), Fondation de Malte, 2014, s.282, dp.8.

³⁰⁷ Feraud, a.g.e., s.318-319; John Ralph Willis (Ed.), **Slaves and Slavery in Muslim Africa (Volume Two: The Servile Estate)**, Frank Cass and Company Limited, London 1985, s.69.

geçirmişti. Paşa'nın arkasına gizlenip bütün pis işleri yapan da o idi. Diğer taraftan Mükkenî (el-Müknî) ailesi de Münşiye ve Sahil köylerini dolaşip Müslüman ahaliyi, Hıristiyan tasallutundan kurtulmak için isyana teşvik ediyordu. Onlar gece şehre inip sabahın ilk ışıklarıyla orayı ele geçireceklerini iddia ediyorlardı. Paşa, bütün aile fertleri ve şehrin ileri gelenlerinin hepsinin de öldürüleceği söylendi. İç bölge idarecilerinden Kâid Ammure (Ömer), komployu erken farkettiler. İsyancılar toplanmadan mühtedilerle birleşip bir kuvvet hazırladı. Sonra bu kuvvetle isyancıların üzerine yürüdü. Mustafa Bûşekûr öldürüldü. Mükkenî (el-Müknî) ailesinden İbrahim ise yakalanıp kalede hapsedildi.³⁰⁸ Hayatının tehlikede olduğunu iddia ederek kendini müdafaa etmek bahanesiyle Paşa, 1760'ta bir emir çıkardı. Buna göre kendisine komplo kurmakla suçlanan bir kardeşi ile dört amcası idam edildi. Bu katliamdan sadece onların küçük çocukları kurtulabildi. Halk bu idamlardan çok müteessir oldu. Neredeyse yeni bir isyan ateşi parlayacaktı.³⁰⁹

1765 yılındaki durumu yansıtan Fransız Konsolosu De Lancey'in³¹⁰ raporunda şu bilgiler vardır:³¹¹

“Trablus bahriyesi çökmüştür. Daha önceki gücüne geri dönemez. Bahriye mevcudu: 3 sümbük (şebek) ki üzerindeki top sayısı 20'yi geçmez. 5 tane de kalyon ki bunların üçünü Fransa, Malta ve Venedik daha sonra ele geçirmiştir. Eyalet Divanı'nın bir otoritesi yoktur. Divan ve garnizonun vilayette sadece sureta bir heybeti var. Zira şimdiki Paşa'nın fitraten idareci/melik olan dedesi ve babası bunları kontrol altına alıp etkisizleştirmişti. Ve böylelikle hükümet tek elde, Karamanlı Ailesi ve Paşasında toplanmıştı. Fakat zamanında güçlü idareciler bunlara boyun eğdiği ve ahali ile yabancılara burada eşit muamele ve kanunlar uygulandığı için insanlar bu iki müesseseye övünürdü. Efendilerin gasbettiği haklar dolayısıyla ahali buralara minnettarlıkla karışık bir saygı/huşu duyarlar. Şimdi ise işler değişmiştir. İşler bir şekilde yürüdü ve eyalet idaresi bundan 12-13 sene evvel şimdiki Paşa, Ali'ye geçti. O Karamanlı ailesinin üçüncü paşasıdır. Paşa, iyi ahlaklı ve güzel hasletlere sahip birisidir. Fakat tabiatında zayıflık, utanma, cömertlik, kabalık, idarecilik hususunda tembellik, atalet hepsi içiçe geçmiş durumdadır. Kendisine taalluk eden işlere gereken ihtimamı göstermiyor; aklını veremiyor. Vaktini devamlı kaledeki 500-600 mühtedinin arasında geçiriyor. Bunlar, Paşa'nın nüfuzunu sonuna kadar kullanıyorlar. Onu ele geçirmişler; hatta onun emir verme yetkisini bile gasbetmişlerdir. Çıkan bir emri, canları isterse değiştirirler, iptal ederler. İşledikleri bütün kötülükleri de Paşa'nın üstüne yıkarlar. Kendi şahsi işlerini bile onun üzerinden yaparlar. Onlar arasından birisi takdir edilecek bir şey yapsa hemen öne çıkıp elini göğsüne koyup “ben yaptım” der. Fakat bir işin Paşa'yı kızdıracağını hissedersen hemen ondan gizlerler. Bu mühtediler ne zaman huzura çıksalar Paşa'dan istediklerini alırlar. Ne var ki onların en belirgin özelliği

³⁰⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.297; Feraud, **a.g.e.**, s.319.

³⁰⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.319.

³¹⁰ Pierre Texier de Lancey (d. 1716 – ö. 1793), 1748-1762 arasında Kırım'da konsolos idi. 1762'de Trablusşam, 1765'te Trablusgarp Konsolosu oldu. 1774'te emekliye ayrıldı. Bkz.: Alain Blondy, **a.g.e.**, s.198.

³¹¹ Feraud, **a.g.e.**, s.320-321.

verdikleri sözde, taahhüde durmamak; onu bozmaktır. İşte bu da vilayetin her tarafında homurdanmalara sebep oluyor. Ticari işlerin bozulmasının kaynağı da bunların bu yaptıklarıdır. Yol kesiciler de buradan neşet etmiştir. Korsanlar da deniz gazalarından elde ettikleri ganimetten paylarını bekleyen bu kaledeki uluçları³¹² gözetmek zorundadırlar. Zira onların teklifiyle Paşa tarafından silahlandırılırlar ve denize açılırlar.”

İngiltere konsolosluğu müsteşarı Anthony Knecht de Fransız Konsolosu De Lancey’in verdiği bilgileri teyit eder şekilde 1768 yılında yerine geçtiği konsolosa yazdığı raporunda, Karamanlı ailesinin çöküşünden duyduğu üzüntüyü belirtmiştir. Knecht, Paşa’dan sonra gelen makamları da yazmıştır:³¹³

“Bey: Vergi toplamakla yükümlü askerlerin genel komutanı.

Yeniçeri Ağası: Beyin idaresi altına geçmeden önce tüm askerlerin komutanıydı. Yardımcıları diğer ağalardır.

Kâhya: Şehrin en yüksek rütbelisidir. Valiyi (Paşa) temsil eder. Paşa’nın özel müsteşarıdır, arzuhalleri iletir, anlaşmazlıkları çözer.

Bahriye Reisi: Bahriyenin en üst rütbesidir. Liman işlerine bakar. Birçok reise başkanlık eder.

Büyük Hazinesedar: Hükümet hazinesinin emindir.

Küçük Hazinesedar: Paşanın özel sandığının emindir.

Küçük Kâhya: Özel savunma birliklerinin komutanı ve aynı zamanda veliahdın eğitmeni.

Şeyhü’l-beled: Vatandaşların işleriyle ilgilenen bir çeşit belediye başkanıdır.

Paşa’nın idari işleriyle ilgilenen dört ya da beş tane Hoca olarak bilinen kişi vardır. Kade ya da Kâid olarak bilinen ve eyaletlerde hükümeti temsil eden bir de vekiller vardır. Divan ve meclis, Avrupa’daki elçiliklere gönderilen heyetler ve askeri komutanlardan oluşur. Bunlar önemli işler hakkında tartışır; vergiler koyar ve antlaşmaların sağlanmasını işiyle ilgilenirdi. Fakat Ali Paşa divanı dondurmuş ve görmezden gelmiştir. Onları çok az zamanlar dışında çağırmaz ve görüşlerini almazdı. Askeri kuvvetler; İslama yeni girmiş 200-300 mühtedi, 400 yeniçeri, 500 Müslüman Arnavut ve 600 Arap’tan oluşuyordu. Bahriyeliler; farklı milletlerden İslam’a girmiş mühtediler, Arnavutlar ve korsanların ganimetlerinden pay alan Arap gönüllülerden oluşuyordu. Ganimet alma âdeti çöküş yıllarında başlamıştı. Trablus donanması 1765 yılında şunlardan oluşuyordu: Şebek cinsi üç gemi ki bunlar en güçlüleriydi ve üzerlerinde 20 top parçası vardı. Bunların dışında Fransız, Maltalı ve Venediklilerin 3 tanesini ele geçirdiği 5 gemi daha vardı. İslam’a girenlerin büyük çoğunluğu Paşa’nın özel muhafızlarıdır ve sayıları 200 ile 300 arasındadır. Şehirde Yahudi nüfusu fazladır ve genellikle çok aktiftirler. Sanco denen bir Yahudi tüccar, Trablus parasını basmaktan sorumludur. Hıristiyan nüfus ise azdır. Bunlar büyük devletlerin konsolosları, tabileri, vatandaşları ve bazı tüccarlardır.”

³¹² Vilayetteki mühtedilere genel bir isim olarak uluç deniliyordu. Trablusgarp’ta bilinen ilk meşhur mühtedi Uluç Ali Reis idi. Muhtemelen onun ismi kendisi gibi mühtedi olan sonraki denizcilere de alem olmuştu.

³¹³ Rossi, **a.g.e.**, s. 301-303; Antony Knecht’in bir nevi Trablus rehberi sayılabilecek raporlarını C.R. Pennel neşretmiştir: C.R. Pennel, “Tripoli in the Mid-Eighteenth Century: A Guidebook to the City, 1767”, **Revue d’Histoire Maghrebine**, 25-26 (1982), s.91-121.

Yağmurların azlığı, 1767 yılında Trablusgarp'ta şiddetli bir kıtlığa sebep oldu.³¹⁴ Ahaliden 40.000 kadarı Mısır ve Tunus'a göçtü. Ertesi sene de durum değişmedi. İç bölgelerde kolera yayıldı ve ahaliden çok sayıda kişi vefat etti. Trablus şehrinde de 500 kadar insan koleradan öldü. Bu arada Evlad-ı Süleyman ve Evlad-ı Fercan arasındaki gerginlik büyüdü. Durum iyice kötüleşti, savaş başladı. Paşa hiç istemediği bir durumda kalmıştı; zira orada nizamı ve emniyeti sağlamak için gönderilecek orduyu silahlandırarak yeterli malı yoktu. Yine de Vadi-i Müceynîn'e küçük bir birlik gönderdi. Şehirden iki fersah³¹⁵ uzaklığına ordugâh kuruldu. Sonra iki taraf arasındaki çekişmeye müdahale edildi. Onlar da askerlerin aracılığını kabul etti. Evlad-ı Süleyman ve Mehamid kabilelerinin tamamı aslen Sicilyalı olan kumandan Uluç Osman Ağa'ya itaat etti. Evlad-ı Fercan'a gelince onlar da sınırı geçip Tunus'a gittiler.³¹⁶

Ali Paşa ardı ardına gelen isyanlar, komplolar ve itaatsizliklerden iyice bunalmıştı. İktidardan edilme, öldürülme korkusuyla vesvesesi iyice arttı. Kendisine bir suikast yapılacak korkusuyla gizlice her gece odasını değiştiriyordu. Ailesi bile hangi odada olduğunu bilmiyordu. Aslında korkusunun temel kaynağı ailesiydi. Onun siyaseti ailesinden kimseye güvenmemek üzerine kuruluydu. Bu siyaset onu, kızlarını ve kız kardeşlerini mühtedilerle evlendirmeye sevketti. Bu mühtediler böylelikle yüksek makamlara geliyor ve de Paşa'nın en yakın nedimleri arasına giriyordu. Paşa böylelikle onların esiri oldu. Onlara direnecek veyahut nüfuzlarını kırarak gücü kalmadı.³¹⁷

1776'da şehir sıkıntı içerisindeydi. Her yerde kıtlık ve açlık hâkimdi. İç bölgelerde ise kabileler birbirleriyle savaşıyor, birbirlerini yağmalıyorlardı. Şehrin kapılarına kadar gelen bu kabileleri, hükümet tedip etmekten acizdi. Bunun için yeterli kuvveti de yoktu. Paşa'nın ilk oğlu Hasan Bey yavaş yavaş bütün yetkileri

³¹⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.305.

³¹⁵ Fersah, eski bir ölçü birimidir. 12000 adıma veya 4 saatlik yola denk geldiği kabul edilir. Bir fersah yaklaşık 3 deniz mili, 5,5 km'dir. Buna göre 2 fersah takriben 10-11 km eder.

³¹⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.324.

³¹⁷ Feraud, **a.g.e.**, s. 325.

eline almıştı. Fakat onun gelir kapısı olarak gördüğü yer denizdi. Kafasını deniz gazvelerinden gelecek ganimete çevirmişti.³¹⁸

1780’de eyalet tahtına göz diken başka biri çıktı. Bunun adı da Mustafa idi ve ilk Karamanlı’nın sülalesindendi.³¹⁹ Trablus surlarına dayandı ve takriben 6 ay şehri kuşattı. Paşa’nın kuvvetleri de Mustafa’nın kuvvetleri de açık bir savaşa tutuşmayı göze alamadı. İki taraf da son ana kadar karşılıklı mermi atmakla yetindi. Sonunda Paşa iflas etti. Adamlarının maaşlarını ödeyebilmek için saraydaki gümüş kapları eritip sikke yaptırmak ve haremının süslerini Yahudilere rehin vermek zorunda kaldı. Bir gün muhafızlar kaleden aniden çıkıp Mustafa’nın adamlarına hücum etti. O da teçhizatını arkasında bırakarak kaçtı. Bu tamahkâr adam, biraz cüretli olsaydı Trablus’ta iktidarı devirebilirdi. Zira şehirde korku ve endişe her yere yayılmış ve direnecek takat kalmamıştı.³²⁰

Cebel-i Gıryan Şeyhi İbn Muhayrık, Paşa ile isyancı Mustafa arasındaki savaşta tarafsız kalmıştı. Şeyh’in, Trablus şehri ile ticari alışverişi vardı. Şehirdeki büyük tüccarlardan birine 10 kantar zağferan göndermişti. Bu malın Trablus’a nakli ise Marakeş’e dönen bir hac kafilesiyile yapılıyordu. Paşa bu mala göz koydu. Bir bahaneyle malları müsadere etti. İbn Muhayrık’ın Mehamid Kabilesi’nden olduğunu unuttu. Bu kabileyile iyi geçinmesi, haklarını muhafaza etmesi gerekiyordu. Çünkü dedesi Karamanlı Büyük Ahmed Paşa bu kabilenin yardımıyla iktidara gelebilmişti. Bu durum İbn Muhayrık’ı kızdırdı. Derhal Gıryan Kalesi’ne yürüdü. Kaleyi ele geçirip 16 topu surlardan aşağı atarak parçaladı. Oradaki muhafız askerleri de öldürdü. Ardından kalenin mahzenini ve kışlayı ateşe verdi. Geriye kare şeklindeki bir surdan başka bir şey kalmadı. Verşfâne kabilesi³²¹ bazen Trablus hükümetiyle ateşkes yapıyor, bazen düşmanlık ediyordu. En son olarak Paşa ile sulh yapmışlardı

³¹⁸ Ebu Uceyle, **a.g.e.**, s. 185.

³¹⁹ Miss Tully’nin eserinde “Mustafa the Pretender” denilerek Trablus tahtında hak iddia eden bu şahıstan bahsedilmiştir. Burada verilen bilgilere göre, Mustafa, Ali Paşa’nın amcası idi ve Tunus Bey’i tarafından himaye edildiği için bu durum Ali Paşa’yı çok korkutuyordu. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.119.

³²⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.327.

³²¹ Tahir Ahmed Zâvi’nin harekelediği şekilde Virşiffâne Kabilesi, Berberi-Arap karışımı, Canzur-Aziye arasında yaşayan bedevi kabiledir. Bazıları bu kabilenin Karakuş’la beraber gelen Kürdlerden türediğini; Tahir Ahmed ez-Zâvi ise Benî Süleym’den çıkan bir koldan gelen Bedevi Araplar olduğunu söylüyor. Bkz. ez-Zâvi, **a.g.e.**, s.352-353.

ve Canzur tarafına inip buradan şehrin muhafazasına katkıda bulunuyorlardı. Fakat hadiseyi öğrendiklerinde çadırlarını toplayıp Cebel-i Gıryan'daki isyana katıldılar.³²²

1780'lerin ikinci yarısında Trablusgarp Vilayeti'nde neredeyse bütün kabileler isyan halinde idi.³²³ Mevlid-i Nebi gelince Paşa, ahalinin öfkesini azaltmak amacıyla askerlerinin dâhildeki isyanı bastırıp zafer kazandığını ilan etti. Ama işin hakikati öyle değildi. Askerleri sadece İbn Muhayrik'a bağlı bedevilerin birkaç çadırını ele geçirmişti. Bu saldırı üzerine doğuda Evlad-ı Süleyman Kabilesi Şeyhi Seyfünnasr da isyan etti. O, Uluç Ramazan Ağa el-Edgam'a düşman idi. Bir gece ansızın Misrata kışlasına hücum etti. Böylelikle isyancıların eline, Paşa'nın Misrata savunması için gönderdiği iki top geçmişti. Ayrıca isyancılar 300 askeri öldürüp hükümetin bayraklarını, askerlerin çadırlarını, silahlarını ve mallarını gasp ettiler.³²⁴

Bu başarısızlığa rağmen murabıtların aracılığıyla isyancılar biraz yatıştırıldı. Nevail Kabilesi³²⁵ Şeyhi, Şeyh Ahmed b. Nevvar'ın talep ettiği müsadere edilen mallar teslim edildikten sonra Şeyh Ahmed, 80 atlı ile Trablus'a geldi. Şehre geldiğinde top atışları yapıp burçlardan bayraklar dalgalandırıldı. Paşa ona değerli hediyeler verdi ve Şeyh, Divan azaları önünde Paşa'ya olan bağlılığını ve biatını yeniledi. Sonra Züvvâre'ye döndü. Paşa, Şeyh Ali b. Veşşah ile de görüşüp anlaştı. O Kasım b. Veşşah'ın kardeşinin oğlu ve Mehamid şeyhlerindendi.³²⁶

Ağustos 1781'de Zâviye³²⁷ tarafında büyük bir sıkıntı çıktı. 200 Verşfâne atlısı bu bölgedeki Nevâil Kabilesi'nden bir kola saldırdı. 10 çadırlarını yağmaladılar. en-Nevâil de 400 atlı ve bir o kadar yaya ile Canzur yakınlarında

³²² Feraud, **a.g.e.**, s.328

³²³ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.119-120.

³²⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.330.

³²⁵ Nevâil, şecaatiyle meşhur olup soyları Benî Süleym'e dayanan meşhur bir Arap Kabilesidir. Evlâd-ı Sinan ve Evlâd-ı Veşşah, Nevâil'in kardeş kollarıdır. Evlâd-ı Veşşâh da kendi içinde iki kola ayrılır: el-Mehâmid ve el-Cevârî. El-Mehâmid Kabilesi'nin soyu yukarı doğru Mahmud b. Tavk b. Bakıyye b. Veşşâh şeklindedir. El-Cevârî Kabilesi'nin soyu ise yukarı doğru Hamîd b. Cârîye b. Veşşâh şeklindedir. İki kol Veşşah'ta birleşir. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.108.

³²⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.330.

³²⁷ Zâviyetü'l-Garbiyye, Zâviyetü Evlâdi Sinân diye de bilinir. Burada Kuran hıfzı ve İslami ilimlerin öğretilmesi için inşa edilmiş çok sayıda zâviye bulunduğundan bölgeye bu ad verilmiştir. Evlâdü Sinan, Beni Süleym Araplarındandır; Veşşahoğulları ve en-Nevâil ile kardeşdir. Sinan, Veşşah ve Nâil üç kardeşdir ve Beni Süleym'den Âmir b. Câbir'in evlâdıdır. Evlâdü Veşşâh iki batındır: el-Mehâmid, el-Cevârî. El-Mehâmid; es-Sâbirîyye ve Cebel'de, el-Cevârî ise Surman ve civarında oturur. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, s.151-152.

Verşfâne kabilesine saldırdı. 80 kişiyi öldürüp çok kişiyi de yaraladılar. Mehamid de Verşfâne ile müttefik olduğu için yardımlarına koştu. Bunun üzerine büyük bir savaş oldu. İki taraftan yüzlerce adam öldü.³²⁸

Misrata'da durum daha da kötüleşti. Kaid Ramazan Ağa el-Edgam, Şeyh Seyfünnasr ile düşman idi. Seyfünnasr'ın bölgede nüfuzu iyice artmıştı. Sirt körfezine kadar nüfuzunu genişletti. Sonunda Ramazan Ağa da öldürüldü. Paşa, Seyfünnasr'ı tepelemek yerine Sîdî Sayd'dan³²⁹ kendisiyle onun arasında aracı olmasını istedi. Gönderdiği mektuplarda Seyfünnasr'ı affettiğini bildirdi. O da 16 yaşlarındaki oğlunu Trablusa gönderdi. Çocuk, Paşa'nın huzuruna çıkınca Paşa daha önce verdiği sözü tutarak yazılı eman verdi ve onu babasına gönderdi. Yeni Misrata Kaidi el-Hac Sâlim oldu. Böylelikle sulh sağlanmış oldu. Mehamid şeyhlerinden Ali b. Veşşah'ın Trablus ziyareti de, dâhildeki kabilelerinin itaatini sağlamıştı. Ne var ki Uceylat mıntıkası, taht sevdalısı Mustafa'nın Tunus'tan mali yardım ve asker desteği aldığını duyunca tekrar hükümete isyan etti. Aralık ayı boyunca kabileler, Züvvâre bölgesini yağmaladılar.³³⁰

1782'de kabileler arasındaki uyuşmazlık tekrar şiddetlendi. Tunus'a tabi Vergamme kabilesi kendilerine saldıran Nevâil kabilesinden intikam almaya karar verdi. Nevâil Şeyhi Halife b. Avn el-Mahmudî³³¹, Verşfâne kabilesiyle ittifak kurdu. Vergamme'nin hücumunu savdılar. Bu musibetler hep Ali Paşa'nın acizliğinden kaynaklanıyordu. Bu süreçte yavaş yavaş Ali Paşa'nın da gücü kuvveti azaldı.³³²

³²⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.331; Mikaki, **a.g.e.**, s.103.

³²⁹ Sîdî Sayd, Henşir bölgesinde ikamet eden ve aynı aileden gelen veli zatlara deniyordu. İlk Sîdî Sayd, 1630'lu yıllarda yaşayan Sîdî Muhammed Yahyavî'dir. Trablus çevresinde yerleşik bulunan Beni Rakîa kabilesine yakındır. İbadet ve tasavvufa gönül vermiş, vera sahibi, takvalı, salih bir insandı. Barındırdığı bu özellikler sayesinde Trablus tarihinin bu demir çağındaki tağut ve hâkimlerin karşısında durabiliyordu. Evi, yani mescidi, yardıma muhtaç olanların barınağı olmuştu. 1050 yılının Ramazanının sonunda (1641 Ocağının başları) vefat ettiğinde yerine oğlu Abdulfafiz geçti. O ve çocukları da babasıyla aynı özelliklere sahip oldular. Türbenin muhafızları her yıl Ramazan'da kabre gelen ziyaretçiler için bir dini merasim tertip ediyorlardı. Köylüler, surlarla örülü, silahlı, dini heybet barındıran bu bölgeye akın akın geliyorlardı. Karamanlı ailesinin ve ondan öncekilerin, bu din adamı sülalesinin desteğini almak kendi menfaatlerineydi. Zira ahali üzerinde bu veli zatlının ciddi bir nüfuzu vardı. Türbenin bulunduğu büyük araziye kimse müdahalede bulunmaya cesaret edemezdi. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.304-305; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.14, 45-48

³³⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.332.

³³¹ Beni Nüveyr Şeyhi. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.303.

³³² Feraud, **a.g.e.**, s.332.

Payitaht bu sırada Trablusgarp Ocağı'nı Marakeş'le ittifak yapmaya sevketti. 1783'te Ali Paşa, Sîdî Ahmed Hoca'yı³³³ Fas Şeriflerine³³⁴ temsilci/elçi olarak gönderdi. Giden heyet Trablus ile Fas arasındaki dostluğu pekiştirdi. Fasla geliştirilen bu dostlukta Ali Paşa'nın veliahdı büyük oğlu Hasan Bey'in gayretleri onu parlattı. Hasan Bey ayrıca iç bölgelere bir harekât düzenlemek ve karışıklığa, isyanlara artık bir son vermek istiyordu. 1 Mart 1783'te Trablus'ta 2000 atlı topladı. Ertesi gün Derne ve Bingazi kâidleri de askerleriyle ona katıldı. Bu orduyla Vadi-i Müceynîn'e hareket etti. Ordugâhını oraya kurdu. Karamanlılara bağlı kabilelerden de 2000 atlı geldi. Bu orduya Misrata ve Zaviyeliler de katıldı. Askerlerin toplamı 12.000'e ulaştı. 7 tane de topları vardı. Sirt bölgesi lideri Şeyh Seyfünnasr da onlarla buluşmak için harekete geçti. Bedevilerden oluşan 2000 atlının başında kendisi vardı. Karamanlı kuvvetlerinin büyüklüğü karşısında Verşfane Şeyhleri Hasan Bey'e itaat etmek zorunda kaldılar. Hasan Bey, 10.000 Venedik altını vergi, 100 süvari atı ve 8.000 koyun vermeleri karşılığında onları affetti. Sefer tazminatı olarak da bu isyancılardan 40.000 Venedik altını/sekin (*sequin, zecchino*)³³⁵ alındı. Bu sırada Fas'la yapılan antlaşma da meyvesini verdi. Marakeş Sultanı, Trablus hükümetine yüklüce hububat hibe ederek onları büyük bir sıkıntıdan kurtardı.³³⁶

1784 yılında Trablus'ta tekrar kıtlık hâkim oldu. Herkes açlıktan kırılıyordu. Komşuları Tunuslular onları kurtarmak için harekete geçmedi. Çünkü aralarında

³³³ Miss Tully, Trablusgarp'a ayak bastıklarında kendileriyle ilgili üç önemli devlet adamının ismini kaydetmiştir. Başvezir Kâtip Mustafa, sefir Sîdî Ahmet Hoca ile sefir Hacı Abdurrahman. Ona göre, bu üç şahsın arasında en münevveri Ahmet Hoca idi ve bir hıristiyanın çok az farklıydı. Ahmet Hoca Avrupa ülkelerine elçilik vazifesiyle sıkça gittiğinden İngilizcesi çok iyiydi ve hıristiyanların evlerine sıkça girip çıktığı için de fevkalade asil ve kibar tavırları vardı. Tully ailesi Trablus'a gelmezden bir gün evvel Sîdî Ahmed Hoca, Fas elçisi olarak görevlendirilmişti. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.3-4.

³³⁴ O vakit Fas Sultanı Mevlay Muhammed idi. Bu zat hac farızası için yolculuk esnasında Trablus'a gelmiş ve Karamanlı hâkimler tarafından çok güzel karşılanmıştı. Böylelikle aralarında bir dostluk oluştu. Mevlay Muhammed'in İngiliz asıllı bir cariye çocuğu olmuştu. Yezid adını verdikleri bu çocuk çok sert mizaçlı ve kan dökücü idi. Fas sarayından uzaklaştırıldı. İlk olarak 1779 'da hac için Trablus'a geldi. Fakat bu hac, onun ahlakını güzelleştirmemişti. Babası onu 3 defa daha hacca yolladı. Her seferinde Trablus'a uğradı. Güzel karşılandı. Sirt mıntikasından geçerken ileride Fas tahtına geçince melike/sultan yapacağını söylediği Seyfünnasr'ın (Sheik Saffanassa) kızını nikâhına aldı. 1790'da tahta geçti ama hükmü 22 ay sürdü, sonra öldü. Eşine de bundan sonra babası Seyfünnasr'ın yanına dönmesine izin verildi. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.333; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.71-72, 148-149, 164-165, 195-200, 280-282.

³³⁵ Arapça sikke kelimesinden İtalyancaya geçen zecchino, Venedik altın paralarına verilen isimlerden biridir.

³³⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.333-334.

düşmanlık vardı.³³⁷ Ardından Mayıs 1785'te açlığın ve kıtlığın bir devamı olarak veba salgını geldi.³³⁸ Bu veba salgınını bastırmak için Trablus hükümeti hiçbir sıhhi tedbir alamadı. Müslümanlar kadere rıza göstererek ölüp gidiyorlardı. Hükümet veba artıyor mu azalıyor mu bilemiyordu, istatistik yoktu. Cehalet, herhangi bir uyarının yapılmaması, tedbir alınmaması ve doktor azlığı³³⁹ gibi nedenlerle, veba çok fazla can aldı. O sırada Trablus şehrinin nüfusu 14.000 idi ve hergün 200-500 arasında ceset şehirden çıkarılıyordu. Miss Tully şehirde ölenlerin sayısını 3000 civarında verdikten sonra hala ölümlerin devam ettiğini yazmıştı. Bu önemli bir rakamdır çünkü çoğu zaman insanlar ölümleri gömmeye güç yetiremediler. Kuloğlu askerleri şehirde dolaşıp cesetleri uzaklaştırıyorlardı.³⁴⁰ 26-27-28 Haziran 1785'te Trablustaki Fransisken Rahipleri de vebadan ölüncü liderleri olan Bonaventure ölümlerini defnettikten sonra kiliseyi mühürlemiş ve anahtarlarını Fransız konsolosuna vermişti. Temmuz'da ölümler daha da artıp zirveye ulaştı. Her devenin sırtında ortalama 5-6 ceset defnedilmeye götürülüyordu. Kalede de vebanın etkisi büyük oldu, neredeyse bütün subaylar öldü. Hasan Bey de iki evladını kaybetti. Sonuç olarak veba şehirdeki Arapların 5'te 2'sini, Yahudilerin yarısını, Hıristiyanlar'ın 10'da 9'unu öldürdü. Tahminen Trablus şehri ve taşrada toplam 27.000 kişi öldü.³⁴¹ 1786 yılının başında veba kesildi. Fakat bu veba salgını, Trablus'u korkunç zararlara sürükleyen, çöküşün sebeplerinden biri oldu.

Ağustos 1786'da Fransız konsolosu Andre, veba sırasındaki rahatsızlanması sebebiyle iyileşmek için memleketine gitti. Yerine işlere naibi Vallier bakıyordu. Vallier şöyle rapor etmişti:³⁴²

“Trablus Paşası şimdi sadece isyancı bedevilere, boş çöllere ve harabe şehirlere hükmediyor. Şehirde de enkaz yığınları kaldı. Paşa'nın sarayı perişan oldu. Kale surları

³³⁷ Trablus tahtına göz diken Mustafa, Tunus tarafından himaye ediliyordu. Ali Paşa ise ondan intikam almak için devamlı onu takip ettiriyordu. Mustafa sonunda suikasta kurban gideceğini anlayınca Trablus dağlarını terkedip önce Gadames'e ve Urfelle'ye sonra da Biskre'ye gitti. Oradan da Tunus'a geçti. Mustafa, Tunus'ta hoş karşılandı. Bu sırada Tunus, Trablus'la savaş halinde idi. Venediklilerle olan savaşında Trablus'un desteğini alamamışlardı. Aynı şekilde Tunus, Cezayir tahtında hak iddiasında bulunanlara da Tunus'ta sığınma hakkı vermişti. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.336.

³³⁸ Veba önce 1784'te Tunus'ta çıkmıştı; Trabluslular vebanın memleketlerine yayılmaması için dua ediyorlardı; ancak kaçınılmaz olan gerçekleşti ve Mayıs 1785'te veba Trablus'a yayıldı. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.77-79, 82-87.

³³⁹ Paşanın hizmetindeki Cenovalı bir doktor dışında doktor yoktu. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.306.

³⁴⁰ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.89, 93.

³⁴¹ Feraud, **a.g.e.**, s.337-338; Rossi, **a.g.e.**, s.305-306; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.94.

³⁴² Feraud, **a.g.e.**, s.338-340; Mikaki, **a.g.e.**, s.108-109.

çöktü. Hisarlar yıkık dökük, top bataryaları eski. Toplardan biri sadece Trablus'a gelen gemileri karşılamak için ateşleniyor. Yeterli sayıda muhafız/görevli de yok. 7-8 senedir ölüm ortalamaları çok yüksek. Trablus şimdi yabancı, ıssız bir çöl gibi oldu. Memleketin iktisadı da kötü durumdadır. Fransa, İtalya, Şam ve İskenderiye'den mal geliyor da gelen bu mallar çok pahalı. Buralara da yün, deve kuşu tüyü, sinameki, hammetal/altıntozu, köle, fildişi gibi mallar ihraç ediliyordu. Sonra kıtlık iyice yayılınca Trablus limanına sadece yiyecek getiren gemiler gelmeye başladı. Gemiler bu işten çok kar elde etti. Tüccarlar yüksek fiyat istemeye başladılar. İhracat, ithalatın karşısında iyice düştü. İthalat mallarının bedelinin nakit olarak verilmesi gerekiyordu. Halkın sonunda parası tükendi. Süs eşyalarını ve kadınların mücevherlerini satmaya başladılar. Fakirlik ve yoksulluk iyice arttı. Altın ve gümüşün değeri iyice düştü. Vilayette altın ve gümüş Avrupa'ya nispetle yüzde 20-25 daha düşük değerdedi.

Trablus tüccarları en çok Livorno ile ticaret yapar. Bu ticarete Yahudilerin tekelidir. Zira Yahudiler, diğer yerlerin aksine Livorno'daki bu serbest limanda tam bir himaye görürler ve rahatlıkla ticaret yaparlar. Buradan 400-500 bin Fransız frangi değerinde mal alırlar. Venedik'ten de Trablus'a senelik bir veya iki gemi dolusu çam levhalar, ahşab kirişler gelir ki bunlar korsan gemilerinde kullanılır. Ayrıca çivi, ince pamuklu kumaş, ipekli kumaş da Venedik'ten gelir. Venedik konsolosu bu ticareti bizzat kontrol eder. Fransa himayesindeki Maltalı küçük tüccarlar ise daha çok gıda maddeleri, İtalyan makarnası, kurutulmuş balık ve malta taşı ticaretiyle uğraşırlar.

Eyaletin Gümrük Emini³⁴³, aslen Napolili bir mühtedi olan Kâid Mustafa'dır. Napoli ve Sicilya ile hususi bir ticareti vardır. Trablus'un ithalatı takriben 600-700 bin liradır. Soda ihracatı Trablus için önemli kalemlerden biridir. Mesela, Marsiya'ya yıllık soda ihracatı yaklaşık 10.000 kantar kadardır ve Sabrata bölgesinden temin edilir. Züvvâre'den de 2.000 kantar soda çıkarılır. Paşa, bu maddeyi inhisarında tutar. 3 senede bir bu hakkını münavebeli olarak devreder. 3 yıl Fransızlara, ardından 3 yıl İngilizlere gibi. Paşa, buradan elde ettiği gelire borçlarını kapatır. Bazı seneler soda hasılatı 20.000 kantara ulaşır. Bunun dışında Trablus halfa otu, hasır, hurma yaprağından yapılan bir nevi sepet, keçi-inek-deve derisi ve kurutulmuş deniz canlıları vs. ihraç eder. Deve kuşu tüyü ticareti Yahudilerin tekelindedir. Trabluslu tüccarların Fizan, Gadames ve Sükna'yla yapılan ticarete Yahudilerle ortaklığı vardır. Bu bölgelerden Trablus'a kadın-erkek senede yaklaşık 1000 köle getirilir.

Gıryanlılar, zaferan(safran) tarımıyla uğraşır. Bu mahsulün ağırlığını artırmak için Trabluslu Yahudi tüccarlar, müşterilere hile yaparlar. Yahudiler genellikle böyledir. Gıryan'dan gelen zaferanı, Trablus'ta depolarına koyarlar. Burada, soğan başlarındaki arpacıkları/tohumları kopararak zaferana katarlar. Sonra bunun üzerine yağ dökerler üzerine de un serperler, sonra da iyice halluhamur ederler. Bu işlem zaferanın ağırlığını artırır. Artık soğan arpacıkları, zaferan gibi sararır ve ikisini birbirinden tefrik etmek imkânı kalmaz. Bu işlemden sonra zaferan satışından daha yüksek bir gelir elde ederler. Ziliten ve Misillate'de zeytinyağı boldur. Misrata'da halı, kilim ve seccade dokunur. Züvvâre ise tuzlalarıyla meşhurdur. Venedikliler 20 sene süreyle bu tuzlaları işletme imtiyazı elde etmiştir. Hâla Trablus'ta 100 italyan esir vardır ama sayıları eski dönemlerdeki gibi pek artmaz.”

³⁴³ Miss Tully'nin eserinde Dugganeer diye kaydettiği Gümrük Emini'nin yetki ve sorumluluk alanı çok genişti. Paşa'nın maiyetinde yer alan bu memurun görevleri şunlardır: Öncelikle gümrük işlerini yürütmek; ticari ve zirai faaliyetleri denetlemek; ithalat ve ihracatı kontrol etmek; yerli tüketimi denetlemek ve Trablus Sarayı'nın ihtiyacı olan erzak, eşya vs.yi temin etmek. Velhâsil Eyaletteki her şeyin düzenlenmesi Gümrük Emini'nin vazifesi idi. Buradan temin edilen para da Paşa'nın en önemli gelir kaynağı idi. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.40

Konsolos Vallier, memleketin siyasi vaziyetini de şöyle tasvir etmiştir.³⁴⁴

“Ali Paşa, idarenin başında olmasına rağmen otoritesi çok zayıftır. Kendisine itaat edilmiyor ve yeterli saygı da gösterilmiyor. Buna rağmen çok geniş bir memleketin efendisi sayılır. Eğer memleketini nasıl akıllıca idare edebileceğini bilseydi, isyanların niye çıktığını da anlardı. Fakat vaktini zenci cariyelerinin koynunda, şehvetini teskin etmekle ve içkiyle geçiriyor. İçki düşkünlüğü, onu içkiyi daha iyi damıtın bir alet edinmeye bile sevk etmişti. Yeni binalar yapmayı veya tamire muhtaç olanları onarmayı hiç aklına getirmiyor. Fakat yaptığı antlaşmaların gereği olarak yabancı devletlerin ondan istediklerine genellikle icabet ediyor. Bu da yakınındaki adamların ve cariyelerinin ceplerine giren ufak meblağlar yoluyla (rüşvet) oluyor. Bunun dışında kendisi hiçbir şey elde etmiyor. Etrafını kuşatan nedimlerinin özellikle Yahudi olanların elinde itaatkâr bir oyuncak haline geldi. Bu adamlar, işlerini Paşa'nın Yahudi cariyesi Ester³⁴⁵ vasıtasıyla yaptırıyorlardı. Nedimler bu yolla, Trablus mallarının çoğunu Livorno'ya taşıyarak iyice zenginleşmişlerdi. Marakeş (Fas) Sultanı, Paşa'ya 30.000 Venedik altını ve bir miktar İspanyol Pistolu³⁴⁶ hibe etti. Ayrıca biraz da buğday verdi. Fakat bunlar, Paşa'ya borç verenler ile nedimleri, cariyeleri arasında paylaşılıp tükendi. Paşa, dalkavuk ve ahlaksız uluçlarla kuşatılmış bir haldedir. Paşa'nın çocukları ve devlet adamları ise bunlardan çok rahatsızdır. Ayrıca Paşa hem bedenen hem de psikolojik olarak rahatsız ve ızdırabı da çok şiddetli. Bunun için büyük oğlu Hasan Bey, sabırlı bir şekilde babasının yerine geçmeyi bekliyor. Hasan Bey şahsen babasından güçlü ve insanlar ondan korkuyor. Muhtemelen kendi otoritesini kuracak güçte birisi. Fakat mizacına bakarak onun kötü bir idareci olacağı da söylenebilir. Zira mala çok düşkün; nereden geldiği, nasıl elde edildiği onun için pek önemli değil. Bu husus, onun ticari gıda maddelerinin satışını tekeline almasından anlaşılabilir. Memlekette kıtlık ve açlık her yere yayılmışken o gıda maddelerini en yüksek fiyattan satıyor, Paşa'nın ailesi ve atları açlıktan kıvrılırken şehirde bolluk içerisinde kibirli kibirli dolaşıyordu. Paşa'nın bunun dışında iki oğlu daha var: Sîdî Ahmed ve Sîdî Yusuf. Paşa, bunları yüksek mevkilere atayarak ailelerini geçindirmelerini sağlamıştır. Büyük olan Sîdî Ahmed Züvvâre, küçük olan Sîdî Yusuf ise Canzur Kâidi'dir.”

Konsolos Vallier'nin verdiği bilgileri, konsolosluktaki diğer bir Fransız görevli Fromaent'in Paşa'nın başvezirinden edindiği bilgilerle beraber değerlendirmek faydalı olabilir. Fromaent diyor ki:³⁴⁷

“Trablus tahtının beklenen vârisi Sîdî Hasan Bey, bir devlet reisinde olması gereken hasletlere ve yeteneklere sahiptir. Başkalarına karşı güler yüzlüdür. Âsi kabileleri itaat altına almak için bizzat komuta ettiği birçok sefere çıkmıştır. Ancak onu, asileri itaat ettirmeğe sevkeden şey, şecaati değil isyanı bastırınca elde edeceği servettir. Ayrıca o, korsanların şahsi faaliyetleriyle elde ettikleri ganimetten de pay alıyordu. Onların üzerinde

³⁴⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.341-342.

³⁴⁵ Miss Tully diyor ki: “Paşanın iki cariyesi var; biri zenci diğeri Yahudi. Paşa bunların kucağında hikâyeler dinleyerek uykuya dalmayı adet edinmiştir. Yahudi olanın ismi Ester, ahali nazarında bu kadın memleketin melikesidir (Queen Esther). Paşa'nın Yahudilere verdiği bütün imtiyazlar onun vasıtasıyla olmuştur. Bu kadın bir gün Yahudi mahallesinden Paşa'yı rahatlatmak için gelmiştir. Garip olan bu kadının yaşı küçük değildi; hem de şişmandı. Atına bindiğinde 5 veya 6 adam düşmesin diye yanında yürüyordu.” Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.152.

³⁴⁶ Pistol, Fransızların İspanyol altın paralarına verdikleri isimdir.

³⁴⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.342; Froment De Champ-Lagard Reynier, 1791-1794 arasında Trablus'ta Fransız konsolos naibidir. Vazifesi sırasında bir Trablus Tarihi yazmıştır. Daha sonra Trablus'ta Fransız konsoloslu olan Pellissier de Reynaud 1850 yılında, bu eserin konsolosluk arşivinden kaybolduğunu söylüyor. Paşa'nın başveziri olarak zikredilen şahıs ise Mustafa Hoca'dır. Froment ondan aldığı bilgilerle *Muhtasar Trablus Tarihi* yazmıştır. Bu eser Malta Arşivi'nde olmalıdır. Feraud'a bu eseri, Alman müsteşrik Kraus temin etmiştir.

sadece onun nüfuzu vardı. Ali Paşa ise oğlunun nüfuzunun böyle günden güne artmasından rahatsızdı fakat memnuniyetsiz ve pasif bir şekilde seyretmekle yetiniyordu. Önemli işlerde ona olan güveni sarsılmış durumdadır. Ahali, bazı iyi huyları ve kuvvetinin büyüklüğü sebebiyle Hasan Bey'i seviyordu. Emirlik eden kardeşlerinin ise ona karşı olan kini her geçen gün artıyordu. Sîdî Ahmed -tab'an sükûnet sahibi idi ve daha sonra da bilfiil kardeşine halef olacaktı- sessizce sırasının gelmesini bekliyor, yani kardeşinin bir şekilde ortadan kalkacağını ve kendisine sıra geleceğini seziyor gibiydi. Sîdî Yusuf ise kardeşine karşı çok öfkeli ve kin doluydu. Ona zarar vermek niyetindeydi. Ancak bunu daha sonra gerçekleştirebildi. Çünkü Hasan Bey'in adamları ve yardımcıları çoktu. Ona sadıktılar ve çevresinden ayrılmıyorlardı. Yusuf'un ondan kurtulması çok zordu. Önce Hasan Bey'i oyuna getirip gücünü kırdı, sonra planlarını hayata geçirmek için uygun vakti kollamaya başladı.”

3.2.1. Ali Paşa'nın Oğulları Arasındaki Çekişmeler ve Veliht Hasan Bey'in Katli

Dönemin şahitlerinden Miss Tully, bir bayramlaşma merasimi dolayısıyla aktardığı anekdotta üç kardeşin aralarındaki husumetten bahsetmiştir. Buna göre kardeşler bayramlaşma merasimi için Trablus Sarayı'na (Saray el-Hamra) silahlı bir vaziyette ve kalabalık bir grup adamıyla gelmiştir. Herkes aniden kanlı bir sahneye şahit olacakmış gibi korku içerisinde onları seyrederken kardeşler birbirlerini hiç tanıymıyormuş gibi tek tek gelip babalarıyla bayramlaştıktan sonra muayede salonunun farklı köşelerine yönelmiş; adamlarıyla biraz sohbet ettikten sonra Kale'den ayrılmıştır.³⁴⁸ Hasan Bey, veliaht pozisyonunda idi ve ciddi bir nüfuzu vardı. Diğer kardeşler ise onun tahta geçmesi durumunda hayatlarından endişe ediyorlardı. Ali Paşa da zayıf karakterli ve hasta bir zat olduğu için vehimler³⁴⁹ daha da artıyor ve kardeşlerin birbirlerine karşı besledikleri şüphe ve düşmanlık günden güne çoğalıyordu. Bu süreçte Ali Paşa'nın hastalanması işleri daha da kötüleştirdi. Paşa, 1787 yılında ciddi bir rahatsızlık geçirdi; aniden bayılıp şuurunu yitirdi. Hastalığı beyin sektesiydi. Ahali arasında buna nokta hastalığı da deniliyordu. Paşa yatağa düşünce herkes ölümünü beklemeye başladı. Kalede ve şehirde durum birden kötüleşti. Her yerde Paşa'nın öldüğü dedikoduları yayıldı; halk olacıklardan endişe ettiği için dükkânlarını kapatıp sessizce beklemeye başladı. Çünkü Paşa'nın çocukları arasında kanlı bir taht mücadelesi yaşanabilirdi. Ahmed ve Yusuf adamlarını silahlandırmış ve kaleye gelmişti. Hasan Bey ise daha sakindi ve

³⁴⁸ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s. 126-127.

³⁴⁹ 1788'de suikast teşebbüsünde bulduklarına inanılarak şehrin muteber şahıslarından olan Bin Şaban ve oğlu acımasızca öldürülmüştü. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.160-162.

babasının durumunu takip ediyordu. Sonunda Ali Paşa gözlerini açtı ve bir süre sonra iyileşti. Fakat bir tarafı felçli olarak kaldı ve çok zor konuşabiliyordu.³⁵⁰ Bu dönemde Ahmed ve Yusuf, büyük kardeşleri Hasan Bey'e karşı ittifak kurmuşlar ve beraber hareket ediyorlardı. Anneleri Lella Hallûme ise çocuklarının arasındaki bu münaferetten müteessir oluyor; aralarını düzeltmek için kendini paralıyordu. Fakat bir netice alamadı. Bir süre sonra Mart 1790'da Ahmed ile Yusuf'un da araları bozuldu. Neredeyse iki taraf birbirine girecekti. Ali Paşa kalede yaşanan bu gerginliğe müdahale etti ve kardeşleri o an için barıştırdı.³⁵¹ Birkaç gün sonra kaleye gelen Fransız Konsolosu Vallier, kendisine nasihat etmesini isteyince Paşa'ya şöyle dedi:³⁵²

“Sîdî Yusuf çocuklarının en küçüğü, fakat en tehlikelidir. Kıbrının, hırsının sınırı yok. O bir yırtıcı hayvan gibi kana susamıştır. Ayrıca senin verdiklerinden istifade ederek o, abilerinden daha iyi hazırlık yapmıştır. Ahali, kardeşler arasında senin en çok Yusuf'u beğendiğini düşünüyor. Yusuf, ayrıca Melike Ester'in de desteğinden istifade ediyor. Ester diğer kardeşleri sevmiyor. Çünkü onlar, onun tekerine çomak sokuyor. Sen eğer gerçekten çocukların arasında tekrar dostluk ve kardeşlik duyguları hâkim olsun istiyorsan; onları kaleden uzaklaştır. Çünkü kalenin havası fitne ve desise doludur. Bu da onları etkiliyor ve birbirlerine silah çekmelerine sebep oluyor.”

Ali Paşa, Fransız Konsolosu'nun bu tavsiyelerini kabul ederek hemen emir çıkardı. Ahmed Bey'i Züvvâre'ye; Yusuf Bey'i ise Misrata'ya kaid olarak atadı. Fakat sükûnet fazla sürmedi. Yusuf, Trablus'tan uzaklaştırılmış olması sebebiyle öfke doluydu ve Misrata'da emri altındaki memurlara zulmetmeye başladı. Çeşit çeşit zulümlerle insanları bezdirdi. Sadece murabıtlara hürmet gösteriyordu ki onların vilayette ciddi bir nüfuzları vardı. Ahali toplu halde Hasan Bey'e bu zulümleri şikâyet etti. Hasan Bey de kardeşinin bu kötü fiillerini engellemeye çalıştı; onu uyardı. Yusuf bu işten hiç memnun olmadı; öfkeden deliye döndü. Sonunda Misrata'daki görevini bırakıp 200 atlıyla Trablus'a döndü. Ali Paşa onu bu isyan hareketi dolayısıyla azarlayacağı yerde Münşiye'deki bahçesinde zorunlu ikamet emri vermekle yetindi. Bu inatçı emir, anladı ki babası onu korumak istiyor; zımnen

³⁵⁰ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.152-153; Feraud, **a.g.e.**, s.344.

³⁵¹ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.214-217.

³⁵² Feraud, **a.g.e.**, s.346.

kendisini destekliyordu. Bundan sonra daha da pervasız hareket etmeye başlayan Yusuf, abisi Hasan Bey'i ortadan kaldırmayı aklına koydu.³⁵³

Barış yapmak istiyor görünerek Yusuf, 20 Temmuz 1790'da kardeşi Hasan Bey'i anneleri Lella Hallûme'nin köşküne davet etti. Yaptıklarından pişman olmuş gibi görünüyordu. Hasan Bey, kardeşi Yusuf'un kan dökücü, hain tabiatını anlayamamıştı. Onun ileride büyük bir adam olacağını düşünüyordu.³⁵⁴ Bu yüzden sözleştikleri vakit silahsız bir şekilde kaleye geldi. Uzun zamandır devam eden aile içindeki bu huzursuzluklara bir son vermek istiyordu. Yusuf da silahsız gelmişti. Fakat yanında, güvendiği adamlarından bazıları vardı. Onlara uygun vakitte işaretiyle harekete geçmeleri hususunda gerekli emirleri vermişti. Lella Hallûme, çocukları arasında sulh olacak diye neredeyse sevinçten uçacaktı. Kardeşler gelince onları odasına götürdü ve ikisinin arasına oturdu. Sonra oğullarının ellerini tutup barışacak olmalarına ne kadar çok sevindiğini söyledi. Yusuf, kardeşine niyetlerinin halis olduğunu göstermek üzere Kuran'a el basarak yemin etmeyi teklif etti. Hasan Bey de bu teklife muvafakat etti. Bunun üzerine Yusuf, ayağa kalkarak "mushafı getirin" diye seslendi. Bu bir şifre idi. Aslında hizmetçisine "tabancalarımı getir" demişti.³⁵⁵ Derhal silahlar getirildi ve Yusuf, annesinin yanında oturan kardeşine onlardan biriyle ateş etti. Bu atış oğlunu korumak için refleksiyle kolunu uzatan Lella Hallûme'yi de elinden yaraladı. Hasan Bey ilk atışta hafifçe kolundan yaralandı. Hançerini çekip Yusuf'a saldırdı. Onu kolundan yaralamasına rağmen Yusuf, ikinci sefer tabancasını ateşleyerek Hasan Bey'i bu kez boynundan vurdu. Bu kanlı tablo karşısında Lella Halume acıyla çığlık attı. Hasan Bey kanlar içerisinde yerde yatarken Yusuf, adamlarını çağırdı ve onlara "şunu öldürün" dedi. Adamları Hasan Bey'i yerde sürüklediler, hala nefes alıyordu. Sonra hepsi birden ona ateş etti. Yusuf, harem köşkünden ayrıldı. Kale merdivenlerinde Büyük Kâhya yaşlı amcası Abdullah ile karşılaştı. Kâhya, ona sıkıntısının sebebini sordu. Yusuf, onu adamlarına teslim etti ve öldürülmesini emretti. Onlar da yaptılar. Sonra atına bindi ve adamlarıyla

³⁵³ Feraud, **a.g.e.**, s.346

³⁵⁴ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.219-220; Yusuf Bey 1790'da 17-18 yaşlarında bir gençti.

³⁵⁵ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.52.

beraber babasının Münşiye'deki bahçesine gitti. Bu adamları, bu saatten sonra onun servetinin ortakları oldular. Devamlı çevresinde idiler ve ona sadıktılar.³⁵⁶

Bu olay gerçekleştiğinde Sîdî Ahmed, Trablus'ta değil Zâviye'de idi.³⁵⁷ Ne var ki akşam vakti yüzlerce Arap atlısıyla gelip şehrin etrafına çadır kurdu. İşlenen cinayet, sadece onun işine yaradığı için cinayete ortak olduğu düşünülebilir. Ayrıca kardeşi öldürüldükten hemen sonra şehre gelmesi de bu şüpheleri artırıyordu. Diğer taraftan Ali Paşa, Ahmed gelmeden önce bir adamını Yusuf'a gönderip kaleye gelmesini istedi. Yusuf bunu kabul etmedi, zira işlediği suçtan dolayı cezalandırılacağından korkuyordu. Paşa tekrar bir elçi gönderdi. Elçi Paşa'nın kendisini afvettiğini ve emniyette olacağını bildiren bir mektup taşıyordu. Bu garantiye rağmen Yusuf, şehre gitmemesinin daha hayırlı olacağını düşündü. Bundan sonra çok daha kötü bir şey yaptı. Öldürülen daha yeni gömülmüşken, öldüren şehre bir adamını gönderip Yahudi çalgıcıları Münşiye'deki babasının bahçesine getirtip bir kutlama yapmıştı. Öyle şatafatlı ve gürültülü bir eğlence idi ki gören Paşa'nın bahçesinde düğün var sanırdı.³⁵⁸ Bu sırada Yahudi Ester, Ali Paşa'yı teselli etmekle meşguldü. "Eğer Yusuf, Hasan Bey'i öldürmeseydi Hasan Bey muhakkak seni öldürürdü" diyerek Paşa'yı yumuşatmıştı. Ali Paşa da böyle bir beladan kendisini kurtardığı için Allah'a şükretti. Geri kalan bütün çocuklarının toplanmasını emretti. Yeniden Sîdî Yusuf çağırıldı. Babasının hayatını kurtaran kişi olarak şehirde karşılandı. 200'den fazla silahlı adamıyla gelmişti. Sîdî Ahmed'e ve devlet ricaline kale kapısında onu karşılamaya çıkmaları için emir verildi. Çok feci bir suç işlediği mekâna zafer kazanmış biri gibi döndü. Herkes işin sonunu merak ediyordu. Fakat paşa ve meclisi Sîdî Yusuf'un elinde idi. Katl meselesi böylelikle sessizce geçiştirildi. Hasan Bey'in naaşı Karamanlı Camii Haziresi'ne dedesi Ahmed Paşa'nın yanına defnedildi. Büyük kardeşi öldüğü için hakkın kendisinde olduğunu düşünerek Sîdî Ahmed, Beylik istiyordu. Paşa bu talebi uygun gördü ve 29 Temmuz 1790'da Sîdî Ahmed, yeni Bey olarak ilan edildi.³⁵⁹

³⁵⁶ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.226-229; Feraud, **a.g.e.**, s.346-347; Rossi bu olayı daha kısa ve özet bir şekilde nakletmiştir. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.309.

³⁵⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.310.

³⁵⁸ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.230-231.

³⁵⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.348; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.233.

Yusuf Bey bu süreçte Nüveyr Kabilesi'nin desteğini almışsa da diğer tarafta Evlad-ı Süleyman Kabilesi'nin de kendisine olan düşmanlığını artırmıştı. Ahmed Bey de babasının davranışından rahatsız olmuştu. Kardeşi Yusuf'un affedilmesi iyice gururunu artıracak ve daha da tehlikeli bir hâle gelecekti. Ama elinden bir şey gelmiyordu. Bu sırada Misratalılar, yeni Bey'e mektup yazarak kardeş kâtili Yusuf Bey'in kendilerine kâid olarak gönderilmesini kabul etmeyeceklerini; eğer Ahmed Bey muvafakat ederse ordu hazırlayıp Trablus'ta tahta kendisini geçirebileceklerini bildirmişlerdi. Fakat Ahmed Bey bu teklifi kabul etmedi. Yusuf Bey, Misratalıların kendisini kabul etmeyip kardeşi Ahmed Bey'e arka çıkmalarını ihanet olarak telakki edip babasını oraya asker göndermeye zorladı. Ali Paşa başlarda tereddüt etse de Yusuf'un destekçisi olan Halife b. Avn el-Mahmudi'nin, bu sefer gerçekleşmezse asi Seyfünnasr'ın saflarına katılacağı tehdidi üzerine kararını verdi ve hazırlıklara başlandı. Bu sırada Seyfünnasr, Ali Paşa'ya bir mektup gönderdi. Mektupta Yusuf'un teşvikleriyle Misrata üzerine sefer düzenlenirse adamlarıyla Trablus'a saldıracağını ve Trablus tahtına ya Tunus'taki Mustafa'yı³⁶⁰ yahut Mısır'dan bir emiri çıkartacağını söylüyordu. Ali Paşa, kararını vermişti, sonunda ordu Misrata üzerine yürüdü ve yapılan savaşta galip geldi. Seyfünnasr'ın bir oğlu da savaşta öldürülmüştü. Bundan sonra Seyfünnasr'ın Yusuf Bey'e karşı nefreti iyice arttı. İleride yaşanacak kanlı çekişmelerin fitili bu süreçte ateşlenmiş oldu.³⁶¹

3.3. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

3.3.1. Venedik-Sicilyateyn (Napoli)-Malta

Ali Paşa vilayetin başına geçtiğinde etrafını İslam'a yeni girmiş genç denizciler kuşatmıştı. En güvendiği adamlar bu genç mühtediler idi. Bir dizi suikast teşebbüsünden onların yardımıyla kurtulmuştu. Bunların da en önemli geçim kaynağı korsanlık faaliyetlerinden elde ettikleri pay idi. Bilfiil korsanlık işi ise genellikle Ocağın bayrağı ile denize açılan Arnavut Reisler tarafından icra ediliyordu. En üst otoritenin güvenini kazanan bu mühtediler vasıtasıyla gerekli izinleri koparan bu

³⁶⁰ Richard Tully (Miss Tully), eserinde Mustafa'nın kendisini Karamanlı Ali Paşa'nın amcası olarak tanıttığını ve Trablus tahtında hak iddia ettiğini; fakat aslında bir sahtekâr, "Düzmece Mustafa" olduğunu belirtiyor. Bkz. **a.g.e.**, s.203-204.

³⁶¹ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.54-55; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.258

Arnavut denizciler de faaliyetlerini gün geçtikçe artırdılar; böylece korsanlık revnak buldu. Fakat bu faaliyetlerde Fransa gibi büyük devletler genellikle istisna tutulup Malta, Sicilyateyn ve Venedik gibi devletlere ait gemiler ilk hedef oluyordu. Danimarka gibi bazı devletler ise Ali Paşa, tahta geçer geçmez antlaşmalarını yenilemek için acele ettiler.³⁶²

Ali Paşa'nın 1755 yılında gelen beylerbeylik fermanında da teyid edildiği gibi Payitaht, Ocağın Venedik'le iyi geçinmesini; Venedik gemileriyle yürüyen ticaretin korsanlık faaliyetleri sebebiyle zarar görmemesini istiyordu. Zira Venedik gemileri bazı Osmanlı limanlarıyla ciddi bir ticari alış-veriş içerisindeydi ve devlet buradan elde ettiği gelirleri önemsiyordu. Bu limanlardan biri de Draç'tı ve buradaki iskele gümrüğünün gelirleri bir süreden beri korsanlık sebebiyle azalmıştı. Civardaki Ülgün kasabası ahalisinden olan harami leventler, bir vesileyle Trablusgarp Ocağı'ndan bayrak alıp resmi Ocak Korsanı görünümünde haydutluk ediyorlardı. Bu korsanlık faaliyetlerinden de en çok zarar gören Venedik gemileri oluyordu. Venedik gemileri korkudan Osmanlı iskelelerine gelip gitmemeye başlamıştı. Devlet ise büyük bir gelirden mahrum kalmıştı. Bu durumun önüne geçmek için 1757 yılında Trablusgarp Beylerbeyi Ali Paşa'ya Ülgün vesair yerlerden gelen bu gibi harami korsanlara kesinlikle bayrak verilmemesi emredilmişti. Ali Paşa da uyarıları dikkate alarak böyle bir uygunsuzluğa müsaade etmeyeceğini ve haramilere bayrak vermeyeceğini söyleyerek Payitaht'ın emirlerine itaat edeceğini bildirdi.³⁶³ Fakat verilen sözler tutulmadı veyahut tutulamadı. 1758 yılında yine Ülgünlü olup Trablusgarp Ocağı bayrağıyla korsanlık eden bir reis, Girit yakınlarında bir Sicilyateyn (Napoli) gemisini ele geçirmişti. Gemi, Girit sularında yani karşılıklı antlaşmalara göre saldırılmaması gereken sınırlar içerisinde ele geçirildiği için Bar Kadısı'ndan zararın tazmini hususunda Sicilyateyn elçisi bir ilam almıştı. Fakat tazmin işi gerçekleştirilememişti. Zira Ülgün Paşasının damadı olan Ülgün Kalesi Dizdarı, bu korsanları korumakta ve ele geçirilen mallardan da pay almaktaydı. Mücrim ise Trablus'a kaçmıştı. Sicilyateyn elçisi hem bu suçu işleyen hem de hala

³⁶² 8 Temmuz 1755'te Danimarka 1752 anlaşması temelinde Karamanlı Ali Paşa ile anlaşmasını yeniledi. Bkz. C. Rise Hansen (Der.), **a.g.e.**, s.228.

³⁶³ BOA, **A.DVNS.MHM.d.**, 159/358, Evasıt-ı Ş. 170 (Nisan-Mayıs 1757); BOA, **AE.SMST.III.**, 5145-1, 17.S.1171 (31 Ekim 1757).

denizde Sicilyateyn gemilerine saldırmaya devam eden İbrahim ve Recep Reislerin adamlarıyla beraber yakalanmalarını ve zararlarının tazmini talep ediyordu.³⁶⁴ Paşa, Payitaht'ın emirlerine uymak istiyordu belki ama otoritesi olmadığı için bu kararının mevki-i fiile koyamıyordu.

Sicilyateyn meselesi sonraki senelerde de devam etti. 1762'de Trablusgarp Ocağı bayrağıyla korsanlık eden Arnavut Ahmed Reis, Girit limanlarından birinde Hristo adlı bir Sicilyalının gemisini 12 adamı ve sabun hamulesiyle beraber ele geçirip Trablus'a getirmişti. Ülgünlü Nuh Reis de aynı şekilde Angilos limanında Sicilyalı başka bir kaptanın ipek yüklü gemisini ele geçirip Trablus'a getirmişti. Recep adlı diğer bir Ülgünlü Trablus korsanı da Anavarin limanında bir Sicilya gemisi ele geçirmişti. Bütün bu ele geçirilen gemiler, içindeki adamlar ve eşyaların bir mübaşir vasıtasıyla Trablusgarp Ocağı tarafından teslim edilmesi ve İstanbul'a getirilmesi hususunda Sicilyateyn elçisi Devlet-i Aliyye'ye başvurmuş; Payitaht da beylerbeyi, yeniçeri zabiti, yayabaşları ve sair ocak ihtiyarlarına hitaben bir emir çıkarmıştır.³⁶⁵ Ocaklılar Payitaht'ın emrine itaat ederek bu 3 gemiyi, esirleri ve malları İstanbul'dan gönderilen Çuhadar Ömer'e teslim etmiş; ancak Sicilyalıların daha önce gasp ettiği 5-10 Trablus gemisi ve 1000 civarındaki Trabluslu esirin iade edilmesinin sağlanmasını da devletten talep etmiştir. Trablusgarp Ocağı'nın iddiasına göre Sicilyalılar, Ocak gemilerini karşılıklı antlaşma şartlarına aykırı olarak Avlonya yakınlarında ele geçirmişlerdi. Payitaht eğer böyle ise Sicilyalılar, Trablusgarp Ocağının taleplerini karşılamadan gemilerini kendilerine vermeyeceğini; Ocağa tekrar geri yollayacağını bildirdi. Payitaht, Sicilyateyn elçisine de bu hususta bir karar göndererek antlaşmaya uymanın iki taraf üzerine de elzem olduğunun altını çizerek gerekenin yapılmasını istedi.³⁶⁶ Payitaht da üzerine düşeni yapmış ve Avlonya Mutasarrıfı el-Hâc İsmail ile Avlonya Kadısı'ndan işin hakikatını araştırmasını ve İstanbul'a bildirmesini istemiştir. Verilen cevapta Avlonya ve Draç'ın birbirine çok yakın olduğu, Trablusgarp Ocağı korsanlarının bazıları Arnavut oldukları için sıla-i rahim maksadıyla sık sık bu sulara geldikleri ve burada Hıristiyan gemileriyle aralarında çok zaman sürtüşme olduğu belirtilerek ahalinin bu durumu

³⁶⁴ BOA, **AE.SMST.III**, 4745-1, 27.M.1172 (30 Eylül 1758).

³⁶⁵ BOA, **AE.SMST.III**, 5720-1, Evâil-i S. 176 (22 Ağustos – 2 Eylül 1762).

³⁶⁶ BOA, **C.HR**, 6841, 17.Ca.176 (4 Aralık 1762).

kanıksadığı için kimin gelip gittiğine dikkat etmediği belirtilmiştir. Yine ahalinin Devlet-i Aliyye ile Hıristiyan devletleri arasındaki deniz hududunun nerelerden geçtiğini bilmediğini, bu sebeple Trablusgarp Ocağı gemilerinin hudut dâhilinde mi haricinde mi ele geçirildiğini söyleyemeyecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca belgedeki ifadelerle göre, 30 seneden beri Hıristiyanların Avlonya limanı ve kalealtında gemi aldıkları vaki değildir. Fakat şehirde türeyen bir takım eşkıyanın Hıristiyanların zarar verdiği ve limana girmek mecburiyetinde kalan Ocak gemilerini bazen gasp edip bazen de zorla düşük bedelle satın alıp içindeki değerli eşyaları aldıkları ve gemileri Hıristiyanlara sattıkları da bir gerçektir. Bu şekilde yıllardır Garp Ocakları gemileri Avlonyalılar tarafından alınıp Hıristiyanlara satılmıştır. Devlet tarafından da bu süre zarfında bir şey sorulmamıştır. Bu sebeple kimse ne olup bittiğine pek fazla dikkat etmemiştir. Şimdi Trablusgarp Ocağı'nın şikâyetindeki amaç, işin hakikatini öğrenmek midir; yoksa Avlonyalıların bu davranışlarını devletin bilmesini istemeleri midir, anlaşılmalıdır.³⁶⁷ Bundan sonra Sicilyateyn ile ancak 1785-1787 yılları arasında tekrar ilişkiler kurulmuş ve antlaşma görüşmeleri yapılmıştır.³⁶⁸

Venediklilerle Trablusgarp Ocağı arasındaki sürtüşme bir türlü bitmiyordu. Nihayetinde bir dostluk antlaşması yapmaya karar verdiler. 1764 yılında Trablus Valisi Ali Paşa, antlaşmayı müzakere etmek için Abdurrahman Ağa'yı³⁶⁹ Venedik'e gönderdi. Abdurrahman Ağa burada Prospero Valmarana ile görüştü. 11 Aralık 1764 tarihinde bir ön antlaşma imzaladı. 1765 yılında düzenlenmiş bir antlaşmayla bu antlaşma onaylandı.³⁷⁰

³⁶⁷ BOA, C.DH, 16463, 1-2, 18.M.1177 (29 Temmuz 1763).

³⁶⁸ Rossi, a.g.e., s.308.

³⁶⁹ Miss Tully'nin eserinde Hacı Abdurrahman (Hadgi Abderrahman) ve ailesinden çokça bahsedilmiştir. 1780'li yıllarda Trablusgarp'ın İngiltere Sefiri olarak görevlendirilip Londra'ya gitmiş ve bir süre orada kalmıştır. 1785'te İngiltere sefirliğine İsveç Sefirliği de ilave edilmiştir. Avrupa saraylarında çok defa bulunan ve Avrupa kültürüne aşina olan Hacı Abdurrahman, 1792'de Fas'ta vefat etti. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), a.g.e., s.52-53, 85, 296-299.

³⁷⁰ Mehmed Nehicüddin Efendi'nin *Tarih-i İbn Galbun* adlı eserine derç edilen antlaşmayla ilgili bilgilerde antlaşma tarihi Evâil-i Cumadessâniye 1177 (7-17 Aralık 1763) olarak verilmiştir. Yine antlaşmanın Venedik tarafı olarak Amiral Yakim Nani ile Konsolos Kont Zerip Baludik zikredilmiştir. Bergna'nın İtalyan kaynaklarına dayanarak verdiği bilgilere göre Nehicüddin Efendi'nin "Zerip Baludik" dediği Guiseppo Ballovich, Trablus'a 1764 yılında Venedik konsolosu olarak gelmiştir. Amiral "Yakim Nani" dediği Jakoma Nany ise 1766 yazında Trablusgarp'a gelmiştir. Buna göre *Tarih-i İbn-i Galbun*'da verilen antlaşma tarihinin en azından 1764 olması gerekir. Bunun için Rossi'nin verdiği 11 Aralık 1764 tarihini kabul etmek daha uygundur. Karş. Nehicüddin Efendi-Hasan Safi, a.g.e., s.37; Bergna, a.g.e., s.229; Rossi, a.g.e., s.298-300.

Trablus temsilcisi ve konsolos G. Ballovich ve onu getiren Kaptan M. Bubich, Trablus'ta sıcak karşılandı. Kaptan, yanında serbest bırakılan 54 esir ile birlikte Venedik'e döndü. Kaptan, Venedik senatosuna Trablus şehrini savunan askeri birliklerle ilgili önemli bilgilerin bulunduğu belgeler de sunmuştu. Raporları arasında limanın derinliği ve Trablus'a saldırmak için faydalı olabilecek başka bilgiler de vardı.³⁷¹

Trablusgarp ile Venedik arasındaki antlaşmanın bozulması çok sürmedi. 1765 yılında Trablus korsanları, Venedik gemilerini ele geçirmek amacıyla harekete geçtiler. Ülgünlü Ahmed Reis, Selanik limanında Venediklilere saldırmak için hazırlık yaptı ve denize açılarak Mora sularında Kaptan Adreya İskarpoli komutasındaki bir Venedik ticaret gemisini içindeki mallarla beraber ele geçirdi. Selanik'teki Venedik Konsolosu da durumu İstanbul'daki baylosa bildirerek Bâbiâli'den Ahmed Reis'in yakalanması için emir talep etti. Bunun üzerine sadır olan emr-i şerif gereği Selanik Mütessellimi ve Yeniçeri Zabiti, Ahmed Reis'i yakalayıp mahkemeye çıkardı. Ahmed Reis mahkemede, Venedikle olan antlaşmalarının bozulması üzerine Trablusgarp Ocağı'nın kendisiyle beraber Şeh Ahmed ve Bektaş Kapudanı 3 gemi ile korsanlığa tayin ettiğini ileri sürünce salıverildi ve o sırada Selanik'te bulunan Ocak Vekili Abdurrahman Ağa'ya teslim edildi. Olayın tafsilatı 1766'da Selanik Kadısı Hafız İbrahim Efendi tarafından Payitaht'a bildirildi.³⁷²

Korsanlık faaliyetleri sebebiyle ilişkiler gerginleşince Abdurrahman Ağa tekrar Venedik'e gitti. Anlaşmazlıkları gidermek yerine daha da karmaşık hale getiren Abdurrahman Ağa bir netice elde edemedi Trablus'a döndü. Venedik gemilerine, denizcilerine ve bayraklarına saldırılar devam ediyordu. Sonunda İhtiyarlar Meclisi, 1766 yazında Kaptan Jakoma Nany komutasında 5 gemiden oluşan bir filoyu Trablus'a gönderdi. Venedik gemileri Trablus sularına girdiğinde Ali Paşa hemen esirleri, malları ve gemileri geri verip iyi niyet göstererek onları savaştan vazgeçirdi. Ayrıca Venedik gemilerine zarar veren sorumluları da cezalandırdı. Venedikliler de Paşa'ya 6000 venedik altını (sekin) verdi. Bu meblağın

³⁷¹ Rossi, **a.g.e.**, s.299.

³⁷² BOA, **C.DH**, 11960, 13.Za.1179 (23 Nisan 1766).

2.500'ü Venediklilerin Trablus tuzlalarındaki tekelleri ve çıkardıkları tuzlar için her sene ödedikleri bedeldi. Geri kalanı ise barışın devamı için ödedikleri yıllık haraç idi.³⁷³ 1766 Ağustos ayında, önceki antlaşmayı onaylayan yeni bir antlaşma imzalandı.³⁷⁴

Yapılan birinci ve ikinci antlaşmanın Türkçesini Nehicüddin Efendi eserine dercetmiştir. Fakat eserinde Venedik adını, Belisyan³⁷⁵ olarak kaydedilmiştir.³⁷⁶

Antlaşma maddelerine göre, Venedikliler diğer devlet gemilerine kendi patente ve pasaportlarını vermeyecek; Trablusgarp Ocağı denizcileri de Venedik gemileriyle karşılaştıklarında düşmanca muameleden kaçınacaktı. Bu limanlarda veya denizde her hâlükârda geçerli olacak bir usuldü. Yine Venediklilerden, Trablusgarp'ta sadece yüzde 3 kuruş gümrük alınacaktı. Tunus ve Cezayir denizcilerinin Venediklilerden aldığı ganimetin Trablus'ta satılması da antlaşma maddeleriyle yasaklanmıştı. Fakat tersi bir durumda Venedikliler düşmanlarından aldığı ganimeti Trablus'ta gümrüksüz satabilecekti. Esirler limandaki Venedik gemilerine firar eder de Vali Paşa bunları isterse hemen teslim edilecekti. Fakat bu antlaşma tarihinden itibaren hiçbir Venedikli esir edilmeyecek; yanlışlıkla alınmış olsa da konsolosuna teslim edilip esir muamelesi yapılmayacaktı. Venedikli birisi vefat ederse terekesi konsolosu marifetiyle varislerine, varisleri yoksa konsolosuna teslim edilecekti. Venedikli tacirlerin ticaretlerine müdahale edilmeyecek; tüccar iflas ederse borçları eskiden olduğu şekliyle konsolosundan talep edilmeyip kefillerinden alınacaktı. Venediklilerin herhangi bir milletten biri ile davaları olursa bu dava Vali huzurunda görülecek; eğer davalılar ikisi de Venedikli ise hiç karışılmayıp konsolosları huzurunda görülecekti. Bir Venedikli bir Trablusgarplıyı yaralar veya öldürürse bu dava Kadı önünde şer'e göre görülecek; fakat Venedikli kaçarsa konsolosu sorumlu tutulmayıp hükümetin kolluk kuvvetleri tarafından yakalanması sağlanacaktı. Venedik Konsolosu; tercüman, simsar ve papaz olarak yanında 3 kişi istihdam edebilecek ve istediği her yere gitmeye mezun olacaktı. Eğer

³⁷³ Feraud, **a.g.e.**, s.322.

³⁷⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.300.

³⁷⁵ Trablusluların lisanında Venedik için kullanılan kelimelerden biri de Belisyan'dır.

³⁷⁶ Nehicüddin Efendi-Hasan Safi, **a.g.e.**, s.37-44; Anlaşma tarihinin hatalı olabileceği yukarıda belirtilmişti. Bunu dikkate alarak **Ek-** verilen anlaşma maddelerine bakılması daha munasip görülmektedir.

antlaşma bozulup iki taraf arasında savaş çıkarsa konsolos ve diğer Venediklilerin memleketlerine dönmelerine müsaade edilecekti. Düşman gemisiyle seyahat eden iki tarafın vatandaşları herhangi bir savaş durumunda içinde bulunduğu gemi dolayısıyla muaheze edilmeyecek; hemen serbest bırakılacaktı. Venedik beylik gemileri Trablus limanına girdiğinde Kale'den 21 pare top atışı yapılacak; Venedikliler de buna mukabele edecek ve Vali, Venedik amiraline münasip bir hediye takdim edecekti. Konsolosun zaruri ihtiyaçları için aldığı şeylerden gümrük alınmayacaktı. Muahedeye uymayan bir durum oluşursa mazlum olan taraf hakkını arayacak; fakat bu hak arama dolayısıyla antlaşmaya hanel getirecek herhangi bir kötü fiile kimse teşebbüs etmeyecekti. Eğer biri böyle kötü bir davranışta bulunursa devleti hemen onu tedip edecekti. Trablus gemileri Santa Marya hududundan itibaren Venedik sularının 30 mil açıklarına kadar gelebilecek; ancak bu sınırı aşp burada düşman gemilerinden bile ganimet alsa bunları iade etmeye mecbur olacaktı. Antlaşmaya aykırı böyle bir duruma sebebiyet veren kaptan da derhal cezalandırılacaktı.

Bu ilk antlaşmanın altında imzası olanlar şunlardı: Trablusgarp Eyaleti Valisi Ali, Vali'nin veliahdı ve Yeniçeri Ağası Ahmed, Vali'nin Kethudası Ahmed, Vali'nin Hazinesarı Mustafa, Eyalet Sergerdesi el-Hâc Yusuf, Şeyhü'l-beled Mahmud, Eyalet Divanı Defterdarı Hoca Ahmed.

İki sene sonra yapılan ikinci antlaşmada ise, ilk antlaşma maddelerinin tamamı aynen kabul edildikten sonra ilave olarak şu maddelere karar verildi: İlk antlaşmadan sonra yaşanan münazaada alınan esirler, gemiler ve mallar derhal iade edilecektir. Trabluslular tarafından batırılan Venedik gemisine karşılık benzer bir gemi, sefer masrafı olarak 200 bundika (yaldız altını) ve bir gemi tuz verilecek; üstüne bir de Venedik konsolosunun daha önce satın aldığı 10.000 kile Züvvâre tuzu derhal gönderilecektir. Venediklilerden alınıp Sakız Adası'nda tutulan iki adet Venedik tüccar gemisi hemen serbest bırakılıp sahiplerine verilecektir. Antlaşmaya aykırı davranan ve iki tarafın arasının bozulmasına sebep olan kaptanların Venedik konsolosu marifetiyle tedip edilmelerini, Vali taahhüt eder. Önceki antlaşmadaki 23. maddeye özel ihtimam gösterilecek ve buna aykırı hareket edenler şiddetli bir şekilde cezalandırılacaktır. Antlaşma maddelerine uyulmayıp bir problem yaşanırca, bu hemen savaş sebebi sayılıp harekete geçilmeyecek; önce Vali, harp ilanını

Konsolos'a yazacak ve bu tarihten itibaren 8 ay beklenecek; mesele çözülmezse bundan sonra savaşa girişilecektir. Venedik konsolosuna diğer devlet konsoloslarına gösterilen saygı gösterilecek; ayırım yapılmayacaktır. Antlaşmaya aykırı hareket eden korsanların Venediklilerce tedibine Vali karışmayacaktır.

Venedikli Amiral Nani'nin Trablus ziyaretinde memleketin adetlerini de sergileyen çeşitli merasim ve kutlamalar yapılmış; Şövalye Nani bir kortej eşliğinde Babülbahr'den Kale'ye kadar yürümüştü. Fransisken Başrahibi Girolamo Deodato di Benablio bu kortej ve karnavalı çok beğenmişti. Ayrıca Nani'nin kendisini ziyaretinden de ziyadesiyle mutlu olmuştu. Fransız komutan De Listenois Trablus'a geldiğinde onu ziyaret etmemişti. Bu ziyaret rahibe bir teselli gibi geldi. Rahip bu sebeple Trablustaki Venedik Konsolosu Ballovici ile sıkı dost oldu. Eskiden beri Fransız himayesindeki dini müesseselerinin hamiliğini Venediklilere devretmek istedi. Fransız Konsolosu De Lancey ise bu imtiyazın elinden gitmesine karşı çıktı. Bu sadece onun hakkıydı. Rahibin kaprisi yüzünden bu hakkı Venediklilere veremezdi. Bundan sonra rahiple Venedik Konsolosu, Fransız Konsolosu'na düşman oldu. Gattas Bayramı/Krallar Günü'nde resmi kıyafetlerle ayrılırken bazı Venedikli denizciler kilise kapısında Fransız Konsolosu'na sövdüler. Sonra onun arkasından kapıdan çıkan Fransızları kılıçlarıyla tehdit etmeye başladılar. Fransız Konsolosu da kılıcını çekmek zorunda kaldı. Paşa'nın adamları hemen duruma müdahale etti. Fransız Konsolosu memleketine döndükten sonra da bu olay hakkındaki tartışmalar devam etti.³⁷⁷

Venedik Konsolosu Ballovich hakkında memleketine şikâyetler gidince yeni konsolos atandı. Yeni Konsolos Antonio Bellato, 23 Temmuz 1777'de iki gemiyle Trablus'a geldi. Ballovich yakalanıp gemilere götürüldü. Burada yapılan tahkikatta Ballovich'in suçsuz olduğu anlaşıldı ve hususi işlerini toparlaması için kendisine iki ay mühlet verildi. İsnat edilen suçlardan temize çıkmış olarak 20 Eylül 1777'de Trablus'tan ayrılan Ballovich, önce Malta'ya ardından Venedik'e geçti.³⁷⁸

23 Ekim 1784'te birkaç Venedik gemisi Amiral Angelo Emo kumandasında Trablus'a geldi. Bu sırada Venedikliler, Tunus ile savaş halindeydi. Donanmaları da

³⁷⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.322-323.

³⁷⁸ Bergna, **a.g.e.**, s.229-230.

Tunus'ta idi.³⁷⁹ O donanmadan sadece üç kalyon iki şebek Trablus'a gelmişti. Venediklilere büyük bir karşılama merasimi yapıldı. Ardından altın ve gümüş tabaklar, tepsiler içerisinde şatafatlı bir ziyafet tertip edildi. Bu süreçte Venedikliler Trablus ile bir muahede yaptı. Buna göre Züvvâre tuzlaları için Ali Paşa, Venediklilere tekrar imtiyaz verdi. Venedikliler de Trablus'a her yıl 6.000 Venedik sekini/altını³⁸⁰ ödeyeceklerdi. Tuzlalarda Venedik için çalışan Trabluslu işçilerin ücretleri de ayrıca verilecekti. Sulhun kesinleşmesi için Venedikliler hemen 4.500 sekin/altın verdi. Geri kalanını ise ticaret antlaşması tamamlanınca verdiler. Venedikliler hiçbir devlete haraç vermediklerini tuzla imtiyazları için ödeme yaptıklarını iddia ediyorlardı. Fakat 4.500 sekini antlaşmayı kesinleştirmek için vermişlerdi. Bu da iddialarının aksini isbat ediyor. Bir süre sonra Venedikliler bu tuzla imtiyazlarını bir Milano şirketine sattılar. Bu şirket 1784'te Trablus'tan 33 gemi ile 150.000 kantar tuz taşıyordu.³⁸¹

1756'da karşılıklı bazı saldırılar yaşansa da Trablus ve Malta arasındaki ilişkiler son derece iyi ve dostaneydi. 1776 yılında el-Hac Muhammed Ağa mürşidiekber De Rohan'a saygılarını sunmak ve hediyeler takdim etmek üzere Malta'ya gönderilmişti.³⁸²

3.3.2. Fransa-İngiltere-Cenova

Fransa 18. yüzyılda Mağriplilerin en çok saygı duyduğu devlet idi. Trablusgarp Ocağı'nda da Fransızlara diğer devlet tebaasından ziyade hürmet gösteriliyordu. Zaten Karamanlı Ahmed Paşa'nın Fransızlarla iyi geçinilmesi hususunda bir vasiyeti vardı ve vefatında yerine geçen oğlu Mehmed Paşa, ardından torunu Ali Paşa da bu vasiyete titizlikle uymaya çalışıyordu. Fakat korsanları tamamen dizginlemek kolay değildi. Bu yüzden istenmeyen hadiseler de yaşanabiliyordu. Fransızlar yaşanan bu kötü hadiselerin Paşa'nın otoritesinin zayıflığından mı yoksa ikiyüzlü politikasından mı kaynaklandığına emin olamıyorlardı. Acaba Paşa bir taraftan Fransızlarla iyi geçiniyor görünerek diğer taraftan korsanları bu suçlara teşvik mi ediyordu? Bu hususta gerçekten net bir şey

³⁷⁹ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.72.

³⁸⁰ Bu meblağ o dönemde 72.000 Osmanlı lirasına karşılık geliyordu.

³⁸¹ Feraud, **a.g.e.**, s.334-335.

³⁸² Rossi, **a.g.e.**, s.298.

söylemek kolay değildi. Zira kararlar Kale’de Paşa’nın huzurunda, etrafındaki nedimleri arasında alınıyordu. Divan veyahut başka bir kurumun alınan kararlarda esamisi okunmuyordu.

Ali Paşa iş başına geçtiğinde Trablus’ta Fransız Konsolosu olarak Caullet görev yapıyordu. Caullet’in ardından 3 Ağustos 1756’da De Gardane yeni konsolos olarak Trablus’a geldi. Gardane Ocak 1763’te memleketine döndü. Kısa bir süre konsolosluk işlerine müsteşarı Pinatel baktı. Yeni konsolos De Chabert, eski bir firkate kaptanı idi ve denizcilik hususunda engin bir bilgiye sahipti. Trablus hükümeti adına Sirt Körfezi’nin haritasını hazırlanması gibi bazı faydalı işler yaptı. 27 Eylül 1765’te De Chabert’in yerine De Lancey Konsolos olarak atandı.³⁸³

Bu dönemde korsanlar deniz savaşlarına devam ettiler. Pek çok Fransız ticaret gemisi ele geçirmişlerdi. Ayrıca Fransa himayesindeki bir Cenova gemisine de Fransız sularında el koymuşlardı.³⁸⁴ Fransız Konsolosu De Lancey’in protestoları Ali Paşa üzerinde hiçbir işe yaramadı. De Lancey, hükümetine bütün barış yollarını tükettiğini söyledi. Artık işleri yoluna koymak için geriye sadece güç kullanmak kalmıştı. 7 Temmuz 1766’da Trablus’a De Listenois kumandasında bir Fransız filosu gönderildi. Komuta gemisinin kaptanı De Broves, Ali Paşa’ya nota verdi. Neticede Ali Paşa en ağır yeminlerle bundan sonra korsanlardan birisi, herhangi bir Fransız gemisine saldırmaya cüret ederse onu idam edeceğini taahhüd etti. Bu ceza korsanın limana geldiği anda uygulanacak ve diğerlerine de ibret olması için cesedi caddelerde sergilenenecekti. Bu sözünü tekid için Paşa, De Broves’e ayrıca bir mektup verdi. Fransa Bahriye Nazırı De Praslin’e³⁸⁵ hitaben yazdığı bu mektupta Ali Paşa, Fransa Devleti’yle olan dostluğa çok değer verdiğini, fakat Arnavut denizcilerin gayri meşru faaliyetlerinin önüne geçemediğini söyleyerek mazur görülmesini istemiştir. Ayrıca bundan sonra suçluları hemen cezalandıracağını, Fransa gemilerine saygısızlık yapılmayacağını ve şimdiye kadar oluşan zararlarının da tazmin edileceğini taahhüt etmiştir.³⁸⁶

³⁸³ Feraud, **a.g.e.**, s.318-320.

³⁸⁴ Bergna, **a.g.e.**, s.229.

³⁸⁵ Asıl ismi Gabriel De Choiseul-Chevigny olan De Praslin 1766-1770 yılları arasında Fransa Bahriye Nazırlığı yapmıştır. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.321, dp.1.

³⁸⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.321-322.

Yapılan müzakereler sonucunda Ali Paşa, Fransa ile yapılan 1729 antlaşmasına 1752’de yapılan ilavelerle oluşan maddeleri kabul etti. Bunun üzerine 12 Aralık 1774’te (8 Şevval 1188) antlaşma yenilendi. Antlaşmanın altında imzaları bulunanlar: Karamanlı Ali Paşa, Hasan Bey, Yusuf Kâhya, Divan Ağası Mustafa, Liman Reisi Hüseyin, Defterdar Ahmed Efendi, Şeyhülbeled Mahmud idi. Fransa adına da Konsolos M. De Lancey imzalamıştı.³⁸⁷ Ali Paşa, damadı Ahmed Hoca ve Hacı Abdurrahman el-Bediri’den oluşan bir heyeti hem yeni tahta geçen Fransa Kralı XVI. Lui’yi tebrik etmek hem de yapılan antlaşma neticesinde eyaletin dostluğunu göstermek için Paris’e gönderdi. Heyet atlar, develer, deve kuşları, ceylanlar ve şahinlerden oluşan bazı hediyeler götürmüştü.³⁸⁸

Bu dönemde Venedik Konsolosu ile Fransisken Başrahibi Binablio çok yakınlaşmıştı. Bu yakınlık daha sonra Fransız konsolosuna karşı bir düşmanlığa dönüştü. Hakkında çok sayıda şikâyet oluşan De Lancey’in durumunu tahkik etmek için Fransa hükümeti Kaptan De Barras’ı bir firkate ile Trablus’a gönderdi. De Barras, Ali Paşa’yla görüştüğünde De Lancey’i görevden alacak bir şey bulamadı. Durum bahsedilenin tam aksiydi. Paşa da konsolosu takdir ediyor, ona saygı duyuyordu. Hatta bu saygıda o kadar ileri gitti ki konsolosa karşı Başrahip’in kışkırttığı Bahriye Reisi’ni Fransız konsolosluğuna gidip şahsen konsolostan özür dilemeye icbar etti.³⁸⁹

De Lancey, 1774 antlaşmasının karşılıklı temessüklerini Paris’e bizzat götürmüştü. Bir daha da geri dönmedi. Yerine 7 Eylül 1775’te Benezet Armeny geldi. Ali Paşa konsolosu getiren Fransız gemisi için büyük bir karşılama merasimi tertip etti. Onların şerefine Münşiye’deki bahçelerde bir ziyafet tertip edildi. Benezet Armeny Trablus’a geldikten iki ay sonra vefat etti. Halefi Jean-Babtiste Du Rocher oldu. Du Rocher, Trablus’a 20 Temmuz 1776’da L’engageante adlı bir firkate ile gelmişti. Du Rocher’in konsolosluğu döneminde Fransa’yla ilişkiler yine gerildi. Gerginliğin sebebi Fransız gemilerinin Trablus limanında alıkonulmasıydı. 1729 antlaşmasına göre gemiler sıhhi şartlar gerekçesiyle ancak 8 gün limanda tutulabilirdi. Bu süre sonunda serbestçe gitmelerine kimse müdahale etmeyecekti.

³⁸⁷ Baron de Cussy, **a.g.e.**, s.205-209.

³⁸⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.300; Bergna, **a.g.e.**, s.229, 231.

³⁸⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.325-326.

Mesele çözülmeyince Alcmene adlı gemiyle Şövalye De Boneval, 1777 Ekiminde Trablus'a geldi. Yapılan müzakereler sonucunda antlaşma maddelerine uyulması kararlaştırıldı ve mesele halledildi.³⁹⁰

1778'de Amerika'nın Bağımsızlık Savaşı sebebiyle Fransa ve İngiltere arasında da savaş başladı. Bu savaşın başlarında İngiltere, Mahon Limanı'nı³⁹¹ kuşattı. Dük Crillon zamanından beri İngilizler burayı işgal etmiş, adayı korsan üssü yapmıştı. İngiliz korsanlardan bazıları Fransız gemilerini avlamak için bu sırada Trablus limanına gelmişti. Ne var ki Paşa bunların limana girmesine müsaade etmedi. Limandaki Fransız gemileri de bu süreçte silahlanarak bu İngiliz korsanları limandan uzaklaştırdı.³⁹²

İngiliz Konsolosluğu, Trablus'ta yabancı temsilcilik olarak Fransa'dan sonra ikinci sıradaydı. Fakat İngilizler, Paşa'nın sarayında öncelik kazanmak için Fransızlarla devamlı rekabet ediyorlardı. Paşa ile ilişkileri ise genelde iyiydi. Büyük devlet olmanın getirdiği bir avantaj olarak birkaç istisna dışında gemilerine çok fazla saldırı olmuyordu. Ayrıca Trablusgarp Ocağı ile yaptıkları antlaşmalara da riayet ediyorlar; dönem dönem antlaşmalarını yeniliyorlardı. Konsolos White döneminde, Ekim 1754 ve Ocak 1761'de antlaşmalarını tadil ettiler. 1762 yılında da İngilizlerin Fas Elçisi ve Kuzey Afrika Devletleriyle antlaşma yapmaya tam yetkili görevlisi Lord Archibald Cleveland, Trablus'a geldi. 22 Temmuz 1762'de daha önce Augustus Keppel tarafından yapılan antlaşmayı yeniledi.³⁹³ White'tan sonra gelen İngiliz Konsolosu Frazer, hükümetine gönderdiği mektuplarda Ali Paşa'nın ve korsanlarının İngilizlere karşı kibirli tavırlarından şikâyet etmişti.³⁹⁴

Trablus'ta, Karamanlı Hanedanı döneminden önce, neredeyse bir asır ya da daha fazla zamandan beri dış ilişkiler için küçük bir büro tesis edilmişti. Bu büro, büyük devletlerle olan ilişkilere önem veriyordu. Karşılıklı hediyeleşme ve elçi gönderme usullerini yerleştiren bu büro, aynı zamanda büyük devletlere karşı halkı teskin ediyor ve onları tehlikeden uzak tutuyordu. Bu minvalde 1756 yılında

³⁹⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.326-327.

³⁹¹ Port Mahon, Minorca Adası'nın doğu tarafındaki limandır.

³⁹² Feraud, **a.g.e.**, s.327.

³⁹³ **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s.731.

³⁹⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.297-298.

Mahmud Ağa, Trablus sefiri olarak İsveç'e gitti. 1765 yılında Ahmed Ağa, İngiltere kralına hediyeler sunmak için Londra'ya gitti. Fakat İngiltere hükümeti, harcamaları yüzünden iki ay sonra onu uzaklaştırdı. 1773 yılının sonunda Sîdî İbrahim Ağa Londra'ya gittiğinde bu sefer İngiltere hükümeti onun sefirlük giderlerini karşılamayı kabul etmişti.³⁹⁵ Fakat Ali Paşa'nın etrafını kuşatan mühtediler, zamanla bu Avrupa devletlerine temsilci olarak gitme usulünün suyunu çıkardılar. Boş hazineyi doldurmak bahanesiyle en ufak bir fırsatı kaçırmayıp kendilerini vazifeli gibi göstererek Paris'e, Londra'ya vs. Avrupa şehirlerine sık sık gitmeye başladılar. Avrupa devletleri bu lüzumsuz ziyaretler vesilesiyle artık Trablusgarp Hükümeti'nin kâle alınacak bir hükümet olmaktan çıktığını anladı. Trablus'tan bir heyet geldiğinde karşılamamaya başladılar. Mesela, mühtedi Hasan, bir bahaneyle Fransa'ya temsilci olarak gidip Toulon limanına vardığında karaya çıkmasına engel olundu. Bu temsilci gibiler Fransa'yı zor duruma sokuyordu. Uygun bir üslupla durumu kendisine izah etmeye çalıştılar. Zira Trabluslu görevliler bir davet olmadan böyle kendi kafalarına göre bir ziyaret yapamazlardı. Konsolos Lancey'e bu hususta talimat verilmişti. Aynı zamanda Fransız gemi kaptanları da Paşa'dan izin alıp bu gibi ziyaretler yapan şahısların taşınması hususunda uyarıldılar. Böylelikle bu gibi uygunsuz ziyaretler tekerrür etmeyecek; mühtedi Hasan gibiler bildirilmeden Fransa limanına gelmeyecekti. Bu mevzu Fransız Konsolosu'nun, Paşa'ya ve Fransa'ya resmi görevli olarak gitmeye can atan adamlarına kızmasına sebep oldu. Yine bu adamlardan biri Oranj Dükü'nün evliliğini tebrik etmek bahanesiyle Hollanda'ya gitmişti. Zavallı Hollandalılar bu adamdan bir türlü kurtulamadılar. En sonunda değerli hediyeler verip gönderdiler. Sonra Trablustaki konsolosları Warnsman³⁹⁶ tekrar Trablus hükümetine 4000 filorin vermek zorunda kaldı.³⁹⁷

1780 yılının başlarında Trablusgarp Ocağı ile Cenevizliler savaş halindeydi. Trablus korsanları Fransa sularında bir Ceneviz gemisini ele geçirmişti. Ceneviz hükümeti de korsanların gasp ettiği gemilerinin zararını tazmin etmek için iki firkate ile De Vialis'i Trablus'a gönderdi. Korsanlık Fransa sularında gerçekleştiği ve

³⁹⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.298.

³⁹⁶ Warnsman, önceki konsolos Gebrands'ın yeğeni idi ve Hollanda Milli Arşivi kataloglarına göre 1778 ve 1790'da Hollanda'nın Trablus Konsolosu olarak görünüyordu. Bkz. Th.H.P.M. Thomassen, **a.g.e.**, s.11.

³⁹⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.325.

Cenova gemileri Fransa himayesinde olduğu için Fransız Konsolosu D'Andre³⁹⁸ de meseleye dâhil oldu. Fransızlar daha önce yapılan antlaşmaya beş madde daha ilave edilmesini istediler. Safer 1195'te (Ocak-Şubat 1781) altında Xavier Naudi'nin imzası bulunan 5 madde, 1774 antlaşmasına dâhil edildi. Buna göre, Fransızlara saygı gösterilecek; gemileri limanda bekletme süresi olan 8 gün sınırı aşılmayacak ve Fransız ticaret gemileri Trablus limanından çıktıktan sonra aralarında düşmanlık olan devletlerin gemilerinin limandan çıkmasına ancak 48 saat geçtikten sonra müsaade edilecekti. Böylelikle Fransız gemileri herhangi bir saldırıdan emin olarak seferlerine devam edebileceklerdi.³⁹⁹

1784'te Fransa korsanlardan yine şikâyetçi oldu. Korsanlar, Cenova'ya tabi bir gemiyi Fransa sularında ele geçirmişlerdi. Ayrıca Halkulvad limanındaki bir Fransız gemisine de ateş etmişlerdi. Zayıf bir tazminatla bu mesele kapandı. Fakat Fransa Trablus hükümetine çalışan Fransız vatandaşlarının borçlarının ödenmesini de istiyordu. Ali Paşa, bu borçları ödeyemeyince soda tekeli hakkından vazgeçerek, bu hakkı Fransızlara devretti. Sonra Paşa'nın iktisadi durumu daha da kötüleşti. Mücevherlerini Fransız konsolosluğuna rehin verdi. Konsolosluk ona yabancı tüccarlardan aldığı ticari malların bedelini ödeyebilmesi için arasıra borç veriyordu.⁴⁰⁰

Fransız Konsolosu D'Andre 1784-1785 veba salgınında rahatsızlanması sebebiyle Ağustos 1786'da iyileşmek için memleketine gitti. Konsolosluk işlerini, naibi Valliere'ye bıraktı. Bir süre sonra Vallier asaleten Trablus Konsolosluğu'na atandı.⁴⁰¹ Ağustos 1788'de Fransız Konsolosu Vallier, Pellegrin ile değiştirildi. 30 Mayıs 1793'te de Pellegrin'in yerine Guys geldi. Bu değişiklik Yusuf Bey'in babasına isyan edip şehri kuşattığı vakit gerçekleşmişti.⁴⁰²

³⁹⁸ Du Rocher, Genel Konsolos olarak Tunus'a nakledilince 28 Ocak 1780'te Trablus'a konsolos olarak D'Andre gelmişti. D'Andre daha önce Girit'te Konsolos idi. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.328-329, dp.2.

³⁹⁹ Baron De Cussy, **a.g.e.**, s. 209-210; Feraud, **a.g.e.**, s.328-329.

⁴⁰⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.335.

⁴⁰¹ Feraud, **a.g.e.**, s.338.

⁴⁰² Feraud, **a.g.e.**, s.352.

3.3.3. İspanya-Hollanda

Uzun yıllardır Müslümanlarla mücadele eden İspanya, 1784 senesinde ilk defa Trablus'ta konsolosluk açtı. Bu dönemde, Bâbîâlî ile barış antlaşması imzalayarak rekâbete son vermişti. Bazıları bu barışın İspanya'ya pahalıya mal olduğunu, 3 milyon dolar civarında bir masraf çıkardığını söylüyordu. Bu meblağın haricinde bir de Trablus Paşa'sına 500 dolar hediye verilmişti. Ancak Reisler Paşa'nın yaptığı bu antlaşmadan hiç memnun değildi.⁴⁰³ 10 Eylül 1784 tarihinde imzalanan antlaşmaya göre, Trablus limanında demirleyen her gemiden 27 kuruş alınması, eyaletin diğer limanlarında demirleyen gemilerin vergiden muaf tutulması ve İspanyol kaptanın gemisinin yönetimini teslim etme zorunluluğunun bulunmaması karara bağlandı.⁴⁰⁴

Ticaretini Akdeniz ve Uzak Doğu üzerinden geliştiren Hollanda 1703, 1711, 1728 yıllarında, Trablus ile ticaret antlaşmaları imzaladı. 1749 yılında ise Lahey'e Karamanlı bir elçi sefir olarak atandı ve Millet Meclisine sunuldu. Önce günlük 40, sonra 50, sonra 60 florin mükâfat verildi. 1780 yılında Karamanlı Ali Paşa V. William'a Lahey'e geri dönüşü nedeniyle bir tebrik mesajı ve bir veziriyle birlikte bir takım hediyeler gönderdi. 1785 yılında Hollanda gemisi kaptanı Kinsbergen, Paşa'ya 60 bin florine yakın para getirerek limana vardı. Paşa miktarı beğenmedi. Oğlunu Hollanda gemisiyle Hollanda'ya göndermek istedi. Fakat kaptan, ülkesinin artık sefir kabul etmeyeceğini belirterek buna izin vermedi. Bunun üzerine Ali Paşa, Hollanda konsolosu Warnsman'ı Trablus'tan kovdu. Warnsman konsolosluk işlerinin tesviyesini Venedik Konsolosu Bellato'ya bırakarak Trablus'tan ayrıldı.⁴⁰⁵ Bu süreçte Hollanda Devleti maslahatgüzarları, Trablus Konsoloslarından aldıkları bilgilere nazaran Ali Paşa'yı Payitaht'a şikâyet etmişlerdi. Takrirlerinde, Ali Paşa'nın karşılıklı antlaşmalara aykırı olarak Hollandalılara kötü muamelede bulunduğu; hatta 5 kıta korsan gemisi hazırlayıp Hollandalılar'a saldırmaya hazırlandığı belirtilerek Devlet-i Aliye'den Ali Paşa'nın bu kötü sonuçlar doğuracak davranışlarının önüne geçmesini istemişlerdi.⁴⁰⁶ Payitaht'ın da devreye girmesiyle

⁴⁰³ Feraud, **a.g.e.**, s. 335; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.73.

⁴⁰⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.306.

⁴⁰⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.307-308; Feraud, **a.g.e.**, s.335-336.

⁴⁰⁶ BOA, **HAT**, 12405, 1207? (1792-1793?).

Ali Paşa biraz yumuşadı. Bir süre sonra Konsolos Warnsman yaklaşık 2.000 duka hediye ile geri döndü. Ayrıca 3 sene boyunca, her sene 3.000 duka vermeyi de taahhüd etti. Sonra taraflar anlaşılabilir ve önceki tatsız olay geçmişte bırakıldı.⁴⁰⁷

3.3.4. Rusya-Avusturya

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslar Baltık Denizi'ni dolaşır İngilizlerin de yardımıyla Cebel-i Tarık'tan Akdeniz'e girmiş ve 1770 yılında Çeşme'de bulunan Osmanlı Donanmasını imha etmişlerdi.⁴⁰⁸ Bahriye tarihimizde İnebahtı'dan sonra ikinci büyük felaket olan bu elim hadisenin ardından Osmanlı Devleti, deniz tarafından gelecek herhangi bir tehlikeye karşı kendisini savunmasız hissedince yeni donanma inşa edilinceye kadar Rus saldırılarından korunmak için bazı tedbirler almıştı. Bu tedbirlerden birisi de Garp Ocakları'ndan ve diğer deniz vilayetlerinden gemi talep etmektir. Bu minvalde ilk başlarda Trablusgarp Ocağı verilen emre itaat edememişse⁴⁰⁹ de 1772 yılında Ali Paşa, Akdeniz Boğaz hisarlarını korumak için iki galera ve iki fırkate göndermişti. Bu gemilerin mürettebatı (leventler ve kaptanlar) Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın yaptırdığı yoklamaya göre 241 kişi idi. Bunlara Cezayir Ocağı neferatına verilene kıyasen 1186 senesinin ilk 6 ayına (Nisan-Eylül 1772) mahsuben toplam 10.631,5 kuruş verilmiştir.⁴¹⁰ Aynı şekilde bu gemiler görevlerine devam ederek 1187 senesinde de ilk 6 aya (Mart-Eylül 1773) mahsuben neferata 8.091,5 kuruş ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹¹

1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan sonra Ruslar, Akdeniz'de ticari faaliyetlerini

⁴⁰⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.352; Rossi, **a.g.e.**, s.308.

⁴⁰⁸ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, s.55.

⁴⁰⁹ Cezayir ve Tunus korsanları hemen yardıma koşmuştu. Fakat Trablus bu yardım çağrısına cevap veremedi. 6 kalyonundan sadece ikisini silahlandırabilmişti. Paşa onları da ancak şehrin ileri gelenlerinden borç aldığı Venedik altınlarıyla donatabilmişti. Vakit gelince bu iki kalyonun denize açılması kararlaştırıldı. Bu sefer de tayfaların paraları verilememişti. Onlar da gemilere el koydular. Bunun üzerine Paşa, tayfaların parasını ödeyebilmek için zenci kölelerinden bir kısmını satmak zorunda kaldı. Sonunda iki kalyon yola çıktı. Cihada davet edilmelerine rağmen zahire verilmemesi denizcileri kızdırdı. Bunun üzerine Rusya ile cihada gitmek yerine korsanlığa çıktılar. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.324.

⁴¹⁰ BOA, **C.BH**, 7739, 21.S.186 (24 Mayıs 1772); BOA, **C.BH**, 6051, 1-4, Son Tarih: 7 Şevval 1186 (1 Ocak 1773).

⁴¹¹ BOA, **C.BH**, 7326, 1-2, 6.C.187 (25 Ağustos 1773); Belgelerde geçtiği şekliyle Trablusgarp Gemilerinin kaptanlarına salyane, leventlerine mevacic ödeniyor, ayrıca kumanya bahası olarak da bir miktar para veriliyordu. Bu meblağın ödenmesi hususunda Kaptan-ı Derya ve Boğaz Hisarları Seraskeri olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın büyük emeği geçmiştir.

genişletmeye çalıştılar. Rusya ile yapılan muahedeye göre Rusya tebaasından biri Garp Ocakları korsanları tarafından esir edilirse veyahut Rusya ticaret gemilerinden biri ele geçirilirse Osmanlı Devleti, Ocaklar zerindeki iktidarını kullanarak bu şekilde esir edilen Rusları kurtarmayı ve el konulan gemilerle içindeki malları geri almayı taahhüt ediyordu. Bir süre önce Cezayir korsanları bu şekilde bir Rus gemisini ele geçirince Payitaht, Cezayir'e ele geçirdiği gemiyi teslim etmesi için bir mübaşir vasıtasıyla hüküm göndermişti. 1787 yılında da her ne kadar böyle bir suçu işlememişlerse de tedbiren Tunus ve Trablusgarp Beylerbeyileri'ni uyaran bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde Rusya ile Osmanlı devleti arasında imzalanan muahedenin şartlarına uyularak Rusya gemilerine herhangi bir saldırıda bulunulmaması Trablusgarp Beylerbeyi ve Ocak Korsanlarına te'kiden bildirilmiştir.⁴¹²

Bu barış döneminde Payitaht, Avusturya ile yaptığı antlaşmaların bir gereği olarak Garp Ocakları'nın bu devletin gemilerine saldırmaması hususunda emirler göndermişti. Fakat gönderilen emirlere uyulmayınca Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi Baron de Herbert Ratkal, Bbi'l'i'ye Garp Ocakları korsanlarını şikâyet etmiş; ele geçirilen gemilerinin tazminini istemişti. Bunun zerine Payitaht tekrar Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Beylerbeyileri'ne ayrı ayrı emirler göndererek Avusturya gemilerine zarar verilmemesini emretti.⁴¹³

1787-1792 Osmanlı Rus Savaşı'nda Avusturya da Rusların müttefiki olarak Osmanlı'ya savaş açmıştı. İki cephede birden düşmanla savaşan Osmanlı Devleti, Akdeniz'deki güvenliği sağlamak ve buradan gelebilecek tehditleri bertaraf etmek için yine Garp Ocakları gemilerinin donanmaya katılmalarını emretti. Bu hususta Donanma-yı Hmyn Kaptanlarından Akdeniz Muhfazasına gönderilen gemilere Başbuğ tayin edilen İbiş Kabudan-Zde Mehmed rif Kaptan'a gönderilen bir hükümde, Akdeniz sahillerini ve adalarını, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp gemileri ile ittifak ederek Rus donanmasından ve korsan gemilerinden koruması emredilmişti.⁴¹⁴ Bu süreçte Cezayir Ocağı'ndan beş gemi, Tunus ve Trablusgarp

⁴¹² BOA, C.HR, 6778, Evâhir-i R. 1201 (şubat 1787).

⁴¹³ BOA, C.HR, 5884, Evâil-i Ra. 1197? (şubat 1783?); BOA, C.HR, 5681, 2.C.1202? (10 Mart 1788?).

⁴¹⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 190/13, Evâil-i B. 1203 (Mart-Nisan 1789).

Ocağı'ndan ise üçer gemi istenmiş ve bu gemilerin Trieste ve Alikorna sularında Rus ve Nemçe gemilerine karşı korsanlık yapmaları emredilmişti.⁴¹⁵ Verilen bu emir Sultan Abdülhamid'in vefatı ve Sultan III. Selim'in cülusu münasebetiyle yenilendi.⁴¹⁶

Avusturya Rusya ile müttefik olarak Osmanlı Devleti ile yaptığı savaştan 4 Ağustos 1791'de Zıştovi antlaşmasını imzalayarak çekilmişti. Rusya da birkaç ay sonra barış antlaşması yapmaya razı olarak 9 Ocak 1792'de Osmanlı Devleti ile Yaş Antlaşması'nı imzaladı. Bundan sonra Payitaht, valilerine ve diğer devlet görevlilerine bu antlaşmaları haber vererek savaş halinden çıkılmasını fakat tasarruflarında olan yerlerin muhafazasına dikkat etmelerini bildirdi.⁴¹⁷ Bu emir üzerine Trablusgarp Beylerbeyi Ali Paşa ve Tunus Beylerbeyi Hammude Paşa, Payitaht'a Rusya ile yapılan muahedeye uyacaklarını taahhüd eden birer mektup gönderdi.⁴¹⁸

3.4. Ali Paşa'nın Son Dönemlerinde Trablusgarp'ın Dâhilî Vaziyeti

Münşiye, Tâcûrâ, Misillata, Misrata, Zaviye ve Züvvâre'de kâidler, halkı hükümetin kontrolü altında tutuyordu. Gıryan da bu şehirler gibi olmasa da hükümetin sultasına boyun eğmişti. Fakat merkezden uzak bölgelerde insanlar, her türlü bağılıktan uzak, bedevi, özgür bir hayat yaşıyorlardı. Doğuda Seyfünnasr'ın liderliğindeki Evlâd-ı Süleyman Kabilesi, Sirt bölgesini ve Fizan yollarını hâkimiyeti altında tutuyordu. Seyfünnasr, 1782'de Misrata Kâidi Ramazan Ağa'yı öldürmüştü. Bundan sonra ancak Sîdî es-Sayd aracılığıyla, Evlad-ı Süleyman ve Ali Paşa arasında bir anlaşma sağlanabilmişti. Batı bölgesinde Tunus sınırındaki Nevâil, yine batı sahilindeki Verşfâne Kabilesi gibiler ise çoğunlukla isyana meyilliydi. Cebel bölgesindeki (Trablus'un güney batısındaki) Mehamid Kabilesi ise Karamanlı

⁴¹⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 190/162.

⁴¹⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 190/230, Evâsıt-ı Ş. 1203 (6-16 Mayıs 1789).

⁴¹⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 197/501-502, Evâhir-i Ca. 1206 (15-25 Ocak 1792).

⁴¹⁸ BOA, C.BH, 9965; Tarihsiz olan bu mektuplardan Ali Paşanınkinin imlası gayet bozuk ve Türkçesi kötüdür. Hammude Paşa'nın mektubunun ise imlası ve inşası düzgündür. Kâidelere uygun olarak elkap ve dua cümleleri yerli yerinde ve hatasız bir şekilde kullanılmıştır. Mektuplardan anlaşılan o ki, Trablusgarp'ta resmi dil olarak artık Türkçe'ye ihtimam gösterilmemektedir.

ailesine sadıktı. Karamanlı Ahmed Paşa'dan gördükleri iyi muameleyi itiraf ediyorlardı. Paşa'nın büyük oğlu Hasan Bey, vergileri toplamak ve isyancıları cezalandırmak için kabileler üzerine birkaç sefer düzenlemişti. 1789 yılında, Seyfünnasr'a karşı yapılan saldırıyı o komuta etmişti. Hükümet, direkt olarak Fizan'a hükmetmeye güç yetiremiyordu. Fakat bu bölge sakin idi ve vergilerini devamlı olarak ödüyordu. Bingazi ve Derne'ye ise Trablus hükümetinin temsilcileri hükmediyordu.⁴¹⁹

Hasan Bey'in vefatından sonra işler daha da karıştı. Kabileler de ayrışmaya başlamıştı. Mehamid Kabilesi'nden Beni Nüveyr Şeyhi Halife b. Avn el-Mahmûdî Yusuf'u destekliyordu. Evlâd-ı Süleyman Kabilesi Şeyhi Seyfünnasr ise öldürülen Hasan Bey'i destekliyordu. Onun katlinden sonra ise Yusuf'a ve onu zımnen destekleyen babası Ali Paşa'ya dış bilemeye başlamıştı.⁴²⁰ Abisini öldürdükten sonra Yusuf'un kıskançlığı bu sefer Ahmed Bey'e yöneldi. İlk zıtlaşmaları 1790 yılındaki Misrata Seferi sebebiyle oldu. Yusuf, Misrata üzerine gidilip asilerin tedip edilmesinden yanaydı.⁴²¹ Ahmed Bey ise aksini düşünüyordu. Zira Misratalıların Bedevi Kabilelerle birleşmesiyle burada büyüyecek bir isyan dalgası Trablus'u da tehdit edebilirdi. Seyfünnasr da Misrata üzerine ordu gönderilirse Misratalıların yardımına koşacağını söyleyerek Trablus Hükümeti'ni tehdit ediyordu. Ali Paşa, oğlu Yusuf'un görüşünü uygun görünce Misrata Seferine karar verildi.⁴²² 1790 yılında iki kardeşin beraberce gittiği bu seferde Trablus ordusuna Mehamid Kabilesi de destek verdi. Misratalılar ise Seyfünnasr'ın desteğini aldılar. Savaş esnasında Seyfünnasr'ın oğlu öldürüldü ise de fazla bir netice alınamadan geri dönüldü.⁴²³

Misrata Seferi'nden sonra Yusuf'la Ahmed Bey'in arası iyice açıldı. Ahmed Bey, babasından Yusuf'un Berka Kâidi yapıp Trablus'tan uzaklaştırılmasını

⁴¹⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.308-309

⁴²⁰ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s. 53.

⁴²¹ Misratalılar Yusuf'u Kaid olarak istemiyorlardı. Ahmed Bey'e yazdıkları mektupta kardeşi Yusuf dışında birini kaid olarak kabul edeceklerini beyan etmişlerdi. Yusuf bu durumu bir isyan kabul ediyor ve üzerlerine gidilmesi gerektiğini söylüyordu. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.237.

⁴²² Feraud, **a.g.e.**, s.349; Seyfünnasr, Misrata'ya bir sefer yapılması halinde Ali Paşa'yı tahtından indirip yerine Tunus'taki Düzmece Mustafa'yı yahut Mısır'dan bir beyi oturtacağını söyleyerek tehditler savuruyordu. Fakat Misrata seferine engel olamadı. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.237.

⁴²³ Rossi, **a.g.e.**, s. 310; Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.55.

istiyordu. Yusuf ise buna razı değildi. Yusuf'un önünde iki seçenek vardı: ya kardeşini öldürecekti yahut da babasına isyan edecekti.⁴²⁴ 1790 yılında Yusuf, çevredeki Arapların yönlendirmeleri ve bir din adamının (Şeyh Kattisî) teşvikleriyle bir saldırı başlattı ve bu yılın yazında Trablus'u kuşattı. Misratalılar hemen Ali Paşa'ya yardıma koştu. Destekçileri azalınca Yusuf, Gıryan'a çekilmek zorunda kaldı. Artık Trablus Sarayı'nın hükmü, vilayetin taşrasında geçmemeye başladı. Buraların hâkimi Yusuf oldu. O yıl, sonraki yıl ve 1793 yılının bir kısmı boyunca Yusuf, babasının egemenliğinin dışında kaldı ve birkaç kez şehir surlarını topa tuttu. Ama bir türlü istediği fırsat eline geçmiyordu.⁴²⁵

1793 yazında o sırada Sâhil ahalisi, Kâidleri olan Sîdî Ammure (Ömer)'den şikâyetçi olmuştu. Ömer, Ali Paşa'nın başveziri⁴²⁶ Mustafa Hoca'nın⁴²⁷ oğlu idi. Babası Ömer'i azletti, fakat bu uzun sürmedi. Bir vesile ile oğlunu tekrar Sahil Kâidliği'ne gönderdi. Yusuf, bu tayinden rahatsız olan Sahil ahalisini yanına çekip Trablus hükümetini düşürmek için acele etti. İçeriden, yani kaleden de bir müttefik bulması gerekiyordu. Bu müttefik vezirlerden İtalyan asıllı mühtedi Süleyman el-Bûnî⁴²⁸ oldu. Paşa'nın damadı ile kanlı-bıçaklı olan Süleyman, Yusuf'un yanında yer aldı. Yusuf için artık öldürücü son darbeyi vurmak kalmıştı. Bunun için hazırlıklarını yapmaya başlamışken birden deniz ufkunda 8 adet Osmanlı gemisi belirdi. Meselenin anlaşılması için müzakeresiz bir nevi ateşkes yapıldı.⁴²⁹

Bu süreçte Ali Paşa; Mehamid⁴³⁰, Evlâd-ı Süleyman ve Nevâil Kabilesi'nin desteğini almayı başardı. Buna karşılık Terhune ve Gıryan Kabileleri de Yusuf'u

⁴²⁴ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.56.

⁴²⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.310.

⁴²⁶ Miss Tully, ondan "Prime Minister-Başvezir" diye bahsetmiştir. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.3, 73, 83, 208, 224.

⁴²⁷ Mustafa Hoca, Trablus'ta doğdu ve eğitim gördü. Babasının ismi Kâsım'dır. Aslen Mısırlıdır. O yüzden Mustafa el-Mısri de denir. Devlet işlerinde çalıştığı ve inşası kuvvetli olduğu için de Mustafa el-Kâtib denir. Paşa onu inşa divanının başına getirdi. Sonra müsteşarı yaptı. 1183'te (1769-1770) bir medrese ve mescid yaptırdı. Bu binalar Turgut Paşa Camii'nin yakınındadır. Ayrıca şimdi Evkaf Kütüphanesi olan bir kütüphane de yaptırmıştır. 1213'te (1798-99) vefat etti. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.317; Feraud, **a.g.e.**, s.350, dp.1.

⁴²⁸ Öldürülen Hasan Bey'in gözdesi Zeynûbe'nin kocasıydı. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.336.

⁴²⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.349-352.

⁴³⁰ Ali Paşa, Trablus'u kuşattığında oğlu Yusuf'a bir mektup gönderdi. Kâid olarak Bingazi'ye giderse kendisini affedecekti. Yusuf bu teklifi kabul etti; fakat Şeyh Halife b. Avn el-Mahmudî Yusuf'un bu tavrını kendisine ihanet saydı. Bundan sonra Ali Paşa'nın saflarına katılmaya karar verdi. 28 Haziran 1793'te Ali Paşa'yla görüşmek için Trablus'a geldi. O sırada Kuloğulları da Ali Paşa'ya

desteklediler ve onun yanında yer aldılar.⁴³¹ Ayrıca Yusuf'un Tunus Sarayı'nın desteğini de arkasına aldığına inanılıyordu.⁴³²

4. Cezayirli (Bulgur) Ali Paşa (1793-1795)

Ali Paşa aslen bir mühtedi idi.⁴³³ Cezayir'de ikameti sebebiyle Ali el-Cezairî diye biliniyordu. Trablusgarp'ta ise daha çok Ali Burgul olarak bilinir. Bunun sebebi Mısır'dan pirinç gelmediği için askerlerine hep bulgur yedirmesidir.⁴³⁴ Seydi Ali uzun süre Cezayir'de korsanlık yapmış; Cezayir Dayısının akrabalarından bir kızla evlenmişti. Bu ilişki onun yüksek makamlara kadar çıkmasına yardım etmiş ve Cezayirde Vekilharç olmuştu.⁴³⁵ Bu vazife Bahriye vezirliği gibi bir vazife idi. Vekilharç olan Seydi Ali'nin vazifesindeki kibirli ve kasıntı davranışları Cezayir korsanlarını ona karşı kinle doldürmüştü. Ayrıca bazı suçlar da işlemişti. Bir süre sonra korsanların şikâyeti üzerine görevinden azledildi. Kendisine bir suikast tertibinden korkarak İstanbul'a giden bir İspanya gemisine binip Cezayir'den kaçtı.

4.1. Cezayirli Ali Paşa'nın Trablusgarp Eyaletini Ele Geçirmesi ve Karamanlı Hanedanı'nın Tunus'a Sığınması

Cezayirli Ali İstanbul'a geldiğinde kardeşine sığınmıştı. Kardeşi o sırada Osmanlı Kaptan-ı Deryasının naibi idi.⁴³⁶ Bu kardeş birkaç sene önce Padişah'ın, beylerbeyiliğinin yenilenmesi münasebetiyle Karamanlı Ali Paşa'ya hediye ettiği

destek olmaya gelmişlerdi. Halife, Kuloğullarının Misrata Seferi dolayısıyla kendisinden intikam almak isteyeceklerinden korktu. Ali Paşa'yla görüşmesinde bir şart öne sürdü. Daha önce yaşananlar dolayısıyla Yusuf'a karşı verilen savaşta hiçbir şekilde bir ihanet vâki olmayacak ve kendisi muaheze edilmeyecekti. Bu görüşmeler Cezayirli Ali Paşa'nın gelişiyi sona erdi. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.57-58.

⁴³¹ Rossi, **a.g.e.**, s.310.

⁴³² Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.330.

⁴³³ Bergna onun Yunan asıllı olduğunu söylüyor. Ömer Ali b. İsmail de öyle diyor. Feraud ve Mikaki ise Gürcistan asıllı diyor. Miss Tully ismini Ali ben Zool; Ahmed Bey en-Naib, Ali Paşa Burgul; Bergna ise Ali b. Âdem şeklinde kaydetmiştir. Karş.: Bergna, **a.g.e.**, s.234; Feraud, **a.g.e.**, s.353; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.331; en-Nâib, **a.g.e.**, s.304; Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.58.

⁴³⁴ Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.47; Osmanlı askerleri tayinat olarak pirinç verilmesine alışkindi. Bulgur damak tadlarına uymuyordu. Bu sebeple kendilerine devamlı bulgur veren Ali Paşa'ya "Bulgur Ali Paşa" lakabını takmışlardı. Ahali de "bulgur" kelimesini "burgul" şeklinde telaffuz ederek ona "Ali Burgul" demeye başlamıştı. Kaynaklarda görülen farklı yazımlar bununla alakalıdır.

⁴³⁵ Vekilharç bahriye işlerinden sorumlu vezir demektir. Korsanların getirdiği ganimetle ilgilenir.

⁴³⁶ en-Nâib, **a.g.e.**, s.304; Miss Tully'nin, Mikail Ağa olarak bahsettiği bu kardeş daha sonra gözden düşerek Cezayir taraflarına gitmişti. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.357.

kaftanı götürmek için resmi görevli olarak Trablus'a gitmişti. Trablus'tan da bazı değerli hediyeleri İstanbul'a getirmişti. Bu ziyareti sırasında Ali Paşa'nın otoritesinin zayıflığına şahit olmuş; eyaletin zabtı hususundaki tetkiklerini Bâbîâlîye bildirmişti. O vakit Lambro'ya⁴³⁷ karşı yürütülen deniz seferi akabinde Amiral Naibi olmuştu. Bu rütbeye nail olunca Trablus tahtını ele geçirme arzusu gönlünden çıktı. Ne var ki kardeşi Cezayir'den kovulunca bu fikri ve önceki planları tekrar canlandı. Bu iki kardeş Trablus'u ele geçirme harekâtını başlattı. İstanbul'a gelen bazı meşhur Trablus tüccarlarını, Karamanlı Ali Paşa hakkında Bâbîâlî'ye şikâyet dilekçeleri vermeye ikna ettiler. Ali Paşa, oğlu Hasan Bey'in öldürülmesinin sorumlusu olmakla ve Yahudilere destek vermekle itham ediliyordu. Yahudiler onun desteğiyle Müslüman tüccarları faiz ve borç yoluyla batırıp vilayetin ticaretini tekellerine almışlardı. Şikâyeti Trablus tüccarları yapmış; Kapudan Paşa da bu şikâyetleri Bâbîâlî'ye arzetmişti. Trabluslu tüccarlar, Osmanlı donanmasıyla eyalet idaresine başka bir paşanın gönderilmesini istiyorlardı. Bâbîâlî donanma gönderecek imkânı olmadığı için işi erteledi. Fakat Trablus ahalisi arasındaki iç savaş işi hızlandırdı. Hem vilayeti ele geçirmek için artık büyük bir kuvvete de ihtiyaç kalmamıştı. Avrupa'da da bu sırada sıkıntılar yaşanıyor. Bâbîâlî de oradaki dengeleri gözetiyordu. Ali Burgul sonunda fırsatın geldiğini düşündü. Fakat Osmanlı Devleti bir kayık bile veremeyeceği için şahsi olarak hazırlıkları yapmak zorundaydı.⁴³⁸

Seydi Ali, Payitaht'ta pek makbul biri değildi. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa, Akdeniz'de Rum korsanlarının peşine düşmek için hazırlık yaparken Seydi Ali'nin davranışlarından şüphelenmişti. Seydi Ali "hacca gideceğim" diyordu, ama Kaptan Paşa onun Tunus veya Trablusgarp Ocaklarından birini zabt etmek niyetinde olduğunu anladı. Daha sonra Seydi Ali de bu niyetini açığa vurdu. Küçük Hüseyin Paşa bu durumu Payitaht'a arz edip ne yapması gerektiğini sorduğunda Sultan III. Selim "bu makule şey bizim bileceğimiz iş değildir" diye yazmıştı. Yani

⁴³⁷ 1792'de Ege denizinde Rum korsanları cirit atıyordu. Bunların elebaşısı Lambro'ydu. Bu haydut Rus bandıralı gemilerle Akdeniz'de dolaşp etrafı yağmalıyor, devlete büyük zarar veriyordu. III. Selim, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'ya bunların temizlenmesini emretmişti. Paşa, ufak bir filoyla Ege denizine açılıp Lambro'nun peşinde dolaştı ama bu haydutu yakalayamadı. Fakat Lambro'nun sağ kolu Karakaçan'ı adamlarıyla beraber ele geçirdi. İstanbul'a dönüşünde bu haydutlar baştardanın direklerine asılıp idam edildi. Bkz. Nejad Göyünc, "Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", **Tarih Dergisi**, C.2, S.3-4 (1952), s.37-38.

⁴³⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.353-354.

devletin en üst kademesinden “bizim bu işlerle uğraşacak vaktimiz yok” tarzında bir cevap verilmişti. Bundan sonra Seydi Ali, bir İspanya gemisine binip “hacca gidiyorum” diyerek İstanbul’dan ayrıldı.⁴³⁹ 18 Temmuz’da İzmir’e gelerek burada Trablus’a erzak götürmek bahanesiyle bir Venedik gemisi kiraladı. Sonra bu iki gemiyle Modon limanına demirledi. Kardeşi adına borçlanarak Yunan adalarından Hydra’dan da 4 gemi kiraladı. Ardından iki Sicilya gemisi ele geçirdi. Gemiler için gerekli toprakların birçoğu ise bu Sicilya gemilerinden elde edilmişti. Devlet ricalinin göz yummasıyla Seydi Ali’nin Mora ve Yanya’dan paralı asker toplamasına izin verildi.⁴⁴⁰ Böylelikle Cezayirli Seydi Ali’nin donanması 8 gemiden mürekkep bir halde Trablus taraflarına yöneldi.⁴⁴¹

29 Temmuz 1793’te⁴⁴² Trablus limanına yanaşan Seydi Ali’nin donanmasından bir kayık kıyıya yaklaştı. Ahali iç savaş halinden bunalmıştı. Hemen deniz tarafına yöneldi ve Babu’l-Bahr’de kayıktan incek adamların ne söyleyeceğini beklemeye başladı. Payitaht’ın resmi görevlisi kılığındaki yaşlı bir adam Padişah fermanı diyerek Karamanlı Ali Paşa’nın azledildiğini ve yerine Seydi Ali Paşa’nın atandığını ilan etti. Ayrıca Seydi Ali’nin valiliği kabul olunmazsa Osmanlı Donanması’nın açık denizde beklediğini ve hemen Trablus’a yönelip Payitaht’ın emirlerini kabul etmeyen asileri cezalandıracağını söyledi. Aslında Seydi Ali’nin valilik fermanı da fermanı okuyan Bâbiâlî Çavuşu da sahteydi. Çavuş denilen Seydi Ali’nin kardeşinin adamlarından olan bir ihtiyardı ve beylerbeyilik fermanı da muğlak ifadelerle dolu, ne dediği anlaşılmayan bir metindi.⁴⁴³

⁴³⁹ BOA, HAT, 14337, Muharrem 1208 (Ağustos-Eylül 1793).

⁴⁴⁰ Rossi, a.g.e., s.311.

⁴⁴¹ Ahmed Bey en-Nâib ve Nehicüddin Efendi, Bulgur Ali Paşa’nın Trablus’a 9 gemi ile ve Beylerbeyi olarak geldiğini söylüyor. Bkz. en-Nâib, a.g.e., s.304; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, a.g.e., s.46.

⁴⁴² Cezayirli Bulgur Ali Paşa’nın Trablus’a gelişi kaynaklarda 21.Z.1207 olarak verilmiştir. Bu hicri tarihin karşılığı, tarih çevirme programlarında 30 Temmuz olarak çıkmaktadır. Fakat Feraud Fransız Kaynaklarına dayanarak “29 Temmuz 1793 günü öğleden sonra” şeklinde çok açık ve net bir şekilde tarih verdiği için bu tarih kabul edilmiştir. Olayın şahidi Miss Tully de Feraud’la aynı tarihi kaydetmiştir. Bkz. en-Nâib, a.g.e., s.304; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, a.g.e., s.46; Richard Tully (Miss Tully), a.g.e., s.330-331.

⁴⁴³ Feraud, a.g.e., s.354; Ömer Ali eserinde bu ferman meselesini tartışmış ve sahte olduğu hükmüne varmıştır. Dönemin şahidi olan Miss Tully de o sırada fermanın orijinal olup olmadığını ahali arasında konuşulduğunu kaydetmiştir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, a.g.e., s.59-63; Richard Tully (Miss Tully), a.g.e., s.334.

Karamanlı Ali Paşa normalde Seydi Ali'yi kaleden birkaç top atışıyla uzaklaştırabilirdi. Fakat şehir oğlu Yusuf'un muhasarası altındaydı ve bu süreçte bir de Bâbîâlî ile arasını bozmak istemiyordu. İşin ne olduğunu anlamaya çalıştı. Ahalinin yeni efendilerini hemen kabul etmesine de şaşırmişti. Sonunda kale kapılarını açıp Yusuf'u şehre aldı. Dışarıdan gelen bu düşmanı kovmak için içeride güç birliği yapmak istiyordu. Fakat Ali Paşa'nın hiçbir emrine uyulmuyordu. Yusuf'un adamları olan bedeviler şehre girer girmez etrafı yağmalamaya koyulmuştu. Bu sırada Seydi Ali'nin getirdiği sayıları 400'ü geçmeyen askerler⁴⁴⁴ de yavaş yavaş hiçbir mukavemet görmeden Trablus Kalesini ve burçlarını ele geçirdi.⁴⁴⁵

Karamanlı Ali Paşa oğlu Ahmed Bey'le yaptığı müzakere sonucunda direnmenin manasız olduğuna karar verdi. 29 Temmuz gece yarısı Ali Paşa ve hanımı Lella Hallûme, Ahmed Bey ve ailesi, Kâhya ve ailesi, Bingazi Beyi (Ali Paşa'nın kardeşi) ve Kâtip Mustafa Hoca (Başvezir) Kale'den ayrıldı. Lella Hallûme hasta olduğu için şehirde bir eve kadar gidebilmişti; orada kaldı. Hasan Bey'in büyük kızı Lella⁴⁴⁶ Zeynûbe, vefat eden Derne Beyi'nin hanımı ve Ali Paşa'nın kızı Lella Fatıma ve Liman Reisi'nin eşi ve Paşa'nın diğer kızı Lella Havvişe ise Kale'den ayrılamamışlardı.⁴⁴⁷ Ali Paşa ve Ahmed Bey, Münşiye'de bulunan Yusuf Bey'in yanına gittiler. Ali Burgul ise Osmanlı Sultanı adına 30 Temmuz 1793'te Trablus'a el koydu. Bütün vilayette onun valiliği kabul edildi. Bu fetih sadece 6 saatte gerçekleşmişti. Sahte valinin adına kaleden top atışları yapıldı. Osmanlı bayrağı dalgalandırıldı.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Miss Tully eserinde Cezayirli Ali Paşa'nın askerlerinin İstanbul'dan gelmediğini "banditti" haydut-eşkiya olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.331.

⁴⁴⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.355.

⁴⁴⁶ Lella, Lala, Lâle (لالا أو لالا أو لالة) şeklinde Trablusgarp'la ilgili eserlerde kullanılan bu kelime Mağrip ülkelerinde genellikle melik ailesi hanımları için kullanılan, "mevlâti" (müzekkeri mevlay) gibi bir mana taşıyan asalet ifadesidir. Ayrıntılı bilgi için bu bölümün 210 numaralı dipnotuna bakınız.

⁴⁴⁷ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.333.

⁴⁴⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.355.

4.2. Cezayirli Ali Paşa'nın Trablusgarp Beylerbeyliği'ne Atanması ve Beylerbeyliği Dönemindeki Hadiseler

Seydi Ali, Trablus'ta hâkimiyeti sağladıktan sonra “cümle ocaklının kendisine biat ettiğini” belirterek 1208 Muharreminde (Ağustos-Eylül 1793) Bâbîâlî'den Trablusgarp Beylerbeyliği'ni ve ayrıca Trablusgarp Kalesi'nin savunması için gerekli olan bazı mühimmatı istedi.⁴⁴⁹ Bunun üzerine 1208 Rebiülâhbirinde (Kasım 1793) Bâbîâlî'den Seydi Ali'nin beylerbeylik beratı ve istediği 250 kantar barut ve 2500 adet top yuvarlağı bir gemiyle gönderildi. Bu gemi firari Mora Valisi İsmail Paşa'dan kalmış 21 zira uzunluğunda köhne bir kırlangıç gemisiydi ve Trablusgarp Ocağı'na ihsan edilmişti.⁴⁵⁰

Cezayirli Ali Paşa idareyi ele geçirince en çok zulme maruz kalanlar vilayetin en zenginleri oldukları için Yahudiler oldu.⁴⁵¹ Güçlü ve sözü geçen bir kadın olan Karamanlı Ali Paşa'nın cariyesi Ester, yeni valiye maddi katkı sağlamayı reddettiği için hapsedildi. Paşa ondan 120.000 frank (5.000 pound) istiyordu. Sonunda Yahudiler toplanıp bu meblağı ödediler.⁴⁵² Diğer bir Yahudi Haim Boudou, onun kadar şanslı değildi. Madencilik yapan bu adamı hırsızlıkla itham eden ve istediklerini alamayan Paşa, onu Yahudi Mabedi'nin kapısına astırdı. Serroar adlı bir Yahudi hayatı karşılığında Ali Paşa'ya 50.000 sekin (sequin/zecchino); Abraham adında diğeri ise 40.000 sekin ödemek zorunda kaldı.⁴⁵³ Bunun gibi daha birçok olay cereyan etti. Paşa'dan destek alan adamları da Yahudilere karşı işledikleri suçlarda hiçbir cezaya muhatap olmadılar. Konsoloslar da Ali Paşa tarafından tahkir ediliyorlardı.⁴⁵⁴ Kaleye geldiklerinde Ali Paşa bunlara elini eteğini öptürüyor, silahlarını çıkarttırıyordu.⁴⁵⁵ Danimarka konsolosluğunu yöneten Venedik konsolosu Bellato/Plato'dan 12.000 sekin/Venedik altını ödemesi istenmişti. Konsolos bu talebi

⁴⁴⁹ BOA, **HAT**, 14337.

⁴⁵⁰ BOA, **C.AS**, 46893, 11.R.208 (16 Kasım 1793).

⁴⁵¹ Hatta Yahudiler, bu süreçte çektikleri sıkıntıdan kurtulmak için Karamanlı Ahmed Bey'le kardeşi Yusuf'u barıştırmaya bile çalışmışlardı. Ancak ikisinin güç birliği etmesiyle Trablusgarp idaresinin tekrar Karamanlı Ailesi'ne geçeceğini idrak etmişlerdi. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.237.

⁴⁵² Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.345.

⁴⁵³ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.359.

⁴⁵⁴ Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.335-336; Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.62.

⁴⁵⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.357-359.

reddedince Trablus'tan kovuldu ve devletine karşı savaş ilan edildi.⁴⁵⁶ Hollanda Konsolosu Warnsman ise Paşa'nın hakaretlerinden bıkip Trablus'u terk etmek istemişti; fakat Bulgur Ali Paşa buna da izin vermedi. Sonra bir yolunu bularak Trablus'tan kaçtı.⁴⁵⁷

Lella Hallûme, hasta olduğu için kocasıyla beraber gidememişti. Karamanlı ailesinden bazı hanımlarla şehirde bir evde kalıyordu. 1793 yılında bu olaylardan bir süre sonra vefat etti. Yusuf Bey ise şehrin dışında Münşiye'de Beni Nüveyr Şeyhi'yle beraber muhasaraya devam ediyor, fakat bir netice alamıyordu. Bir süre sonra erzakları tükenmeye başladı.⁴⁵⁸ Cezayirli Ali Paşa'nın adamları ise iyi savaşçılardı. Bâbîâlî'den ve Trablus dâhilinde Cezayirli Ali Paşa'yla müttefik olan kâidlerden aldıkları yardımla bol miktarda mühimmat ve erzaka sahiptiler. Cezayirli Ali Paşa, isyancıların gücünü kırmak için bazı kabile şeyhlerini vaadlerle yanına çekti.⁴⁵⁹ Yusuf Bey'i de uzaklaştırmak için Bingazi Kâidliği'ne tayin etti. Fakat Yusuf Bey kardeşi Ahmed Bey'le Trablus'u muhasaraya devam etti.⁴⁶⁰ Bir netice alınamayınca Ağustos ortasında Ali Paşa ve Ahmed Bey 1200 kadar adamıyla karadan Tunus'a doğru yola çıktı. Önce Zuvare tarafına ardından Sfaks'a geçtiler. Ali Paşa'nın Venedikle savaşları sırasında mühimmat ve erzak yardımı yaptığı Tunus Beyi Hammude Paşa onlara sığınma izni verdi. Cezayirli Ali Paşa ise Bâbîâlî'den Selanik ve İzmir taraflarından "yoldaş tahriri" izni istemişti. 1793 yılı Kasımında izin verildi ve bu yolla gelen gönüllü askerlerle Trablusgarp Ocağı'nın ve yeni valinin asker miktarı artmış oldu.⁴⁶¹

Cezayirli Ali Paşa, 1794 Ağustosunda gönüllü askerlerle takviye ettiği ordusuyla şehirden çıktı; Karamanlı Yusuf'un üzerine yürüdü. Yusuf yenildi ve

⁴⁵⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.311.

⁴⁵⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.358; Cezayirli Ali Paşa'nın zulümlerine dayanamayan diğer konsoloslar da Ağustos 1793'te şehri terketmiş; yalnızca Fransız Konsolosu kalmıştı. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.353-354.

⁴⁵⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.356; Cezayirli Ali Paşa, Yusuf Bey'e şehre gelmesini ve kendisine katılmasını teklif etti. Eğer kabul ederse kendisini Divan azası yapacaktı. Fakat Yusuf Bey bu teklifi kabul etmedi. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.339.

⁴⁵⁹ Miss Tully, bunların Batı Arapları olduğunu ve yağmacı karakterde bulduklarını belirtiyor. Bkz. Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.346-347.

⁴⁶⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.357.

⁴⁶¹ BOA, **C.DH.**, 1702, 1.Za.1208 (31 Mayıs 1794); Bu süreçte Cezayir Ocağına da Trablusgarp'la beraber asker tahriri izni verilmiş ve bu yolla sadece İzmir'den 250 gönüllü Cezayir Ocağı'na gitmişti.

Tunus'a kaçmak zorunda kaldı. O da Tunus'ta Hammude Paşa'nın himayesine girdi. Orada Trablus'u bu maceraperestlerden geri almak için hazırlıklara başladı.

Bu arada (1794 Eylülünde) Bâbiâlî, karşılıklı antlaşmalara aykırı olarak bir Venedik gemisini ele geçiren Arnavut Tayfur Kaptan'la,⁴⁶² bir Rus gemisini ele geçiren Hüseyin Kaptan'ın Trablus Ocağı Korsanlarından olması hasebiyle Cezayirli Ali Paşa tarafından yakalanıp ele geçirdikleri gemilerin hamulesiyle beraber teslimini istiyordu.⁴⁶³

4.3. Karamanlı Ailesi'nin Tunus Ordusuyla Trablus'u Yeniden Ele Geçirmesi ve Cezayirli Ali Paşa'nın Kaçışı

Payitaht, daha önce Tunus Beylerbeyi Hammude Paşa'dan Trablusgarp Beylerbeyi Cezayirli Ali Paşa ile iyi geçinmesini ve sâbık Beylerbeyi Ali Paşa'ya ve oğullarına yardım etmemesini istemişti.⁴⁶⁴ Hammude Paşa, sabık Beylerbeyi Ali Paşa'yı Tunus'ta misafir ettiğini, sefaleti sebebiyle kendisine bir maaş tayin ettiğini; bunun dışında Trablusgarp Valisi'ne karşı herhangi bir faaliyette bulunmadığını belirterek urbanla Trablus üzerine hücum edenlerin Karamanlı Ali Paşa'nın söz dinlemeyen oğulları Ahmed ve Yusuf Beyler olduğunu arzetti. Yeni Trablus Valisi, Tunus Valisi'ni suçluyor, Tunus Valisi de kendi kabahati olmadığını söylüyordu. Payitaht, Trablus'tan gelen mektuplarla Tunus'tan gelenler arasında böyle bir tenakuz olduğunu görerek işin hakikatini anlamaya çalıştı. Sonra Hammude Paşa'ya tekrar bir emir gönderdi. Bu emirde sâbık Trablusgarp Beylerbeyi Karamanlı Ali Paşa, Ocağın mamuriyetine değil şahsi refahına çalışmakla, Trablus Kalesi'ne bakmayıp harap hâle getirmekle ve sefer-i hümayunlara bir iki birgandi dışında istenilen gemileri göndermeyip cihad umurunda zaaf göstermekle itham edilerek kendisine yardım edilmemesi tekraren ve te'kiden emredilmişti.⁴⁶⁵

Cezayirli Ali Paşa, şehrin kuşatıldığı zaman Hammude Paşa'dan zahire temin etmesini istemişti. Tunus Beyi bunu reddedince ona karşı savaş ilan etti. İç bölge

⁴⁶² BOA, A.DVNS.MHM.d, 201/31, Evail-i S. 1209 (Ağustos-Eylül 1794).

⁴⁶³ BOA, C.BH, 5224, 5.S.1209 (1 Eylül 1794); BOA, C.BH, 503, Evahir-i S. 1209 (16-26 Eylül 1794); BOA, A.DVNS.MHM.d, 201/42, Evahir-i S. 1209 (16-26 Eylül 1794).

⁴⁶⁴ BOA, A.DVNS.MHM.d, 200, s.51, Rebiülahir 1208 (Kasım-Aralık 1793).

⁴⁶⁵ BOA, A.DVNS.MHM.d, 200, s.210, Evahir-i Şevval 1208 (21-31 Mayıs 1794).

ahalisi de bir türlü valiliğini kabul etmiyordu. Cerbe'nin fethiyle kendisine olan desteği artırmayı düşünen Ali Paşa, Kâhyası Kara Mehmed'i 5.Ra.1209 (30 Eylül 1794)'te 7 gemi ve 1000 askerle Cerbe üzerine gönderdi. Remle Limanına çıkarma yapan Kara Mehmed, Cerbe Kaidi Hamîde b. Kâsım b. İyâd Sfaks'a kaçınca, kolaylıkla adayı ele geçirdi.⁴⁶⁶ Bu adadan yapılan yağma işleri ve Tunus'a yönelik tehditler⁴⁶⁷ nedeniyle iyice öfkelenen Tunus Beyi Hammude Paşa, Cezayirli Ali'den kurtulmak için Karamanlılarla ittifak yaptı.⁴⁶⁸

Tunus Sarayı'nda yapılan istişareler sonucunda Trablus üzerine Mustafa Hoca komutasında bir birlik gönderilmesine ve Karamanlı Ali Paşa'nın çocuklarına destek olunmasına karar verildi. 22.Ra.1209 (17 Ekim 1794)'te Züvâve ve Aşiret askerleri öncü birlik olarak Tunus'tan Trablus'a doğru harekete geçti. Bu askerlerin başında Başhamba Ebulhasen Ali vardı. Karamanlı Yusuf Bey de onların arasındaydı. Sonra 8.R.1209 (2 Kasım 1794)'te asıl ordu, başlarında Mustafa Hoca olmak üzere harekete geçti. Bu ordu çoğunlukla Türk askerlerinden oluşuyordu ve çok sayıda top, mühimmat ve erzak taşıyordu. Hammude Paşa bu ağırlıkları taşımaları için orduya 10.000 deve vermişti. Bu orduda da Karamanlı Ahmed Bey bulunuyordu.⁴⁶⁹ Tunus ordusu önce Cerbe'yi geri aldı ardından Trablus'a yöneldi. Aşiret askerleriyle Tunus ordusu Trablus-Tunus sınırında Biban'da toplandı. Buradan Trablus'a yürüdü.

16 Ocak 1795 Cuma günü Trablus şehrinin batısında Mecbûde denilen yerde Tunus öncü birlikleri belirdi. Sonraki gün aynı düzlükte sayılamayacak kadar çok olan Tunus askerleri,⁴⁷⁰ develer ve atlarıyla belirdi. O kadar çoklardı ki ovadan Münşiye'ye kadar uzanıyorlardı. Kısa bir sürede Münşiye, Sahil ve Tâcûrâ herhangi bir direnişle karşılaşılmeden ele geçirildi. Diğer taraftan şehrin muhasarası devam ediyordu. Cezayirli Ali Paşa, baştan sur dışına çıkmışsa da destek kuvvet gelmeyince mecburen sur içine çekildi. Kuşatma ve karşılıklı atışlar bir süre devam etti. Ali Paşa

⁴⁶⁶ en-Nâib, **a.g.e.**, s.306-307.

⁴⁶⁷ Cezayirli Ali Paşa bazı tüccarlar ile Tunuslu bedevileri Hamude Paşa'ya karşı kışkırtıyordu. Ayrıca 1794'te içinde 75 denizci ve 200 adam olan bir Tunus gemisini ele geçirmişti. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.71.

⁴⁶⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.312.

⁴⁶⁹ en-Nâib, **a.g.e.**, s.309.

⁴⁷⁰ Fransız Konsolosu Guys, Tunus askerlerinin 30.000 civarında olduğu kaydetmiştir. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.361.

sayıca ve mühimmatça kendi askerlerinden üstün olan Tunus ordusu karşısında mukavemet edemeyeceğini anlayınca son yağmalama, gasp ve kan dökme⁴⁷¹ faaliyetini gerçekleştirip 3 gemiye şahsi mallarını ve parasını, iki gemiye de kaleden taşıdığı değerli eşyaları koyarak 19 Ocak gecesini gizlice şehri terketti.⁴⁷² Önce Derne'ye oradan da Mısır'a kaçtı.⁴⁷³ Ertesi gün Karamanlı kardeşler ve Tunuslu Mustafa Hoca, 200 askerle şehre girdi. Askerlerin topyekün şehre girmekten men edilmesi, rahatsızlığa yol açacağı için Yusuf Bey, kesesinden Tunus ordusundaki askerlere 60.000 frank vererek onları yatıştırdı ve bu karara uymalarını sağladı.⁴⁷⁴ Tunus Beyi de vezirlerinden Yusuf Hoca'yı İstanbul'a göndererek yapılan seferden dolayı özür beyan edip değerli hediyeler takdimiyle kendini affettirdi.⁴⁷⁵ Böylelikle Karamanlı Hanedanı Trablus tahtını tekrar ele geçirmiş oldu.

⁴⁷¹ Cezayirli Ali Paşa, şehri terk etmeden önce rehin tuttuğu 22 kişiyi katletmişti. Bunlar umumiyetle Trablus'taki kabile reislerinin veya eşrafın çocukları idi. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.239-240.

⁴⁷² Rossi, **a.g.e.**, s.312; Feraud, **a.g.e.**, s.362; Cezayirli Ali Paşa'dan kurtulan Yahudiler bu günü (Purim of Ali Burgul) bayram ilan edip her sene kutlama yaptı. Bkz. Shmuel Spector-Geoffrey Wigoder (Ed.), "Benghazi", **The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust**, Vol I (A-J), New York University Press, U.S.A 2001, s.109.

⁴⁷³ Ali Paşa, önce İskenderiye'ye oradan Cize'ye gitmiş ve orada Mısır Memlûk Beylerinden Murad Bey'e sığınmıştı. 6 sene Mısır'da kaldıktan sonra önce Şam'a oradan da İstanbul'a giden Ali Paşa, Payitaht'tan Mısır Valiliği fermanı elde edince 20 Ra 1217 (10 Temmuz 1803)'te İskenderiye'ye tekrar geldi. 29 Aralık 1803'te Kahire'ye gelip görevine başladı. Fransızların Mısır'ı işgali ve ardından gelen karışıklıklar sırasında vali yapılan Ali Paşa, görevine başladıktan bir ay sonra 25 Ocak 1804'te Memlûk beyleri tarafından kovulup Gazze'ye sürüldü. Gazze yolunda yaşanan bir kargaşa sırasında öldürüldü. 2 Şubat 1804 tarihli bir mektupta Ali Paşa'nın öldüğü haberi Mısır'a ulaştı. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.74-76; Bergna, **a.g.e.**, s.240.

⁴⁷⁴ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.50; Feraud, **a.g.e.**, s.363; Feraud 60.000 Venedik altını/sekin verildiğini zikrediyor. Ayrıca Fransız Konsolosu Guys'ın raporuna göre Tunus Ordusu'nun 26 Ocak'ta şehri terkettiğini söylüyor.

⁴⁷⁵ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.77.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRABLUSGARP'TA KARAMANLI İDARESİNİN İKİNCİ DÖNEMİ VE HANEDANIN ÇÖKÜŞÜ

1. Karamanlı Ahmed (II) Bey: 1795

Tunus Ordusu, Trablus'ta iken 19 Ocak 1795'te Divan'da yapılan celsede Karamanlı Ali Paşa'nın büyük oğlu Ahmed Bey'in¹ valiliği kabul edilerek kendisine biat edildi. Böylelikle kısa bir aradan sonra Karamanlı İdaresi tekrar tesis edilmiş oldu. Yusuf Bey de ordu komutanı ve veliaht olarak seçildi. Bundan sonra Kale'den, sur haricindeki bedevilerden şehri yağmalamak için gelen olursa üzerlerine ateş açılacağı duyuruldu. Tunus Ordusu'nun da Trablus'u terk etmesi gerekiyordu. Ahali rahatsız olmaya başlamıştı. Müzakereler yapılarak Tunus ordusunun sefer masrafları hesaplandı ve 160.000 Mısır mahubunu verilmesi kararlaştırıldı. Hemen Trablus, Sahil ve Münşiye ahalisinden 20.000 mahubun toplanıp peşinen verildi. Kalanı her sene taksitler halinde verilmek üzere senede bağlandı.²

Ahmed Bey valiliğe geçtikten sonra 31 Ocak 1795'te Trablus ahalisinin Bâbîâlî'ye gönderdiği mektupta, bütün bu olayların sorumlusunun Cezayirli Ali Paşa olduğu ve vilayette sayılamayacak kadar çok zulüm ve cinayetleri irtikab ettiği

¹ Ahmed Bey'in adı, bazı eserlerde "Ahmet Hamid" olarak kaydedilmişse de bu yanlıştır. Hatanın kaynağı Trablustaki yerel ağızdır. Trablus halkı mesela "Sîdî Ahmed"i "Si Hamed" şeklinde söylediği için Miss Tully gibi vilayette ikamet eden yabancılar (devlet görevlileri ya da tüccar taifesi ile bunların aileleri) yazdıkları eserlerde Ahmed ismini "Hamet" şeklinde kaydetmişlerdir. Bu da daha sonra bu eserlere istinaden yazılan kitap ve makalelerde "Ahmed Hâmid" gibi bir yanlış kullanıma sebebiyet vermiştir. "Hamet-Ahmed" kullanımı için bkz. Richard Tully (Miss Tully), *Narrative of a ten years' residence at Tripoli in Africa; from the original correspondence in the family of the late Richard Tully, Esq., the British consul. Comprising authentic memoirs and anecdotes of the reigning bashaw, his family, and other persons of distinction; also, an account of the domestic manners of the Moors, Arabs, and Turks*, London, Printed for H. Colburn, 1816, s.3-4 (Hamet Coggia-Ahmet Hoca), s.13, 32, 33, 43, 47, vd. (Hamet the Great-Ahmed el-Kebir: Karamanlı Ahmed Paşa), s.31,38, 47, 48, 82, 110, vd. (Sidy Hamet-Sîdî Ahmed: Karamanlı Ali Paşa'nın oğlu).

² Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp & Trablusgarp Tarihi*, (Ed. Ahmet Kavas), Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği Yayınları, İstanbul 2013, s.51.; Ahmed Bey en-Nâib Tunus askerine Trablusluların 100.000 mahubun-i Misri verdiğini; Mustafa Hoca'nın bu meblağdan 40.000 mahubunu askerlere dağıttığını söylüyor. Bkz. Ahmed Bey en-Nâib el-Ensâri et-Trablusî, *el-Menhelü'l-Azb fi Târîhi Trablus el-Garb*, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul) 1317, C.I, s.311.

belirtilerek Karamanlı Ahmed Bey'in şehre gelmesiyle huzur ve sükûnun avdet ettiği yazılmıştı.³

Ali Paşa, seferin başlarında Tunus'ta kalmıştı. Daha sonra 5 Nisan 1795'te bir İngiliz gemisiyle Trablus'a geldi. Başına gelen felaketler ve ailesinin zayıf duruma düşmesi nedeniyle üzüntüyle geçirdiği 1,5 sene sonunda 23 Temmuz 1796 (16.M.1211) tarihinde vefat etti.⁴

Ahmed Bey Trablus tahtına oturmuştu ama ahali kardeşi Yusuf Bey'i daha iyi tanıdıkları için bütün işlerini ona götürüyorlardı. Yusuf Bey de vilayet tahtına oturmak için o kadar mücadele ettikten sonra tahtı kardeşine bırakacak değildi. Fakat Tunus ordusu varken bir teşebbüste bulunmak tehlikeli olabilirdi. Onların gitmesini bekledi. Sonra uğruna babasına isyan ettiği ve kardeşini katlettiği tahtı ele geçirmek için fırsat kollamaya başladı. Ahaliyi kendi tarafına çekmek için de Tunus ordusuna ödenecek parayı bahane etti. Bu meblağ ahaliden tahsil edilerek vilayetin tekrar geri alınması sürecindeki yardımlarından dolayı Tunus Ocağı'na ödenecekti. Taksitler halinde yapılacak bu ödemenin teminat altına alınması için Tunuslulara senet verilmişti. Bu senetlerin altında Ahmed Bey'in imzası olduğu için Yusuf Bey, bütün sorumluluğu kardeşinin üzerine yıktı.⁵ 11 Haziran 1795'te⁶ Ahmed Bey adamlarıyla kaleden ayrılıp şehir dışına çıkmıştı. Yusuf Bey fırsatı kaçırmayarak kaleye girdi ve kardeşinin adamlarını öldürdü. Ardından kale kapılarını kapatarak top atışlarıyla tahtı ele geçirdiğini ilan etti. Ahmed Bey, abisi Hasan Bey'in başına gelen felaketin

³ Charles Feraud, **Havliyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines)**, Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Câmiatü Karyunis, III. Baskı, Bingazi 1994, s.364; Aynı vakitlerde Tunus Valisi Hammude Paşa da değerli hediyelerle vezirlerinden Yusuf Sâhibü't-Tâbi' adlı birini İstanbul'a gönderdi. Yusuf İstanbul'da Kaptan-ı Derya ile görüşerek kendi taraflarından meselenin serencamını aktararak Hammude Paşa'nın affını istedi. Kaptan-ı Derya, Karamanlı ailesinin vilayeti düşürdüğü sefil durumu delil göstererek Tunus Ocağı'nın onlara yardım etmesini yanlış bulmakla beraber neticeye ses çıkarmayarak Hammude Paşa'nın affedilmesine tavassut etti. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.315.

⁴ Hasan el-Fakih Hasan, **el-Yevmiyyatü'l-Lîbiyye**, 2 cilt, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, Merkezü Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyye, et-Tab'atü's-Sâniye, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 2001, C.I, s.669.

⁵ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.51.

⁶ Ettore Rossi, **Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974, s.314; Feraud, **a.g.e.**, s.364; Costanzo Bergna, **Trablus min 1510 ilâ 1850**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhiriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 1985, s.241.

aynısına düşer olmaktan korkarak Misrata tarafına kaçtı. Oradan da Malta'ya geçti. Valiliği bir yılı bulmamıştı.⁷

2. Karamanlı Yusuf Paşa: 1795-1832

Karamanlı Yusuf Paşa dönemi, seleflerinin dönemlerinden farklı olarak Osmanlı Devleti, Yabancı Devletler ve komşu eyaletlerle ilişkilerin çok yoğun ve karmaşık olduğu ve ayrıca iç meselelerin bütün bu ilişkilerden kuvvetli bir şekilde etkilendiği bir dönemdir. Bu yüzden selefleri olan Karamanlı Paşalar anlatılırken takip edilen “Bâbîâlî ile İlişkiler”, “Dâhilî Hâdiseler” ve “Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler” şeklindeki konu tasnifi usulü Yusuf Paşa ve oğlu Ali Paşa dönemleri için zaman zaman biraz esnetilecektir. Zira her mesele birbiriyle girift bir şekilde ilişkilidir ve bu da konu tasnifini anlaşılabilir bir noktaya sürükleyebilir. Bu açıdan bu bölümde konu tasnifinin dışına çok fazla çıkmadan kronolojik bir usul takip edilecek, önemli konular ayrı başlıklar altında bu kronoloji içerisinde anlatılacaktır.

2.1. Yusuf Paşa'nın İlk Dönemi (Trablusgarp Tahtına Oturmasından Viyana Kongresine Kadar): 1795-1815

Yusuf Paşa dönemini bariz bir şekilde ikiye ayıran şey 1815'te yapılan Viyana Kongresi olmuştur. Bu tarihe kadar Yusuf Paşa neredeyse müstakil bir melik gibi davranırken kongre sonrası Avrupa'da oluşan yeni dengeler dolayısıyla politikasını değiştirmiş ve Osmanlı Devleti'ne yaklaşmıştır. Kendisinin bir Osmanlı valisi olduğunu hatırlayarak devletin gücünü arkasında hissetmek istemiştir.

⁷ Ahmed Bey en-Naib, her sene Şaban ayında evliya ziyareti için valinin Tâcûrâ'ya gitmesinin âdet olduğunu; bu sebeple 1210 Şabanında (Şubat 1796) Ahmed Bey'in Tâcûrâ'ya gitmek için kaleden çıktığı sırada Yusuf Bey'in kaleyi ele geçirdiğini yazıyor. Buna göre Ahmed Bey'in Dayılığı bir seneyi biraz aşmış olur. Fakat Miss Tully, Trablus'tan aldığı haberlere göre 30 Nisan 1795 tarihinde Cebelitarık'ta yazdığı mektubta Yusuf Bey'in tahtı ele geçirdiğini; kardeşi Ahmed Bey'in de Derne'ye gitmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Buna göre evliya ziyareti 1210 Şabanında değil 1209 Şabanında (Şubat-Mart 1795) gerçekleşmiş olmalıdır. O zaman Ahmed Bey'in valiliğinin 3 ayı bulmadığını söyleyebiliriz. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.316; Richard Tully (Miss Tully), **a.g.e.**, s.361-362.

2.1.1. Yusuf Bey'in İlk İcraatları ve Trablusgarp Beylerbeyliği'ne Tayini

İngiliz Konsolosu Simon Lukas'ın verdiği bilgilere göre Ahmed Bey, eğlenceye düşkün birisi idi ve vilayet işlerini ihmal etmeye başlamıştı. Kardeşi Yusuf Bey ise onun tam aksi karakterdeydi. İçki ve sigara içmez, işlerini ciddiyetle takip ederdi. Ayrıca uzun yıllar medresede eğitim görmüştü. Vilayet dâhilinde ahali arasında uzun yıllar ikameti sebebiyle onların gönlünde hususi bir yere sahip olmuştu. Ahali kendisini çok seviyordu. Bu yüzden vilayet idaresini ele geçirmesi çok sürmedi.⁸

11 Haziran 1795'te tahtı ele geçirdiğinde kardeşi Ahmed Bey, kaleye dönüp mukavemet edecek gücü kendinde göremedi ve Münşiye'de Seydî Sayd Türbesi'ne sığındı. Sonra Misrata taraflarına geçti. Bu sırada Yusuf Dayı, Fransız konsolosu Guys'ın tavsiyesiyle yeni bir iç savaştan korkarak kardeşi Ahmed Bey'e Bingazi, Derne ve Evcile mntıkasının kaidliğini (Berka Kâidliği) teklif etti. Ahmed Bey bu teklifi kabul ederek görev yerine gitmek için bir gemiye bindi. Fakat bindiği gemi fırtına sebebiyle Malta açıklarına sürüklendi. Malta'da 3 ay kalan Ahmed Bey, fikrini değiştirerek Tunus'tan siyasi sığınma talep etti. Komşu vilayetlerdeki taht mücadelelerinde başarısız olanların ilk sığınağı olan ve bu sürgünleri bir koz olarak elinde tutmayı itiyat edinen Tunus Ocağı, Ahmed Bey'in bu talebini olumlu karşılayınca o da Tunus'a geçti. Trablus tahtındaki hakkından vazgeçmeyeceğini göstermiş oldu.⁹

Yusuf Dayı, vilayet tahtına oturur oturmaz ahaliden aldığı mahzarla beraber bir miktar değerli hediyeği Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa aracılığıyla Payitaht'a göndererek Beylerbeylik talep etti.¹⁰ 4 Kasım 1796 tarihinde Amerika ile yaptığı antlaşma metninin altında "Vezir-i Zamir Yusuf Paşa"¹¹ şeklinde imzası bulunmasını

⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.314.

⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.373; Rossi, **a.g.e.**, s.314; Bergna, **a.g.e.**, s.241; Bergna, diğer iki yazardan farklı olarak Ahmed Bey'in Malta'dan Türkiye'ye gittiğini belirtmiştir.

¹⁰ Aziz Samih İltar, **Şimâlî Afrika'da Türkler**, 2 cilt, Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1937, C.II, s.235.

¹¹ Hunter Miller (Ed.), **Treaties and Other International Acts of the United States of America**, Vol.2, Documents 1-40: 1776-1818, United States Government Printing Office, Washington 1931, s.361 (orijinal metin), s.366 (İngilizce tercümesi - Jussuf Bashaw).

dikkate alırsak Payitaht'tan talebi kabul edilerek 1795 yılı sonlarında yahut 1796 yılı içinde Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa oldu.¹²

Yusuf Paşa ilk olarak vilayetin tahkimatına ihtimam gösterdi. Acilen şehrin savunmasını iyileştirme yoluna gitti. 1791-1793 yılları arasındaki kardeş kavgaları, 1793-1795 yılları arasındaki kuşatma ve önceki valilerin ihmali sonucu şehrin müdafaa sistemleri zayıflamış, şehir savunmasız hale gelmişti. Ayrıca bu savaşlar döneminde kale ve çevresi çok zarar görmüştü. 1795 Aralık ayında, Hıristiyan mezarlığının bitişiğinde, İspanyol burcunun yakınındaki Fülful kapısından başlanarak surlar onarılmaya başlandı. 1796'da ise toplam 70 top savunma noktalarına dağıtılarak şehrin muhafazası takviye edildi.¹³ Trablus Kalesi, Cezayirli Ali Bulgur'dan sonra artık ikamete elverişli olmaktan çıkmıştı. Yusuf Paşa itimad ettiği konsoloslara bir çağrı yapmak zorunda kaldı. Onların desteğiyle bazı ev eşyaları toplandı. Ayna, koltuk, sedir, şamdan gibi gerekli birçok eşya konsoloslardan temin edilerek kale tefriş edildi.¹⁴

1797 Nisanında Yusuf Paşa'nın Beylerbeyliği "*işbu sene-i mübareke (1211) şevvalü'l-mükerreminin dördüncü gününde vuku bulan tevcihat-ı hümayunumda eyalet-i merkume kemâkân uhde-i dirayet ve ihtimamına ibkâ ve takrir olunmakla*" ifadesiyle yenilendi. Bu ibka/vazifede kalma fermanında Sultan III. Selim, Yusuf Paşa'dan Trablusgarp Ocağını, Tunus ve Cezayir Ocakları gibi mamur bir hale getirmesini istemişti. Bunun için Yusuf Paşa'nın talep ettiği bazı mühimmatla beraber Ocağa 28 toplu bir korsan fırkateyni de ihsan edildi. Yine bu belgede Rusya ve Avusturya devletleri ticaret gemilerine saldırılmaması gerektiği bildirilmiş ve bu hususta daha önce gönderilen emirlere aynen itaat edilmesi vurgulanmıştı.¹⁵

Trablusgarp Ocağı vekilleri bu süreçte İstanbul'da idi. Ahalinin mahzarı, Yusuf Paşa'nın mektubu ve talep ettiği mühimmat vs. defteri ile Ocağın gönderdiği

¹² Dubrovniklilerin Trablus korsanlarından şikâyetçi olduğu dönemde Payitaht'tan gönderilen bir hükümde Yusuf Paşa'nın bu hususta daha önce Evasıt-ı R 1211 (13-23 Ekim 1796) tarihinde uyarıldığı belirtilmiştir. Bu bilgi dikkate alınınca bu tarihte yani Ekim 1796'da Karamanlı Yusuf'un Trablusgarp Beylerbeyi olduğu teyid edilmiş olur. Bkz. BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 204/98, Evâil-i Za 1212 (17-27 Nisan 1798).

¹³ Rossi, **a.g.e.**, s.315.

¹⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.373.

¹⁵ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 203/500, Evasıt-ı L. 1211 (8-18 Nisan 1797).

değerli hediyeleri İstanbul'a götürmüşlerdi. Gerekli işlemler tamamlandıktan sonra Padişah'ın Ocağa hediye ettiği gemiye ilaveten bir gemi de kendileri satın alan Ocaklılar, Payitaht'tan verilen alet-edevat ve mühimmatı bu iki gemiye yüklediler ve Trablus'a geri döndüler. Dönüş yolunda karınlarını doyurmaları için kendilerine bazı yiyeceklerle beraber 150 okka zeytinyağı da verilmişti.¹⁶

Yusuf Paşa'nın Beylerbeyiliği bu tarihten sonra 3 senede bir yenilenmiş¹⁷ ve son yenileme 1831 yılında gerçekleşmiştir. Bu süreçte ibka fermanını getiren Mehmed Rüstem Ağa, Yusuf Paşa'ya Bâbîâlî'nin emir ve nasihatlerini de iletmiştir.¹⁸ Her yenileme sürecinde de Ocağın talep ettiği mühimmat ve alet-edevat genellikle biraz kısıntı yapılarak Kaptan-ı Derya vasıtasıyla Ocağa gönderilmiştir.¹⁹

2.1.2. Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

Yusuf Paşa merkezden başlayarak vilayeti mamur etmeyi düşünüyordu ama bu işler için vilayet hazinesinde hiç para yoktu. Arka arkaya gelen iç karışıklıklar sürecinde vilayet mali müzayaka içerisine girmişti. Paşa yapacağı tamirat ve tahkimatı finanse edebilmek için yabancı devletlerin Trablustaki konsoloslarını sıkıştırmaya başladı. Tahta yeni geçtiği için daha önce yapılan muahedelerin yenilenmesini istiyor ve bu yolla bir tahsilat umuyordu. Ayrıca senelik haraçlarını ödemeleri hususunda da konsolosları tazyik ediyordu. Paşa'nın davetine ilk icabet eden ve haraç veren devlet İspanya oldu. Ardından Venedikliler, Trablustaki Tuz inhisarları için Amiral Condulmer vasıtasıyla Yusuf Paşa'ya 100.000 kuruş verdi.²⁰

İsveç, Hollanda ve Danimarka ise haraç ödeme işini ağırdan almıştı. Buna kızan Yusuf Paşa korsanlara yol verdi ve kısa zamanda İsveç ve Danimarkaya ait birer gemi ele geçirildi. Danimarka hemen Orta Akdeniz'deki küçük donanmasına bir emir verdi. Kaptan Fisker komutasındaki Thetis firkaesi ve birkaç küçük gemi Trablus önlerine geldi. Yusuf Paşa, Danimarkalılardan daha önce yapılmış olan antlaşmadaki yıllık haracın ve ayrıca hediyelerin verilmesini istedi, fakat talebi reddedildi. Bu süreçte Danimarkalılar İstanbul'daki maslahatgüzarları aracılığıyla

¹⁶ BOA, **C.BH**, 10384, 26 Şevval 1211 (24 Nisan 1797).

¹⁷ BOA, **C.DH**, 1092, 10518.

¹⁸ BOA, **HAT**, 33838-A, 1-3, 4.C.1247 (10 Kasım 1831).

¹⁹ BOA, **HAT**, 56998, 57095, ty.

²⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.373; Mikaki, İspanya'nın 12.000 kuruş gönderdiğini belirtiyor.

Osmanlı Devleti'nden Trablusgarp Beylerbeyi'ni yola getirmesini istediler. Payitaht da Danimarkalıların şikâyetlerini dikkate alarak Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa'ya bir emir gönderdi. Buna göre, Payitaht Osmanlı Devleti ile Danimarka Devleti arasında Haziran 1762'de imzalanan antlaşmanın "Cezayir ve Tunus ve Trablus Ocaklarıyla Danimarka Kralı beyninde karar-dade olan mevadd-ı dostluk düstûru'l-amel tutulmak için taraf-ı Devlet-i Aliyye'den himaye oluna ve hilafı zuhurunda Devlet-i Aliyye'nin hükmü ocağ-ı mezkûrûna nâfiz ve cârî olmağla mehmâ-emken ıslah-ı zâtü'l-beyne himmet buyurula" şeklindeki 16. maddesine atıf yaparak bir süredir savaş halinde olan Danimarkalılar ile Trablusgarp Ocağı'nın arasını bulmak istedi.²¹

Payitaht'ın bu nasihat ve antlaşmaya teşvik edici fermanının Trablusgarp'a vaktinde ulaşip ulaşmadığını bilemiyorsak da Danimarka Hükümeti, bu süreçte güç kullanmadan Yusuf Paşa'nın yola gelmeyeceğine kâni olmuştu. Fermanın yazıldığı tarihten bir ay kadar sonra Afrika sahillerindeki donanmasının başına Kaptan Bille'yi atayarak Trablus'a gönderdi. Kaptan Bille, 16 Mayıs 1797'de²² kendisine mukabele etmek için Trablus limanından çıkan korsan gemileriyle yaptığı savaşta büyük bir başarı kazandı. Bunun üzerine 31 Mayıs 1797'de Danimarka ile Trablus arasında yeni bir barış antlaşması yapılması kararlaştırıldı.²³ Antlaşma yapılıncaya ödenmesi usul haline gelen 70.000 kuruşluk haracı, Danimarka hemen ödedi. Antlaşma tasdik edilince Paşa'nın vezirlerine 3.000 kuruş daha verildi. Ayrıca bu haracın dışında Trablus'a her dört senede bir 14.000 kuruş değerinde hediye gönderilmesi için Paşa'nın Danimarka'ya heyet yollamasına müsaade edildi.²⁴

1212/1797-1798 yılında Yusuf Paşa, İsveç konsolosundan 100.000 frank peşin ve senelik 8.000 frank vermesini istemiş; fakat konsolos bu teklifi reddetmişti. Bunun üzerine Yusuf Paşa, korsan gemilerini göndererek İsveçlilerin yedi adet ticaret gemisini ele geçirdi. İsveç Hükümeti ise o sırada Mısır'da olan Napolyon

²¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 203/499, Evasıt-ı L. 1211 (8-18 Nisan 1797).

²² Rossi, **a.g.e.**, s.316.

²³ C. Rise Hansen (Der.), **Sources of the History of North Africa, Asia and Oceania in Denmark**, (Ed. Danish National Archives), (Danca'dan İngilizceye Çev. Mogens Moeller vd.), München, New York, London, Paris, K.G. Saur Publishing, 1980, s.228.

²⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.376; Ömer Ali b. İsmail, **İnhîyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fi Libya, 1795-1835**, Mektebetü'l-Fercânî - Trablus, Beyrut, 1966, s.410-411, Ek-14; Ömer Ali'nin eserinde verdiği bu antlaşma metni tercümesinin tarihi 29 Mayıs 1797'dir.

Bonapart'a sığındı. Onun gönderdiği bir memur vasıtasıyla 1213/1798-1799'da İsveçliler Trablusgarp Ocağı ile anlaştılar. Bu antlaşma ile İsveç Hükümeti, Ocağın şartlarını kabul ederek bir defalık 80.000 frank ve senelik 8.000 frank ödemeyi kabul etti. Antlaşma neticelenince ele geçirilen İsveç gemileri ve İsveçli esirler salıverildi.²⁵

Hollanda gemileri için tehditler başlayınca Hollanda konsolosu Kauper, Paşa'nın taleplerine bir sınır koymak için devletinden bir donanma göndermesini istedi. Fakat ülkesi bu sırada İngiltere ile savaş halinde idi. Mecburen Yusuf Paşa'nın istediği haracı vermeyi kabul etti.

Yusuf Paşa Dubrovniklileri de tazyik ediyordu. Trablus korsanları Selanik'ten Fransa'ya giden bir Dubrovnik gemisini ele geçirmişlerdi. Fransız konsolosu aracı olunca Yusuf Paşa Dubrovnik gemisini bıraktı; fakat onlara bazı şartlar koştı. Buna göre Dubrovnikliler iki senede bir 8.000 kuruş verecekler ve ayrıca her sene 6.000 kuruşluk gemi kerestesi getireceklerdi. Altı ay içerisinde bu hususta taahhüt vermezlerse gemileri bulunduğu yerde zabtedilecekti. Yusuf Paşa'nın bu tehditlerinden korkan Dubrovnikliler meseleyi Payitaht'a taşıdı. Payitaht, Dubrovniklilerin Sultan Orhan zamanından beri Osmanlı Devleti'ne tabi cizye-güzar tebaa olduğunu ve karşılıklı antlaşmalarla Akdeniz ticaretlerinin emniyete alındığını belirterek bu antlaşmalara aykırı olarak gemilerine saldırılmaması ve tebaasının esir edilmemesi hususunda Yusuf Paşa'yı sert bir şekilde uyardı.²⁶ Yusuf Paşa sözle payitahtın emirlerine uyacağını bildirirken fiilen yaptığı ısrarcı oluyordu.²⁷ Neticede Dubrovnikliler, Paşa'nın tehditlerinden korkarak antlaşma yoluna gittiler.

²⁵ en-Nâib, **a.g.e.**, s.317-318; Nehicüddin Efendi, İsveç gemilerinin geri verilmediğini sadece 120 esirin serbest bırakıldığını söylüyor. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.53.

²⁶ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 204/98, Evâil-i Za 1212 (17-27 Nisan 1798).

²⁷ 1801 yılında Payitaht'tan Yusuf Paşa'ya aynı hususta tekrar bir emir gönderilmiş olması Yusuf Paşa'nın talebinden vazgeçmediğini göstermektedir. Bkz. BOA, **HAT**, 1481/23, Evâhir-i S 1216 (2-12 Temmuz 1801).

Tablo 9: Yusuf Paşa'nın Trablusgarp Valiliği'nin ilk yıllarında yabancı devletlerden tahsil ettiği aidat²⁸

İspanya	41.000 kuruş ²⁹
Napoli	5.000 kuruş
Venedik	23.000 kuruş
Amerika	49.000 kuruş
Ragusa (Dubrovnik)	4.000 kuruş
Danimarka	97.000 kuruş
İsveç	77.000 kuruş +26.000 kuruş değerinde savaş alet-edevatı.
Toplam	322.000 kuruş

2.1.2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali ve Bu Süreçte Karamanlı Yusuf Paşa'nın Tarz-ı Siyaseti: 1798-1801

1789 Devrimi'nden sonra Fransa'da sular durulmuyordu. Monarşi devri ihtilalle birlikte bitirilince Fransa'da arka arkaya Meşrutiyet Dönemi (1789-1792), Cumhuriyet Dönemi (1792-1795), Direktuvar Hükümeti Dönemi (1795-1799) ve Konsül Hükümeti Dönemi (1799-1804) yaşandı. Bu süreçte Korsika asıllı genç subay Napolyon Bonapart askeri başarılarıyla hızlı bir şekilde sivrilerek 1793'te Toulon'u İngiliz-İspanyol ittifakından geri aldığı için rütbesi yükseltildi. 1795 yılında Direktuvar Hükümeti tarafından Paris'teki ayaklanmaları bastırmakla görevlendirildi.

²⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.316; Feraud, **a.g.e.**, s.376; Yusuf Paşa bu meblağları üç seneden az bir zamanda tahsil etmişti.

²⁹ Bu kuruş tabirinin Osmanlı parasıyla karıştırmamak gerekir. Buradaki kuruş, piastre denilen İspanyol parasıdır.

Buradaki başarılarından dolayı rütbesi tekrar yükseltildi ve nihayet 1796'da Fransız Devrim Savaşları'nda³⁰ İtalyan Cephesi komutanlığına atandı. Avusturya, Prusya, İngiltere ve Sardinya-Piyemonte Krallığı'nın oluşturduğu I. Koalisyon karşısında zafer kazanan Napolyon, Kuzey İtalya'yı tamamen ele geçirdikten sonra Viyana üzerine de yürüdü. Avusturya antlaşma yapmaya mecbur oldu. 18 Ekim 1797'de yapılan Campo Formio Antlaşması'yla³¹ Venedik toprakları Fransa ve Avusturya arasında paylaşıldı.³² Venedik şehri ve körfezi ile Adige nehrine kadar olan Dalmaçya kıyıları Avusturya'nın payına düştü. Venedik'e ait Yediada ve Arnavutluk kıyılarındaki bazı limanlar ise Fransa'ya verildi. Böylelikle Fransa ile Osmanlı Devleti tarihte ilk defa ortak sınıra sahip oldu.³³ İtalya seferinden başarıyla dönen Napolyon, Fransa'da büyük bir kahraman olarak karşılandı. Kendisine hemen İngiltere üzerine yürümesi emri verildi. Napolyon, denizde İngilizlere karşı bir üstünlük sağlayamayacağını düşünerek İngiltere'ye karşı dolaylı bir strateji izlemeyi tercih etti. Ona göre, Uzakdoğu ticaret yolunun kesilmesi İngiltere'ye büyük zarar

³⁰ Fransız Devrim Savaşları 1792-1802 yılları arasında Fransız Devrim Hükümeti ile Avrupalı devletler arasında yaşanan çatışmalardır. Bu süreçte Fransa pek çok devletin ittifak ederek oluşturduğu koalisyonlara karşı savaşmıştır. İngiltere her zaman bu koalisyonların baş aktörü olmuştur.

³¹ Bazı tarihçiler bu anlaşmanın imzalandığı tarihi (1797) bir dönüm noktası kabul edip bundan sonra "tarih-i cedid" in başladığını kabul etmişlerdir. "Tarih-i cedid" ifadesi, devletler arasında kurulan ittifakların, çıkarlar söz konusu olunca kolayca bozulup yeni ittifaklara yelken açıldığı; kısacası diplomasinin olabildiğince hızlandığı bir sürece işaret eder. Osmanlı Devleti açısından da bu tarih, "eman"a dayalı dış politikanın terkedildiği ve Avrupa tarzı eşit şartlarda karşılıklı diplomatik ilişkilerin geliştirilmeye başlandığı; diğer bir tabirle Avrupa devletlerinin artık ittifak kurulabilecek partnerler hâline geldiği yeni bir döneme girişi temsil eder. Aslında bu sürecin ilk adımı Paris'te ilk daimi büyükelçiliğimizin açıldığı 1793'te atılmıştı; fakat Osmanlı Devleti eşitlik, ülke bütünlüğüne saygı ve mütekâbiliyet esaslı dış politikaya ancak 1797 sonrası şartlarda geçebildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Eman Sistemi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara: 5-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler), TTK Basımevi, Ankara 1999, s.3-11; Kemal Beydilli, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, s.35-43; Halil İnalçık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, s.XIII-XVIII.

³² Bu husus Osmanlı belgelerine "Venedik memâliki mukâsemesi" olarak yansımış ve Avusturya'ya geçen topraklar münasebetiyle Venedik'in Trablusgarp'a her yıl ödediği 3.500 sekinin (Venedik altını) artık Nemçe tarafından ödenmesi istenmiştir. Bkz. BOA, **HAT**, 59030, 1503/1.

³³ Stanford J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s.329-330; Mustafa Nuri Paşa, **Netâycü'l-Vukû'ât I-IV**, (İndeksli Tıpkıbasım), Yay. haz. Yılmaz Kurt, TTK, Ankara 2014, s.412.

verecekti. Bu amaçla hükümetine Mısır'ın işgalini teklif etti. Bu konuda Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand da onu destekledi.³⁴

Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nden (1520-1566) beri çoğu zaman Fransa ile dostluk ilişkisini devam ettirmişti. III. Selim, 1789'da tahta oturduktan kısa bir süre sonra Fransa'da ihtilal olmuş ve ihtilalin etkileri ortaya çıkmaya başladıktan sonra Avrupa devletleri Fransa'ya düşmanlık etmeye başlamıştı. Sultan Selim, Fransa'yla iyi geçinmek istese de Avrupa'daki dengeleri gözeterek yeni Fransız hükümetini tanımakta acele etmemişti. Önce Avrupa devletlerinden birinin tanınmasını bekledi. 1794 yılında Prusya, Fransa Cumhuriyeti'ni resmen tanıyınca Sultan Selim de yeni Fransız Hükümeti'ni resmen tanıdı. Bu süreçte Fransa'dan İstanbul'a elçi olarak 12 Nisan 1795'te Raymond Verninac gönderildi.³⁵ Verninac'ın ayrılışından sonra General Aubert Dubayet, Fransız Sefiri oldu. Aralık 1797'de vefatının ardından ise Pierre Ruffin, maslahatgüzar olarak İstanbul'da Fransa'yı temsil etti.³⁶

2.1.2.1.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali

Fransızların Venedik topraklarındaki hâkimiyeti ve Osmanlı sınırına yerleşmeleri ile beraber Sırlar, Hırvatlar ve Rumlar arasında ihtilal fikirleri yayılmaya başlamıştı. Bölgedeki Osmanlı valileri bu süreçten rahatsız olarak Payitaht'ı gelişmelerden haberdar ediyorlardı. Mora Valisi Hasan Paşa'nın raporlarında ahali arasındaki huzursuzluktan bahseden ve Fransa'nın Girit ve Mora'ya yerleşme amacında olduğuna dair bilgiler vardı. Bâbıâlf'deki Rus elçisi de Osmanlı hükümetine, Fransızların Toulon ve Marsilya'daki sefer hazırlığı yaptığını ve bu hazırlığın Mora için olabileceğini söylemişti. İstanbul'daki Fransız elçisi Ruffin ise bütün bu iddiaları reddediyor, seferle ilgili bilgisi olmadığını söylüyordu.³⁷ Paris'teki Osmanlı elçisi Seyyid Ali Efendi de Fransızların tedbirli davranmalarından dolayı Mısır'a yapılacak seferi İngiltere'nin elindeki Cebel-i Tarık'a yahut Sicilya'ya

³⁴ İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, TTK Basımevi, III. Baskı, Ankara 1999, s.175-177.

³⁵ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, (2008-II), s.144-145.

³⁶ Soysal, **a.g.e.**, s.150, 173.

³⁷ Kamil Çolak, **a.g.m.**, s.146.

yapılacak diye Payitaht'a bildirmişti.³⁸ Toplanan diğer veriler de değerlendirildiğinde Payitaht, İngiltere ve Malta dışında seferin muhtemel hedefinin Mora, Girit, Kıbrıs ve Mısır gibi Osmanlı topraklarından biri olabileceği konusunda endişelenmeye başladı.

Osmanlı Devleti meseleyi anlamaya çalışırken Napolyon 19 Mayıs 1798 tarihinde L'Orient adlı gemiye binerek donanmasıyla Toulon'dan denize açıldı. Fransız donanması önce Malta adasına yöneldi. 12 Haziran 1798'de adayı işgal eden Napolyon, Malta Şövalyelerinin idaresine son verdi ve burada bulunan 700 kadar Müslüman esiri serbest bıraktı.³⁹ 1798 Temmuz başlarında İskenderiye önlerine gelen Fransızlar, Napolyon önderliğinde 25 Temmuz'a kadar İskenderiye ve Kahire'deki savaşları kazanarak Mısır'ı işgal etti.⁴⁰ Napolyon Bonaparte bu işgali, Memlûk beylerine hadlerini bildirmek gerekçesiyle yaptıklarını söylüyordu. Kendisinin işgalci olarak değerlendirilmemesini istiyor ve Mısırlılara kendisini Müslüman gibi göstermeye çalışıyordu. İslam dini, Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında övgü dolu sözler sarfetmekten çekinmiyordu.⁴¹ Ayrıca işgal gerekçesi olarak Memlûk beylerini suçlayan bir beyanname de yayınlamıştı.⁴² Payitaht ise,

³⁸ Nihat Karaer, "Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri", **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, C.XXXI, S.51, Ankara 2012, s.77.

³⁹ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, s.412; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.219; Bonapart hemen bu haberi Garp Ocakları Valilerine iletmişti. Zira esirlerin çoğu Garp Ocakları tebaasıydı ve bu hareketiyle Bonapart, yapacağı Mısır seferi öncesinde Müslümanların desteğini kazanmaya çalışıyordu.

⁴⁰ Kölemen Beyleri, Fransızlardan bihaber idiler ve kendilerine fazla güveniyorlardı. Bu sebeple gerekli savunma tedbirleri alınmamıştı. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.219-221.

⁴¹ Ahmet Kavas, **İki Din Arasında Fransa**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.187-193.

⁴² Beyannamenin özeti: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'tan başka tapacak yoktur ve onun evladı ve ortağı yoktur. Uzun zamandan beri Mısır'a musallat olmuş olan Beyler, Fransız milletini hakir görüp şerefini lekelemekte ve tüccarlarını birçok zarara uğratmaktadırlar. Şimdi onların sonu gelmiştir. Ne yazık ki bunca zamandan beri Kafkas dağlarından getirilmiş kimselerden kurulu bu Memlûk sürüsü dünyanın bu en güzel yerini çoktan beri zulüm içinde tutuyordu. Fakat her şeye kâdir olan Allah artık bu hükümdarlığın son bulmasını emretmiştir. Ey Mısırlılar! Size benim buraya dininizi yıkmak için geldiğim söylenecektir. Bu açık bir yalandır. Müttegallibelere benim buraya onlar tarafından gasbedilmiş haklarınızı size iade için geldiğimi, memlûklerden daha fazla Allah'a ve peygamber Muhammed ile hayranlığımı celbeden Kur'an'a hürmet ettiğimi söyleyiniz. Onlara Allah'ın huzurunda bütün insanların eşit olduğunu aralarında ancak akıl, fazilet ve bilgi bakımından fark bulanabileceğini ifade ediniz. Nerede verimli toprak varsa memlûklere aittir. Eğer Mısır toprağı onların çiftliği ise Allah'ın bunu onlara verdiğine dair tapu senedini gösterebilirsiniz. Fakat Allah adil ve merhametlidir. Onun yardımıyla hiçbir Mısır'lı önemli memuriyetlerden uzak tutulmayacak herkes en yüksek mertebelere yükselebilecektir. Ey Şeyhler, imamlar, çorbacılar ve memleketin ileri gelenleri! Halka deyin ki, Fransızlar halis Müslümanlardan sayılırlar. Bunun ispatı Fransızlar, hristiyanları Müslümanlarla daima savaşa kışkırtan Papa'nın taht kurduğu Roma'ya varıp tahrip etmişlerdir. Sonra Malta adasını alarak

Mısır'ın işgalini, takriben bir ay sonra haber almıştı. Aşağıdaki belge Payitaht'ın ve Sultan III. Selim'in bu süreçteki durumunu bariz bir şekilde göstermektedir.⁴³

“Sen ki Kaimmakam Paşasın, Sadrazam İzzet Mehmed Paşa makam-ı sadarete geldiğinden beri memalik-i İslamiye'nin hıfz u hırâsetini dâima kendisine tenbih ve mekr-i a'dâdan gâfil olmamağı te'kid eyledikçe tama'-ı hâmindan kendi maslahatına bakıp Francalu hıncır-ı bî-dînlerinin suikasdlarından kemâl-i gaflet ve adem-i teccüssünden nâşî habîr olamayıp ve ahali-i Mısır'ı dahi mukaddemce âgâh edemeyip hasbünallah vak'a-i tahammül-güdâzın vukuundan bir mâh sonra haber-i masûbet-eseri vâsıl-ı sâmia-i şâhânem oldukça teessûf ve gayretimden bükâ ile hâb u râhat haram olup derhâl makâm-ı sadaretten azl ve yerine Erzurum Valisi Yusuf Paşa'yı nasb eyleyip Âsitane-i Saadetime gelince seni kaimmakam nasb ve tayin eyledim. İmdi Francalı bî-îmânlar ile gaza eylemek cümle ehl-i îmâna vâcib ve eyâdî-i menhûse-i kâfirânelerinden ol emkine-i mübârekeyi istihlâs ve ehl-i İslâm'a eyledikleri ihânet ve gadrin intikâmını almak zimmet-i velâ-himmet-i tâcdârâneme farz-ı ayn olmağla sadrazam gelince asla te'hîr eylemeyip berren ve bahren tedârükât-ı kaviyye ile üzerlerine varılıp mütevekkilen alellâh ve mütevevssilen bi-rûhâniyet-i habîbullâh iklim-i Mısır'ı vücûd-i nekbet-âlûdularından tathîr eylenen tariki ne ise ulemâ-yı ızâm ve ricâl-i devletim ve ocaklarım ricali kullarımla söyleyip ve Francalıya seferim olduğunu kâffe-i ehl-i imana taraf taraf bildirip geceyi gündüze katarak ahz-ı intikama sa'y-i mâlâ-kelem eylesin ve sâir memalik-i İslâmiye ve hudûd-ı hâkâniyeyi dahi mekr ü şerr-i a'dâdan muhafaza ve semt semt askerler ve mühimmatlar irsâl birle daima mütebassırâne hareket ve sekene-i Âsitane-i aliyemin akvât-ı yevmiyelerine ve ibâdullahın her hususuna sadrazam gelince be-gâyet dikkat ve sa'y u gayret eylesin. Göreyim seni Hudâ-yı Mûteâl her hâlde tevfiât-ı aliyyesin vefik eyleyip a'dâdan ahz-ı intikama muvaffak eyleye âmîn. 20 Ra 213 (1 Eylül 1798).”

Yukarıdaki belgede “dinsiz hıncırlar” olarak geçen Fransızların Mısır'ı işgali⁴⁴ haberinin akabinde Payitaht tarafından Mısır Valisi Ebubekir Paşa'ya ve Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'ya düşmana mukabele ve İslam topraklarını müdafaa etme emri verildi ve ayrıca her tarafa özellikle deniz kıyıları ve boğazların

Müslümanlarla savaşı bir din borcu sayan şövalyeleri oradan kovmuşlardır. Bununla beraber İslam Padişahı Fransızların hakiki dostu olup düşmanına düşmandır. Ne mutlu bizimle zaman geçirmeden birleşecek Mısır halkına ki, onların geleceği daha iyi olacak itibarları yükselecektir. Fakat memlûklere katılanların ve onlara bizimle savaş yapmak üzere yardım edenlerin vay haline! Onlar için hiçbir kurtuluş yolu yoktur. Dünyadan vücutları silinecektir.” Bkz. Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, C.11, s. 269-270; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.224-225.

⁴³ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, Defter: 207, s.1; Burada ayrıca Fransızlara karşı harb için Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi'den alınan fetvalar ile süreçle ilgili önemli tarihler kaydedilmiştir. Buna göre, “Francalı'nın İskenderiye'yi istilası”, 18.M.1213 (2 Temmuz 1798); “Mısır'a duhûlü”, 3.S.1213 (17 Temmuz 1798) ve “ilan-ı harb için hatt-ı hümayun suduru”, 21.Ra.1213 (2 Eylül 1798) tarihindedir.

⁴⁴ Dönemin şahidi yerli bir Arab'ın gözünden Fransızların Mısır'ı işgalinin nasıl görüldüğünü anlamak için bkz. Abd al-Rahman al-Jabarti, **Al-Jabarti's Chronicle of the First Seven Months of the French Occupation of Egypt**, Muharram-Racab 1213/15 June-December 1798, (Ed. ve Çev. Shmuel Moreh), Leiden: Brill 1975; Eserin Arapça tam nüshası için bkz. Abdurrahman b. Hasan Burhanüddin el-Cebertî, **Acâibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr**, Thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim; Tkd. Abdulazîm Ramazan), Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1997-1998; Bu eseri Sultan III. Selim, Hekimbaşısı Mustafa Behcet Efendi'ye tercüme ettirmiştir. Bu tercüme “**Mazharu't-takdîs bi-hurûci tâifeti'l-Fransîs**” adıyla bilinir.

muhafazasıyla görevli olanlara emirler gönderilip memleket topyekün savaş durumuna geçirildi.⁴⁵

Bu süreçte Napolyon⁴⁶ ordusuyla Mısır'ın içlerine hareket etmiş ve donanmasını Abukır limanında bırakmıştı. İngiliz Amirali Horatio Nelson, Akdeniz'de bir süredir Fransızların peşindeydi. Fransız gemilerinin Abukır limanında savunmasız bir halde olduğunu görünce 1 Ağustos 1798'de saldırıya geçti. Fransız donanmasının büyük bir kısmını tahrip edip batırdı. Bundan sonra Napolyon'un Fransa ile irtibatı kesilerek bir nevi Mısır'a hapsedildi.⁴⁷ Sultan Selim de Amiral Nelson'un zaferinden bir ay sonra 2 Eylül 1798'de Fransa'ya resmen savaş açtı.⁴⁸ Savaş ilanının ardından gerekli hazırlıkları tamamlayan Payitaht, Nisan 1799'da da Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'yı Serdar-ı Ekrem tayin ederek tam yetkiyle Şam üzerine göndermeye karar verdi. Zira Fransızlar bazı urban ve kıbtîlerin de yardımıyla Gazze ve Yafa'yı ele geçirmişti. Payitahta göre, Fransızlar'ın Haremeyn'e (Mekke ve Medine şehirleri) saldırması da ihtimal dâhilindeydi ve kendilerine engel olunmazsa bütün İslam topraklarını ele geçirmeye çalışabilirlerdi.⁴⁹

Osmanlı Devleti bir taraftan kendi iç tedbirlerini alırken diğer taraftan da 23 Aralık 1798'de Rusya, 5 Ocak 1799'da İngiltere ve 21 Ocak 1799'da da Sicilyateyn ile Fransa'ya karşı ittifak yaptı.⁵⁰ Aynı zamanda beylerbeyi, sancakbeyi gibi idarecilerine de emirler göndererek Fransızlara karşı alınacak tedbirleri bildirdi ve müttefiklerine gerekli kolaylığın gösterilmesini istedi. Müttefik donanmalarıyla birleşen Osmanlı Donanması da Akdeniz'e açılıp Napolyon'un ele geçirdiği bazı yerleri geri aldı.⁵¹

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 207/28-29-30 vd., Safer 1213 (Temmuz-Ağustos 1798).

⁴⁶ Napolyon Mısır'a girdikten sonra Osmanlı belgelerine ismi "Franca sergerdelerinden Bonaparte nam ceneral" şeklinde geçmiştir. Örnek olarak bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 207/215, 264 vd.

⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.VI, 2.bs, Dersaadet 1309, s.341-342; Enver Ziya Karal, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İÜEF Tarih Semineri Yayınları, İstanbul 1938, s.78-79, 91-93.

⁴⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter: 207, s.1.

⁴⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter: 207, s.2, 5.Za.1213 (10 Nisan 1799).

⁵⁰ Şenay Özdemir Gümüş, "Napolyon'un Mısır'ı İşgali sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar", **Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2003/9, s.259.

⁵¹ Mesela Yediada'yı (Korfu/Corfu, Zanta/Zante, Kefalonya/Kefalonia, Ayamavra/Lefkas, Çuha/Cerigo, Pakso/Paxos ve İtaki/İthaka) Rus donanmasıyla beraber Fransızlardan temizleyerek burada bir cumhuriyet kurulmasına öncülük etti. Kurulan Yediada Cumhuriyeti'nin hamisi

Fransızlar İskenderiye'ye asker çıkardıklarında buradaki Osmanlı gemilerine el koyup, tüccarın mallarını müsadere etmişti. Bu haberi alan Payitaht da 6 Ağustos'ta Fransızlarla resmi iletişime son vererek İstanbul'daki Fransız elçiliği kapattırmıştı. Ardından şehirdeki Fransızların evlerinden çıkmaları yasaklandı. Aynı şekilde taşra vilayetlerine emirler gönderilerek Fransız konsoloslarıyla irtibatın kesilmesi, Fransız vatandaşların kontrol altına alınmaları ve Fransız gemilerinin Osmanlı limanlarına giriş-çıkışlarının engellenmesi bildirilmişti. Fakat bu süreçte Fransızların can ve mal endişesi bulunmuyordu. Zira payitaht Fransızlara karşı misliyle mukabele ediyor ve ülkesindeki Fransızları “müsafereten tevkif” ediyordu.⁵² 2 Eylül'de resmen savaş ilan edildikten sonra ise bu zorunlu misafirlik, rehinliğe dönüştü. Zira artık Fransa vatandaşları “muâhid” veya “müste'men” olmaktan çıkmış “harbî kefere” statüsüne geçmişti.⁵³ Bundan sonra tutuklama ve müsadere süreci başladı.⁵⁴ Fakat tutuklanan Fransızlar savaş esiri olarak değil, Fransızların elindeki Osmanlıların güvenliği için rehin olarak tutuluyorlardı.⁵⁵ Yine bu durumdan kurtulmanın bir yolu daha vardı. Fransa vatandaşları üzerinden eman kalkmıştı ama müste'men yani kendisine eman verilmiş başka bir devletin tebaalığına geçtiklerinde tutuklanma ve mallarının müsaderesinden kurtuluyorlardı. Bunun için de tedbir alındı. Gerekli incelemeler yapıp işgalden sonra başka devlet tebaalığına geçen

Osmanlı Devleti oldu. Osmanlılar, Yediada Cumhuriyeti'ne “Cezayir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuru” diyorlardı. Yediada Cumhuriyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat Örenç, “Yedi Ada Cumhuriyeti”, **DİA**, C. XLIII, İstanbul 2013, s.384-387; Yediada Cumhuriyeti vatandaşları artık Osmanlı himayesinde olduğu için Garp Ocaklarına, adahlara yönelik herhangi bir korsanlık faaliyetinde bulunmamaları yönünde ikazlar yapılmaya başlandı. Bkz. BOA, **C.BH**, 12668 ve 12673, 29.S.1220 (29 Mayıs 1805).

⁵² BOA, **C.HR**, 7611, 7.Ra.1213 (19 Ağustos 1798); BOA, **C.HR**, 3278, 26.Ra.1213 (7 Eylül 1798).

⁵³ Klasik fıkıh literatüründe gayr-i müslimler İslam Devleti'yle olan siyasi ve hukuki ilişkilerine göre 4 gruba ayrılmıştır: Gayr-i müslim bir devlet, İslam devletiyle savaş halinde ise bu devletin tebaasına (1) “harbî”; belli bir süre için İslam devletiyle anlaşma yapmış ise bu devletin tebaasına (2) “muâhid” yani anlaşmalı, sulh ehli denir. Eğer gayr-i müslim bir devletin vatandaşına ticaret, resmi görev veya herhangi bir amaçla İslam devleti tarafından “eman” verilip bu kişi İslam topraklarında geçici süreyle ikamet ediyor ise buna (3) “müste'men”; zaten İslam devletinin gayr-i müslim vatandaşı veya sürekli anlaşma ile İslam devletinin hükmünü kabul etmiş ise buna da (4) “zimmi” denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, “Gayri Müslim”, **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s. 418-427; Ahmet Özel, “Darülharp”, **DİA**, C.VIII, İstanbul 1993, s.536-537; Ahmet Özel, “Dârüssulh”, **DİA**, C.IX, İstanbul 1994, s.5-6; Gülcan Avşin Güneş, “Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)**, Cilt/Volume: I, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2015, s. 1-30.

⁵⁴ Şenay Özdemir Gümüş, **a.g.m.**, s.257-258.

⁵⁵ BOA, **HAT**, 13537, 29.Z.1213 (1799).

Fransız tebaasının bu işlemleri gayr-i meşru sayılıp “tevkif ve müsadere” emrine dâhil edildiler.⁵⁶

Mısır işgalinden sonra Suriye’yi de ele geçirmek niyetinde olan Napolyon, 20 Şubat 1799’da el-Ariş’i, 24 Şubat’ta Gazze ve Yafa’yı alarak 24 Mart’ta Akka önlerine geldi. Akka’da Cezzar Ahmed Paşa karşısında başarılı olamayan Napolyon, Ağustos 1799’da askerlerin kumandasını General Kleber’e bırakarak Fransa’ya geri döndü. Fransızlar Mısır’da bir süre daha tutunmaya çalışsalar da nihayet 31 Ağustos 1801’de Mısır’ı tamamen tahliye ettiler. 25 Haziran 1802’de nihai olarak Osmanlı Devleti ile Fransa antlaşma imzalayınca Fransızlar tekrar Osmanlı topraklarında müste’men statüsüne geçtiler.

2.1.2.1.2. Mısır İşgali Sürecinde Yusuf Paşa’nın Fransızlarla İlişkileri

Karamanlı Yusuf Paşa, Trablusgarp tahtına oturduktan sonra Fransız Konsolosu Guys hakkındaki olumlu düşüncelerini İstanbul’daki Fransız Sefiri Verninac’a bildirmişti.⁵⁷ Fakat İngiltere ile beraber Fransa’nın haraç vermemesinden de rahatsız oluyordu. Bu sebeple arasına Fransızları rahatsız edecek tavırlar sergilemekten kaçınıyordu. Ama yine de hanedanın kurucusu Ahmed Paşa’dan beri Fransızların Karamanlı Hanedanı nezdinde bir itibarı ve imtiyazı vardı. Fransız Konsolosu Guys, 1796 yılında Şam’a atanmıştı ama Trablus’tan ayrılması mümkün olmadı. Yeni konsolos Beaussier⁵⁸ ancak 20 Ekim 1798’te Trablus’a gelebildi. Guys henüz Trablusta iken Napolyon, Malta’yı işgal etmişti. Buradan Konsolos Guys’a haber göndererek Malta’nın şövalyelerden alındığını Paşa’ya bildirmesini ve onun da Trablus’taki Maltalı esirlere iyi davranması gerektiğini söylemesini istedi. Ayrıca Guys vasıtasıyla gönderdiği haberde, eğer Fransa devletine karşı bir kusur işlerse kendisini cezalandırmak için 4 gün geçmeden Malta’dan Trablus’a gelebileceğini

⁵⁶ BOA, A.DVNS.MHM.d, 208/1 vd. hükümler, Evâhir-i Ra. 1213 (1-10 Eylül 1798); Bu defter, Fransızların Mısır’ı işgali sürecinde Osmanlı topraklarında ikamet eden veyahut Osmanlı topraklarına gelip giden Fransa vatandaşları için ne tür tedbirler (tevkif, müsadere, ruhsat vs.) alınacağına dair ayrıntılı hükümler içermektedir.

⁵⁷ Yusuf Paşa’nın 10.Ra.1210 (24 Eylül 1795) tarihli mektubunu Feraud eserine derç etmiştir: Feraud, **a.g.e.**, s.374-375.

⁵⁸ Bonaventure Beaussier (d.1749 – ö.1814) 8 Eylül 1797’de yıllık 10.000 frank maaşla Trablusgarp’a atandı. Bkz. Anne Mézin, **Les consuls de France au siècle des lumières (1715-1792)**, Direction des Archives et de la Documentation Ministère des Affaires étrangères, Paris 2007, s.132-133.

bildirerek Yusuf Paşa'yı tehdit etti. Haberi getiren gemide Malta'dan kurtarılan Trabluslu esirler vardı. Ahali Fransız generalin bu davranışına çok sevinmişti. Yusuf Paşa da Napolyon'a Maltalı esirler hususunda teminat vererek dostluğunu göstermek için Malta'yı kuşatan Fransız gemilerine gerekli olan erzakı temin edip gönderdi.⁵⁹

Yeni Konsolos Beaussier kendisini sıkıntılı bir durumun ortasında buldu. Fransızlar Mısır'ı işgal etmişti ve bu durum Napolyon'un tüm gayretlerine rağmen⁶⁰ Osmanlı ve İslam dünyasında hiç de hoş karşılanmamıştı.

Payitaht'ta Mısır'ın işgali haber alındıktan sonra diğer vilayetler ve bölgelerle beraber Garp Ocaklarına da Ağustos 1798'de bazı emirler gönderilmişti. Buna göre, Garp Ocakları (Cezayir, Tunus, Trablusgarp) bir taraftan Fransızların yalanlarına ve saptırmalarına kanmamaları konusunda uyarılırken diğer taraftan da Ocaklar'a Fransızların Mısır'la irtibatını kesmek için Toulon Limanını kontrol altında tutmaları ve gelip giden Fransız gemilerini yakalamaları emredilmişti. Garp Ocakları'nın, hazırlayacakları tam teçhizatlı gemileriyle bu konuya ihtimam göstermeleri ve hususiyetle Mısır-Fransa arasında haberleşmeyi sağlayan mektup gemilerini tutmaları gerekiyordu.⁶¹ Bu hususta Eylül 1798'te bir hüküm daha gönderildi. Bu hükümde de yukarıdaki emirler tekrar edilerek Garp Ocaklarının birbiriyle ittifak halinde olup haberleşmesi ve Akdeniz'de Fransız gemilerini takip edip ele geçirmesi bildirilmiştir. Bu yolla Garp Ocakları, Mısır'da Fransızlara karşı cihad eden ümmet-i Muhammed'e yardım etmiş olacaklardı.⁶²

Payitaht'tan gönderilen bu emirler üzerine Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocakları Beylerbeyileri, verilen emirlere uyulacağına dair ayrı ayrı tahrirat kaleme alıp İstanbul'a göndermiştir. Yusuf Paşa mektubunda özetle şunları söylüyordu:

⁵⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.377.

⁶⁰ Napolyon, Mısır işgalini memlük beylerini ve İngilizleri cezalandırmak amacıyla yaptığını Osmanlı ve Müslümanlarla bir derdinin olmadığını söylüyordu. Ayrıca Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalamak için ittifak ettiğini ve kendisinin bu ittifakı kırmak ve Osmanlı'yı kurtarmak için çalıştığını söylüyordu. Bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.227-228; BOA, **HAT**, 13933-A, 15.L.1213 (22 Mart 1799).

⁶¹ BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 207/215 (Cezayir), 216 (Tunus), 217 (Trablusgarp), Evâhir-i S 1213 (3-13 Ağustos 1798); Bu emrin yerine ulaşmaması ihtimali göz önüne alınarak başka yoldan gönderilmek üzere bir sureti daha yazdırılmıştır. Bkz. BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 207/218, 219, 220, Evâil-i Ra 1213 (13-23 Ağustos 1798).

⁶² BOA, **A.DVNS.MHM.d**, 207/457 (Cezayir), 458 (Trablusgarp), 459 (Tunus), Evâhir-i Ra 1213 (1-10 Eylül 1798).

“Gönderdiğiniz fermanı aldım ve herkesin huzurunda bu fermanı okutturdum. Fermanın okunmasının ardından hepimiz “işittik ve itaat ettik” merasimini icra ettik. Sınırlarımızı ve şehirlerimizi korumak için gerekli tedbirleri aldık. Toulon ve İskenderiye’den hareket edecek mektup gemilerinin yakalanması ve Fransızların haberleşmelerine engel olunması için Ocak korsan gemilerinden bir firkateyn ve iki şehtiye hazırlayıp Toulon sularına gönderdim. Ocak limanında olan Fransız gemilerinin de bir tarafa gitmelerine engel oluyorum. İçlerindeki denizcilerin kimseyle görüşmesine ve haberleşmesine müsaade etmiyorum. Gece gündüz onları kontrol altında tutuyorum. Ayrıca donanmaya katılmamız emredilirse 5 firkateyn ve 4 şehtiye gönderebilirim.” Yusuf Paşa bu mektubunda ayrıca Avusturyalıların eline geçmezden evvel Venedik Cumhuriyeti gemilerinden bazılarının Trablus gemilerini ele geçirdiğini ve Ocağın bu sebeple büyük zarara uğradığını belirterek bundan sonra elinde belgesi olmayan Venedik gemilerine saldırmak ve ele geçirmek hususunda korsanlara izin verdiğini söylemişti.⁶³ Aynı belgede Garp Ocakları Beylerbeyilerinin mektublarını saraya arzeden Kaptan-ı Derya’nın da bazı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Burada Kaptan-ı Derya, gönderilen emirlere rağmen Trablusgarp’taki Fransız Konsolosu’nun hala görevine devam ettiğini ve mükerrem tutulduğunu işittiğini belirterek buraya ne gibi bir emir gönderilmesinin uygun olacağını soruyordu. Ayrıca Ocaklara gönderilecek hükümlerde ne yazılması gerektiği hususunda kendi görüşünü şu şekilde ifade ediyordu: “Şu sırada Osmanlı donanması Rusya donanmasıyla beraber Korfu ve çevresindeki adaları almak için muhasara yapmaktadır. Venedik adalarının birçoğu ele geçirilmiştir. Donanmamızın bir kısmı da İngiltere donanmasıyla beraber İskenderiye önlerindedir. İngiliz donanmasının bir kısmı da Sicilya Napolisinde Fransızlarla mücadele etmektedir. Cezzar Ahmed Paşa karadan, külliyetli bir ordu da denizden Mısır üzerine gönderilmiştir. Böyle bir durumda Garp Ocaklarının yapması gereken şey İngiltere donanmasıyla haberleşip nerede ihtiyaç varsa o tarafa gitmeleridir. Bu şekilde Toulon yolu kapatılmış olur. Yine Ocak gemileri nerede bir Fransız gemisi görürse el koymalı ve Fransızlarla ihtilat etmekten kaçınmalıdır. Buralardaki Fransız konsolosları ve tüccarı da hapsedilmeli ve Fransa’dan bir görevli gelirse kabul edilmemelidir. Ocaklardan

⁶³ BOA, HAT, 3651, t.y.

Fransızlara zahire satılmaması hususunda da gerekli tedbirler alınmalıdır. Fransızlar, topraklarını istila edip Müslümanların mallarını yağma ve kendilerini esir ettiği için Ocaklıların da yakaladıkları Fransızların elbiselerinden başka her türlü mal ve eşyasına ganimet olarak el koyma hakkı vardır. Yine yakalanan Fransızları esir edip köleleştirmeleri de münasiptir. Bu şekilde Ocaklara yazılırsa zaten öteden beri İslam'ın denizlerdeki gazileri oldukları için emirlere uyacakları düşünülüyorsa da bir taraftan da kendileri ganimetle teşvik edilmiş olur.”⁶⁴

Gönderilen emirlere rağmen Yusuf Paşa, Fransız Konsolosu'na, kendisine ve tebaasına iyi davranılacağı hususunda teminat veriyor, Bâbîâlîye de emirlerini uygulayacağını söyleyerek ikili oynuyordu. Hakikatte Fransa'ya karşı düşmanlık etmek niyetinde değildi. Kapıcıbaşı Trablus'ta iken göstermelik olarak Fransızların evlerinden çıkmamalarını istiyor ve Kapıcıbaşı da Padişah'ın emirlerinin harfiyyen uygulandığını düşünerek Trablus'tan ayrılıyordu.⁶⁵

Yusuf Paşa'nın ve diğer Garp Ocakları Beylerbeyilerinin Fransızlara düşmanlık etmekten ziyade yardımcı olmaları Osmanlı müttefiki İngiltere'nin Akdenizdeki Amiralî Nelson'u kızdırmıştı. İstanbul'daki sefirine gönderdiği mektupta Nelson şunları yazdı: “Trablusgarp Ocağı Ramazanın on ikisinde (17 Şubat 1799) Fransızlarla sulh yapınca gerek oraya ve gerekse Tunus'a gerekli uyarıları yapmışsam da haber aldığıma göre Cezayir Valisi de Fransızlarla sulh yapmış ve Tunus da sulh yapmaya niyetli görünüyor. Devlet-i Aliyye bu hususta ne yapacaksa artık vakit geçirmeden yapsın.” Amiral Nelson'un bu mektubu üzerine Payitaht, Garp Ocaklarına tekrar ferman göndermiştir. Fermanın içeriğinde “Fransızlarla antlaşma yapma niyetiniz olduğunu işittik. Eğer bu haber doğru ise bu yaptığımız hem devletimizin maslahatlarına aykırıdır hem de Fransızlar İslam düşmanı olduğu için böyle habersizce onlarla antlaşma yapmanız sizin İslam gazileri yiğitler olarak sahip olduğunuz şan ve şöhrete uygun düşmez” denildi.⁶⁶

Bu süreçte İstanbul'dan Yusuf Paşa'ya yerli kabilelerden asker toplayıp İskenderiye üzerine gitme emri de verilmişti. Bunun için İstanbul'dan Dergâh-ı Âlî

⁶⁴ BOA, HAT, 3651, t.y.

⁶⁵ Feraud, a.g.e., s.378.

⁶⁶ BOA, HAT, 14007-C, Zilkade 1213 (Nisan-Mayıs 1799).

gediklilerinden Yusuf Ağa görevlendirildi. Yusuf Ağa 15.B.1213 (23 Aralık 1798)'de İstanbul'dan yola çıkıp önce Girit Adası'na geldi. Hava muhalefeti nedeniyle burada üç-beş ay kaldıktan sonra Trablusgarp'a hareket etti. Takriben 1799 yılı yaz başlangıcında Trablusgarp'a ulaştı. Yanında Yusuf Paşa için İstanbul'dan gönderilen 4 kıta çerha topu, 200 kantar barut, 100 kantar kurşun, 40 adet kaput, 20 adet şal ve diğer mühimmat ve malzemeler vardı. Sultanın İskenderiye'ye asker göndermesi emri üzerine Karamanlı Yusuf Paşa, önce emre uyuyormuş görüntüsü vererek 12.500 nefer topladı. Sonra su ve zahire kıtlığı bahane edilerek bu ordunun karadan gitmesinin mümkün olamayacağı belirtilerek yapılan hazırlıklar iptal edildi. Ardından gemilerle gönderilmek üzere 1500 nefer hazırlanıp 3 gemiye bindirildi ve her gemiye de 20 top ile sair mühimmat ve malzemeler konuldu. Bu gemiler Trablus'tan Derne'ye gidecek ve orada bu askerlere 2.000 kişi daha katılacaktı. Ayrıca Misrata'dan da 1.500 nefer gönderilecekti. Yusuf Ağa İstanbul'a döndüğünde, Trablus'tan ayrılmadan önce bu hazırlıkların yapıldığını, askerlerin mevaciplerinin bile verildiğini ve gemilerin hareket etmek üzere olduklarını Payitaht'a bildirdi. Yine bu orduya İskenderiye yakınlarındaki Muhammed Ali Kabilesi'nden de 600 Arap askeri katılacağı; Trablusgarp'ta kıtlık sebebiyle gıda maddelerinin aşırı pahalı olduğu ve Ocağın çok sıkıntı çektiği de bu raporda belirtilmişti.⁶⁷

Karamanlı Yusuf Paşa'nın, Yusuf Ağa döndükten sonra verilen emirleri büyük ölçüde uygulamadığı 11.S.1214 (15 Temmuz 1799)'da yazıp Yusuf Ağa ile Payitaht'a gönderdiği mektubundan anlaşılıyor. Bu mektubunda Paşa, kendisinin İskenderiye'ye asker göndereceği sırada aldığı bazı haberler sebebiyle bu emri uygulayamadığını belirtiyor. Gelen haberlere göre bu sırada Fransızlar Alikorna, Anabolu ve Trablus'a 180 mil mesafede olan Sicilya'yı zapt etmişti. Hem bu yakınlık hem de Trablus'taki Fransız Konsolosu tarafından Paşa'ya ulaştırılan "Fransızların Trablusgarp'ı işgal edeceği" şeklindeki ifadeler Yusuf Paşa'yı korkutmuştu. Bunun üzerine Paşa, "bize yardım edilmesi ve takviye olunması gerekirken biz nasıl İskenderiye'ye yardıma koşalım" diyerek Payitaht'a özür bildiriyordu. Yine Paşa, mektubunda Yusuf Ağa'nın Ocağa çok geç geldiğini, daha

⁶⁷ BOA, C.AS, 27064-1, 12.Ca.1214 (12 Ekim 1799).

erken gelmiş olsa çoktan ordunun gönderilmiş olacağını belirterek sefer vaktinin geçtiğini de söylüyordu. Emre uyulmadığı izlenimi vermemek için de şimdi olmasa bile kış gelmeden evvel İskenderiye üzerine gideceğinin sözünü veriyordu. Yine itaatini göstermek için verilen emirlere uyarak daha önce Toulon ve bazı bölgelere 6 korsan gemisi gönderdiğini; 3 geminin de İskenderiye'ye gönderileceğini belirtiyordu.⁶⁸

Yusuf Paşa, Fransızlara karşı böyle güzel bir muamelede bulununca Napolyon da Mısır'dan gelen hac kafilesiyle kendisine bir dostluk mektubu gönderdi. Hac kafilesinin başında Şeyh Ebu'l-Kasım vardı. O, Napolyon'un Müslümanların dostu olduğunu düşünüyordu. Zira Mısır'dan geçişinde kendisine çok kolaylık gösterilmiş ve ayrıca kendisine değerli bir saat hediye edilmişti. Sonra Napolyon, Trablus'taki Fransız Konsolosu'na şunları yazdı.⁶⁹

“Kahire'deki Komuta Merkezi'nden - 15 Temmuz 1799,

Maltadan sonra İskenderiye'yi ardından Kahire'yi ele geçirdik. Şimdi bütün Mısır'ı işgal ettik. İngilizler, donanmamıza galip gelince Akdeniz'de hâkimiyet kurdular. Bu yüzden haberleşmemiz sıkıntıya girdi. Şimdi size ulaştıracağım mektubu postacıyla Trablus'tan Malta veya Civitavecchia Limanı (Roma yakınında) yahut da Cagliari Limanına (Sardinya adasında) ulaştırınız. Oradan bir şekilde Toulon'a ulaşır. Olmazsa bizzat bir gemiyle siz Toulon'a götürünüz. Toulon'a gidecek mektubumla beraber bu mektubun da bir nüshasını gönderiniz. Kara ordularımız zafer kazanmıştır ve Mısır'da kalmaya devam edecektir. Ben de iyiyim. Fransa'yla ilgili haberleri bana bir postacıyla Trablus'tan gönderiniz. Malta'ya da yazın ki oradan bana Fransa'yla ilgili haberlerin bulunduğu bütün gazeteler, dergiler gelsin. Bunları bana göndermeniz çok önemli; en azından 10 günde bir gönderiniz. Postacının deniz yoluyla Derne limanına gelmesi gerekir. Sonra sahrayı geçip Mısır'a varacak. Ayrıca bana 6000 frank gönderiniz. Postacı bana önemli haberler getirdikçe sizi bol bol ödüllendireceğime emin olabilirsiniz. Ayrıca Yusuf Paşa'ya yarın çok büyük bir Mevlid-i Nebi merasimi tertip edeceğimizi haber veriniz. Trablus kafilesi de inşallah yarın hareket edecek. Onları gözetiyorum. Onlar muhakkak orada bizi öveceklerdir. Paşa'yı Malta'ya çokça erzak göndermek hususunda teşvik ediniz. İskenderiye'deki birliklerimize de koyun-kuzu göndersin. Müslümanlara, hac kabilelerinin himaye edileceği, gözetileceği hususunda teminat verdiğimizizi de bildirin. Bunun için burada bir görevli (Emin-Ağa) bile tayin ettik.”

Napolyon'un haberleşme kanalı şu şekilde idi. Mısır'da Napolyon'un sekreteri ve tercümanı olan Venture de Paradis⁷⁰, Mısır'daki durumu rapor haline

⁶⁸ BOA, C.AS, 35969, 24.Ca.1214 (24 Ekim 1799).

⁶⁹ Feraud, a.g.e., s.378-379.

⁷⁰ Jean-Michel de Venture de Paradis (1739-1799). Meşhur bir Oryantalist olan Venture de Paradis, Napolyon ordusuyla beraber gittiği Akka Kuşatması sırasında (20 Mart 1799 – 21 Mayıs 1799) 16 Mayıs'ta Nasıra'da ölmüştür. **Bkz.**

getiriyor, Arnaud⁷¹ adında iyi Arapça bilen bir Fransız karadan çölü geçip Trablus'a geliyor ve elindeki raporları Konsolos Beaussier'e veriyordu. Konsolos Beaussier de General Vaubois'e⁷² yahut Malta'daki diğer Fransız temsilcilerine bu raporları ulaştırıyordu. Malta'da bu iş için arka arkaya görevlendirmeler yapılmıştı: Menard, Regnault de Saint-Jean D'Angely⁷³, Doublet⁷⁴ ve son olarak eski Trablus Konsolosu Guys.⁷⁵ Ayrıca Yusuf Paşa, Malta'ya erzak da gönderiyordu.⁷⁶ Malta'daki Fransız idaresi bir ara sıkıntıya düştü. Adadaki ahali isyan çıkardı ve önce Portekiz gemilerinden ardından İngiliz donanmasından yardım istedi. Bunun üzerine müttefik donanması tarafından kuşatılan adada mahsur kalan General Vaubois, Trablus'tan hangi fiyata olursa olsun erzak gönderilmesini istedi ve bu iş için Conseil'i görevlendirdi. Muhasaraya rağmen adadan çıkan Conseil, inekle dolu gemilerle Malta'ya geldi. General Vaubois bu hizmetlerine karşılık Yusuf Paşa'ya silahla donatılmış bir kayık hediye etti.⁷⁷

30 Ekim 1799'da Trablus'a tekrar Osmanlı Sultanı'nın elçisi geldi. Trablus'taki bütün Fransızları gelen gemiye bindirmesini emreden yeni bir ferman

⁷¹ Arnaud, Napolyon tarafından Fransa'dan haber getirmekle görevlendirilmiş bir tüccardı. Arapça'yı çok iyi biliyordu. Trablus'tan Mısır'a dönerken İngilizlerin takibinden korkarak gemisi karaya yanaşmış ve yolculuğa karadan devam etmek zorunda kalmıştı. Fakat Mısır'a ulaşmadan yolda öldü. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.244-245; Mikaki, "Arnaud gelirken gemisi Misrata'ya uğramış; burada gemi kaptanın davranışı sebebiyle Şeyh Seyfünnasr onları hapsedmişti. Sonra Yusuf Paşa salınması için haber gönderdi. Serbest bırakıldıktan sonra Arnaud, Trablus'a geldi ve sonra da öldürüldü" diyor. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.379.

⁷² General Claude-Henri Belgrand de Vaubois (1748-1839), Malta'nın Fransızlar tarafından işgalinde Napolyon'dan sonra 18 Haziran 1798 - 8 Eylül 1800 arasında adanın başkumandanı olmuştur.

⁷³ Michel Louis Étienne Regnaud de Saint-Jean d'Angely (1761 – 1819), 14 Haziran 1798 - 9 Kasım 1798 arasında adadaki Fransız Hükümet Komiseri'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hugh Chisholm (Ed.), "Regnault de Saint Jean d'Angély, Michel Louis Étienne, Comte", **Encyclopedia Britannica 23** (11th ed.), Cambridge University Press, 1911, s. 46–47.

⁷⁴ Pierre Jean Louis Ovide Doublet (1754 - 1824), 9 Kasım 1798 - 8 Eylül 1800 arasında Malta adasındaki Fransız Hükümet Komiseri'dir.

⁷⁵ Pierre-Alphonse Guys (1755-1812), 1793-1798 arasında Trablus'ta Fransız Konsolosu olarak görev yapmıştır. Trablusgarp'tan sonra Trablusşam Konsolosluğu'na atanmış olmasına rağmen Fransızların Mısır işgali sürecinde görev yerine gidememişti. Trablus'tan ayrıldıktan sonra Malta Adasına geçti ve burada Fransız idaresinin bir parçası oldu. Görev yeri olan Trablusşam'a ise ancak 1803 yılında gidebildi. 1812'de de burada vefat etti. Bkz. Hussein I. El-Mudarris - Olivier Salmon, **Alep sous le consulat de Henry Guys (1838-1847)**, el-Mudarris, Ray Publishing & Science, 2009, s.9.

⁷⁶ Bergna, **a.g.e.**, s.244.

⁷⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.380; General Vaubois, Parisli bir tüccar olan Antoine Conseil'i Malta adasının erzak ihtiyacını karşılamakla görevlendirmişti.

getirmişti.⁷⁸ Paşa, Cami-i Kebir’de toplanan bazı ulemanın muhalefetine rağmen bu emri reddetti. Fakat Fransızlara karşı göstermelik de olsa biraz düşmanlık yapmaya mecbur kaldı. Bu minvalde Fransız Konsolosluğu gözetim altına alınıp konsolosluktan Fransa bayrağı indirildi. Fransız reaya ise bir handa alıkonuldu. Fakat bu uzun süre devam etmedi; Osmanlı elçisi gidince Fransızlar salıverildi. Paşa, Konsolosla ilişkisini eskiden olduğu gibi sürdürdü. Ama Ocaklar şiddetli bir baskı altındaydı. İngilizler ve Osmanlı Payitahtı, Ağustos 1799’da Napolyon’un Mısır’dan kovulduğunu ve karadan Garp Ocaklarını istila edebileceğini her yere yayıyorlardı. Bu süreçte Cezayir ve Tunus baskılar sebebiyle Fransa aleyhine dönmeye başladı. Yusuf Paşa ise, Tunus ve Cezayir’in yaptığını yapmıyacağı hususunda Konsolos Beaussier’e teminat vermişti.⁷⁹

Yusuf Paşa’nın Fransızlarla ilişkilerini sürdürmesi ve İngiltere’nin müttefiki olan Osmanlı Sultanı’nın emirleri tanınmadığı için İngiliz Konsolosu Lucas, Mart 1799’da Trablus’u terk etmek zorunda kaldı.⁸⁰ Lucas, Fransızların kovulması gerektiği hususunda Paşa’yı ihtar eden bir İngiliz gemisiyle Trablus’tan ayrıldı. Bu sırada Beaussier’e haber getiren Malta gemisi Assillante, Akdeniz muhasarası görevinde olan İngiliz gemileri tarafından ele geçirildi. Mektuplara el koyan İngilizler, hemen Fransız Konsolosu Beaussier’in tutuklanması emrini çıkarttı.⁸¹ 6 Kasım 1799’da⁸² 74 toplu Portekiz gemisi Alphonse, İngiliz Amiral D. Campbell komutasında Trablus’a geldi. İngiliz konsolosu Lucas da gemideydi. Campbell, Yusuf Paşa’yı bütün Fransızların teslimi hususunda resmen uyardı. Aynı şekilde Paşa’nın yakınlarından Fransızların dostu olup müttefiklerin istediklerini yapmayan Bahriye Reisi’nin de teslimi isteniyordu. Yusuf Paşa başta tereddüt etti ama bombalanma tehdidi karşısında Fransız konsolosunu ve şehirde yaşayan Fransızları

⁷⁸ Bu husus için Kaptan-ı Derya’nın gönderdiği Tersane Çavuşu 6 Ramazan 1213’te (11 Şubat 1799) İstanbul’dan ayrılmış; Trablusgarp, Tunus, Cezayir ve Fas tarafına gitmiş ve ardından 30 Recep 1214’te (28 Aralık 1799)’da Payitaht’a dönmüştür. Bkz. BOA, **C.BH**, 10720, 1 Ramazan 1214 (27 Ocak 1800).

⁷⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.380.

⁸⁰ Rossi, **a.g.e.**, s.317.

⁸¹ Feraud, **a.g.e.**, s.381.

⁸² Bergna, bu geminin 6 Mayıs 1799’da Trablus’a geldiğini; kıyıda yaşanan bazı savaşlar ve şehri bombardıman etme tehdidinden sonra Yusuf Paşa’nın İngilizlerin isteklerini yerine getirdiğini yazıyor. Karş. Bergna, **a.g.e.**, s.245.

teslim etmekten başka çare bulamadı.⁸³ Fransız Konsolosu Beaussier, Maltalı yardımcısı ve mütercimi Xavier (Saverio) Naudi ile Trablus'taki bazı Fransızlar bu Portekiz gemisiyle Cenova'ya nakledildi.⁸⁴ Cenova'da indirilişlerinden sonra Fransız hükümeti bu durumdan haberdar oldu. Beaussier'in bu sırada yazdığı rapor aşağıdadır:⁸⁵

“Cenova - 24 Aralık 1799,

Dışişleri Bakanı Talleyrand'a,

Trablus'tan en son gönderdiğim mektubu okumuşsunuzdur. Paşa bizi İngilizlere teslim etmeyi reddedince Campbell onu bombardımanla tehdit etti. Paşa bombardıman tehdidi üzerine tereddüt etmeye başladı. Bahriye Reisi konsolosluğa geldi ve eyaleti hemen terketmemizi istedi. Yanında 20 muhafız vardı. Ben antlaşmalara göre eyaleti terketmek için bana 6 ay süre tanınması gerektiğini belirttim. Beni görüşmek için Paşa'nın huzuruna götürecekti. Elbiselerimizi eşyalarımızı bırakıp çıkmaya mecbur olduk. Yanımda 5 senedir yardımcım ve tercümanım Xavier Naudi, Antoine Conseil ve Pierre-Francois-Fabre⁸⁶ vardı. Muhafızlar eşliğinde kaleye geldik. Benim girmeme izin verilmedi. Sonra bizi Portekiz gemisine götürecek kayığa bindirdiler. Geride kalan 38 Fransız bizden daha kötü durumda idi. Kızgın kalabalığın ortasında Babülbahr rıhtımına getirilip oradan Portekiz gemisine götürüldüler. Aldığımız haberlere göre, Fransız Konsolosluğu yağmalanmış. Konsolosluk evrakımı ise daha önce İspanya konsolosluk müsteşarı Pierre Ortize De Zugasit vasıtasıyla İspanya konsolosluğuna devretmiştim. Portekiz gemisi Alfonse, Trablus'tan ayrılıp önce Malta'ya oradan da Palermo'ya gidecekti. Yolda Malta'dan gelen Yugoslav (Ragusa/Dubrovnik) gemisiyle karşılaştık. Malta kuşatması kaldırılmıştı. Ondan sonra biz de Palermo'ya yöneldik. Sicilya'ya yaklaşırken Malta'dan gelen üç İngiliz gemisi gördük: Alexandre, L'Audacieux, Goliath. Bunlar Sicilya limanına girerken Amiral Nelson'un gönderdiği bir İngiliz firkatesi geldi. Nelson, Alexandre ve Goliath gemilerinin tekrar Malta'ya dönmelerini ve kuşatmaya devam etmelerini emretmişti.”

Konsolos Beaussier, tutuklanmasından sonra Fransa'ya döndü. Marsilya'da 3 sene kalmıştı. Bu sırada 9 Kasım Devrimi⁸⁷ oldu ve Napolyon Fransa'nın başına geçti. Sonra Mısır'daki Fransız ordusuyla ilgilendi. Mısır'la bağlantı kurmak için ilk aklına gelen yol yine Trablus idi. Fakat Yusuf Paşa, Fransız konsolosunu kovduktan sonra İngilizlere itaat edip Fransa'ya karşı resmen savaş ilan etmek zorunda kalmıştı. Napolyon, onunla bir görüşme yapmak istiyordu. Fakat İngilizlerden çekindiği için resmi görevli atayamazdı. Maltalı Xavier (Saverio) Naudi, bu iş için seçildi. O da Beaussier ile kovulup Fransa'ya gelmişti. Bu adam gizlice Trablus'a gidip Yusuf

⁸³ Rossi, **a.g.e.**, s.317; Feraud, **a.g.e.**, s.381; Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.92-94.

⁸⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.318.

⁸⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.382-383.

⁸⁶ O sırada İskenderiye'den gelmiş olan Marsilyalı kaptan.

⁸⁷ Fransa'da devrimden sonra kurulmuş olan Direktuar Yönetimi, Mısır'dan Fransa'ya dönen Napolyon ile destekçilerinin gerçekleştirdiği 18 Brumaire Darbesi (9 Kasım 1799) ile çökmüş ve Fransa'da Konsüllük idaresi kurulmuştu. Napolyon Bonaparte, Konsüllük idaresinin ilk konsülü olarak atandı; 14 Kasım'da Lüksemburg Sarayı'na yerleşerek Fransa idaresini üstlendi.

Paşa ile görüşmeye başladı.⁸⁸ Bu görüşmelerin amacı, Mısır ile kolay iletişim kurulmasını temin etmek için bir şekilde Trablusla anlaşmaya varılmasıdır. Yusuf Paşa tarafındaki arabulucu, nüfuzlu bir Trabluslu ve sadık bir Fransa dostu olan Muhammed Dagayyis idi.⁸⁹ 19 Haziran 1801 tarihinde 1729 antlaşması temelinde bir anlaşma sağlandı.⁹⁰ Önceki şartlar tekit edilmekle beraber bu antlaşmada artı olarak Mısır'la ilgili bazı maddeler bulunuyordu.⁹¹ Mesela 39. madde ile Trablusgarp vilayetindeki şehirler ile Mısır'daki şehirler arasındaki karadan yapılacak ulaşımın serbest olması ve kolaylaştırılması kararlaştırılmıştı. Bu ulaşımdan kasıt, iki şehir arasında kabilelerle ya da diğer ulaşım araçlarıyla yapılacak ürün transferi ya da yolcu taşımacılığıydı. Yine 41. maddeye göre Fransa'dan Trablus, Bingazi ve Derne'ye gönderilen yardım malzemeleri, kabileler aracılığıyla Mısır'a ulaştırılacaktı. Aynen bu şekilde hükümetin olsun şahısların olsun Mısır'dan gönderilen mallar da Fransız limanlarına ulaştırılacaktı.⁹² Fransızların Mısır'dan tahliyesiyle bu antlaşma kâğıt üzerinde kaldı.

Napolyon'dan sonra Mısır'da kalan Fransız birlikleri burada tutunamayınca Osmanlı, İngiliz ve Fransız temsilcileri arasında yapılan tahliye görüşmeleri sonucunda 24 Ocak 1800'de el-Ariş Sözleşmesi imzalandı.⁹³ Fakat bu sözleşme İngilizlerin bazı itirazları sebebiyle uygulanamayınca savaş tekrar başladı. 1801 baharında harekete geçen Osmanlı-İngiliz birlikleri karşısında geri çekilmek zorunda kalan Fransızlar, Kahire'de sıkıştırılınca komutan General Belliard, aman dilemek zorunda kaldı. Yapılan görüşmeler sonunda 28 Haziran 1801'de Fransızların Kahire'yi tahliye etmesi hususunda bir sözleşme imzalandı.⁹⁴ Fakat Napolyon'dan sonra Mısır'daki Fransız birliklerinin komutanı olan General Kleber'in

⁸⁸ Bergna, **a.g.e.**, s.246.

⁸⁹ Muhammed Dağayyis, Yusuf Paşa'nın Tunus'taki Fransız Konsolosu Devoise'ye yazdığı mektubu gizlice götürmüş ve memleketindeki Fransızların başına gelenler için Paşa'nın üzüntülerini beyan etmişti. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s. 95-96.

⁹⁰ Ferdinand de Cornot Baron de Cussy, **Recueil des Traités de Commerce et de Navigation de la France**, Rey et Gravier Libraire, Paris 1836, C. III, s.212-227; Antlaşma 53 maddeden oluşuyordu ve antlaşmayı Fransa adına Kançılar Xavier Naudi yapmıştı.

⁹¹ Bergna, **a.g.e.**, s.246.

⁹² Rossi, **a.g.e.**, s.318-319; Feraud, **a.g.e.**, s.383-384; Baron de Cussy, **a.g.e.**, s.224-225; Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Rouard De Card, **La politique de la France a l'égard de la Tripolitains pendant le dernier siècle (Fransa'nın Trablusgarp Siyaseti)**, Paris 1906.

⁹³ Kamil Çolak, **a.g.m.**, s.160-161.

⁹⁴ Kamil Çolak, **a.g.m.**, s.165.

İskenderiye’de öldürülmesinin ardından yerine geçen General Menou, İskenderiye’de hala savaşa devam ediyordu. Fransa’dan kendisine yardım gönderileceğini umuyordu. Gerçekten o sırada Fransa’dan Amiral Ganteaume bazı Fransız kuvvetlerinin Mısır’a çıkartılmasıyla görevlendirilmiş; fakat İskenderiye sularında dolaşan İngiliz gemileri sebebiyle başarısız olmuştu. Bunun üzerine 21 Haziran’da askerlerini Derne’ye indirmeyi düşündü. Burada da Dernelilerin kendilerine karşı savunmaya geçmeleri üzerine ahaliden emin olamıyarak 9 Ağustos’ta Toulon’a dönmek zorunda kaldı.⁹⁵ General Menou da bu yardımın ulaşmaması nedeniyle görüşme tekliflerini kabul ederek 30 Ağustos 1801’de İskenderiye’nin tahliye sözleşmesini imzaladı.⁹⁶ Mısır’ın tahliyesinin ardından 9 Ekim 1801’de Osmanlı Devleti ile Fransa arasında Paris Barış Senedi⁹⁷ adıyla bir ön antlaşma imzalanmış ve ardından 25 Haziran 1802’de ise Paris’te nihai barış antlaşması⁹⁸ imzalanarak Fransa ile Osmanlı ilişkileri normale dönmüştür.⁹⁹

Bundan sonra Beaussier, tekrar konsolos olarak Trablus’a atandı. 1 Eylül 1802’de Renard adlı bir savaş gemisiyle Trablus’a gelen Beaussier, kaleden 31 pare top atışıyla selamlandı ve Fransız Konsolosluğu tekrar faaliyete geçti.¹⁰⁰ Beaussier’in gelişiyle birlikte bir sene önce imzalanan antlaşmadaki Mısır’la ilgili maddeler çıkartılarak antlaşma tekrar onaylandı.¹⁰¹

10 gün sonra Napolyon’un özel temsilcisi Miralay Horace Sebastiani geldi.¹⁰² O ve Konsolos Beaussier Yusuf Paşa ile İsveç Amirali De Cedeström

⁹⁵ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.97; Derne Kâidi ahaliye silah dağıtmıştı. Yusuf Paşa daha sonra bu kâidi Fransa’yı hoşnud etmek için azletti. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.384; Rodolfo Mikaki’nin verdiği bilgilere göre ise, Fransız Amiral Derne limanına demirleyip dost olduğunu göstermek için gemisine Osmanlı bayrağı çekmişti. Ahali yine de onlara ateş etmeye devam etti. Bunun üzerine Fransız Amiral, donanmasıyla geri dönmüştür. Daha sonra Trablus’ta Fransız Konsolosluğu yapacak olan Bosyo, Amiralin başarısızlığını Bomba yahut Tobruk yerine Derne’ye çıkarma yapmasına bağlıyordu. Eğer böyle yapsaydı Berka’dan Mısır’a kuvvet gönderebilirdi. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.384, dp.1.

⁹⁶ Kamil Çolak, **a.g.m.**, s.175; Tahliye gemilerine saldırılmaması hususunda Payitaht’tan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocakları’na da birer ferman gönderilmiştir. Bkz. BOA, **HAT**, 114/4581.

⁹⁷ 4 maddeden oluşan bu sened için bkz. BOA, **HAT**, 141/5835-A.

⁹⁸ Antlaşma maddeleri için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.VII, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288, s.485-487.

⁹⁹ Kamil Çolak, **a.g.m.**, s.181-182.

¹⁰⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.384.

¹⁰¹ Rossi, **a.g.e.**, s.319.

¹⁰² Paris Antlaşması’ndan 3 ay sonra Napolyon Bonaparte, Sabastiani’yi mühim bir ticarî görevle akdeniz havzasına göndermişti. Sebastiani, Trablusgarp’tan Mısır ve Suriye’ye kadar gidecek;

arasında imzalanacak sulhe aracılık ediyorlardı. Görüşmeler sonunda 15 Nisan 1754 tarihinde imzalanmış olan antlaşmanın şartları esas alınarak Trablusgarp ile İsveç arasında Eylül 1802'de yeni bir antlaşma imzalandı. Buna göre İsveç peşin olarak yaklaşık 150.000 florin, yıllık olarak da diğer ödeme türleri dışında, takriben 8.000 florin ödeme yapacaktı.¹⁰³ İsveçliler yaptıkları bu antlaşma ile o sırada Trablusgarp'la savaş halinde olan Amerikalı müttefiklerini yalnız bıraktılar.

General Sebastiani, Yusuf Paşa'yla görüşmesinde Napolyon'un Trablusgarp'ın dostu olduğunu söylemişti. Paşa da ona Fransa'yla dostluğu ne kadar önemseydiğini; fakat bilinen sıkıntıların yaşandığını; buna rağmen Fransa'yla irtibatını koparmadığını söyledi. Bu münasebetle Yusuf Paşa'ya Napolyon tarafından küçük bir savaş gemisi hediye edilmişti.¹⁰⁴

General Sebastiani aynı zamanda Amerika adına da müzakere ile görevlendirilmişti. Fakat başarılı olamadı. Ayrıntısı aşağıda anlatılacaktır.

2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Afrika'yla İlk Teması ve Trablusgarp – Amerika İlişkileri

Kuzey Amerika'daki 13 İngiliz Kolonisi 1775 yılında başlayan isyan sonunda İngiltere'den ayrılıp 4 Temmuz 1776'da bağımsızlıklarını ilan etmişti. Yeni kurulan bu devlete Amerika Birleşik Devletleri denildi. Başlarda bu devleti tanımayan İngiltere, Amerikalıların Avrupadaki müttefikleriyle yaptığı savaşlar sonucunda 3 Eylül 1783'te imzalanan Paris Antlaşması ile Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 1789 yılında yapılan ilk başkanlık seçimlerinde George Washington, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk başkanı seçildi.

Amerikalılar daha önce İngiltere'nin himayesinde Akdeniz'de ticaret yapabiliyorlarken şimdi ayrı bir devlet olarak bağımsız bir şekilde ticaretlerini

limanların hâlini, tersaneleri tedkik edecek ve Mısır'da Türk Paşalarıyla Memlûk Beyleri miyanında aracılık yapacaktı. Ayrıca Yafa, Akka ve Kudüs kalelerini de tedkik edecekti. Bu amaçla 14 Eylül 1802'de Cornélie gemisiyle Toulon limanından hareket eden Sebastiani, Eylül sonlarında (8 Vendémiaire an 11) Trablus'a geldi. Bkz. Edouard Driault, **Napolyon'un Şark Siyaseti: Selim-i Sâlis, Napeléon, Sébastiani ve Gardane**, (Çev. Köprülüzâde M. Fuad, Yay. Haz. Selma Günaydın), TTK Yayınları, Ankara, 2013, s.9

¹⁰³ Feraud, **a.g.e.**, s.384; Rossi, **a.g.e.**, s.319.

¹⁰⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.384-385; dp.1: Mikaki, bu geminin el-Emel diye isimlendirildiğini ve iki yıl önce Fransız donanmasının Malta'ya giderken yaktığı Trablus gemisinin yerine verildiğini belirtmiştir.

geliştirmek istiyorlardı. Bunun için tedbirsiz bir şekilde Akdeniz coğrafyasına yöneldiler. Tabii bu tedbirsizlik ciddi sonuçlar doğurdu. Zira Akdeniz sahipsiz değildi ve burada ticaret yapabilmek için bazı kurallara uymak gerekiyordu. Garp Ocakları, Akdeniz'deki ticareti murakabe altında tutuyor; kendileriyle bir antlaşma yapılmadan kimseye ticaret izni vermiyordu. Eğer devletler inat ederlerse gemilerini, tayfaları ve içindeki mallarını kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorlardı. Amerikalılar bu süreçte Berberi kelimesinden mülhem “Barbary Powers” dediği Kuzey Afrika güçleriyle ilk defa bağımsız bir devlet olarak irtibata geçti. Antlaşmalar ve savaşların ardı ardına geldiği bu ilk tanışma süreci 1776'dan 1815'e kadar devam etti.¹⁰⁵ Bu süreç, Amerikan devlet anlayışının ve dış ilişkilerinin de ilk defa şekillenmeye başladığı dönemdir ve “yeni bir milletin doğuşu” bağlamında Amerika Birleşik Devletleri tarihinde hususi bir öneme sahiptir.¹⁰⁶

İngiltere korumasından mahrum kalan Amerikalılar, Akdeniz'de ticaretlerini emniyete almak için önce Fransızlarla 6 Şubat 1778'te bir antlaşma yaptılar. Fakat bu antlaşma Kuzey Afrika güçlerine karşı tam bir koruma sağlamıyordu. Fransa Kralı sadece, Amerikalılar lehine bu devletler üzerindeki nüfuzunu kullanacağını taahhüd ediyordu. Ardından Amerikalılar Fransızların aracılığıyla Fas Sultanı XVI. Muhammed (Filâlî Şeriflerinden III. Muhammed b. Abdullah: 1757-1790) ile de bir antlaşma yaptılar. Buna göre Amerikan gemileri serbestçe Fas limanlarına gelip gidebilecek ve herhangi bir korsan saldırıya muhatap olmayacaktı.¹⁰⁷ Fas Sultanı antlaşma karşılığında Amerikalılardan hediye istiyordu. Amerikalılar ise kendilerine

¹⁰⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Afrika Devletleriyle ilk diplomatik ilişkileri, yaşanan savaşlar ve yapılan anlaşmalar için bkz. G.W. Allen, **Our Navy and the Barbary Corsairs**, Boston, 1905; Ray Watkins Irwin, **The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers, 1776-1816**, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1931; Louis B. Wright and Julia H. Macleod, **The First Americans in North Afrika: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy Against the Barbary Pirates, 1799-1805**, Princeton: Princeton University Press, 1945; R. W. Bixler, **The Open Door on the Barbary Coast**, New York, 1959; H. G. Barnby, **The Prisoners of Algiers: An Account of the Forgotten American-Algerian War, 1785-1797**, London: Oxford University Press, 1966; James A. Field, Jr., **America and the Mediterranean World, 1776-1882**, Princeton: Princeton University Press, 1969; Charles Oscar Paullin, **Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778-1883**, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1912, s.43-121.

¹⁰⁶ Michael B. Oren, “A Mortal and Mortifying Threat”, **Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present**, New York: W.W. Norton, 2011, s. 17-40; David Abulafia, **a.g.e.**, s.590-598.

¹⁰⁷ Gary E. Wilson, “American Hostages in Moslem Nations, 1784-1796: The Public Response”, **Journal of the Early Republic**, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, Vol. 2, No. 2 (Summer, 1982), s.124.

karşı, küçük ve güçsüz devletlere yapılan muameleyi kabul etmiyorlardı. Hediye vermeyi bu devletlere haraç vermek gibi kabul ettikleri için gurura kapılıp Fas Sultanı'nın talebini reddettiler. Fas Sultanı bir süre bekledikten sonra Ekim 1784'te ilk defa bir Amerikan gemisini (Betsy) tayfalarıyla beraber ele geçirdi.¹⁰⁸ İspanya aracılığıyla Amerikalılar Fas'la aralarını düzeltti ve yapılan müzakereler sonucunda 1786 Haziran-Temmuz aylarında Arapça bir "Barış ve Dostluk Antlaşması" imzalandı. Antlaşma metninin İngilizce çevirisi ve onayı ise 1787 Ocak ayında gerçekleşti.¹⁰⁹ Bu antlaşmada Amerikalılar, Fas Sultanı'nın ticareti daha fazla önemsemesi sebebiyle ona yıllık haraç ödemeyeceklerini kabul ettirmişlerdi.¹¹⁰ Bu antlaşmanın akabinde Tanca'da Kuzey Afrika'nın ilk Amerikan Konsolosluğu açıldı. Bundan sonra Amerikalılar, diğer Kuzey Afrika güçleriyle de yıllık haraç ödmeden anlaşabilecekleri yolunda bir umuda kapıldılar.¹¹¹ Fakat umutları boşa çıktı. İlk olarak Cezayirliyle karşı karşıya geldiler. Cezayir gemileri 25 Temmuz 1785'te Maria, ardından Dauphin adında bir Amerikan gemisini ele geçirdi. Amerikan Kongresi, Cezayir Dayısı'nın 21 Amerikalı esir için istediği fidyeyi vermek istemiyor ve müzakereleri uzatıyordu. Amerikalı esirlerin sayısı bu süreçte ölümlerle beraber azalmıştı. Amerika Hükümeti de artık istenilen fidyeyi ödemeye karar vermişti ki 1793 yılında Cezayirliyle Portekizlilerle antlaşma yapınca Atlantik'e açılıp 11-12 kadar Amerikan gemisi ile 119 Amerikalıyı daha ele geçirdiler.¹¹² Amerikan Hükümeti, sonunda Cezayirliyle karşı ticaretlerini korumak için bir deniz gücü oluşturmaya karar verdi.¹¹³

Amerika Hükümeti donanma inşası sürecinde "Barış, Dostluk ve Ticaret" antlaşmaları yapmak suretiyle vakit kazanmak istiyordu. 1795 yazında, David

¹⁰⁸ Gary E. Wilson, **a.g.m.**, s.125.

¹⁰⁹ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.185.

¹¹⁰ Irwin, **a.g.e.**, s.30-33; Amerika'nın bu dönemde Fas Sultanı ile olan ilişkileri için ayrıca bkz. Priscilla H. Roberts and James N. Tull, "Moroccan Sultan Sidi Muhammad Ibn Abdallah's Diplomatic Initiatives toward the United States, 1777-1786", **Proceedings of the American Philosophical Society**, American Philosophical Society, Vol. 143, No. 2 (Jun., 1999), pp. 233-265,

¹¹¹ L. Carl Brown, "The United States and the Maghrib", **Middle East Journal** (Middle East Institute), Vol. 30, No. 3, Bicentennial Issue (Summer, 1976), s.277.

¹¹² Paullin, **a.g.e.**, s.54; Irwin, **a.g.e.**, s.60; Allen, **a.g.e.**, s. 47-48.

¹¹³ Brown, **a.g.m.**, s. 277; Kongre'nin Ocak 1794'te aldığı bu karar, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin kuruluşu için ilk adım kabul edilmektedir. Bu kararın ardından 27 Mart 1794'te Washington, Cezayir korsanlarına karşı Amerikan deniz ticaretini korumak amacıyla 6 firkateyn inşası için gerekli olan 688,888.82 doların ödenmesi kararını imzaladı. Bkz. Oren, **a.g.e.**, s. 35.

Humphreys'i¹¹⁴ antlaşma yapmak üzere Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa ile görüşmeye gönderdi. Hasan Paşa “Ben herkesle antlaşma yaparsam bu korsanlarla ne yapacağım, eminim ki bunlar benim başımı keserler” diyerek pazarlığı yukarıdan başlattı. Antlaşma için iki milyon dolar ayrıca 36 toplu iki gemi istiyordu. Humphreys de iyi pazarlıkçıydı ve Hasan Paşa'yı bazı taleplerinden vaz geçirecek antlaşmaya ikna etti ve 5 Eylül 1795'te antlaşma imzalandı.¹¹⁵ Hasan Paşa'ya 642.500 dolar peşin ve yıllık haraç yerine de değeri 21.600 dolar olan bazı donanma levazımı verilecekti.¹¹⁶ Ama Paşa, parasını almadan Amerikalı esirleri salmak istemiyordu.¹¹⁷ Bundan sonra Amerikan hükümeti parayı temin edip antlaşmayı resmileştirmesi için Joseph Donaldson Jr.¹¹⁸ ile Joel Barlow'u¹¹⁹ görevlendirdi. Kendilerine Cezayirdeki esir Amerikalılardan Richard O'Brien ve James Leander Cathcart da yardımcı olacaktı.¹²⁰ Joel Barlow, Avrupa'da bu parayı temin etmek için uğraştı fakat başarısız oldu. Cezayir'e eli boş gelince Paşa öfkelenmiş ve tehditler savurmaya başladı. Bunun üzerine Barlow, Cezayir'deki Yahudi tüccardan Amerika adına borç para aldı ve esirleri tahliye etmek için de bir gemi temin etti. Bundan sonra serbest bırakılan Amerikalılar memleketlerine dönebildi. Cezayir Paşası,

¹¹⁴ David Humphreys, o sırada Amerika'nın Portekiz büyükelçisi idi ve Lizbon'da bulunuyordu. Amerikan Hükümeti daha önce Cezayirle müzakere için John Paul Jones ve Thomas Baclay'ı görevlendirmişti; fakat ikisi de 1793 yılında ölünce bu vazife Humphreys'e verildi. Humphreys hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Frank Landon Humphreys, **The Life and Times of David Humphreys**, 2 vols, G.P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press, New York 1917.

¹¹⁵ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s. 275-304; Bu antlaşma Türkçedir ve 22 fasıl ve bir sebep-i tahrir hükmünden oluşur. Antlaşma tarihi 21 Safer 1210 (5 Eylül 1795) olarak kaydedilmiştir.

¹¹⁶ 36 toplu bir firkateynin de verilmesiyle Cezayir'le antlaşma, Amerika'ya yaklaşık bir milyon dolara mal olmuştu. Bkz. G. Thomas Woodward, “The Costs of State-Sponsored Terrorism: The Example of the Barbary Pirates”, **National Tax Journal**, Vol. 57, No. 3, TAX POLICY IN TRANSITION (September, 2004), s.601.

¹¹⁷ Oren, **a.g.e.**, s. 36-37; Paullin, **a.g.e.**, s.56.

¹¹⁸ Cezayir antlaşmasının altında bu şahsın ismi ve Humphreys'in mührü vardır. Bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.303-304.

¹¹⁹ Joel Barlow (1754-1812), 9 yıldır Fransa'da yaşıyordu. Hem Fransa hem Amerika vatandaşı idi. Fransızca'nın yanında Almanca ve biraz da Arapça biliyordu. William Sommers, “Joel Barlow: Hero-Diplomat”, http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2012/0106/ca/sommers_barlow.html, (Çevrimiçi), 23.02.2016; Joel Barlow hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. James Woodress, **A Yankee's Odyssey: The Life of Joel Barlow**, Philadelphia, 1958; Milton Cantor, “A Connecticut Yankee in a Barbary Court: Joel Barlow's Algerian Letters to His Wife”, **The William and Mary Quarterly** (Omohundro Institute of Early American History and Culture), Vol. 19, No. 1 (Jan., 1962), s. 86-109.

¹²⁰ Michael Kitzen, “Money Bags or Cannon Balls: The Origins of the Tripolitan War, 1795-1801”, **Journal of the Early Republic**, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, Vol. 16, No. 4 (Winter, 1996), s.604; Bu ikisi on yıldan fazladır Cezayir'de esir idi. Antlaşma sürecinde serbest bırakıldılar. Daha sonra O'Brien Cezayir'de, Cathcart ise Trablus'ta Amerikan Konsolosu oldu.

Barlow'a Tunus ve Trablusgarp'la antlaşma yapmak hususunda yardımcı olabileceğini de söylemişti.¹²¹

2.1.2.2.1. Trablusgarp - Amerika Antlaşması: 1796

Tunus ve Trablusgarp Ocakları da Cezayir gibi Amerikalılarla antlaşmaya meyilliydiler ve bunun için Cezayir'in takip ettiği yolu izlediler. Trablus korsanları hemen denize açılıp iki Amerikan gemisini ele geçirdi. Bu sırada Trablusgarp Bahriyesi'nin başında asıl adı Peter Lesly olan İskoçya doğumlu meşhur Murad Reis¹²² vardı ve bilfiil bu operasyona katılmıştı.¹²³ Limana getirilen gemilerden Sophia'da daha önce on küsur yıldır Cezayir'de esir tutulan ve yakında salınmış olan Richard O'Brien vardı. O'Brien, Cezayir Dayısı'na verilmek üzere 200.000 dolar taşıyordu.¹²⁴ Cezayir'den verilmiş olan elindeki belgeleri gösterince Yusuf Paşa onu serbest bıraktı. O da Amerika'nın kendileriyle bir antlaşma yapmayı düşündüğünü söyleyerek Trablus-Amerika antlaşmasının ilk müzakeresini yaptı.¹²⁵

Bundan sonra Cezayir'e dönen O'Brien, meseleyi buradaki vatandaşı Joel Barlow'a açtı. O da Hasan Paşa ile görüşerek resmen aracılığını talep etti. Bunun üzerine Hasan Paşa, Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa'ya bir mektup yazarak Amerikalılarla 40.000 dolar karşılığı bir antlaşma yapmasının uygun olacağını belirtti.¹²⁶ O'Brien ve Joel Barlow, David Humphreys tarafından Trablus ve Tunus'la

¹²¹ Oren, **a.g.e.**, s. 37.

¹²² Murad Reis aynı zamanda Yusuf Paşa'nın damadı idi. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.315.

¹²³ Trabluslular 1796 yılında Sophia ve Betsy adında iki Amerikan gemisini ele geçirmişti. Bkz. Kola Folayan, "The Tripolitan War: A Reconsideration of the Causes", **Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente**, Anno 27, No. 1 (MARZO 1972), s.616-617.

¹²⁴ Kitzen, **a.g.m.**, s. 606.

¹²⁵ Aslında daha önce Trablus temsilcisiyle Amerikalılar bir görüşme yapmıştı. Karamanlı Ali Paşa'nın İngiltere'ye gönderdiği heyetin bir üyesi olan Hacı Abdurrahman el-Bediri, Mart 1786'da Amerika'nın İngiltere elçisi John Adams ile Londra'da bir görüşme yaptı. Amerika hakkında bazı sorular soran Hacı Abdurrahman, John Adams'a Akdeniz'in bir İslam denizi ve Kuzey Afrika liderlerinin de bu denizin sultanları olduğu söyleyerek Amerika'nın eğer burada ticaret yapmak istiyorsa bu liderlerle anlaşması gerektiğini belirtti. Amerika'nın Trablus ile anlaşmasının kendilerine en azından 30.000 İngiliz lirasına/şiline mâl olacağını; ayrıca kendisine de aracılık için bahşiş olarak 3.000 İngiliz lirası verilmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca Tunus için de aynı meblağın ödenmesi ve ilave olarak Cezayir ve Fas'ın da düşünülmesi gerektiğini ilave etti. Adams, Hacı Abdurrahman'ın söylediklerini düşününce bu anlaşmaların Amerika bütçesine yıllık yaklaşık 1 milyon dolar yük getireceğini hesap etti. Tabii o vakit bir antlaşma zemini oluşmamıştı. Bkz. Oren, **a.g.e.**, s. 26.

¹²⁶ Mine Erol, "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIII, S.24, Ankara 1980, s.130.

müzakere etmekle görevlendirilmişti.¹²⁷ O'Brien tekrar Trablus'a geldi ve müzakerelere başladı. Yusuf Paşa 40.000 doların yanında her yıl kendisine Cezayir'e olduğu gibi para yahut donanma levazımatı verilmesini istiyordu. Yusuf Paşa'nın istediği yıllık ödemeyi kabul etmeyen O'Brien, onu bir seferlik artı 12.000 dolar ve bazı hediyeler karşılığında ikna etti.¹²⁸ Bundan sonra 3 Cemaziyelevvel 1211/ 4 Kasım 1796'da Trablusgarp ile Amerika arasında bir barış ve dostluk antlaşması imzalandı. Orijinali Arapça olan ve mağribi hatla yazılan bu antlaşma metni, aracılığı sebebiyle 4 Receb 1211/ 3 Ocak 1797'de Cezayir'de Hasan Paşa tarafından da imzalandı. Büyük ölçüde Joel Barlow tarafından İngilizce'ye tercüme edilen ve 29 Mayıs 1797'de Amerikan Senatosuna sunulan bu metin, 7 Haziran 1797'de uygun görülerek 10 Haziran 1797'de tasdik edildi.¹²⁹

Antlaşma metninin altında imzaları bulunan şahıslar şunlardır:¹³⁰

1.Cenab-ı Hazret-i Düstûr-ı Celîlü'sh-şân Hasan Paşa b. Hüseyin, Vâlî-i Mahrûse-i Dâru'l-cihâd-ı Cezâyir-i Garb hâlâ. (Garantör olarak)

2.Cenâb-ı Hazretü'l-Muazzam el-Mükerrem Vezir-i Zamîr Yusuf Paşa b. Ali Paşa b. Mehmed Paşa b. Ahmed Paşa Karamanlı, Mutasarrıf-ı Mahrûse-i Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd. (Paşa)

3. A'zamu Eşrefî Kadîme Mehmed Bey b. Yusuf Paşa b. Ali Paşa b. Mehmed Paşa b. Ahmed Paşa Karamanlı Mahrûse-i Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd.(Bey)

4.Hazretü'l-Muazzam Mehmed Kethudâ-yı Ocağ-ı Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd. (Mabeynci/Kâhya)

5.Hazretü'l-Muazzam Ahmed Ağa, Reîs-i Liman-ı Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd. (Liman Reisi)

6.Hazretü'l-Muazzam el-Hâc Ahmed, Hazinedar-ı Ocağ-ı Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd. (Hazinedar)

7.Ali Ağa-i Yeniçeriyân-ı Mahrûse-i Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd. (Divan Reisi ve Yeniçeri Ağası)

8.Hazretü'l-Muazzam Süleyman Serasker-i Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd (Küçük Kâhya)

¹²⁷ Kitzen, **a.g.m.**, s. 605.

¹²⁸ Erol, **a.g.m.**, s.130'da artı 10.000 dolar ve bazı hediyeler karşılığında Paşa'nın ikna edildiğini yazmışsa da anlaşma metninin altındaki "The Note" kısmında bu meblağ 12.000 dolar olarak geçmektedir. Bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.367; Anlaşmanın Amerika'ya maliyeti toplamda 56.000 dolar oldu. Bkz.: Paullin, **a.g.e.**, s. 56.

¹²⁹ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.349; Anlaşmanın Arapça orijinal metni için bkz.: s. 350-361; İngilizcesi için bkz.: s.364-366. Anlaşma metninin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisini Dr. Mine Erol yapmıştır. Bkz. Erol, **a.g.m.**, s.130-132.

¹³⁰ Mine Erol da bu isimleri makalesinde vermiştir; fakat burada bazı eksikler olduğu için tarafımızdan düzeltilmiştir. Karş. Erol, **a.g.m.**, s. 132-133; Miller (Ed.), **a.g.e.**, s. 361.

9.Hazret-i Sipahiler Ağası Halil Mahruse-i Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd.(Süvari Generali/Atlı Birlikler Komutanı)

10. Hazretü'l-Muazzam Muhammed, Şeyhü'l-beled-i Mahrûse-i Trablusgarp-ı Dâru'l-cihâd.(Şeyhülbeled)

11. Mehmed Atâullah, Hâce-i Divan. (Divan Hocası/Sekreter)”

Yusuf Paşa ve Trablus devlet adamlarının imzaladığı bu metin Cezayir'e götürülerek orada Hasan Paşa ve Joel Barlow tarafından da 4 Receb 1211 / 3 Ocak 1797 tarihinde imzalanmıştır. Yusuf Paşa yapılan antlaşmaya göre Amerikalı Kaptan O'Brien'dan 40.000 İspanyol doları¹³¹, 13 adet saat (altın, gümüş ve altın taklidi), 5 adet yüzük (üçü elmas, biri safir), 140 zira kumaş, 4 adet sırmalı kaftanı teslim alıp 20 Cemaziyelevvel 1211 / 21 Kasım 1796'da bunun makbuzunu imzaladı.¹³² Bundan sonra Trablus'a Amerikan Konsolosu atanıp geldiğinde, Yusuf Paşa'ya 12.000 İspanyol doları, 5 adet 8 inçlik palamar, 3 adet on inçlik halat, 25 varil katran, 25 varil zift, 10 varil reçine, 500 adet çam tahtası, 500 adet meşe tahtası, 10 adet gemi direği, 12 adet seren direği ve 50 top yelken bezi ve 4 adet gemi çapası verecekti.¹³³

Antlaşmanın ardından 10 Temmuz 1797'de James Leander Cathcart, Amerikan Konsolosu olarak Trablus'a atandı. Fakat Trablus'a ancak 5 Nisan 1799'da gelebildi.¹³⁴ Bu arada Trablusta Amerikalı tüccar Joseph Ingraham, Amerikalıları temsil ediyordu. Yusuf Paşa, Antlaşmanın 10. Maddesine göre Konsolos gelince alacağı para ve hediyeleri bu gecikme dolayısıyla alamamıştı. Amerikalılarla yaptığı bu antlaşmadan hiç memnun değildi. Yıllık haraç da alamayacaktı. Sonra Amerikalılarla anlaşan Cezayir ve Tunus'a bir gemi hediye edildiği halde kendisine böyle bir hediye de takdim edilmemişti.¹³⁵ Ayrıca antlaşma gereği verilecek paradan 6.000 dolar da henüz ödenmemişti. Yusuf Paşa, 1798

¹³¹ İspanyol dolarına Trablusgarp'ta ve diğer Kuzey Afrika Devletlerinde "doro yahut duro" deniliyordu. Bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.362'de anlaşma metninin Arapçasında "doro" olarak geçen kelime, s.366'da İngilizce "Spanish dollars/İspanyol doları" olarak tercüme edilmiştir.

¹³² Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.366.

¹³³ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.367; Erol, **a.g.m.**, s.134'te bazı hediyeler zikredilmemiştir.

¹³⁴ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.379.

¹³⁵ Kitzen'e göre Richard O'Brien Tunus'la 1797 yılında 50.000 dolar ve değeri 35.000 dolar olan gemi vs. hediyeler üzerine anlaşmıştı. G. Thomas Woodward ise Tunus'la yapılan anlaşma gereği Tunuslulara peşin olarak 107.000 dolar ve artı olarak bazı donanma levazımatı verilmesi kararlaştırıldığını söylüyor. Karş. Kitzen, **a.g.m.**, s.606; Woodward, **a.g.m.**, s.602. Amerika-Tunus anlaşma metninin Türkçe orijinali, İngilizce ve Fransızca çevirisi ile diğer dokümanlar için bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.386-426.

yılında o sırada Cezayir'e Amerikan konsolosu olarak atanan Richard O'Brien'e yazdığı mektupta bu taleplerinin karşılanmasını istedi. O'Brien 6.000 doların en kısa zamanda gönderileceğini belirtirken gemiden hiç bahsetmiyordu.¹³⁶ O'Brien Cezayir Dayısı'nın Trablus antlaşmasındaki garantörlüğüne güvenerek Trablus Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın taleplerini karşılamakta gevşek davranıyordu. Yine Trablusgarp'ı müstakil bir devlet gibi değil de Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti gibi görüyordu. Paşa sonunda iyice öfkeleni ve kendisinin bağımsız bir lider olduğunu ve Bâbiâlî'den de Cezayir Dayısı'ndan da çekinmediği söyledi.¹³⁷ Ayrıca Yusuf Paşa, Cezayir'in antlaşmadaki garantisini şahsi olarak kabul ediyordu. İki tarafa da garantiyi veren Hasan Paşa, 1798 yılında ölünce Yusuf Paşa bu teminatı artık geçersiz sayıyordu.¹³⁸ Aslında bu gemi mevzusu antlaşma sürecinde konuşulmuştu fakat o vakit Joel Barlow bunu onaylamamıştı. O tarihten sonra Yusuf Paşa bu gemi mevzusunu hep devam ettirdi ve Trablus'a 5 Nisan 1799'da gelen Amerikan Konsolosu Cathcart'ı yukarıda zikredilen hoşnutsuzluklar sebebiyle kabul etmek istemedi. İngiliz Konsolosu McDonough ve Liman Reisi Seydi Ahmed'in tavassutuyla ancak şehre girebildi.¹³⁹ Cathcart, Yusuf Paşa'yla görüşerek onu 10 Nisan 1799'da 10.000 dolar antlaşmanın devamı, 8.000 dolar da bahsi geçen gemi için ödeme yapma taahhüdüyle ikna etti.¹⁴⁰ Ardından Cathcart, Hükümeti'ne "18.000 dolar verelim ve bu gemi mevzuunu kapatalım" diye yazdı ama bir cevap alamadı.¹⁴¹ Yusuf Paşa da Amerikan Başkanı John Adams'a 15 Nisan 1799'da bu hususta bir mektup yazdı.¹⁴² Diğer taraftan Paşa, konsolosu sıkıştırmaya devam ediyordu. 1800 yılında işler daha da gerginleşti. Amerika, Trablusgarp'a Cezayir ve Tunus'a davrandığından farklı davranıyor ve süreci iyi idare edemiyordu. Onların talepleri karşılanıyor; fakat Yusuf Paşa'nın talepleri karşılanmıyordu. Sabrı tükenen

¹³⁶ Kitzen, **a.g.m.**, s.610.

¹³⁷ Yusuf Paşa'nın söylediklerini Amerikan Konsolosu Cathcart, şöyle rapor etmişti: "he is an independent Prince and not to be intimidated by Algiers or Tunis nor even The Grand Signore ... he commands in his kingdom as well as the Dey of Algiers does in his". Bkz. **Naval Documents: Barbary Wars**, U.S. Gov. Printing Office, Washington 1931, Vol.1, s.308.

¹³⁸ Kitzen, **a.g.m.**, s.611; Yusuf Paşa böyle düşünürken Amerikalılar, Cezayir Dayısı Hasan Paşa'nın vefatının ardından 28 Zilkade 1212 / 15 Mayıs 1798'de Trablus antlaşma metnini yeni Dayı Mustafa Paşa'ya da imzalatmışlardı. Bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.382.

¹³⁹ Kola Folyan, **a.g.m.**, s.620; **Naval Documents: Barbary Wars**, C.I, s.307.

¹⁴⁰ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s. 385.

¹⁴¹ Erol, **a.g.m.**, s.134-135.

¹⁴² Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.385.

Yusuf Paşa sonunda antlaşmayı geçersiz sayarak korsanlara yol verdi. Ekim 1800’de “Catherine” adlı bir Amerikan gemisi ele geçirildi. Konsolos bu durumu protesto edince Paşa bunun bir kaza olduğunu söyleyerek gemiyi bıraktı.¹⁴³ Bu bir korkutma operasyonu idi. Ardından Amerikan konsolosunu çağırarak onunla detaylı bir görüşme yaptı. Amerikanın da diğer devletler gibi yıllık ödeme yapması gerektiğini söyleyince Konsolos bunu reddetti. Bu sefer Yusuf Paşa “barışı korumak için hiçbir şey yapmıyorsunuz, diğer devletler en azından bazı hediyeler takdim ediyor, siz ise bizi hep oyalıyorsunuz” diyerek konsolosu azarladı. Sonra konsolosa 6 ay mühlet tanıdığını ve bu süre zarfında taleplerinin karşılanmaması halinde gemilerinin harekete geçeceğini söyledi.¹⁴⁴ Kasım 1800’de Cathcard, O’Brien’e yazdığı mektupta artık Trablus’la barışı korumak için ya donanma gönderilmesi yahut da altın gönderilmesi gerektiğini bildiriyordu.¹⁴⁵ 1801 yılı Ocak ayında Yusuf Paşa’ya 4000 dolarlık armağan gönderildiyse de bu hediye onu tatmin etmedi.¹⁴⁶ Yusuf Paşa, Şubat 1801’de antlaşmayı hükümsüz kıldığını¹⁴⁷ ve arada Cezayir olmadan yeni bir andlaşma yapılabileceğini; bunun için de Amerikalılardan 225,000 dolar peşin ve yıllık haraç olarak da 20,000 dolar istediğini Konsolos’a bildirdi. Konsolos da ona, hükümetiyle bu hususu görüşmek için kendisine 8 ay mühlet tanıması karşılığında 30.000 dolar teklif etti.¹⁴⁸ Bu süreçte Amerikalılar Cezayir Dayısı Mustafa Paşa’yı aracı yaptılar. Ondan Yusuf Paşa’nın taleplerini azaltması için kendisine bir mektup yazmasını istediler. Mustafa Paşa da Amerikalıların talebi üzerine Yusuf Paşa’ya bir mektup yazarak 120.000 dolara antlaşma yapmasını tavsiye etti.¹⁴⁹

Cezayir Dayısı Mustafa Paşa’nın mektubuna Yusuf Paşa, şöyle cevap verdi:¹⁵⁰

“Bu defa İstanbul’dan aldığım habere göre Belisyen (Venedik) Avusturya idaresinden çıkıp başlıca Cumhuriyete tahavvül ve teşekkül ederek Devlet-i Aliyye’ye seneviyye itası hususuna dahi karar vermişlerdir. Ancak Trablus ve Tunus ve Cezayir

¹⁴³ Kitzen, **a.g.m.**, s.618-619.

¹⁴⁴ Erol, **a.g.m.**, s.136

¹⁴⁵ Kitzen, **a.g.m.**, s.619.

¹⁴⁶ Erol, **a.g.m.**, s.136.

¹⁴⁷ David A. Carson, “Jefferson, Congress, and the Question of Leadership in the Tripolitan War”, **The Virginia Magazine of History and Biography**, Vol. 94, No. 4 (Oct., 1986), s.412; Paullin, **a.g.e.**, s.58.

¹⁴⁸ Kitzen, **a.g.m.**, s.621.

¹⁴⁹ Kitzen, **a.g.m.**, s.621.

¹⁵⁰ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.53-54.

Ocakları için ne miktar akçe vereceklerine ve bunun hakkında bir lakırtı olup olmadığına dair malumat-ı sahiha alamadım. Zira nasârânın işi hiledir. Rabbimiz Teâla cümlemize nusret eyleye. Çünkü asrımız âhir zaman olduğundan nasârâ bir sözde durmaz oldular. Hatta İsveç ile verilen karar üzerine seneviyyelere birkaç keredir ecel ve mühlet verilmiş iken henüz bir akçe tahsil olunamadı ve Dersaadet'te mukim elçileri vasıtasıyla tarafımıza bir oyun edip mücerred ocağın aidatını itlâfa kalkışacaklarını öğrendim. Lakin İsveçliler işbu hud'alarını kuvveden fiile çıkarmazdan mukaddem vurup Rabbimiz ianesiyle teşfiye-i sadr etmek efkârındayım. Bunun gibi Amerikalılar dahi isyan sureti göstererek geçende konsoloslarına verdiğim cevab-ı kat'î vechle karîben onları dahi tarumar etmeye amadeyim. Kuvve-i harbiyemizle kâffe-i milel kadr u haysiyetimizi anlayıp yalnız Amerikalılar kaldı. Bu defa onlara dahi haddini bildirmek boynuma borç olsun. Ancak bu emelimin tehir ve men'ine taraf-ı vâlâlarından iltimas emareleri sebep olduğundan uhuvvet-i sahîhaya mebni şu sahâbetten sarf-ı nazar buyurmaları niyazımdır. Beyana hacet olmadığı vechle peder-i âlîleri merhum Hasan Paşa zamanında Amerikalılar, Felemenk Konsolosu vasıtasıyla li-ecli'l-müsâlaha iki yüz elli bin frank¹⁵¹ vermişler ise de razı olmadığımıza binaen muahharan müşârun ileyh pederiniz ibrâmıyla müsaade eyledim. Hâlbuki eylevm bir para vermeyip taallül etmekte idirler. Lütfen merkûmların ricasına aldanıp akçe-i mev'ûdenin tenkîsini niyaz buyurmayın. Amerikalıların asıl iltica ve istinad eyledikleri İngiltereliler olup bu vasıta ile akd-i sulha bast-ı kalîçe-i rica edecekleri melhûz ise de İngilizleri bu babda kat'â tanımam. Eğerçi vasıta-i âlîleri ile teklîf-i müsâlaha edilir ise kabul olunacağı ve işbu arzamızın cevabını gizlice temenni ederim.”

Yusuf Paşa'nın da dediği gibi Amerikalılar, İngilizlere güveniyorlardı. Savaş başladığında bu daha da belirginleşti. Zira Amerikalılar Akdeniz'de mühimmat ve erzak tedariki için özellikle 3 yeri kullandılar: (1)İngiliz kontrolündeki Cebelitarık şehri ve limanı, (2) yine İngiliz kontrolündeki Malta Adası ve limanları ile (3) İngiliz müttefiki Sicilya'nın Syracuse (Siraküze) limanı.¹⁵²

Amerika Konsolosu Cathcart, işin ciddiyetinin farkındaydı. Yusuf Paşa, donanmasını hazırlamaya başlamıştı ve yakında korsanlar denize açılacaktı. Hemen bölgedeki diğer Amerikan Konsoloslarını bu hususta uyardı. 10 Mayıs'ta Paşa'nın başveziri, Amerikan konsolosluğuna giderek 14 Mayıs'ta Paşa'nın resmen Amerika'ya savaş ilan edeceğini söyledi. Cathcart, Paşa'ya tekrar 30.000 dolar teklif edip ondan kendisine Amerika'ya taleplerini bildirip oradan cevabın gelmesine kadar 10 ay mühlet verilmesini istedi.¹⁵³ Paşa bu teklifi reddetti ve 14 Mayıs'ta

¹⁵¹ Bu tarihlerde 250.000 frank yaklaşık olarak 50.000 dolar etmekteydi. Bu meblağ da takriben Amerikalıların Trablusla anlaşma için ödedikleri paradır. Amerika Devleti bu dönemde İspanyol dolarını kendi parası olarak kullanmaktaydı. Amerikan dolarının sembolü olan “\$” işareti de İspanyol sikkeleri üzerindeki bir sütuna sarılmış yılan figüründen gelmektedir. Frankın dolar cinsinden karşılığı, Amerika'nın 30 Nisan 1803 tarihinde Fransa'yla yaptığı “Louisiana Satışı” anlaşmasından tesbit edilebilir. Burada 60.000.000 frank = 11.250.000 dolar olarak kaydedilmiştir. Bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.512.

¹⁵² Paullin, **a.g.e.**, s.59.

¹⁵³ Kitzen, **a.g.m.**, s.622; Erol, **a.g.m.**, s.137.

Trablus'taki Amerikan Konsolosluğunun bayrak direğini kırarak Amerika'ya savaş ilan etti.

2.1.2.2.2. Trablus – Amerika Savaşı: 1801-1805

Yusuf Paşa, bir Kuzey Afrika lideri olarak Amerika'ya 4 sene iyi sabretmişti. Amerikalılar ise bu süreçte barışı korumak için Cezayir ve Tunus'a gösterdikleri ehemmiyeti Yusuf Paşa'ya göstermediler.¹⁵⁴ Süreci de iyi yönetemediler ve sonunda ticari menfaatlerini korumak için antlaşma yapıp para ödemek yerine, aynı parayı belki daha fazlasını aynı amaç için savaşarak harcamayı tercih ettiler. Savaş yanlısı Thomas Jefferson'un 4 Mart 1801'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olmasıyla da bu politika bilfiil icra edilmeye başlandı. Yoksa bu korsanlığa karşı bir başkaldırı falan değildi. Zira Trabluslular, antlaşma yapıldıktan sonra savaş ilanına kadar (1796-1801) 5 yılda sadece bir tane Amerikan gemisi ele geçirmiş ve bu gemiyi de Yusuf Paşa Amerikalılara geri vererek kendi korsanlarını da bu yüzden cezalandırmıştı.¹⁵⁵

Yusuf Paşa'nın savaş ilanından sonra Konsolos Cathcart, 24 Mayıs'ta Trablus'u terketti¹⁵⁶ ve Livorno'ya gitti.¹⁵⁷ 31 Mayıs'ta Amerikan Hükümeti adına Komodor Edward Preble yardım almak ve müttefik bulmak amacıyla Napoli Kralı IV. Ferdinand'la (Sicilyateyn Kralı I. Ferdinand: 1759-1798, 1799-1806) görüştü. Ferdinand o sırada Napolyon ile savaşta ise de Amerikalılara silah ve adam yardımı yapmayı taahhüd etti.¹⁵⁸ İkinci müttefik ise İsveçliler oldu. İsveçliler zaten 1800'den beri Trablusgarp ile savaş halindeydiler. Rudolf Cedeström kumandasındaki İsveç Donanması da Trablus ablukasına katılmaya karar vermişti.

¹⁵⁴ Kitzen, **a.g.m.**, s.624; Kola Folayan, **a.g.m.**, s.621.

¹⁵⁵ Kola Folayan, **a.g.m.**, s.618-619, 621-622; Kola Folayan bu makalesinde (s.615-626), Trablusgarp - Amerika savaşının şimdiye kadar hep tek taraflı yazıldığını ve savaş sebebinin "Trablusluların korsanlık faaliyetleri" gibi gösterildiğini belirterek bu söylemin eksik ve hatalı olduğunu iki taraf açısından da meseleye yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Folayan, bu konuyu çalışan araştırmacıların hemen hepsinin genellikle "**Naval Documents**" ile "**American State Papers**"tan beslendiğini ve bu kaynakların da meseleyi tek taraflı olarak ele aldığını söylemiştir.

¹⁵⁶ Irwin, **a.g.e.**, s.106.

¹⁵⁷ Cathcart, Tunus'a gitmeyi düşünüyordu; fakat yolda Tunus korsanları tarafından gemisi yağmalanınca Livorno'ya gitmek zorunda kaldı. Bkz. Erol, **a.g.m.**, s.137.

¹⁵⁸ Bergna, **a.g.e.**, s. 247; Glenn Tucker, **Dawn like Thunder: The Barbary Wars and the Birth of the U.S. Navy**, Bobbs-Merrill, Indianapolis 1963, s.293.

Amerika Hükümeti, Komodor Richard Dale'yi korsan saldırılara karşı Amerikan ticaret gemilerini korumakla ve gerekirse Trablus'u ablukaya almakla görevlendirdi. Ayrıca Dale, Thomas Jefferson'un bir mektubu ile eğer barışı korumayı sürdürürse Paşa'ya verilmek üzere 10.000 dolar da götürüyordu.¹⁵⁹ Onun kumandasındaki Amerikan donanması 1 Haziran 1801'de denize açıldı. Donanma, 44 toplu President, 38 toplu Philadelphia, 32 toplu Essex, 12 toplu Enterprise, 28 toplu Boston adlı gemilerden oluşmaktaydı.¹⁶⁰ Dale, Temmuz 1801'de Cebel-i Tarık'a geldiğinde karşısında Trablus Amiralî Murad Reis'i buldu. Murad Reis iki gemisiyle Atlas Okyanusuna açılıp Amerika gemilerini avlamak niyetindeydi. Fakat hükümeti tarafından Amerikalılara savaş açıldığından haberi yokmuş gibi davranıyordu.¹⁶¹ Murad Reis'in gemilerinden büyüğü 28 toplu idi ve içerisinde 246 mürettebatı vardı. Diğerleri ise 16 toplu ve 146 mürettebata sahipti. Amerikan donanması da henüz Trablusgarp'ın kendilerine savaş açtığından haberdar değildi. Sadece Trablus limanını ablukaya alıp onları antlaşmayı sürdürmeye ikna etmekle vazifelidiler. Dale, tedbiren Philadelphia firkateynini Murad Reis'i kontrol altında tutmak ve Amerikan ticarî gemilerine saldırmasını engellemek için Cebelitarık'ta bıraktı.¹⁶² Diğer taraftan Amerikalılar, Cezayir ve Tunus Paşalarını muhtemel savaşın dışında tutmak için bazı hediyeler ve Başkan'ın mektuplarıyla kandırmak istiyorlardı. Dale, bu amaçla 9 Temmuz'da Cezayir'e, 17 Temmuz'da Tunus'a uğradıktan sonra 23 Temmuz'da Trablus'a geldi. Yusuf Paşa'ya gönderdiği mektupta savaş istemediklerini yeniden anlayabileceklerini söylüyordu. Fakat bir netice alamadı.¹⁶³ Bu arada Dale, Trablustaki vatandaşlarının haklarını koruması ve gelişmelerden kendisini haberdar etmesi için Danimarka Konsolosu Nicholas Nissen'in¹⁶⁴ de yardımını istemişti.¹⁶⁵ Amerika'nın Tunus Konsolosu William Eaton ise Amerikan donanmasının himayesinde 23 Temmuz 1801'de Trablus Limanının

¹⁵⁹ Paullin, **a.g.e.**, s.60.

¹⁶⁰ Erol, **a.g.m.**, s.137.

¹⁶¹ Kola Folayan, "Tripoli and the War with the U.S.A., 1801-5", **The Journal of African History**, Cambridge University Press, Vol. 13, No. 2 (1972), s.261.

¹⁶² Murad Reis bir fırsatını bulup buradan Trablus'a geri dönmüştür. Bkz. Erol, **a.g.m.**, s.141.

¹⁶³ Erol, **a.g.m.**, s.138-139; Dale'nin filosunda Amerika'nın Tunus'a hediye ettiği Grand Turc adlı gemi de vardı ve bu gemi Tunus'a teslim edildi.

¹⁶⁴ Nicolai Christian Nissen 1799-1807 arasında Trablus'ta Danimarka konsolosu olarak görev yapmıştır. Bkz. Hansen (Der.), **a.g.e.**, s.329.

¹⁶⁵ Paullin, **a.g.e.**, s.60-61.

abluka altına alındığını resmen ilan etti. 1 Ağustos 1801'de Andrew Sterret kumandasındaki Amerikalılar'ın Enterprise gemisi, bir Trablus gemisini 3 saatlik bir mücadelenin sonunda mağlup etti.¹⁶⁶ Mehmed Reis'in kumanda ettiği gemide 20 Trabluslu ölmüş, 30'u da yaralanmıştı. Amerikalılar top atışlarından tamamen kullanılamaz hale gelmiş olan bu gemiyi Trablus limanına getirip bıraktılar. Yusuf Paşa bu mağlubiyetin öfkesiyle Mehmed Reis'i önce dövdürüp sonra bir eşeğin sırtına ters bindirdi ve Trablus sokaklarında dolaştırdı.¹⁶⁷ Richard Dale, Trablus'u 3 Eylül'e kadar abluka altında tuttuktan sonra erzakın tükenmesi ve tayfalar arasında çıkan salgın hastalık sebebiyle ablukayı kaldırıp Tunus'a gitti. Burada Kaptan Samuel Barron ve Kaptan Bainbridge'ye önce Trablus sonra İtalya tarafına gitmeleri emrini verip Amerikan gemilerinin emniyetine dikkat etmeleri uyarısında bulundu. 1801 yılı sonbaharında İsveç savaş gemileri de Amerikan Donanmasına katıldı ve müttefik kuvvetler Trablus'u iyice köşeye sıkıştırmaya başladı.

6 Şubat 1802'de Amerikan Kongresi, resmen Trablus'a savaş ilan etmese de Trablusluların gemilerinin yakalanmasına ve her türlü savaş operasyonlarına onay verdi.¹⁶⁸ 1802 Nisan ayında Richard Dale, Amerika'ya dönünce Akdeniz filosu kumandanlığına Richard V. Morris tayin edildi.¹⁶⁹ Mayıs ayında Amerikan gemileri, Trablus'a erzak götüren 4 Tunus gemisini yakaladı. Fas Sultanı da Trablus'a erzak göndermek istiyordu. Amerikalıların buna da müsaade etmemesi üzerine buralarda ciddi gerginlikler yaşandı.¹⁷⁰ Morris Haziran 1802'de Cebelitarık'a geldiğinde donanmasında 7 firkateyn ve bir şalopa vardı.¹⁷¹ Fakat Morris de selefi gibi ablukayı gevşek tutuyor, daha çok Amerikan ticaret gemilerine eskortluk ediyordu. Bunun sonucu olarak Trablusgarp gemileri rahatlıkla ablukayı yarıp çıkıyor ve eyaletin ihtiyacı olan erzak ve saireyi temin edip getiriyordu. Hatta Haziran 1802'de, Trablus korsanları bu şekilde ablukayı yarıp çıkmış ve Franklin adında bir Amerikan gemisini ele geçirmişti. Trablusa getirilen bu gemi ve esirler, Cezayir Dayısı Mustafa

¹⁶⁶ "The Barbary Wars, 1801-1805", <https://www.marinersmuseum.org/sites/micro/usnavy/06/06a.htm>, (Çevrimiçi), 27.02.2016.

¹⁶⁷ Carson, **a.g.m.**, s.413; Erol, **a.g.m.**, s.140.

¹⁶⁸ Carson, **a.g.m.**, s.415.

¹⁶⁹ "The Barbary Wars, 1801-1805", <https://www.marinersmuseum.org/sites/micro/usnavy/06/06a.htm>, (Çevrimiçi), 27.02.2016.

¹⁷⁰ Erol, **a.g.m.**, s.140-142.

¹⁷¹ Gemilerin isimleri Argus, Chesapeake, Constellation, Constitution, Enterprise, Intrepid, Philadelphia ve Syren idi.

Paşa'nın isteğiyle serbest bırakıldı. Bu süreçte Yusuf Paşa, Cezayir Dayısı'nın aracılığıyla 120.000 dolar verilmesi şartıyla Amerika ile bir antlaşma yapabileceğini bildirdi.¹⁷² Ama bir netice alamadı. Ardından Ekim 1802'de İsveç, Trablusla bir antlaşma yaparak savaştan çekildi ve müttefiki Amerika'yı yalnız bıraktı.

Morris'in kumandasındaki Amerikan gemileri¹⁷³, Haziran 1803'te Trablusu bombardıman edip 22 toplu bir Trablus gemisini batırdı. Sonra topluca kalkıp Malta'ya gittiler.¹⁷⁴ Böyle zamanlarda Trabluslular fırsat bulup denize açılıyor ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu yüzden Morris Eylül 1803'te geri çağırıldı ve vazifesindeki gevşekliği sebebiyle Amerika'da yargılandı.¹⁷⁵

Morris'in yerine Haziran 1803'te Komodor Edward Preble¹⁷⁶ atanmıştı. Yeni kumandan Eylül 1803'te Akdeniz'e geldiğinde donanmasındaki subayları¹⁷⁷ toplayıp Amerikan gemilerine yeni bir düzen verdi. Onun disiplini ve düzeniyle beraber Amerikan gemileri artık bir saldırıya hazırılar. Preble, Philadelphia ve Vixen adlı gemileri William Bainbridge'in kumandasında Trablus ablukasıyla görevlendirdi. 31 Ekim 1803'te abluka görevindeki Amerikan gemileri bir Trablus gemisi gördü. Bainbridge, Philadelphia ile hemen bunun peşine düştü. Gemi limana girince Bainbridge de arkasında gitti. Büyük ve ağır olan gemisi sığ bir yerde kayalıklara sıkıştı. Amerikalılar, gemilerini kurtarmak için çok gayret gösterecek de başarılı olamadılar. Trablus denizcileri hemen gelip 44 toplu ve 307 mürettebatlı bu mükemmel gemiye el koydu. 25'i subay olan gemi mürettebatının hepsi esir edildi. Fakat Trablus'ta iyi muamele gördüler. Yeniden antlaşma yapılana kadar da yaklaşık 19 ay Trablus'ta kaldılar. Subaylardan biri daha sonra Amerika'nın ilk Osmanlı elçisi olacak olan David Porter idi.¹⁷⁸

¹⁷² Erol, **a.g.m.**, s.142

¹⁷³ Bunların arasında Sicilya (Napoli) Kralı Ferdinand'ın Amerikalılara destek olmak için 19 Mayıs 1803'te gönderdiği 6 top gemisi, iki bomba gemisi ve yüzlerce Napolili denizci de vardı. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.247.

¹⁷⁴ Erol, **a.g.m.**, s.142.

¹⁷⁵ Paullin, **a.g.e.**, s.68; "The Barbary Wars, 1801-1805", <https://www.marinersmuseum.org/sites/micro/usnavy/06/06a.htm>, (Çevrimiçi), 27.02.2016.

¹⁷⁶ Edward Preble hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Christopher McKee, **Edward Preble: A Naval Biography, 1761- 1807**, Naval İnstitute Press, Annapolis 1972.

¹⁷⁷ Preble'nin emri altında olup Trablus Savaşına katılan Amerikan subaylarından bazıları şunlardır: Stephen Decatur, William Bainbridge, Charles Stewart, Isaac Hull, Thomas Macdonough, James Lawrence ve David Porter.

¹⁷⁸ Erol, **a.g.m.**, s.143-144.

Bu büyük gemi, Trablus donanmasına güç katacaktı. Yusuf Paşa çok sevinçliydi. Esirler için artık Amerika'dan 3 milyon dolar istiyordu.¹⁷⁹ Amerikalılar ise çok meyus oldular. Edward Preble, böyle güçlü bir geminin Trablus donanmasında olmasındansa yakılmasının daha uygun olacağına karar verdi. Bu riskli ve tehlikeli iş için İntrepid¹⁸⁰ tayfalarından 70 gönüllü seçildi. Başlarında genç subay Stephen Decatur¹⁸¹ vardı. İntrepid ve Syren gemileriyle Trablus önlerine gelen Decatur ve adamları, 16 Şubat 1804'te gece karanlığında limana sokulup hızlı bir saldırı sonucunda Philadelphia gemisini ateşe verdi.¹⁸² Amerikalıların bu zaferi kendileriyle beraber Hıristiyan Avrupa'yı da sevindirmişti. Hatta Papa VII. Pius, "Amerikalılar'ın bir gecede bu Hıristiyan düşmanlarına verdiği zararı, Avrupa devletleri uzun yıllardır uğraşmalarına rağmen veremedi" diyerek Amerikalıların bu başarısını alkışladı.¹⁸³

Amerikalılar bu başarılarının ardından Yusuf Paşa'nın antlaşmaya yanaşacağını düşünüyordu. Fakat Şubat ayında Danimarka Konsolosu ülkesinin Trablusla bir antlaşma yapması sebebiyle artık Amerikalılara yardımcı olamayacağını söyledi. Yeni bir müttefik arayışına giren Amerikalılar, Paris'teki elçileri Robert R. Livingston vasıtasıyla Fransızların desteğini aldılar.¹⁸⁴ Nisan 1804'te Preble, Trablustaki Fransız Konsolosu'ndan Paşa'nın antlaşma şartlarını öğrendi. Buna göre Paşa, Amerikalılardan peşin 200.000 dolar ve her yıl da düzenli haraç ödemelerini istiyordu. Haziran 1804'te Preble, Cezayir'deki Amerikan konsolosu O'Brien'ı Paşa'yla müzakere etmek için çağırdı. Yapılan görüşmede Paşa, 100.000 dolara kadar indi. 10.000 dolar da baş vezirine verilmesini istiyordu. O'Brien ise Paşa'ya 40.000 dolar, başbakanına 10.000 dolar ve her 10 yılda bir de

¹⁷⁹ Carson, **a.g.m.**, s.417; Charles Oscar Paullin, Ocak 1804'te yapılan müzakerelerde, Yusuf Paşa'nın Philadelphia karşılığında Amerikalılardan bir şalopa ve esirlerin her biri için de 500 dolar fidye istediğini belirtiyor. Fakat bu müzakereler "Philadelphia'nın yakılmasıyla beraber sona ermiştir. Bkz. Paullin, **a.g.e.**, s.74

¹⁸⁰ Bu gibi daha önce Trablus gemisi iken Amerikalılar tarafından ele geçirilmiş ve adı "İntrepid" olarak değiştirilmiştir. Bkz. Bergna, **a.g.e.**, s.248.

¹⁸¹ Stephen Decatur hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Slidell Mackenzie, **Life of Stephen Decatur: A Commodore in the Navy of the United States**, C. C. Little and J. Brown, 1846; Bu kitabın III-VII bölümlerinde Trablus ablukası boyunca anlaşma yapılıncaya kadar Decatur'un donanma bünyesindeki faaliyetlerinden bahsedilmektedir.

¹⁸² Erol, **a.g.m.**, s.144-145; Carson, **a.g.m.**, s.419

¹⁸³ Mackenzie, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁸⁴ Paullin, **a.g.e.**, s.75-77.

konsolosluk hediyesi olarak 10.000 dolar vermeyi teklif etti. Yusuf Paşa, hem yıllık haraçtan vazgeçmiyor hem de Trablus'ta hiçbir esirleri yokken Hollandalıların 80.000 dolar ve Danimarkalıların 40.000 dolar vermesini delil göstererek Amerikalıların teklifinin yetersiz olduğunu söylüyordu.¹⁸⁵ Müzakereler başarısız olunca Amerikalılar artık umumi bir hücumla karar verdiler. Malta'dan hareket eden Amerikan filosu, 27 Temmuz 1804'te Trablus önlerine geldi.¹⁸⁶ Bu filoda Constitution firkateyni; Syren, Argus ve Scourge adında 3 brik; Nautilus, Vixen ve Enterprise adında 3 uskuna ile yedeklerinde çok sayıda gambot ve bomba kayığı bulunuyordu. Sicilyateyn kralı bu sırada Trablusla savaş halinde olduğu için Amerikalılara destek olmuş ve birkaç gambot da o vermişti. Bu filo 3 Ağustos 1804'te Trablus'u bombardıman etmeye başladı. Murad Reis de bunların karşısında tertibat aldirdı ve hem gemilerden hem şehirden Amerikalılara ateş açıldı.¹⁸⁷ iki gün boyunca bombardıman devam etti. 3 Trablus gemisini ele geçiren, 3 tanesini de batıran ve çok sayıda Trablusluyu esir eden Preble, neye mal olduğunu görüp inadından vazgeçer ve antlaşmaya yanaşır diye Paşa'ya yaralı haldeki Trabluslu esirleri gönderdi. Paşa, inadında ısrar etti ve yine antlaşmaya yanaşmadı.¹⁸⁸

Amerikalıların ikinci hücumu 7 Ağustos 1804'te oldu. Amerikalılar kıyıda oldukça uzaktılar, yaklaşmak istediyseler de başaramadılar. 3-4 saat aralıksız bombardıman etmelerine rağmen ancak birkaç eve zarar verebildiler. Karşılığında bir gambotları ve 13 adamlarını kaybettiler ve 16 askeri yaralandı. Amiral bombardımanı aniden durdurdu.¹⁸⁹ Amerika'dan USS John Adams firkateyni gelmişti. Decatur'un kaptanlığa terfi ile yanan Philedelphia yerine Hükümetin President, Congress, Constellation ve Essex isimli 4 firkateyn gönderdiği haberini getirmişti.¹⁹⁰ Preble, 9 Ağustos'ta antlaşma için tekrar heyet gönderdi. Teklifini yükselterek Paşa'ya esirleri serbest bırakması karşılığında 80.000 dolar fidye vermeyi teklif etti. Paşa, isterse bu meblağı antlaşma bedeli olarak da kabul

¹⁸⁵ Paullin, **a.g.e.**, s.78-79.

¹⁸⁶ Erol, **a.g.m.**, s.145-146.

¹⁸⁷ Addison Beecher Colvin Whipple, **To the Shores of Tripoli: The Birth of the U.S. Navy and Marines**, Naval Institute Press, 2001, s.150-154.

¹⁸⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.387; "The Barbary Wars, 1801-1805", (Çevrimiçi), <https://www.marinersmuseum.org/sites/micro/usnavy/06/06a.htm>, 29.02.2016.

¹⁸⁹ Erol, **a.g.m.**, s.146; Feraud, **a.g.e.**, s.388.

¹⁹⁰ Charles Lee Lewis, **The Romantic Decatur**, Ayer Co. Publishing, First Edition, 1937, s.69-70.

edebilirdi. Zira 4 firkateyn daha onlara katılmaya geliyordu ve Preble bu gemiler gelince artık bir sent bile vermeyeceğini söylemişti.¹⁹¹ Ayrıca, gemiler gelince bütün Trablusgarp şehirlerini bombalayacağını söyleyerek Yusuf Paşa'yı tehdit etmişti. Fransız Konsolosu Beaussier, müzakere için Paşa'nın "Hariciye Veziri" Muhammed ed-Dağayyıs'ı Preble'nin gemisine götürdü. Paşa 150.000 dolar istiyordu. Preble, bundan sonra teklifini 100.000 dolara çıkardı. Yusuf Paşa bu teklifi de reddetti¹⁹² ve "yeni bir hücum hazırız" diyerek Preble'ye meydan okudu. Amerikalıların bombardımanı, antlaşma yapılmayınca hiçbir fayda vermiyordu. Amerikan donanmasının üçüncü hücumu 23-24 Ağustos 1804 gecesi oldu. Bu seferki bombardıman daha da kötüydü. Yine uzaktan olduğu için kaleye de şehre de hiç bomba isabet etmedi. Amerikalılar, 27-28 Ağustos 1804 gecesi dördüncü hücumlarını yaptılar ama yine pek bir zararı olmadı. Trablus 3 gambotunu kaybetmişti ama Amerikalıların mühimmat gemisi (İntrepid) de Trabluslular tarafından havaya uçurulmuştu. 29 Ağustos 1804'te Preble, esir değiş tokuşu için yine heyet gönderdi; Yusuf Paşa yine reddetti. Üstüne üstlük istediği haracı 400.000 dolara çıkardığını bildirdi.¹⁹³ 2 Eylül 1804'te büyük bir hücum daha yapıldı ama öncekilerin sonucundan farklı bir şey olmadı. Sonra kuzey rüzgârları şiddetini artırmaya başladı. Amerikalıların bombardımanı, saldırıları ve tehditleri Yusuf Paşa'nın inadını kıramamıştı. Son hücumun ardından Preble, iki gemisini Trablus önlerinde bırakıp mecburen Malta'ya çekildi. Ardından 10 Eylül'de Akdeniz Filo Komutanlığı'ndan istifa etti. Yerine Samuel Barron atandı.¹⁹⁴

2.1.2.2.3. Amerikalılar'ın Karamanlı Ahmed Bey'le İttifakı ve Derne İşgali

Amerikalıların Trablusgarp ablukası başladığı sıralarda Yusuf Paşa'nın ağabeyi Karamanlı Ahmed Bey, Trablus tahtına tekrar oturmak için bir fırsat yakaladığını düşündü. 1803 yılında Tunus'tan Malta'ya geçen Ahmed Bey, Amerikan Başkanı'na bir mektup yazdı. Mektupta kardeşine karşı bir mücadeleye gireceğini; başarılı olabilmesi için kendisine para ve silah yardımı yapılması

¹⁹¹ Paullin, **a.g.e.**, s.81.

¹⁹² Paullin, **a.g.e.**, s.82.

¹⁹³ Paullin, **a.g.e.**, s.81.

¹⁹⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.388; Erol, **a.g.m.**, s.146-147.

gerektiğini bildirdi. Amerikalılar bu ilk teklifi ciddiye almadı.¹⁹⁵ Ardından 15 Kasım 1803'te tekrar bir mektup yazan Ahmed Bey, kendisine yardım edilmesi halinde eğer başarılı olursa Amerikalılara borcunu ödeyeceğini; hatta Trablus'ta onlara bir kale vereceğini söylüyordu. Bu ikinci teklifine de bir cevap alamadı.¹⁹⁶ Bundan sonra Ahmed Bey Malta'dan Derne'ye geçerek kendi başına bir mücadeleye girişti. Yusuf Paşa onun üzerine büyük oğlu Mehmed Bey'i göndermişti.¹⁹⁷ Mehmed Bey Bingazi'ye gelince Ahmed Bey mukavemet edemeyerek Mısır taraflarına kaçtı.¹⁹⁸ Mısır'da kendine müttefik bulmaya çalışıyordu.

Amerikalılar, Ahmed Bey meselesini biliyorlardı ama bu kozu ilk defa Edward Preble, 9 Ağustos 1804'te Yusuf Paşa'yla yaptığı müzakerede masaya sürdü. Preble, Paşa'yı o sırada İskenderiye'de olan kardeşi Sîdî Ahmed'i getirip tahtından indirmekle tehdit etti.¹⁹⁹ Fakat o vakit bu bir blöftü. Maksat Yusuf Paşa'yı antlaşmaya ikna etmektir. Yusuf Paşa antlaşmaya yanaşmayınca Ağustos ayı boyunca Amerikalılar Trablus'a hücum etmiş ama istedikleri neticeyi alamamışlardı. 1804 Eylül başlarında Malta'ya çekilen Amerikalılar, A planı (abluka-bombardıman-hücum) başarısız olduğu için B planına geçmişlerdi. Buna göre, Karamanlı Ahmed Bey'i bularak onunla ittifak yapacaklar ve bu yolla Yusuf Paşa'ya gözdağı vererek antlaşmaya ikna edeceklerdi. Buna muvaffak olamazlarsa güçle Trablus tahtını Yusuf Paşa'dan alıp ağabeyine vereceklerdi. Bu iş için Amerika'nın Tunus konsolosu William Eaton, 17 Aralık 1804'te Malta'dan Argos adlı bir gemiyle yola çıktı ve ayın 27'sinde İskenderiye'ye ve 8 Ocak 1805'te de Kahire'ye ulaştı.²⁰⁰ Fakat Ahmed Bey'i bulmak o kadar kolay değildi. Ahmed Bey, taht mücadelesinde kendisine Mısır'da destek arıyordu. Memlûk Beyleri ile görüşmeler yapıyordu. Meşhur Memlûk Beyleri'nden Mehmed Bey Elfi²⁰¹ ile görüşürken Eaton'un mektubu

¹⁹⁵ Erol, **a.g.m.**, s.142.

¹⁹⁶ Erol, **a.g.m.**, s.144.

¹⁹⁷ Ahmed Bey en-Nâib, Mehmed Bey'in gönderilişini Derne işgali sırasında gösterse de tarih olarak 1218 (1803) yılını vermiş olması gözönüne alındığında, Mehmed Bey'in bu seferinin Derne işgali öncesinde Karamanlı Ahmed Bey'in kendi başına giriştiği mücadele döneminde olduğu netleşir. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.319.

¹⁹⁸ Erol, **a.g.m.**, s.147, dp.66.

¹⁹⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.388.

²⁰⁰ Erol, **a.g.m.**, s.147.

²⁰¹ Mehmed Bey Elfi (1751?- 1807), Fransız işgali öncesi Mısır'ın hâkimi olan güçlü Memlûk beylerinden biri idi. İşgal sonrası İngilizlerle irtibata geçip onların desteğiyle Mısır'ın geleceğinde söz sahibi olmak istiyordu. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Selda Güner, "Londra'da Bir Memlûk

kendisine ulaştı. Ahmed Bey İskenderiye'ye gelerek burada Eaton'la anlaştı. 23 Şubat 1805'te yapılan bu antlaşma 14 maddeden oluşuyordu.²⁰² Bundan sonra müttefikler, karadan Derne üzerine yürümeye başladılar. Ahmed Bey'in 400 adamı vardı. Eaton ise 10 kişiyle²⁰³ gelmişti.²⁰⁴ Eaton para ile Araplardan 20-30 bin adam toplayabileceklerini düşünüyordu. Eaton ve Ahmed Bey, 15 Nisan'da Bomba'ya²⁰⁵ vardı. Burada Ahmed Bey'in adamları arasına 500 Arab daha katıldı. Kaptan İsaac Hull da Amerikan gemisi Argus'tan kendilerine 40 top ve 4 adet meydan topu ile erzak temin etti. Eaton'un birliğine başlarında 3 subayla beraber farklı milletlerden 25 topçu ile yine başlarında iki subayla beraber 38 Yunanlı katılmıştı.²⁰⁶ Sonra bu birlik yola çıkıp 27 Nisan'da Derne'ye ulaştı. Müttefikler şehre varır varmaz hücumla geçtiler. Denizden Argus, Hornet ve Nautilus²⁰⁷ adında 3 Amerikan gemisi de onlara destek oluyordu.²⁰⁸ Derne hücumunda William Eaton bacağından yaralandı. Yusuf Paşa'nın Derne'ye gönderdiği kuvvetler geç kalmıştı²⁰⁹ ama Derne halkı kâfirlerle işbirliği yapan Ahmed Bey'e karşı harekete geçti. Karamanlı Ahmed de "Ayn Bu Mansur" mıntikasından adam toplayarak bunların üzerine yürüdü. Şiddetli bir savaştan sonra Ahmed Bey ve Amerikalılar şehre girdi ve kendi bayraklarını astı. Artık Derne'de Ahmed Bey'in bayrağı ile beraber Amerikan bayrağı dalgalanıyordu.²¹⁰ Artık Trablus'un arka kapısı Amerikalılara açılmıştı. Ama burayı ne kadar ellerinde tutabilirlerdi, buna emin değillerdi. Birkaç gün sonra Yusuf Paşa'nın Amerikalılarla anlaştığı haberi gelince kara operasyonu durduruldu.

Beyi: Muhammed Bey Elfî (Ekim-Aralık 1803)", **Akademik Bakış**, Cilt 9 Sayı 17, Kış 2015, s.41-69.

²⁰² Anlaşmanın maddeleri için bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.552-554.

²⁰³ Bunlar; Başkumandan General Eaton, deniz kuvvetlerinden Teğmen Presley N. O'Bannon, Deniz Asteğmeni P.P. Peck ile diğer bir subay ve 6 denizci idi. Ordu için ayrıca 105 deve ve biraz da eşek temin edilmişti. Bkz. Paullin, **a.g.e.**, s.84.

²⁰⁴ Erol, **a.g.m.**, s.147.

²⁰⁵ Bomba yahut Bumba, Derne ile Tobruk arasında ve Derne'nin 64 km doğusunda yer alan küçük bir kasabadır. Körfez ismini bu kasabadan almaktadır.

²⁰⁶ Paullin, **a.g.e.**, s.84.

²⁰⁷ Paullin, **a.g.e.**, s.84.

²⁰⁸ Erol, **a.g.m.**, s.147; Feraud, **a.g.e.**, s. 388.

²⁰⁹ Yusuf Paşa'nın 4 Mart'ta gönderdiği Hasan Ağa, Derne'ye ancak işgalden 11 gün sonra 8 Mayıs'ta gelebilmişti. Hasan Ağa geldikten sonra askerleriyle şehri kuşatıp saldırılara başladı ama bir netice alamadı. Saldırıları devam etseydi belki de Derne'yi ele geçirebilirdi. Zira antlaşma haberi geldiğinde Derne'deki Amerikalılar ve Ahmed Bey'in çok az erzakı ve mühimmatı kalmıştı.

²¹⁰ Freud, **a.g.e.**, s.389, dp.2; Erol, **a.g.m.**, s.148.

2.1.2.2.4. Trablusgarp – Amerika Antlaşması: 1805

Yusuf Paşa aslında Amerikalıları mağlup etmişti. Zira savaş boyunca kaybettikleri gemiler ve yaptıkları harcamalar Amerikan bütçesine gerçekten büyük bir maliyet getirmişti.²¹¹ Sonra Amerikalıların elinde 100 Trabluslu esir varken Yusuf Paşa'nın elinde 300 Amerikalı esir vardı. Amerikalıların yaptığı bombardıman da şehre bir zarar verememişti. Sadece savaş sırasında yaşanan kayıplar vardı. Eğer içeriden bir ihanet yaşamamış olsaydı Yusuf Paşa bir lider/Osmanlı valisi olarak Amerikalılara diz çöktürecekti. Zira Amerikalılar bu kadar yıl süren bir mücadelede istedikleri neticeyi bir türlü alamamışlar ve artık pişmanlık emareleri göstermeye başlamışlardı ki imdadlarına bir hain yetişti: Karamanlı Ahmed Bey. Tabii olarak kardeşi Ahmed'in Amerikan himayesinde giriştiği bu taht mücadelesi, Yusuf Paşa'yı korkuttu. Tahtı kaybetmekten çok vilayet idaresinin zaafa düşmesiyle oluşacak iç isyanlardan korkuyordu. Bu sebeple Amerikalılarla müzakere yapmak amacıyla Trablus'taki İspanyol ve Danimarka Konsoloslarını aracı yaptı. Konsolosların yazdığı mektuplardan sonra Cezayir'deki Amerikan konsolosu Tobias Lear, 26 Mayıs 1805'te Kaptan James Barron'un refakatinde Essex Firkateyni ile Trablus'a geldi. Trablustaki Amerikan gemilerinin kumandası Samuel Barron'un hastalığı sebebiyle John Rodgers'e verilmişti. Lear'ın gelişiyle ilk müzakere John Rodgers'in kumanda ettiği Constitution adlı savaş gemisinde yapıldı.²¹² Yusuf Paşa, Amerikalı esirlerin fidyesi olarak 130.000 dolar istiyordu. Müzakereler neticesinde 4 Haziran 1805'te²¹³ bir antlaşma yapıldı. Buna göre Amerikalılar, ellerindeki 100 Trabluslu esiri getirecek, Yusuf Paşa da 300 Amerikalı esiri serbest bırakacaktı. Yusuf Paşa'nın elindeki fazladan 200 esirin fidyesi olarak da Amerikalılar, sadece 60.000 dolar ödeyecekler; hiçbir şekilde yıllık haraç ödemeyeceklerdi.²¹⁴ Ancak Amerikan

²¹¹ Trablus Savaşı Amerikalılara, en düşük tahminle 600.000 dolara mâl olmuştu. Philadelphia gemisinin kaybı, diğer kayıplar ve 4-5 senelik sefer masrafları gözönüne alındığında Amerikalıların çok maliyetli bir işe giriştikleri anlaşılır. Bkz. Woodward, **a.g.m.**, s.607-610.

²¹² Paullin, **a.g.e.**, s.83, 86.

²¹³ 4 Haziran 1805 (6 Rebiülevvel 1220)'de Trablus'ta imzalanan 20 maddelik anlaşma metni İngilizce ve Arapça olarak kaleme alınmıştı. 17 Nisan 1806'da Amerika Birleşik Devletleri tarafından onaylanan anlaşma, 22 Nisan 1806'da ilan edilmiştir. Anlaşmanın İngilizce tam adı "Treaty Of Peace and Amity between the United States of America and the Bashaw, Bey and Subjects of Tripoli in Barbary"dir. Anlaşmanın Arapça metni yine Mağribi hatla yazılmıştır. Anlaşma metni ve diğer ekleri için bkz. Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.529-556. Türkçe tercümesi için ise bkz. Nehicüddin Efendi, **a.g.e.**, s.70-77.

²¹⁴ Erol, **a.g.m.**, s.148; Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.529.

Hükümeti, Trablus Konsolosunu değiştirdiğinde yeni konsolos Yusuf Paşa'ya 6.000 dolar kıymetinde hediye takdim edecekti. İleride yaşanabilecek bir savaşta fidye talep edilmeden karşılıklı esir değiş tokuşu da antlaşmaya dâhil edildi. Ayrıca antlaşma maddeleri gereği, Derne'deki Amerikan kuvvetleri şehri boşaltacaklardı.²¹⁵ Antlaşma yapıldıktan sonra 19 Haziran 1805'te (21 Rebiülevvel 1220) Yusuf Paşa'ya 60.000 dolar teslim edildi.²¹⁶ Amerikalı esirler de serbest bırakıldı. Ardından Constellation firkateyni Syracuse'deki (Sicilya) Trabluslu esirleri getirerek Paşa'ya teslim etti. Bundan sonra Constellation firkateyni Karamanlı Ahmed Bey'in Trablus'ta bir süredir rehin tutulan ailesini de alıp²¹⁷ Derne'ye gitti. Burada William Eaton ve Ahmed Bey maiyetleriyle beraber gemiye bindirilerek Syracuse'ye (Sicilya) götürüldü.²¹⁸ Bir süre burada Amerikalıların verdikleri yevmiye ile geçinen Ahmed Bey, tahtı ele geçirme ümidi kalmayınca me'yusen Mısır'a döndü ve 1811'de orada vefat etti.²¹⁹

Antlaşma maddeleri incelendiğinde Amerika'nın Trablusgarp'ta, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlere verilen imtiyazlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca önceki antlaşmadaki Cezayir Dayısı'nın garantörlüğü bu antlaşmada artık yer almamaktadır.

Antlaşmanın altında Trablus tarafından imzası bulunanlar ise şunlardır:

1.Yusuf Karamanlı, Paşa; 2.Mehmed Karamanlı, Bey; 3.Mehmed, Kâhya; 4.Ahmed, Liman Reisi; 5.Muhammed Dağayyıs, Başbakan; 6.Salah, Divan Reisi/Ağası; 7.Selim, Hazinedar; 8.Murat, Dulartile (Gümrük Emini?); 9.Murad Reis, Amiral; 10.Süleyman, Kâhya; 11.Abdullah, Başağa; 12.Muhammed, Şeyhülbeled; 13.Ali b. Diyab, Başkâtip.²²⁰

Antlaşmadan sonra Amerikalılar, konsolosluk işleri için Trablus'a Dr. John Ridgely'yi bıraktılar. Bundan sonraki süreçte Trablus Amerika arasında çok büyük

²¹⁵ Carson, **a.g.m.**, s.420.

²¹⁶ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.535.

²¹⁷ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.61.

²¹⁸ Erol, **a.g.m.**, s.148; Nehicüddin Efendi, Ahmed Bey'in Mısır'a bırakıldığını yazmıştır. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.61.

²¹⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.389; Muhammed Mustafa Bazame, **Tarîku Berka fi'l-Ahdi'l-Karamanî**, Dâru'l-Hivâri's-Sakâfi el-Arabî el-Urubî, Beyrut 1994, s.218.

²²⁰ Miller (Ed.), **a.g.e.**, s.535'te bu isimler İngilizce olarak sıralanmıştır.

bir mesele çıkmadı. Sadece 1812’de başlayan ABD – Britanya savaşının (18 Haziran 1812 - 2 Şubat 1815) sonlarına doğru bir gerginlik yaşandı. Amerikalılar ele geçirdikleri İngiliz gemilerinden ikisini Trablus’a göndermişlerdi.²²¹ Yusuf Paşa bunların İngilizler tarafından geri alınmasına müsaade etti. Bu Trablusla Amerika arasında yapılan antlaşmalara aykırı bir davranış olduğu için Amerikan Konsolosu, Paşa’yı protesto etti. Ardından Akdeniz Filosu kumandanı Stephen Decatur 5 Ağustos 1815’te Trablus’a geldiğinde bu kayıpları için Paşa’dan 30.000 dolar tazminat istedi. Yusuf Paşa, başta bu teklifi reddetse de sonradan 25.000 dolar verip ve bazı Napolili ve Danimarkalı esirleri serbest bırakıp Decatur’un talebini karşıladı.²²²

2.1.2.3. Diğer Devletlerle İlişkiler ve Korsanlık Faaliyetleri

Amerika ile savaş devam ederken İsveçliler, müttefikleri Amerikalıları terkedip Eylül 1802’de Fransızların aracılığıyla 15 Nisan 1754’te yaptıkları antlaşma temelinde Trablus’la yeniden bir antlaşma yaptılar. Buna göre İsveçliler, ilk etapta peşin olarak 150.000 florin, yıllık olarak da takriben 8.000 florin ödeme yapacaklardı.²²³ Danimarkalılar da 40.000 dolar karşılığında Yusuf Paşa ile bu süreçte anlaştı.²²⁴

Daha önce anlaşmazlık sebebiyle Trablus’u terkeden Hollanda Konsolosu Kauper, bu sırada (1802) Amiral Winter ile geri döndü. Sulh yapmak için gelmişlerdi. Gelişinde kaleye 50.000 filorin gönderdi. Yusuf Paşa kızdı ve “Ben bu kadar az bir meblağ veresiniz diye konsolosu kovmamıştım. Sadece sizin donanmanızdan değil hiçbir devletten korkmuyorum. Şehri bombalasanız, yıksanız benim yine de sizin gemilerinizin peşine düşüp yakalamak için erzakım ve mühimmatım var. Ben Hollanda’dan 190.000 filorin peşin ödeme istiyorum. 10.000 filorin değerinde de senelik aidat istiyorum. Eğer bu şartı kabul ederseniz anlaşabiliriz” dedi. Amiral Winter harp meclisi kurdu. İspanya konsolosuna da

²²¹ Paullin, **a.g.e.**, s.108.

²²² Erol, **a.g.m.**, s.155; Robert Greenhow, **a.g.e.**, s.40

²²³ Rossi, **a.g.e.**, s.319;

²²⁴ Paullin, **a.g.e.**, s.78; G. Thomas Woodward, Amerikan Bahriyesi’ndeki kayıtlara göre (Office of Naval Records), İsveçlilerin 150.000 dolar peşin ve 8.000 dolar yıllık ödeme; Danimarkalıların da 30.000 dolar peşin 5.000 dolar yıllık ödeme üzerine Trablus’la anlaştıklarını belirtiyor. Danimarkalıların ticaretlerinin fazlalığına nisbetle daha fazla ödemesi gerekirken daha düşük bir meblağ ödemesini ise deniz kuvvetlerinin gücüne bağlıyor. Bkz. Woodward, **a.g.m.**, s.604-605.

aracılık etmesi için başvurdu. Uzun müzakereler neticesinde Yusuf Paşa, 80.000 filorin²²⁵ nakit ve senelik 5000 filorin değerinde hediye karşılığı sulha razı oldu. Bir de kendisine 35.000 filorin değerinde saat, yüzük vs. hediye edilecekti. Ayrıca Konsolos Kauper, kaleye Hollanda peyniri, kahve, rum içkisi, konyak ve çeşitli kumaşlar getirmeye icbar edildi.²²⁶ Amiral Winter'in Trablus ziyareti üzerinden 6 ay geçmesine rağmen Hollanda'dan antlaşmanın tasdiki gelmedi. Yusuf Paşa beklemekten sıkıldı. Konsolos Kauper'e sulh bozulduğu için bayrağını indirmesini söyledi. Ayrıca tasdik metni gelene kadar her gün 2.000 riyal²²⁷ ödemesini istedi. Sonra müzakere yaptılar. Paşa 20.000 İspanya riyali karşılığında bir ay daha bekleyecekti. Şansına muahedenin tasdiki geldi. Geç kalındığı için gelen gemi Paşa'ya hibe de getirmişti. Paşa getirilen 150.000 filorine sevinerek hazinesine koydu. Kauper'in süre kazanmak için verdiği meblağı da geri verdi. Fakat Konsolosun bu meşakkatli görevi sıhhatini bozmuştu. 16 Haziran 1803'te vefat etti.²²⁸

Trablusgarp korsanları Amerika Savaşı döneminde de Akdeniz'deki faaliyetlerine devam ediyorlardı. Korsanlar, 1800 yılında bir Avusturya gemisini ele geçirdi. Bu gemiyi teçhiz edip korsan gemileri arasına kattıktan sonra denize açılan Trabluslular, fırtına sebebiyle Ülgün taraflarına savruldu. Draç Voyvodası, burada karaya oturan gemilerine, Avusturyalıların şikâyeti üzerine el koydu. Fakat gemiyi Avusturyalılara vermek yerine içindeki topları vesaireyi alıp şahıslara satan Voyvoda, 1804 yılında Payitaht tarafından uyarıldı ve derhal geminin bedelini Avusturyalılara ödemesi istendi.²²⁹ 1809 yılında ise Trablus Ocağı kaptanlarından Ali Bey, Osmanlı Devleti reayasından Zatoron Adasından bir zimminin gemisini zabt edince mesele Kaptanpaşa'ya havale edildi. Kaptan Paşa'nın tahkikatı neticesinde zimminin ifadeleri doğrulanmış ve Yusuf Paşa'ya bir mektup yazılarak geminin

²²⁵ **Diplomatic Negotiations** adlı eserde Hollandalıların anlaşma için 80.000 dolar ödediği kaydedilmiştir. Bkz. Paullin, **a.g.e.**, s.78.

²²⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.385-386.

²²⁷ Trablus'ta İspanyol dolarına "real" isminden dolayı riyal denilmekteydi. Yine "kuruş" tabiri de Feraud'un eserinde "Sevilla Doları" olarak sıkça kullanılmaktadır. "Kuruş", "riyal" şeklinde kullanılan İspanyol doları, o dönemde Amerika için de geçerli olduğundan bunu Amerikan doları olarak da kabul edebiliriz.

²²⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.386

²²⁹ BOA, **C.BH**, 1093, Evâhir-i L 1214 (17-27 Mart 1800); BOA, **C.BH**, 10348, 12 Şevval 1218 (25 Ocak 1804).

hamulesiyle beraber teslimi istenmiştir.²³⁰ Trablus korsanlarının Doğu Akdeniz'deki bu faaliyetleri Payitaht'ı iyice rahatsız etmişti. Sonunda Tersâne-i Âmire'den bir kıta korvet hazırlanıp, korvet kaptanı “Trablus korsan sefinelerinin def’-i tasallutları” işine memur edildi. Bu sıralar Trablusgarp korsanları arasında Payitaht'ı en fazla kızdıran 7 gemi ile genellikle Tavşan Adası civarında korsanlık eden Rodosluoğlu idi. Sonunda yakalanması için emir çıkarıldı.²³¹

Fransa'nın Mısır'ı işgalinden sonraki süreçte Fransa'nın Trablus'taki itibarı yavaş yavaş azaldı ve onun yerine İngilizlerin nüfuzu ve itibarı artmaya başladı. Fransa'nın Amiens şehrinde yapılan muahedeye göre Fransızların Mısır Seferi sırasında işgal ettikleri Malta Adası şövalyelere geri verilmişti. Fakat İngiltere nihai olarak adaya el koydu. İngilizlerin bu tavrı dolayısıyla Mağrip vilayetlerinde hususen Trablus'ta itibarları arttı; bayrakları en muteber bayrak oldu. İngilizler artık Trablus'a bir top atışı mesafedeydiler. İngilizlerin Malta adasında bulunmalarıyla irtibatlı olarak Trablusgarp ile ilişkisi artık sadece bir komşuluk ilişkisi değildi. Aynı zamanda Malta gibi verimsiz bir adanın erzak ihtiyacını karşılamak için de Trablusgarp'a muhtaç durumda idiler. Bu sebeple 28.R.1227 (10 Mayıs 1812)'de Trablusgarp ile yeniden bir ticaret antlaşması yaptılar. Önceki antlaşmalarını temel alan bu 4 maddelik antlaşmayı İngiltere adına Kaptan Mathew Smith imzalamıştı. İki tarafın düşmanlarına karşı birbirlerine destek olmaları temelinde kaleme alınan bu antlaşmada Trabluslu korsanlar “privateer” olarak adlandırılmıştı.²³²

Yusuf Paşa, 30 Eylül 1813'te İngiltere'nin aracılığıyla 40.000 dolar ödemeleri koşuluyla Sicilya ile de bir antlaşma yaptı. Antlaşma Trablus'taki İspanyol Konsolosu Don Gerardo Joze de Souza'nın İngiliz diplomatı William A'Court'a tam yetki vermesiyle gerçekleşti. Sicilya Kralı, Bourbon Hanedanı'ndan III. Ferdinando idi ve Krallığı bu sırada tahtında Napolyon Bonaparte'nin kardeşi Joseph'in oturduğu

²³⁰ BOA, C.BH, 6234, 29.Ra.1224 (14 Mayıs 1809).

²³¹ BOA, HAT, 31789, 13.C.1225 (16 Temmuz 1810).

²³² **British and Foreign State Papers, 1812-1814 (Vol.I-Part I)**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1841, C.I, s.731-733.

İspanya'ya tabi idi. Antlaşmanın akabinde 6 ay içinde yeni bir konsolos gelecek ve parayı da o Paşa'ya teslim edecekti.²³³

Avrupada Fransa ve müttefiklerine karşı kurulan koalisyonlar ve yapılan savaşlar Trablus'a tesir ediyordu. Fransız korsanlarının koalisyon güçlerine karşı saldırıları Trablus'taki Fransa düşmanlarını harekete geçirmişti. Yusuf Paşa'dan Fransızların teslimini istiyorlardı. Paşa, önceleri Fransız korsanların Trablus limanına getirdikleri ganimetlerin düşmanlarına geri verilmesini emretmekle yetiniyordu. Bir süre sonra Fransızlardan alınan ganimetleri de meşru saymaya başladı. Zira Yusuf Paşa, Napolyon'un deniz kuvvetlerinin çok zayıf ve aciz olduğunun farkındaydı. Bu sebeple kendisine karşı bir donanma gönderemeyeceğini biliyordu. Ayrıca Yusuf Paşa, Napolyon'un Avrupa kıtasındaki nüfuzunun genişlemesine de kızmıştı. Zira o bu yolla küçük denizci devletleri imparatorluğuna katmış; Yusuf Paşa'nın da bunlardan aldığı aidat kesilmişti. Hem itaat edenlerden alınan haraçlar hem de itaat etmeyenlere karşı yapılan korsanlıktan elde edilen ganimetlerden mahrum kalmıştı.

Bu düşüncelerle korsanlarına yol veren Yusuf Paşa, Cezayir Dayısı'yla ortak hareket ederek Akdeniz'de Fransız gemilerini avlamaya başladı. 1811'de el geçirdikleri 4 Fransız gemisi dolayısıyla İstanbul'da bulunan Fransa maslahat-güzarı Bâbîâlî'ye bir takrir göndererek Ocaklardan şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Payitaht'tan Ocaklara hatt-ı hümayun yazılarak Fransız gemilerinin serbest bırakılması emredildi. Hatta Cezayir Ocağı için "eğer Cezayirliler, Fransızlara karşı böyle düşmanlık ederler ve uyarılarımızı dikkate almazlarsa, kendi gemileri Fransızlar tarafından alıkonduğunda biz de buna müdahale etmeyiz ve Fransa ile aramızdaki antlaşmayı da bozulmuş saymayız" denilerek Beylerbeyi, bu düşmanlığı sona erdirmese azledilmekle tehdit edildi.²³⁴

İsveçliler, Napolyon Mısır'da iken onun vasıtasıyla Trablusgarp ile anlaşmışlardı. Fakat Yusuf Paşa bu antlaşmadan memnun değildi. Napolyon'dan çekinerek bu antlaşmaya razı olmuştu. Üstelik İsveçliler antlaşmanın gereği olan yıllık haraçlarını da ödemeyi geciktiriyorlardı. Yusuf Paşa 1808'de İsveçlilerin yaptığı antlaşmayı fesh etti ve konsoloslarını "600.000 frank getirirseniz antlaşmayı

²³³ **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, C.I, s.189-191.

²³⁴ BOA, HAT, 49547-B, 12.B.1226 (2 Ağustos 1811).

yenileriz yoksa muharebeye hazır olun” diye tehdit edince İsveç Konsolosu, hemen İngiltere Konsolosu’nun aracılığını talep etti. Bu sırada İsveç taraflarından gelen bir gemi, Yusuf Paşa’ya değerli hediyelerle beraber 77.000 frank verince Paşa’nın öfkesi yatıştı; hatta memnun oldu. Ayrıca İsveç konsolosunun değiştirilmesi isteği de uygun görülerek yaşlı konsolos görevden alınıp yerine Yusuf Paşa’nın sevdiği Konsolos yardımcısı atandı.²³⁵ Yusuf Paşa’nın, İsveç Kralı’na yazdığı ve konsolos değişikliğini talep eden mektubu aşağıdadır:²³⁶

“İşbu mektup Ocâğu’l-cihâd Trablusgarp-ı hamiyet-i min külli şiddetin ve kerbin eyaletinin Mutasarrıf ve Valisi min abdi Rabbihî Sübhanehû Emîrû’l-mü’minîn ve Nâsıru’ d-dîn el-mücâhid fi sebîli Rabbi’l-âlemîn olan Yusuf Paşa bin Ali Paşa bin Mehmed Paşa bin Ahmed Paşa-yı Karamânî tarafından yazılmıştır. Hayrât-ı kesîre ve celâlet-i vefîre ve fetânet-i zâtiye ile muttasıf millet-i İseviyye ve tarik-i Mesîhiyye’nin a’zam reisi ve asrında İncil-i Şerif’e perestîş edenlerin efdali ve ahkâm-ı muâhede-i umûmiyenin ez-hercihet hâmîsi İsveç Kralı lâ-zâle mahmûdu’l-avâkıb Cenabları müstağnî-i tekrar olduğu üzere şiddet-i muhabbetimizden nâbit ve muvâlât-ı sâfiyemizde sâbit olan şecere-i husûsiyetin zülâl-i mekârim-nevâl-i behiyyesi semeresiyle teşekkür üzere olduğum hâlde âbâ vü ecdâdımızdan mevrûs uhûd-i müstahkemü’l-ukûdun tecdîd ve te’kîdi memuriyet-i celîlesiyle bu tarafa irsal buyrulan Kumandan Cenabları emnen pâ-nihâde-i muvâsalat olup cânib-i Krâlîleri’nden olarak takdim eylediği hediye maa’l-memnûniye kabul olunmuştur. Ancak Kumandan-ı mûmâ ileyhın mevsûf olduğu fart-ı zekâ ve dirâyeti akranlarında görülmüş şey olmayıp her vecihle takdir ve tahsin edilerek hiçbir devlet memurunun nâil olamadığı ikram ve riayetler mûmâ ileyh hakkında masrûf ve mebzûl kılınmış ve Cenâb-ı Şerifleri’nden muaccel te’diyesi meşrû olan akçenin müddet-i güzerânından dolayı birkaç kat fazlasına rû-yı rızâ göstermemeye gereği gibi niyet etmiş isem de mûmâ ileyhın dirayet ve fetaneti ve etvâr ve ef’âl-i pesendîdesi niyet-i mezkûremin fiile ihracına mani olmuş ve peşinen yetmiş yedi bin frank ve seneviyelerin dahi ber-mûceb-i muâhede verilmesine zatımı mecbur edip hemen meblağ-ı mezkûru tamamen ve kâmilen ifâ birle hüsn-i teveccühüme mazhar olmuştur. Fakat Trablus’ta mukim konsolosları her ne kadar ihtiyar ise de karîbü’ş-şer ve baîdün mine’l-hayr bir adam olduğundan miyânemizdeki muhabbetin daima tağyîrine teşmîr-i sâk-ı cesaret eylediğinden kumandan-ı mûmâ ileyh buraya vusûlünde tahkîk-i keyfiyetle merkûmu azl ve iade ederek yerine vekâleten Andriya Kosta’yı nasbeylemiş ve mûmâ ileyh akıllı ve memleketimiz usulüne vâkıf fatîn bir zat olduğundan icrâ-yı asâletine müsaade buyrulması mütemennâdır. 2 Receb Sene 1223 (24 Ağustos 1808)”.

Hollandalılar, Kauper’in yerine Zuchet’i yeni konsolos olarak atadılar. Zuchet, Amerika’nın Philadelphia gemisi el değiştirdiği sırada gelmişti (1803). Zuchet daha gelir gelmez Yusuf Paşa’yla sıkıntı yaşamaya başladı. O tarihlerde Trablus’a Milano gazeteleri geliyordu. Buradaki haberlere göre Napolyon, Hollanda tahtının, kardeşi Louis’e teslimini istiyordu. Yusuf Paşa, Hollanda Konsolosu’nun

²³⁵ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.63; Rossi, Yusuf Paşa’nın 80.000 frank istediğini İsveçlilerin 70.000 frank verip Paşa’yı razı ettiğini ve gönderilen konsolos yerine Andrea Costa’nın konsolosluğa vekalet ettiğini belirtiyor. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.328.

²³⁶ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.63-64.

ağzını aradı. Eğer Napolyon kardeşini tahta geçirmeye çalışırsa savaş çıkar mı diye sordu. Konsolosun “evet” cevabıyla hemen tutuklanmasını emretti. Zira savaş çıkarsa Yusuf Paşa haraç alamazdı. Fransız Konsolosu Beaussier, Paşa’ya 5000 kuruş verene kadar da onu salmadı.²³⁷ Paşa, bu siyasi tahavvülâtın haraçları tamamen bitireceğinden korkuyordu. 1814’te Hollanda istiklalini ilan ettiğinde buna en çok sevinenlerden biri de Yusuf Paşa oldu.

Yusuf Paşa’nın Fransızlara karşı öfkesi günden güne arttı. Bu da Beaussier’in başına yeni dertler açıyordu. İşi iyice zorlaşmıştı. Uzun süren bir dostluktan sonra Paşa, tavrını değiştirmişti. Beaussier, iki defa hükümetinden görevinden affını istedi. Sonunda izin verildiyse de yolculuğa çıkmadan bir gün önce 6 Nisan 1814’te Trablus’ta vefat etti. Beaussier, Fransa’nın Trablus’taki Katolikler üzerindeki hukukunu muhafaza etmek için de çok uğraşmış; Papalığın da desteğiyle Trablus’taki Katolikleri “himaye” hakkını devletine hasretmişti.²³⁸

2.1.3. Yusuf Paşa’nın Dâhili Siyaseti (1795-1815)

Yusuf Paşa, iktidara gelirken vilayetin yerlisi olan Arapların büyük bir desteği olmuştu. Onların gözünde Yusuf Paşa heybetli ve güçlü bir idareciydi. Fakat buna rağmen kendisine karşı oluşan isyanlardan masun kalamadı.

Amerikan bombardımanı sırasında vilayet mali kriz yaşıyordu. Krizin aşılması için Yusuf Paşa, 1218 (1813)’te damadı da olan Hazinearı Hacı Ahmed Ağa’yı Gıryan’a vergi tahsiline gönderdi. Vergi vermek istemeyen Gıryanlılarla 21 gün süren savaşta iki taraftan da çok sayıda kişi öldü. Ölenler arasında Hacı Ahmed Ağa da vardı ama sonunda isyancıların reisi Şeyh Abdülvafi’nin de öldürülmesiyle sükûnet sağlandı. Gıryanlılar hem vergilerini hem de sefer masraflarını ödemek zorunda kaldılar.²³⁹

Amerikalılar Karamanlı Ahmed Bey ile beraber Derne’yi kuşattıklarında Yusuf Paşa, onların üzerine büyük oğlu Mehmed Bey’i göndermişti. Mehmed Bey, Bingazi’ye geldiğinde Derne’nin çoktan ele geçirildiğini öğrenmiş ve gelişmeleri takip etmek için bir süre burada kalmıştı. Amerikalıların Yusuf Paşa ile antlaşması

²³⁷ Feraud, **a.g.e.**, s. 390.

²³⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.391.

²³⁹ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.55; Rossi, **a.g.e.**, s. 322; en-Nâib, **a.g.e.**, s. 319.

üzerine Amerikalılar ve Ahmed Bey'in adamları Derne'den tahliye edilince Mehmed Bey, oralarda asayişî sağlamak üzere harekete geçti. Sükûneti sağladıktan sonra Trablus'a doğru yola çıktı. Bu sırada yaşanan kargaşadan istifade eden Evlad-ı Süleyman Kabilesi Şeyhi Seyfünnaşr, Sirt Körfezinden Berka taraflarına kadar nüfuzunu genişletmiş, hatta Fizan ticaret yollarını tutmuştu. Sirt körfezinde sahile gelen yabancı ticaret gemilerine de antlaşmalara aykırı olarak saldıran Seyfünnaşr, kendisine yapılan nasihatleri dinlemeyince Mehmed Bey, seri bir şekilde üzerine yürüdü ve 1804'te onu, 1221/1806-1807'de de iki oğlunu (Ahmed ve Gays) öldürdü. Bundan sonra Gays'ın oğullarını (en meşhuru Abdülcélil) da esir edip Trablus'a götürdü.²⁴⁰

Gadamesliler 1220/1805-1806 yılından beri Trablusgarp Paşasına itaati kaldırıp Tunus'a yönelmişlerdi. Vergilerini Tunus'a veriyorlar ve Trablusgarp Vilayeti'nden ayrılmak istiyorlardı. Yusuf Paşa, ciddi gelir getiren ve ticaret yolları üzerinde bulunan bu bölgeyi kaybetmek istemedi. 1225/1810-1811 yılında Gadames üzerine oğlu Ali Bey komutasında bir ordu gönderdi. Gadamesliler gelen orduya dayanamayacaklarını biliyorlardı; ancak askerin şehre girip yağmalamaması için surlarla çevrili şehrin kapıları kapattılar. Birkaç gün sonra bir heyet göndererek Ali Bey ile görüştüler. Ali Bey'in şartlarını kabul etmekle beraber şehre askerlerin girmemesini talep ettiler. Muvafık görülünce kapılar açıldı ve Ali Bey, Gadameslilerden 20.000 miskal altın vergi olarak; 120.000 mahub da tazminat olarak tahsilat yaptıktan sonra Trablus'a döndü. Bu seferle Gadames tekrar Trablus'a bağlanmış oldu.²⁴¹

Fizan, Trablus için bir servet değerindeydi. Gerek halkın ödediği vergilerden olsun, gerek köle ticaretinden ve gerekse Sudan'dan gelen kabileler açısından Fizan ihmal edilemezdi. Karamanlı Hanedanı'nın kurucusu Ahmed Paşa'nın 1718 Seferi'nden sonra Fizan tam olarak Trablus hâkimiyetine girmişti. Bu tarihten itibaren her yıl Kasım ayında Trablus Paşaları, başında bir "Bey" in bulunduğu "Nevbet/Nöbet" adı verilen bir birliği, vergileri toplamak üzere Fizan'a

²⁴⁰ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.61-62; Rossi, **a.g.e.**, s. 322; en-Nâib, **a.g.e.**, s. 320; Receb Nusayr el-Ebyaz, **Medinetü Merzuk ve Ticâretü'l-Kavâfili's-Sahrâviyyeti hlâle'l-Karni't-Tâsi' Aşer**, Menşûrât Merkezi Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târihiyyeti, Trablus 1998, s.98.

²⁴¹ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.62; Rossi, **a.g.e.**, s.323; en-Nâib, **a.g.e.**, s. 322'de 20.000 miskal altın ve 20.000 mahub ödemek zorunda kaldıklarını yazmıştır.

gönderiyorlardı. Seyyahlar ve tüccarlar da bu birliğin himayesindeydiler. Fizan vergisi ya nakdî yahut da altın, köle, sinameki vs. şeklinde ödenirdi. Evlad-ı Muhammed'den Fizan Hâkimi Ahmed Nâsır'ın 1181/1767-1768'de vefatından sonra yerine oğlu Tahir; Tahir'in 1187/1773-1774'te vefatı üzerine yerine Ahmed Nasır'ın torunu Ahmed b. Mansur geçmişti. Alman seyyah Friedrich Hornemann'ın verdiği bilgilere göre 1204/1789-1790 tarihinde Fizan'a Ahmed'in kardeşi Şeyh Muhammed b. Mansur eş-Şerif hükmediyordu. Veraset yoluyla Fizan'da hâkimlik edenler, bölgelerinde "Sultan" unvanını kullanırken Trablus Paşasıyla muhatap olduklarında ise "Şeyh" unvanını kullanmakla iktifa ediyor; metbularını kızdırmak istemiyorlardı.²⁴² Ancak bir zaman sonra Şeyh Muhammed, kendini iyice bağımsız bir sultan yerine koyarak Trablus'a ödediği vergiyi vermemeye başladı. Bunun üzerine Yusuf Paşa, 1227/1812-1813²⁴³ senesinde büyük bir birlikle Mehmed Bey el-Mükkenî (el-Mükne) 'yi Fizan'a gönderdi.²⁴⁴ Mehmed el-Mükkenî (el-Mükne), önce Veddan'a geldi ve burada çoğu şerif yani Peygamber soyundan olan ahaliye katliam uyguladı.²⁴⁵ Ardından Merzuk'a varıp Muhammed eş-Şerif'e saldırdı. Onu, iki büyük oğlunu ve etrafındaki yetişkinleri öldürdü. Sel gibi kanlar akıttıktan sonra Fizan'ın Efendisi el-Mükkenî (el-Mükne) oldu.²⁴⁶ Mehmed el-Mükkenî (el-Mükne) 1231/1816 yılında Bornu taraflarına da sefere çıktı. O sırada Bornu Sultanı eş-Şeyh Muhammed el-Emin el-Kânemî²⁴⁷ idi. Kendi âmillerinden bazıları isyan çıkarmıştı ve Sultan bunları itaat altına almakta zorlanıyordu. Şeyh Muhammed el-Kânemî, Trablus'tan yardım isteyince Yusuf Paşa, Mehmed el-Mükkenî (el-Mükne) 'yi bu işle

²⁴² Friedrich Hornemann, **The Journal of Frederick Horneman's Travels, from Cairo to Mourzouk, the Capital of the Kingdom of Fezzan, in Africa, in the years 1797-8**, London, 1802, s.65; Hornemann ayrıca Fizan Sultanı'nın kalede oturduğunu ve kendisine ait haremi ve emirlik sarayı olduğunu belirterek, Fizan Sultanı'nın birinci vezirine "Kaledyma", ikinci vezirine "Keijumma" denildiğini; sultanlıkta çoğunluğu Avrupalı, Yunan ve Cenevizli beyaz kölelerin siyah kölelerle birlikte askeri görevlerde bulunduğunu ilave ediyor (s.67).

²⁴³ Nehicüddin Efendi, bu seferin 1229/1814-1815 senesinde yapıldığını yazmıştır. Karş. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.65; Rossi, **a.g.e.**, s.324.

²⁴⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.324

²⁴⁵ Veddan ve Zevila'da "şerif" yani peygamber soyundan gelen aileler oturmaktaydı. Fizan Sultanı bu ailelerden bir kız alır ve şerafeti devam ettirirdi. Bkz. Hornemann, **a.g.e.**, s.57, 66.

²⁴⁶ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.65; Rossi, **a.g.e.**, s. 324; Aslında Muhammed eş-Şerif'in kardeşinin oğlu el-Mükkenî'den amcasını öldürmesini ve yerine kendisinin geçmesini sağlamasını istemişti. Ancak Merzuklular bu hain yeğeni başlarında istemeyince Mehmed el-Mükkenî (el-Mükne) onu da öldürdü ve kendisi Fizan Beyi oldu. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.323.

²⁴⁷ Sultan Muhammed, Trablus medreselerinde okumuştur. Şeyh Muhammed Ebî Tabl ile Şeyh Abdullah b. Galbun onun hocalarındandır. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s. 324.

görevlendirdi. El-Mükkenî (el-Müknî), Kânem topraklarına girdi ve isyancılara karşı yaptığı savaşlar sonunda galip gelerek 1800 kişiyi esir aldı. Bu esirleri Trablus'a getirmek istediye de tamamı yolculuk sırasında yorgunluktan ve sıcaktan vefat etti.²⁴⁸ El-Mükkenî (el-Müknî), vergileri toplamak için bizzat bölgeyi dolaşıyordu. Bir bölgeye gittiğinde, o bölgedeki tüm vergiyi teslim almadan da ayrılmıyordu.²⁴⁹ Mesela, o dönemde Süknalılar Fizan'daki Sultana yıllık yaklaşık 2000 dolar vergi ödüyordu. Sükna'da 200.000 hurma ağacı vardı ve her 200 ağaç için bir dolar vergi veriyorlardı.²⁵⁰ Hornemann'ın verdiği bilgilere göre Fizan'ın Trablus'a ödediği yıllık vergi ise 4000-6000 dolar civarındaydı.²⁵¹

Rossi'nin 1812'de Trablus'ta olup notları daha sonra basılan Blaquiere'den naklettiğine göre, Yusuf Paşa'nın ailesi ve çevresindeki adamları şunlardır: Yusuf Paşa'nın bu sırada üç eşi vardı. Bunlardan biri beyaz, ikisi zenci/siyahtı. Birincisine "Lella Kebbira/Büyük Hanımefendi" deniyordu. Bu birinci eşten üçü erkek, ikisi kız beş çocuğu vardı. En büyük erkek Mehmed Bey, 32 yaşındaydı. Amcasının kızıyla evlenmiş ve üç çocukları olmuştu. Ortanca Ahmed Bey 17; en küçük Ali Bey ise 16 yaşındaydı. Hazineci Gürcü Selim'in eşi olan Hatice ve Bahriye Reisi Gürcü Mustafa'nın nişanlısı olan Fatıma da Paşa'nın bu ilk eşinden olan iki kızındaydı. Bunun dışında Yusuf Paşa'nın iki siyahi eşinden üç erkek çocuğu ve kızları olmuştu.²⁵² Yusuf Paşa'nın başveziri Sîdî Ahmed, daha önce Bahriye Reisliği yapmıştı. Daha önce Malta sefiri de olan Sîdî Ahmed, 1810 yılında, adanın İngiliz generali Oakes'in yanında yetkiliydi. En son İspanya'ya Paşa'nın elçisi olarak gitmişti. Görünüşe göre saygı duyulan iyi bir insandı ve çok güzel İtalyanca konuşurdu. Yusuf Paşa'nın Kâhyası Rus asıllı bir mühtedi idi. Sır kâtibi Yahudi Abraham Serusi'ydi. Gürcü Mustafa ve Gürcü Selim kardeşiler ve Mustafa, Paşa'nın ilk amiraliydi.²⁵³

Gürcü Mustafa bir süre sonra Paşanın damadı ve güvendiklerinden biri oldu. Bulunduğu konum ve Yusuf Paşa'nın ona olan sevgisi sayesinde büyük bir servet

²⁴⁸ Rossi, **a.g.e.**, s. 324; en-Nâib, **a.g.e.**, s.324.

²⁴⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.325.

²⁵⁰ Captain G.F. Lyon, R.N, **A Narrative of Travels in Northern Africa (1818-1820)**, John Murray, Albemarle Street, London 1821, s.72-73.

²⁵¹ Hornemann, **a.g.e.**, s.65.

²⁵² Bu çocuklardan ileride ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

²⁵³ Rossi, **a.g.e.**, s.325-326.

biriktirdi. Servetinin bir kısmını, yapımı 1249/1733-1734 yılında biten, Gürcü adı verilen cami için harcadı. Aslen İskoçyalı olup Müslüman olan meşhur Murad Reis de Paşa'nın önemli adamlarındandı; fakat şanssızlıklar yaşadı. Daha önce Bahriye Reisi iken azledilmiş ve artık şahsi olarak denizciliğe yönelmişti. Bahriyedeki ikinci önemli mevkiyi ise Reis Ömer Şilli (Çilli Ömer?) işgal ediyordu. 1805 - 1816 yılları arasında öne çıkan denizciler şunlardır: Rodoslu Mehmet, Sırık Mehmet, İbrahim Kavar Dariba, el-Hac Ali b. Receb Ağa, Murat Reis, Ömer Şilli, Çerkez Ali, Maşrıklı Hasan, İsmail Temumen, Abdullah Hafız ve Ferec Sellame vd. 1816 yılında bu şahıslar, küçük devletlere, özellikle de İtalya ve adalarına tabi gemi ve av teknelerinden ganimetler elde etmeyi başardılar. O zamanda korsanlık çökmüş ve Yusuf Paşa onları antlaşmalı ülkelerin gemilerine saldırmaktan men etmiş olmasına rağmen bunu yaptılar. Maşrıklı Hasan 2 Ocak 1816'da, üzerinden dört top bulunan bir gemi ve 5 Napolili esirle Trablus limanına dönmüştü. Aynı yılın 28 Şubatında Ömer Şilli ve Halil Kayvaz, Romalı ve Napolili bir kısım esirlerle dönmüştü. 19 Mart tarihinde de Çerkez Ali, Napolili 25 kişiyi esir almıştı.²⁵⁴

2.2. Yusuf Paşa'nın İkinci Dönemi: 1815-1832

2.2.1. Korsanlığın Yasaklanması ve Yabancı Devletlerle İlişkilerin Seyri

Son senelerde Trablus ticareti ve ziraati çökmeye yüz tutmuştu. Ancak ahalinin geçinebileceği zaruri tohum vardı. Yusuf Paşa 1815 yılında buğday almak için Cezayir'in Annaba şehrine 10 gemi göndermek zorunda kaldı. Bu 10 gemi buğdaya ilaveten, Mısır ve Kardeniz'den de buğday getirildi.²⁵⁵ Ancak böylelikle açlık savuşturuldu. Trablus Avrupa'ya hububat ihraç eden bir vilayetken bu hale düşmüştü. Vilayetin mali durumu da iyice bozulmuştu. Yusuf Paşa da işleri düzeltmek için artık konsoloslardan alacağı aidata ve korsanların getireceği ganimete

²⁵⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.326-327; 1815 yılı içerisinde bu namı korsanlar Ruslara ait Kaptan Panagioti Apostolopulo'nun idaresindeki San Dionysio, Kaptan Raienkovich idaresindeki St. Alexander, Kaptan Dodero idaresindeki Adelaida, Kaptan Angelo Diodero idaresindeki Odessa ve Kaptan Dodero idaresindeki San Nicolo gemilerine de saldırmıştı. Bkz. Theophilus C. Prousis, "Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century", **Mediterranean Historical Review**, Vol. 20, No.2, December 2005, s.216.

²⁵⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.393.

yüklenmeye başladı. Bundan ilk zarar görenler, diğer küçük devletlerle beraber Fransızlar oldu.

Napolyon Savaşlarından sonra Kuzey Afrika’da Fransa nüfuzu yavaş yavaş sönmeye başlamıştı. Trablus’ta da Fransızlar sıkıntılı bir süreç yaşıyordu. Konsolos Beaussier ölünce işler müsteşarı ve tercümanı olan Delaporte’ye²⁵⁶ nakledilmişti. Delaporte, Bourbon Kraliyet Hanedanı’nın bayrağını konsoloslğuna ilk asan kişi idi. 18. Louis’in Fransa tahtına oturduğu haberi, Biche harp gemisinin kaptanı Penel vasıtasıyla Trablus’a 11 Mayıs 1814’te geldi. Yusuf Paşa bu haberi alınca çok sevindi. Bourbon Hanedanı’nın tahta dönmesi vesilesiyle Penel ve Delaporte’yi tebrik etti. Zira bu hanedan Karamanlı Hanedanı’nın kadim dostuydu. Bundan birkaç ay sonra Trablus korsanları Fransa’nın Manş denizindeki Dieppe limanında L’Alliance adlı bir Fransız gemisini, geminin Fransa’ya ait olduğuna dair yeterli delil olmadığını söyleyerek ele geçirdiler. Gerçekten evraklarındaki Fransa İmparatorluğu mührü ve yazıları silinmişti. Delaporte’nin protestolarına rağmen Yusuf Paşa, geminin meşru ganimet olduğunu söyledi. Ayrıca Delaporte, Trabluslu korsanların Sardinya’da ele geçirdiği bir gemideki Fransızların salınmasını da sağlayamadı.²⁵⁷

“Yüz Gün”den²⁵⁸ sonra Beaussier’in yerine atanan yeni Konsolos Mure, Trablusa geldi. Yusuf Paşa onu karşıladı. Mure yaşlı bir zattı. Kararlı ve dikkatli bir yapısı vardı. Paşayla ilk görüşmesinde yakalanan bazı Fransız esirlerin serbest bırakılmasını sağlayabilmişti.

Danimarka’nın uzun zamandır Trablus’la muahedesi vardı. Buna göre yıllık 5.000 kuruş (dolar) veriyorlardı. Antlaşmalarını da 5 senede bir yenilemek zorundaydılar. Trablus’a bu vesileyle de 30.000 kuruşluk hediye veriyorlardı. Bu dönemde Danimarka’daki siyasi durum antlaşmayı yenilemek için heyet göndermelerine mani olunca Yusuf Paşa da Danimarka gemilerine saldırma emri

²⁵⁶ Jacques-Denis Delaporte (1777-1861), Fransız doğu bilimcisidir. 1806-1816 arasında Trablus’ta Fransız Konsolosluk Sekreteri ve Tercümanı olarak; 1834-1840 arasında da Fas’ın Mogador (es-Savira/ Essaouira) şehrinde Fransız Konsolosu olarak görev yapmıştır. Bkz. “Jacques-Denis Delaporte (1777-1861)”, http://data.bnf.fr/10731705/jacques-denis_delaporte/, (Çevrimiçi) 16.03.2016.

²⁵⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.392.

²⁵⁸ Yüz Gün, Napolyon’un Elbe Adası’ndan kaçıp tekrar tahtı ele geçirdiği 20 Mart 1815 ile tahtı tekrar kaybettiği 22 Haziran 1815 tarihleri arasında denilmektedir. Napolyon bu dönemde devlet işlerini Paris’e 70 kilometre uzaklıktaki Fontainebleau şehrinden idare ediyordu.

verdi. Çok değerli mallarla yüklü 6 Danimarka gemisi ele geçirildi. Bunlardan iki milyon Fransız frangı gelir elde etti.²⁵⁹ Aralık 1815'te Danimarka donanması antlaşma için Trablus'a geldi. Barış antlaşması yapmak için gemiden Konsolos Carstensen ve müsteşarı Nissen indi ve Trablus Sarayı'na gitti. Paşa'nın istediği parayı Danimarkalılar başta kabul etmedi. Müzakereler sonunda 7 yıl geçerli olmak şartı ile 13 Ocak 1816'da²⁶⁰ antlaşma yapıldı. Böylelikle Danimarka antlaşmayı yenilemek için 30.000 kuruşluk (150.000 frank) hediye verecekti. Antlaşma için hemen 25.000 kuruş, senelik de 5.000 kuruş vemeyi kabul ettiler. Fakat bu meblağ yanlarında yoktu. Kendileri ve 44 Danimarkalı esir, donanmalarının Malta adasından parayı getirmelerine kadar alıkonuldu. 15 gün sonra donanmaları dönünce Paşa parayı aldı ve Danimarkalılar esirlerle beraber gitti.²⁶¹

Hollandalılar, Trablus'a yeni konsolos atanmıştı. Amsterdamlı Van Kempen²⁶², Paşa'ya 3000 filorin hediye getirdi. Aynı vakitlerde yeni bir antlaşma yapmak için Amiral Tulleken de Trablus'a geldi. Yusuf Paşa'yla Amiralin ilk görüşmesinde Paşa, şartlarını kabul etmezse Amiralin hemen geri dönmesini istedi. İlk şartı, 3 ay içinde 60.000 kuruş (300.000 frank) ödenmesi idi. Bu süre 1 Ocak 1816'da doldu. Bu sürenin sonunda Konsolos 3000 frank karşılığında süreyi iki ay daha uzattı.

2.2.1.1. Viyana Kongresi ile Başlayan Uyum Dönemi ve Avrupa Güç Dengelerinin Trablusgarp'a Etkisi

Avrupa'da Napolyon'un yayılmacı siyaseti karşısında ittifaklar kurarak onu engellemeye çalışan devletler, bu tecrübelerinden istifade ederek Avrupa'da bir uyum fikri ortaya çıkarmışlardı. Diğer bir ifadeyle büyük devletler artık Avrupa'daki veya diğer coğrafyalardaki güçler dengesini bozacak herhangi bir teşebbüse karşı biraraya gelip ortak kararlar almaya başlamışlardı. Bazı isyan ve ihtilallerle kesintiye uğrasa da Viyana Kongresi (1815) ile başlayan bu uyum dönemi, Aix-la-Chapelle Kongresi (1818), Karlsbad Kararnamesi (1819), Troppau Kongresi (1820), Laibach

²⁵⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.392-393.

²⁶⁰ Hansen (Der.), **a.g.e.**, s.228.

²⁶¹ Feraud, **a.g.e.**, s.393.

²⁶² Servaas Hendrik van Kempen (1762-1822), 9 Kasım 1814'te Hollanda Konsolosu olarak Trablus'a atanmıştı.

Kongresi (1821), Verona Kongresi (1822), Londra Konferansı (1832), Berlin Kongresi (1878) ile devam etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'na (1914) kadar sürmüştür. Bu döneme Viyana Kongresi'nden sonra "Congress System/Kongre Sistemi" de denilmiş ve Napolyon savaşları sonunda Avrupa devletleri arasında bir güç dengesi oluşturulmuştur.

Devletleri ilk defa bu ölçüde biraraya getiren şey, Napolyon'a karşı kurdukları koalisyonlar idi. 1792'den itibaren Fransa'ya karşı kurulan koalisyonların sonuncusu olan 6. Koalisyon (Rusya, Prusya, İngiltere ve Avusturya) Napolyon'u mağlup etmeyi başarmış ve 6 Nisan 1814'te tahttan çekilen Napolyon, Elbe Adası'na sürgüne gönderilmişti. Napolyon'un ardından 30 Mayıs 1814'te Paris Antlaşması imzalanarak Fransa, 1792 öncesi sınırlarına çekilmeye mecbur edildi. Bourbon Hanedanı da tekrar Fransa tahtına döndü. Napolyon'u mağlup eden İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya, Dörtlü İttifakı kurarak Avrupa'daki sınırları ve güçler dengesini yeniden belirlemeye yönelik kararlar almak üzere Viyana'da bir kongre düzenlemeye karar verdi. Daha sonra ittifaka İsveç, Portekiz ve İspanya da dâhil olarak Eylül 1814 – Haziran 1815 arasında Viyana Kongresi²⁶³ tertip edildi. Burada Fransız İhtilali ve Napolyon savaşları ile bozulan Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesi, tüm Avrupa devletlerinin katıldığı bu kongre kararlarıyla yeniden yapılandırıldı. Fakat Napolyon sürgünden kaçarak 20 Mart 1815'te Paris'e geri dönünce 100 gün süren ikinci Napolyon dönemi başladı. Napolyon Paris Antlaşması şartlarını kabul etmeyip tekrar seferberlik ilan etmişti. Bunun üzerine Paris Antlaşması'nın akabinde Viyana Kongresi'ni düzenleyen devletler, Napolyon'a karşı tekrar asker toplamaya karar verdi (7. Koalisyon). 18 Haziran 1815'te Waterloo'da yapılan savaş sonucunda Napolyon mağlup edildi ve İngiltere'nin Saint Helena Adası'na tekrar sürgüne gönderildi. Bir süre sonra da burada vefat etti. Napolyon'un ardından 20 Kasım 1815'te Fransa ile müttefik devletler arasında Paris Antlaşması imzalandı. Müttefik devletlerin işgal askerleri Fransa topraklarını ancak 9 Ekim

²⁶³ Viyana Kongresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. C. K. Webster, **The Congress of Vienna, 1814-1815**, M.A. London, Oxford Univesity Press, 1919; Harold Nicolson, **The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity, 1812-1822**, New York: Harcourt, Brace & Co., 1946, 312 s.; Hilde Spiel (Ed.), **The Congress of Vienna: An Eyewitness Account**, (Almancadan çev. Richard H. Weber), Philadelphia, New York ve Londra: Chilton Book Company, 1968; Enno E. Kraehe, **Metternich's German Policy (Vol.II: The Congress of Vienna, 1814-1815)**, Princeton University Press, 1983; Tim Chapman, **The Congress of Vienna: Origins, Processes and Results**, Routledge, 1998.

1818’de tahliye etti. Napolyon’dan sonra tahta dönen Bourbon Hanedanı sayesinde Dörtlü İttifak’a katılan Fransa ile beraber Avrupa’nın beş büyük devleti, 1818 sonbaharında yeni bir kongre tertip etti: Aix La Chapelle Kongresi.²⁶⁴ Beşli ittifak bu tarihten sonra sık sık toplanarak ortak kararlar almayı sürdürdü ve bu dönemde Avrupa devletleri arasında bir denge politikası oluşturuldu.

Viyana Kongresi nihai kararlarında kabul edilen maddelerden biri Sudan bölgesinden getirilen zenci kölelerin ticaretinin yasaklanmasıydı.²⁶⁵ Viyana Kongresi’nden 3 yıl sonra Aachen’de tertip edilen Aix-La-Chapelle kongresinde de bu konu ele alındı ve bazı protokoller imzalandı.²⁶⁶

2.2.1.1.1. Köle Ticaretinin Yasaklanması ve Garp Ocakları Meselesi

Medeni dünyada artık köle ticaretinin yasaklanması Viyana Kongresi’nden önce de tartışılan bir meseleydi. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren bu konuda bazı adımlar atılmıştı. Devletler, önce gemilerle Afrika’dan köle taşınması hususuna eğildiler. Amerikan Kongresi, 1794 ve 1800 yılında; İngiltere Parlamentosu, 1788 yılında köle taşımacılığına bazı sınırlamalar getirdi. 25 Mart 1807’de ise İngiliz Parlamentosu, İngiltere’de köle ticaretini yasaklayan bir kanun çıkardı. Ardından 3 Mart 1813’te İsveç ve 14 Ocak 1814’te Danimarka ile yaptığı antlaşmalara Afrika’dan köle getirilmesini ve ticaretini yasaklayan birer madde ilave etti. 1814 Mayıs ayından itibaren de İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya, Hollanda ve diğer devletler arasında köle ticaretinin yasaklanması hususunda yazışmalar yapıldı. Nihayet 8 Şubat 1815’te Viyana’da beynelmilel zenci köle ticaretinin yasaklandığı

²⁶⁴ Aix-La-Chapelle Kongresi için bkz. M. De Pradt, **Europe after The Congress of Aix-La-Chapelle: Forming the Sequel to the Congress of Vienna**, (İng.Çev. George Alexander Otis), Philadelphia: M. Carey & Son, 1820 (Fransızca Baskı: Paris, 1819); **British and Foreign State Papers, 1818-1819**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1835, C.VI, s. 6-20.

²⁶⁵ “Final Act of the Congress of Vienna/General Treaty”, https://en.wikisource.org/wiki/Final_Act_of_the_Congress_of_Vienna/General_Treaty, Erişim Tarihi: 15.03.2016; Viyana Kongresi nihai kararları için ayrıca bkz. **British and Foreign State Papers, 1814 – 1815**, C.II, s. 7-56; 1816 sonuna kadar İngilizlerle müttefikler arasındaki yapılan görüşmeler, alınan kararlar ve anlaşmalar için ayrıca bkz. **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1838, C.III, s.196-368.

²⁶⁶ **British and Foreign State Papers, 1817-1818**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1837, C.V, s.1081; C.VI, s. 6-20.

ilan edildi. Deklarasyonun altında kongreye katılan devletlerin temsilcileri olarak Castlereagh, Stewart (Lieut. Gen.), Wellington, Nesselrode, C. Lowenhielm, Gomez Labrador, Palmella, Saldanha, Lobo, Humboldt, Metternich ve Talleyrand'ın imzaları vardı.²⁶⁷ Aynı husus Viyana Kongresinin nihai kararları arasında 15. maddede de teyid edildi. Viyana Kongresi'nin ardından beşli ittifakın temsilcileri, 1817'de Londra'da ve 1818'de Aix-La-Chapelle Kongresi'nde tekrar toplandığında ele alınan konulardan birisi yine zenci köle ticaretinin yasaklanması oldu.²⁶⁸

Viyana Kongresi sonrası özellikle Aix-La-Chapelle Kongresinde Garp Ocakları iki açıdan gündeme geldi: Birincisi, İç Afrika'dan Garp Ocaklarına zenci kölelerin getirilip satılması; ikincisi ise korsanlık yoluyla Garp Ocakları'nın Hıristiyanları köleleştirilmesi. Birinci hususta Garp Ocakları tali bir konumdaydı. Zira İç Afrika'dan zenci köleler daha çok Batı Afrika kıyılarına getiriliyor ve buradan Atlantik yoluyla çoğunluğu Amerika'ya olmakla beraber kısmen de Avrupa'ya taşınyordu. Garp Ocakları'na getirilen zenci köle sayısı ise çok sınırlıydı. Bu açıdan Avrupalılar için asıl önemli olan husus, Avrupa'da büyük infiallere yol açan ikincisiydi. İstatistiklere göre, 1798-1815 arasında Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ın korsanlık yoluyla ele geçirdiği gemi sayısı 500'ün üzerinde tahmin edilmekteydi.²⁶⁹

Afrika'dan zenci kölelerin getirilip satılması yasaklanmıştı ama "beyaz köle" meselesinin de ivedilikle halledilmesi gerekiyordu. Avrupalıların "beyaz köle" dedikleri, herhangi bir sebeple Müslümanların eline esir düşen ve köleleştirilen kendi vatandaşlarıydı. Aslında Müslüman toplumlarda da siyah köle / beyaz köle ayrımı vardı. Siyah köleye İslam toplumlarında "abd" denirken beyaz köleye "mamlük" deniliyordu.²⁷⁰ Avrupalılar ise siyah/beyaz ayrımını tercih etmişlerdi. Beyaz / Hıristiyan köleler hususu, Avrupa'da hemen Garp Ocakları'nı gündeme getiriyordu. Çünkü kendilerine en yakın İslam toprakları burasıydı ve köleleştirme tehdidi de sık sık buradan geliyordu.

²⁶⁷ **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C.III, s.883-974.

²⁶⁸ **British and Foreign State Papers, 1818-1819**, C.VI, s.21-87

²⁶⁹ Daniel Panzac, **Barbary Corsairs: The End of a Legend 1800-1820 (Ottoman Empire and Its Heritage Serisi 29. Kitap)**, Fransızcadan İngilizçeye Çev. Victoria Hobson-John E. Hawkes, Brill, 2005, s.104; Bu eserde Korsanlığın son demleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

²⁷⁰ M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah, "Köle", **DİA**, C.XXVI, Ankara 2002, s.237.

İslam'da kölelik iki şekilde meşru kabul ediliyordu. Bir kişi ya savaş sırasında esir alınacak yahut da anasından köle olarak doğacaktı. Anasından köle olarak doğanlar da zaten daha önceki bir savaşta esir alınma dolayısıyla gerçekleşen kölelik sonucu köle oluyorlardı. Yani meşru kölelik aslında tek yolla, savaşla oluyordu.²⁷¹ Bu sebeple Osmanlı toplumunda kelime olarak esir ve köle arasında pek bir fark olmadığı söylenebilir. Ancak uygulamada bazı farklılıklar vardır. Savaş yoluyla İslam topraklarına getirilen esirler; karşılıksız veya fidye karşılığı serbest bırakılabilir yahut düşman elinde bulunan Müslüman esirlerle değiştirilebilirdi. Bunlar uygulanmazsa esirler, köle statüsüne geçirilir; bazıları saraylarda, evlerde, bahçelerde; bazıları da gemi yapımı, kürekçilik gibi daha ağır işlerde köle olarak kullanılırdı. Esirlerin köle olması için tek şart, gayrimüslim olmalarıydı. Müslümanlar, esir olsalar bile hiçbir şekilde köle yapılamazdı.²⁷² Gayrimüslim esirlerden bazıları, bu sebeple Müslüman olup kölelikten kurtulmayı seçebiliyordu. Garp Ocaklarında bu gibilere çokça rastlanması da bu hususla alakalıdır.

Garp Ocakları, Akdeniz'de kendileriyle antlaşma yapmayan veya yaptığı antlaşmayı bozan devletlere ait gemilere saldırıyor ve ele geçirdikleri gemilerde bulunan Avrupalıları esir ediyorlardı. Buna “haraçla kılıç arasında muhayyer bırakma” politikası diyebiliriz. Meşru yol bu idi; ancak gayrimeşru yola sapıldığı da oluyordu. Akdeniz'in karşısında özellikle Sardinya, Napoli, Cenova gibi İtalyan kıyılarındaki yerleşim yerleri bu gibi korsan saldırılarına maruz kalıyor ve Hıristiyan bölge ahalisi kadın-çocuk esir ediliyordu. Bu esirler Garp Ocakları'na getirilip hapsediliyor; bazen Osmanlı'daki mirî esirler gibi Trablus tersanesinde veyahut başka bir işletmede çalıştırılıyor; bazen de şahıslara satılıp evlerde köle-cariye olarak kullanılıyorlardı. Şanslı olanlar devletleri, aileleri veya hayırsever bir müessese tarafından verilen fidye karşılığı tekrar hürriyetlerine kavuşuyordu. Bazen de Garp Ocaklarıyla savaşan ve sonunda antlaşma yapan devletlerle esir değiş-tokuşu yapılarak Hıristiyan esirler özgürlüğüne kavuşuyordu. Bu usul Akdeniz'in karşı tarafında, Avrupa'da da cari idi. Özellikle korsanlık için örgütlenmiş Malta Şövalyeleri, Kuzey Afrika Müslümanlarını aynı şekilde esir ettikleri gibi en ağır işkencelere maruz bırakıp çoğu zaman hayatlarını söndürüyorlardı. Fakat bir süreden

²⁷¹ Y. Hakan Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu, 1800-1909**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.47.

²⁷² M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah, **a.g.m.**, s. 237-239.

beri bu korsanlık faaliyetleri azalmıştı. Zira şövalyeler adalarından çıkarılmış ve Malta Adası İngilizlerin kontrolüne girmişti. Artık sadece savaş durumunda büyük çaplı esaret oluşuyordu. Mesela Trablus-Amerika savaşında 1803 yılında 300 Amerikalı, Ocağın eline; 100 Trabluslu da Amerikalıların eline esir düşmüştü. 1805 yılında antlaşma imzalanınca bu esirler değiş-tokuş edildi ve hürriyetlerine kavuştular.

İngiltere, Avusturya ve Prusya, Viyana Kongresi'nin akabinde Kasım 1815'te Garp Ocakları hakkında bir mukavele imzalamıştı. Bunun üzerine İngiliz Amirali Lord Exmouth, Avrupa Devletlerinin bir nevi başkumandanı gibi Mart 1816'da Akdeniz'e açıldı. Amacı, Viyana Kongresi'nde alınan kararlar muvacehesinde korsanlığın önüne geçmek için Garp Ocaklarıyla antlaşmalar yapmaktı. Korsanlık hem Akdeniz'deki ticarete darbe vuruyor hem de beyaz köleler problemine yol açıyordu. Büyük devletler kendilerini korsanlığın zararlarından koruyabiliyorlarsa da küçük devletler ciddi ölçüde bu korsanlık faaliyetlerinden etkileniyordu. Sonunda İngiltere'nin baskısıyla 1816 yılında bu şekilde Garp Ocaklarıyla birçok antlaşma imzalandı.²⁷³

Tablo 10: Viyana Kongresi'nin akabinde Garp Ocaklarıyla imzalanan antlaşmalar

3 Nisan 1816	Cezayir'le İyon Adaları (Yediada Cumhuriyeti), Sicilya ve Sardinya arasında İngiltere aracılığıyla antlaşma
17 Nisan 1816	Tunus'la İyon Adaları, Hanover, Sicilya ve Sardinya arasında İngiltere aracılığıyla antlaşma
17 Nisan 1816	Tunus Beyi'nin Hıristiyanların köleleştirilmesinin yasaklanması hakkında beyanname neşretmesi
26 Nisan 1816	Tunus ile Toskana arasında antlaşma
29 Nisan 1816	Trablusgarp ile İyon Adaları, Hanover, Sicilya ve Sardinya arasında İngiltere aracılığıyla antlaşma

²⁷³ **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C.III, s.173, 509, 521.

29 Nisan 1816	Trablusgarp Beyi'nin Hıristiyanların köleleştirilmesinin yasaklanması hakkında beyanname neşretmesi
20 Mayıs 1816	Cezayir'le yapılan antlaşmaya Hanover'in dâhil edilmesi
28 Ağustos 1816	Cezayir'le İngiltere ve Cezayirle Hollanda arasında barış antlaşması
28 Ağustos 1816	Cezayir Dayısı'nın Hıristiyanların köleleştirilmesinin yasaklanması hakkında beyanname neşretmesi

Mağrip devletleri kaçınılmaz sona doğru yaklaşmışlardı. Hıristiyan halklar, Viyana Kongresi'nden sonra Garp Ocakları'nın defterini dürmek ve hesaplarını kapamak için ortak hareket etmeye başlamışlardı. İngiltere, Viyana Kongresi'nde Malta'daki varlığını pekiştirmek için İyon Adalarının (Yediada Cumhuriyeti) istilasına niyet etmişti. Böylelikle Mağrip korsanlarının gücünü kıracaktı. Onlara göre, Mağrip korsanları yaptıkları antlaşmalara sadık kalmayarak devamlı Hıristiyan devletlerle savaş halindeydi. İngiltere Viyana'daki bu tasavvurunu tekid için Mağrip'e Amiral Exmouth komutasında donanma gönderdi. Yukarıda bahsi geçen antlaşmalar bu süreçte imzalandı. Antlaşmaların imzalanma sürecinin ayrıntıları aşağıdadır:

Lord Exmouth, ilk olarak 31 Mart 1816'da Cezayir önlerine geldi. Viyana Kongresi'nde alınan kararlar gereği Cezayir Valisi Ömer Paşa'dan bazı talepleri vardı. Yapılan müzakereler neticesinde 3 Nisan 1816'da Cezayir'le bir antlaşma imzalandı. Buna göre, Sardinya, Sicilya ve İyon Adaları (Yediada Cumhuriyeti) İngiltere korumasında olduğu için buraların vatandaşları İngiltere vatandaşları gibi muamele görecekti; Akdeniz'de Cezayir korsanları tarafından saldırıya uğramayacak ve emniyet içerisinde ticaretlerini yapabilecekti. Cenova da artık Sardinya Devletine tabi olduğu için antlaşmaya dâhil edilecekti. Bunların vatandaşlarından biri Cezayirli tarafından esir alınacak olursa hiçbir fidye ödemeksizin hemen serbest bırakılacaktı. Ele geçirilen ganimetler de hemen İngiliz konsolosuna teslim edilecekti. Saldırıda bulunan reis veya kaptan da derhal cezalandırılacaktı. Viyana Kongresi'nde alınan karar gereği zenci esirlerin ticareti yasaklandığı gibi Hıristiyan

Avrupalıların da esir alındıktan sonra köle olarak kullanılmasının önüne geçilmesi kararlaştırılmıştı. Cezayir'e bu husus da dayatıldı ve Cezayirdeki Hıristiyan esirlerin bir miktar para karşılığında 6 ay içerisinde serbest bırakılması istendi. Cezayirliler diğer maddeleri kabul etmişlerse de esirlerin serbest bırakılmasına razı olmadılar. Lord Exmouth bundan sonra Tunus ve Trablus'la antlaşma yapmak için denize açıldı. Orada işini bitirip geldiğinde Cezayirle yapılan antlaşmaya 20 Mayıs 1816'da Hanover da dâhil edildi. Yapılan bu antlaşmalar Cezayir'de hoşnutsuzluk meydana getirmişti. 22 Mayıs 1816'da ahali ayaklandı. Ömer Paşa da Lord Exmouth'la yaptığı antlaşmadan caydı. 2000 kadar Cezayirli, İngiliz Konsolosu McDonnell'in yalısını basıp İngilizlere türlü türlü hakaretlerde bulundular. İngiliz bayrağını yırtıp Bona ve Oran'da İngiliz tebası olan çok sayıda kişiyi katlettiler. Bunu haber alan İngiliz Donanması, Van Kapellen kumandasındaki Felemenk Donanmasıyla birleşerek Ağustos 1816'da Cezayir'e geldi. Yapılan savaşta Cezayir tarafından 500 asker ölmüştü. Ahaliden de 7000 civarında ölü ve yaralı vardı. Müttefik donanmasında ise 883 ölü ve yaralı vardı. Sonunda Ömer Paşa antlaşmaya razı oldu. 28 Ağustos 1816'da önceki antlaşmalar temelinde Cezayirle İngiltere arasında bir antlaşma imzalandı. Buna göre, 1) Cezayir Ocağı bundan sonra Avrupalılardan köle kullanmayıp Cezayir'deki Avrupalı esirleri hemen tahliye edecek; 2) Bona ve Oran'da İngilizlere yapılan hakaret ve verilen zarar mukabilinde önceki mukavelede esirlerin serbest bırakılması için Cezayir'e verilmesi kararlaştırılan 360.000 riyal (dolar) artık verilmeyecek; 3) bundan sonra konsolos hediye akçesi verilmemesi gerekiyorsa da illa da verilecekse 5.000 İngiliz lirasını geçmeyecek; 4) Cezayir Ocağı aynı şartlar tahtında Felemenk devleti ile de sulh yapacak. Ayrıca Cezayir Valisi Ömer Paşa, antlaşmadaki birinci maddenin tekidi için aynı tarihte Hıristiyan Avrupalıların köle olarak kullanılmasının yasaklandığına dair bir beyanname neşretmek mecburiyetinde kaldı. Buna göre Cezayirliler bundan sonra Avrupalılarla yapacağı bir savaşta ele geçirdiği Avrupalıları esir edebilecek ancak köle olarak kullanamayacaktı. Onlara savaş esiri muamelesi yapacaktı. Ömer Paşa, 1757 antlaşması temelinde Felemenk/Hollanda Devleti adına Amiral Capellen ile de bir

antlaşma imzaladı. Bu antlaşmaların akabinde Cezayir’de bulunan 1.083 Avrupalı esir serbest bırakıldı.²⁷⁴

Lord Exmouth, 3 Nisan 1815’te Cezayir’le ilk antlaşmasını yaptıktan sonra Tunus’a yöneldi. 17 Nisan’da Tunus’la İyon Adaları, Hanover, Sicilya ve Sardinya arasında İngiltere aracılığıyla bir antlaşma imzalandı. Lord Exmouth ayrıca Tunus Beyi Mahmud Paşa’ya Avrupa Devletlerinin artık Akdeniz’de korsanlığa izin vermeyeceğini söyleyerek korsanlık yoluyla elde edilen Hıristiyan esirlerin de köle olarak değil savaş esiri olarak tutulması gerektiğini söyledi. Bu esirler için artık fidye istenmeyecek ve antlaşma yapılır yapılmaz hemen serbest bırakılacaklardı. Bu hususta Tunus Bey’i aynı tarihte bir beyanname neşrederek artık Hıristiyanların köleleştirilmesinin yasaklandığını vatandaşlarına ve diğer devletlere ilan etti.²⁷⁵

2.2.1.1.2. Viyana Kongresi Sonrasında Trablusgarp’ta Korsanlık ve Yabancı Devletlerle İlişkiler

Amiral Exmouth, Tunus’tan sonra 27 Nisan’da Trablus’a geldi. Yusuf Paşa’yla yaptığı görüşmeler neticesinde onu da Cezayir ve Tunus’taki gibi antlaşma yapmaya ikna etti. Yusuf Paşa, tehdidin farkında idi ve mecburen İyon Adaları, Hanover, Sardinya ve Sicilyateyn ile İngiliz Amirali aracılığıyla antlaşma yaptı. İyon Adaları; Korfu, Zanta, Kefalonya, Santamarya, İthaka, Çuha, Pakso adında yedi adadan oluşan bir cumhuriyetti. Bu adalar, Fransızların Mısır’ı işgali sırasında Akdeniz’de ittifak oluşturan Rusya ve Osmanlı donanmaları tarafından Fransızlar’dan alınmış ve 1800 yılında İstanbul’da yapılan bir antlaşma ile Yediada Cumhuriyeti olarak devletler arasındaki yerini almıştı. Viyana Kongresi’nde İngiltere bu Cumhuriyeti kendi nüfuzu ve himayesi altına aldı. Yusuf Paşa, 29 Nisan 1816’da Yediada Cumhuriyeti ve Hanover için İngiltere ile 5 maddelik bir antlaşma imzaladı. Buna göre, Yediada Cumhuriyeti vatandaşları artık İngiltere vatandaşı gibi kabul edilecek; Trabluslular tarafından bir savaş durumunda esir edilirlse hemen fidye istenmeksizin serbest bırakılacak; antlaşma imzalandıktan sonra bunlarla ilgili bütün

²⁷⁴ İter, s.89-91; **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C. III, s. 5, 509-511, 549.

²⁷⁵ **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C. III, s.178-185 (Sardinya, 6 madde), s.511-513 (İyon Adaları-Hanover Antlaşması, 7 madde), s.531-539 (Sicilyateyn Antlaşması, 15 madde); Bu eserde her antlaşma metninin sonuna Hıristiyan köleliğinin yasaklandığını bildiren deklarasyon ilave edilmiştir.

haklar, İngiltere Konsolosluğu'na devredilecek ve Hanover Devleti de bu antlaşmaya dâhil edilecekti. Antlaşmanın altında Lord Exmouth'la beraber Trablus'taki İngiliz Konsolosu Hanmer Warrington'un da imzası vardı.²⁷⁶

Lord Exmouth, Yusuf Paşa'yla Sicilyateyn Devleti adına da 29 Nisan 1816'da bir barış antlaşması imzaladı. Antlaşmanın aslı İtalyanca ve Fransızca'ydı ve İngilizce'ye tercüme edilmişti. 12+2 maddeden oluşan bu antlaşmada Sicilyateyn Devleti'ne diğer Avrupa devletlerinin sahip olduğu bütün haklar verildi. Lord Exmouth, Sicilyateyn adına 1 Ocak 1817 tarihinde antlaşma bedeli olarak ve bütün Sicilya ve Napolili esirlerin tahliyesi için 50.000 İspanyol doları ödemeyi taahhüd etti. Ayrıca Konsolosluk aidatı olarak 4.000 İspanyol doları ödedi ve bundan sonra her yeni konsolos gelişinde de bu meblağın ödeneceğini bildirdi.²⁷⁷

Lord Exmouth'un aracılığıyla Sardinya-Piyemonte Krallığı ile de Trablusgarp arasında 29 Nisan 1816 tarihinde bir barış antlaşması yapıldı. Antlaşma 4+1 maddeden oluşuyordu ve aslı İtalyanca-Fransızca olarak kaleme alınmıştı. Lord Exmouth ve Konsolos Hanmer Warrington'un imzası bulunan bu metin, İngilizce'ye tercüme edildi. Exmouth bu antlaşmada konsolosluk hediyesi olarak yeni Sardinya Konsolosu²⁷⁸ geldiğinde 4.000 dolar ve her konsolos değişikliğinde de aynı meblağın ödeneceğini Sardinya Kralı adına taahhüt etti.²⁷⁹ Yusuf Paşa, bu antlaşmalar dolayısıyla 590 Hıristiyan esiri serbest bırakmak zorunda kaldı.²⁸⁰ Fakat Exmouth Trablus'tan ayrıldıktan sonra bildiğini okumaya devam etti. Trablus korsanları ertesi haziran Yusuf Paşa'nın izniyle denize açılıp Papalık'a ait 4 gemiyle geri döndü. İki ay sonra bazı gemileri, Avrupa'nın kuzey batısında İngiltere ile Fransa'yı ayıran boğazın girişindeki Finistere kıyılarında dolaşıyordu. Sonra Hamburg limanına tabi

²⁷⁶ **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C. III, s.513-515.

²⁷⁷ **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C. III, s. 540-545 (İtalyanca-Fransızca metin), 545-548 (İngilizce tercüme); Rossi, anlaşmaya göre Sicilya'nın esirlerin fidyesi olarak 500.000 İspanyol kuruşu; Konsolosluk aidatı olarak da 41.000 İspanyol kuruşu ödemeyi taahhüt ettiğini belirtiyor. Karş. Rossi, **a.g.e.**, s.330.

²⁷⁸ 1816 Kasımında ilk Sardinya konsolosu F. Bartolomeo Boccardi, Trablus'ta göreve başladı. Ardından Veponuceno ve halefi C. B. Parodi, Trablus'ta Sardinya Konsolosu olarak görev yaptı. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.330.

²⁷⁹ **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, C. III, s. 185-189 (İtalyanca-Fransızca metin), 189-191 (İngilizce tercüme); Rossi, anlaşma gereği Sardinya'nın her konsolos değişiminde Trablusgarp Paşasına 400.000 İspanyol eskudosu ödeyeceğini belirtmiştir. Karş. Rossi, **a.g.e.**, s.330.

²⁸⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.394; Rossi serbest bırakılan esirlerin sayısını 480 olarak verdikten sonra bunların 422'sinin Napoli ve Sicilya vatandaşı, 140'ının Sardinya ve Cenova vatandaşı, 10'unun Romalı ve 4'ünün de Hamburglu olduğunu belirtiyor. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.329.

bir Alman ticaret gemisiyle geri döndüler. Gemide 100.000 kuruşluk mal vardı. Korsanlar Toskana sularında da dolaşıyordu. Bu yolla bazı av gemilerini de ele geçirmişlerdi. Paşa'nın adamları alaycı bir şekilde Viyana Kongresi kararlarına atıf yaparak: “bizim esirlerimize köle değil esir denilecek” diyordu.²⁸¹

Trablus korsanları, 1815 yazında Avusturya gemilerine saldırınca Bâbiâli ile de arası bozuldu. Belgelere yansıyan bilgilere göre ilk olarak; Avusturyalı Kaptan Pasqualigo, gemisine 80.000 riyal değerinde kıymetli eşyalar yükleyip Hamburg'a giderken Trablus korsanları gemisini ele geçirip Trablus'a getirmiş ve bu gemi Paşa'nın adamlarından birine ucuz fiyata satılmıştır. İkinci olarak, tuz yüklü bir Avusturya gemisi korsanlar tarafından ele geçirilerek içindeki 9.000 riyal gasp edilmiş ve gemi zedelenmiştir. Üçüncü olarak, Avusturyalı Kosoliç, Marko Kosoliç ve Habke Sosaniç adında üç kaptan gemileriyle Malta'ya giderken Trabluslu Murad Reis tarafından yakalanmış ve Trablus'a getirilmiştir. Gemilerin değeri 60.597 kara kuruş idi. Bu üç hadise dolayısıyla Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi, Bâbiâli'den ele geçirilen 5 geminin ve hamulelerinin tazminini talep etmişti. Bunun üzerine Bâbiâli'den Yusuf Paşa'ya Tersane Çavuşlarından Abdurrahman Çavuş'la bir ferman gönderildi. Abdurrahman Çavuş, Trablus limanına geldiğinde sihhî bekleme süresi²⁸² bahane edilerek uzun bir süre karaya inmesine müsaade edilmedi. Sonunda karaya indi ve Yusuf Paşa'yla görüştü. Yusuf Paşa, 6 Temmuz 1816'da yazdığı mektupta, Abdurrahman Çavuş'la gönderilen fermanın alındığını ve içeriğinin anlaşıldığını belirtse de bazı dua cümleleri ve gaza ile ilgili ifadelerin ötesinde tazmin hususuna dair bir şey söylemiyordu.²⁸³ Avusturyalılar, İngiltere Konsolosu Warrington'u aracı yapmak istemişlerdi ama Yusuf Paşa buna da müsaade etmedi. Hatta gasp edilen mallar hususunda “gidin Bâbiâli'den isteyin, madem antlaşmayı onlarla yaptınız, zararınızı onlar tazmin etsin” demişti. Kaptan-ı derya Hüsrev Mehmed Paşa da duruma müdahale ederek bir taraftan Yusuf Paşa'nın tavrı dolayısıyla tehdit yollu uyarılması gerektiğini; diğer taraftan da Nemçelilerin iddia ettikleri gasp hususunun tek taraflı bir beyan olduğu için sihhatinin araştırılması gerektiğini Bâbiâli'ye

²⁸¹ Feraud, **a.g.e.**, s.394.

²⁸² Herhangi bir salgın hastalığa yol açılmaması için limana yanaşan gemilerdeki insanların hemen karaya inmeleri yasaklanmıştı. Gemide bir salgın hastalık olmadığı netleşince karaya inebilirlerdi.

Bu sihhî bekleme süresi 8 güne kadar **uzatılabiliyordu.**

²⁸³ BOA, **HAT**, 31210-J, 31210-K, 10.Ş.231 (6 Temmuz 1816).

bildirmişti.²⁸⁴ Neticede Avusturyalılar, Yusuf Paşa'nın sarayından elleri boş ve öfkeli olarak memleketlerine döndüler.

Daha önce Cezayir saldırısına iştirak eden Hollandalı Amiral Van Capellen, 10 Eylül 1816'da Trablus'a geldi. Paşa onunla görüşmesinde Cezayir'de ne olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmasını istedi. Capellen'in anlattıkları Trabluslu Araplarda tam bir zillet hissi yaşattı. Amiral Hollanda Kralı'nın Trablus'a karşı hiçbir düşmanlığı olmadığını tasrih etti. Fakat Fransa'nın Hollanda'yı işgali sırasında kendisinden 60.000 kuruş haraç istenmesi canını sıkıyordu. Sonra 1728 antlaşmasının yenilenmesini teklif etti. Bu antlaşma Hollanda'nın Trablus'a sadece senelik 5.000 kuruş ödemesini şart koşuyordu. Antlaşmalar, mevcut durum gözönüne alınınca, çabucak neticelendi. Hollanda önceki ve şimdiki haracı olarak 20.000 kuruş ödedi. Sonra Amiral denize açıldı. Birkaç gün sonra Lord Exmouth'un Napolili/Sicilyalı esirlerin serbest bırakılması için vaat ettiği 50.000 kuruşu ödemek için Napoli'ye tabi bir firkate geldi.²⁸⁵

Bu kötü durumda Portekizliler donanmalarının gücünü gösteren bir harekette bulundu. Daha önce bahsedildiği üzere Almanya'nın Hamburg limanına tabi geminin hamulesi Portekiz sularında Trablus korsanları tarafından ele geçirilmişti. Korsanlar, bundan sonra fırtına sebebiyle 3 gemiyle Portekiz'in Lizbon limanına sığınmıştı. Portekizliler bu Trablus gemilerine el koydular. Almanya gemisinin serbest bırakılması şartıyla Trablus gemilerini bırakacaklarını söylediler. Hemen Hamburg gemisi iade edildi; ondan sonra Trablus gemilerinin denize açılmasına izin verildi.²⁸⁶

İngiltere, Malta adasını işgali sebebiyle Trablus korsanlarıyla iyi geçinmeye mecbur hale gelmişti. Bir taraftan Trablus'tan ihtiyaç duyduğu erzak, hayvan vs. alıyordu; diğer taraftan da her gün artan özellikle Napoli, Cenova ve Sardinya sahillerine karşı yapılan korsanlığın önüne geçmeye çalışıyordu. Buralardan kadın, erkek, çocuk, korsanların eline esir düşüyordu. Bu gibi Hıristiyan esirlerin yüzden fazlası Paşa'nın konağında ya kendi hizmetinde yahut da çocuklarının hizmetinde

²⁸⁴ BOA, HAT, 31210-B, 5.N.231 (30 Temmuz 1816).

²⁸⁵ Feraud, a.g.e., s.395.

²⁸⁶ Feraud, a.g.e., s.395-396.

çalışıyordu. Aynı durum ayan ve ekâbirin konaklarında da cari idi. Ve devamlı yeni Hıristiyan hizmetçilere ihtiyaç duyuluyordu. Korsanlar bu yüzden Hıristiyan kıyılarına akınları alışkanlık haline getirmişlerdi.²⁸⁷

Lord Exmouth Hıristiyan esirleri kurtarmak için yaptığı antlaşmalarda fidye ödemek zorunda kalmıştı. Ama hala Trablus'la antlaşma yapmamış olan bazı küçük devletler vardı. İngilizler daha önce yaşanan Hamburg gemisinin ele geçirilmesi meselesi yüzünden ilk olarak 8 Mart 1818'de Yusuf Paşa'ya İngiliz Kanalı (British Channel) hususunda bir beyanname neşrettirdiler. Buna göre, Yusuf Paşa, Trablus gemilerinin bundan sonra Fransa ile İngiltere'yi ayıran boğazda dolaşmayacaklarını ve buralardaki limanları kullanmayacaklarını taahhüt ediyordu. Bu beyanname, İngiltere'nin Malta Hükümeti İdarecisi Sör Thomas Maitland ve Trablus'taki Konsolosları H. Warrington tarafından da imzalandı.²⁸⁸ Bu beyannamenin ardından İngilizler, Yusuf Paşa'yı 24 Aralık 1818'de Toskana ve Roma (Papalık) Devletiyle de antlaşma yapmaya mecbur etti. Bu iki devletle yapılan barış ve dostluk antlaşmaları yine Sör Thomas Maitland ve Konsolos Warrington aracılığıyla gerçekleşti. İki maddelik bu antlaşmalarla, Toskana ve Roma Devleti'nin Trablusgarp ile dost olan diğer devletlerin sahip olduğu bütün haklara sahip olması ve karşılıklı ticaret emniyeti garanti altına alınmıştı.²⁸⁹

Trablus korsanları 1816 yılındaki antlaşmalara uymayarak korsanlık faaliyetlerine devam ediyorlardı. Yusuf Paşa, bu süreçte denizden bir tehdit oluşabileceğini sezdi. Azımsanmayacak derecedeki korsan güçlerini korumak için karada, donanımlı kalelerle çevrili geniş bir alan yapmayı düşünüyordu. Bahriye reisleri konuyu görüştüler ve bu fikrin önemli olduğu kanısına vardılar. Başlarında Gürcü Mustafa vardı. Onun çabalarıyla Hıristiyan esirler de çalıştırılarak 1232 (1817) tarihinde Mendirek Burcu'na yakın, limanın ucunda yeni bir burç yapıldı.²⁹⁰

²⁸⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.396.

²⁸⁸ **British and Foreign State Papers, 1817-1818**, C. V, s. 611.

²⁸⁹ **British and Foreign State Papers, 1817-1818**, C. V, s. 1220-1224; Toskana ve Roma Hükümetleri'nin Trablus'taki konsolosluk işlerine İngiliz Konsolosu Warrington bakıyordu. Toskana'nın ilk defa Trablus'a konsolos ataması 1826'da gerçekleşti. Bu tarihte G. Rossi ni Toskana Dükalığı'nın Başkonsolosu oldu. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.330-331.

²⁹⁰ Yusuf Paşa Burcu denilen bu burcu İtalyanlar Trablus işgali sırasında yıkmışlardır. Şimdi burçtan geriye bir şey kalmamıştır. Bkz. Tahir Ahmed ez-Zâvî, **Mu'cemü'l-Büldâni'l-Lîbiyye**, Mektebetü'n-Nur, Trablus 1968, s.55.

Paşa'nın tasarladığı hisar da 1820 yılının başında tamamlandı. Kadı, âlimler, bölgenin şeyhleri, liman reisi ve diğerleri, yeni burcun açılış törenine gittiler. Katılımcılar Kur'an okudular, namaz kıldılar ve dua ettiler. Vali hediyeler dağıttı. Ardından kaleye doğru beş atış yapıldı. Kaleden de buna karşılık toplar atıldı. Hendek kalesi, Burcu'l-Ahmer (İspanyol Burcu), Burcu'l-Meczere ve Burcu'l-Firare de buna katıldılar.²⁹¹ Yusuf Paşa bu faaliyetleri finanse etmek için Yahudi mahallesinden vergi toplamıştı. Ayrıca bedeli sonraki senelerde ödeyecekleri yıllık haraçlarından düşmek şartıyla İsveç ve Danimarka konsoloslarından gülleleriyle beraber 50 top (30 İsveç + 20 Danimarka) istemişti. Bu hummalı faaliyetlerin masrafı tahmin edilenden fazla çıkınca Paşa mali krize girdi ve vilayeti bu durumdan kurtarmak için ahaliye yeni vergiler yükledi. Ahalinin zaten elinde avucunda bir şey kalmamıştı. Ahalinin parası olamayınca ne tohum alabildi ne de başka bir şey. Böyle olunca ziraat çöktü; Sudan'dan gelen kabileler kesildi. Vergi toplayıcıları da zaten yağmacılık ve gaspla meşgul oldukları için harekete geçerek Fizan ve Gadames'in arkalarına kadar uzanıp zenci kabilelerden yaklaşık 6.000 civarında zenciye köle olarak satmak için ele geçirdiler. Para olmayınca doğu limanlarıyla ticari alışveriş de yaklaşık 3 senedir durmuştu.²⁹²

Diğer taraftan Yusuf Paşa'nın endişeleri de boşuna değildi. Avrupa Devletleri, Aix La Chapelle Kongresi sonrasında 1819'da korsanlığın tamamen bitirilmesi için harekete geçtiler. Bu minvalde İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz donanmaları tek tek Garp Ocaklarını ziyaret etmişlerdi. Önce Cezayir'e giden²⁹³ İngiliz Amiral Freemantle ile Fransız Amiral Jurien de la Graviere, 8 Ekim 1819'da da Trablus'a geldi. Avrupa devletlerinin emirlerini Yusuf Paşa'ya tebliğ ettiler. Yusuf Paşa bu emirlere uymaktan başka bir çare olmadığını anladı. Bu iki amirale resmi olarak taahhüdünü ilettiler:²⁹⁴

“İngiltere ve Fransa Amirallerine,

Mektubunuzu aldım. Fransa Kralı da İngiltere Kralı da bilmektedir ki limanlarımıza uzun zamandan beri herhangi bir Avrupa devletinin gemisini ele geçiren korsan gemisi girmemektedir. Bu tavrımız devam edecektir. Korsanlık terk edilmiştir. Samimiyetle bu kararımıza uyacağız. Karamanlı Yusuf Paşa”.

²⁹¹ Rossi, **a.g.e.**, s.332.

²⁹² Feraud, **a.g.e.**, s.403.

²⁹³ BOA, **HAT**, 49039, (1819)

²⁹⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.403-404.

Trablus denizcileri bu baskılar üzerine sinmiş ve Trablus'ta mali kriz yaşanırken Akdeniz'de bir sükûnet oluşmuştu. Bu sükûnet ortamı 1821'de "Yunan İsyanı" başlayana kadar devam etti. Bu süreçte Akdeniz yeniden hareketlendi. Trablus denizcileri de yeniden faaliyete geçti.

2.2.1.1.3. Viyana Kongresi Sonrası Garp Ocakları Meselesinin Osmanlı Payitahtı'ndaki Akisleri

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl başlarından itibaren artık ittifaklar kurmadan bir savaşa girmenin faydadan çok zararı olduğunu idrak etmişti. Bu sebeple bazı antlaşmalar yoluyla devletlerle ittifaklar kurma yoluna gitti. Ancak Avrupa ahvali bu dönemde o kadar karışık idi ki; harp ve sulh, müttefikler ve düşmanlar devamlı değişiyordu. Mesela Sultan III. Selim, Napolyon ile yakınlaşmış ve Fransa'yı müttefiki bellemişti. İngiltere, bu ittifaktan rahatsız olmuş ve sonunda teşvikleriyle Rusları, Osmanlı üzerine saldırtmıştı. Ruslar, Osmanlı topraklarına saldırınca Fransızlardan destek bekleyen Osmanlı ricali, tam tersi bir durumla karşılaşınca neye uğradığını şaşırıldı. Ruslarla savaş hali devam ederken bir süre sonra Napolyon, 1811'de Ruslar aleyhine harekete geçince Osmanlı Devleti'ni yanını çekmek istemişse de süttan ağzı yanan erkân-ı devlet, artık yoğurdu üfleyerek yeme taraftarı olarak Fransa'ya müzaheret etmedi. Rical-i devlet artık Avrupalıların güvenilmez olduğuna karar vermişti.²⁹⁵ Neticede Osmanlı Devleti, Rusya ile olan savaşını (1806-1812), Avrupa'da Napolyon tehdidi yayılınca Bükreş'te bir antlaşma yaparak sona erdirdi (1812). Rus İmparatoru Aleksandır, Osmanlı Sultanı'nın bu tavrından dolayı çok müteşekkir ve minnetdar olmuş; ardından bütün kuvvetlerini, üzerine gelen Napolyon ordusuna yöneltmişti. Osmanlı Devleti ile yaptıkları bu musalahada Ruslar; Besarabya'yı almak, Memleketeyn (Eflak-Boğdan) imtiyazlarını teyid ettirmek ve Sırbistan'a da bazı imtiyazlar verilmek koşuluyla Osmanlı hududunu savaş öncesindeki şekilde kabul etmiş ve Osmanlı'dan aldıkları kaleleri geri vermeyi taahhüt etmişlerdi. Fakat Napolyon'a galip geldikten sonra bu taahhütlerini yerine getirmediler. Osmanlı Devleti, Rusların bu tavrından da şikâyetçi oldu. Ancak Rus

²⁹⁵ Sultan II. Mahmud'un bir hatt-ı hümayununa bu husus şöyle yansımıştı: "Frenklerin mukaddemâ söylediklerinde durmayıp, kendülerine kangı suret uygun gelür ise, derhâl ol surete teşebbüs etmekte oldukları ma'lumdur". Bkz. Kemal Beydilli, **a.g.m.**, s.36'dan naklen BOA, **HAT**, 43468.

İmparatoru Aleksandır, Avrupa'nın kurtarıcısı tavrını takınmıştı. Devletler arasında itibarı ziyadeleştiği için Osmanlı Devleti'nin musalaha şartları hususundaki şikâyetlerine kulak asmiyordu. Bu sırada Viyana Kongresi yapılacağı haberleri geldi. Osmanlı Devleti'nin Bükreş Antlaşması'yla Napolyon aleyhine hareketi, Avrupa'da Devlet-i Aliyye hakkında iyi düşünceler tevlid etmiş ve devletlerin de takdirini celbetmişti. Bu müsait ortamda Osmanlı Devleti'nden beklenen, Viyana'da toplanacak umumi kongreye katılmak idi. Bu sırada Avusturya Başbakanı Prens Meternik, Osmanlı Devleti'nin Viyana Kongresi'ne heyet göndermesini istedi. Osmanlı Devleti'nin kongreye katılıp sınırlarının tam olarak tanınmasını istiyordu. Avusturyalılar, Rusların yayılmacı bir siyaset takip etmesinden ve bazı Osmanlı topraklarını istila etmesinden rahatsız olmuşlardı. Napolyon tehdidinden kurtulduktan sonra bir de Rus tehdidiyle yüzleşmek istemiyorlardı. Osmanlı Devleti başlarda bî-teraflik politikasını tercih ederek kongreye katılma fikrine soğuk baktı. Viyana'da, Bükreş Antlaşması'yla kabul edilen şartların garanti altına alınmaması durumunda haklarından ziyadesiyle feragat etmiş duruma düşmek istemiyordu. Yani kazanayım derken daha da beter bir duruma düşmek vardı. İş kâğıt üzerinde kaybedilirse bu sefer güç kullanarak haklarını geri almak yoluna gitmesi gerekecekti ki bu da Devlet-i Aliyye'nin hâli hazırdaki durumu ile başa çıkabileceği bir şey değildi. Başlarda bu tereddütlerle kararsız kalan rical-i devlet sonradan Rusların işgal ettikleri kaleleri geri vermesi taahhüt edilirse kongreye katılacağını Avusturyalılara bildirdi. Bu sırada Polonya topraklarının paylaşımı dolayısıyla Avrupa devletlerinin arası açılmış; yeniden bir savaş çıkma ihtimali üzerinde duruluyordu. Avusturya böyle bir ortamda "Osmanlı Devleti de Ruslardan şunları istiyor" diyemeceğini söyleyerek Bâbîâlî'ye özür beyan etti. Bundan sonra da kongreye bir heyet gönderilmeyecek olursa bizzat Prens Meternik, Osmanlı Devleti'nin haklarını kongrede savunacağını bildirdi. Yani Osmanlı adına da kongrede konuşacaktı. Fakat Ruslardan toprak talebi işini İngilizlere, Lord Castlereagh'a bırakmıştı. Lord Castlereagh, Rus Çarı ile görüşerek ona, Osmanlı hududunun netleştirilmesi için Rusların işgal ettikleri bazı kaleleri Osmanlı'ya bırakmaları maddesini, kongre sonunda imzalanacak nihai muahedeye dâhil ettirmeyi kabul ettirdi. Fakat Osmanlı Devleti, Memleketeyn ve Sırbistan meselelerinin tekrar açılması dolayısıyla İngiltere'nin girişimine sıcak bakmadı. Neticede Osmanlı heyeti kongreye katılmadı

ama Avusturya heyeti Osmanlı haklarının savunulmasını deruhte etti. Bu sırada Napolyon'un Elbe adasından firar edip tekrar hükümetin başına geçmesi, görüşme halindeki devletleri şaşkına çevirdi. Umumi muahedeyi imzalamakta acele ettiler; hemen Napolyon meselesine dönmek zorunda kaldılar. Netice olarak, devletlerin topraklarının ve sınırlarının teminat altına alınması maddesi, zor bir mesele olduğundan üzerinde uzlaşma sağlanamadı ve umumi muahedeye dâhil edilmedi.²⁹⁶

Osmanlı Devleti, bu süreçte Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip ediyor ve sürecin nereye evrileceğini hesap etmeye çalışıyordu. Belgelerde "Beç Mükâlemesi" şeklinde geçen Osmanlı Devleti'nin katılmadığı Viyana Kongresi'nde alınan kararlar ve ardından gelişen yeni siyaset, bir süre sonra Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin hakları verilmemiş, sınırları tanınmamıştı. Ayrıca birbiriyle devamlı savaşan Avrupa Devletleri artık bir blok oluşturmaya başlamış ve ortak bir siyaset belirlemek için sık sık biraraya gelip görüşmeler yapmayı kararlaştırmışlardı.

Viyana Kongresi'nin ardından Avusturyalılar, Bâbîâli'yle irtibata geçti. Kongre'de görüşülen konularla ilgili bir kısım evrakı Osmanlı makamlarına takdim edip bazı hususlar için müzakere talebinde bulundular. Getirilen evraka göre Kongre'de "Sudan" meselesi²⁹⁷ açılmış; fakat bu meselenin daha sonra görüşülmesi hususunda İngiltere'nin teklifi kabul edilince nihai karar ertelenmişti. Rusya ise "Sudan" meselesi açılınca "Garp Ocakları" meselesini de bununla beraber görüşelim diye ısrar etmişti. İngiltere, Rusya'nın "Garp Ocakları" meselesini açmasının amacının, bunların korsanlığını ve saldırılarını engellemekten ziyade Akdeniz'de Rusya'ya bir toprak kazandırmak olduğunu anlayınca tartışmaları daha fazla uzatmadan müzakereleri Londra'da gerçekleşecek sonraki toplantıya erteledi. Avusturyalılar, Londra'da yapılacak görüşmede Osmanlı Devleti aleyhine bir karar alınabileceği endişesiyle görüşme talebinde bulduklarını iddia ediyorlardı. Kendi ifadelerine göre Avusturyalılar, bir taraftan Garp Ocakları korsanlarının saldırılarının bitirilmesini isterlerken diğer taraftan da Osmanlı Devleti ile olan antlaşmalarının

²⁹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1301, s.225-233.

²⁹⁷ Zenci kölelerin ticaretinin yasaklanması demektir.

Garp Ocakları meselesi yüzünden bozulmamasına çalışıyordu. Bu sebeble yapılacak toplantıda tarafsız kalmamak ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak için Garp Ocaklarının yola getirilmesi hususunda Bâbîâli'nin ne gibi tedbirler düşündüğünü öğrenmek istiyorlardı. Reisülküttap Efendi, Avusturya Baştercümanına: “Biz, Avrupa devletlerinin bir süre önce ittifak ve ittifak etmelerini, sadece Bonaparte'ın yayılmacı siyaseti sebebiyle Avrupa'da oluşan ihtilal ve kargaşanın bastırılması; zarar gören bütün devlet ve milletlerin kurtarılması ve asayişin yeniden sağlanması amacıyla gerçekleştiğini zannediyorduk. Zira o dönemde beyannameler neşredip Viyana Kongresi'nin bunun için yapıldığını cümle âleme ilan etmiştiniz. Meğer Viyana'daki görüşmeleriniz yalnız Bonaparte aleyhine olarak Avrupa'nın önceki siyasi vaziyetine döndürülmesi ve asayişin sağlanması için değilmiş. Yapılan müzakereleri başka devlet ve milletlere dokunacak şekilde genişletmişsiniz. Daha önce bir kutsal ittifak yapmıştınız. Bu din gayretiniz de artıp dine dayalı politikalarınız genişleme gösterecek mi? Oysa biz, Bonaparte Elbe adasından kaçıp tekrar hükümetinin başına geçtiğinde müttefik devletlerin çağrısıyla Bonaparte'ın bayrağını ve memurlarını kabul etmemiştik. Bütün devletler de bizim bu tavrımızı görmüştü. Bu sırada devletlerin temsilcileriyle yaptığımız görüşmelerde mademki Fransız yayılmacılığı öncesi sınırlara geri dönülecektir; biz de önceki haklarımıza riayet edilerek Anadolu hududunun eski şekline ircâmı talep ediyoruz demiştik ama şimdiye kadar bu hususta bir cevap alamadık. Bunun üzerine bir de Rusya'nın teşvik ve tahriklerine itibar edilmesi olmayacak şeydir” dediğinde Avusturya Baştercümanı tasdik etmekten başka bir şey yapamamıştır. Sonra “bir iki gün içinde cevabınızı bekliyorum” deyip gitmiştir. Avusturyalıların getirdiği evrak, Vükela Meclisi'nde görüşülünce iki husus ön plana çıkmıştı: Birincisi müttefik devletler Cezayir'i yola getirmek için Devlet-i Aliyye'den ruhsat talep ettiklerinde Cezayirli Müslüman olup Osmanlı Devleti'ne tabi oldukları için nasıl bir yol izleneceği; ikincisi de o sırada İngilizlerle mücadele halinde olan Cezayirli Osmanlı Devleti'nden istedikleri yardımın yapılıp yapılmayacağı idi. Görüşmelerde bazı vekiller: “Cezayir, Osmanlı toprağı olduğu için İngilizlerin onlara açacağı savaş Osmanlı'ya açılmış bir savaş demektir. Bu da devletler hukukuna aykırıdır” derken bazıları da “*Garp Ocakları Avrupa devletleriyle harp ve sulh hususunda müstakildirler. Osmanlı devletinin şimdiye kadar bunlara karıştığı vaki değildir. İngiltere'nin tavrı buna*

dayanmaktadır ve bu sebeple Saltanat-ı Seniyye'ye dokunur bir tarafı yoktur” diyordu. Buna göre İngiltere, Cezayir'e savaş açtığında Osmanlı'ya danışmadığına göre Avusturya'nın da danışmaması gerekmektedir. Netice itibariyle ikinci defa gelen Avusturyalılara “Garp Ocakları eskiden beri Devlet-i Aliyye'nin tebaası ve dindaşı olduğu müsellemler iken Ocaklar aleyhine harekete geçilecek ve taarruz olunacak denildiğinde Devlet-i Aliyye'nin ne demesini bekliyorsunuz? Faraza Avusturya Devleti'nin kendi tebaasından ve hem-cins ve hem-mezhebi olan bir ülke ahalisinden dolayı bu gibi bir suale muhatap olsanız siz ne cevap verirsiniz?” denilmesi ve Prens Meternik'in Bâbîâlî'ye gönderdiği mektubun içeriğinin çok muğlak ve karışık olduğu öne sürülerek “devletlerin Garp Ocakları hakkındaki düşünceleri nedir?” şeklinde ikinci bir soruyla Avusturya Devleti'nden daha net bir cevap alınması ve ona göre Osmanlı tarafından da gerekli cevabın verileceğinin bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Avusturya Baştercümanı “Avrupa devletleri ticaret gemilerinin Akdeniz'de emniyet içerisinde dolaşmalarını temin etmeye çalışıyor” dediğinde “Devlet-i Aliyye, Rusya ve Avusturya devletlerinin vaki olan zararlarının tazminini yaptığı antlaşmalarla taahhüt etmiştir. Bu hususta üstüne düşeni de yapmaktadır. Garp Ocakları ise Devlet-i Aliyye'nin tebaası ve Müslüman dindaşlarıdır. Devlet-i Aliyye'nin her devlet ile ilişkisi başka başka olduğu gibi Ocaklar hususunda da Avusturya ve Rusya ile ilişkisi başka diğer devletlerle ilişkisi başkadır. Garp Ocakları yüzyıllardır Avusturya ve Rusya'dan ziyade diğer Avrupa devletleriyle ilişki kurmuştur. *Onlarla sulh yapma ve onlara savaş açma hususlarında müstakil ve serbesttir.* Bu da herkesin bildiği bir şeydir. Sonra Garp Ocaklarının bir iki senedir gayr-i meşru saldırılarının olması da anlaşılabilir. Zira nasıl ki Avrupa'da iç karışıklıklar yaşandıysa Garp Ocaklarında da bunun yaşanması tabiidir. Zaten bu karışıklık esnasında hem birbirlerine, hem Osmanlı vatandaşlarına hem de diğer Avrupa devletlerine sataştıkları vakidir. Sonrasında ise Beylerbeyiler bizim gönderdiğimiz emirlere uymaya başlamıştır. Ancak fesad zamanında işlenen suçlar için Beylerbeyilerin suçlanması da doğru değildir. 1815 senesinden itibaren artık böyle gayrimeşru saldırıları yoktur. Hasbelkader olur ise de hemen tazmin edilmektedir” denilmiştir. Avusturya Baştercümanı'na “Rusya'nın Akdeniz'de bir mevki temin etmek arzusu aşikârdır. Acaba Rusya nereyi istemektedir?” denildiğinde Baştercüman “olsa olsa Malta Adası veya Yediada yahut da İtalya sahillerinde bir

limanı zapt etmek istiyordur” deyince Osmanlı tarafı, bunun pek mümkün gözükmediğini; çünkü ilk ikisinin İngiltere tarafından Rusya’ya bırakılmayacağını kesin olduğunu; üçüncüsünün ise olabileceğini ancak Garp Ocakları’na da göz dikmiş olabileceklerini söyledi. Ayrıca Rusya’nın Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmalara göre Akdeniz’de Garp Ocakları korsanlarından emin olduğu ve rahatça ticaret yaptığı vaki iken bu meseleyi açmasının Osmanlı Devleti ile diğer devletlerin arasını bozmak demek olduğu belirtildi. Osmanlı devlet adamlarına göre, zaten Viyana Kongresi’nde İngiltere Başvekili Lord Castlereagh, bu meseleyi kapatmaya çalışarak Rusya’nın Akdeniz’deki emellerine müsaade etmeyeceğini ve Garp Ocakları üzerinden Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında eskiden olduğu gibi bir gerginlik çıkmasını istemediğini göstermiştir. Osmanlı devlet adamları ayrıca, Avusturya heyetine bir nevi gözdağı vermek amacıyla Garp Ocaklarına saldırılırsa Fas, Afrika ve Hicaz gibi diğer İslam topraklarında bunun etkisinin büyük olacağını ve bir Müslüman-Hıristiyan çatışmasına dönüşeceğini de ima ettiler. Son olarak, yakında Tersane-i Âmire’den mücehhez iki firkateynin Cezayir Ocağı’na gönderileceği de belirtilerek aynı usulle Avusturya heyeti örtük bir şekilde uyarıldı. Bu görüşme Padişah’a aksettirilince Sultan Mahmud: “Devletlerin maksadı ticaret emniyeti ise Garp Ocaklarıyla aralarını bulmak kolaydır. Ancak bütün bütün Ocakları kaldırmak ve Rusya’ya orada bir yer temin etmek niyetindeyseler bu meselenin halledilmesi bayağı müşkildir. Allah işlerimizi kolaylaştırsın, bakalım Avusturya’dan ne cevap gelecek” demişti.²⁹⁸

Bundan sonra Avusturya Başvekili Prens Meternik tarafından Bâbiâli’ye tekrar bir mektup gönderildi. Mektupta İngilizlerin Cezayir aleyhine yaptıkları hazırlığın sadece şan ve şereflerini korumak maksadıyla olmadığı belirtiliyordu. Cezayir’deki İngiltere Konsolosu tahkir edilmiş ve Bona şehrinde İngilizlere saldırıda bulunmuş olmasına rağmen İngilizlerin asıl amacı Viyana’da Rusların dile getirdiği Garp Ocakları meselesinde söz sahibi olmak ve politikasını yürütmektir. Daha önceleri İngilizler, kendi bayrağıyla dolaşan ticaret gemilerinin saldırılardan masun olması şartıyla diğer devletlere saldırılmasına ses çıkarmıyordu. Böylelikle kendi ticareti gelişirken diğer devletlerin ticaretinin zarar görmesinden memnun oluyordu.

²⁹⁸ BOA, HAT, 22537, 1231 (1815-1816).

Fakat artık bütün Avrupa milletleri heyecana gelmiş; Hıristiyanların Garp Ocakları korsanları tarafından esir edilmesi ve köleleştirilmesine karşı çıkmaya başlamıştı. Durum eskisi gibi değildi. Bu yüzden İngiltere Amiralî Lord Exmount, Viyana Kongresi esnasında Garp Ocaklarına karşı harekete geçilmesi gerektiğini ısrarla ileri sürerek oluşacak bir müttefik ordunun başına geçebileceğini söylüyor ve kongreye katılan hükümdarların güçlerini arkasına almak istiyordu. Devletlerin Garp Ocakları meselesini ertelemelerine rağmen Viyana'da Sudan taifesinin alınıp satılması tamamen ilga edilince bunu uygulamaya koymak için tabii olarak Garp Ocakları meselesi gündeme geliyordu. Rusya bu meselede öne çıkmak istiyordu; fakat İngiltere buna fırsat vermemek için bir sonraki görüşmeden önce Cezayir'e saldırmaya karar verdi. Avusturya ise yapılacak görüşmede Rusya ve İngiltere'den ziyade Devlet-i Aliyye'nin tarafındaymış gibi görünüyordu. Bir taraftan Garp Ocaklarının tedip edilmesinden yanaydı diğer taraftan da Osmanlı Devleti ile Garp Ocakları yüzünden arasının bozulmasını istemiyordu. Bu amaçla Prens Meternik, Osmanlı Devleti'nin ne düşündüğünü bilmek ve ona göre Garp Ocakları hakkında yapılacak müzakerelerde, tarafsız kalmayarak Osmanlı tarafının tezlerini savunmak istediğini söylüyordu.²⁹⁹

1816 Haziranında Bâbîâlî'ye Viyana'da bulunan Osmanlı maslahatgüzarı Yanko'nun tahrirâtı ulaştı. Bu belgelerde Avrupa'daki bazı hadiseler ve haberlerle ilgili değerlendirmeler yapılmıştı. Maslahatgüzar Yanko, verdiği bilgilerin birçoğunu Avusturya Dışişleri Bakan Vekili Horlest ile yaptığı görüşmeden temin etmişti. Buna göre, Avrupa ahvali sâkin ve Fransa meselesi de halledilmek üzereydi. Fransa'da isyan emareleri yok değilse de Fransa Kralı gerekli tedbirleri almıştı. Şimdilik kendine sadık 85.000 eğitilmiş askeri varsa da bu sayıyı 150.000'e çıkarmaya çalışmaktaydı. Müttefik devletlerin de şu sırada Roma'da bulunan İngiliz Generali Wellington kumandasında Fransa'da 150.000 askeri bulunduğu göz önüne alınırsa bir isyan çıksa bile kısa sürede bastırılabilirdi. Ayrıca İngilizlerin bu kadar büyük bir orduyu hazır tutmalarının sebebi, Fransa'da ve Prusya'da çıkabilecek bir isyanı bastırmak içindi. Onlara göre, Leh (Polonya) ahalisini kontrol altında tutmak da buna dâhildi. Bütün bu yerlere ihtiyaç anında asker yetiştirmek için bu ordunun hazır

²⁹⁹ BOA, HAT, 22537-A, 3.R.1231 (3 Mart 1816).

tutulması gerekmekteydi. Rusya İmparatoru da devasa ordusunu herhangi bir savaşa sokmak niyetinde olmadığını beyan etmişti. Zaten bu kadar çok askerın idaresi için külliyetli harcama yaptığından bir kısmını hizmetten çıkarmayı bile düşünmeye başlamıştı. Fakat bu askerlerin arasında çok sayıda soylu da bulunduğuna için bunları hizmetten çıkarırsa Rusya'da hoşnutsuz ahaliye katılıp bir ihtilal çıkarabilirler diye de korkmaktaydı. Nihayetinde Rusya mali müzayaka içerisinde olduğuna için uzun süre bu askerleri besleyemeyecek ve asker mevcudunu mecburen azaltacaktır. Petersburg'dan alınan bilgilere göre, Ruslar mezhebe dair üçlü ittifak (Kutsal İttifak) ahidnamesinin sonuçlarını Devlet-i Aliyye'ye bildirmek için Dersaadet'teki Rusya Elçisi İnalinski'yi görevlendirecekti. Bu ahidnamede de bütün devletlerin emniyetini dikkate alan ifadeler bulunmaktadır. Bu sebeple Rusya tarafında korkulacak bir durum yoktur. Yine Avusturya Devleti ile Bavyera arasındaki arazi meselesi de halledilmiştir. Rusya İmparatoru'nun ısrarıyla Salzburg Eyaleti'nden 15.000 nüfusluk bir arazi Avusturya tarafından Bavyera'ya bırakılmıştır. Bunun üzerine Avusturya Devleti bu taraftaki askerlerinin çoğunu hizmetten affederek memleketlerine göndermiştir. Süvari askerlerinin atlarının satışı da başlamıştır. Avusturya İmparatoru ise Prens Meternik ile beraber Haziran sonlarında Viyana'ya dönecektir. Akdeniz'de dolaşan İngiltere Donanmasının Amiralî Exmouth, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocaklarıyla Sardinya Kralı arasında musalaha yapılmasını ve Ocaklardaki Sardinya esirlerinin meccanen serbest bırakılmasını sağlamıştır. Ocaklarda görev yapacak konsoloslarının değişiminde de Ocaklara 150.000 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Netice olarak, Rusya İmparatorunun yeni bir savaş hususunda gizli bir niyeti olmadığı; Avusturya Devleti'yle Prusya ve İngiltere arasında da bir uyum ve ittifak bulunduğuna görünüyordu.³⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde, Avrupa'daki siyasi gelişmeler hakkında bilgi temin edip bunları tercüme ederek Bâbiâli'ye bildirmek Memleketeyn (Eflak-Boğdan) Voyvodalarının görevi idi.³⁰¹ 1207 (1792-1793) senesinde Avrupa'da dâimi ikamet elçileri bulundurma teşebbüsü yapıldıysa da bu usul henüz tam olarak yerleşmediği

³⁰⁰ BOA, HAT, 49740, 11.B.231 (7 Haziran 1816).

³⁰¹ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Cafer Çiftçi, "Bâb-ı Âli'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 26 (Yaz 2010), s. 27-48.

için Memleketeyn Voyvodaları hâlâ bu görevlerini ifa ediyorlardı. Bu minvalde Eflak Voyvodası Karaca (Yanko) Bey, Viyana Kongresi sürecinde Avusturya üzerinden edindiği bilgileri Bâbîâlî'ye aktardığı gibi³⁰² Boğdan Voyvadası da Avrupadaki durum hakkında bazı bilgiler aktarmıştı. Mesela 1817 senesinde Boğdan Voyvadası İskerlet arızasında şunları yazmıştı:³⁰³ “Malta Şövalyeleri, Fransa'nın Malta Adası'nı işgal etmesinden sonra vatansız kaldıklarından kendilerine yeni bir vatan temin etmek için Viyana Konferansı'ndan beri Avrupa devletleri nezdinde görüşmeler yapmaktadır. Rusya İmparatoru, şövalyelerin Minorca Adası'na yerleştirilmelerini teklif etmiştir. Fransa Kralı ise şövalyelerin geçimlerini sağlayabilmeleri için öncelikle Fransa, İspanya ve Almanya'da bulunan emlak ve vakıflarının kendilerine iade edilmesini; bundan sonra da yerleşmeleri için İtalya'da bir yer verilmesini öne sürmüştür. Şövalyeler ise Garp Ocakları'ndan Trablusgarp'ın bundan 200-300 sene evvel kendilerine ait olduğunu söyleyerek eğer teşkilatları için bir yer verilmesi düşünülüyorsa burasının uygun olduğunu ve Müslümanlardan geri alınması gerektiğini söylüyorlar. Bu sözler ne kadar boş ve anlamsız ise de Malta Şövalyeleri böyle Avrupa devletleri arasında perişan bir vaziyette gezip yardım istedikçe ve Avrupa devletleri de tüccarlarının zarar görmesini bahane ederek Garp Ocakları'ndan şikâyet etmeye devam ettikçe; iş vahamet kesbedecektir. Binaenaleyh devletin bu hususlara dikkat etmesi gerekir.”

1818'de Prusya Devleti'ne tabi olan Aix-La-Chapelle (Aachen) kentinde tertip edilen kongrede Garp Ocakları tekrar gündeme geldi. Kongre'nin akabinde Bâbîâlî'de de bu mesele görüşüldü. Osmanlı belgelerine yansıyan bilgilere göre, Aix-La-Chapelle Kongresi'nde Garp Ocakları'nın Avrupa devletlerinin ticaret gemilerine saldırılarının engellenmesi hususunda müzakereler yapılmış ve şu karara varılmıştır: Garp Ocakları, kendi rızalarıyla artık korsanlığı terketmek zorundadırlar. Eğer böyle yapmazlar ve korsanlığa devam ederlerse Avrupa Devletleri birlikte hareket ederek üzerlerine gidecek ve onları bu kötü yoldan bir şekilde vazgeçireceklerdir. Avrupa devletleri bu kararı tebliğ etmek için Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a memur göndermiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki Rusya, İngiltere ve Prusya elçileri yazılı olarak; Fransa ve Avusturya elçileri ise şifahi olarak Osmanlı Payitahtı'na bu kararı

³⁰² Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, s.227-228.

³⁰³ BOA, **HAT**, 49842, 7.B.(12)32 (23 Mayıs 1817).

tebliğ etmiş ve bu hususta Devlet-i Aliyye'nin tavassutunu rica etmiştir. Vükelâ Meclisi'nde Garp Ocakları meselesi görüşüldüğünde, işin arkasında İngiltere'nin olduğu ve diğer devletleri de peşine taktığı kanaati oluşmuştur. Ayrıca diğer devlet elçilerinin tavırlarından meseleyi çok da fazla önemsemedikleri; İngiltere'nin zoruyla konuştukları sezilmiştir. Görüşmelerin ardından devletlerin elçilerine hakimane cevaplar verilerek mesele savuşturulmuştur. Fakat hemen Garp Ocaklarına gerekli uyarılar yapılmıştır. Yazılan mektuplarda “bundan böyle İslam devletinin sınır muhafızları (suğûr-i İslâmiye) olan Garp Ocakları'nın Avrupa devletlerinin gemilerine saldırmaktan vaz geçmeleri; onlarla ve diğer devletlerle güzelce geçinmeleri ve kendi işleyişlerini bozmadan topraklarının muhafazasına dikkat etmeleri” istenmiştir. Padişah'ın hatt-ı hümayunun da bulunduğu ve Sadaret Makamı'ndan yazılan bu mektuplara ilaveten Kaptan-ı Derya katından da aynı hususta Ocaklara ayrı ayrı mektuplar yazılmıştı. Bir süre sonra bu yazılan mektuplara cevap olarak Tunus Beylerbeyisi Mahmud Paşa ile Cezayir-i Garp Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'nın mektupları geldi. Bu mektuplarda Garp Ocakları Beylerbeyileri, kendilerinin Avrupa devletleriyle yapılan barış ve dostluk antlaşmalarının şartlarına riayet ederek Ocaklarındaki konsolosları ve tüccarı koruyup kolladıklarını; Avrupa devletlerinin ise bununla yetinmeyerek ara ara birbirlerini tahrik ederek antlaşma şartlarının hilafında tekliflerde bulduklarını; bu tekliflerden birisini kabul etmek zorunda kalsalar hemen diğer antlaşma maddelerini de fesh etmeye çalıştıklarını; bunun da Ocakların gümrük varidatını tamamen ortadan kaldıracığını söylüyorlardı. Ayrıca fetihden beri Ocaklar, gemileriyle top ve mühimmat taşırlarken Avrupa devletleri şimdi bunu da yasaklamıştı. Ocaklılara göre, Avrupa devletlerinin niyeti ticareti tamamen kendilerine hasretmek; Ocakların ticaretini ve dolayısıyla gücünü zayıflatıp cihad ile meşhur olan yiğitlerini tamamen ortadan kaldırmaktır. Ama Padişah Hazretleri'nin desteği oldukça bu niyetlerini gerçekleştiremeyeceklerdir. Bunun için Ocaklılar, Padişah Hazretleri'nden Avrupa devletlerinin Ocaklar hakkındaki şikâyetlerine kulak asmamasını istiyordu.³⁰⁴

Belgelerden elde edilen verilere göre, Osmanlı Devleti, her ne kadar dindaşı ve tebaası olarak görse de Garp Ocakları'nın “Avrupa Devletleriyle takriben sekiz

³⁰⁴ BOA, HAT, 49039, ty.

yüz tarihinden beri akd-i musalaha ve ilan-ı muharebede müstakillün bi'r-re'y serbest olduklarını"³⁰⁵ söyleyerek aslında Ocakları bir nevi bağımsız kabul ettiğini beyan etmişti. Zira savaş açma ve barış yapma hususunda müstakil olan devlet, bağımsız bir devlettir. Ayrıca Sultan Mahmud, bütün Hıristiyan devletlerin birlik olsalar da Garp Ocakları'nı yenemeyeceklerini düşünüyordu. Bunu hatt-ı hümayununda şu şekilde belirtmişti: "Cezayir-i Garp Ocakları ahalipleri mücahid ve merd âdemler(dir). Bütün düvel-i Nasârâ müttelik olsa vazifeleri değil. Hakk Teâlâ daima nusret ihşân eyleye".³⁰⁶ Devletin Garp Ocakları'nı çok güçlü görmesi ve bir nevi müstakil kabul etmesi, Avrupa Devletleri'nin Ocaklara baskısını artırmış ve süreç içerisinde Ocakları Osmanlı'dan koparmanın ve 1830'da Cezayir'le başlayan işgal sürecinin zeminini hazırlamıştır. Ocakları güçlü gördüğü için kendi başlarının çaresine bakabileceklerini düşünen devlet, gerçekten bu eyaletlerine gereken ihtimamı gösterememiştir. Diğer taraftan devlet merkezinde de sıkıntılar yaşandığı için istenirse bile Garp Ocakları'na esaslı bir müdahale ve yeterli bir takviye yapılması da çok güçtü. Avrupa devletleri hem Osmanlı Devleti'nin bu zayıf durumundan istifade ediyor; hem de Ocakların Payitaht'ta "savaş açma ve antlaşma yapma" hususunda müstakil kabul edilmelerini vesile ittihaz ederek Garp Ocaklarına yapacakları bir saldırının Osmanlı'ya yapılmış gibi kabul edilmeyeceğinden emin olarak rahatça işgal planları hazırlıyordu. Neticede o vakitler Avrupa devletlerinin tecavüzü Garp Ocakları'yla da sınırlı kalmadı; bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin Yunan sınırlarına kadar ulaştı. Yunan İsyanı, Trablusgarp Valisi Karamanlı Yusuf Paşa'nın politikalarını gözden geçirmesine vesile oldu ve onu Avrupa devletleri karşısında Osmanlı Devleti'ne yaklaştırdı.

2.2.2. 1821-1827 Yunan İsyanı ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trablusgarp Gemilerinin Osmanlı Donanması'na Katılması

Osmanlı Devleti'nde Rum isyanlarının tarihi çok gerilere gider. Özellikle Mora'da çok sayıda isyan yaşanmış ve fakat Rumlar bu isyanlardan istedikleri neticeyi elde edememişlerdi. 1789 Fransız İhtilalinden sonra ise milliyetçilik fikri,

³⁰⁵ BOA, HAT, 22537, ty.

³⁰⁶ BOA, HAT, 49039, ty.

Osmanlı Devleti'nin bütün Balkan tebaası üzerinde etkili olup bağımsızlık fikirlerini alevlendirmişti. Yunanlılarda da bu süreçte milli bir bilinç oluştu ve artık kendi devletlerine sahip olmanın vaktinin geldiğini düşünmeye başladılar.

Osmanlı tarafında “Mora İsyanı”, “Rum Fesadı” yahut “Yunan İsyanı” denilen bu harekete, karşı taraftan bakılınca “Yunan Devrimi” veya “Yunan Bağımsızlık Savaşı” da denilmektedir.³⁰⁷ Zira Avrupa kamuoyu bu isyanı açık bir şekilde desteklemiş; hatta İngiltere, Fransa, Bavyera, İsviçre, İtalya hatta Amerika'dan yüzlerce Yunan sempatzanı gönüllü gelmiş ve bu isyana katılmıştı.³⁰⁸ İsyân sürecinde özellikle Mora yarımadasında Rumlar tarafından büyük bir Türk katliamı yapılmış; fakat bu katliam Avrupa kamuoyuna tam ters şekilde aksettirilmişti.³⁰⁹ Bu isyanın ardından Yunanistan'ın Osmanlı'dan ayrılması ve bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması; hem Osmanlı devlet ve toplum yapısında büyük değişikliklere yol açmış ve hem de diğer gayrimüslim tebaanın bağımsız devlet kurma teşebbüslerinin fitilini ateşlemiştir.

³⁰⁷ Yunan İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Arıkan, “1821 Yunan İsyanının Başlangıcı”; Yücel Özkaya, “1821 Yunan (Eflak-Boğan) İsyanları, Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları”; Mübahat Kütükoğlu, “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler-Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)**, Genelkurmay ATASE Yayını, Ankara, 1986, s.98-161; Meral Bayrak, “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu”, **Osmanlı**, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.71-86; Fahrettin ve Seyfi, **1820 - 1827 Mora İsyanı**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1934; Petros PIZANIAS (Ed.), **The Greek Revolution of 1821: A European Event**, Isis, İstanbul, 2011; Douglas Dakin, **The Greek Struggle for Independence, 1821–1833**, University of California Press, 1973; David Brewer, **The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation**, Overlook Press, 2003; Thomas Gordon, **History of the Greek Revolution and of the wars and campaigns arising from the struggles of the Greek patriots in emancipating their country from the Turkish yoke**, Edinburgh, W. Blackwood; London, T. Cadell, 1844; George Finlay, **History of the Greek Revolution**, W. Blackwood and Sons, Edinburgh and London, 1861; Samuel Gridley Howe, **An Historical Sketch of the Greek Revolution**, White, Gallaher & White, New York, 1828; Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet adlı eserinin 11 ve 12. ciltlerinde kronolojik tertibe uygun olarak kısım kısım Yunan isyanından bahsetmiş; 12. cildin sonuna ise “Fezleke-i Vekâyi-i Yunâniye” başlığıyla yeni bir bölüm açarak bu meseleyi tahlil etmiştir. Bkz. Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, s.237-254.

³⁰⁸ Ali Fuat Örenç, “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, **Tarih Dergisi**, Sayı:46 (2007), İstanbul 2009, s.38-39.

³⁰⁹ Mora'da isyan öncesinde 50.000 kadar Müslüman (Türk, Arnavut vs.) yaşıyordu. İsyân sonrasında bunlardan hiçbir iz kalmadı. Çoğunluğu vahşice katledildi; kalanı da kaçmak zorunda kaldı. Türk'ten arındırılmış topraklarında Rumlar artık bir devlet kurabilirlerdi. Katliamlar için bkz. Salahi R. Sonyel, “Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?”, **Belleten**, C. LXII, S. 233, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.111-115.

Bağımsız bir Yunan Devleti'yle neticelenen bu isyanın ilk işaretleri önceki Yunan isyanlarında aranabilirse de esas müessir ve müdir fikir, Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan yeni, dinden bağımsız seküler millet fikridir. Bu fikir, adım adım Yunanlıların arasında pişmiş ve kıvama ermiştir. Sonra bu fikrin eyleme dönüşeceği uygun siyasi ortam beklenmeye başlanmıştır. Burada da Tepedenli Ali Paşa³¹⁰ isyanının Osmanlı'nın Balkan topraklarında yarattığı kargaşa Yunan İsyanı'nın gelişeceği uygun ortamı hazırlamıştır.³¹¹ Arkasından da özellikle Rusya gibi devletlerin müdahalesiyle eylem süreci kıvama gelmiş ve ardı ardına gelen savaşlar ve 1827'deki Navarin Faciası neticesinde Yunanlara bağımsızlık yolu açılmıştır.

Osmanlı belgelerine yansıyan bilgilere göre, Karadeniz'de Eflak, Boğdan ve Bükreş'te; Akdeniz'de de Mora, Eğriboz, Çamlıca, Suluca ve İpsara'da Rumlar ayaklanarak Osmanlı Devleti'ne isyan etmişti. Osmanlı Devleti, Rum isyanı başlar başlamaz hemen tedbir almaya girişmiş ve Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı yardıma çağırmişti. Bu süreçte Garp Ocakları'na da gemileriyle donanmaya katılmalarını bildiren mektuplar yazıldı. Ancak mektupların deniz yoluyla gönderilmesi emniyetli olmayacağı için Mısır'a gönderilip Mısır'dan da Mehmed Ali Paşa vasıtasıyla Ocaklara Payitaht'ın emirleri bildirildi. Garp Ocaklarına gelen emirde, İskenderiye'de Mehmed Ali Paşa'nın hazırladığı Mısır Donanması'yla birleşip beraberce Donanma-yı Hümayuna katılmaları isteniyordu. Yusuf Paşa, 21 Ağustos 1821 tarihli mektubunda birkaç gemi hazırladığını ve yakında İskenderiye'ye göndereceğini haber verdi.³¹² Eylül ayında ise 6 gemisi İskenderiye'ye ulaştı. Bu altı gemiye sonra bir gemi daha ilave olunarak toplam 7 gemi, verilecek görevleri yapmak için beklemeye başladı. Bu sırada Cezayir'den Hacı Ali Kaptan kumandasında 10 gemi doğrudan Donanma-yı Hümayun'a katıldı. Tunus'tan da Mustafa Kaptan kumandasında birkaç gemi İskenderiye'ye geldi. Garp Ocakları

³¹⁰ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. R.A. Davenport, **The Life Of Ali Pasha**, London 1837; Ahmed Münif, **Tepedelenli Ali Paşa(1744–1822)**, İstanbul 1324; Gabriel Remerand, **Tepedelenli Ali Paşa**, Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul 1939.

³¹¹ Tepedelenli'nin hareketlerini değerlendirmek için yapılan meşverette bazı devlet adamları Tepedelenli'nin azli halinde Rumeli'de daha büyük sorunlar çıkacağını ileri sürerek o vakit azlinin uygun olmadığını söylemişlerse de Halet Efendi'nin çabalarıyla Tepedelenli Ali Paşa, 1820 yılında asi ilan edilip üzerine asker gönderilmişti. İpinin çekildiği gören Tepedenli de Yanya, Mora, Eflak-Boğdan vs. birçok yerde Rumları isyana teşvik etmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süheyla Yenidünya, "Halet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa İsyanındaki Rolü", **Uluslararası Balkan Dil, Kültür Ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri**, 8-10 Nisan 2010, Tiran-Arnautluk, s.261-277.

³¹² BOA, **HAT**, 38548-H ve 38548-I, 22.Za.1236 (21 Ağustos 1821).

gemileriyle birleşen Mısır Donanması toplam 90 parçaya ulaştı. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Trablus gemileri İskenderiye'ye geldiğinde bunların işe yaramaz hurda gemiler olduğunu görüp o sırada Kıbrıs tarafından gelen Cırım Reis'ten Kıbrıs sularında iki adet Çamlıca gemisiyle Rum eşkıyasının dolaştığı haberini alınca 90 parçalık donanmada hurda Trablus gemilerine ihtiyaç olmayacağına karar vererek bunları Kıbrıs taraflarında eşkıya takibiyle görevlendirmenin daha uygun olacağına karar verdi. Payitaht'a bu görüşünü bildirince Sultan II. Mahmud da bunu tasvip etti ve Trablus gemileri donanmaya katılmayıp Kıbrıs sularında dolaşmakla görevlendirildi.³¹³ Trablus gemileri bu yazışma sürecinde donanmaya katılma emri hala geçerli olduğu için Mısır ve Tunus gemileriyle hareket ederek Aralık ayında Rodos'a gelmişti. Rodos'ta Mutasarrıf Şükrü Mehmed Bey, Payitaht'tan kendisine Tatar Ali vasıtasıyla gönderilen emirleri, gemi kaptanlarına tebliğ etti. Buna göre, zahire ihtiyaçları Mısır gemilerinden; mühimmat ihtiyaçları Rodos Mutasarrıfı Şükrü Mehmed Bey'den tedarik edildikten sonra Trablus gemileri 23.Ra.1237'de (18 Aralık 1821) Kıbrıs tarafına; Tunus ve Mısır gemileri de hava şartları düzeldikten sonra bölgedeki tüccar gemileriyle beraber Midilli ve Sakız'dan geçerek Çanakkale Boğazı tarafına doğru harekete geçti. Rodos Mutasarrıfı Şükrü Bey, bundan sonra Kaptan-ı Derya vasıtasıyla durumu İstanbul'a bildirdi.³¹⁴

Trablusgarp Ocağı'nın 6 gemisi, 1822 baharında Ege'de verilen emirler gereği Yunan eşkıyasının peşinde dolaştı ve çeşitli muharebelere katıldı. Kaptan-ı Derya'nın Kasım 1822'de Bâbıâlfî'ye gönderdiği tahrirattaki ifadelerle göre, bu muharebeler sırasında bir Trablus gemisi zarar görüp batmışsa da Yunan eşkıyasından alınan bir gemi ödünç olarak Trabluslulara verilmiş ve batan geminin neferleri bu gemiye aktarılmıştı. Ayrıca İstanbul'dan gelen emir gereği, Cezayir gemilerinden dört, Tunus ve Trablus gemilerinden iki tanesi Boğaz muhafazasında görevlendirildiği için Bozcaada'dan yakında hareket edecek ve tamire muhtaç olanları tersanede tamir edilmek için İstanbul'a gönderilecekti. Kaptanpaşa'nın ifadelerine göre, ikisi Boğaz muhafazasına ayrıldıktan sonra kalan 4 Trablus gemisine kaptanlardan biri başbuğ tayin edilerek bu gemiler Midilli, Çeşme, Sakız ve

³¹³ BOA, HAT, 38548, (Ağustos 1821).

³¹⁴ BOA, HAT, 40307-A, 21.Ra.1237 (16 Aralık 1821); BOA, HAT, 40307, 23.Ra.1237 (18 Aralık 1821).

Bozcaada etrafında eşkıya takibiyle görevlendirilmişti. Trablus donanmasının başbuğu ise bizzat Donanma-yı Hümayun'a dâhil edilmişti.³¹⁵ Bu esnada Trablus ve Tunus sahilleri savunmasız kaldığı için 12 toplu bir Yunan korsan gemisi gelip Gabes Körfezi'ne saklanmış ve buradan Karkına ve Cerbe adaları arasında gidip gelen gemilere büyük zarar vermişti. Sonra bu korsanlar, kıyı boyunca ilerleyip Bingazi'ye kadar geldi.³¹⁶

Yusuf Paşa, 1824'te deniz kuvvetlerini ve sahillerin muhafazasını güçlendirmek için varını yoğunu sarfetti. Bunun sebebi olarak Kaptan-ı Derya'nın kendisini azarlaması gösterilir. Zira Kaptan Paşa donanmaya ilhak olunduğunda Trablus gemilerinin savaşa elverişli olmadığını ve av gemilerine benzediğini farketmişti. Paşa bu azarlama sonrası çok gücendi, utandı. Hemen bir fırkate yapmaya koyuldu. Bu fırkate 36 toplu olacaktı. Yapımının hızlandırılması için İngiliz Konsolosu Warrington'u Malta'ya gönderdi. 40 tane gemi mühendisi istedi. Livorno ve Trieste'den de gemi iskeleti için ahşap ve yelken için bez ve diğer malzemeleri istedi. Tabi bütün bu alışveriş Paşa'nın âdeti olduğu üzere borçla yapılmıştı. Yine borçla Malta'dan bir yelkenli gemi ve 16 toplu bir ateş gemisi alındı. Livorno'dan da yüksek fiyatlara satın alınan diğer gemiler geldi. Bunların parası, memleket üretiminden elde edilenle taksit taksit verilecekti.³¹⁷

6 Nisan 1824'te Mısır'dan kara yoluyla Trablusgarp gemilerinin tekrar Donanma-yı Hümayun'a katılmaları emri geldi. Yusuf Paşa bu emri aldığına dair yazdığı mektupta bazı bilgiler vermiştir. Buna göre, önceki kış 3-5 Rum korsan gemisi Garp sularında dolaşıp Müslüman ahaliye zarar verdiği haberini aldıktan sonra Yusuf Paşa, onların üzerine iki Trablus gemisi göndermiş ve bu gemiler tehlikeyi bertaraf ettikten sonra denizde dolaşarak Mora taraflarında Koron Kalesi'ne kadar gitmişlerdi. Hâlâ da orada beklemekteydiler. Yusuf Paşa, İtalya taraflarından da iki gemi satın almış ama bu gemiler henüz Trablus'a teslim edilmemişti. Bu gemiler gelince hazırlanan diğer gemilerle beraber gönderileceğini belirterek emirlere itaat ettiğini beyan eden Yusuf Paşa, Padişah tarafından da takdir

³¹⁵ BOA, HAT, 40324-C, 28.S.38 (14 Kasım 1822).

³¹⁶ Feraud, a.g.e., s.405.

³¹⁷ Feraud, a.g.e., s.405-406.

edilmişti.³¹⁸ Haziran ayında Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa, tahriratında Yusuf Paşa'nın mektubunun henüz kendisine ulaşmadığını; ancak Bâbîâlî ile yapılan yazışmalardan Trablus gemilerinin birkaç gün içinde donanmaya katılacağını anlaşıldığını belirtmişti.³¹⁹ Yusuf Paşa'nın Trablus gemilerini göndermesi iyice gecikince işler tersine dönmeye başladı. Sonunda 10 Temmuz 1824'te küçük Trablus filosu Kaptan Paşa'nın donanmasına katıldı. Warrington denize açılmadan önce bu filoyu selamladı. Padişah'ın Yusuf Paşa'yı cihada katılmakta geç kaldığı için azarlamaya gelen çavuşu da bu gemilerden birindeydi.³²⁰ Kaptan Paşa, 21 Ağustos 1824'te yazdığı şukkasında; bir küçük fırkateyn, bir korvet, bir uskuna ve beş gulet/kalitadan oluşan 8 parçalık Trablus filosunun hava muhalefeti nedeniyle Bodrum Limanı'na sığındığını ve 15 Ağustos'ta Sisam'da bulunan Donanma-yı Hümayun'a katıldığını bildirdi.³²¹ Başbuğları Ömer Kaptan³²² olan Trablus filosu Sisam'da donanmaya dâhil olduktan sonra pek çok muharebeye katıldı.³²³ Sisam darboğazı ağzında vaki olan şiddetli bir savaşta Trablus kaptanlarından Küçük Mehmed Kaptan, 105 adamıyla Yunanlılara karşı kahramanca mücadele etmiş; adamlarından pek çoğu şehid olup 13 kişi kaldıklarında etrafını saran 23 tane Yunan filikasını gemisindeki barutu ateşe vererek patlatmış ve pek çok kâfiri telef etmişti. Kendisi ise denize atlayarak kurtulmuştu. Bu emsali görülmemiş kahramanlık ve yiğitlik karşısında herkes hayrete düştü. Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa da Küçük Mehmed Kaptan'ın bu kahramanlığını takdir etti ve Bâbîâlî'ye yazdığı tezkiresinde böyle yiğitlerin taltif edilmesi gerektiğini belirtti. Bundan sonra Mehmed Kaptan İstanbul'a davet edilerek Padişah tarafından kendisine semmur kürk giydirildi ve 5000 kuruş ihsanda bulunuldu.³²⁴

Yunan İsyanı sürecinde Osmanlı donanmasının tecrübeli denizcilere ihtiyacı olmuştu. Sultan II. Mahmud'un iradesiyle sudagabo³²⁵ ve gabyar³²⁶ tahririne

³¹⁸ BOA, **HAT**, 38709, 12.Ş.39 (12 Nisan 1824).

³¹⁹ BOA, **HAT**, 39535, 20.L.39 (18 Haziran 1824).

³²⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.406.

³²¹ BOA, **HAT**, 40001, 25.Z.239 (21 Ağustos 1824).

³²² Trablusgarp'la ilgili yazılan eserlerde Yusuf Paşa döneminde (1795-1832) adı sıkça zikredilen meşhur denizci Ömer Şilli olmalıdır.

³²³ BOA, **HAT**, 40001-A, 25.Z.239 (21 Ağustos 1824).

³²⁴ BOA, **HAT**, 32256.

³²⁵ "Sudagabo, onsekizinci asrın son yarısındaki tabirlerden olup daha evvel kullanıldığına dair bir kayıt yoktur. On sekizinci asır başlarındaki kalyon efradı arasında sudagabolardan

başlanması kararlaştırıldı. Uzunçarşılı'nın tahkikine göre "sudagabolar" gemilerde görevli topçulardan bir sınıf; "gabyar" ise yelken ve armaların muhafazası işiyle görevli bir sınıftı. Daha önce bu hizmetler için genellikle Rumlardan nefer yazılıyordu; fakat artık Türklerden yazılması kararlaştırılmıştı. Önce İskenderun ve Şam civarından biraz gabyar ve sudagabo yazıldı ama bunların birçoğu evli olduğu için gözleri vatanlarında kalarak istenilen sonuç elde edilemedi. Bu sefer Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'tan sudagabo ve gabyar yazılması ve bunların aileleriyle beraber Anadolu'ya getirilmeleri düşünüldü. Böylelikle artık müste'men taifesine ihtiyaç kalmayacak; sayıları artan gemilerdeki tecrübeli denizci açığı da kapatılacaktı. Bu mesele o sırada İstanbul'da bulunan Tunus Valisi'ne açılınca Tunus Valisi Devlet-i Aliyye istedikten sonra bu meselenin halledileceğini söyledi. Bunun üzerine Cezayir ve Tunus'tan 500, Trablusgarp'tan 250 nefer olmak üzere toplam 1250 gabyar yazılması ve bunların aileleriyle Anadolu'ya getirilmesi kararlaştırıldı. Ancak meseleyi bir kere de Cezayirliyle müzakere etmek için Cezayir Ocağı'nın İzmir'deki vekiline mesele anlatıldı. Ardından Ocaklara gereken mektuplar yazıldı ve en geç 1825 yılı bahar aylarında bu neferlerin Donanma-yı Hümayun'a katılmaları istendi.³²⁷ Fakat Bâbîâlî'nin bu talebine Ocaklar'dan bir cevap gelmedi. Sultan II.

bahsedilmeyerek Topçubaşı ve Topçu Kethüdası'ndan sonra topçu olarak Saatçi ve Topçu diye iki sınıf topçu zikrediliyor. Sudagabolar'ın bu saatçi denilen sınıf olması muhtemeldir. 1230h. 1815m. tarihli üç ambarlı Mahmudiye mürettebatı arasında *sudagabohâ maa sertopî* başlığı altında 4 Topçu Başı (güverte ve ambar kısımlarının) ve 1 *Sertopî-i emanet* denilen Topçubaşı vekil veya ihtiyatı ile 91 sudagabo vardır. Keza 1819 tarihli diğer bir üç ambarlı kalyonda da 4 Topçu Başı (ikisi güvertenin) ile 120 kadar da Sudagabo'nun bulunduğu görülüyor. Bir kapak Kalyonda biri Güverte Topçubaşısı olarak üç Topçu ve 64 Sudagabo ve bir Firkateynde de *Sudagabo maa sertopî* kaydıyla iki Topçubaşı ve 32 Sudagabo bulunuyor." Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.489.

³²⁶ "Gabyar, gemi serenleriyle yelkenlere bakan ve yelkenleri açarak armaları muhafaza ile intizamını muhafaza eden gemicilere denilirdi. *Gabya* İtalyanca bir kelime olup gemi direklerinin aşağısından itibaren ikinci kısımdır. Direğin birinci kısmına *anadirek* ve üst kısmına *babafingo* denilirdi. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar donanmada gabyar yoktu, bu tarihten sonra Natika adaları ahalisinden ücretle gabyar alındı. Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptanlığında donanmada gabyar neferleri arttı; daha evvel bu hizmeti gemilerin reisleri yani rüesâ-yı sûtûn tabir edilen reisler görürlerdi; yani yelken ve arma hizmetlerinde rüesâ-yı sûtun veya rüesâ-yı rubu'lu denilen reisler istihdam olunurlardı; fakat onsekizinci asır sonlarında Küçük Hüseyin Paşa, kaptan-ı derya olunca arma hizmetini görmek üzere bu reislerin nezaretleri altında Suluca ve Çamlıca (Mora'da) Hıristiyanlarından gabyar ve marnel (marinar) denilen yeni bir sınıf konmuştur. Marinarlar arasında Rumlardan başka Ermeniler de bulunmaktadırlar. 1231 h. 1815 m. tarihli bir defterde Mahmudiye üç ambarlısında Gabyaran-ı Çamlıca diye dört reis-i evvel, üç badbânî, iki reis-i salıs ve 31 gabyar ve yine aynı defterde bir korvette kırk ve bir brikte yirmi gabyar bulunduğu görülüyor." Bkz. Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.487-488.

³²⁷ BOA, HAT, 39280, 1240 (1824-1825); BOA, HAT, 39280-C; BOA, HAT, 40066, 17.Ra.240 (9 Kasım 1824).

Mahmud, 1827 tarihli bir *hatt-ı hümayun*unda donanma hakkındaki görüşlerini belirtirken bu hususa değinmiş ve “ (...) donanmadan murad yalnız zâhirde sefine olmayıp her bir levazımatı mükemmel olarak bilâ-noksân hâzır ve âmâde olmaktadır. Bâ-husus içinde olan neferâtı muntazam olmadıkça yalnız sefinenin faidesi olmayacağı geçen sene Garp Ocakları’na mahsusça yazılarak ma’lûmü’l-mikdâr neferât matlûb olunmuş idi. Anlardan hiçbir gûne tahrîrât gelmedi. Asıl donanmaya elzem olan sudagabo ve gabyar neferâtlarıdır. Bunlara lâıyık üzere râbıta verilmedikçe yalnız sefâyinin tekessüründe bir fâide anlayamam (...) ” demişti.³²⁸ Buna göre, gabyar neferatı hususunda Garp Ocakları’ndan istifade edilemediği ortaya çıkıyor. Zaten 1243/1827 tarihinde hazırlanan tersane nizamına dair kanunda da Rum gabyarlar tamamen kaldırılmış; fakat Garp Ocakları’ndan istifade edilemeyince bunların yerine denizciliğe vâkıf Trablusşam, Beyrut, Sayda, Akka, Remle ve Gazze sahillerindeki bekâr Müslümanlardan 1000 nefer gabyar ve marnel yazılması kararlaştırılmıştı.³²⁹

Yusuf Paşa’nın 1824 Temmuzunda gönderdiği Trablus gemileri, 1826 sonlarında, baharda tekrar donanmaya katılmak üzere memleketlerine dönmek için izin istediler. Bu sırada bir korvet, bir gulet ve 3 brikten oluşan Trablus filosunun başbuğu Ömer Kaptan idi. Ömer Kaptan ve adamları yaklaşık 3 sene boyunca Osmanlı donanmasıyla hareket ederek Yunan eşkıyasıyla mücadele etmişti. Bu mücadeleler sırasında iki gemileri yanmış ve çok sayıda neferleri de şehid olmuştu. Gemilerindeki adam eksikliği diğer gemilerden tedarik edilerek savaşa devam eden Trablus gemilerinin cihad hususunda gösterdikleri gayret ve şecaat Kaptan-ı Derya’nın da takdirini celp etmişti. Fakat artık gemileri tamire muhtaç hale gelmiş ve denizciler de memleket hasretiyle yanıp tutuşuyordu. Donanma ile Midilli, Sakız ve Sisam adaları civarında görev yaparlarken memleketlerine dönmeleri hususunda izin verildiyse de hava muhalefeti sebebiyle daha ileri gidemediler. Mecburen geri dönüp Çanakkale Boğazı’ndan geçtikleri sırada bir gemileri fırtına sebebiyle karaya sürüklenip zarar gördü. Bu sırada boğaz muhafazası emri de gelince bir süre daha kalarak bu görevi ifa eden Trablus gemileri nihayet Ekim 1826’da memleketlerine dönmeleri için serbest bırakıldı. Gitmeden önce Başbuğ Ömer Kaptan ile diğer

³²⁸ BOA, HAT, 28045, 1243 (1827).

³²⁹ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.488.

Trabluslu kaptanlara derecelerine göre kürkler ve değerli şallar hediye edilerek gönülleri alındı. Ömer Kaptan'ın talebi ve Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın arzıyla Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa'ya da Padişah tarafından emirlere itaati ve gemilerinin hizmeti sebebiyle bir iltifatname gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Ocak için istenen gemi mevzusu da konuşuldu; fakat bu konu daha sonraya bırakıldı. Sultan Mahmud, Yusuf Paşa'nın yanısıra Cezayir ve Tunus Beylerbeyilerine de iltifatnameler gönderilip gönüllerinin alınmasını istiyordu. Bu yolla hem Ocaklarla irtibat koparılmamış olacak hem de Ocakların Donanma-yı Hümayun'a katılmaları bir usul dairesine girip yerleşecekti.³³⁰

Avrupa Devletleri, başlarda Yunan isyanını destekleseler bile bunu açıktan yapmıyorlardı. Zira Laibach Kongresi'de (1821), Osmanlı devletindeki Yunan isyancılar İtalya'daki Carbonariler gibi kabul edilmiş ve hiçbir şekilde bunlara destek olunmayacağı kararlaştırılmıştı. İtalya'da Carbonarilerin üzerine Avusturya, İspanya ve Fransız kuvvetleri sevk edilerek isyan yatıştırılmışsa da Osmanlı'daki Yunan isyancılar kendi hali üzerine bırakılmıştı. Verona Kongresi'nde de (1822), bu husus tekid edilmiş ve Osmanlı Devleti'ne bu mesele, içişleri sayılıp müdahale edilmeyeceği konusunda İngiltere vasıtasıyla teminat verilmişti. Fakat 1822'de George Canning'in İngiltere Dışişleri'nin başına geçmesiyle hürriyetçi ve liberal fikirler onun şahsında birden revaç buldu. George Canning'le beraber Avrupa'daki kamuoyu yavaş yavaş Osmanlı Devleti aleyhine dönmeye başladı. Herkes Helen dostu olmuştu. Bundan sonra Avrupa'dan Mora'ya hem para ve silah hem de gönüllüler gelmeye başladı. Bu yeni politikaya Avrupa'da en çok muhalefet eden kişi Avusturya Başbakanı Prens Meternik idi; fakat onun da artık elinden bir şey gelmiyordu. İngilizler bu süreçte Yunan isyancıları muhatap kabul edip onlarla Bâbiâlî arasında aracılık yapmayı bile Osmanlı Devleti'ne teklif ettiler. Devlet-i Aliyye ise bu teklifi kesin bir dille reddetti.³³¹ Özellikle 1824-27 arasında Mısır birliklerinin Osmanlı askerleriyle beraber Mora'daki isyanı bastırıp kontrolü sağlaması, Avrupalıları daha da tedirgin etti. Medeniyetin beşiği olan Yunanistan'da asil Yunanlılar, Türkler tarafından katlediliyordu! Ayrıca Akdeniz'e daha güçlü bir lider yerleşiyordu: Kavalalı Mehmed Ali Paşa. Bu gelişmeler 1825'ten itibaren

³³⁰ BOA, **HAT**, 20911, 27.Ra.42 (29 Ekim 1826); BOA, **HAT**, 28376.

³³¹ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, s.248-250.

devletlerin sürece müdahalelerini iyice artırdı. Aslında yeni Rus Çarı I. Nikola, Rumlardan nefret ediyordu³³² ama Mısır tehdidi sebebiyle ve yayılmacı politikasının sevkiyle İngilizler'le Petersburg'da 4 Nisan 1826'da bir protokol imzalamak zorunda kaldı. Bu protokole göre, Rumlar için Osmanlı devletine sadece vergi ile bağlı özerk bir prenslik öngörülüyordu. Ruslar, bir taraftan da bir süredir Eflak-Boğdan ve Sırbistan'ı bahane ederek Osmanlı Devleti'ni tazyik ediyorlardı. Rusların 1812 Bükreş Antlaşması üzerinden yaptıkları bu baskı, 7 Ekim 1826'da onlarla imzalanan Akkerman Sözleşmesi'yle bir nebze olsun hafifletilmeye çalışıldı ise de istenen netice hâsıl olmadı. Zaten Osmanlı Devleti de 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığı için bu sözleşmeye imza atmak zorunda kalmıştı. Devlet yeni ordu hazırlıklarını hala tam olarak bitirememişti. Avrupa Devletleri, Osmanlı'nın bu zayıflığından da istifade etmek istiyor; Rumlara özerklik için baskıyı her geçen gün daha da artırıyorlardı. İngilizler, Fransızlar ve Ruslar müzakereler neticesinde 6 Temmuz 1827'de imzaladıkları Londra Kararnamesi muvacehesinde Yunanistan'ın özerk bir bölge olmasını, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalıştı. Rical-i devlet özerklik hususunu, içişlerine müdahale olarak gördüğünden ve kabul edilirse önü alınamayacak başka felaketlere yol açacağını düşündüğünden, yine muvafık görmeyince Baltık Denizi'nden geçip Cebel-i Tarık'a, oradan da Akdeniz'e giren Rus donanmasının da gelmesiyle İngilizler ve Fransızlar Mora'ya doğru harekete geçti. Neticede 20 Ekim 1827'de Navarin'de bulunan Osmanlı ve Mısır donanması, müttefik donanmasının hile ile limana girip aniden ateş gemileriyle saldırısı sonucu büyük ölçüde tahrip edildi.³³³ Navarin baskınında o sırada Donanma-yı Hümayun bünyesinde bulunan Trablus gemileri de zarar görmüştü. Trabluslular bu savaşta çok gayret göstermişlerse de başbuğlarıyla beraber çok sayıda şehid vermişlerdi.³³⁴ Navarin Faciası'nın akabinde 1828-1829 arasında Akkerman Sözleşmesine

³³² Cevdet Paşa, Meternik'in evrakından istifade ederek Çarla görüşen Avusturyalı bir diplomatın ifadelerine göre Çar Nikola'nın şöyle dediğini nakletmiştir: “ bu münasebetle size tekrar beyan ederim ki Rumlar benim mezhebdâşlarım ise de bana mucib-i nefret ve kerahiyet bir kavimdir. Ef'âl ve hareketleri yalnız şayan-ı takbih ve ta'yîb olmayıp mahz-ı cinayettir. Onlara metbu'-i meşruları aleyhine alenen isyana cür'et eylemiş teb'a nazarıyla bakarım. Müstakil olmalarını kat'iyen istemem. Müstakillen serbest olmaya şayan değildirlir.” Bkz. Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, s.247-248.

³³³ Navarin Baskını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat Örenç, “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, **Tarih Dergisi**, Sayı:46 (2007), İstanbul 2009, s.37-84.

³³⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.406; Rossi, **a.g.e.**, s.333.

uyulmadığı bahanesiyle³³⁵ harekete geçen Ruslarla, Osmanlı Devleti arasında bir savaş yaşandı. Bu sırada Navarin Faciası sebebiyle iyice zayıflayan Donanma-yı Hümayun için Garp Ocaklarından gemi göndermeleri istendi. Yusuf Paşa, cevabî mektubunda Bâbiâli'den gönderilen emirlere itaat ederek birkaç gemi göndereceğini ve Moskovlu keferesine karşı cihaddan geri kalmayacağını yazmıştı.³³⁶ Savaş sonunda orduları mağlup olan Osmanlı Devleti, 14 Eylül 1829 Ruslarla çok ağır şartları olan Edirne Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti'nin Londra Kararnamesi'ni de kabul etmesi gerekti. Bu da Yunanistan'ın özerkliğini kabul etmek demektir. Fakat iş birden değişti özerklik hususu konuşulurken birden müstakil Yunanistan'dan bahsedilmeye başlandı. Zira İngilizler, Osmanlı Devleti'nin varlığını artık meşkûk görmeye başlamışlardı. Kendi varlığı tehlikede olan bir devlete başka bir yapının özerklik şekliyle de olsa bağlanmasını garip karşıladılar; bağımsız Yunan devletine karar verdiler. Sonunda Edirne Antlaşması'nın ağırlığı altında ezilen Osmanlı Devleti, 1830'da yine Londra'da alınan karara uyarak Yunanistan'ın bağımsızlığı kabul etmek zorunda kaldı.³³⁷

2.2.3. Trablus'ta İngiliz Nüfuzu: Konsolos Warrington ve Sömürgeciliğin Keşif Kolu “Seyyahlar”

İspanyol ve Portekiz tahtının Afrika'yı Hıristiyanlaştırma ve egemenliğe altına sokma teşebbüsü XVI. yüzyıldaki Osmanlı fetihleriyle akamete uğramıştı. Osmanlılar, bu süreçte Afrika'da kurdukları eyaletlerin gücü ve yerel sultanlıkların desteğiyle kıtayı uzun bir süre Avrupalı güçlerin sömürgesi olmaktan korumuştular. Bundan dolayı 19. yüzyıl başlarına kadar Avrupalılar, ancak Afrika'nın batı ve güney sahillerinde etkili olabilmişlerdi. Buralarda kurdukları kolonilerle bir süre sonra ticarî hayatı ele geçirmeye başlamış ve köle ticaretiyle kıta halklarını pasifleştirmişlerdi. Fakat hâlâ Osmanlı hâkimiyetindeki Kuzey ve Doğu Afrika'da nüfuzları sınırlıydı ve İç Afrika da onlar için bir muammaydı. Hatta buraya gitmekten korkuyorlardı. 19. yüzyıl başlarında ise merakları iyice artmış ve kurulan çok sayıda coğrafya ve keşif

³³⁵ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, s.252-253.

³³⁶ BOA, **HAT**, 28116-A, Z.1244 (Haziran 1829).

³³⁷ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.XII, s.250-254, 322-332.

cemiyeti, enstitüsü vasıtasıyla İç Afrika'nın keşfine yönelmişlerdi.³³⁸ Avrupa kralları Afrika keşfine gidecek gençleri destekliyor ve geri dönebilenleri ödüllendiriyordu. Bu süreçte genç coğrafyacıların ve maceraperestlerin seferlerini, askeri seferler ve misyonerlik faaliyetleri takip etti. Bilgi, güce amade kılınmıştı ve Afrika konusunda ne kadar çok bilgi elde edilirse buraya yapılacak seferler o kadar kolaylaşacaktı. Bu süreçte Afrika'da bulunan Avrupalı konsoloslar da büyük bir rol oynamışlardı. Seyyahlar ve maceraperestler, konsoloslar tarafından himaye edilip gidecekleri yerler konusunda gerekli lojistik desteği bunlardan temin ediyorlardı.³³⁹ Trablusgarp'ta da bu süreçte İngiliz Konsolosu Warrington'un İngiliz seyyahlara mühim desteği olmuştu.

1814 senesi başlarında Hanmer George Warrington³⁴⁰, İngiliz Konsolosu olarak Trablus'a geldi. Warrington, İspanya savaşında temeyyüz etmiş bir subaydı. Onunla kumandanı General Wellington'un arası açılınca emekliye sevk edildi ve Trablus'a sürüldü. Ayrıca Warrington'un eşinin Kral IV. George'un gayri meşru kızı olduğu da söylenmekteydi ve kendisine bu ilişkileri sebebiyle büyük bir miras kalmıştı. Trablus'a geldiğinde İngiltere Konsolosluğu'nun kadim binasını dar ve basık bulduğu için beğenmedi. Şehrin ortasında deniz kenarında büyük bir bahçe satın aldı ve buraya devasa bir köşk yaptırdı. Her türlü tezyinatına aşırı ihtimam gösterdiği köşkünün duvarlarını İtalya'dan getirilen çok pahalı mermerlerle kapladı.

³³⁸ İskoçyalı Mugno Park, bu yeni keşif sürecinin kapısını açan kişi oldu. Park, 1795'te Nijer nehrinden hareket ederek Gambia nehrinin kaynağına ulaşmıştı. Park'ın bu ilk keşif gezisinde sponsoru 1788'de Londra'da kurulan African Association (Association for Promoting the Discovery of the Interior Parts of Africa); 1805-1806'daki ikinci keşif gezisinde ise sponsoru Büyük Britanya Hükümeti'ne bağlı "War and Colonial Office" idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenneth Lupton, **Mungo Park: The African Traveler**, Oxford University Press, New York 1979; George Shepperson, "Mungo Park and the Scottish Contribution to Africa", **African Affairs**, Vol. 70, No. 280 (Jul., 1971), s. 277-281.

³³⁹ Ahmet Kavas, "Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti'nin Rolü", **Yükselen Afrika ve Türkiye** (I. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, İstanbul-Grand Cevahir Kongre Merkezi, İstanbul: 23-24 Kasım 2005), Ed. Ahmet Kavas, Hasan Öztürk, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s.103-108.

³⁴⁰ 1814-1846 arasında Trablus'ta 32 yıl görev yapan Konsolos Warrington hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. John Wright, "Warrington, Hanmer George (1776-1847), diplomatist and promoter of African exploration", **Oxford Dictionary of National Biography**, Oxford University Press, 2004-2010; Warrington'un teşvik ve destekleriyle İç Afrika'yı keşfe çıkan seyyahlar da yazdıkları eserlerde kendisinden sıkça bahsetmiştir.

Onun bu tavrı, Trablus'a da tesir etti ve sonraki dönemde lüks düşkünlüğü ile israf her yere yayıldı.³⁴¹

Warrington, Münşiye ve Trablus arasında gidip gelirken hergün araba kullanıyordu. Havalarda müsaitse süslü bir kayıkla gezintiye çıkıyordu. Ahaliden denizci kıyafeti giyen adamları hizmetinde kullanıyordu. Konsolosluk işleri için ise hergün Münşiyedeki kasrı ile şehir arasındaki limanı baştanbaşa geçmeye üşenmiyordu. Kibirli ve aristokrat tavrıyla zaman içerisinde diğer konsoloslara karşı üstünlük sağladı. Onun gelmesiyle Trablus'ta İngilterenin nüfuzu, sonraki olaylarda iyice zirveye çıktı. Paşa'dan bile fazla "memleketin efendisi" olmuştu. Paşa bile ondan korkmaya başladı. Mesela; Eylül 1816'da Warrington bahçesinden bir korsan gemisinin limana yanaştığını görmüştü. Arkasında korsanların ele geçirdikleri küçük bir gemi vardı. Geminin tepesinde İngiliz bayrağı olduğunu zannetti. Hemen öfkeyle Paşa'ya koştu. İşin hakikatini anlamadan bu gemiyi ele geçiren kaptanın idamını istedi. Kaptan idam edildikten sonra anlaşıldı ki gemideki bayrak İngilizlerin değil Hannover Devleti'nin imiş. Bu devletin Trablusla antlaşması olmadığı için gemisi ele geçirilmişti. Korsanlar antlaşmalara aykırı olarak gemilere saldırmıyorlardı. Bu olaydan sonra bir başlangıç oldu. Lord Exmouth, Yusuf Paşa'dan kendilerini savunamayacak devletlerle antlaşma yapmasını istedi ve 1816 ve 1818 yıllarında daha önce zikredilen antlaşmalar yapıldı.

Bu antlaşmalardan sonra İngiliz Konsolosu Warrington, Trablus'ta temsilcisi olmayan İngiliz himayesindeki birçok devletin konsolosluk işleri deruhte etti. Hollanda, Toskana, Napoli (Sicilyateyn), Roma (Papalık), Portekiz ve Avusturya'nın Trablus'taki temsilcisi konumundaydı. Bundan aldığı güçle kibri daha da arttı ve diğer konsoloslara özellikle Fransız Konsolosu Mure'ye karşı tahkir edici hareketlerde bulundu. 70 yaşlarındaki Mure bu kötü tavrı dolayısıyla onunla ilişkisini kesmeye karar verdi. Amerikan Konsolosu Jones de Warrington'un hadsizliğinden nasibini aldı. Warrington, hazzetmediği bu konsolosu, arasının iyi olduğu Murad Reis'in adamlarına dövdürdü. Jones'in sekreteri ve arkadaşları müdahale etmeseydi

³⁴¹ Feraud, a.g.e., s.396-397.

Murad Reis'in adamları Amerikan konsolosunu neredeyse öldürecekti.³⁴² Jones, ağrılarından dolayı bir süre şehre dönemedi. Sonra Yusuf Paşa'yla görüşmek için geldi. Mesele tahkik edilince Paşa, Murad Reis'in tutuklanmasını emretti. Fakat Warrington, Murad Reis'e konsoloslukta sığınma izni verdi. Bu konsolosluk usulüne ve adabına aykırı bir tavidir. Yusuf Paşa durumu istişare etmek için bir meclis akdetti. Adamları cezalandırıldıktan sonra Murad Reis'e de sürgün cezası verildi. Warrington, yine itiraz etti. 28 Eylülde 3 firkateden müteşekkil bir Amerikan filosu gelip Konsoloslarının darbedilmesi sebebiyle nota verdi. Amerikalılar şehri bombardıman etme hazırlığına başladı. Sonunda Murad Reis, İtalya'nın Lampedouse adasına sürüldü. Ancak Warrington'un Paşa nezdindeki çabalarıyla bu sürgün ancak 8 ay sürdü. Sonra Murad Reis daha da kibirli bir şekilde Trablusa döndü.³⁴³

İngiltere bu vakitlerde Trablus'u İç Afrika'nın keşfi için bir merkez ittihaz etmişti. Kâşif seyyahlar buradan İç Afrika'ya gidiyorlardı. Bu keşif gezilerinin ilkini Joseph Ritchie ve Kaptan George Francis Lyon yaptı. Ritchie ve Lyon yolculuklarına 1819 Şubatında Trablus'tan başladılar. Mehmed el-Mükkenî (el-Mükni)nin vergi toplamak için Fizan taraflarına giden kafilisine katıldılar. Arap kıyafeti giymiş ve Arapça konuşuyorlardı. Gıryan, Beni Velid, Sükna ve Sebha yoluyla Mayıs ayında Merzuk'a³⁴⁴ vardılar. Ritchie ülkesi adına Fizan'da İç Afrika hakkında casusluk ağı kurmakla görevlendirilmişti. Bu sebeple Warrington'un Merzuk'taki naibi olarak atanmıştı ancak o sene 20 Kasım'da vefat etti. Lyon da gezisini tamamlayıp Mart 1820'de Trablusa döndü. Seyahatnamesine ilaveten bir de rapor hazırlamıştı. Notları daha sonra basıldı.³⁴⁵

Lyon, 9 bölüme ayırdığı eserinde gittiği her bölge hakkında bilgi vermişti. Ahalinin kılık kıyafetinden şehirlerin özelliklerine kadar her konuyu tafsilatlı bir şekilde anlatmıştı. Ayrıca, beraber yola çıktığı Mehmed el-Mükkenî (el-Mükni)nin

³⁴² Robert Greenhow, **The History and Present Condition of Tripoli, with some accounts of the others Barbary States**, Published by T. W. White, South Literary Messenger, 1835, s.36-37.

³⁴³ Feraud, **a.g.e.**, s.398-399.

³⁴⁴ Aslında daha önce 1797-1798'de Friedric Hornemann Fizan'a gitmişti; fakat o seyahatine Kahire'den başlamış Evcile yoluyla Fizan'ın başşehri Merzuk'a varmıştı. Bkz. Friedrich Hornemann, **The Journal of Frederick Horneman's Travels, from Cairo to Mourzouk, the Capital of the Kingdom of Fezzan, in Africa, in the years 1797-8**, London 1802.

³⁴⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.399-400; Sudan ve Nijer bölgeleriyle ilgili önemli bilgiler ihtiva eden bu seyahatname 1821 yılında Londra'da basıldı: G.F. Lyon, **A Narrative of Travels in Northern Africa in the years 1818, 1819 and 1820**, John Murray, Albemarle Street, London 1821.

Trablus'ta "Fizan Beyi" diye anıldığını; Fizan'a girdiğinde ise kendisine "Sultanu Fizan" denildiğini de kaydetmişti. Lyon'a göre çok hırslı ve açgözlü bir adam olan el-Mükkenî (el-Müknî), Yusuf Paşa'nın en sadık adamı ve dostuydu. Yusuf Paşa tahtı ele geçirdiğinde, ortaya çıkan karışıklıkların bastırılmasında aktif görev almıştı. Bu süreçte parlayınca Fizan'ın haracını tahsille görevlendirilmişti.³⁴⁶

Ritchie ve Lyon'dan sonra Doktor Oudney, Denham ve Clapperton da bir keşif gezisi yaptı. Yanlarında Ceret adında selefi gibi Merzuk'ta İngiliz Konsolosluğu naibi olarak atanmış biri vardı. Bu heyet Trablus'tan 1822 Mart başlarında ayrıldı ve önceki heyetin yolunu takip ederek iç bölgelere gitti. Çad Gölü ve Orta Sudan'a kadar ulaşan heyet, özellikle Gat bölgesi hakkında coğrafi keşifler yaptı. Bu sırada Doktor Oudney, Bornu'da vefat etti. Bu keşif ve seyahat notları daha sonra iki cilt halinde 1826'da basıldı.³⁴⁷

Bu heyetin ardından İngilizler, Smith adında bir subayı Sirt körfezinde hidrografiya (su ilmi) ve coğrafiya araştırmasıyla görevlendirdi. Fransa hükümeti de aynı amaçla Trablus'a iki deniz subayı, Gauthier ve Gay'ı gönderdi.³⁴⁸

Fransız seyyah Jean-Raymond Pacho da 1824 yılında Berka³⁴⁹ bölgesini dolaştı. Pacho, Berka'ya girmeden önce Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı ziyaret etmiş; ondan Yusuf Paşa'ya hitaben yazılmış, Berka ziyaretine izin verilmesini isteyen bir mektup almış; ardından Frederic Müller ile yola çıkmıştı.

³⁴⁶ Lyon, **a.g.e.**, s. 3.

³⁴⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.400; Major Denham, Captain Clapperton, Doctor Oudney, **Narrative of Travels and Discoveries in Northern and Central Africa, in the years 1822, 1823 and 1824**, Vol: I-II, London 1826.

³⁴⁸ Feraud, **a.g.e.**, s.400.

³⁴⁹ Daha önce Sardinya Konsolosu Boccardi ile Trablus'a gelen Paola Della Cella (1792-1854) adında Cenovalı bir doktor, kardeşi Mehmed Bey'in çıkardığı isyanı bastırmak için babası Yusuf Paşa tarafından görevlendirilen Ahmed Bey'le beraber 1816'da Trablus'tan Berka tarafına gitmişti. Ahmed Bey'in hususi doktoru idi. Bu yolculukla ilgili kitabı "**Viaggio da Tripoli di Barberia alle frontiere occidentali dell'Egitto**" adıyla 1819'da Cenova'da basıldı. "**Rihletün min Trablus el-Berberiyye hatta'l-hudûdi'l-garbiyye li-Mısır** (Berberi Trablusu'ndan Batıda Mısır Sınırına Kadar Seyahat)". Bu kitapta önemli bilgiler vardır. Onun bu sefere katılma sebeplerinin başında Cenova'daki bitki bilimci hocası Dominiko Viviani'ye Berka- Sirenayka'nın kadim dönemlerde meşhur tıbbi bitkisi "silfiyum" hakkında bir rapor sunmak istemesi gelir. Bu meşhur bitki paraların bile üzerine basılmıştır. Kitabı Hadi Ebu Lukme Arapçaya muhtasar olarak tercüme etmiştir. Fransızcasına ise geçmişte amansız bütün hastalıklara deva olan bu meşhur bitki hakkında daha geniş ve ayrıntılı bir çalışma ilave edilmiştir. Bkz. Feraud, s.401, dp.1; Eseri Anthony Aufrere İtalyanca'dan İngilizceye çevirmiş ve "**Narrative of an Expedition from Tripoli in Barbary to the Western Frontier of Egypt in 1817**" adıyla bu eser, 1822'de Londra'da basılmıştır.

Yolculuğu sırasında Tobruk, Derne, Merc, Tulmeysel, Tukra, Ecdabiye, Evcile, Merade ve Sive'yi dolaştı; Kasım 1825'te Kahire'ye döndü.³⁵⁰

2.2.4. Konsoloslar Arasındaki Rekâbet ve İtalyan Devletleriyle Savaş

Yusuf Paşa, vilayetin mali durumu bozuldukça yeni yeni gelir kalemleri bulmakla beraber önceki gelir kalemlerinde de artış yapıyordu. Bu minvalde konsolos değişimindeki ödemeyi artırmaya karar vermişti. Hatta bunun için tezkireler bile hazırlamıştı. Bunlardan birisinin değeri 4.000 kuruş (20.000 frank) idi.³⁵¹ Konsoloslar ülkelerini temsil için Trablus'a geldiklerinde bu parayı nakit olarak Paşa'ya veriyorlardı.

Toskana ile 1818'de antlaşma yapılmıştı; fakat antlaşma şartlarına riayet edilmediği için 1821'de Toskanalılar, İngiliz Konsolosu Warrington aracılığıyla Yusuf Paşa ile 12 maddelik yeni bir antlaşma yaptılar.³⁵² Antlaşma maddelerine bakıldığında diğer antlaşmalardan pek farkı olmadığı görülür. Ancak burada Toskanalıların Trablusgarp limanlarına gelip ticaret yaptıklarında ödeyecekleri gümrük resmi olarak muayyen bir nispet belirlenmemiştir.

Danimarka Konsolosu Carstensen³⁵³ 8 yıldır görev yapıyordu. Usul olarak konsoloslar Trablus'ta genellikle 5 yıldan fazla görev yapmıyorlardı. Danimarka Konsolosu'nun bu durumu Paşa'nın hesaplarına uymuyordu. Warrington'un teklif ettiği önemsiz bir bahane ile şikâyetçi olarak Danimarka Kralı'na bir mektup yazıp konsolosun değiştirilmesini istedi. Danimarka Kralı, Carstensen'i değiştirdi.³⁵⁴ Yusuf Paşa bu işe çok sevindi. Yeni konsolosun gelişinin akabinde 25 Ocak 1824'te Danimarka ile tekrar bir dostluk antlaşması yapıldı. İki yıl sonra da 12 Şubat 1826'da

³⁵⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.400; 19. yüzyılda Libya hakkında değerli bilgiler ihtiva eden Pacho'nun (d.1794-ö.1829) seyahat notları 1827'de basıldı: M.J.R Pacho, **Relation D'un Voyage Dans La Marmarique, La Cyrenaique et les Oasis D'Audjelah et de Maradeh**, Paris 1827".

³⁵¹ Feraud, **a.g.e.**, s.404

³⁵² Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.67-69.

³⁵³ Johan Arnold Hieronymus Carstensen (1783-1853).

³⁵⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.404'te Carstensen'in yerine Graberg de Hemsö'nün atandığını söylemiştir. Ancak Hemsö birçok kaynaktaki İsveç-Norveç Konsolosu olarak kaydedilmiştir. Sir R. Lambert Playfair de Kuzey Afrika Devletleriyle ilgili eserinde aynı sayfa içerisinde birkaç satır arayla Graberg de Hemsö'yü hem Danimarka Konsolosu hem de İsveç Konsolosu olarak kaydederek Freud'un verdiği bilgiyi kısmen desteklemiş oluyor. Karş. Sir R. Lambert Playfair, **The Bibliografy of the Barbary States, Vol.II - Part I: Tripoli and the Cyrenaica**, 1889, s.577.

bu antlaşma yenilendi.³⁵⁵ İsveç Konsolosu olarak da 1822’de Jakop Graberg de Hemsö³⁵⁶ atandı.

Fransız konsolos Mure memleketine döndü ve yaşlılığı sebebiyle orada vefat etti. Halefi Rousseau, La Victorieuse ateş gemisiyle 30 Temmuz 1825’te Trablus’a geldi. Rousseau meşhur bir müsteşrik idi. Paşayla görüşmelerinde mütercime ihtiyaç duymuyordu. Kısa sürede Yusuf Paşa’yla ilişkilerini geliştirdi. Bir müddettir muallakta kalan Fransa menfaatleri için çok dikkatle ve gayretle çalıştı.

1816 Kasımında ilk Sardinya-Piyemonte Konsolosu F. Bartolomeo Boccardi Trablus’a gelmişti. Ardından Veponuceno Ugo; sonra da halefi de G. B. Parodi, Sardinya Konsolosu olarak Trablus’ta görev yaptı. 1825 yılında Yusuf Paşa’nın takdir ettiği ve diğer konsoloslara da örnek gösterdiği Konsolos G. B. Parodi’nin hastalığı sebebiyle Trablusgarp’la Sardinya Devleti’nin arası bozuldu. Bu gerginlik, Yusuf Paşa’nın nüfuzunu ve saltanatını zayıflatan çatışmalara zemin hazırladı. Parodi’nin hastalığı bazen geçiyor, bazen nüksediyordu. 1823 yılında neredeyse bu hastalıktan ölüyordu. Sonra biraz iyileşti ancak 1824 Ağustos ayında hastalığı tekrar nüksetti; sağlığı yeniden bozuldu. Konsolosluk işlerini bırakıp tedavi için deniz yoluyla Malta’ya geçti. Konsolosluk binasının idaresini, Bingazi’de Sardinya Konsolos Naibi/Vekili olarak görev yapan ve o sırada Trablus’ta bulunan Enerico Rossini’ye bıraktı. Bilfiil konsolosluk işlerini ise Korfu’daki Sardinya Konsolosu Foux’a tevdi etti. 1825 Şubatından önce Trablus’a gelemedi. Yusuf Paşa onun gelişini yeni bir konsolos gelişi olarak kabul etti ve 1816 yılındaki antlaşma gereğince kendisine 4.000 eskudo ödenmesini istedi. Torino hükümeti bunu reddetti. Çünkü onun hastalık nedeniyle yokluğu boyunca yerine vekilin bakması, konsolosluk değişikliği sayılamazdı. Konsolos Foux’un beceriksizliği ve İngiltere

³⁵⁵ Hansen (Der.), **a.g.e.**, s.228.

³⁵⁶ Jakop Graberg de Hemsö (1776-1847), 1822-1828 arasında Trablus’ta İsveç ve Norveç Konsolosu olarak görev yapmıştır. Fas’ta da görev yapan de Hemsö, iyi bir şarkiyatçı idi. Görev yaptığı yerler hakkında önemli çalışmalar yapıyordu. Fas hakkında “**Specchio Geografico, E Statico Dell’Impero Di Marocco**” isimli eseri Cenova’da 1834 yılında basıldı. Ayrıca “**Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**”ın 3. cildinde sayfa 387-404 arasında İbn Haldun ve meşhur tarihi hakkında bir tanıtım yazısı yayınlanmıştı. Bunun dışında da Avrupa ve Amerika’daki önemli dergilere Afrika hakkında yazılar gönderiyordu.

Konsolosu Warrington'un da dahliyle münakaşa ve tartışmalar uzunca bir süre devam etti.³⁵⁷

Yusuf Paşa, talebi reddedilince Sardinya hükümetine ve bayrağına savaş ilan edip ticaret gemilerine saldırma emri verdi. 3 gemileri Trablus Korsanları tarafından ele geçirilince Torino Sarayı hemen 6 gemiden oluşan deniz kuvvetlerini Trablus'a gönderdi.³⁵⁸ 11 Eylül 1825 tarihinde, iki firkateyn (comercio) ve 4 nakil gemisinden oluşan bu filo Cenova'dan ayrıldı. Ayın yirmisinde Tunus'a varan filo, 25 Eylül akşamında Trablus kıyılarındaydı. İngiltere Konsolosu Warrington aracılığıyla filo kumandanı F. Sivori, el-Hac Muhammed ve Paşa'nın vekili arasında görüşmeler başladı. Yusuf Paşa kabul edilmeyen isteklerini sundu. Bunların arasında görüşmelere resmen başlanması için 30.000 kuruş ödenmesi; önceki antlaşmaların iptali ve yeni bir konsolos atanmasıyla birlikte antlaşmanın yenilenmesi de vardı. Sivori ise Yusuf Paşa'yı kendi şartlarını kabul etmeye zorladı; aksi halde savaş açmakla tehdit etti. Aynı akşam Sivori, silahlarla donatılmış 10 tekne hazırladı. Bunlar harekete geçerek Trablus donanmasına ait limanda demirli olan brik ve gulet cinsi iki gemiyi yaktı. Tersaneye de hücum etmek istediler; fakat başarısız oldular. Ancak tersanede yapımı devam eden bir yelkenliyi yakabilmişlerdi. Kıyıya çıkarma yapmak istediler ancak buna da güçleri yetmedi. Kıyıda onları bekleyen yerli ahali silahlarıyla, kaledeki bataryalar da toplarıyla buna müsaade etmedi. Sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar. Araplardan yaklaşık 15 kişi ölmüş; bir o kadarı da yaralanmıştı.³⁵⁹ Yusuf Paşa bu hücumlardan sonra iyice sıkıntıya girerek ertesi gün Sivori'nin şartlarını tereddütsüz kabul etti. İki devlet arasında önceki gibi antlaşma imzalandı.³⁶⁰ Bundan sonra Trablus'ta Sardinya bayrağı tekrar dalgalanmaya başladı ve Amiral Sivori de Konsolos Parodi'yi alıp gitti. Parodi'nin yerine yeni konsolos Negri geldi.³⁶¹

³⁵⁷ Rossi, **a.g.e.**, s.333-334.

³⁵⁸ en-Naib, **a.g.e.**, s.333.

³⁵⁹ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.421-423, Ek-19.

³⁶⁰ Ahmed Bey en-Naib, Sardinyalıların artık senelik haraç ve hediye vermeyeceklerini Yusuf Paşa'ya kabul ettirdiğini ve sadece 7000 frank vererek anlaşma imzaladıklarını belirtiyor. Ömer Ali'nin eserinde de Sardinyalıların 7000 frank ödediği teyit edilmiştir. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.334; Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.424.

³⁶¹ Rossi, **a.g.e.**, s.334-336; Feraud, **a.g.e.**, s.407-408; Feraud ayrıca bu çatışmanın Paşa'nın inadı ve İngiliz konsolosunun enaniyeti yüzünden gerçekleştiğini ve ahalinin neredeyse mahvolacağını

Aynı vakitlerde Sicilyateyn/Napoli tahtında değişiklik olunca Yusuf Paşa, hemen Sicilyateyn antlaşmasının yenilenmesi ve kendisine ödeme yapılmasını talep etti. Ayrıca konsolos gönderilip kendisine 8.000 kuruş ödenmesini de istiyordu. Sardinya Donanması'nın başarılı saldırısından etkilenen Napoli Hükümeti, bir savaş gemisini Hollanda gemileriyle beraber 25-28 Eylül 1825'te Trablus'a gönderdi. Bu sırada iki devletin de konsolosluk işlerini Warrington yürütüyordu. Yeni bir saldırıdan çekinen Yusuf Paşa, yeni antlaşma yapılmadan Napolililerin verdiği 12.000 kuruşluk hediye ile yetinmek zorunda kaldı. Sonraki yıllarda Napoli senelik aidatlarını vermemeye başladı. Yusuf Paşa, sonunda kızarak isteklerinin yerine getirilmesi için onlara iki ay süre verdi. Bunun üzerine Napoli hükümeti Trablus'a bir filo gönderdi. Filoya Alfanso Sozi Carafa kumanda ediyordu. Napoli Filosu, 22 Ağustos 1828'da Trablus'a vardı. Ertesi gün, Sirena adlı gemide, Trablus Hariciye vezirinin katılımıyla görüşmeler başladı. Görüşmelere Napoli Konsolosu P. F. Crocillo ve İngiltere Konsolosu Warrington da katıldı. Trablus elçisi isteklerinde ısrar edince filo, aynı günün akşamında Trablus surlarını top atışlarıyla dövmeye başladı. Hava muhalefeti nedeniyle aralıklı da olsa, 28 Ağustos gününe kadar saldırı devam etti. Fakat bu saldırıdan bir netice elde edemediler.³⁶² Şehir çok az zarar görmüştü. Saldıran tarafın erzağı bitmeye yüz tutup kayıkların durumu kötüye doğru gidince kaptan, 29 Ağustos sabahı çekilmeye karar verdi. Sonra sulh görüşmeleri başladı. Fransa konsolosunun aracılığıyla Yusuf Paşa'nın istediği para 25.000 kuruştan 20.000'e indirildi ve Napoli ile Ekim 1828'de antlaşma yapıldı.³⁶³

British Foreign State Papers'ta yer alan Fransızca antlaşma metni 11 maddeden oluşmakta ve antlaşmada aracı olarak Fransız Konsolosu Rousseau kaydedilmektedir. Trablus Heyeti olarak da Hassune Dağayyis ile Mehmed Beytülmal kaydedilmiştir. Rousseau ile Napoli gemilerinden L'Aventure'nin Kaptanı Guernel'in imzaladığı metnin tarihi ise 19.R.1244 / 28 Ekim 1828'dir. Rossi'nin

söylüyor. Yine ona göre, Avrupa devletlerine karşı Yusuf Paşa'nın davranışlarında Paşa'nın bir nevi müsteşarı gibi davranan bu konsolosun (Warrington'un) da katkısı vardı.

³⁶² Charles Feraud, Trablusta ikameti sırasında, bu savaş hikâye eden şarkılar işittiğini ve ahalinin Napolililerin korkaklığına güldüğünü kaydediyor. Verdiği bilgilere göre, bu saldırıda kıyıya düşen bir bomba sebebiyle sadece eşeğiyle beraber bir Yahudi ölmüştü. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.411.

³⁶³ Rossi, **a.g.e.**, s.336-337; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.73'te antlaşma maddeleri verilmiş ve buna göre Napolitan Devleti, Trablusgarp'a 33.000 frank tazminat verecekti. Trablusgarp Beylerbeyilerine verilen yıllık aidat da kaldırılıp yerine hediye usulü getirilmişti. Ahmed Bey en-Naib de Nehicüddin Efendi'nin verdiği bilgilerin aynısını vermiştir. Bkz. en-Naib, **a.g.e.**, s.336.

verdiği bilgiye uygun olarak antlaşmanın 8 ve 10. maddelerinde Yusuf Paşa'ya savaş tazminatı olarak 20.000 piastre/kuruş verileceği de belirtilmiştir.³⁶⁴

Roma/Papalık Sarayı da diğer devletlerin tavırlarından etkilenip 1819 antlaşmasında taahhüd ettiği haracı vermekten imtina etmeye başlamıştı. Yusuf Paşa'nın emriyle 1825 ve 1826 senelerinde Papalığa ait 3 ticaret gemisi, Trabluslu korsanlar tarafından ele geçirildi. 10 yıldan beri Papalık reayasının hamisi olduğunu iddia eden İngiliz konsolosu Warrington hiç bir protestoda bulunmadı. Bunun üzerine Fransız konsolosu Rousseau onu, “ya işe müdahale et ya da bırak ben müdahale edeyim” şeklinde resmi olarak uyardı. Warrington'un yine bir teşebbüsü olmayınca Rousseau duruma müdahale etti. Paşa'dan gemilerin sahiplerine verilmesini istedi. Ayrıca Papalığa karşı işlenen bu suçtan dolayı özür dilenmesi gerektiğini de ilave etti. Yusuf Paşa, Rousseau'nun söylediklerine aldırış etmedi. Rousseau da hemen bu hususta hükümetine bir rapor gönderdi. 13 Şubat 1826'da Kaptan Arnous Des Saulsais komutasında bir fırka geldi. 3 gün süren görüşme isteklerinden bir netice alamayınca sabırları tükendi. Konsolos Rousseau vazifesini bırakıp “Amazone” adlı gemilerine binmeye karar verdi. Bu Fransa'yla savaş demektir. Yusuf Paşa geri adım atarak Fransa Kralı'na bir özür mektubu yazdı. Bundan sonra Roma/Papalık reayasına saygı göstereceğini de taahhüd etti.³⁶⁵

Fransız konsolosunun bu meseledeki tavrı ve gelişen olaylar onun Trablus'taki itibarını artırdı. İngiliz konsolosunun zaafa düştüğü ve çözmediği pek çok meselenin çözülmesinde Rousseau'nun yardımı oldu. Warrington uzun zamandır Napoli, Toskana, Hollanda, Portekiz ve Avusturya'nın konsolosluk işlerini yürütüyordu. Bu çoklu vazife neticesinde bir süre sonra kendini bütün devletlerin ortak konsolosu gibi görmeye başlamıştı. Onun temsil ettiği birçok hükümet 1820'li yılların ortalarından itibaren yeniden hususi görevliler/konsoloslar atamaya başlayınca işler değişti. Avusturya Devleti de Trablus'taki konsolosluk işlerini Fransa'ya emanet etti. Warrington'un itibarı iyice düştü. O itibardan düşünce Rousseau'nun itibarı arttı. Warrington da Paşa'yı Rousseau'ya karşı kıskırtmaya başladı. Üstüne bir de İngilizlerin başını çektiği Navarin baskını ve Müslüman

³⁶⁴ **British Foreign State Papers, 1828-1829**, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1832, C.XVI, s.1248-1250.

³⁶⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.408-409

kayıpları haberi Trablus'a ulaşınca halk galeyana geldi. Özellikle İngilizlere karşı bir nefret oluştu. Warrington muhtemel bir saldırıdan korkarak ailesini Malta'ya gönderdi. Fakat hiçbir kanlı hadise olmadı. Diğer konsoloslar ve aileleri güven içerisindeydi. Navarin baskınına katılan Hıristiyan devletler ayrıca doğu ve batıdaki sahillere Hıristiyan reayalarını korumak için donanmalarını göndermişlerdi. Bu amaçla Trablus'a da İngiliz firkatesi İsis ile Le Ruse ve L'Eclipse adlı iki Fransız firkatesi gelmişti.³⁶⁶

Warrington ve Rousseau arasındaki düşmanlık, Rousseau'nun Trablus'a ilk geldiği zamandan beri vardı. Genel olarak kişilik farkları, mesleki kıskançlık ve iki ülke arasındaki çekişmenin temsilcilere sirayet etmesi gibi nedenler bu düşmanlığın devamına yol açtı. Warrington çekişme ve tartışmayı seven, sert yapılı biriyken Rousseau akıllı ve sükûnet taraftarıydı. Bu farklılıklar da vilayette siyasi ve sosyal hadiselerde takındıkları tavırlara tesir ediyordu.³⁶⁷

2.2.5. Karamanlı İktidarı'nın Çöküşü: İç İsyanlar ve Vilayetin İktisadi Buhranı

2.2.5.1. Berka'da Mehmed Bey'in İsyanı: 1816

Yusuf Paşa, babasına muhalefet ettiği gerekçesiyle ağabeyi ve taht vârisi Hasan Bey'i öldürmüştü; ardından babasını da tanımayıp diğer ağabeyi Ahmed Bey'i tahttan indirmiş ve vali olmuştu. Bu sebeple yaptıklarından dolayı kendisinden intikam almak isteyen çoktu; bir suikasta uğrayabilirdi. Bu durum gözönüne alınarak iç bölgelere, isyanları bastırmak için kendisinin gitmesi uygun görülmedi. O da bu tür isyanları bastırmak için en büyük oğlu Mehmed Bey'i göndererek tedbiri elden bırakmadı. Fakat Mehmed Bey de babasının karakterindeydi ve sonunda o da isyan etti.

Karamanlı Ahmed Bey'in 1805 yılında Amerikalıların desteğiyle Berka bölgesine girmesinden sonra Karamanlıların buradaki hâkimiyetleri zayıflamıştı. O zaman halk ikiye ayrılıp bazıları Yusuf Paşa'nın, bazıları da kardeşi Ahmed Bey'in

³⁶⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.409-410.

³⁶⁷ Bu iki konsolosun arasını açan nefreti, Rousseau'nun oğluyla Warrington'un kızının aşklarının hazin öyküsünü ve diğer ayrıntıları Charles Feraud eserinde uzunca anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feraud, **a.g.e.**, s. 415-419.

tarafını tutuyordu. Buraya asker gönderilmesi ve Amerika ile antlaşmaya varılması, bölgenin bir süre huzur ve istikrar yaşamasını sağladı. Fakat isyan hareketlerinin tekrar görülmesi gecikmedi. Yusuf Paşa'nın büyük oğlu; veliahdı ve Trablus Ordusu'nun Komutanı olan Mehmed Bey, 1812 yılında Bingazi ve Derne'ye operasyon düzenledi. Kanlı katliamlara imza attı ve isyan eden kabileleri daha önce kimsenin yapamadığı şekilde itaat altına aldı. Sonra Trablus'a döndüğünde askerler bu kanlı harekâta tamamen efendilerine itaat eder hale gelmişlerdi. Mehmed Bey'in asker üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. Babasının otoritesini artık tanımak istemiyordu. Babasıyla münakaşa etmeye başladı. Bir münakaşa sırasında babasını hançeriyle yaraladı. Hizmetçilerden birinin himayesiyle kurtuldu. Bu davranışı sebebiyle cezalandırılmak ve hapse atılmak yerine Berka Kâidliği'ne atandı ve bölgede otorite kurdu.³⁶⁸ Babası onun burada kendisine karşı bir isyan hazırlamak için uygun ortamı bulduğunu geç farkettiler. Mehmed Bey orada isyancıların başına geçti. Bundan sonra Berka bölgesinde kalmaya devam etti. Yusuf Paşa hayatını emniyete almak için harekete geçme vakti geldiğini farkettilerinde küçük oğlu Ahmed Bey'in emrine bir ordu verdi. İsyanı bastırması ve büyük kardeşini cezalandırması için 1816 yılında 10.000 kişilik bu orduyu Berka'ya yolladı.³⁶⁹ Ahmed Bey Trablus'tan 11 Şubat 1816'da³⁷⁰ ayrılmış ve aynı yılın Temmuz ayının sonunda Derne'ye ulaşmıştı. Kardeşi ise kaçmış ve saraylarında bir katliam gerçekleştirdikten sonra Bomba sahiline sığınmıştı. Ahmed Bey, isyankâr ve savaştı kardeşinin peşinden, Derne'den Bomba sahiline kadar gitmiş fakat onu yakalayamamıştı. Bunun üzerine sahil boyunca devam ederek Bingazi'ye döndü. Yol boyunca, ayaklanma ihtimali olan herkesi yok edip itaati sağlamıştı. Bingazi'ye geldiğinde hükümet konağında bir ziyafet tertip edip daha önce isyan etmiş ve kardeşini desteklemiş olan Cevâzî Kabilesi'nin şeyhlerini Eylül 1817'de burada katlettiler.³⁷¹ Mehmed Bey ise kardeşinin arkasından hareketlerini takip ediyordu. Çöl ahalisi onu terketmişti.

³⁶⁸ Della Cella, **a.g.e.**, s.5.

³⁶⁹ Della Cella, **a.g.e.**, s.3; Paolo Della Cella, Ahmed Bey'in özel doktoru idi. Bu seferle ilgili bilgiler daha çok onun yol boyunca tuttuğu ve daha sonra basılan notlarından elde edilmiştir.

³⁷⁰ Ahmed Bey, sefere çıkmadan önce Trablus'taki murabıtları ziyaret etmişti. Bkz. Della Cella, **a.g.e.**, s.7

³⁷¹ Muhammed Mustafa Bazame, "Bingazi Hükümet Konağında el-Cevazî Kabilesi Şeyhlerinin Katli", **Bingazi Abre't-Tarih**, Dâru Libya li'n-Neşr ve't-Tevzî', Bingazi 1968, s.270-279; Della Cella, "Zoasi Katliamı", **a.g.e.**, s.224-228.

Sonunda kardeşinden zayıf olduğunu görünce kaçmayı tercih etti; ailesiyle Mısır'a gitti. Ahmed Bey de hiçbir direniş olmadan bölgenin vergisini topladı. Sefere çıktıktan 10 ay sonra Kaid Ahmed Bey ve ordusu Trablus'a muzafferen döndü. Dönmesi şerefine kaleden ve şehirden top atışları yapıldı. Mehmed Bey'in Mısır'a sığınması ve Mısır Valisi Kavalı Mehmed Ali Paşa'nın onu desteklemesi Yusuf Paşa'yı sürekli endişelendiriyordu. İnsanlar aile içi kanlı bir savaşın yaşanacağından endişe etmeye başlamıştı. Çoğunluk beklenen fırtınanın Mısır tarafından geleceğine kani idi. Zira orada Yusuf Paşa'yı hal' edip oğlu Mehmed Bey'i tahta çıkarmak için hazır halde bekleyen güçlü bir donanma vardı.³⁷²

2.2.5.2. Nalut Seferi (1818), Cebel-i Garbî Meselesi (1821-1826), Terhune (1827) ve Urfelle (1828) İsyamları

Trablusgarp Eyaleti dâhilinde bulunan Cebel-i Garbî; dört kaza, çok sayıda köy ve kabileyi içine alan büyük bir bölgeydi. Başlarda burası da Trablus gibi, güçlü kimse onun sözünün geçtiği, siyasi otoritenin bulunmadığı bir bölge idi. Karamanlı Hanedanı'nın kuruluşundan beri ise Benî Nüveyr Şeyhleri tarafından idare ediliyordu. Trablus Hükümeti de buraya müdahale etmez; vergisini almakla yetinirdi. Bu bölgenin Tunus sınırında bulunan kazalarından Nalut ahalisi bir süredir Beni Nüveyr'e itaat etmiyor; vergi de vermiyorlardı. O sırada Beni Nüveyr Şeyhi, Yusuf Paşa'yı iktidara taşıyan Şeyh Halife b. Avn el-Mahmudî'nin oğlu Şeyh Ebu'l-Kâsım idi. Babası vefat edince kabilesinin başına o geçmişti. Nalut Kabileleri isyan edince Şeyh Ebu'l-Kâsım tek başına bunların üstesinden gelemeyeceğini düşünerek Yusuf Paşa'dan yardım istedi. Yusuf Paşa oraya oğulları Ahmed Bey ve Ali Bey komutasında 1233/1818'de bir birlik gönderdi. Şeyh Ebu'l-Kâsım'ın adamları da bu birliğe katıldı. 15 gün süren savaş sonunda Nalut kabileleri sulh istedi. Trablus birliklerinin top gücüne dayanamamış; çok kayıp vermişlerdi. Ahmed Bey ve Ali Bey hem vergilerini tahsil etmiş hem de sefer masrafı ve tazminatı olarak 250 köle almışlardı. Şeyh Ebu'l-Kâsım, Nalut Kabileleri'nin itaat altına alınmasına memnun oldu. Ne var ki Ahmed ve Ali Beyler Trablus'a döndüğünde babalarına Cebel bölgesinin öneminden bahsetti. Burası münbit arazileri olan çok geniş bir bölgeydi. Yusuf Paşa zaten mali sıkıntı çekiyordu. Sonunda oğullarının da teşvikiyle orayı ele

³⁷² Rossi, **a.g.e.**, s.331-332; Feraud, **a.g.e.**, s. 401-402.

geçirmeye karar verdi. Fakat ilk önce Şeyh Ebu'l-Kâsım'ı o taraflardan uzaklaştırması gerekiyordu. Paşa onu Trablus'a davet etti. Şeyh Ebu'l-Kâsım, 1236/1821'de Trablus'a geldi. Gelişi şerefine merasim yapıldı. Sonra Yusuf Paşa ona bir köşk verdi ve izzet ü ikramda bulundu. Nihayet bir gece evinde suikasta kurban gitti; böylelikle Paşa ondan kurtulmuş oldu. Yusuf Paşa, suikastın ertesi günü iki masum adamı, suikastın fâili olarak idam ettirdi. Bundan sonra etraf biraz yatışsın diye Cebel bölgesini hali üzerine bıraktı.³⁷³ 1242/1826-1827 senesinde Yusuf Paşa artık Cebel-i Garbî meselesini halletmek istiyordu. Şeyh Ebu'l-Kâsım'ın ölümünden beri bölge başsız kalmış ve artık itaat altına alma vakti gelmişti. Oğulları Ali ve Ahmed Beyi büyük bir ordu ile bölgeye gönderdi. Bu ordu Cebel'de Beyza denilen bölgeye geldiğinde Beni Nüveyr Kabilesi, reislerinin öldürülmesinin intikamını almak için bütün komşu kabileleri yardıma çağırıp gelen ordunun karşısına çıktı. İki taraf üç ay karşılıklı konumlarını muhafaza ederek savaş olmadan beklediler. Trablus ordusu ricat etmek istiyordu; fakat Cebelliler tarafından ablukaya alınmışlardı. Haberler Yusuf Paşa'ya ulaştığında yaptıklarına pişman oldu. Ebu Seyf Kabilesi'nin bölgede ciddi bir nüfuzu vardı. Yusuf Paşa bu kabilenin şeyhine müracaat ederek Beni Nüveyr ile kendisi arasında aracılık etmesini istedi. Sonunda maktül Ebu'l-Kâsım'ın kardeşi Guma (Cuma) b. Halife, Beni Nüveyr Kabilesi'nin Şeyhi olarak Cebel'in hâkimi oldu. Guma, orada düzeni sağlayacak, vergisi verecek; Yusuf Paşa da bölgeye müdahale etmeyecekti. Bundan sonra Ahmed ve Ali Beyler adamlarıyla me'yusen Trablus'a döndü.³⁷⁴

Terhune Kazası bu sıralarda ikiye bölünmüştü. Karamanlıların tarafında olan gruba Hacı Ahmed el-Murayyız reislik ederken; aleyhteki grubun lideri Abdussamed bin Sultan'dı. Hacı Ahmed, Yusuf Paşa'ya itaat ederken Abdüssamed'de isyan emareleri gözükmeye başlamıştı. Vergilerin ödenmemesi üzerine Yusuf Paşa 1827 yılında Vezir Hacı Mehmed Beytülmal'i Terhune'ye

³⁷³ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s. 65-66; en-Nâib, **a.g.e.**, s. 324, 332-333; Feraud'a göre Şeyh Ebu'l-Kâsım'ın suikastında Hacı Mehmed Beytülmal'in de katkısı vardır. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s. 413.

³⁷⁴ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s. 71-72; Rossi, **a.g.e.**, s.337; en-Nâib, **a.g.e.**, s.334-335.

gönderdi. Hızlı bir şekilde saldırıya geçen Beytülmal, kısa zamanda Abdussamed'i bozguna uğrattı.³⁷⁵

Bir sene sonra Urfelle Bölgesinde isyan çıktı. Urfelle ahalisi ile Sirt Kabileleri arasında bir sürtüşme yaşanmıştı. Hükümet bunlara müdahale etmek isteyince büsbütün itaat dairesinden çıkıp isyan etmişlerdi. Yusuf Paşa buraya oğlu Ali ve İbrahim Beyi gönderdi. Trablus ordusu üç gün süren savaştan sonra Ebu Seyf Kabilesi'nin araya girmesi dolayısıyla geri çekildi. Sefer masrafı da alamadılar. Bir sürü masraf yapılmış ama karşılığı alınamamıştı. Yusuf Paşa bundan hiç memnun olmadı; ama elinden de bir şey gelmedi.³⁷⁶

2.2.5.3. Yusuf Paşa'nın Eyalet İdaresinde Görev Verdiği Şahıslar ve Eyaletin Sancaklarını (Kâidlik) Oğullarına Taksim Etmesi

Karamanlı Hanedanı'nın sonunun geldiğini haber veren ziller çalışıyordu. Onların çöküşünü gösteren pek çok işaret vardı. Son saatlerini yaşayan bu hükümetin durumunu gösteren bazı ayrıntıları Charles Feraud eserinde muhtasaran zikretmişti.³⁷⁷

Yusuf Paşa zenci ve beyaz çok kadınla evlenmişti. Bunlardan 8 erkek 6 kız çocuğu oldu. Erkeklerin 3'ü beyaz 5'i melezdi.

1. Mehmed Bey, Yusuf Paşa'nın ilk evladı ve veliahdı iken babasına isyan ettikten sonra Mısır'a sığınmıştı. Bir süre sonra orada vefat etti.

2. Ahmed Bey, Paşa'nın ikinci oğlu idi ve ağabeyinin isyanından sonra onun yerine geçip ordu komutanı oldu. Askerleri silahtan yoksun fakir bedeviler idi.

3. Ali Bey, Paşa'nın üçüncü beyaz erkek evladı idi. Çok zekiydi; fakat başlarda hiçbir vazifesi, mansıbı yoktu. Ağabeyi Ahmed Bey'le bazı seferlere katıldıktan sonra Yusuf Paşa onu Gıryan Kâidi atadı.

4. Paşa'nın melez çocuklarının ilki Mehmed Bey 1820'de vefat etmişti.

5. Zenci hanımlarından olan ikinci oğlu Mustafa, Misrata Kâidi idi.

³⁷⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.337; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.72.

³⁷⁶ En-Nâib, **a.g.e.**, s.336.

³⁷⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.411-415.

6. Üçüncüsü İbrahim Bey, Ziletin Kâidi idi.

7. Dördüncüsü Osman Bey, Humus Kâidi idi.

8. Beşincisi Ammure (Ömer) Bey, Urfella Kâidi idi.

Yusuf Paşa, kölesi Mustafa Bey'e de Derne Kâidliği'ni vermişti. Fakat bunlar bilfiil görev yerlerine gitmek yerine vekillerini gönderiyorlardı. Yusuf Paşa miras paylaşır gibi çocuklarına eyalet topraklarını bölüştürmüştü. Oradan gelen gelirle bu çocuklar geçimlerini sağlıyordu. Eyalet hazinesine bir şey girdiği yoktu.³⁷⁸

Gürcü Selim, Paşa'nın damadı ve kâhyası idi. Diğer damadı Gürcü Mustafa, Liman Reisi idi. Sîdî el-Cînî, Paşa'nın zenci akrabası ve hazinedar idi. Şeyhülbeled Hacı Muhammed b. Muhsin idi. Hariciye Veziri olan Hassune Dağayyis'i³⁷⁹ Paşa yabancı devletlerle görüşme ve ilişki kurmakla görevlendirmişti. Taassubuyla biliniyordu ve Hıristiyanları tahkir ediyordu. Sonuncusu Murad Reis, İngiliz asıllı bir mühtedi ve eyaletin Bahriye Kumandanı'ydı.³⁸⁰

Yusuf Paşa zor bir hayat yaşıyordu. Ve etrafında devlet işlerini emanet edeceği liyakat sahibi güvenebileceği devlet adamları yoktu. Hariciye Veziri Hassuna Dağayyis vazifesini ifa edemeyince Yusuf Paşa onu azl etti ve yerine sekreterlerinden Hacı Mehmed Beytülmal'i getirdi. Hacı Mehmed b. İbrahim Çelebi Beytülmal; Trablusta doğmuş, Trabluslu âlimlerden ders görmüş ve Kuranı hıfz etmişti. Edebiyatı kuvvetli idi. "Kalenin simsarı" diye bilinen Beytülmal, Paşa'nın bütün şahsi ticaretini idare ediyordu. Bu işte ortakları Yahudilerdi.

Şeyhülbeled el-Hac Muhammed b. Muhsin'e gelince, o sıkıntılı durumların zor meselelerin adamıydı. Suç sayılan işlerin mesuliyeti bu adamın üzerine atılıyor; Paşa da onu azarlıyor görünüyordu. Aslında bu işleri ona yaptıran, teşvik eden Paşa idi.

³⁷⁸ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.74; en-Naib, **a.g.e.**, s.336-337..

³⁷⁹ Fransız konsolosu Rousseau, 1826'da onu çok zeki bir genç olarak tavsif etmiştir. Muhammed Dağayyis Yusuf Paşa'nın Hariciye Veziri idi ve vefat edince yerini oğlu Hassune almıştı. Arka arkaya göreve gelen baba-oğul Dağayyisler bazı eserlerde birbirine karıştırılmıştır. Son Karamanlı Paşası Ali Paşa, Muhammed Dağayyis'in kızı ile evliydi ve Hassune Efendi de Ali Paşa'nın kayın biraderi oluyordu. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.338, dp.74; Greenhow, **a.g.e.**, s.53, 55.

³⁸⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.412; Rossi, Yusuf Paşa'nın ilk dönemini anlatırken Gürcü Selim, Gürcü Mustafa ve Murat Reis'ten bahsetmiş; bunlara ilave olarak Kaptan Ömer Şilli'yi (Çilli de olabilir) de zikretmiştir. İngilizce kaynaklarda Omar Shelly diye kaydedilmiştir. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.326; Greenhow, **a.g.e.**, s.13.

İç bölgelerde ise, devletin en üst rütbeli görevlileri, ekme-biçme işlerinde mühim bir rol oynuyorlardı. Onların vazifesi çiftçilerden vergileri toplamak idi. İltizam usulüyle daha önce üzerinde anlaşılan bu vergiler eyalet hazinesine aktarılıyordu. Bingazi ve Derne Mültezimi Mehmed Siriz Bey idi ve her sene hükümete 30.000 kuruş ödüyordu. Evcile Vahası Mültezimi Ebu Zeyd Bey, 10.000 kuruş ödüyordu. Fizan Mültezimi Hüseyin Bey ise 30.000 kuruş ödüyordu. Bu mültezimlerin mutlak bir otoritesi vardı ve acımasızdılar. Trablus'ta Yusuf Paşa'nın metodunu vilayetin diğer bölgelerinde de bunlar uyguluyordu. Sahiplerinin vergisini ödeyemediği tarla ve bahçeler, açık artırmayla en yüksek fiyatı verene satılıyordu. Bunun için fakir çiftçiler bu müstebit mültezimlerin merhametine kalmıştı. Fakir ahali sonunda toprağını ve yurdunu bırakıp geçinebilecekleri başka topraklara hicret etmek zorunda kalıyordu. Böylece arazisini ve yurdunu terkedenler iyice çoğaldı. Köyler yarı yarıya boşaldı. Verimliliğiyle meşhur Berka bölgesinde ziraat yapılmaz oldu. Derne tarlalarını sulayan sular boşa akmaya ve kaybolmaya başladı. Zeytin ve portakal bahçeleri işlenmeyince ormana dönüştü.³⁸¹

Paşa'nın diğer gelirlerinden biri de gümrüklerden alınan vergiydi. Bunlar da genellikle Yahudilerin elindeydi. Bu gelirler takriben 50.000 kuruş idi. Ayrıca alkollü içeceklerin üretiminden de bir vergi alınıyordu. Bunlar da Yahudilerin elindeydi. Buradan da takriben 15.000 kuruş vergi alınıyordu. Yine Yahudilerden alınan cizye de takriben 4.000 kuruş kadardı. Züvvâre ahalisi de mebzul miktarda tuz çıkarılan Züvvâre tuzlasında ücretsiz çalışmakla yükümlüydü. Doğal ve bol miktarda tuzu olan bu tuzla her yıl 1000 kuruş hazineye gelir getiriyordu. Gadames'ten de 2.000 kuruş devlet hazinesine geliyordu. Paşa bütün memleketi idare ediyorsa da Trablus'ta geleneksel bazı idari müesseseler de bulunmaktaydı. Fakat Paşa'nın baskısı bu müesseselerin çoğunu işlemez hale getirmişti. Mesela herhangi bir evde veya yol ortasında bir cinayet vakasında; subaylardan birinin ihanetinde veya vergilerin ödenmesinin gecikmesi durumunda, kısacası bu gibi ihlal durumlarında Paşa, bunu insanların bütün malına el koymak için bir fırsat/bahane olarak görüp

³⁸¹ Feraud, a.g.e., s.413-414

harekete geçerdi. Böylece hakikati tebeyün etmemiş bu tür durumlara müdahale vasıtasıyla hazineye yaklaşık 100.000 frank girerdi.³⁸²

Paşa'nın korsan gemilerinin bazı Hıristiyan devlet gemilerine saldırması sonucu başarılı olduklarında gasp edilenlerden elde edilen hasılat en önemli gelir kalemiydi. Fakat artık deniz korsanlığının hükmü kalmamıştı. Paşa'nın gemileri sahil boyunca veya doğu memleketleriyle yapılan ticarete kullanılıyordu. Buradan elde edilenler de geminin seyrüsefer masraflarını, korunması ve teçhizini ancak karşılamaktaydı.

Paşa'nın masraflarının büyük kısmı ailesinden kaynaklanıyordu. Kale'de 3 tane zenci hanımı vardı. Bunlar, yaklaşık 15 senedir Paşa'nın sevgisini kazanmış; onun katında ayrıcalıklı bir yer edinmişlerdi. Paşa da eşlerinin sevgisini sürekli kılmak için mecburen aralarında adaleti gözetmek durumundaydı. Bu sebeple her eşe aynı şekilde hediye takdim ediliyordu. Ve bu her eşin çevresinde çocukları, hizmetçileri ve diğer görevliler vardı. Ve tabii olarak bunların da masrafları oluyordu. Böylelikle büyük bir masraf kalemi oluşuyordu. Sadece bunlar değil, bu eşlerden olan yetişkin çocukların da ayrı evleri, eşleri, hizmetçileri, yardımcıları, atları, vs. vardı. Ayrıca desteklerini ve inayetlerini esirgememeleri için murabıtlara, salih zatlara da cömertlik ve ikramda bulunmak amacıyla hesaba gelmez para ve mal sarfediliyordu. Böylelikle yıllık gelirlerin üçte ikisi Kale'nin masraflarına harcanıyordu. Geri kalan üçte biri de askerlerin ve devlet görevlilerin maaşlarına sarfediliyordu ama yeterli gelmiyordu.³⁸³

Vilayet'in kazalarından da vergi tahsili iyice düşmüştü. Hem bahsi geçen ziraî faaliyetlerin kesadı hem de sürgit isyanlar sebebiyle Trablus hazinesine bir şey gelmemeye başlamıştı. Yusuf Paşa, geçinmenin bir yolunu bulmak için 1820'li yıllarda yeni fakat bilindik bir yola başvurdu. Trablus paralarına bakır karıştırarak mağşuş sikke darbetmeye başladı.³⁸⁴ En son 1829-1832 arasında yedi defa paranın

³⁸² Feraud, **a.g.e.**, s.414.

³⁸³ Feraud, **a.g.e.**, s.414-415.

³⁸⁴ Ömer Ali b. İsmail eserinde, Yusuf Paşa'nın yeni bastırıldığı böyle mağşuş bir parayla ilgili Trablus Kadısı Ahmed b. Hüseyin et-Togar imzalı belgeyi neşretmiştir. Belgenin tarihi 29.S.1239 (30 Ekim 1823)'tür. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s. 463.

ayarıyla oynadı.³⁸⁵ Bu da Trablus piyasasını altüst etti. Tedavüldeki sikkenin değeri sürekli değişmeye başlayınca piyasadaki paraya güven kalmadı. Azıcık olan güven ve istikrar da tamamen kaybolunca işler büsbütün bozuldu. Yusuf Paşa bu sefer başka kötü, fakat yine bilindik bir yola başvurdu: yüksek faizlerle ecnebilere borçlanmak. Başlarda bu istikraz usulü hem Paşa'nın hem yabancı devlet tebaası tüccarların hoşuna gitti. Paşa kolayca para buluyor; tüccar ve tefeciler de bazen yüzde yüze kadar çıkan faizlerle borç para veriyorlardı. Ama bu işin bir de neticesi olacaktı: Alınan borçların kat kat fazlasıyla geri ödenmesi. İşte bu geri tahsilat sürecinin başlaması, Yusuf Paşa'nın ve dahi Karamanlı Ailesi'nin sonunu getiren büyük bir mesele oldu. Alacaklı ecnebilere tabi oldukları devletlerin özellikle Fransa ve İngiltere'nin Trablustaki konsolosları, Paşa üzerinde ciddi bir baskı ve bununla irtibatlı olarak siyasi nüfuz oluşturmaya başladı.³⁸⁶

Bu sıralarda Trablusgarp'ın toplam nüfusu 650.000 civarındaydı. Trablus şehri ve kalesinde 56 top vardı. Eyaletin kara kuvvetleri 30.000 piyade, 15.000 süvariden oluşuyordu. Kara ordusunun hizmetinde 30 top vardı. Deniz kuvvetleri ise, 24 toplu bir firkate, 42 toplu 6 adet brik, 10 toplu 4 şebek, 6 toplu 2 şebek, her birinde büyük bir top bulunan 14 zevrak, savaş için teçhiz edilebilecek 6 büyük ticaret gemisi ve çok süratli gidebilen, tek toplu 6 adet kayıktan oluşuyordu.³⁸⁷

2.2.5.4. Beni Velid'de Abdülcelil Seyfünnasr İsyanı- Fizan'ın Elden Çıkması

Paşa'nın mali krizi günden güne kötüleşiyordu. Krizden çıkmak için nereye el atsa sonuçsuz kalıyordu. Sonunda borç para almak için sahip olduğu tek firkateyi de rehin verdi. Diğer taraftan biraz gelir getirmesi mümkün olan güney ticaretine de kesad gelmişti. Beni Velid kabileleri isyan halinde idiler ve kervan yollarını kapatmışlardı. Sonra kargaşa/anarşi her yere yayıldı. Yusuf Paşa da hem Fransız hem de İngilizlere olan borçlarını ödeyebilmek için dâhildeki kabileleri ağır vergiler ödemeye mecbur bıraktı. Bu da dâhildeki huzursuzluğu iyice artırdı ve Şeyh

³⁸⁵ Jamil M. Abun-Nasr, **A History of the Maghrib in the Islamic Period**, Cambridge University Press, 1987, s.203.

³⁸⁶ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.75; Rossi, **a.g.e.**, s.341.

³⁸⁷ Bergna, **a.g.e.**, s.261-262.

Abdülcelil b. Gays b. Seyfünnasr bunu fırsata çevirip Karamanlıları yok etmek için harekete geçti.

Abdülcelil Seyfünnasr, Evlad-ı Süleyman Kabilesi'nin şeyhiydi. Daha önce babası ve amcasının isyanı bastırıldıktan sonra genç Abdülcelil, Trablus'a götürülmüş ve Yusuf Paşa tarafından kendisinin yetiştirilmesine ihtimam gösterilmişti. 1243/1826-27'de Bornu Hâkimi bölgesindeki âmillerden şikâyetçi olup çıkardıkları isyanı bastırmak için Yusuf Paşa'dan yardım istemişti. Yusuf Paşa da gençken yanında yetişen Abdülcelil'i Bornu Hâkimi'ne yardım etmek için bir kısım askerle o tarafa göndermişti. Abdülcelil, Bornu'da isyanı bastırış ve bol miktarda ganimet almıştı. Buradan elde ettiği nüfuzu Trablus'ta hâkimiyet kurmak için kullanmaya başladı. 1246/1830-1831 senesinde Urfelle bölgesini ele geçiren Abdülcelil, buradaki kabileleri itaati altına aldı.³⁸⁸ Temmuz 1831'de resmen hükümete isyan etti. Evlad-ı Süleyman Kabilesi artık Güney Trablus'un büyük bir bölümünü işgal etmiş; Fizan'la Trablus'un irtibatını koparmıştı. Abdülcelil'in nüfuzu her geçen gün artıyordu. Yusuf Paşa, Abdülcelil'e Trablus'a gelmesini emretti. Şeyh Abdülcelil daha önce gençliğinde Karamanlı Sarayı'nda bulunmuştu. Onların itibarının azaldığını anlamıştı. Ayrıca saraylarındaki gizli tuzaklardan, hilelerden de haberdardı. Bu bedevi reis, Paşa'nın kendisine karşı planlarından şüphelendi. Paşa'ya karşı bir isyan çıkarma töhmetinden kurtulmak ve temize çıkmak için adamlarından birini göndermekle yetindi. Bu adamın öldürülmesi kendisine verilen cevap oldu. Başlarda Yusuf Paşa, düşmanlarını ona karşı kışkırtmakla direnmeye çalıştı. Abdülcelil kendisine düşmanlık edenlerin bazılarını hezimete uğrattı; bazıları da kendi saflarına çekti. Böylelikle kendisini öncekinden daha kuvvetli hale getirdi.³⁸⁹ Adamlarıyla önce Sükna'yı ele geçirdi. Ardından kardeşlerinden birini Fizan'ın başşehri Merzuk üzerine yolladı. Abdülcelil'in kardeşinin saldırısı sırasında Fizan Hâkimi, Paşa'nın kızlarından birinin kocasıydı.³⁹⁰ Hükümet, Merzuk kalesinde Fizan Hâkimi'nin kuşatıldığını haber aldı. Hâkimin karısı olan Paşa'nın kızı o sırada Trablus'ta babasının yanında idi. Paşa'yı gözyaşlarıyla Fizan için harekete geçmeye

³⁸⁸ en-Naib, **a.g.e.**, s.334, 337-338.

³⁸⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.421

³⁹⁰ Mikaki'nin verdiği bilgiye göre o sırada Fizan Hakimi Çerkes Ahmed Bey idi. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.421'den naklen Rodolfo Mikaki, **a.g.e.**, s. 233.

teşvik etti. Bunun üzerine isyancıların üzerine bir ordu gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu ordu Sahil ve Münşiye askerlerinden, Trablus'taki düzenli muhafız birliklerinden ve Paşa'nın hususi zenci muhafızlarından mürekkep bir müfrezeden oluşuyordu. Bu ordunun başına Paşa'nın oğlu Ali Bey geçirildi.³⁹¹ Küçük kardeşi Sîdî İbrahim de Ali Bey'e refakat ediyordu. Büyük zorluklarla toplanan bu ordu, Beni Velid mıntıkasında avantajlı bir yerde karargâhını kuran Abdülcélil Seyfünnaşr'ın üzerine yürüdü. Uzun bir süre hücumu devam edemeyen Trablus kuvvetleri aralıklarla saldırmaya devam ettiler. Çok geçmeden erzak sıkıntısı başladı ve askerlerin bir kısmı kaçtı. Bu sırada Paşa, kızının kocasının öldüğü ve Merzuk kalesinin düşmanın eline geçtiği haberini aldı. Aynı vakitlerde Malta'dan İngilizlerin borcunun ödenmesini isteyen bir fırkate geldi. Paşa kendisini çok sıkıntılı bir durumun içinde buldu. Warrington'un sulh önerisini dikkate almaya karar verdi. Warrington, borçların seri bir şekilde ödenmesi hususunda aracılık yapabileceğini söylemişti. Konsolosun Abdülcélil'le de irtibatı vardı. Onunla görüşmek istediğini bildirdi. Kabul edilince Beni Velid Vadisi'nde olan Abdülcélil'in yanına gitti. Ona Fizan'ı terketmesini; haracını ödemesini ve kardeşlerinden birini rehin olarak Trablus'a göndermesini söyledi. Fakat hiçbir şey elde edemeden geri döndü.³⁹² Aslında Warrington'la Abdülcélil'in başka hesapları vardı. Abdülcélil'in isyanından bir ay sonra Ağustos 1831'de Warrington, hükümetine Abdülcélil'in İngiliz himayesine girmek istediğini bildirmişti. Ocak 1832'de ise Abdülcélil, İngilizlere vilayeti işgal etmelerini öneriyordu. Vilayeti Osmanlı'dan koparıp İngiliz mandası haline getirecek, kendisi de vilayete hükmedecekti.³⁹³ Harp devam etti, ardından Gıryan'da da isyan patlak verdi. Ali Bey bu haberi alır almaz askerleri arasında bu bölgeden olan 100 kişiyi hemen yakalayıp Trablus'a gönderdi. Fakat onlar kaçmayı başardı. Ali Bey'in kuvvetleri arasında kargaşa çıktı ve askerler dağılmaya başladılar. Ali Bey, güvendiği askerlerden bir tabur teşkil edip bu taburu Yusuf Paşa'nın emriyle

³⁹¹ Ali Bey, o sırada babasının iktâ olarak verdiği Gıryan'ın Kaidi idi. Ali Bey kendisini istemeyen pek çok ayanını idam ettirdiği için Gıryan bölgesi de kaynamaktaydı. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.421, dp.3.

³⁹² Yusuf Paşa'nın 28 Şaban 1247 (1 Şubat 1832) tarihli Hacı Mehmed Beytülmal Çelebi'ye gönderdiği bir mektupta Warrington'un Abdülcélil'le görüşmesinden ve başarısız olmasından bahsedilmiştir. Bu mektubu Trabluslu tarihçi Ömer Ali b. İsmail neşretmiştir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.473-475, Ek-41.

³⁹³ Abun-Naşr, **a.g.e.**, s.203.

Fizan'ın eski Hâkimi Mehmed el-Mükkenî (el-Müknî) komutasında Fizan'a gönderdikten sonra Trablus'a döndü.³⁹⁴

Tablo 11: Fizan Hâkimleri³⁹⁵

Hâkimin İsmi	Hükmettiği Dönem	Mensubiyeti
Muntasır b. Muhammed	1566 - 1580	Evlâd-ı Muhammed
Ali Bey	1573 - ?	Trablusgarp Hükümeti
Mami (Mehmed)	1577/1578 – 1582/1583	Trablusgarp Hükümeti
Nâsır b. Muntasır	1582/1583 – 1599/1600	Evlâd-ı Muhammed
Mansur b. Nâsır	1599/1600 – 1611/1612	Evlâd-ı Muhammed
Hasan (Hüseyn?) en-Naâl	1611/1612 - 1614	Trablusgarp Hükümeti
Tâhir b. Nâsır	1614 – 1622/1623	Evlâd-ı Muhammed
Ahmed bin Hüveydî el-Hırmânî	1623 – 1626/1627	Trablusgarp Hükümeti (Evlâd-ı Hırmân)
Muhammed b. Cüheym	1626/1627 - 1658	Evlâd-ı Muhammed
Cüheym b. Muhammed	1658 - 1682	Evlâd-ı Muhammed
En-Necib Muhammed b. Cüheym	1682 - 1683	Evlâd-ı Muhammed
Muhammed Nâsır	1683 - 1689	Evlâd-ı Muhammed
Muhammed el-Guzeyyil	1689	Trablusgarp Hükümeti (Evlâd-ı Mükennâ)
Temmam	1689	Evlâd-ı Muhammed
Muhammed	1689 - 1690	Evlâd-ı Muhammed
Ali el-Mükennâ	1690	Trablusgarp Hükümeti (Evlâd-ı Mükennâ)
Muhammed Nâsır (2. defa)	1690 – 1718/1719	Evlâd-ı Muhammed
Ahmed Nâsır	1718/1719 – 1767/1768	Evlâd-ı Muhammed
Tâhir b. Ahmed	1767/1768 – 1773/1774	Evlâd-ı Muhammed
Ahmed b. Mansur b. Ahmed	1773/1774 - 1780	Evlâd-ı Muhammed
Şerif Muhammed b. Mansur	1789 - 1804	Evlâd-ı Muhammed
Şerif Muhammed	1804 – 1812/1813	Evlâd-ı Muhammed
Mehmed Bey el-Mükkenî (el-Müknî)	1812/1813 – 182?	Trablusgarp Hükümeti (Evlâd-ı Mükkenî/Müknî)
Çerkes Ahmed Bey (Yusuf Paşa'nın damadı)	? - 1831	Trablusgarp Hükümeti (Yusuf Paşa'nın Damadı)
Seyfünnasr Abdülcelil b. Ra'd(?)	1831 - 1842	Evlâd-ı Süleyman

2.2.6. Trablusgarp'ta Fransız - İngiliz Rekâbeti ve Yusuf Paşa'nın Borçları

1825'te Trablus'a bir İngiliz binbaşısı olan W. G. Laing geldi. Kont Warrington'un misafiri oldu ve kızıyla evlendi. Fakat evlilik daha tamamlanmadan

³⁹⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.421-422; Yusuf Paşa'nın mektubunda Mehmed el-Mükkenî (el-Müknî)'nin Fizan'a gönderileceği; bunun için hazırlık yapıldığı da belirtilmiştir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.474.

³⁹⁵ Bu tablo Rossi, Feraud, İbn Galbun, en-Nâib gibi yazarların eserlerinden ve Osmanlı arşiv vesikalarından istifade edilerek hazırlanmıştır.

Trablus'un iç bölgelerine, keşif gezisine çıktı. Dönüş yolunda, Timbüktü yakınlarında öldürüldü. Warrington akrabalık duygularıyla başta bu habere inanmak istemedi; fakat daha sonra şüpheler duymaya başladı. Neticede Laing'in öldüğü anlaşılmıştı. Warrington suçu, Fransız Konsolosu Rousseau ve Yusuf Paşa'nın veziri Hassune Dağayyis'e attı. Hassune Dağayyis, babası Muhammed Dağayyis vefat ettikten sonra eyaletin Hariciye Veziri olmuştu. Warrington'a göre, Fransa Hükümeti, Afrika içlerindeki bu İngiliz keşiflerinden rahatsızdı. Rousseau da bu yüzden İngiliz kâşifleri engellemek istiyordu. Fakat neticede bunun önüne geçememiş; Laing keşfini tamamlamış ve dönüş yoluna çıkmıştı. Bu sefer Rousseau, Majör Laing'in keşiflerini ele geçirmek istemişti. Bunun için de arkadaşı Vezir Hassune Dağayyis ile bir komplo hazırlayarak Laing'i ortadan kaldırmış ve notlarını ele geçirmişti.³⁹⁶ Rousseau'nun iyi bir müsteşrik olduğu için Trablus ve iç bölgelerdeki Arap ediplerle iyi ilişkileri vardı. Olayı ilk öğrenen de Rousseau olmuştu. Kalede Rousseau'nun, Majör Laing'in evraklarına el koyduğu söylentileri dolaşmaya başladı. Rousseau bu ithamın çekilmesini istedi; ama buna cevap bulamadı. Warrington'un bu hususta hükümetine verdiği raporda Rousseau suçlanmaktaydı. Bu karar üzerine Britanya hükümeti, Fransız hükümetiyle diplomatik bir ilişki kurdu. Fransa hükümeti Warrington'un ithamlarını kesin bir dille reddetmesine rağmen konsoloslarının herkesin önünde temize çıkması için resmi bir tahkikatı kabul etti. Netice olarak Rousseau temize çıktı ve ithamlar asılsız çıktı. Trablus Paşası, Fransa hükümetinden açıkça özür dilemek zorundaydı. Fakat iş

³⁹⁶ Bir süre sonra Fransız gazeteleri Rene Caille adında bir Fransız'ın Timbüktü seyahatinden döndüğünü ve Toulon'a geldiğini yazdı. Warrington, Laing'in gönderdiği son mektubta Timbüktü'yü anlattığını biliyordu. Fransız seyyahın Timbüktü hakkındaki raporlarının damadı Laing'ten alındığı hususunda şüphelenmeye başladı. Rene Caillie'nin raporlarını neşretmesi üzerine şüphesi daha da arttı. Bu seyahat raporlarını **Quarterly Review** neşretmişti: Rene Caillie, "Journal D'Un Voyage Tombouctou et a Jenne", **Quarterly Review** (Özel Sayı), C.38, 1828, s.100. Dergi kitabın müellifinin Laing'in vefatından da bahsettiğine işaret ediyor. Alman seyyah Barth ise 1853'te Timbuktu'ya ulaşmıştı. O, Rene Caillie'nin anlattıklarını tekid ediyor; İngilizler ise bunu şüpheli görüyordu. Barth, Laing'in vefatından bahsetmişti. Oscar Lenz "Timbuktu" kitabında bu konuda bize daha ayrıntılı bilgiler veriyor. Tevarik Şeyhi'nin oğlundan, babasına ait bir sandık olduğunu ve içinde Laing'in notları ve raporunun ve ayrıca bazı eşyalarının bulunduğunu öğrenmişti. 1910'da Bonnel de Mezieres Laing'in vefatı hakkında son çalışmayı yaptı: Bonnel de Mezieres, **Le Major A. Gordon Laing**, Paris 1912. Sonuç olarak Laing, Tevarik Şeyhi Ahmado Lebide tarafından Timbüktü'ye 30 mil uzaklıkta öldürülmüş; Şeyh onun evraklarını hemen yakmış ve cesedini Timbüktü mezarlığına gömmüştü. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.418, dp.1; Robert Greenhow'da eserinde Laing meselesini uzun uzadıya anlatmıştır. Bkz. Robert Greenhow, **a.g.e.**, s.55-56.

uzayıp gitti. Bu olayın üstüne bir de Fransız tüccarların Yusuf Paşa'dan alacakları meselesi vardı. Yusuf Paşa, borçlar konusunda kendisiyle görüşmeye gelen Rousseau'yu tahkir edince o da 1829 Eylülünde Fransa'nın ticari işlerini Trablus'taki İspanyol Konsolosu Ruizsains'e bırakarak Marsilya'ya giden bir gemiye bindi ve eyaleti terk etti.³⁹⁷

Warrington daha sonra Laing olayının üzerini örttü; fakat Yusuf Paşa, 1830 yılında Fransa ile yaptığı antlaşmada Fransa'dan özür dilemek ve Rousseau'nun suçsuz olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.³⁹⁸

Bu ve bundan sonra gelişen olaylardan anlıyoruz ki Trablus, konsolosların etkisi altındaydı. İşler, Yusuf Paşa'dan daha çok onlar vasıtasıyla sonuca ulaşıyordu. Konsolosluklar, devletlerin rekâbet yuvaları olmuşlardı. Büyük devletlerin arasında rekâbet olmadığı sürece Trablus'un işleri aksamıyordu. İki büyük ülke olan İngiltere ve Fransa, Trablus'taki tasarruflarında kendi konsoloslarının şahsiyetlerinin tersine davranıyorlardı. Warrington kaba ve sert, Rousseau ise ince ruhlu ve temkinliydi. Bunun yanında Rousseau, şehrin tarihi ve sosyal durumu hakkında da çalışmalar yapıyordu.

1830 yılına yakın Trablus'un güneyindeki eyaletlerde yeni bir düzenleme için hazırlıklar başladı. Fransa, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın dostuydu ve onun için bölgeye sükûnet gelsin istiyordu. İstekleri başka yönlere doğru genişliyordu. Aynı zamanda, Kuzey Afrika korsanlarının hakkından gelmeyi, Mehmed Ali Paşa'yla çarpışan Cezayirlileri cezalandırmayı hedefliyordu. Mehmed Ali Paşa, Trablus, Tunus ve Cezayir'in işgal edilmesini önerdi; fakat Osmanlı ve İngiltere'nin muhalefetleri nedeniyle plan başarısız oldu. Trablus'un bu plandan haberi oldu. 1830 yılının baharında, Trablus ve Berka şehirlerinde savaş hazırlıklarına başlandı. Trablus, Mısır Valisi'nin Osmanlı yardımıyla saldırıya geçmesinden korkuyordu. Tunus'ta da söylentiler yayıldı. Aynı yılın baharında, Trablus'tan gelen haberler üzerine Mehmed Ali Paşa, Trablus Valisi'ne bir heyet gönderdi. Heyet, Babiâli

³⁹⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.416.

³⁹⁸ Rossi, **a.g.e.**, s.339.

tarafından bu eyaletin Mehmed Ali Paşa'nın yönetimine verildiğini ve bir askeri birliğin eyaleti teslim almak üzere geleceğini bildirdi.³⁹⁹

Fransa'nın 30 Temmuz 1830 tarihinde Cezayir'i işgali, Kuzey Afrika'da işleri temelinden değiştirdi. Bir ay sonra 9 Ağustos'ta, el-Hac Muhammed Beytülmal ile görüşmeler yürüten Amiral Claude Rosamel, Trablus'a geldi ve 11 Ağustos'ta Trablus'la Fransa arasında bir antlaşma imzalandı.⁴⁰⁰

Buna göre, Major Laing'in öldürülmesi hakkında Rousseau'ya yöneltilen iftiralar kaldırılacak; Paşanın oğullarından ve akrabalarından biri konsolos Trablus'a döndüğünde kendisinden özür dileyecek; harp tazminatı ödenecek; uzun bir süredir Trablus hükümetinin ödemediği Fransız borçları ödenecek; Hıristiyanların köleleştirilmesinin önüne geçilecek; deniz gazvelerinden nihai olarak vazgeçilecek; ticari tekel ilga edilecek; bazı devletlerin eyalete ödediği haraç kaldırılacak ve konsolos değişiminde veyahut antlaşma yenilemede hediye verme usulü külliye ref olunacaktı. En önemli madde ise 4. madde idi. Bu maddeye göre zorunlu olan bazı tasarruflar dışında Trablus Eyaleti bahriye kuvvetlerinin artışı men edilecekti. Fransızlar, belki de ileride gerçekleştirecekleri bir işgal için zemin hazırlıyorlardı. Böyle bir maddenin görünürdeki açıklaması Trablusgarp korsanlarının Akdeniz ticaretine zarar vermesini önlemek olsa bile böyle bir tahdit hiçbir devletin kabul edebileceği bir şey değildi. Ne yazık ki Trablusgarp Valisi Yusuf Paşa artık Fransızlara ya da başka bir devlete kafa tutacak güçte değildi. Keşif defterine göre, Trablus bahriyesi 19 adet gemiye sahipti ve bu gemilerden limanda bulunan sadece üç gemi yeni ve sağlam; geri kalanlar ise eski ve köhne idi.⁴⁰¹

Bu antlaşmanın şartları gerçekten çok ağırdı; ama Trablus buna boyun eğmek zorundaydı. Savaş tazminatı olarak da 800.000 frank belirlenmişti. Bununla Fransa, vatandaşlarının alacaklarını tahsil etmiş olacaktı. Bunun dışında antlaşma Fransa'ya herhangi bir ticari imtiyaz vermiyordu. Buna göre Fransa'ya vilayetteki

³⁹⁹ Rossi, **a.g.e.**, s.340.

⁴⁰⁰ Ömer Ali b. İsmail, antlaşma metnini ve zeylini Arapça olarak eserinde neşretmiş ve aslının Türkçe olduğunu söylemiştir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s. 448-452, Ek-32. Antlaşma metninin Fransızcası için bkz. Edgard Rouard de Card, **La politique de la France: à l'égard de la Tripolitaine pendant le dernier siècle**, Toulouse: É. Privat; Paris: A. Pedone, 1906.

⁴⁰¹ Mehmed Nehicüddin Efendi eserine bu antlaşma maddelerini ve zeylini (keşif defterini) derç etmiştir. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.76-81.

diğer devletlere nasıl davranılıyorsa aynı şekilde davranılması gerektiğine karar verildi. Mezkûr savaş tazminatı, iki taksit halinde ödenecekti. İlk taksit peşin olarak 16 Ağustos 1830'da; ikinci taksit ise Aralık 1830'da verilecekti. Ödemenin ilk taksidi, genel hazineden alınarak ödendi; fakat ikinci taksit için Yusuf Paşa, Fransa'dan bizzat kendisi rakamın indirilmesini rica etti. Bu amaçla 1830 Ekiminde Hacı Mehmed Beytûmal başkanlığında bir heyeti Fransa'ya gönderdi.⁴⁰² Bu heyet aynı zamanda tahta yeni geçen Fransa Kralı'nı da tebrik edecekti. Yusuf Paşa, yeni Fransa Kralı'na aşağıdaki mektubu yazdı:⁴⁰³

“Trablusgarp emmeneha'l-Mevlâ min külli şiddetin ve kürbin Eyaleti'nin Hâkim ve Valisi min abdi rabbihî emiru'l-mü'minîn ve mesâlih-i müslimînin nâsır-ı sahîhi bulunan Yusuf Paşa bin Ali Paşa bin Mehmed Paşa-yı Karamanlı canibinden riâyet-i fâikaya elyak müdürü'l-umûr-ı memlekete bi-re'yihî's-sâib ve râi-i himâ-yı devlete bi-fikri's-sâkib müessis-i kavâid-i eyâlete ahsen-i te'sis eazz-ı ahbâb ve muhibb-i cenâbımdan Fransa memleket-i behiyyesi Kralı Birinci Filip seddede'l-mevlâ ahvâlehû ve na'ame bâlehu hazretlerinin cenâb-ı rifat-meâb ve makâm-ı celilü'n-nisâblarına mezîd-i selâm ve tahiyet-i ikrâm arz u ihdâ olunduktan sonra malum-i şerîf ve zekâvet-i münîfleri olduğu vechle mine'l-kadîm beynimizde derkâr ve an-be-an terakkîsi bedîdâr olan mahabbet-i sâfiye ve meveddet-i kâmile-i vâfiye öyle mürûr-i zaman ve bu'diyet-i hâzıra ile tagayyur ve tebeddül etmeyeceği nümüvdâr iken bu kere sandalî-i krâliyete kuûd ve makâm-ı eslâf-ı behiyyelerine suûd buyrulduğu sâmia-i tahkîkimiz olduktan aşırı mesrûriyetle beraber âbâ ve ecdâd-ı ızâmlarımızdan müesses ve bâkî kalan fart-ı müvâlât-ı müstahkemeye binâen şu câh-ı mekârim-iktinâh-ı imparatorîlerini tebrik vecîbe-i zimmet-i husûsiyetim olduğuna mebnî bi'l-vekâle resm-i tes'îdin icrâsı için dâiremiz mukarreblerinden fazl u celâletle ârâste ve kemâlât-ı hâlisâ ile pîrâste vezîrim el-Hâc Mehmed Şâlâbî Beytûmâl nam zât mahsûsan ol canibe ba's ve irsal kılınmıştır. Çünkü bendeniz kendimi eazz-ı ahbâbımızdan addelediğime itimâden zât-ı celilü'l-makâm-ı imparatorîlerinden terhîsan bu tarafa gelen zevata ne suretle ikrâm etmiş isem vezir-i mûmâ ileyh hakkında dahi ol vecihle hürmet ve riâyet-i kâmilenin lutfen icrâsıyla beraber mûmâ ileyhin şifâhen vâki olacak ifâdesinin dahi müsâadesine sezâ-vâr-ı inâyet buyurmaları niyazımdır. Rabbim kederden muhafaza edip her hâlde sıhhat ve âfiyet ihsan buyursun âmin. 3 Receb Sene 1246.”

Mektupta dikkat çeken bazı hususlar vardır. Mesela Yusuf Paşa burada kendisini “emîrû'l-mü'minîn” olarak tavsif etmiştir. Nehicüddin Efendi, bu mektubu Trablusgarp arşivlerinden bulmuş olmalıdır. Buna göre, mektup resmî belge mahiyetindedir. Bu açıdan bakılınca resmî bir belgede Osmanlı valilerinden biri tarafından bu ifadenin kullanılması, Devlet'in ve Padişah'ın otoritesi açısından gerçekten düşündürücüdür. Yusuf Paşa, Fransa ile dostluklarının devamlı olduğu belirtirken de bu dostluğun, Karamanlı ailesinden eyalet valiliği yapan baba ve dedelerinden kendisine miras kaldığını özellikle vurgulamıştır. Ardından yeni Kral'ın

⁴⁰² Rossi, a.g.e., s.341.

⁴⁰³ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, a.g.e., s.82-83.

Fransa tahtına oturmasını tebrik zımında vezirlerinden el-Hac Mehmed Çelebi Beytülmal'in Fransa'ya gönderildiğini bildirerek kendisine orada hürmet gösterilmesini istemiştir.

Rousseau 11 Ağustos muahedesinden sonra Fransa'da kaldı. Yusuf Paşa, Paris'te veziri vasıtasıyla onun değiştirilmesini istemişti. Talebi kabul gördü ve Rousseau'nun yerine atanan Schwebel, 29 Temmuz 1831'de Trablusa geldi. Kısa sürede Yusuf Paşa'nın gözüne girdi.⁴⁰⁴ Warrington gözden düşmüş; vilayette Fransız nüfuzu tekrar cari olmaya başlamıştı. Schwebel'in tavsiyesiyle Yusuf Paşa bir Gümrük Nizamnamesi yayınladı.⁴⁰⁵

Tablo 12: 1831 Gümrük Nizamnamesine göre vergiler⁴⁰⁶

Kara veya deniz yoluyla gelen-giden bütün eşyadan %3 kuruş gümrük alınacak; savaş ve gemi aletlerinden gümrük alınmayacaktır.		
Malın cinsi	Gümrük Resmi	Açıklamalar
Kavata, Ceviz Tahtası, Tarak, Kaşık ve Kösele	% 6 kuruş	
Buğday	Trablus kilesi ⁴⁰⁷ ile her kilesinden 1,5 frank	Zahire ve diğer yiyeceklerin Trablus'tan ihraç edilmesi kesinlikle yasaktır. Eğer ruhsat verilirse yandaki oranlara göre gümrük resmi alınacaktır.
Şaîr (Arpa)	Trablus kilesi ile her kilesinden 15 kuruş	
Bingazi Hintası (Buğdayı)	Trablus kilesi ile her kilesinden 18 kuruş	
Bingazi Arpası	Trablus kilesi ile her kilesinden 7,5 kuruş	
Üzüm	100 kıyyesinden (okkasından) 1,5 frank	
Trablus ve Fizan Hurması	Her kantarından 12 kuruş	
Bakar (İnek)	İnek başına 48 kuruş	
Koyun	Koyun başına 8 kuruş	
Bingazi Sığırı	Sığır başına 66 kuruş	
Bingazi Koyunu	Koyun başına 12 kuruş	
Sadeyağ (Tereyağ)	50 kıyyesinden 60 kuruş	
Cild-i Bakar (İnek Derisi), Lahm (Et), Kömür ve Sabun	Bunlardan gümrük resmi alınmayacak	
Şarap	100 kıyyesinden 30 kuruş	İthal edilen müskirattan yandaki oranlara göre
Arak	100 kıyyesinden 60 kuruş	

⁴⁰⁴ Feraud, **a.g.e.**, s.420.

⁴⁰⁵ en-Naib, **a.g.e.**, s.339; Rossi, **a.g.e.**, s.342. Nehicüddin Efendi, bu nizamnameyi madde madde eserinde vermiştir. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.84-86.

⁴⁰⁶ Bu tablo, Nehicüddin Efendi'nin eserinde metni verilen gümrük nizamnamesindeki bilgilerden oluşturulmuştur.

⁴⁰⁷ Trablus kilesi, İstanbul hesabıyla 7 kiledir.

İspirto	100 kıyyesinden 120 kuruş	gümrük resmi alınacaktır.
Müskirat imalatı	Her kantarından 24 kuruş	
Şarap için satın alınan üzüm	Her deve yükünden 24 kuruş	
Kesilen İnek (A'lâ)	İnek başına 24 kuruş	Herkes kasaplık yapabilir; ancak kestiği hayvandan yandaki oranlara göre gümrük resmi öder. Kesilen hayvanın derisi, başı vs. için gümrük alınmaz.
Kesilen İnek (Evsat)	İnek başına 18 kuruş	
Kesilen İnek (Ednâ)	İnek başına 12 kuruş	
Kesilen deve (her seviye)	Deve başına 22 para	
Kesilen koyun ve keçi	Koyun veya keçi başına 100 para	
Bingazi koyun ve keçisi	Koyun veya keçi başına 3 kuruş 30 para	
Sabun imalatından	Her kantarından 36 kuruş	
Sabun remâdı	Her kantarından 4 kuruş 32 para	
Besem denilen bir nevi yiyecek	Her kantarından 18 kuruş	Trablus'ta pişirildiğinde
İthal tuz	Her Trablus kilesinden 12 kuruş	
Salı ve Cuma Pazarlarına kurulan çadırlar	Çadır başına 2 kuruş	
Sinameki	Her deve yükünden 24 kuruş	
Natron	Her deve yükünden 6 kuruş	
Devekuşu Tüyü	Her deve yükünden 105 kuruş	
Fildişi	Her deve yükünden 5 kuruş	
Pazarlarda satılan zahire	% 5 kuruş	
Zeytinyağı	Bir yükünden 4 kuruş 30 para	
Harir (İpek), Zağferan (Safran) ve Kırmızı	Her kantarından 6 kuruş	
Altın	45 miskalinden 24 kuruş damga rüsumu + 100 miskalinden 24 kuruş mizan rüsumu	
Gümüş	450 dirheminden 24 kuruş damga rüsumu + 1000 dirheminden 24 kuruş mizan rüsumu	

Fransız donanması ikinci taksitin ödeme vaktinin üzerinden 6 ay geçip ödenmediği zaman Trablus'a geldi. Paşa mali krizle boğuşuyordu ve ancak istenen meblağın dörtte birini, 100.000 frank ödeyebileceğini söyledi. Zira Paşa'nın bütün devletlere borcu vardı ve borçlarını ödeyecek hiç parası yoktu.⁴⁰⁸

Yusuf Paşa'nın beylerbeyliği 3 senede bir yenileniyordu. En son yenileme 1831 yılında gerçekleşti. Bu yenileme/ibka sırasında Yusuf Paşa'nın uhdesine Rumeli Beylerbeyliği pâyesi de verildi.⁴⁰⁹ Yusuf Paşa bu terfiden fevkalade memnun

⁴⁰⁸ Yusuf Paşa'nın Toskanalıların borçları hususunda konsoloslarıyla imzaladığı 1830 ve 1831 tarihli kontratlar için bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.455-462, Ek-36, 37.

⁴⁰⁹ Rossi, ibka fermanı ve Rumeli Beylerbeyliği payesini bizzat Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa'nın 18 Ocak 1831'de Trablus'a getirdiğini zikrediyorsa da bu bilgi hatalıdır. Zira bu sırada Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa değil Gürcü Halil Rifat Paşa'dır. Bkz. Rossi, **a.g.e.**, s.342; BOA,

oldu ve Kaptan-ı Derya Halil Rifat Paşa'ya 3 Şaban 1247 (7 Ocak 1832) tarihiyle mufassal bir teşekkürname yazdı.⁴¹⁰ Yusuf Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi payesiyle görevini devam ettirmesini belirten fermanı, Trablus'a Mehmed Rüstem Ağa getirmişti. Bu süreçte Cezayir'in elden çıkması ve Fransızlar'ın Tunus ve Trablusgarp'a da el uzatacağı hesaplanarak ahalinin Osmanlı Devleti'nden yana tavır alması için Payitaht'ta bazı risaleler kaleme alınmıştı. Müslümanların Halifesi olan Osmanlı Sultanı'na ahalinin itaat etmesi gerektiği hususunda nasihatleri içeren bu risaleler, Tunus ve Trablus'a gönderilerek halka dağıtılmıştır.⁴¹¹

2.2.7. Torun Mehmed Bey İsyanı ve Yusuf Paşa'nın Oğlu Ali Bey Lehine Valilikten Çekilmesi

1831 yılında iktisadi ve siyasi buhran sonucu vilayetin bütün bölgeleri ayaklanmıştı. Merkezi otoritenin iktisadi krizden çıkmak için ahali üzerine yüklediği ağır vergiler insanları bezdirmiş ve isyancılara destek verir hale getirmişti. Trablus'un güneyi Sirt Körfezi'nden Fizan'a kadar Abdülcelil b. Gays b. Seyfünnasr'ın eline geçmişti. Bölgeye gönderilen askerler kesin bir netice alamıyorlar; isyan devam ediyordu. Fizan'a en son gönderilen komutan Mehmed el-Mükkeni (el-Mükni) olmuştu. Berka'da da tehlikeli bir isyan çıkmıştı. Karamanlı Halil'in idaresindeki bölgeyi itaat altına almak için Trablus'tan Vezir Hacı Mehmed Beytülmal takviye birliklerle oraya gönderilmişti. Gıryan bölgesi, kaidleri olan Ali Bey'in, kabile şeyhlerini sert bir şekilde cezalandırmasından rahatsız olmuş; isyan emaraları göstermeye başlamıştı. Trablusgarp eyaletinde henüz isyan etmemiş tek bölge Münşiye-Sahil ile Misrata hattı kalmıştı. Buradaki ahali umumiyetle Kuloğullarındandı ve vilayetin asayişine yaptıkları katkıdan dolayı vergiden muaf tutulmuşlardı. Askeri eğitim alan Kuloğullarından düzenli birlikler oluşturulup memleket dâhilinde çıkan isyanları bastırmakta bu birliklerden istifade ediliyordu.

HAT, 33838-A; Diğer bir belgede Kaptan-ı Derya Halil Rifat Paşa, Yusuf Paşa'nın Beylerbeyilik ibkâ fermanını getirdiği sıralarda Akdeniz'deki durumu izah ederken Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edildiğini, Fransızlar'ın Tunus ve Trablusgarp'a da el uzatabileceklerini söyleyerek ne yapıp edip Cezayir meselesinin halledilmesi gerektiğini bildiriyordu. Bkz. BOA, **HAT**, 20161-H, 25.S.1247 (5 Ağustos 1831).

⁴¹⁰ Arapça ve mağribî hatla yazılan bu teşekkür mektubu Türkçe'ye de çevrilmiştir. Arapça aslı için bkz. BOA, **HAT**, 33838-A/2; Türkçe tercümesi için bkz. BOA, **HAT**, 33838-A/3; Bu son belgede Yusuf Paşa'nın beylerbeyilik ibka fermanının Trablusgarp'a Mehmed Rüstem Ağa tarafından getirildiği de zikredilmiştir.

⁴¹¹ BOA, **HAT**, 33838, 1.

En son gittikleri Beni Velid Seferi'nde bu birlikler, asi Abdülcelil'e karşı başarılı olmuşlarsa da istenilen netice alınamadan Ziliten'e çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu sefer sırasında Kuloğulları ve diğer destek kuvvetleri Ali Bey'in idaresinden rahatsız olmuşlar; fakat isyan etmemişlerdi.

İngiltere Devleti'nin Trablus Konsolosu Warrington, göreve başladığından beri Yusuf Paşa'ya birçok meselede yardımcı olmuş; bazı sıkıntılı durumlarda uzlaştırıcı rolüyle faydalı işler yapmıştı. Ancak kibirli tavırları, kaba ve sert sözleri sebebiyle kendisiyle dostluk etmek çok zordu. Onunla ilişki kuran herkesin iki şıktan birini tercih etmesi gerekiyordu: Ya onun sert sözlerini ve tahakkümünü kabullenmek; ya da itiraz edip düşmanları safına katılmak. Zira Warrington'un orta yolu bulma ve idare-i kalam etme gibi bir becerisi yoktu. Kendisi gibi düşünmeyeni hemen düşmanları safına kaydırıyordu. Bir tarafa meylettığı zaman diğerini unutmak alışkanlığı vardı. Amiral Rozamel delaletiyle İngilizlerden habersiz yapılan muahdeden dolayı aşırı derecede güvenmişken bir de Fransa Konsolosu Schwebel'in Yusuf Paşa katında itibarının artması Warrington'u iyice çileden çıkarttı. İngiltere vatandaşlarının alacaklarının hemen ödenmesi hususunda Yusuf Paşa'yı tazyik etmeye başladı. Yusuf Paşa ise para sıkıntısı çekiyordu. Ödeme yapacak imkânı yoktu. Bu sırada Arnavut asıllı iki asker Warrington'un oğluna hakaret edince durum daha da kötüleşti. Bu iki asker yakalanıp hapsedilmiş ise de Warrington hala ateş püskürüyordu. Üstüne üstlük başka iki asker arkadaşlarının hapsedilmelerine sepep olduğu için bizzat kendisine ve kızına sövünce⁴¹² Warrington, hemen Konsolosluğundaki bayrağı indirdi ve Trablus'u terk etme pozisyonuna geçti. Bu durumu haber alan Yusuf Paşa'nın eli ayağı birbirine dolaştı ve hemen Konsolos Warrington'a bir tezkire yazdı:⁴¹³

“Dost-ı vefâ-şîarım Cenapları,

Dün akşam bandırayı indirdiğinizi işittim ve Portekiz Kançılaryahanesi'nde İbrahim Bümis ile mülâkât-ı dostânelerinde bu keyfiyet mücerred Fransalı ile tanzim kılınan muahdeden neşet ettiğini mûmâ ileyh haber verdi. Ancak siz zan ve şüphe eder misiniz ki ben haşa İngiltere Devleti'ne muzır olacak bir şey yapılmasını tecviz edeyim. Ey benim dost-ı sahîh ve muhibb-i sâdıkım lütfen beni kendi hâlime bırak da bu iştibâhdan vâreste olmanız için nâkil-i tezkire-i muhibbî Flemenk Konsolos Vekili ile hakikat-i hâli beyan eyleyeyim. Zira İngiltere Devleti'nin hatırı münkesir olacak surette ne mukaddem ve ne muahhar Fransa ile taratato yani akd-i rişte-i uhûd etmeyeceğim cümle indinde

⁴¹² en-Naib, a.g.e., s.339.

⁴¹³ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, a.g.e., s. 88-89.

müsellemidir. Fakat herkes bilir bilmez lisanına geleni söyler. Bunlara emniyet vermenize teessüf ederim ve bu bâbda İngiltere Kralı Hazretleri tafsîl-i keyfiyet murâd buyururlar ise derhal bir memur-ı mahsûs irsaline kendimi mecbûr görürüm ve bununla beraber tebaa-i dostânelerinin zimmette olan matlûbâtları fikrasına gelince hiçbir sözüm olmayıp haklarını daima bi'l-itaraf edasına aşırı gayretler etmekte isem de ne çare ki muzâyaka-i hâzıra ve bi'l-husûs Fransa tebaasına olan düyûnumun ifası için çektiğim ıztrablar meydanda olmakla tekrarına hâcet görülemez. Ve miyânemizde olan müvâlât-ı zâhireye iğtirâran İngiliz tebaasının alacaklarına biraz daha mühlet ve müsaade verilmesi ve bundan dolayı metbûlarına teşekkî buyurmamaları pek ziyade rica ve niyaz olunur. Çünkü teşekkî edildiği takdirce donanma gelip deyn-i mezkûrdan maada masârif talebinde olacaklarını pek yakın bilirim. Beyandan müstağni olduğu vechle üç dört senedir memlekette hâsılât olmadığından ve kâffe-i îrâdım buna münhasır olduğuna mebnî zaruri edâ-yı deyn edilememiş ve bundan sonra nasıl ise nasıl karîben ve âcilen ifa olunacağı ve kusûr-ı âcizânemin affına alâmet-i sahîha olan bandıranın keşîdesi ve işbu tezkire-i hulûs-verînin bir kopyasını kral-ı müşârun ileyhe irsal ve Karamanlı kadîmden beri muhabbeti devamında olduğu tavsiye ve iş'âr buyrulması fevka-mâ-yetesavver müstercâdır. Çünkü İngiltere Devlet-i Fahîmesi gayet hakkaniyetli ve büyük bir zat olduğunu bilirim. İnşâallah daima muhabbetimiz terakkî bulur. Sene 1248”.

Yusuf Paşa bu tezkiresine ilaveten Konsolos Warrington’a İngilizlere olan borçları hususunda bir de senet göndermişti. Buna göre Yusuf Paşa, İngilizlere olan borçlarını yakın zamanda ödeyeceğini; konsolosun ailesine hakaret eden askerleri sürgüne göndereceğini; eyalet askerlerinden bazılarının Malta bandıralı bir gemiden çaldığı 100.000 frank değerindeki malların tazmin edileceğini ve güvenilir adamlarla çalışıp İngilizlerle dostluğa ihtimam göstereceğini taahhüt ediyordu.⁴¹⁴

Yusuf Paşa’nın yalvarmaları bir netice vermedi. Aslında İngiltere’nin ne yapmaya çalıştığı belirsizdi. Ama Warrington’un Temmuz 1831’de Abdülcelil isyanından sonra harekete geçtiği ve artık uzlaşılmaz biri olduğu kesindir. Nihayetinde İngiltere Hükümeti, Warrington’un raporları ve teşvikleri sebebiyle Akdeniz Donanması Amiralî Hotham’ı Trablus meselesini halletmekle görevlendirdi. O da Dundas’ı Malta’dan Trablus’a yolladı. Temmuz 1832’de Dundas komutasındaki İngiliz donanması Trablus’a geldi.⁴¹⁵ Paşa’dan 48 saat içerisinde 200.000 kuruş borcunu ödemesini istiyorlardı. Paşa kendisine yöneltilen tehdit üzerine korkuya kapıldı. İngilizlere çok aciz durumda olduğunu hiç parası olmadığını ancak sarayındaki elinde kalan ne varsa vereceğini söyledi. Geri kalan meblağ

⁴¹⁴ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfî, a.g.e., s. 89.

⁴¹⁵ **The Nautical Magazine**’e göre, Henry Hotham (1777-1833), 30 Mart 1831’de Britanya’nın Akdeniz Filosu komutanı olarak atanmıştı. Hükümeti’nden gelen emirler doğrultusunda Kaptan R. S. Dundas’ı Trablus’a gönderdi. Dundas, Belvidera adlı gemisiyle 21 Temmuz 1832’de Trablus’ta idi. Bkz. **The Nautical Magazine a Journal of Papers on Subjects Connected with Maritime Affairs in General**, Vol. I, London, (September, 1832), s.379.

hususunda kendisine geniş bir süre tanınmasını için yalvardı. Dundas, kendisine verilen kesin emirler doğrultusunda bu talebi reddetti. İngiliz ve Maltalı alacaklılar bile Paşa'nın bu makul teklifini kabul ediyorlardı. Zira onun daha fazla bir şey veremeyeceğini çok iyi biliyorlardı. Hemen konsoloslarına gidip bu teklifin kabul edilmesini rica ettiler. Fakat faydası olmadı. 48 saatlik mühlet bitince, İngiliz konsoloslğunun bayrağı indirildi ve İngiliz vatandaşları gemilere taşındı. Warrington artık o keyifli hayatını ve yaşadığı küçük sarayını terk etmek zorundaydı. İngilizler bu şekilde borçlarını isterken Fransız Konsolosu Schwebel, Paşa'ya bir protesto göndererek kendi tebaasının borçları ödenmeden İngilizlerin borçlarını ödemeye kalkışmaması konusunda uyarıda bulunuyordu. Hala 140.000 franklık bir taksitin ödenmesi gerekiyordu.⁴¹⁶

Yusuf Paşa çok zor bir durumda kalmıştı ve bu güç durumun ortasında helakına sebep olan bir şey yaptı: Vergiden muaf olan bir kısım ahaliye özellikle Münşiyelilere de vergi koydu. 20 Temmuz 1832 Cuma günü Münşiye şeyhlerini çağırdı. Onlara mali durumun kötülüğünden ve yabancılara ödenmesi gereken borçlardan bahsederek kendilerinin de vergi vermelerini istedi. Bu vergiyi ödemeleri memleketin ve ahalinin selameti, huzuru için gerekiyordu. Buna göre, Trablus ahalisinden 10.000 frank ve Yahudilerden 10.000 frank alınacak; Münşiye-Sahil ve yakın bölgelerden de geri kalan meblağ tahsil edilerek borçlar ödenmeye çalışılacaktı.⁴¹⁷ Şeyhler, başta Paşa'nın talebini kabul eder göründüler ve ellerinden geleni yapacaklarını söylediler. Fakat bundan 3 gün sonra Sîdî Sayd'ın türbesine sığınıp oradan Paşa'ya, ahalinin fakru zaruret içerisinde olduğunu belirterek istenilen vergiyi ödeyemeyeceklerini bildirdiler.

Münşiye ve Sahil ahali her zaman geldiği Salı Pazarı'na bile uğramaz oldu. Ticari hayat hepten bitecekti. 27.S.1248 / 26 Temmuz 1832 Perşembe günü Divan'da alınan kararlar vergi hususu iptal edildi.⁴¹⁸ Fakat iş işten geçmişti; isyancılar

⁴¹⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.422-423.

⁴¹⁷ en-Nâib, **a.g.e.**, s.339-340; Nehicüddin Efendi ise eserinde Müslüman ve Yahudi ahalden iki biner franktan 4000 frankın toplandığını ancak Münşiye ve Sahil ahalisinin üzerlerine düşen vergiyi ödemediğini söylemiştir. Münşiye ve Sahil ile yakın bölgelerden toplanacak vergi, buralardaki su kuyusu nisbetinde olacaktı. Kuyu başına 3 frank takdir edilmişti. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.90.

⁴¹⁸ en-Nâib, **a.g.e.**, s.340; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.91.

itaatsizliğe devam ettiler. O gün hepsi Münşiye’de biraraya gelip Yusuf Paşa’nın torunu Mehmed Bey’e biat ettiklerini ilan ettiler. Mehmed Bey’in küçük kardeşi Ahmed Bey de isyancılar tarafından ordu komutanı seçilmişti.⁴¹⁹ İsyancılar geceyi ziyafetle geçirdikten sonra sabahleyin hücumla geçmek için karar aldılar. Cuma günü onların üzerine Hasan Bey el-Bel’izi⁴²⁰, 1000 askerle gönderildi. Salıpazarı’nda zor bir muharebe oldu. Hasan Bey’in kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Şehrin kapıları kapatıldı. İsyancı meselesi iyice büyüdü. Yusuf Paşa’nın Münşiye’deki Sayfiye Köşkü’nü Hükümet Konağı yapan isyancılar artık Trablus surlarına da saldırmaya başlamışlardı. Kuşatma altındaki şehre erzak sokmak için limana herhangi bir geminin yanaşmasını da yasakladılar. Yusuf Paşa isyanın ilk gününden beri şehri savunmak için her türlü tedbiri almaya çalıştı. Kapılar kapatıldıktan sonra silah ve zahire tedariki için İngilizlere verilmek amacıyla toplanan para kullanılıyordu. Paşa’nın güvendiği 1200 adamı vardı. İsyancılar şehre girerse evleri yağmalarla korkusuyla şehri savunmak için ahaliden de 600-800 kadar bir grup silahlandırılmıştı. Fakat Yusuf Paşa bunların kendisine sırtını dönebileceği korkusuyla tedbir de alıyordu. Onların kale ve surların muhafazasını tek başlarına üstlenmelerine izin vermiyordu. Yanlarına muhafızlarını ve kaledeki bazı adamlarını koyuyordu. Oğulları Ali ve İbrahim Beyler ise savunma hattının başındaydı ve geceleri nöbetleşe olarak mevzileri dolaşıyorlardı.⁴²¹

İsyancıların çok az barutu vardı. Sahil bataryalarından çaldıkları birkaç top dışında topçu gücü de yoktu. Bunun için şehri ele geçirmeyi ummuyorlardı. Bekledikleri şey içerden bir hainin çıkması ve bu yolla kolayca şehre sızması. Sadece şehre su ve erzak girmesini engelleyebiliyorlardı. Avrupalı aileler ise denize açılıp ya Malta adasına ya Sfaks’a yahut Livorno limanına gitmişlerdi. Oralarda Trablus’taki durumun düzelmesini ve kuşatmanın kalkmasını bekliyorlardı. 4-5 Ağustos gecesi İbrahim Bey, hükümete ait bir fırkateye binerek doğu sahillerine gitti. Amacı buralarda ikamet eden bedevileri babasının saflarına katmaktı. Böylelikle İbrahim onların başına geçecek ve isyancıları tepeleyecekti. Bu bedeviler hakkında

⁴¹⁹ Bu iki kardeş, 1816’da babası Yusuf Paşa’ya Bingazi’de isyan ettikten sonra Mısır’a sığınan ve orada vefat eden Mehmed Bey’in oğulları idi.

⁴²⁰ El-Belâ’ize Kabilesi, Zâviye ve el-Hırşâ taraflarında oturan Benî Süleym Araplarındandır. Ataları, Ebu’l-İzz b. Sâbir b. Asker b. Hamîd b. Cârîye b. Veşşâh’tır. Bkz. ez-Zâvî, **a.g.e.**, 152-153.

⁴²¹ Feraud, **a.g.e.**, s.423-424; Rossi, **a.g.e.**, s.343-344; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.91.

Paşa'ya ulaşan malumat onu bu yola itmişti. Halkın içinden, kendilerinden biri olarak oğlu onların arasında ortaya çıkacak; milli hissiyatlarını coşturacak ve onlara hediyeler vererek kendi saflarına katılmasını sağlayacaktı. Böylelikle beraberce isyancıların üzerlerine yürüyeceklerdi. Fakat gelen haberler Yusuf Paşa'nın bu umutlarını da boşa çıkardı. Oğluna eşlik edenler bile onu yalnız bırakmış; İbrahim Bey hiçbir destek elde edemeden gizlice geri dönmek zorunda kalmıştı. Daha önce zikredildiği gibi Sahil, Ziliten, Misillâte, Misrata ve Terhûne ahalisi külliye Mehmed Bey'e biat etmiş ve onu liderleri olarak kabul etmişti. Mehmed Bey de buralara müdürler atamıştı. İbrahim Bey, doğu sahillerinde uğraşırken kardeşi Mustafa Bey de batı sahillerinde aynı amaç için çalışıyordu. Fakat o da, ne kadar çok çaba sarfetmiş olsa da, kardeşi gibi hiçbir netice elde edemeden Trablus'a geri döndü.⁴²²

Paşa, başka bir felaket haberi daha aldı. Birkaç ay önce Fizan'a gönderdiği birlik, çoğunlukla Sahil ve Münşiye ahalisinden oluşuyordu. Bunlar kardeşlerinin isyan haberini aldıklarında komutanları Mehmed el-Mükkenî (el-Mükni)'yi geri çekilmeye ve Merzuk'tan Trablus'a dönmeye zorladılar. Bu çekilme öyle acele yapılmıştı ki dönüş yolunda ihtiyaç duyacakları erzakı bile tedarik edememişlerdi. Yine toplarını da düşmana bırakmışlardı. Mehmed el-Mükkenî (el-Mükni), Misrata'ya geldiğinde yanında kendi oğlu, bir amcaoğlu ve son Fizan Hâkimi'nin oğlu Samed bulunuyordu. El-Mükkenî, isyancılara katıldığını ilan ederek Mehmed Bey'e hitaben dostça bir mektup yazdı. Bu mektupta yanına gelmek ve kendisine katılmak istediğini bildiriyordu. Fakat Mehmed Bey, aynı vakitlerde Fizan Hâkimi'nin oğluna bir mektup gönderdi. Mektupta Mehmed el-Mükkenî (el-Mükni), oğlu ve amcaoğlunun öldürülmesini emrediyordu. Bu emir, Münşiye yolunda iken gelmişti ve askerlerden bir grup bu emri icra etti. Sadece el-Mükkenî (el-Mükni)'nin 17 yaşındaki oğlu kaçabilmişti. Mehmed el-Mükkenî (el-Mükni) ise öldürüldüğünde 70 yaşlarında bir ihtiyardı ve ahali nezdinde bir itibarı vardı. Bu sebeple onun bu feci ölümü memleket ahalisinde ciddi bir tesir bıraktı. İsyancıların liderinin gadrine

⁴²² Feraud, a.g.e., s.424.

uğramış ve hırsının kurbanı olmuştu. Zira Mehmed Bey onun ölümüyle mallarına el koymayı planlamıştı.⁴²³

Şehrin ayanı ve âlimleri bir divan tertip ettiler. Ailelerinin hayatını güvenceye almak ve umumi menfaati temin etmek için Yusuf Paşa'ya meşru vârisi oğlu Ali Bey lehine tahttan feragat etmesini teklif ettiler. Yusuf Paşa bütün ihtirasını, umutlarını tükettiği için tahttan feragat etmeye mecburdu. Kendi adamları tarafından saldırıya uğramış; İngiltere, Fransa ve Sardinya Konsoloslarının borçların ödenmesi konusundaki ısrarlarına artık tahammül edemez hale gelmişti. Nihayet 12 Ağustos 1832'de Kale'de bir divan tertip edildi. Divanda Kadı Ebu Abbas Ahmed et-Togar, Komutan Hasan bin Abdullah, Paşa'nın oğulları, veziri ve kâtibi bulunuyordu. Yusuf Paşa onlara artık bu yükü kaldıramayacağını ve doğru olanın, yönetimi, en iyi oğlu olan Ali'ye bırakması olduğunu söyledi. Hazır bulunanların tamamı onaylayınca şöyle ilan etti: "Huzurunuzda şehadet ederim ki ben yönetimden indim ve yerime oğlum Ali'yi vali; kardeşi İbrahim'i ordu komutanı olarak atadım" dedi. Hepsini bunu kabul etti; bazıları ağladı. Paşa'nın kararına saygı duyacaklarına dair Kur'an üzerine yemin ettiler.⁴²⁴

3. Karamanlı Ali (II) Paşa: 1832-1835

Ali Bey, Trablusgarp tahtına oturduğunda 15 Rebiülevvel 1248 (12 Ağustos 1832)'de isyancılara bir duyuruda bulundu. Buna göre, babasına isyan edenler gelip kendisine biat ederlerse affedilecekler ve iki taraf arasında sulh sağlanmış olacaktı. Bundan sonra da herkese hakkı verilip eyalette adaletli bir yönetim hâkim olacaktı. Ali Bey bu taahhütlerde bulunuyordu. Ayrıca kardeşi İbrahim'i ordu komutanı (Bey) atadığını da bildirmişti.⁴²⁵

Yusuf Paşa, Eylül 1832'de hem Kaptan-ı Derya'ya⁴²⁶ hem de Payitaht'a bir mektup yazdı. Mektubunda, daha önce bedevi Arapların isyan emareleri gösterdiğini Mirahor Rüstem Ağa ve Dividdar Ali Bey vasıtasıyla bu durumu Payitaht'a bildirdiğini; fakat artık isyanın iyice büyüdüğünü ve Arap eşkıyasının torunlarını

⁴²³ Feraud, **a.g.e.**, s.425.

⁴²⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.344; Feraud, **a.g.e.**, s.425.

⁴²⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.425-426.

⁴²⁶ Mehmed Nehicüddin Efendi, Yusuf Paşa'nın Kaptan-ı Derya'ya yazdığı mektubu eserine derç etmiştir. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.92-94.

yoldan çıkarıp üzerlerine hücum ettiğini belirtiyordu. Ona göre, isyancıların niyeti kendi kurduğu “Asâkir-i Muhammediye-i Nizamiye”yi ortadan kaldırarak⁴²⁷ bütün vergileri iptal etmek ve “Mağrip tarafını şeyhlik” yapmaktı. Diğer taraftan Yusuf Paşa kendisinin hasta bir ihtiyar olduğunu; kalkıp oturmaya bile takatının olmadığını öne sürerek isyancılarla mücadele etmek için oğlu Ali Bey’i bütün ulemanın, Hanefi ve Maliki kadıların, müftülerin ve memleketin büyüklerinin ittifakıyla yerine vekil nasbettiğini belirtmişti. Ardından oğlu Ali Bey’in vilayetin idaresine ehil ve liyakat sahibi olduğundan bahisle kendisine Trablusgarp Beylerbeyliği verilmesini istemişti.⁴²⁸ Yusuf Paşa ve oğlu Ali Bey’in mektupları Ocak 1833’te İstanbul’a ulaştı. Payitaht’ta Meclis-i Vükelâ’da mesele müzakare edildiğinde Garp Ocakları’nda beylerbeyliğin üç senede bir yenilediği ve şimdi tevcih vakti olmadığı belirtilerek Ali Bey’e beylerbeylik tevcihinin bir süre tehir edilmesi uygun görüldü. Öncelikle Kaptan Paşa’nın İstanbul’da bulunan ve yakında yola çıkacak olan Tunus gemisine bir adamını koyarak Trablus’a göndermesi ve bu adamın durumu tahkik etmesi gerekiyordu.⁴²⁹

Ali Bey, Payitaht’tan ferman gelmeden önce konsolosları vasıtasıyla bütün devletlere vilayetin başına geçtiğini bildirmiş; yürürlükte olan antlaşmalara titizlikle uyacağını taahhüt etmişti. O sırada Trablus’ta olan İngiliz donanması ise yelkenlerini açıp denize açılmıştı. Warrington da bir Nemçe gemisi kiralayarak Malta’dan Sfaks’a geçmişti.⁴³⁰

⁴²⁷ Yusuf Paşa, daha önce 1241 (1826) yılında Sultan Mahmud’un Yeniçeri Ocağı’nı ilga edip yeni kurduğu askeri yapının bütün Osmanlı coğrafyasında kurulmasını emreden fermanına uyararak bu yeni askeri yapının bir örneğini de Trablusgarp’ta kurmuştu. Aslında Trablus’ta “yeniçeri” namına kimse kalmamıştı; ama Yusuf Paşa emrin diğer kısmını icra ederek topladığı üç beş Kuloğlunu kısa bir süre eğitimden geçirerek bunlara “nizam askeri” demişti. Şimdi ise Padişahı kendi tarafına çekmek için bu kurduğu yeni askeri sınıfın, isyancı bedevi Araplar tarafından yok edilmek istendiğini belirterek isyancıların Payitaht’a yönelik olası hamlelerini boşa çıkarmaya ve kendisini haklı göstermeye çalışıyordu. Bkz. Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.94.

⁴²⁸ BOA, **HAT**, 20242-D, 1248 (1832-1833).Mektup, “Mirimiran fi’s-sâbık Yusuf Paşa ve el-ân Mirimiran Yusuf Paşa-zade Ali Paşa bendeleri” şeklinde imzalanmıştır. Aslında Ali Bey henüz Paşa değildi; ama Trablusgarp tahtına oturanlara adet olduğu üzere “Paşa” dediği için Ali Bey’e daha İstanbul’dan paşalık verilmeden “Paşa” denilmeye başlanmıştı. İstanbul’da bu durum garip karşılanırsa da Trablus âdeti olduğu öğrenilince mazur görüldü.

⁴²⁹ BOA, **HAT**, 20242.

⁴³⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.426.

3.1. Trablusgarp'ta İki Ayrı Hükümet: Ali Bey ve Mehmed Bey'in Taht Mücadelesi

Ali Bey'in bütün bağışlayıcı ifade ve taahhütlerine rağmen isyancılar direnişine devam ediyordu. Ali Bey'e değil Mehmed Bey'e biat etmişlerdi. Ali Bey sonunda isyancıları dağıtmak için harekete geçmeye karar verdi. 2 Eylül 1832'de Münşiye ve Sahil'deki isyancıların evlerinin topa tutulmasını emretti. 17 Eylül'de ise teçhiz ettiği bir orduyu Münşiye'ye gönderdi. 4 saat süren muharebeden sonra isyancılar tarafından 77 kişi öldü, 112'si de yaralandı. Kale'de barut tükeniyordu. Ali Bey ve adamları ne yapacaklarını düşünürken kalenin bir köşesinde eskiden kalma 500 varil barut bulundu. Vali ve adamları bu duruma çok sevinmişti; hemen harekete geçerek 14 Aralık 1832'de tekrar isyancıların üzerine yürüyen Trablus ordusu muzafferan geri döndü. Fakat yine de bu galibiyetler istenen neticeyi hâsıl edemiyordu. Münşiye'de isyan çıktığı ve Yusuf Paşa'nın tahttan feragat ettiği haberi bütün Trablus'ta sıkıntıları artırmıştı. Bingazi'de işler iyice kötüleşince Berka Kaidi Karamanlı Halil, görevini bırakıp Trablus'a geldi. Yusuf Paşa'nın vergi toplamak için Bingazi'ye gönderdiği Hacı Mehmed Beytülmal Çelebi de arasının bozuk olduğu Ali Bey'in valiliğe geçtiğini duyunca Trablus'a dönmekten vazgeçti. Topladığı paralarla beraber olayları uzaktan takip etmek için Malta'ya geçti.⁴³¹ Ali Bey, Beytülmal'in yokluğunda yerine vekâlet eden Muhammed Ebu Ümmis'i azledip Hassune Dağayyıs'ın kardeşi Muhammed Dağayyıs'ı başvezir atadı.⁴³² Abdülcélil Seyfünnaşr ise bütün bu durumlardan istifade ederek eyaletteki en önemli şahsiyet haline geldi. Oğullarından birini Merzuk Hâkimi, diğerini de Sükna Hâkimi olarak tayin etti. Artık bütün bedevilerin reisi olduğunu iddia ediyordu.⁴³³

Başta Fransa Konsolosu olmak üzere Avrupa konsolosları, Yusuf Paşa'nın tahttan feragatinden sonra yerine geçen oğluyla ilişki kurmakta tereddüt etmemişlerdi. Ali Bey, Karamanlı ailesinin meşru vârisiydi. Ancak Konsoloslar, Karamanlı Ali Bey'e, resmi tanıma için hükümetlerinden gelecek talimatı beklemek

⁴³¹ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, a.g.e., s.94-95.

⁴³² Rossi, a.g.e., s.345.

⁴³³ Feraud, a.g.e., s.426

zorunda olduklarını söylediler. Warrington, 22 Ağustos 1832'de⁴³⁴ tekrar ortaya çıktı. Trablus'a gelişinde Ali Bey onu karşılaması için bir adamını görevlendirdi; gemiden inip Konsoloshanesi'ne yerleşmeye davet etti. Hak ettiği bütün saygı ve ihtiramın kendisine gösterileceğini taahhüt etti. Warrington bu dostluk davetine icabet etmek yerine, isyancıların ortasında Münşiye'deki evinde oturmakla yetindi. Orada her gün isyancıların reisi Karamanlı Mehmed ile görüşüyordu. Mehmed her gün Trablus şehrini ve kalesini gözetlemek için Warrington'un evinin bulunduğu tepeye çıkıyordu. Dönemin tanıkları Mehmed Bey'in bu tepeye her çıkışında limandaki gemilerden net bir şekilde görüldüğünü fakat Ali Bey'in İngiliz Konsolosu'na hürmeten atış yapılmasına izin vermediğini söylüyor. Bu şekilde Ali Bey tahtına rakip olan düşmanından kurtulma fırsatını kaçırmıştı.⁴³⁵

Warringtonun isyancılar arasında bulunması onları cesaretlendiriyordu. Ali Bey içinse ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Sonunda Ali Bey, İngilizlerin niyetini ve Trablus'ta ne yapmak istediklerini anlamak için Malta'ya Hassune Dağayyıs'ı gönderdi. Malta Hükümeti, Dağayyıs'a Trablus'taki İngiliz konsolosluğunun işlerini bilmediklerini ve müdahalede bulunamayacaklarını söyledi. Fakat İngiltere Hükümeti'ne sözlerinin iletileceği bildirildi. İngiliz donanması komutanı Amiral Hotham ise bu sırada Romanya-Nauple'de idi.⁴³⁶ Bu yüzden Hassune Dağayyıs'ın şikâyetlerini ona iletmesi mümkün olmadı. O da bunun üzere Paris ve Londra'da görüşmeler yapmak için Avrupa'ya geçti.

Warrington tavrını değiştirmiyordu. Yeni Vali'ye sıkıntı çıkarmaya devam etti. İsyancıları savaş için zahire satın almaya teşvik ediyordu. İngiliz gemileri Malta'dan Trablus'a döndü.⁴³⁷ Münşiye'deki isyancıları destekliyorlardı. Bu yüzden şehirle irtibat kurmadılar; sadece isyancılarla görüştüler.

Fransa konsolosu Schwebel ise Warrington'un tam aksi bir yol izliyordu. Hükümetinin emir ve talimatlarını beklemesi gerekirken onun meyli yeni validen

⁴³⁴ Rossi, **a.g.e.**, s.345

⁴³⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.427; Abun-Nasr, **a.g.e.**, s.204'te Warringtonun isyancılarla Abdülcélil Seyfünnasr arasında da aracılık yaptığına işaret edilmiştir.

⁴³⁶ Feraud, **a.g.e.**, s.427.

⁴³⁷ The Nautical Magazine'e göre, Acteon adlı geminin kumandanı F.W. Grey, 6 Ekim 1832'de Trablus'taydı. Bkz. **The Nautical Magazine a Journal of Papers on Subjects Connected with Maritime Affairs in General**, Vol. I, London, (September, 1832), s.554.

yana idi. O Fransa Dışişleri Bakanı De Broglie'yi⁴³⁸ yeni valinin menfaatine olarak silahlı bir müdahaleye teşvik ediyordu. Fakat Fransızlar, silahlı bir müdahale yapmayı düşünmediler. Ama bu mücadelede hangi taraf galip gelirse gelsin neticede Trablus hükümetinin daha da zayıflayacağı açıktı. Bu da Avrupa ticari menfaatlerine büyük zarar verecekti. Dük de Broglie, 26 Kasım 1832'de Konsolosuna, "Fransa'nın Trablus'ta silahlı bir müdahale yapmayı gerektirecek kadar kaybindan korktuğu büyük bir menfaati yoktur" diye cevap vermişti. Buna rağmen De Broglie, Konsolos Schwebel'e iki taraf arasında arabuluculuk yapması izni verdi. Ali Bey'i resmen tanıma hususunda ise kendisini muhayyer bıraktı. Schwebel dikkatli ve tedbirli bir adamdı. Warrington aralarında durduğu müddetçe isyancıların Fransa'nın aracılığını kabul etmeyeceklerini anladı. Kendisini müşkil bir durumda bırakmak istemediğinden beklemeyi tercih etti. Ali Bey, isyancılar silah kullanmadan önce onları affettiğini ilan edecek; Münşiye ve Sahil ahalisinin geleneksel imtiyazlarını tanıyacak ve Mehmed Bey'in kızının hayatına kefil olacaktı. Fransız Konsolosu valinin bu düşüncelerini destekliyordu ve bu esaslar çerçevesinde isyancılarla görüşmek için uygun vakti kollamaya başladı.

İngiliz Konsolosu Warrington'un isyancı Abdülcelil'le irtibatı olduğu gibi Fransız Konsolosu Schwebel'in de Mehamid Şeyhi Guma⁴³⁹ ile irtibatı vardı. Onu Ali Bey ile ilişki kurmak için ikna etti.⁴⁴⁰

Kısa bir süre sonra Guma, Ali Bey ile ilişkisini sağlamlaştırdı ve karşılıklı güven için validen kardeşi İbrahim Bey'i göndermesini istedi. Bu hamle başarılı oldu. İbrahim Bey, 7 küçük gemiyle Sabrata'ya gitti. Gemide bedevilere verilecek

⁴³⁸ Victor de Broglie (1785-1870) birinci defa, 11 Ekim 1832 - 4 Nisan 1834 ve ikinci defa: 12 Mart 1835 - 22 Şubat 1836 arasında Umur-i Ecnebiye Nazırlığı (Fransa Dışişleri Bakanlığı) yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hugh Chisholm, (Ed.), "Broglie, de", **Encyclopædia Britannica 4 (11th ed.)**, Cambridge University Press, 1911, s. 626, 628.

⁴³⁹ Guma el-Mahmudi, Mehamid Kabilesi (Cebel-i Nefuse) Şeyhi Halife b. Nüveyr'in (Halife b. Avn el-Mahmudî) oğlu idi. Guma 1210 (1795)'te doğdu. Babasının vefatında büyük kardeşi Ebu'l-Kasım, Kabilesinin şeyhi oldu. Bu kabile Trablusun batısındaki dağlık bölgede yaşıyordu. Ebu'l-Kasım'ın vefatından sonra yerine Guma el-Mahmudi geçti. Mehamid şeyhleri çoğu zaman Karamanlıları destekliyorlardı. Karamanlı ailesi hâkimiyetinden sonra Guma pek çok kez merkezden gönderilen valilere isyan etti. Önce hapsedildi; sonra serbest bırakıldı. Sonra tekrar yakalanıp İstanbul'a sürgün edildi. Orada yaklaşık 10 sene hapsedildi. 1854'te kaçtı ve güney Avrupa devletlerini dolaştı. Oradan Tunus'a geçip bir süre orada kaldı. Tunus'tan Nalut'a geçti. Libyalılar tekrar onun etrafında toplandı. Hükümete karşı halk isyanını başlattı. Sonunda Türk hükümeti onu (1274) 1858'de yakalayıp öldürdü.

⁴⁴⁰ Abun-Nasr, **a.g.e.**, s.204

30.000 riyal değerinde hediyeler vardı. Oraya vardığında İbrahim Bey'e büyük bir karşılama töreni yapıldı. Hediyelerin haberi ulaşınca yeni valiye destek olmakta tereddüt içerisinde olanlar hemen koşup geldi. Guma'nın karargâhında bedevilerden büyük bir kuvvet toplandı. Bu kuvvetler Zaviye Kalesi'ne yürüdü. Kale, Münşiyeliler ve Kuloğulları tarafından ele geçirilmişti. Guma daha önce Ali Bey'e düşmanlık edenleri yanıltmak ve tarafsızmış gibi görünmek için oğlunu Münşiye isyancılarının liderine rehin olarak göndermişti. Bu çocuk Terhune Şeyhi Hacı Ahmed el-Murayyız'ın himayesinde idi. Ahmed el-Murayyız bu ağır mesuliyetten kurtulmak için isyancıların lideri Mehmed Bey'in kardeşi Ahmed Bey'in Münşiye'den Zaviye'ye gitmesini fırsat bilerek rehin tutulan Guma'nın oğlunun kaçmasını sağladı. Bundan sonra Guma, hemen harekete geçip Zaviye üzerine yürüdü. Sert bir hücumdan sonra kalesini ele geçirdi. Kale elden çıkınca Mehmed Bey, Canzur'a çekildi. Bundan sonra İbrahim Bey, Zaviye'ye yerleşti. Burası Münşiye'ye yapılacak bir saldırıda mühim bir mevki idi. Bir taraftan Vali Ali Bey her gün kendilerini tazyik ederken Zaviye'nin düşüşü isyancıların saflarında kargaşaya sebep oldu.⁴⁴¹

Bingazi'de bir süre karışıklıklar, anarşi devam ettikten sonra sular duruldu ve Ali Bey'e itaat edildi. Ali Bey, kardeşi Osman Bey'i kâid olarak oraya gönderdi. Hacı Mehmed Beytülmal bu haberi alınca önce Derne'ye oradan da Malta'ya geçmişti. Terhune Şeyhlerinden Ahmed el-Murayyız da Ali Bey tarafına geçti.⁴⁴² Tâcûrâ ve Misrata arasına karargâhını kurarak Münşiye ve Sahil arasındaki irtibatı kesme hazırlıklarına başladı. Trablus'tan da isyancıların üzerine devamlı hücumlar yapılıyordu. Fakat iki taraf da birbirine üstün gelemedi. Ne isyancılar bastırılabilirdi ne de Trablus şehri isyancılara teslim oldu. Sonunda Abdülcelil Seyfünnasr da yeni vali Karamanlı Ali Bey tarafına meyletti. O vakit Fransız Konsolosu Schwebel aracılık için uygun vaktin geldiğini anladı. İngiliz Konsolosu Warrington'a da bu aracılık meselesini açmanın uygun olacağını düşündü. Böylelikle ya Warrington'un desteğini alacaktı yahut da onun, hükümetinin talimatları doğrultusunda tarafsız kalmasını temin edecekti. Ancak işler umduğu gibi gitmedi. Warrington garip bir şekilde isyancılarla ilişkisini devam ettirdi. Hatta Konsolos Schwebel'in tekliflerini reddedeceklerine dair taahhüt almak için isyancıları evinde bir toplantı yapmaya

⁴⁴¹ Feraud, a.g.e., s.429.

⁴⁴² Rossi, a.g.e., s.345.

çağırıldı. Onlar da Fransız Konsolosu'na ne cevap vereceklerinin sıkıntısına düştüler.⁴⁴³

Bu arada Guma, Zaviye kalesini ele geçirmişti ve Warrington bu hezimetten sonra isyancıların Schwebel'le irtibat kuracağından korkuyordu. Tam o sırada Bâbiâlf'den gelen bir gemi Trablus limanına yanaştı. Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'nın kâtibi Mehmed Şakir Efendi, Trablusgarp'taki durumu tahkik etmek için gönderilmişti.⁴⁴⁴ Mehmed Şakir Efendi, Ali Bey ve isyancıların liderleriyle görüşmeler yaptı. Ali Bey'i kabul etmeleri konusunda aralarını bulmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Yazdığı raporla birlikte, Eylül ayında, deniz yoluyla İstanbul'a döndü.⁴⁴⁵ 1833 sonunda teamülleri çiğneyerek İngiliz Kaptan ve donanmasındaki savaş erkânıyla beraber Warrington isyancıların karargâhına gitti. Amacı onları savaşa devam etmeleri hususunda cesaretlendirmektir.⁴⁴⁶ Buna karşılık Fransız Konsolosu Schwebel de vekilini, o vakit limanda demirli olan Voltigeur gemisinin kaptanı Baillard refakatinde Şeyh Guma ve Karamanlı İbrahim Bey'le görüşmesi için Zaviye'ye gönderdi.⁴⁴⁷

İngiltere Hükümeti'nin Afrika ortalarında yarım yüzyıldan beri devam eden keşif çalışmaları bir taraftan Malta adasının ihtiyaçlarını karşılamakla da alakalıydı. Zira Malta adasına et ve hububat Trablusgarp'tan gidiyordu. İsyan devam ettikçe Britanya Hükümeti konsoloslarının yanlış yolda yürüdüğünü hissetmeye başladı. Bunun üzerine Cezayir-Annabe'deki konsolosları Majör Frazer'i meseleyi tahkik etmesi için Trablus'a gönderdi.⁴⁴⁸

⁴⁴³ Feraud, **a.g.e.**, s.429

⁴⁴⁴ Ahmed Bey en-Nâib, Nehicüddin Efendi ve bu iki kaynağa itibar ederek Ettore Rossi; Yusuf Paşa ve oğlunun Payitaht'a sadakatleri göz önüne alınarak Ali Bey'e bu sırada beylerbeylik fermânı getirildiğini kaydetmişlerdir. Buna göre, 1.Ra.1249 (17 Ağustos 1833) Cumartesi günü Ali Bey'in Trablusgarp Beylerbeyliği top atışlarıyla ahaliye ilan edilmiştir. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.342; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.95; Rossi, **a.g.e.**, s.346; Ancak belgelere göre Ali Paşa'nın Trablusgarp Beylerbeyliğine tayini Eylül 1834'tedir. Bu konuyla ilgili belgelere ileride yer verilecektir.

⁴⁴⁵ Rossi, **a.g.e.**, s.346.

⁴⁴⁶ Abun-Nasr, **a.g.e.**, s.204

⁴⁴⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.430.

⁴⁴⁸ Playfair'in eserinde J. Fraser'in "Vice-Consul" olarak 1830-1833 arasında Trablus'ta bulunduğu ve Major Laing'in kaybolan raporları ile ilgili tahkikatta bulunduğu kaydedilmiştir. R. Lambert Playfair, **The Bibliography of the Barbary States (Vol. II-Part I: Tripoli and Cyrenaica)**, 1889, s.607.

Bâbîâlî'nin Ali Bey'e itibar etmesi ve Ali Bey'in bu vesileyle destekçilerinin artması isyancıları bir hayli umutsuzluğa sevk etmişti. Fakat Guma'nın pasif tavrı ve Warrington'un kışkırtmalarıyla tekrar canlandılar. Sağlam bir şekilde şehre hücum etmeye ve liman ablukasını kaldırmaya karar verdiler. Onlar için daha önce denizden muhasara kararı çıkmıştı ancak yabancı devlet konsolosları bu kararı kınamışlardı. Ali Bey tekrar bir emir çıkartarak Münşiye kıyıları üzerine denizden abluka uyguladı. İngiliz konsolosu bu kararın meşruluğunu kabul etmekle beraber her gün bunu deliyordu. Münşiye'ye bu yolla bir grup Maltalı getirdi. Bunlar Warrington'un himayesinde orada ticaret yapıyorlardı. Warrington, Konsoloslğunun bahçesinde küçük bir liman inşa ettirmişti. Buraya gemiler geliyor ve isyancıların lideri buradan gümrük vergisi alarak mali yönden semirtiliyordu. Daha önce bahsedildiği gibi Hacı Mehmed Beytülmal, Malta adasında idi. Topladığı vergileri Yusuf Paşa'nın yerine geçen oğlu Ali Bey'e ödemesi gerekiyordu. Ali Bey onu birkaç kere Trablus'a davet etmişti⁴⁴⁹ fakat o hesap işinden kurtulmak için isyancıların saflarına katılmayı tercih etti. Warrington'un nasihatleri ve yardımıyla isyancıardan 6 kişilik bir heyet Malta'ya Hacı Mehmed Beytülmal ile görüşmeye gitti. Onu ve Maltalı tüccarları isyancılara destek olmaya davet ettiler. Trablus'u almak için onlardan top ve havan satın almak istiyorlardı. Ve yine ablukayı delmelerini ve mal getirmelerini istiyorlardı. Hacı Mehmed Beytülmal, küçük bir filo hazırladı. Bu küçük filoyu Korsikalı kaptan Mattei komuta ediyordu. Gemiler 7 Aralık 1833'te Trablus önlerinde ortaya çıktı. Fakat 4 silahlı gemi bunların limana girmesini engelledi. Bu üç gemi de İngiliz Konsoloslğunun bahçesinde toplanan Münşiyeli isyancıları selamladıktan sonra doğuya yöneldi.⁴⁵⁰ Ertesi gün bunların Tâcûrâ'ya demirlediği anlaşıldı. Hacı Mehmed Beytülmal gemiden kendisine gönderilen 6 kişilik heyetle indi. Gemilerden isyancılar için getirilen erzak ve

⁴⁴⁹ Ömer Ali'nin eserinin ekler kısmında Ali Bey'in "Paşa" sıfatıyla Hacı Mehmed Beytülmal Çelebi'ye gönderdiği mektuplar bulunmaktadır. 24 Ağustos 1832 tarihli ilk mektubunda Ali Bey, babasının yerine Trablusgarp tahtına oturduğunu bildirdikten sonra Beytülmal Çelebi'den kendisi adına Berka Kabileleri'nden biat almasını istemişti. Ayrıca bu mektubunda Şeyh Guma ve Batı Trablus'un artık kendisinden yana olduğunu ve Gıryan'daki isyanın da bittiğini müjdelemişti. 18 Eylül 1832 tarihli ikinci mektubunda ise Trablus isyanındaki son gelişmeleri bildirdikten sonra Beytülmal Çelebi'nin Berka bölgesinden denizci ve topçu neferleri toplayıp kendisine destek olmak üzere bir an önce Trablus'a gelmesini istiyordu. Yusuf Paşa da bu zor durumda Trablus'a gelip kendisi ve oğluna destek olması için 30 Nisan 1833'te eski dostu ve başbakanı Beytülmal Çelebi'ye bir mektup yazmıştı. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s. 492-497, Ek-50, 51, 52.

⁴⁵⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.431; Rossi, **a.g.e.**, s.346.

mühimmat boşaltılacaktı; fakat o gün 8 Aralıkta havanın bozulması sebebiyle gemiler denize açılmak zorunda kaldı. Filodaki bir şebek gemisi bir süre sonra geri döndü ve Münşiye'ye çok sayıda bomba ve bir miktar barut bıraktı. Tam bu işlemlerler yapılırken Ali Bey'in gemileri bu şebek gemisini ele geçirdi. Diğer iki gemi ise bir süre sonra Fransız savaş gemilerinin üzerlerine geldiğini görünce mecburen uzaklaştılar. Konsoloslar ise ablukayı meşru görmüyorlardı. Bu gemilerden biri taşıdığı silahları Malta adasına geri götürdü. Bir Yunan gemisi de bu isyancı filosuna katıldı. Bu gemi Münşiye'de İngiliz konsoloslukunda yapılan satış işleminden sonra isyancıların safına katıldı. İsyancılar bu gemiye tekrar Yunan bayrağı asarak Trablus limanına gönderdi. Ne var ki Ali Bey gemiyi müsadere etti. Yerel meselelerine dâhil olmakla itham ettiği gemi hususunda Yunan hükümetine bir rapor gönderdi. Bu süreçte şehirdeki Maltalılar zor duruma düştü. Hemen şehri terk etmeye başladılar. Münşiye, Cerbe ve Sfaks'a dağıldılar.⁴⁵¹

3.2. İsyan Sürecinde Bâbîâlî'nin Trablusgarp Politikası ve Karamanlı Ali Bey'e Beylerbeyilik Verilmesi

Trablus'taki isyan sürecinde Payitaht çok yönlü bir politika geliştirmiştir. Bu politikanın aktörleri; merkezde, başta Sultan Mahmud olmak üzere Serasker Hüsrev Paşa, Damad Halil Rifat Paşa, Kaptan-ı Derya Tahir Paşa; Garp Ocakları tarafında Trablusgarp Valisi Ali Bey (daha sonra Paşa) ile Tunus Valisi Hüseyin Paşa; Avrupa canibinde ise Londra Sefiri Namık Bey (daha sonra Paşa) ile Paris Sefiri Amedçi Reşid Bey (Mustafa Reşid Paşa) idi. Avrupa canibinde sefirlerimizin fikir ve önerilerinden istifade ettiği iki önemli ismi de bu politik aktörlerin arasına dâhil etmemiz gerekmektedir: Karamanlı Ali Paşa'nın kayınbiraderi Hassune Dağayyıs ile Cezayir işgalinden sonra Avrupa'ya geçip memleketinin Fransızlardan geri alınması için çabalarken Trablusgarp ve Tunus meselelerine de yönelen Hamdan Hoca.⁴⁵² Son olarak Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'nın adamı olan Mehmed Şâkir

⁴⁵¹ Feraud, **a.g.e.**, s.431.

⁴⁵² Abdurrahman Çaycı, Hamdan hoca hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Hamdan Hoca 1773 dolaylarında doğmuştur. Babası Burdurlu olup Cezayir Defterdarlığı yapmıştır. Hamdan Hoca iyi bir tahsil görmüştür. Babasının ölümünden sonra ticarete yönelmiş, dışarı açılmış, bu vesileyle Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. Fransız işgali öncesinde Cezayir'in belli başlı zengin tüccarlarından biri ve Hüseyin Dayının danışmanı idi. Hamdan Hoca, Cezayir'in işgalinden sonra Fransız makamlarınca Kostantine Beyi Ahmet Bey nezdine gönderilerek barışa aracı olması*

Efendi'nin vilayet dâhilindeki tahkikatı ve bu tahkikat neticesinde yaptığı değerlendirmeler de Bâbîâli'nin Trablusgarp politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu isimlerin dışında da çok sayıda devlet adamının vilayete müdahale hususunda politik tesirleri olmuşsa da bunlar tali derecededir.

Osmanlı Devleti, Yunan İsyanı'nın (1821-1827) ardından Ruslarla savaşa tutuşmuş (1828-1829); mağlup olduğu bu savaşın ardından çok ağır şartları havi bir antlaşma imzalamış (1829-Edirne Antlaşması); bağımsız bir Yunan devletini kabul etmek zorunda bırakılmıştı. Bu süreçte 1826 yılında Yeniçeri Ocağı lağvedilmiş ve yeni bir ordu kurma teşebbüsleri ise henüz istenen neticeyi verememişti. 1827 Navarin Baskını'nda da Osmanlı donanması neredeyse yok olmuştu. Devlet, Ruslarla yaptığı savaştan da büyük yara alarak çıkmış ve askeri açıdan çok güçsüz bir duruma düşmüştü. Fransızlar işte böyle bir durumu fırsata çevirip uzun zamandır düşündükleri hamleyi yaparak Cezayir'i işgal ettiler (1830). Ardından Osmanlı Sultanı II. Mahmud ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın arası bozuldu (1831).

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Navarin Baskını (1827) sonrası donanma-yı hümayuna dâhil olan gemilerini Mısır'a çekmiş ve Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829) sırasında da devletin bu güç durumunda destek kuvvet yollamaktan imtina etmişti. Padişah II. Mahmud Kavalalı'yı tedip etmek kasdıyla Suriye tarafından Mısır'a bir ordu göndermeye niyetlendi. Bunu haber alan Kavalalı Mehmed Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'yı göndererek 1832 ortalarına kadar bütün Suriye'yi işgal etti. Bunun üzerine Sultan Mahmud, Kavalalı'yı asi ilan ederek Mısır Valisi olarak atadığı Hüseyin Paşa'yı büyük bir orduyla Mısır'a doğru gönderdi. Suriye'den harekete geçen İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Beylan'da (Antakya-Belen)

*istenmiştir. Daha sonra Cezayir halkının haklarını savunma mücadelesine girişmiştir." Hamdan b. Osman Hoca, "5 Temmuz 1830'da yapılan (Cezayir'i) teslim anlaşmasına Fransız yetkililerinin riayet etmemeleri, camileri kilise ve hastahaneye dönüştürmeleri, vakıflara ve özel mülkiyete el koymaları gibi sebeplerle, mahalli otoriteleri, Fransa Milli Savunma Bakanlığına şikâyet etmiş ve bu yüzden Cezayir'e özel bir soruşturma komisyonu gönderilmiştir. 1836'dan itibaren İstanbul'a gelmiş ve Takvimhane'de görevlendirilmiştir. Mir'âtü'l-Cezayir müellifi ve Trablusgarp Valisi Ali Rıza Paşa, Hamdan Hoca'nın oğludur." Ayrıca, "Trablus defterdarı Ahmet Bey, Hamdan bin Osman Hoca'nın oğludur. Ailesi Cezayir'i terkettiği zaman Mısır'a gitti. Birkaç sene Mehmet Ali'nin tesis ettiği matbaada çalıştı. Hesapları dolayısıyla müşkilata uğrayınca Cezayirli sıfatıyla Fransa himayesini istedi. Mısır'dan İstanbul'a geçti. Çeşitli memuriyetlerden sonra Trablusgarp'a defterdar tayin edildi (...)" Bkz. Abdurrahman Çaycı, "Guma İsyanı Öncesinde Fransa'nın Trablusgarp Siyaseti", **Bellekten**, Cilt XLVI, Sayı 182, Nisan 1982, s.326-327, dp.7.*

Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu karşıladı. Yapılan savaşta Mısır ordusunun galibiyeti üzerine İbrahim Paşa, Torosları aşip Anadolu'ya girdi. İstanbul'dan üzerine bu sefer Sadrazam Reşid Paşa gönderildi. Yeni gelen orduyu Konya'da karşılayan İbrahim Paşa komutasındaki Mısır birlikleri, ilk etapta dağılma emareleri gösterse de çabuk toparlanıp hücumla geçince 30.000 Osmanlı askerini katletmişlerdi. Reşid Paşa da bu sırada esir edildi. Aralık 1832'de gerçekleşen bu olay üzerine Mısır kuvvetlerinin önünde direnebilecek hiçbir kuvvet kalmamış; İbrahim Paşa için İstanbul yolu açılmıştı. Babasına göre daha hırslı olan İbrahim Paşa, Osmanlı hanedanını devirmeyi ve yerine Mehmed Ali Hanedanını tesis etmeyi düşünüyordu. Payitaht, yabancı devletlerden Kavalalı ve oğlu İbrahim karşısında tutunabilmek için yardım istemek mecburiyetinde kaldı. Bu yardım çağrısına ilk olarak Ruslar cevap verip İstanbul'a donanma ve 5.000 kadar da asker gönderdiler. Diğer Avrupa devletlerinin de baskısıyla Kütahya'da Mayıs 1833'te bir antlaşma imzalanarak Mısır birlikleri geri çekilmeye ve Torosların güneyine konuşlanmaya mecbur oldu. Bu süreçte Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Padişah'ın affına mazhar oldu. Af fermanıyla Mısır, Girit, Emirülhaclık ve Cerde başbuğluğu ile beraber Şam, Trablusşam, Sayda, Safet, Halep Eyaletleri ile Nablus sancağı Mehmet Ali Paşa'ya; Şeyhülharemlık, Mekke, Medine Sancakları ile Adana Eyaleti Muhassılığы da oğlu İbrahim Paşa'ya verildi. Akabinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 8 Temmuz 1833'te Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanarak bir savunma ittifakı tesis edildi.⁴⁵³

Mehmed Ali Paşa İsyanı'nın bu ilk devresi, zikredilen antlaşmalarla tamamlandığı için Payitaht, bundan sonra yönünü Garp Ocakları'na çevirebildi. Fakat temkinli hareket etmesi gerekiyordu. Bir taraftan Cezayir'i geri almak istiyor bir taraftan da Tunus ve Trablusgarp'a bir nizam vermek istiyordu. Cezayir ve Mısır hususunda Paris ve Londra'dan gelen raporlara göre Payitaht çok yönlü bir politika takip etmeye başladı. Dük Wellington, Lord Palmerston, Prens Meternik gibi siyasilere görüşen Osmanlı sefirleri bunlar vasıtasıyla İngiltere, Avusturya gibi devletlerin desteğinden yararlanmayı düşünüyordu.⁴⁵⁴ Diğer taraftan da Payitaht,

⁴⁵³ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", **OTAM**, Yıl 1995, S. 6, s. 195-210; Ayrıca bkz. Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, TTK Yayınları, Ankara 1988.

⁴⁵⁴ BOA, **HAT**, 34087-B (Namık Paşa'nın Londra'dan gönderdiği mektup); BOA, **HAT**, 46612-H, (Namık Paşa Palmerston Görüşmesi).

işgal masraflarının hazinelerine büyük bir yük getirmesi ve hala çok sayıda Fransız işgal askerinin direnişçiler karşısında savaşırken ölmesi dolayısıyla Fransızların işgal ettikleri Cezayir'i Osmanlı Devleti'ne geri vermesini umuyordu.⁴⁵⁵

Babasının yerine Trablusgarp tahtına oturan Karamanlı Ali Bey ise Payitaht'tan beylerbeyilik tevcihi beklerken boş durmuyor; bir taraftan isyancılarla uğraşiyor diğer taraftan da kendisine destek bulmak için diplomatik girişimlerde bulunuyordu. Bu maksatla daha önce İngilizlerle görüşmek için Malta'ya gönderdiği kayınbiraderi Hassune Dağayyıs'ı, burada netice alamayınca, Avrupa'ya göndermişti.⁴⁵⁶ Direk hükümet merkezlerinde girişimde bulunarak olumlu neticeler almasını umuyordu. Ocak 1833'te Payitaht'a bir mektup gönderen Londra Sefiri Namık Bey'in bildirdiğine göre Hassune Dağayyıs bir süredir Paris ve Londra hattında gidip gelmekteydi. Hassune Dağayyıs, İngilizce ve Fransızca gibi Avrupa dillerine aşina olduğu gibi Avrupa'daki siyasi durumdan da haberdardı.⁴⁵⁷ Namık Bey'in tahriratından anladığımıza göre Hassune Efendi, İngiliz hükümeti nezdinde Trablus yoluyla Timbuktu'ya giden ve dönüş yolunda öldürülen İngiliz Seyyah Laing'in katlinden sorumlu tutulmaktaydı ve kendisini temize çıkarmakla meşguldü. Bir taraftan da boş durmayıp İngilizlerin Afrika ve özellikle Trablusgarp siyaseti hususunda Fransızca bir kitap yazmıştı. Buna göre İngilizler, Fransızlar'ın Cezayir'i işgal etmesine karşılık Afrika'da bir istinadgah/sömürge edinmek niyetindeydiler ve bunun için gözlerini Trablusgarp'a dikmişlerdi. Namık Bey, Hassune Efendi'nin bu fikirlerinden de etkilenerik Lord Palmerston'la yaptığı görüşmede diplomatik bir

⁴⁵⁵ BOA, **HAT**, 46430-Ç, (Namık Paşa'nın Londra'dan gönderdiği mektup).

⁴⁵⁶ Hassune Efendi'nin Avrupa tecrübesi çok öncelere dayanır. Daha 1821-22 yıllarında Londra'da iken meşhur İngiliz filozof Jeremy Bentham'la görüşen ve onun Trablusgarp'la ilgili fikirlerinin oluşmasını ve Trablusgarp'taki idari yapının tadili ve kötü yönetimin önlenmesi hususunda yazılar yazmasını sağlayan kişi de Hassune Dağayyıs idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. L. J. Hume, "Preparations for Civil War in Tripoli in the 1820s: Ali Karamanli, Hassuna D'Ghies and Jeremy Bentham", **The Journal of African History**, 21.3 (1980), s.311-322; Bentham'ın Trablusgarp (Libya) ve Yunanistan hakkında yazdığı yazılar için bkz. Jeremy Bentham, **Securities against Misrule and Other Constitutional Writings for Tripoli and Greece**, Ed. Philip Schofield, The Collected Works of Jeremy Bentham, Clarendon, Oxford 1990.

⁴⁵⁷ Hassune Efendi'nin Londra ve Paris'teki Osmanlı sefirleri üzerinde bıraktığı etki kalıcı olmuştur. Bir süre sonra Namık Paşa'nın yerine Londra Sefiri olan Nuri Bey, Payitaht'a gönderdiği bir tahriratında Hassune Efendi'nin merkezden gönderilecek emirname ve taltifatlar vasıtasıyla kendi yanında kalmasının sağlanmasını istemişti. Böylelikle onun dil bilmesinden ve politika becerisinden Osmanlı devleti namına istifade etmek mümkün olacaktı. Hassune Efendi ise o sırada Trablusgarp meselesinin bir an önce hallolmasını ve böylelikle memleketine dönebilmeyi istiyordu. Bkz. BOA, **HAT**, 46429-S, 1-2, 27.Za.1250 (27 Mart 1835).

dille hem İngilizleri Mısır meselesinde Osmanlı saflarına çekmeye çalıştı; hem de Trablusgarp hususundaki niyetlerini öğrenmek istedi. Fransızların Cezayir’i işgal etmekle, yakın ilişkide oldukları Mısır üzerinden Hindistan’a ulaşmak için önemli bir istinadgah edindiğini ve bunun da İngiliz menfaatlerine aykırı olduğunu söyleyen Namık Bey’e Lord Palmerston “gerçekten Osmanlı Devleti bütün Avrupa devletlerinin politikalarının denge unsurudur” diyerek hak vermişse de Cezayir işgali dolayısıyla Fransa’ya müdahale hususunda İngiltere adına özür beyan etmişti. Zira İngilizler o sırada Belçika meselesi yüzünden Fransızlarla müttefik idiler ve Fransızlar da Cezayir işgalini sadece kendilerine hakaret eden valiyi cezalandırmak için yapıldığını beyan etmişlerdi. Bu konuda yeterli desteği alamayacağını anlayan Namık Bey, bu sefer meseleyi Trablusgarp’a getirdi ve oraya gönderilen İngiliz gemilerinin vilayeti ele geçirmeye teşebbüs edebilecekleri endişesiyle Palmerston’un ağzını aradı; Palmerston ise “benim bu hususta bilgim yoktur; zira Trablus’taki konsolosumuz benimle değil Hicret ve İskan Bakanı’yla yazışır; öncelikle onunla görüşeyim sonra size cevap veririm” diyerek Namık Bey’i savuşturdu.⁴⁵⁸

Paris’te bulunan Amedci Reşid Bey de Payitaht’a gönderdiği tahriratında kendisi gibi Osmanlı sefirlerinin Avrupa’da bulunması ve sıhhatli bilgi temin edilmesi hasebiyle kamuoyunda Kavalalı Mehmed Ali Paşa’ya olan güvenin sarsılmaya başladığını ve gazetelerde Osmanlı Devleti lehine yazıların arttığını belirttikten sonra o sırada Pariste bulunan Hamdan Hoca ve Hassune Dağayyıs vesilesiyle Cezayir ve Trablus konularına değinmişti. Reşid Bey tahriratında, Hamdan Hoca’nın ulemadan çok akıllı ve bilgili bir kişi olduğunu ve Cezayir hususundaki düşüncelerini yakında yazılı olarak kendisine takdim edeceğini belirttikten sonra Hassune Efendi’nin de kısa bir süre önce Londra’dan Paris’e geldiğini ve İngilizlerin Trablusgarp’a müdahalede bulunabileceklerinden bahsettiğini kaydetmişti. Hassune Efendi’nin ifadelerine göre, İngilizlerin Trablusgarp’ta bulunan konsolosları çok tehlikeli bir adamdır ve şehir dışında bulunan isyancıların lideri Mehmed Bey’e yardım etmektedir. Yine Hassune Efendi Londra’da yaptığı görüşmelerde bu konsolosu hükümetine şikâyet etmişse de bir netice alamamıştı. İngiliz hükümeti kendilerinin Trablus meselesinde tarafsız ve

⁴⁵⁸ BOA, **HAT**, 46612-H, 26.Ş.1248 (18 Ocak 1833).

konsoloslarının bu gibi hareketlerinden rahatsız olduklarını söyleyerek Hassune Efendi'yi savuşturmuşlardı. Hassune Efendi, Reşid Bey'e Yusuf Paşa'nın oğlu Ali Bey'in ahali tarafından sevildiğini ve kendisine beylerbeyilik verilirse ihtilalin söneceğini söylemişse de Reşid Bey İstanbul'a gönderdiği mektubunda Hassune Efendi'nin Ali Bey'in kayınbiraderi olması hasebiyle beylerbeyilik hususunda söylediklerini pek sıhhatli bulmadığını ifade etmişti. Diğer taraftan İngiltere konsolosu hususunda söylediklerini dikkate almış ve bu adamın vazifesi haricinde işlere karışması dolayısıyla bu meselenin peşinin bırakılmaması gerektiğini Payitaht'a bildirmişti.⁴⁵⁹

Mehmed Şakir Efendi'nin Eylül 1833'te İstanbul'a dönmesinden sonra Payitaht'ta yapılan müzakereler sonucunda, Ali Bey'e henüz Beylerbeyilik tevcih etmenin vaktinin gelmediği düşünülerek 1834 yılının Ocak ayı sonlarına rastlayan 1249 yılı eyalet tevcihlerinde Tunus Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın beylerbeyiliği yenilenirken fiilen görevden çekilmiş olsa da resmen Yusuf Paşa'nın Trablusgarp Beylerbeyiliği'nde kalmasına karar verildi. Hüseyin Paşa'ya gidecek ibka hükmünde Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi örnek alarak Tunus'ta "nizam askeri" tertip edip bunların eğitimlerine ihtimam gösterdiği vurgulanmış; Yusuf Paşa'ya gönderilecek hükümde ise "asakir-i mansure fıkрасının tayy olunması" yani kaldırılması zikredilmişti. Bu ifadeye nazaran Yusuf Paşa'nın Trablusgarp'ta "nizam askeri" tertibi hususunda bir şey yapmadığı yahut yaptıysa bile yeterli görülmediği de tasrih edilmiş oluyordu.⁴⁶⁰

Ali Bey'e beylerbeyilik verilmemesi işleri daha da karıştırmaya başladı. İngilizler bu tehir meselesini beylerbeyiliğin asi Mehmed Bey'e verileceği yolunda yorumluyorlardı. Hatta Londra'da bazı bakanlar, Namık Bey'i bu hususta sıkıştırmaya bile başlamışlardı. Namık Bey de bu durumu Payitaht'a arzetmişti.⁴⁶¹ Karar almakta ağır davranan Bâbiâlî ise bu sırada olayları takip ediyordu. İki taraftan da gelen raporlar incelendi ve sonunda Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'nın kâtabi

⁴⁵⁹ BOA, HAT, 46419, 1250 (1834).

⁴⁶⁰ BOA, A.DVNS.MHM.d., 250/1412, 1413, Evâsıt-ı N 1249 (21-31 Ocak 1834).

⁴⁶¹ BOA, HAT, 22450.

Mehmed Şakir Efendi ikinci defa Trablus'a gönderildi. 18 Eylül 1834'te⁴⁶² Trablus'a gelen Mehmed Şakir Efendi, yeniden sulh teklifi götürdüyse de Münşiye'deki isyancılar bu teklifi reddettiler. Mehmed Şakir Efendi, sonunda Ali Paşa'nın babasının yerine meşru bir şekilde eyalet idaresinin başına geçtiğini ve resmen Beylerbeyi olduğunu bildiren Padişah fermanını halka ilan ettirdi. Bu merasim 27 Eylül 1834'te yapıldı.⁴⁶³

Ali Paşa'ya verilen Evahir-i Ra 1250 (27 Temmuz- 6 Ağustos 1834) tarihli fermanında babası Yusuf Paşa'nın yaşlılığı sebebiyle vilayet işlerini yürütemez hâle gelmesi üzerine kendisine Trablusgarp Beylerbeyliği tevcih edildiği; Padişah'a sadakati gözönüne alınarak yine kendisine murassa bir kılıç ve değerli bir hırvânî hediye edildiği belirtilmişti. Bundan sonra Ali Paşa'dan adalet yolunda yürümesi ve eyaletin muhafazası ile ahalinin huzur ve refahı için elinden gelen gayreti göstermesi istenmişti.⁴⁶⁴

Trablusgarp Beylerbeyliğine atanan Karamanlı Ali Paşa, hemen Payitaht'a bir teşekkür mektubu yazdı. Mektubunda vilayetteki ihtilalin söndürülmesi için İngilizlerin müdahalesinin önlenmesi gerektiği üzerine duruyordu.⁴⁶⁵ Mehmed Şakir Efendi de Ali Bey'in beylerbeyliğinin ilanından sonra Münşiye, Canzur ve Tâcûrâ'daki muhaliflere Ali Paşa'ya itaat etmeleri gerektiği yönünde mektuplar gönderdi. Muhalifler, bu mektuplara cevap olarak aşağıdaki mektubu Şakir Efendi'ye gönderdiler:⁴⁶⁶

“Reisülküttab Sîdî Mehmed Şakir Efendi, Cumadessaniye'nin ikinci günü tarihli cevabınız bize ulaştı, okuduk anladık. Bizim Sultan Mahmud'a itaatimiz tamdır. Allah Teala onun şanını yüceltsin. Sizin de bildiğiniz gibi memleket ahali Karamanlı Yusuf Paşa'nın son dönemlerinden beri zorbalık ve fesad içindedir. Bu halk için de diğer devlet tebaaları için de böyledir. O vakitler memleket işleri had safhada ihmale uğrayınca bizler artık hayattan ziyade ölümü tercih eder hale gelmiştik. Neredeyse yok olup gidecektik. Sonunda başka bir yol bulamadık; mecburen bu durumu Sultanımıza haber verdik. Sultanımızın vilayetinin yok olup gitmesini istemedik. Bunun üzerine geçen sene siz geldiniz. İşin vahametini ve düştüğümüz durumu gördünüz. Yaptığımız görüşmelerde vilayetinin ayan ve eşrafından sıkıntılarımızı dinlediniz. Zannettik siz Devlet-i Aliyye'ye

⁴⁶² Feraud, **a.g.e.**, s.432; Ahmed Bey en-Nâib de Şakir Efendi'nin 1250 senesi Cemaziyelevvel ortasında (14-24 Eylül 1834) Trablus'a geldiğini kaydetmiştir ki Feraud'un Fransız konsolosluğu raporlarına dayanarak verdiği kesin tarih de bununla örtüşmektedir. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.342.

⁴⁶³ Feraud, **a.g.e.**, s.432.

⁴⁶⁴ Feraud, **a.g.e.**, s. 432-433.

⁴⁶⁵ BOA, **HAT**, 22487-H, 5.B.1250 (7 Kasım 1834); Belgenin geç tarihli olması, Şakir Efendi'nin Trablus'tan İstanbul'a dönerken bu evrakları götüreceği düşünülerek geç yazılmış olmasındandır.

⁴⁶⁶ BOA, **HAT**, 22457-B, 8.C.1250 (12 Ekim 1834). Bu mektup Arapça'dır.

vâsıl olduğunuzda bunları delilleriyle, ayrıntılarıyla anlatacak ve bizim için sevindirici bir haber getireceksiniz. Fakat vali nasbolunan Ali'ye itaat etmemiz gerektiğine dair fermanla çıkageldiniz. Bizi sukût-ı hayale uğrattınız. 3 yıldır babasıyla bu durumu kötüleştiren; malların zayi olmasına, insanların ölmesine sebep olan bu zattır. Biz bu adamın valiliğine rıza göstermiyoruz. Çünkü biz ona karşı memleketimiz için ayaklandık. Yoksa biz Devlet-i Aliyye'nin hilafına hareket etmeyiz; devletimize isyan etmeyiz. Devletimize yalvarıyoruz, bizim istediğimiz şeriattır. Ali, bizim söylemediğimiz şeyleri sizlere ileterek devletle aramızda fesad çıkarıyor. Bunun için aleyhimizdeki sözlerine itibar etmeyiniz. Biz onu valimiz olarak kabul etmiyoruz. 8 Cumadessani sene 1250'de yazıldı. (12 Ekim 1834).

Münşiye ve Sahil Kadısı Sîdî el-Hac Mustafa bin Saîdî el-Hac Ahmed bin el-Ağa, Ahmed bin el-Hac Abdurrahman el-Filâlî (el-Kılâlî), Miftah b. Receb el-Kabadi (?), Mehmed b. Mehmed b. Ahmed b. Savan, İbrahim b. Mehmed, Mehmed b. Galbun, Mustafa b. El-Hac Ahmed b. El-Ağa, Ubeyd b. Miftah b. Hüneydi(?) vd.”

Muhalifler diğer taraftan da Tunus Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya mektup göndererek ondan kendileri ile Devlet arasında aracı olmasını talep ettiler. Yazdıkları mektupta muhalifler, isyan etmelerinin sebebi olarak Yusuf Paşa'nın vilayet idaresini tamamen bozmasını göstermişlerdi. Onlara göre, Yusuf Paşa vilayeti oğulları ve akrabaları arasında pay etmiş ve bunlar da vazife yaptıkları yerlerde ahaliye zulmetmişlerdi. Ali Bey'e itaat etmemelerinin sebebi olarak ise daha önceki Tavurga ve Gıryan kâidliklerinde yaptığı zulümleri delil gösteren muhalifler, bu yüzden itimat ettikleri Yusuf Paşa'nın torunu Karamanlı Mehmed ve oğlu Ali'nin etrafına toplandıklarını ve Mehmed Bey'e biat ettiklerini belirtmişlerdi. Yine muhaliflerin beyanına göre, Kale'deki Vali Ali Bey kendileri hakkında devamlı yalan beyanlarda bulunarak herkesi ve özellikle devleti kendileri aleyhine döndürmüş ve valiliğinden bütün halk razı imiş gibi mektuplar yazarak devletten “Beylerbeyilik” istemiştir. Payitaht da vilayet ahalisinin çoğunun Ali'yi desteklediğini sanarak Mehmed Şakir Efendi'yi Trablus'a göndermiştir. Şakir Efendi, biri Sadrazam'dan diğeri Kaptan-ı Derya'dan iki emirle gelmiş ve muhalifleri Ali'ye itaat etmeye davet etmiştir. Muhalifler ise Karamanlı Mehmed ve oğlunun kendi garazları için bu yola girmediğini; asi sayılmamaları gerektiğini belirterek “biz Sultanımıza ve devletimize tabiyiz; fakat Ali'den razı değiliz; bize zulmeden bu adamı valimiz olarak kabul etmiyoruz” demişlerdi. Muhalifler ayrıca Tunus Valisi'ne, Tunus tüccarına zulmettiklerine dair Ali Bey'in söylediklerine itibar edilmemesini; bunların iftiradan başka bir şey olmadığı belirtmiş ve komşuluk hakkı olarak kendisinden yardım istemişlerdi. Son olarak da Münşiye, Sahil, Tâcûrâ, Canzur ve onlara katılan ahaliiden Tunus Valisine selam göndermişlerdi. 16.C.1250 (20 Ekim 1834) tarihli bu mektubu

Kadı Mustafa b. El-Hac Ahmed b. El-Ağa, Mehmed b. Mehmed b. Ahmed b. Savan, Ahmed b. El-Hac Abdurrahman el-Kılâli vd. imzalamıştı.⁴⁶⁷

Tunus Valisi Hüseyin Paşa, Trablus isyancılarının gönderdiği iki mektubu Arapça'dan Türkçe'ye tercüme ettirdikten sonra Tunuslu âlimlere tasdik ettirmiş; ardından İstanbul'a Serasker Hüsrev Paşa'ya göndermiştir. Hüsrev Paşa'ya yazdığı mektupta da Hüseyin Paşa, isyancıları "fukara kulları" diye niteleyip kendilerine merhamet gösterilmesini istemiştir.⁴⁶⁸

Mehmed Şakir Efendi, Trablus'ta ikameti sürecinde isyancıların yola gelmesi ve Ali Paşa'ya itaat etmeleri hususunda elinden geleni yapmışsa da bir netice alamamıştı. Kaptan-ı Derya'ya ve Payitaht'a yazdığı mektuplarda başarılı olamamasının baş müsebbibi olarak İngiliz Konsolosu Warrington'u gösteren Şakir Efendi, bu adamın vilayetten uzaklaştırılması gerektiğini belirtmişti. Şakir Efendi'nin yazdıklarına göre Warrington, şehre gelip konsolosluğunda oturmasını isteyen Şakir Efendi'yi 40 gün oyalamış; ardından şehre gelmiş; ancak isyancılarla irtibatını koparmamıştır. Yine isyancılara karşı karadan ve denizden abluka uygulanmasına karar verildiğinde itiraz etmiş; ancak diğer devlet konsoloslarının muvafakati dolayısıyla mecburen ablukaya rıza göstermişse de arasına ablukayı delmekten de uzak kalamamıştır. Diğer taraftan da bu konsolos, isyancılara yol gösterip bunların diğer devletlere devamlı şikâyet mektupları göndermelerine sebep olmaktadır. Şakir Efendi, bu gibi nahoş hareketleri ve Mısır'la irtibatlı olan isyancılara desteği sebebiyle isyanın sönmeyeceği ve Trablusgarp'ta bir türlü istenen huzur ve sükûn ortamının sağlanamayacağından, bu adamın azledilmesini gerekli görmüştü. Ona göre, İngilizlerin niyeti vilayette isyan ve kargaşanın uzayıp gitmesi ve bu yolla vilayette bedevilerin tahakkümünün yerleşmesidir. Fakat bundan asıl gayeleri zaten vilayete çok yakın olan Malta'daki varlıkları ve güçlü donanmaları vasıtasıyla bir süre sonra vilayeti işgal etmektir.⁴⁶⁹ Şakir Efendi, abluka hususunda da bazı şeyler yazmıştı. Buna göre, denizden abluka uygulamak için vilayetin birkaç gemisi kullanılmaktaysa da karadan abluka için yeterli asker bulunmamaktadır. Şakir Efendi'nin geldiği gemideki az sayıdaki Osmanlı askeri abluka uygulamaya

⁴⁶⁷ BOA, HAT, 22457-C, 16.C.1250 (20 Ekim 1834).

⁴⁶⁸ BOA, HAT, 22457-A, 1-2.

⁴⁶⁹ BOA, HAT, 22487-B, 9.B.1250 (11 Kasım 1834).

yetmeyeceğinden Ali Paşa, bedevilerden asker toplanmasını teklif etmiştir. Bunun için Şakir Efendi, bedevilere Arapça mektuplar yazarak onları İslam Halifesi Padişah II. Mahmud'un atadığı Ali Paşa'ya yardıma koşmaya davet etmiştir. Fakat Şakir Efendi, bedevilerin yardıma geleceğinden şüphelidir. Zira bunlar isyan ve kargaşa sırasında vergi toplanmamasından memnun oldukları için isyanın söndürülmesinde pek gayret göstereceğe benzememektedirler.⁴⁷⁰

Ali Paşa da muhaliflerinin isyanı sürdürmekte ısrar etmeleri ve kendisine itaatten kaçınmaları sebebiyle Kaptan-ı Derya'ya yazdığı mektupta Şakir Efendi gibi baş sorumlu olarak İngiliz Konsolosu Warrington'u göstermiş ve konsolosun bu tavrının devletinin emirlerinden mi, yoksa kendi hıyanetinden mi kaynaklandığını anlamaya çalışmıştır. Payitaht'a gönderdiği Arapça mektupta ise vilayetin nasıl bu duruma düştüğünü uzun uzun anlatan Ali Paşa, Warrington ve Beytülmal Mehmed Çelebi'nin isyancılara erzak ve mühimmat getirdiğini ve asilerin lideri olan Mehmed Bey'in ise Mısır Valisi Mehmed Ali ile irtibatı bulunduğunu belirtmiş; Mehmed Ali Paşa'nın Trablusgarp ve Tunus'u ele geçirmek için fırsat kolladığı hususunda da Payitaht'ı uyarmıştır.⁴⁷¹ Kaptan-ı Derya'ya gönderdiği diğer bir mektubunda ise Ali Paşa, isyancılara karşı kendisine yardım edilmesi gerektiğini belirterek Payitaht'tan asker, silah ve mühimmat gönderilmesini istemiştir. Tahir Paşa meseleyi Payitaht'a iletmiş; yapılan müzakereler sonucu Trablusgarp'taki mühimmat noksanlığıyla beraber isyanın hala devam etmesi ve Ali Paşa'nın devlete sadakati gözönüne alınarak yardım talebinin geri çevrilmemesi uygun görülmüştür. Buna göre, Trablus'a Gelibolu Baruthanesi'nden 150 kantar siyah barut gönderilmesine ve asker hususunda da Garp Ocakları'nın eskiden beri uyguladıkları usule uygun olarak İzmir ve diğer Osmanlı beldelerinden kendi rızalarıyla olmak şartıyla Trablus için asker tahririne müsaade edilmesine karar verilmiştir. Padişah tarafından da bu karar münasip görülmüştür.⁴⁷²

⁴⁷⁰ BOA, HAT, 22487-A, 1-2, 1.B.1250 (3 Kasım 1834).

⁴⁷¹ BOA, HAT, 22487-İ, 1-2, 7.B.1250 (9 Kasım 1834); BOA, HAT, 34986-F, 1-2-3.

⁴⁷² BOA, HAT, 56719, t.y.

Ali Paşa Avrupa'daki Osmanlı sefirleriyle de yazışlıyordu. Paris'e gönderdiği mektupta Osmanlı Sefiri Reşid Bey'den⁴⁷³ Fransa hükümetinin Trablus'taki konsoloslarına gerekli uyarıları yapmaları ve kendisini tanımasını hususunda yardım istemişti. Reşid Bey de Fransa'da ikinci defa Umur-ı Ecnebiye Nazırı (Dışişleri Bakanı) olan Dük de Broglie ile yakında görüşeceğini ve isteklerini ona iletacağını Ali Paşa'ya bildirmişti.⁴⁷⁴ Londra'da bulunan Osmanlı Sefiri Namık Paşa ile de mektuplaşan Ali Paşa, genelde Konsolos Warrington'dan şikâyet edip azli ve yerine başka birinin gönderilmesi için Namık Paşa'dan yardım istiyordu.⁴⁷⁵ Namık Paşa'nın tavassutuyla İngiltere Kralı IV. William, 1834 yılı sonlarında Ali Paşa'nın beylerbeyiliğini tebrik etmek için bir mektup gönderdi. Arapça olan bu mektupta Kral, "memleketiniz uzun bir süre kargaşa içerisindeyken siz baba ve dedelerinizin makamına oturup vali oldunuz; sizi tebrik ediyor, dostluğumuz ve muhabbetimizin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da devamını diliyorum" diyerek Ali Paşa'yı tebrik etmiş ve Ali Paşa'nın İngilizlere karşı olan şüphelerini azaltmıştı. Hemen Kral'a bir teşekkür mektubu yazan Ali Paşa, mektubunda Trablus'taki konsoloslarını krallarına şikâyet etmiş; acilen değiştirilmesini istemişti.⁴⁷⁶

Trablus'taki İngiltere konsolosunun azl edilip yerine başkasının atanması hususunda hem Paris'teki hem de Londra'daki Osmanlı sefirleri büyük çaba sarfediyordu. Namık Paşa, daha Ali Bey'e Paşalık verilmeden önce Londra'da bu husus için İngiliz Sömürge Bakanı'yla görüşmüştü. Sömürge Bakanı, Osmanlı Devleti'nin şikâyetlerini önemsemeyip konsolosun yerinde kalmasında ısrarcı olmuştu. Ona göre asi Mehmed Bey yakında Trablus'a vali olacaktı. Namık Paşa şimdi ise durumun artık değiştiğini Trablusgarp Beylerbeyiliği verilen Ali Paşa'nın İngiltere Kralı tarafından tebrik edildiği ve bu tebriğe karşı Ali Paşa'nın da bir teşekkür mektubu yazdığını ve bu mektubunda yine İngiltere konsolosundan şikâyetçi olup azlini istediğini belirtmiştir. Bu tebrik ve teşekkür mektuplarının bir

⁴⁷³ (Mustafa Reşid Paşa, ilk defa orta elçi olarak Temmuz 1834'te Fransa'ya gitti. 1835'te İstanbul'a çağırıldı; birkaç ay sonra Büyükelçi olarak tekrar Paris'e gönderildi. 13 Eylül 1836'da Londra Büyükelçisi Nuri Bey, Paris sefaretine atanınca Paris'ten ayrıldı.)

⁴⁷⁴ BOA, HAT, 34101, t.y.

⁴⁷⁵ BOA, HAT, 34986-E, t.y.

⁴⁷⁶ BOA, HAT, 36747, 22.N.1250 (22 Ocak 1835).

suretlerini Trablus valisinin kayınbiraderi Hassune Dağayyıs, Namık Paşa'ya sunmuş o da bunları İstanbul'a göndermişti. Namık Paşa bu yazışmaları gönderirken Garp Ocakları hakkında bir değerlendirme de yaptı. Ona göre, Trablus valilerinin Avrupa devletleriyle müstakil bir hükümet gibi bu şekilde kendi başına resmi yazışmalarda bulunması, bunların Devlet-i Aliyye'ye bağlılıklarını zayıflatmakta ve bu da devletin hukukuna zarar vermektedir. Ancak yine de buralardaki valiler Devlet-i Aliyye'nin bendeleridir, öyle kabul etmek ve ona göre gerekeni yapmak lazımdır. Namık Paşa ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi karşısında Rusya'yla yaptığı antlaşmanın fesh edilmesi için Payitaht'taki İngiliz ve Fransız sefirlerinin çabalarının Londra'daki akislerini de bildirmişti. Londra'daki Rus elçisi İngiliz devlet adamlarıyla görüşüp sefirlerin bu gibi nahoş hareketlerden kaçınmaları gerektiğini ihtar etmiş ve İngiltere Dışişleri Bakanı da bu hususta kendi sefirlerine bir ihtar gönderdiklerini söyleyerek Rus sefirini savmıştır.⁴⁷⁷

İngilizler, "konsolos azli" hususunda Londra'da Osmanlı sefirini oyalayıp duruyordu. Namık Paşa, Kraliçe'nin doğum günü dolayısıyla yapılan kutlamalar sırasında Dük Wellington'un akşam yemeği davetine icabet edince yine Warrington'un azli meselesini açtı. Wellington'un yardımcısı, Sömürge Bakanlığı'ndan yakında yazılı cevap verileceğini ancak meselenin Osmanlı tarafının aksettirdiği şekilde olmadığını söyleyince Namık Paşa, İngilizlerin konsoloslarını temize çıkarmaya çalıştıklarını anladı ve durumu Payitaht'a bu şekilde bildirdi. Gönderdiği tahriratında "her şeye rağmen devletler hukukuna göre konsolos azl ettirmek için elimden geleni yapacağım" diyordu.⁴⁷⁸

Bâbîâlî'nin Karamanlı Ali Bey'e Beylerbeyilik tevcihinden sonra Fransa resmen onu tanıdı. Fransız Konsolosu da zaten Ali Paşa'yı resmen tanımak için bir süredir resmi evraklarını bekliyordu. Warrington da görünüşte Ali Paşa'yı tanımıştı. Şehre dönüp konsolosluğuna ülkesinin bayrağını tekrar asmış; ama oğlunu isyancıların arasında bırakmıştı. Böylelikle bir taraftan da gizlice isyancıları Ali Paşa'ya karşı tahrik ediyordu. İsyancıların teslim olmalarını hızlandırmak için

⁴⁷⁷ BOA, **HAT**, 46423, t.y.

⁴⁷⁸ BOA, **HAT**, 37520-A, 4.Za.1250 (4 Mart 1835); Namık Paşa bu azl konusunun peşini bırakmamış ve Osmanlı müdahalesi öncesinde tekrar teşebbüste bulunmuş ve İngiltere Dışişleri Bakanı'ndan bu hususta söz almıştı. Bkz. BOA, **HAT**, 46430-Ç, 5.M.1251 (3 Mayıs 1835).

Münşiye'ye denizden abluka kararı alınınca Malta adasıyla irtibatları koptu. İsyancılar, İngilizlerin desteğine güvenerek iyice şımarmışlardı. Bu süreçte Ali Paşa ise isyancıların tam aksi bir politika takip etmiş; bütün Trablusgarp ahalisine, çöl bedevilerine güvence vermişti. Özellikle de Guma'nın liderliğindeki Mehamid Kabilesi'ni yanına çekmişti. Babasının yasal vârisi olmuş, Bâbiâlî ve yabancı devletler kendisini tanımıştı. Kendisine düşmanlıkla temayüz eden İngiltere ve Amerika devletleri konsolosları bile onun meşru vali olduğunu kabul etmişti. Bundan sonra Ali Paşa eyaletin önemli noktalarına ve şehirlerine otoritesi yaymaya başladı. Kardeşlerini şehirlere kâid olarak atadı. Abdülcélil Seyfünnasr'ın kabilesi dışında önemli kabileleri itaat altına aldı. İsyancıların elinde ise sadece Münşiye, Sahil ve Tâcûrâ kalmıştı. 5-6 bin civarında askerleri olan isyancıların silah kaynakları olan Malta adası ile olan irtibatları da zayıflamıştı. Uzun abluka ve kuşatma boyunca ihtiyaç duydukları silah, mühimmat ve erzak Beytülmal Mehmed Çelebi vasıtasıyla hep buradan temin edilmişti. Şimdi ise işleri zorlaşmıştı. Tek dayanakları İngiliz gemilerinin meşru ablukayı delerek ulaştırdıkları yardımlardı.

Bâbiâlî'nin desteğiyle beraber Ali Paşa'nın gücü artmıştı ama isyan bir türlü sona ermiyordu. Bâbiâlî isyanın bitirilmesi için eyalete Tunus'tan destek kuvvet gönderilmesini emretmiş; fakat Ali Paşa buna razı olmamıştı.⁴⁷⁹ Eyalet dâhilindeki kabilelerden destek almayı daha münasip görüyordu. Payitaht'tan asker gönderilmesini de istemiyordu.⁴⁸⁰ Trablusgarp'ta hala iki hükümet bulunuyordu. Bir tarafta Ali Paşa, diğer tarafta Mehmed Bey. İsyancılar, Mehmed Bey'e "Paşa",⁴⁸¹ kardeşi Ahmed'e de ordu komutanı manasında "Bey" diyordu. Ali Paşa'nın ordu komutanı ise kardeşi İbrahim Bey'di. Ali Paşa'nın başbakanlığı ve dışişleri Dağayyis ailesinin elindeydi. Hassune Dağayyis, Avrupa'da kayınbiraderine destek bulmaya çalışırken kardeşi Muhammed Dağayyis de Ali Paşa'nın başbakanlığını yapıyordu.⁴⁸² Fransız Konsolosu da Ali Paşa'nın müşaviri gibiydi. Diğer tarafta ise Mehmed Bey,

⁴⁷⁹ Ali Paşa, Londra Sefiri Namık Paşa'ya gönderdiği mektupta bu hususa değinmiştir. Bkz. BOA, **HAT**, 34986-E.

⁴⁸⁰ BOA, **HAT**, 22487-D, 1250 (1834-35).

⁴⁸¹ Asilerin lideri Mehmed Bey "Paşa" sıfatıyla sağa sola mektuplar yazıp destek arıyordu. Ömer Ali eserinin sonundaki eklerde Mehmed Bey'in Paşa sıfatıyla Amerikan konsolosuna, diğer devlet konsoloslarına ve bunların Trablus limanında bulunan gemilerinin kaptanlarına hitaben yazdığı iki mektubu vermiştir. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.499-501, Ek-54,55.

⁴⁸² Rossi, **a.g.e.**, s.345.

Beytülmal Mehmed Çelebi'yi dışişlerinde kullanıyor, İngiliz Konsolosu Warrington'a da her hususta danışıyordu.

Şahsiyet olarak bakıldığında Ali Paşa iktisatlı bir şekilde yaşamayı alışkanlık haline getirmiş; meşru karısından başka bir kadınla hiçbir zaman alakası olmayan tab'en ticarete meyyal birisiydi. Daha önce Sudan bölgesiyle ticaret yapmış ve ticari faaliyetlerinde hep başarılı olmuştu. Babasının memleketi kötü idare edişinin neticelerine şahit olmuştu. Bundan sonra memlekete kanun ve kaidelere uygun olarak bir düzen vermek niyetindeydi. Selefinin yani babasının bozduğu ifsad ettiği düzeni tekrar getirecekti. Toprağın ekilmesi, ziraat hususunda planları vardı. Yine silahlı nizami birlikler oluşturmak hususunda da bir planı vardı. Ticarete de tam bir serbestlik tanımak niyetindeydi. Ahaliyi ziraat ve üretim hususunda teşvik ediyordu. Bu güzel düşünceleri sebebiyle ahali nazarında olumlu bir imajı vardı. Öncelikle vilayetin yabancı devletlere olan takriben yarım milyon dolar yani 2.750.000 Fransız fransı kadar olan borçlarını kapayacaktı.⁴⁸³ İsyancılara da teminat vermişti. İtaat ederlerse onları tamamen affedecekti.⁴⁸⁴ İsyancılara verdiği bu teminatlar onun barışçıl yönünün en büyük delilidir. Avrupalıların Trablusla ticaretlerine de çok önem veriyordu. Trablus zenginlerini bu sebeple hiç tazyik etmedi. Ayrıca ister Zaviye seferinde, ister Münşiye hücumlarında olsun eline geçen isyancılara da çok merhametli ve affedici oldu. Öfkesinin kurbanı olmadı, intikam peşine düşmedi. İsyancıların eline düşenler ise en acımasız muameleye maruz kalıyordu. İsyancılar, ahaliden şehre erzak taşımakla itham ettikleri fakir denizcilere bile acımıyor, onları boğazlıyorlardı.

⁴⁸³ Feraud, **a.g.e.**, s.434-435.

⁴⁸⁴ Fransa'nın Trablus Konsolosu Schwebel'in Şeyh Guma'ya gönderdiği 12 Nisan 1833 tarihli mektupta Karamanlı Ali Bey'in (henüz paşa olmamıştır) taahhütleri ve sulh şartları 5 madde halinde sıralanmıştır. Fransız Konsolos, bu süreçte Ali Bey ile isyancılar arasında arabuluculuk yapmaya çalışıyor ve Şeyh Guma'dan Ali Bey'in taahhütlerini isyancıların lideri Mehmed Bey ve onunla beraber hareket eden kabile reislerine iletmesini istiyordu. Ali Bey'in taahhütleri ve sulh şartları ise şunlardır: 1-Yusuf Paşa'ya karşı isyan eden herkes affedilecek. 2-Ali Bey, kardeşinin oğulları Mehmed ve Ahmed Bey'e senelik maaş verecek ve Mısır yahut Tunus'a gitmeleri şartıyla memleket dâhilindeki emlakları için güvence verecek. 3-Ali Bey, daha önceki mükellefiyetlerini yerine getirmek şartıyla Münşiye ve Sahil ahalisinin Yusuf Paşa zamanındaki imtiyazlarını geri verecek. 4-Ali Bey, ayırım gözetmeden şeriata uygun davranarak herkese adaletle muamele edecek. 5-Sahil ve Münşiye ahalisi Ali Bey'in valiliğini kabul edecek ve ona itaat edecek. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.503-505, Ek-56.

Mehmed Bey ise uzun boylu, yakışıklı, dengeli ve güvenilir bir kişiydi. Fakat çevresindeki insanlar çok acımasızdı. Münşiye'deki zulümlerden daha çok çevresindeki şahıslar sorumluydu. İsyanın asıl elebaşları bunlardı. Mehmed Bey sadece isyanın liderliğini kabul etmişti. Bundan önce o ailesiyle mutlu bir hayat yaşıyordu. Kardeşi Ahmed'e gelince, bu sevimsiz kısa boylu adam Mehmed Bey'in tam aksi karakterdeydi. Acımasızlığıyla meşhurdu ve kendisine verilen bütün görevlerde etrafı terörize ediyordu.⁴⁸⁵

Dağayyis ailesi ile Warrington ailesi arasında devamlı bir husumet vardı. Bu iki aile Karamanlı Hanedanı üzerinde nüfuz tesis etmek için uğraşıyordu. Warrington Ali Paşa'yla sıhriyet bağı bulunan bu ailenin nüfuzunu zedelemek ve Hassune Dağayyis'in itibarını düşürmek için daha önce Yusuf Paşa'nın zaafi sebebiyle veziri ve akrabası iken bu adamın sürgüne gönderilmesini sağlamıştı. Londra'ya giden Hassune orada kendini temize çıkarınca Warrington aleyhine çalışmaya başlamıştı.

3.3. Payitaht'ta Trablusgarp'a Müdahale Planları

Ağustos 1834'te Karamanlı Ali Bey'e Trablusgarp Beylerbeyiliği verildikten sonra Münşiye ve Sahil bölgesinde toplanan isyancılar, Aralık 1834'te İngilizler vasıtasıyla Payitaht'a toplu dilekçe sunarak Yusuf Paşa ve ailesinin zulümlerinden şikâyet edip azillerini talep etmişlerdi. Payitaht'ta ise bu süreçte Beylerbeyilik verilen Ali Paşa'ya memleket ahalisinin topluca itaatini sağlamak için Arapça fermanlar hazırlanmış ve Trablus'a gönderilmek üzere Kaptan-ı Derya'ya teslim edilmişti. Tahir Paşa, Tersane'den temin edilen bir guletle bu evrakı Trablus'a gönderecekken isyancıların bahsedilen dilekçesi ve mektubu Payitaht'a ulaştı. Böyle olunca fermanların gönderilmesi ertelendi ve yeni gelen Arapça dilekçelerin tercüme ettirilip değerlendirilmesi için bir meclis toplanmasına hükmedildi. Konunun müzakere edileceği meclise Serasker Hüsrev Paşa, Damad Halil Rifat Paşa ve Kaptan-ı Derya Tahir Paşa da davet edildi.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.435.

⁴⁸⁶ BOA, **HAT**, 49043 (yeniden müzakere kararı), 49043-A (İsyancıların 17 Aralık 1834 tarihli mahzarı/toplu dilekçe), 49043-B (İsyancıların Yusuf Paşa ve ailesinden şikâyet edip azillerini talep ettiği 17 Aralık 1834 tarihli Sadrazam Rauf Paşa'ya gönderdikleri mektup).

Bu sırada Hasune Dağayyis'in Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'la alakalı 8 sayfalık lâyihası da Payitaht'a ulaşmıştı. Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilen lâyihasında Hassune Efendi, Garp Ocaklarının, işgal edilen Cezayir şehri sahil şeridi hariç, nüfusunun 15 milyona ulaştığını belirterek buralarda yapılacak düzenlemelerle devletin elinin güçleneceğini belirtiyordu. Öncelikli olarak bu vilayetlere adaletli ve işbilen valiler atanırsa ahalinin devlete bağlılığının artacağını ve bu vesileyle buralardan temin edilecek askerle Osmanlı ordusunun düşmanlarına galebe edeceğini belirten Hassune Efendi, böylelikle devletin hem Cezayir'i tekrar geri alacağını hem de Mısır Valisi olan Mehmed Ali Paşa'dan kurtulacağını iddia ediyordu. Ayrıca güçlü bir donanmaya ve yüklü bir servete malik olan Tunus Ocağı'nın da itaat altına alınmasıyla devletin bu güç ve servetten istifade edeceğini; İstanbul'dan gemi ve hazineden para çıkarmaya ihtiyaç kalmayacağını savunuyordu. Sükûnet sağlandıktan sonra ise ziraat ve ticarete önem verilerek bölgenin kalkınacağını belirten Hassune Efendi, Avrupa'da bu politikaya sivilizasyon dendiği vurguluyordu. Ona göre, raporunda bahsettiği plan hayata geçirilebilirse Garp Ocakları, Osmanlı Devleti'nin gücüne güç katacak bir hâle gelecekti. Aksi hâlde Fransızlar Cezayir'den doğuya doğru; Mehmed Ali Paşa da Mısır'dan batıya doğru ilerleyerek bütün Kuzey Afrika'yı kontrol altına alacaktı. Tunus Valisi zaten Fransızlardan son derece korkmaktadır ve Osmanlı Devleti tahtını elinden alır diye de endişe etmektedir. Payitaht, düzgün bir siyaset takip edip Tunus Valisi'ni yanına çekmezse ve Trablusgarp'taki ihtilali söndürüp buraya bir çeki düzen vermezse yakında Mehmed Ali, Trablus'u tamamen istila ettiği gibi Tunus'a da sarkacak; Fransız korkusuyla Tunus Valisi hiç karşı koymadan vilayeti Mehmed Ali'ye teslim edecektir. Zaten Mehmed Ali, Fransızlara karşı Müslümanların hamisi gibi davranarak ahalinin gönlünü kendisine ısındırmaya çalışmaktadır. Hassune Efendi'ye göre eğer devlet, bir an önce gerekli tedbirleri almazsa yakında bu asi, emellerini gerçekleştirmek için harekete geçecektir. Fransızlar da hazırda beklemektedir. Şu anda önlerindeki en büyük engel Kostantin Beyi Kuloğlu Ahmed Bey'dir (1826-1837).⁴⁸⁷ Fakat Ahmed Bey'in de gücü sınırlıdır. Diğer Berberi ve Arap ahalinin Ahmed Bey'e destek

⁴⁸⁷ Bu sırada Cezayir'in batısında da Emir Abdülkadir, Fransızlara karşı bir direniş merkezi örgütlemişti. Emir Abdülkadir'in hâkim olduğu bölge Oran, Mustaganem, Muasker (Maskara), Tilimsan şehirleri ve çevresi idi. Abdülkadir burada bir nevi Arap emirliği kurmuştu.

vermesi için Padişah'ın ona ferman gönderip kendisini taltif etmesi gereklidir. Böylelikle ne yapacağını bilemeyip sağa sola dağılan Türk, Arap ve Berberilerden oluşan Müslüman ahali İslam halifesinin desteklediği Ahmed Bey'in etrafına toplanırsa Fransızlara karşı üstünlük sağlanabilir. Fransızlar Cezayir'den tard edilince toplanan bu asker, Tunus ve Trablus'a sevkolunabilir ve devletin ihtiyacı olan her yerde istihdam edilebilir. Böylelikle devlet, merkezden asker göndermek masrafından da kurtulmuş olur. Hassune Efendi'ye göre, "Zuvâve" tabir edilen Berberi askerleri, Çerkesler gibi iyi savaşçı olduklarından bunların da özellikle Cezayir'de Osmanlı Devleti tarafından istihdam edilmesinde çok menfaat vardır. Mehmed Ali'ye mukabele etmek için ise Berka bölgesinde bulunan kabilelerden asker yazmak lazımdır. Bunlar devlete ısındırılırsa Mehmed Ali'nin önünde büyük bir set oluştururlar. Diğer taraftan Hassune Efendi'ye göre Trablus'ta 3 seneden beri isyan devam etmekteyse de Ali Paşa babası gibi müsrif bir adam olmadığından ve etrafındaki adamları kendisi gibi devlete sadık ve sebatkâr olduklarından devletin desteği ve ahalinin yardımıyla ihtilal bastırılabilir. Yoksa asi Mehmed Bey vilayeti ele geçirecek olursa Mehmed Ali'nin adamı olduğu için Mısır nüfuzu Trablus'ta da cari olur.⁴⁸⁸

Bâbiâli'de Ocak 1835'te yapılan müzakerede, Mehmed Şakir Efendi'nin raporları ile Hassune Efendi'nin layihası gibi diğer belge ve bilgiler masaya kondu. Buna göre, Ali Paşa'nın beylerbeyi atanması ihtilali söndürememiştir. İhtilali söndürmek için Tunus Valisi'nin yardım etmesi istenmişse de bu hususta henüz bir gelişme yoktur. Ali Paşa buna taraftar değildir. Şâkir Efendi ise bu mesele için Tunus'a gitmiştir. Diğer taraftan İngiliz Konsolosu Warrington'un vazifesi haricinde yaptığı işler ve bozgunculuğu sebebiyle azli gereklidir. Bunun için Namık Paşa, İngiltere'de gerekli görüşmeleri yapmış ve İngiliz bakanlardan Trablus civarında olan amirallerine gerekli yazıları yazdırmıştır. Ali Paşa'ya yardım hususunda da Tunus Valisi'ne bir mektup yazmıştır. İstanbul'da da İngiliz elçisine, konsolosları hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve azli için gerekenler yapılmıştır. Artık ihtilalin bitirilmesi beklenirken Trablus'tan yeni bir mahzar gelmiştir. Buna göre Trablus ahalisi Ali Paşa ve pederi Yusuf Paşa'dan hoşnut değildir ve Ali Paşa'nın azlini

⁴⁸⁸ BOA, HAT, 37520-B, 1250 (1834-1835).

istemektedirler. Şehir dışında bulunan asi Mehmed Bey ise Mısır tarafıdır. Osmanlı devlet adamlarına göre, neticede bu ikisi de Devlet-i Aliyye'nin işine yarayacak ve Trablus'un idaresini kanun ve nizam çerçevesinde yoluna koyacak adamlar değildir. Bu gidişle vilayetten ecnebilerin eli kesilmeyecektir. Öyleyse daha önce Sisam'da uygulandığı şekliyle Trablusgarp'a da Tersane-i Amire'den yeteri kadar gemi ve bir beylerbeyi gönderilmelidir. Fransızlara olan borçlar ise vilayetin idaresi düzene koyulunca elde edilen hasılatтан ödenebilir. Fakat Fransızlar, alacakları bahane edip müdahale etmeye kalkabileceklerinden merkezden ödeme yapıp sonra vilayetten tahsil edilmesi de mümkündür. Diğer taraftan böyle merkezden beylerbeyi gönderilirse daha önceki tecrübelerle nazaran kabul edilmeme durumu da oluşabilir. Böyle bir durumda güç kullanmak gerekecektir. Ancak Trablusgarp, Sisam gibi yakın bir belde değildir. Bu açıdan zorluk çekilebilir. Diğer taraftan böyle bir iş için 10-12 bin asker gerekecektir. Bu kadar askerin gönderilmesi ise huzursuzluk çıkarabilir; yabancı devletlerin müdahalesine meydan verebilir. Netice olarak buraya sınırlı sayıda bir alay asker gönderilmesi ve gidecek kumandanın da abluka usulünü uygulamak, vilayetteki ihtilali bastırmak ve tarafları barıştırmak için geldiğini söylemek daha münasiptir. Bu açıdan asıl maksat gizli tutulmalıdır. Bu iş için Tersane Kaptanlarından Kapudane-i Hümayun Hasan Bey uygundur. Fakat bahar mevsimi gelinceye kadar boş durmamalı; gidecek gemiler ve asker için gerekli hazırlıklar yapılmalıdır. Bu arada Ali Paşa'nın ihtilali söndürmesi için de gayret gösterilmelidir. Payitaht'tan gönderilecek fermanlar ve taltifatlarla ihtilal bastırılmazsa mevsimi geldiğinde müdahale etmek üzere gerekli planlamalar yapılmalıdır. Devlet erkânına göre, yukarıda zikredilen bu usul en ihtiyatlı yoldur. Ancak Payitaht'ta da yapılması gerekenler vardır. Buna göre, öncelikle İngiliz sefiriyle görüşülüp Trablus'taki konsoloslarının azli için tekrar çalışılmalıdır. Diğer taraftan İstanbul'daki yabancı devlet sefirlerinden konsoloslarına hitaben yazılmış; gerekli uyarıları yapan ve Beylerbeyi nasb olunan Ali Paşa'yı tanımalarını isteyen yazılar alınıp Tunus'ta bulunan Şakir Efendi'ye gönderilmelidir. Yine isyancılara muavenet eden Tunus Valisi'ne de gerekli uyarılar yapılmalı ve Payitaht'ın atadığı Ali Paşa'ya yardım etmesi ihtar edilmelidir. Payitaht'a mahzar gönderen ahaliye de Arapça bir ferman gönderilmelidir. Fermanın içeriğinde daha önce zulüm görmüşlerse de bunun yeni atanan Ali Paşa'ya değil babasına raci olduğu

hatırlatılmalı ve bundan böyle Ali Paşa'nın ahaliyi koruyup kollayacağı; daha önce isyancılar tarafından işlenmiş suçlar Padişah Hazretleri tarafından affedildiği için Ali Paşa'nın da kendilerini affedeceği bildirilmelidir. Bundan sonra ulü'l-emre itaat etmeleri ve isyana son vermeleri gerektiği şeklinde nasihat yollu ikaz edilmelidirler. Ayrıca Trablus ahali arasında itibarı olan ve işe yaraması muhtemel meşayih verilme üzere isim kısmı boş bırakılan fermanlar yazılıp Mehmed Şakir Efendi'ye gönderilmelidir ki gerektiğinde bu fermanları uygun gördüğü meşayih vererek onların desteğini sağlayabilsin. Devlet erkânının yaptığı plana göre, Mehmed Şakir Efendi, Tunus'tan gerekli yardımı temin ettikten sonra Trablus'a dönüp kendisine gönderilecek olan bu belgeleri gerekli makamlara ulaştırmalı ve ardından durumun ne merkezde olduğunu gördükten sonra Payitaht'a bildirmelidir. Namık Paşa'ya da bir mektup yazılarak kendisinden İngiltere'de Trablustaki konsoloslarının azli için tekrar teşebbüste bulunması istenmeli ve eğer İngilizlerin arzusu vatandaşlarının borçlarının ödenmesi ise bunun ancak ihtilal söndürülüp düzen sağlandıktan sonra mümkün olabileceği hatırlatılıp isyancıları tahrikten vazgeçmeleri sağlanmaya çalışılmalıdır.⁴⁸⁹ Gerekirse Paris'teki Amedçi Bey'e de durum bildirilmeli ve bahar mevsimi gelinceye kadar süreç nasıl gelişirse ona göre hareket edilmelidir. Sonuç olarak meseleyi müzakere eden devlet adamları, gemilerle Trablus'a asker ve bir komutan gönderilmesine karar vermişler ve bu kararlarını Sultan Mahmud'un onayına sunmuşlardı. Sultan Mahmud da meselenin müzakere ediliş şekli ile verilen kararı beğenmiş ve ne gerekiyorsa yapılmasını emretmişti.⁴⁹⁰

Bundan sonra İstanbul'dan Trablus'a gidecek gemilerin hazırlıkları başladı. Bunu haber alan İngilizler, hemen Malta'dan bir filoyu İstanbul'a gönderdiler. İngilizler o kadar acele hareket etmişlerdi ki gemilerine yeterli erzakı bile alamamışlardı. İzmir'e geldiklerinde askerlerine verecekleri et için öküz almaya çalıştılar. Payitaht, İngilizlerin bu ani gelişinin hazırlanan gemilerle alakalı olduğunu anladı. İngilizler hazırlanan gemilerin nereye ve ne maksatla gideceğini bilmek istiyordu ve eskiden beri donanma-yı hümayun ne tarafa yönelse İngilizlerin bir iki

⁴⁸⁹ Namık Paşa'ya kendisine gönderilen emirlere göre gerekli girişimlerde bulunmuş ve neticelerini şifreli bir mektupla Payitaht'a arzemiştir. Fakat Warrington'un azlini yine sağlayamamıştır. Bkz. BOA, **HAT**, 46769, 4.Za.1250 (4 Mart 1835).

⁴⁹⁰ BOA, **HAT**, 22542.

gemisi de onlarla beraber gitmeyi adet edindiği için yine aynı şekilde hazırlanan bu donanmayla da bir iki gemilerini göndermeleri muhtemeldi. Bâbîâlfî'de hemen bir meclis toplandı. Hem İngilizlere hem de aynı merakla Bâbîâlfî'yi soru yağmuruna tutacak diğer devletlere ne cevap verileceği ve Trablusgarp'a müdahale planları müzakere edildi. İlk bahis, yapılan hazırlığın neresi için ve ne maksatla olduğu sorularına verilecek cevaptı. İngiltere ve Fransa gibi devletlerin şüphelerini gidermek için asıl maksat gizlenip hazırlanan donanmanın Trablusgarp'ta asayişini sağlamak üzere gönderileceğinin bildirilmesine karar verildi. Zira Trablusgarp Beylerbeyi olarak Ali Paşa'nın atanmasına rağmen kale dışındaki isyancılar itaate yanaşmamışlardı. Bunların bir an önce itaat altına alınması ve eyaletin nizamının sağlanması gerekmektedir. Devlet erkânına göre, İngilizler böyle bir izahat yapılırsa gemilerin Trablus'a gidişine engel olmayacaklardır. Hatta İngilizlere, Osmanlı gemilerinin Trablus'a gitmek için yola çıktığında Arnavutluk kıyılarından geçip Korfu veya Malta'ya su ve erzak almak için uğrayabileceği bildirilecek ve böyle bir durumda İngilizler tarafından Osmanlı memurlarına kolaylık gösterilmesi istenecekti. Böylelikle İngiliz sefirinin ağzı aranacak ve tepkisi ölçülecekti. Diğer yabancı devlet temsilcilerine de aynı şekilde izahat verilecek ve asıl maksat gizli tutulacaktı. Meselenin ilk bahsinde bu şekilde bir karara varıldıktan sonra ikinci bahis açıldı: Trablusgarp'a kim, ne sıfatla gönderilecek? Daha önce yapılan müzakerelerde Trablusgarp'a Arabistan ve Hicaz ahvaline vâkıf olan Teke Sancağı Muhassılı Osman Paşa'nın beylerbeyi olarak gönderilmesi düşünülmüş ve Paşa, müzakere için İstanbul'a davet edilmişti. Osman Paşa, İstanbul'a geldiğinde bedevileri tanıdığı için kendisinin Trablusgarp için düşünüldüğünü; ancak kendisinin Trablusgarp ahvali hakkında hiçbir malumatı bulunmadığını; bu açıdan oraya kendisinin gitmesinin herhangi birinin gitmesinden hiçbir farkı olmayacağını beyan ettikten sonra Antalya'da bulunmasının daha uygun olacağını bildirmişti. Ona göre asilerin lideri Mehmed Bey, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın adamı olduğu için Mısır meselesi hall yoluna konulmadan Trablusgarp'ta istenen netice alınamayabilirdi. Zira Mehmed Ali, hile ve entrikalarından vaz geçmeyecektir. Diğer taraftan Mehmed Ali, Antalya taraflarına da göz dikmiştir. Antalya ise devletin çok mühim bir iskelesidir ve kaybedilmemesi gerekmektedir. Osman Paşa, Antalya'da Trablusgarp'tan daha fazla işe yarayacağını düşünmekteydi ve devlet erkânı da onun bu düşüncesine hak

vermişti. Neticede Osman Paşa'nın Trablus'a gönderilmesinden vazgeçildi ancak kendisinden bedevilere dair gizlice bir rapor hazırlaması istendi. Bu sefer Trablusgarp'a o vakitler İznik'te bulunan önceki Kayseri Mutasarrıfı Osman Nuri Paşa'nın yahut yerine bir vekil tayin edilerek Akdeniz Boğazı Muhafızı Ferik Mehmed Râif Paşa'nın gönderilmesi düşünüldü. Fakat böyle bir mir-i miran (beylerbeyi) gönderilmesi, diğer devletleri kuşkulandırabilirdi. Zira devletlere sadece ihtilali bastırmak için az sayıda asker ile gemi gönderileceği söylenecekti. "O zaman donanmada beylerbeyi bulunmasının ne gereği var" diyebilirler ve donanma Trablus'a varmadan işi bozabilirlerdi. Donanmanın asıl maksadı, hızlıca kaleye girip Yusuf Paşa ve oğlu Ali Paşa'yı aileleriyle beraber derdest etmek ve kale dışında bulunan Mehmed Bey'i de hile ile yakalayıp etrafına toplanan urbanı dağıtmak olduğundan bunu gerçekleştirdikten sonra beylerbeyilik meselesi zaten kolaydı. Maksat hâsıl olduktan sonra İstanbul'a yazılır ve kim gönderilirse beylerbeyiliğe o geçebilirdi. Bu yüzden ilk etapta mir-i miran gönderilmesine lüzum yoktu. Onun yerine askerle beraber oraya gidecek olan Mirliva Necip Paşa'ya beylerbeyilik için değil ama şan ve itibarının artması için feriklik verilmesi daha uygundu. Necip Paşa, orayı zabt edince kendisi Kale'de kaldığında askerinin başında sefere çıkmak için yahut kendisi askerinin başında sefere çıktığında Kale'de kaymakam olarak bırakmak için yanına dirayetli bir mirliva gerekecekti. Bâbîâlî'de toplanan meclisin aldığı bu kararlar Sultan Mahmud'a sunulduğunda Padişah, meselenin müzakeresini beğenmiş fakat maksat hâsıl olduktan sonra İstanbul'dan mirliva gönderilebileceği belirterek Necip Paşa'nın yanına şimdilik mirliva atanmasının gereksiz olduğunu; yetenekli ve işbilir bir miralayın yeterli olacağını vurgulamıştı.⁴⁹¹

Trablusgarp müdahalesinin ilk müzakeresinden sonra müdahale planının ayrıntılarını netleştirmek için tekrar toplanan rical-i devlet, nihai planı belirledi. Buna göre, Trablusgarp'a gemilerle bir alay asker gidecekti ve askerinin başında Ferik Necip Paşa bulunacaktı. Donanma başbuğu olarak Riyale-i Hümayun Ahmed Bey tayin edilmişti. Necip Paşa'nın maiyyetinde ise Hacı İzzet Efendi ile Mehmed Şâkir Efendi bulunacaktı. Necip Paşa'nın da görüşlerine başvuran müzakere heyeti iki hususta yaptıkları müzakereyi Padişah'a takdim etti. İlk husus, Trablusgarp Beylerbeyi Ali

⁴⁹¹ BOA, HAT, 22484.

Paşa ile diğer memleket eşrafının şüphelenmemesi için Ali Paşa'ya güvence veren bazı tahrirat gönderilmesi idi. Gönderilecek tahriratın içeriğinde, daha önce Ali Paşa'ya beylerbeyilik verilmişse de Trablus Kalesi dışındaki Mehmed Bey ve adamlarının itaati sağlanamadığı ve bunların itaatinin sağlanması için devletin yardımına ihtiyaç duyulduğu Mehmed Şâkir Efendi'nin raporlarından anlaşıldığından Trablusgarp'a sadece isyanı bastırmak ve sükûneti sağlamak üzere yeterli sayıda asker gönderileceği beyan edilecekti. Trablus'a ulaşacak askerlerin ihtilali bastırması hususunda Ali Paşa'dan da gerekli yardımı göstermesi istenecekti. Bu hususta Mehmed Şâkir Efendi de kendisine yardımcı olacak ve bazı kabile şeyhlerinin desteğini sağlamak için onlara Arapça fermanlar takdim edecekti. İkinci husus ise Necip Paşa'ya beylerbeyilik tevcihine gerek olmadığı; sadece kaymakamlık fermanı verilmesinin yeterli olacağı idi. Zira Donanma-i Hümayun Trablus'a varınca asker karaya çıkartılıp Trablus Kalesini kontrol altına aldıktan sonra Yusuf Paşa ve Ali Paşa'yı aileleriyle beraber yakalayıp İstanbul'a gönderecekti. Asilerin lideri Mehmed Bey de kendisine beylerbeyilik verileceği hilesiyle kandırılıp mümkünse kaleye getirilecek; eğer gelirse hemen derdest edilip İstanbul'a gönderilecekti. Bundan sonra eyalete İstanbul'dan uygun birinin beylerbeyi olarak gönderilmesi zaten daha kolaydı. Diğer taraftan plan, hayata geçirilemeyip Ali Paşa'nın beylerbeyilikte ibkası gerekirse durum Payitaht'a bildirilecekti. Bütün bu süreçte yeri geldiğinde kullanılmak üzere Necip Paşa'nın eline farklı farklı fermanlar verilecekti. Yani A planı tutmazsa bu planla ilgili fermanlar kenara konulup B planına uygun olan fermanlar devreye sokulacaktı. Mesela A planı başarılı olup Yusuf Paşa, Ali Paşa ve Mehmed Bey ele geçirilirse ahaliye "Trablusgarp Beylerbeyileri bir müddetten beri sizlere zulmetmektedir. Padişah Efendimizin ise buna rızası yoktur. Bu yüzden asayişini sağlamak ve memleket idaresini yoluna koymak için Padişahımız yakında size bir beylerbeyi gönderecektir" denilecekti. Necip Paşa, durumu tahkik ettiğinde merkezden böyle beylerbeyi gönderilmesi ahaliyi rahatsız edecek ve itiraz etmelerine sebep olacaksa B planı uygulamaya konulacaktı. Eğer münasipse Necip Paşa, Ali Paşa'yı tekrar tahtına oturtmak için Payitaht'tan ibka fermanı gönderilmesini bekleyecekti. Ama bu sırada Ali Paşa'yı gözaltında tutacak ve kalenin kontrolünü kendisi deruhte edecekti. Netice olarak müdahalenin başarısı Trablus'a gidecek askerlerin ve komutanın becerisine kalmıştı. Bir de Trablusgarp müdahalesi için

Necip Paşa'ya daha önce verilen 100.000 kuruştan ayrı olarak ne kadar akçeye ihtiyaç duyuyorsa verilmesi müzakerelerde kararlaştırılmış ve Padişah tarafından da bu karar onaylanmıştı.⁴⁹² Ardından Necip Paşa'ya 50.000 kuruş daha verildi.⁴⁹³

3.4. Trablusgarp'a Osmanlı Müdahalesi (25 Mayıs 1835) ve Eyaletin Doğrudan Merkeze Bağlanması

Mehmed Şakir Efendi, 31 Aralık 1834'te Trablus'tan ayrıldı. Kendisini getiren gemiyle Tunus'a uğradıktan sonra Asitane'ye döndü. Giderken açıktan Trablus Paşasına güzel vaadlerde bulunduğu gibi gizlice isyancılara da bazı vaadlerde bulunmuştu. Bir süre sonra Fransız Konsolosu Schwebel değiştirildi. 17 Ocak 1835'te halefi De Bourboulon Trablus'a geldi. 27 Ocak 1835'te Schwebel Malta Adası'na, oradan da Fransa'ya gitti. Ali Paşa en önemli destekçilerinden birini kaybetmişti.⁴⁹⁴

İsyancıların attığı toplar sebebiyle Trablus'taki yabancı devlet konsolosları sıkıntı çekiyor; hayatlarından endişe ediyorlardı. Bu bombalardan bazıları Fransa ve Sardinya konsololuğuna isabet etmişti. Bu hususta konsoloslar Münşiye'deki Mehmed Bey'e topluca bir müzekkire sundular. Fakat bu bir işe yaramadı. Ardından önceki Fransız Konsolosu Schwebel'in daha önce önerdiği şartlar muvacehesinde İngiltere ve Fransa Konsolosları ortaklaşa isyancıların silah bırakmasını talep ettiler.⁴⁹⁵

Hükümetinden aldığı yeni raporlara göre Warrington, dâhilî isyanın bir Osmanlı işgaline sebep olabileceğini öğrenmişti. Bu yüzden isyanın bitmesi gerekiyordu. Nisan ayının sonuna kadar ne Münşiye'de ne de Trablus'ta zikre değer bir şey olmadı. İsyancılar Bâbîâlî'ye şikâyetlerini bildiren mektuplar yollayıp duruyorlardı. Ali Paşa da Bâbîâlî'nin kendisini desteklediğini belirterek iç bölgelerdeki kabileleri yanına çekmeye çalışıyordu. Bir taraftan da kendi aleyhine

⁴⁹² BOA, HAT, 22538.

⁴⁹³ BOA, HAT, 22441.

⁴⁹⁴ Feraud, a.g.e., s.437.

⁴⁹⁵ Konsoloslar, 14 Mart 1835 tarihli protesto mektuplarında iki tarafa da derhal silah bırakmalarını yoksa Avrupa devletlerinin güç kullanarak müdahalede bulunacaklarını ihtar etmişlerdi. Protesto metnini altında Warrington, De Estafani, Briani ve Rossoni'nin imzaları bulunuyordu. Bkz. Ömer Ali b. İsmail, a.g.e., s.508-509, Ek-58.

çalışan ve Münşiye ablukasında olduğu gibi icraatlarını baltalayan Warrington'dan kurtulmak istiyordu. Savaşı kazanırsa Bâbîâlî, İngiltere'yi konsoloslarını değiştirmek hususunda ikna edecekti. 4 Nisan 1835'te İzmir yoluyla bir Fransız ve ardından bir İngiliz gemisi Trablus'a gelip yakında bir Osmanlı donanmasının vilayete geleceğini haber verdi. İki tarafa da isyanın bitirilmesi gerektiğini yoksa istiklallerini kaybedeceklerini ihtar ettiler. Hatta eyaletin ikiye taksim edilmesini ve bir tarafta Ali Paşa diğer tarafta Mehmed Bey'in valilik etmesini önerdiyseler de bir netice alamadılar.⁴⁹⁶ 1835 Mayıs başlarında Trablus'ta işler değişmeye başladı. İzmir, Hanya, Bingazi, Tunus ve Malta'dan gelen mektupların bazılarında Bâbîâlî'nin isyancılara karşı Ali Paşa'yı desteklemek için bir donanma hazırladığı söyleniyordu. Bazılarında ise bu donanmanın kardeşinin oğlu Mehmed Bey'e destek olarak Paşa'nın aleyhine hazırlandığı iddia ediliyordu. İki taraf da Osmanlı misafirlerini karşılamak için hazırlık yapmaya başladı. Fakat Osmanlı müdahalesinin mahiyetini hiçbirisi bilmiyordu. Hakikat sonra ortaya çıkacaktı.⁴⁹⁷

Payitaht'ta hazırlanan donanma 28 Mart'ta Çanakkale'den Adriyatik'e doğru hareket etti.⁴⁹⁸ 20 Mayıs öğleden sonra Trablus sularında bir savaş gemisi görüldü. Bu Şakir Efendi'yi getiren gemi idi. Hemen kaleden Osmanlı gemisi için selamlama atışı yapıldı. Münşiye'den de aynısı yapıldı ama gemi sadece kaleden atılanlara cevap verdi. Kıyıya yaklaşınca Başvezir Dağayyıs, gemiye gitti. Bu gemi Osmanlı donanmasından Arnavutluk kıyılarında ayrılmış ve 14.000 askerle yardıma gelen donanmayı Ali Paşa'ya bildirmek için Trablus'a gelmekte acele etmişti. Şakir Efendi, donanmanın asker mevcudunu abartarak aslında mukabele etmeyi düşünen olursa şimdiden gözünü korkutmayı amaçlamıştı. Aslında bu kuvvet 7000 askerden oluşuyordu.⁴⁹⁹ Ertesi gün Şakir Efendi, ahalinin tezahüratları arasında gemiden indi. Yanında Hazinedar Bekir Bey vardı. Adet olduğu üzere Şakir Efendi adamlarıyla beraber "Beytü'l-Başavat" denen yabancı misafirlerin ağırlandığı konağa götürüldü. Bundan sonra Ali Paşa'yla görüşmek için Kale'ye gitti. Büyük bir merasimle

⁴⁹⁶ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.97; en-Naib, **a.g.e.**, s.343.

⁴⁹⁷ Feraud, **a.g.e.**, s.437-438.

⁴⁹⁸ BOA, **HAT**, 46759-D, 5.belge (Fransız gazetelerinden).

⁴⁹⁹ BOA, **HAT**, 37510-F; Trablus'a gelen askerlerin sayısını Mikaki, 4000; Feraud, 5000; Bergna ise 6.000 olarak kaydetmiştir. Karş. Feraud, **a.g.e.**, s.438; Bergna, **a.g.e.**, s.335; Feraud, **a.g.e.**, s.438, dp.1'den naklen Mikaki, **a.g.e.**, s.259.

karşılandı. Şakir Efendi, Ali Paşa'ya Trablus'a niçin döndüğünü anlattı ve Payitaht'tan getirdiği resmi evrakları ona takdim etti.⁵⁰⁰ Getirilen evrak Divan'da okunduktan sonra Şakir Efendi, Hazinekarı Bekir Efendi'nin gelecek Osmanlı askerlerinin ikameti için hanları; tahkimat için kale ve burçları dolaşması gerektiğini söyleyerek izin istedi. İzin verildikten sonra Bekir Efendi'yle beraber bir heyet gerekli incelemeleri ve düzenlemeleri yapmak için harekete geçti. Ali Paşa donanmanın gelecek olmasından memnundu. Erzak ve silah getirecekler ve kendisine destek olacaklardı. Bundan sonra herkes donanmanın gelmesini beklemeye başladı.⁵⁰¹

25 Mayıs 1835,⁵⁰² Osmanlı donanması ufukta belirdi. Ertesi gün limana girip demirledi. Bir amiral gemisi, 5 firkate, 2 korvet, 2 brik, 2 küçük gemi ve 10 nakliye gemisinden oluşan bu 22 parçalık donanma⁵⁰³, herkes tarafından yardıma geldi diye yorumlanmıştı. Ali Paşa 26 Mayıs sabahında Necip Paşa'nın gemisine gitti. Karşılıklı selamlaşmadan sonra Trablus hakkında konuşmaya başladılar. Ardından top gümbürtüleri arasında gemiden ayrıldı. Ali Paşa, kendisi için yapılan bu kutlamadan gayet hazetmişti. 27 Mayıs'ta topçu birlikleri 60 adet alay topuyla gemilerden indirildi. 4.500 askerden oluşan Türk kuvvetleri derhal kaleleri ve burçları ele geçirdi.⁵⁰⁴ Akşam vakti ahaliye ve şehrin muhafazasında olanlara silahlarını teslim edip evlerine çekilmeleri emri verildi. Artık askerlerden başka kimsede silah bulunmayacaktı. Ali Paşa hemen Osmanlı komutanının bu emrini icra ettirdi.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Beş adet belgeden oluşan bu tahriratın içeriği şu şekildedir: 1-Sadrazam Rauf Paşa'nın Ali Paşa'nın beylerbeyiliğini tekrar tanıyan ve isyancıları defetmesi için yakında donanma gönderilerek Ali Paşa'ya yardım edileceğini bildiren mektup; 2- 15 Zilkade 1250 (15 Mart 1835) tarihli Ali Paşa'nın Beylerbeyilik ibka fermanı; 3- Kaptan-ı Derya Tahir Paşa'nın aynı tarihli Devlet-i Aliyye'nin Ali Paşa'dan memnuniyetini ve yakında kendisine yardım gönderileceğini bildiren mektubu; 4- Serasker Hüsrev Paşa'nın Ali Paşa'ya destek için gelen kuvvetlerin başında Necip Paşa'nın olduğunu bildiren 22 Mart 1835 tarihli mektubu; 5-Necip Paşa'nın donanmanın Trablus'a yaklaştığını ve gerekli hazırlıkların yapılması için Şakir Efendi'yi önden gönderdiğini bildiren 13 Mayıs 1835 tarihli mektubu. Bkz. Feraud, **a.g.e.**, s.439-440.

⁵⁰¹ Feraud, **a.g.e.**, s.440.

⁵⁰² BOA, **HAT**, 46759-D, 3.

⁵⁰³ BOA, **HAT**, 46759-D, 2.

⁵⁰⁴ BOA, **HAT**, 46759-D, 2; Rossi, gemiden inen askerlerin sayısını 3.500 olarak vermiştir. Karş.: Rossi, **a.g.e.**, s.348.

⁵⁰⁵ Feraud, **a.g.e.**, s.441; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.98.

28 Mayıs Perşembe günü Necip Paşa'yı karşılamak için bütün hazırlıklar yapılmıştı. Onun için şehrin en güzel evi hazırlanmıştı. Sonra Ali Paşa, kumanda gemisine çağırıldı. Necip Paşa onu bekliyordu. İkisi beraber öğle vakti gemiden inceklerdi. Ali Paşa 3 senelik idaresine veda edeceğinin farkında değildi. Veziri ve damadı Muhammed Dağayyıs, kız kardeşinin kocası Selim Kâhya ile memleket ayanından 30 kişiyle beraber kumanda gemisine gitti.⁵⁰⁶ Ali Paşa, kumanda gemisinde alıkonuldu ve Necip Paşa tek başına gemiden indi. İnsanlar sessizce ne olacağını beklemeye başladı. Muhammed Dağayyıs, kız kardeşine kocası Ali Paşa'nın hayatı konusunda teminat vermek için geri döndü. Sonra Necip Paşa'nın yanına gitti. At üstünde olan sadece Necip Paşa'ydı. Donanma komutanı Necip Paşa, önce Mehmed Şâkir Efendi'nin bulunduğu Beytü'l-Başavat'a gitti.⁵⁰⁷ Ardından Kale'ye geldiğinde şehrin ayan ve eşrafını çağırttı ve onlara Padişah'ın emirlerini bildirdi. Bu emirler, Ali Paşa'ya karşı alınacak tedbirleri içeriyordu. Ayrıca eyaletin generali olarak Necip Paşa'yı tanımlarını emrediyordu. Yeni vali Mehmed Raif Paşa gelene kadar şehrin idaresi kaymakam olarak Necip Paşa'da idi. Divan azaları hep bir ağızdan "sem'an ve tâaten" dedi.⁵⁰⁸

29 Mayıs'ta Münşiye'de bulunan isyancı ordusu yavaş yavaş dağılıp ahali itaatini ilan etti. Derhal şehrin bütün kapıları açıldı; fakat hala itaat etmeyen kabileler olduğu hesaba katılarak kara tarafındaki kapılara asker ve top konularak muhafaza altına alındı. Ertesi gün Hacı Mehmed Beytülmal Çelebi, İngiliz Konsolosu Warrington'la yaptığı istişare sonucu limandaki bir İngiliz gemisine sığındı. Asilerin lideri Mehmed Bey, Misrata'ya kardeşi Ahmed Bey ise Mısır'a kaçtı.⁵⁰⁹ Aynı gün Münşiye silahtan arındırıldı ve oradaki toplar Trablus'a getirildi.

1 Haziran'da Necip Paşa bütün konsoloslara valiliğini resmen bildirdi. Onlara uzun süredir memlekette yaşanan sıkıntıyı gidermek için Bâbiâlf'nin kendisini görevlendirdiğini; Sultan Mahmud adına şehre ve mülhakatına el

⁵⁰⁶ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.98; Feraud, **a.g.e.**, s.441; Rossi, **a.g.e.**, s. 348.

⁵⁰⁷ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.98.

⁵⁰⁸ BOA, **HAT**, 46759-D, 2; 46759-Ç; Feraud, **a.g.e.**, s.441-442.

⁵⁰⁹ Feraud, **a.g.e.**, s.442; Rossi, **a.g.e.**, s.348; BOA, **HAT**, 46759-Ç; Ahmed Bey en-Nâib ve Mikaki Mehmed Bey'in kardeşi Ahmed'in Malta'ya kaçtığını kaydetmiştir. Nehicüddin Efendi de büyük ihtimalle Nâib'in verdiği bilgiyi kabul ederek aynı şeyi zikretmiştir. Bkz. en-Nâib, **a.g.e.**, s.344; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.98; Mikaki, **a.g.e.**, s.259.

koyduğunu ve eskiden beri Osmanlı Payitahtı ile devletleri arasında olan ilişkilerin aynı şekilde devam edeceğini söyleyerek kendilerinden eyaletle olan dostluk ilişkilerini sürdürmelerini istedi.⁵¹⁰ Aynı gün akşam vakti Ali Paşa ailesi sahip oldukları bütün her şeyi Kale'den çıkarıp Dağayyısaların evine taşıdı. 2 Haziran'da Ali Paşa'nın bulunduğu gemi İstanbul'a gitmek için denize açıldı. Ali Paşa'nın yanında ilk oğlu Süleyman Bey, damadı Muhammed Dağayyıs, kız kardeşinin kocası Selim Kâhya, kardeşinin iki oğlu ve bazı hademeleri vardı. Bekâr iki kızı ise anneleriyle beraber Trablus'ta kaldı.⁵¹¹ Böylelikle Trablusgarp'ta Karamanlı devri kapanmış oldu.

3.5. Osmanlı Müdahalesi Sonrası Karamanlı Hanedanının Durumu

Necip Paşa'nın 3 aylık kaymakamlığından⁵¹² sonra Eyaletin Beylerbeyi Mehmed Raif Paşa, 8 Eylül 1835 Salı günü Defterdar Azmi Bey'le beraber Trablus'a geldi ve ertesi gün divanı toplayarak idarenin başına geçti.⁵¹³

Osmanlı donanması eyalete müdahale ettikten sonra Yusuf Paşa'nın da Ali Paşa'yla beraber İstanbul'a gönderilmesi gerekiyordu. Fakat Yusuf Paşa'nın çok yaşlı, hasta ve ayrıca gözlerinin de artık görmüyor olması sebebiyle Trablus'ta kalmasına müsaade edildi.⁵¹⁴ Erbau'l-arasât'taki evinde hanımı Meryûme (Meryem) ile ikamet etmeye başladı. Meryûme Hanım, önceki Bingazi Kâidi Hasan Bey'in kızı idi. 4 Ağustos 1838'te vefat ettiğinde Yusuf Paşa'dan geriye çok az bir mal kalmıştı. 110 mahbub takdir edilen terekesi paylaştırıldığında 32'ser mahbub oğulları İbrahim ve Ammûre'ye (Ömer); 16'sar mahbub kızları Akmîre (Kamer?) ve Avvîşe'ye (Ayşe); 14 mahbub da hanımı Meryûme'ye düştü.⁵¹⁵ O sırada Trablusgarp Valisi olan Hasan Paşa da adamlarıyla Yusuf Paşa'nın cenaze merasimine katıldı. Büyük bir kalabalığın eşlik ettiği Yusuf Paşa'nın naaşı evinden alınıp tekbir ve tehlillerle Turgut Paşa Camii haziresine götürülüp dualarla defnedildi. Şehirde bir matem

⁵¹⁰ Feraud, **a.g.e.**, s.442.

⁵¹¹ Feraud, **a.g.e.**, s.443; Rossi, geminin 2 Temmuz'da hareket ettiğini yazmıştır. Karş. Rossi, **a.g.e.**, s.348-349.

⁵¹² BOA, **HAT**, 22505-J, 2, 27.Ca.1251 (20 Eylül 1835).

⁵¹³ BOA, **HAT**, 22505-G, 2, 27.Ca.1251 (20 Eylül 1835).

⁵¹⁴ BOA, **HAT**, 22505-A, 27.Ca.1251 (20 Eylül 1835).

⁵¹⁵ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.484-486, Ek-46.

havası vardı. Hüzünlü bir cenaze merasimi olmuştu. Vali Hasan Paşa da müezzinlere camilerde sala ve kaside okumalarını emretti. Konsolosluklar da bayraklarını yarıya indirdi.⁵¹⁶ Her ne kadar son döneminde vatandaşlarının hoşnutsuzluğuna sebep olmuşsa da Karamanlı Yusuf Paşa Trablusgarp tarihinde önemli izler bırakan bir şahsiyetti. Türk soyu ile yerel Arap-Bedevi-Zenci ahalinin bir sentezi olan Karamanlı sülalesinin, kurucusu Ahmed Paşa'dan sonra en parlak şahsiyeti olan Yusuf Paşa, döneminde eyaleti bir nevi mahallî sultanlık haline dönüştürmüş; yerli ahalinin vilayet idaresine büyük ölçüde ortak olmasını sağlamıştı. Bu da vefatında kendisine yanlışları olsa da içten içe derin bir hürmet hissi uyandırmıştı.

Yusuf Paşa defterini kapatmıştı ama ailesinin işi o kadar kolay değildi. Yusuf Paşa'nın hanımlarından bazıları, İngiliz veya Fransız vatandaşlığına geçerek kocalarından kendilerine kalmış olan takı ve mücevherat gibi değerli şeyleri Osmanlı hükümetinden sakladılar. Bu sırada yeni hükümet, Karamanlı ailesinin Fransız ve İngilizlere olan borçlarını ödemek için aile bireylerinin mal ve emlakınının peşine düşmüştü.⁵¹⁷ Yapılan tahkikatta, Yusuf Paşa'nın hanımlarından Perinazar Hatun ile beraber 7 hanım ve Hacı Mehmed Beytülmal⁵¹⁸, Trablusgarp Naibi, Liman Reisi ile beraber 10-15 kişinin İngiliz ve Fransız vatandaşlığına geçtiği anlaşıldı.⁵¹⁹ Bunlar umumiyetle mallarının müsaderesinden korkarak menfaatleri için böyle bir şey yapmışlardı. Ancak devlet için Nâib Efendi'nin böyle bir yola süluk etmesi çok ağır geldi. Bunun üzerine Raif Paşa hemen Payitaht'a bir mektup yazarak vilayete dirayetli bir kadı tayin edilmesini istedi.⁵²⁰ Ardından 1835 yılı bitmeden eski Bosna Kadısı Samakovlu Ahmed Nazif Efendi, müdahale sonrası ilk Osmanlı Kadısı olarak Trablus'a gönderildi.⁵²¹

⁵¹⁶ Rossi, **a.g.e.**, s.349.

⁵¹⁷ Bu borçların ödenmesi meselesi birkaç yıl daha sürdü. Zira Karamanlı ailesinin mal ve emlakı perakende bir halde idi ve çoğu ipotekliydi. Bu sebeple borçların ödenmesi gecikiyordu. Yabancı devletler ise alacaklarının peşine düşmüş; Bâbîâlî'yi tazyik edip duruyorlardı. Bâbîâlî Trablusgarp Valileriyle yazışarak yavaş yavaş bu borçları kapattı. Bu borçlar hakkında çok sayıda belge bulunmakla beraber örnek olarak bkz. BOA, **HAT**, 52784; 52024-B; 47965-A, 1-2; 22505-H, vd.

⁵¹⁸ Hacı Mehmed Beytülmal, İngiliz politikasına alet olarak eyalet dâhilinde fesat çıkarmaya çalıştığı için Aşkar Ali Paşa'nın valiliği döneminde derdest edilip İstanbul'a gönderilmiş; oradan da Niş Kalesi'ne sürgün edilmiştir. Bkz. BOA, **C.ADL**, 3329, 29.S.1255 (14 Mayıs 1839).

⁵¹⁹ BOA, **HAT**, 22505-A, 1-2; 22505-J; 22505-T, 37459-A.

⁵²⁰ BOA, **HAT**, 22505-H, 2, 27.Ca.1251 (20 Eylül 1835).

⁵²¹ BOA, **HAT**, 22790; BOA, **HAT**, 38160, 1-2.

Yusuf Paşa'nın vali olan oğlu Ali Paşa, İstanbul'a götürülmüştü. Ali Paşa ve ailesine İstanbul'da maaş bağlandı. 62 kişiden oluşan bu sürgünlere her ay 15.000 kuruş veriliyordu.⁵²² Yusuf Paşa'nın oğullarından İbrahim ve Ammûre (Ömer), Trablus'ta kalmış ve Osmanlı hükümetine boyun eğmişlerdi. Ancak bir süre sonra İbrahim Bey, Şeyh Guma'nın himayesine girdi ve Zaviye tarafına gitti. Bu bölgede Guma'nın nüfuzu vardı. Osmanlı hükümeti de Şeyh Guma'nın vilayetteki nüfuzundan istifade etmek istiyordu. Bu sebeple İbrahim Bey'in İstanbul'a gönderilmesinden vazgeçildi.⁵²³ Yusuf Paşa'nın diğer oğlu Osman Bey ise ağabeyi Ali Paşa tarafından daha önce Bingazi'ye gönderilmişti ve orada kaidlik yapıyordu. Müdahaleden sonra başlarda Osman Bey'e dokunulmadı. Zaten Bingazi, uzak bir mesafeydi. Fakat bölgedeki asayişsizlik ve Osman Bey'in idaredeki gevşekliği haber alınınca buraya asker gönderilmesi düşünüldü. Fakat Paşa'nın yeteri kadar askeri yoktu. Trablus'un güvenliğini tehlikeye atmak istemiyordu. Bunun için Misratalı Osman Ağa'yı Bingazi'ye göndermeyi düşündü.⁵²⁴ Ancak o sırada Osman Bey, üzerine asker gönderileceğini anlayınca önce Malta'ya ardından ağabeyinin yanına İstanbul'a giderek Devlet-i Aliyye'ye iltica etti.⁵²⁵

Asilerin lideri olan Mehmed Bey ise Misrata taraflarından Mısır'a kaçmıştı. Mehmed Bey'in annesi Tâcûrâ'da oturuyordu ve "Veled Bey" demekle maruf Mehmed Bey'in yakında Mısır'dan külliyetli askerle gelip vilayeti ele geçireceğini söylüyordu. Onun bu gibi ifadeleri bedevileri tahrik ettiğinden hükümet ciddi sıkıntı çekmeye başlamıştı.⁵²⁶ Sonunda Raif Paşa, Miralay Dursun Bey kumandasında biraz asker sevkiyle Tâcûrâ'yı itaat altına almışsa da Mehmed Bey'in annesi ve kızkardeşleri Misrata tarafına kaçtıkları için ele geçirilemediler.⁵²⁷ Mehmed Bey ise bir süre sonra Mısır'dan Malta'ya geçti ve İngilizlerin politikalarına alet olmaya devam etti. Ömer Ali b. İsmail'in Trablus'taki arşivlerden bulduğu 1842 tarihli bir vesikaya göre İngilizler, Osmanlı hükümetini, Aşkar Ali Paşa'nın Trablusgarp

⁵²² BOA, **HAT**, 22505-A; BOA, **C.DH**, 7997, 29.R.1252 (13 Ağustos 1836); BOA, **C.DH**, 7389, 25.N.1252 (3 Ocak 1837).

⁵²³ BOA, **HAT**, 22505-A,1.

⁵²⁴ BOA, **HAT**, 22553-C, 1.

⁵²⁵ BOA, **HAT**, 31285, 31285-A, 31285-B, 31285-C, 5.L.1251 (3 Şubat 1836).

⁵²⁶ BOA, **HAT**, 22553-C; Mehmed Bey'in Osmanlı müdahalesi sonrası intihar ettiği şeklindeki bilgiler hatalıdır.

⁵²⁷ Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, **a.g.e.**, s.101.

valiliğinden (1838-1842) azledilmemesi halinde Mehmed Bey'i Trablus'a getirip valiliğe oturtmakla tehdit ediyorlardı.⁵²⁸

Osmanlı müdahalesi sonrası merkezden gönderilen beylerbeyilerin eyalette düzen ve istikrarı sağlamaları çok zaman aldı. Her kabile bulunduğu bölgede müstakil bir hükümet gibi hareket ediyor ve eyalet merkezini tanımıyordu. Eyalet dâhilindeki isyanlar yavaş yavaş bastırıldı ve en son olarak Evlâd-ı Süleyman Kabilesi Lideri Şeyh Abdülcélil Seyfünnaşr (ö. 1842) ile Mehâmid Kabîlesi Lideri Şeyh Guma'nın (Cuma b. Halife b. Avn el-Mahmûdî) (ö.1858) bertaraf edilmesiyle merkezi otorite tam olarak tesis edilmiş oldu.

3.6. Avrupa Devletlerinin Karamanlı İdaresi'ne Bakışı ve Osmanlı Müdahalesini Değerlendirme Biçimleri

Avrupa devletlerine göre Kuzey Afrika liderleri bağımsız birer melik/kral gibi değerlendiriliyordu. Avrupalılar, Fas Sultanlığı'nın tamamen bağımsız bir sultanlık olduğunun farkında oldukları kadar Garp Ocakları'nın da birer Osmanlı Eyaleti olduğunun farkında idiler. Ancak bunları Osmanlı'dan nisbeten bağımsız birer devlet/krallık gibi kabul etmeye meyilliydiler. Zira bu eyaletlerle Osmanlı'dan bağımsız olarak müstakil antlaşmalar yapmak hususunda 17. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da bir gelenek oluşmuştu. Bu sebeple Fas Hâkimine "sultan-emperor" derken Paşa olsalar da olmasalar da Cezayir Hâkimlerine "Dayı-Dey", Tunus Hâkimleri "Bey-Bay", Trablusgarp Hâkimleri de "Paşa-Bashaw" diyorlardı. Trablus hâkimlerine "Paşa" demelerinin sebebi burayı uzun yıllardır idare eden yöneticilerin daha çok bu sıfatı kullanmasıdır. Yoksa Osmanlı Devleti'nden Paşalık almaları değildir. Böyle olsaydı Cezayir ve Tunus hâkimlerine de "Paşa" demeleri gerekirdi. Ama Cezayir hâkimleri "Dayı" sıfatını, Tunus hâkimleri de "Bey" sıfatını kullanmayı tercih ettikleri için Avrupalılar da onlara bu şekilde hitap etmeyi itiyat edinmişlerdi. Bu zaviyeden bakılınca Yusuf Paşa, Osmanlı'ya göre sadece Trablusgarp Beylerbeyi, Avrupa Devletleri'ne ve hükmü altında bulunan topraklarda yaşayanlara göre ise Beylerbeyilikten daha da ötede Trablusgarp Kralı/Meliki idi. Bu

⁵²⁸ Ömer Ali b. İsmail, a.g.e., s.519-520, Ek-63.

hususiyeti pekiştiren önemli bir husus da onun döneminde resmî yazışmaların dilinin Arapça olmasıdır.

Yusuf Paşa'nın kendi zaviyesinden bakılınca ise meselenin iki yönü bulunmaktadır. Yusuf Paşa, Osmanlı Sultanı'nı Müslümanların Halifesi olarak görüyor; ancak kendisini de vilayetin tek hâkimi olarak kabul ediyordu. Bunun için menfaatleri uyuşmadığı zaman Padişah'ın emirlerini önemsemiyordu. Mesela Dubrovniklilerle yaşadığı bir sıkıntıdan dolayı bunların Padişah fermanıyla kapısına gelmeleri dolayısıyla şöyle demişti.⁵²⁹ “*Siz bu fermanı önemli bir şey sanıyorsunuz. Fakat bilmelisiniz ki 40 kuruşa istenilen ferman çıkartılabilir. Bu açıdan elinizdeki ferman, benim açımdan bir kâğıt parçasından fazla bir şey değildir.*” Aslında Yusuf Paşa, kendini güçlü hissettiği dönemde, Payitaht'ın emirlerini önemsemiyor ve kendini müstakil bir melik sayıyordu. Ancak 1815 sonrasındaki gibi işler değiştiğinde yani Avrupa devletleri birlik olup Ocakların üzerine geldiğinde Yusuf Paşa, hemen Sultan'ın kulu olduğunu hatırladı. Zira böyle bir dönemde büyük bir devletin desteğini arkasına almak gerektiğinin farkındaydı.⁵³⁰ Aynı zamanda kendisine ve eyaletine yönelik taarruzlar bir nevi haçlı saldırısına da dönüşebilirdi. Böyle bir durumda İslam Halifesi'nin sancağı altından daha emniyetli bir yer yoktu. Belki de böyle bir düşünceyle Yusuf Paşa, Yunan İsyanı (1821-1827) sürecinde Payitaht'ın emirlerine uymaya gayret gösterdi. Sonrasındaki kargaşa ve isyan sürecinde ise Payitaht'a daha da yakınlaştı ve “kulunuz, köleniz, Trablusgarp Valiniz Yusuf Paşa” imzasıyla ubudiyetkâr ifadelerle tümenden Osmanlı Devleti'ne tabi olmuştu. Oğlu Ali Paşa'nın da yapacak bir şeyi yoktu. İngiliz ve Fransız siyasi

⁵²⁹ Ömer Ali b. İsmail, **a.g.e.**, s.86.

⁵³⁰ Humeydî, büyük bir İslam Devleti'nin varlığının, işgalci güçler karşısında ne kadar önemli olduğunu vurgularken Tunus'u örnek vermiştir. Tunus'un 1573'te Hıristiyanlar tarafından işgal edildiği haberi İstanbul'a ulaşınca Sultan II. Selim, gemilerle asker gönderip oradaki müslümanların yardımına koşmuştu. Bu hadiseyi zikreden müellif şöyle bir yorum yapmıştır: “Bu hadise, İslam âleminin muhafazası, himayesi hususunda Osmanlı Devleti'nin gayretini çok açık bir şekilde bize göstermektedir. Tunus, Osmanlı başşehrine bu kadar uzak bir yer iken Sultan Selim, Hıristiyanların burayı işgal ettiğine dair gelen haberleri dikkate almış ve denizden bir ordu göndererek Tunus'u keferenin elinden kurtarmıştır. Osmanlıların İslam coğrafyasına böyle bir ihtimam göstermeleri, küçük ve güçsüz de olsa herhangi bir İslam ülkesine saldırmak hususunda düşmanları ciddi tereddütlere düşürüyordu. Bu hal büyük bir İslam Devleti'nin mevcudiyetinin önemini gösterir.” Bkz. Abdülaziz b. Abdullah el-Humeydî, **Târihu'l-İslamî Mevâkif ve İber**, C. XIV, Cüz: 13, Daru'd-Dave Cidde, Daru'l-Endelüs el-Hadra, İskenderiye 1998/1418, s. 107.

entrikaları arasında ne yapacağını şaşırmişti. Tabii olarak o da Devlet-i Aliyye'nin şefkatli kucağına kendini bıraktı.

Yerli halk açısından bakarsak İslam Halifesi Osmanlı Padişahı'na bağlılık dini bir gereklilik düzeyindeydi. Başlarındaki idareci ancak Halife'nin onayını alırsa meşru kabul ediliyordu. Bu açıdan idareyi ele geçiren kim olursa olsun Padişah fermanıyla beylerbeyilik almak mecburiyetindeydi. Buradan bakılınca beylerbeyilik almış bir Paşa, idarenin başındayken hiç isyan olmaması gerekirdi. Ancak durum böyle değildir. İşte burada isyan edenler, idarecileri yüzünden isyanlarını onu resmen tanıyan Halife'ye taşıyorlardı. Halife'nin çok uzakta olduğu için eyaletteki yanlış uygulamalara müdahale edemediğini, tek sorumlunun başlarındaki idareci olduğunu düşünüyorlardı.

Della Cella iç bölgelere yapılan bir seferi anlattığı bir pasajda eyaletin merkezle irtibatının derecesini gösteren bazı bilgiler vermektedir:⁵³¹

“(…) Paşa'nın ağırlıkları arasında iki adet devasa peygamber sancağı vardı. Bu sancakları iki şerif koruyordu. Bu iki sancağın arasında Padişah'ın Paşa'ya gönderdiği ve otoritesini kabul ettiren bir bayrak direği vardı. Sancaklar bu bayrak direğine takılıyordu. Bu sembol Paşa'nın askerlerinin Bâbiâli'nin emriyle harekete geçtiğini ihsas ettiriyordu. Herhangi birisi Paşa'ya darbe yapıp yerine geçerse Padişah hemen onun valiliğini onaylayan bir ferman gönderiyordu. Padişah'ın onu azletmeye gücü yetmiyordu; ama bu yeni gelen de Padişah'ın onayı olmadan görevini sürdüremiyordu. Kuzey Afrika vilayetlerinin Bâbiâli'ye bağlılığını gösteren tek şey artık bu sancaklardı. Ayrıca Paşa'ya hizmet eden yeniçerilerin de diğer bütün kuvvetlerin önünde olmasına ihtimam gösteriliyordu. Zira onlar da vilayetin Padişah'a ait olduğunun en önemli göstergesiydi. Fakat artık aradaki mesafeden dolayı Osmanlı Devleti'nin idaresi burada çok zayıflamıştır. Dizginler artık Padişah'ın (Payitaht'ın) elinde değil (…)”

Eyaletin merkezle, Payitaht'la irtibatı bu kadar zayıfken yabancı devletlerin eyaleti müstakil bir devlet gibi görmeleri doğaldır. Zira eyalete yönelik bir saldırıları olduğunda bu saldırı, Osmanlı Devleti'ne yapılmış sayılmayacaktı. Bunun için ısrarla Garp Ocakları'nı müstakil birer krallık/meliklik şeklinde kabul ediyorlardı. Geçmişten beri eyalette yaptıkları antlaşmalardaki ifadeler de bu siyasetlerini destekler mahiyetteydi. Örnek olarak bazı antlaşmalardaki ifadeleri aşağıya çıkardık:

Mesela İngiltere Krallığı'nın Trablus'la yaptığı bazı antlaşmalarda Trablus eyaleti ve Trablus Hâkimi şu şekilde zikredilmiştir:⁵³²

⁵³¹ Della Cella, **a.g.e.**, s.11-12.

1. 18 Ekim 1662: “The Most Excellent Osman Bassa, and the people of the noble city and *kingdom* of Tripoli”
2. 5 Mart 1675-6: “The Most Illustrious Lords Halil Bashaw, Ibrahim Dey, Aga Divan, and governors of the city and *kingdom* of Tripoli”
3. 11 Ekim 1694: “The Most Illustrious Lords the Bassa, Dey, Aga, and Divan of the city and *Kingdom* of Tripoli.”
4. 19 Temmuz 1716: “The Most Excellent Lords Mamet Bey, Isouf Dey, Siaban Reis, the Divan, and the rest of the officers and people of the city and *kingdom* of Tripoli.”
5. 19 Eylül 1751: “The Most Excellent and Illustrious Lords Mohammed Bashaw, Grimali Dey, governor and captain-general Seedy Ali Bey, Seedy Hassan Kiaja, the Divan, and all the officers, soldiers, and people of the noble city and *kingdom* of Tripoli in Barbary.”
6. 22 Temmuz 1762: “The Most Excellent and Illustrious Lord Ally Bashaw, Bey, Governor and General of the garrisoned City and *Kingdom* of Tripoli, in the West”
7. 10 Mayıs 1812: “His Highness Sidi Yuseff Caramanli, Bashaw, Bey, governor and captain-general of the city and *kingdom* of Tripoli in the West.”
8. 29 Nisan 1816: “His Highness Sidi Yusef Caramanli, Bashaw and Bey of the *regency* of Tripoli and its dependencies in Barbary.”

Fransızlarla yapılan antlaşmalarda da benzer ifadeler yer almaktadır: Mesela, 27 Kasım 1681 ve 9 Haziran – 2 ağustos 1729 Barış antlaşmasında “royaume de Tripoli” ifadesi yer alırken 30 Haziran 1793 antlaşmasında “regence de Tripoli” ifadesi geçmektedir. Haziran 1801 antlaşmasında ise “Son Excellence le

⁵³² **Executive Documents Printed by Order of the House of Representatives, 1873-74**, Vol.II, United States Department of State, Government Printing Office, Washington, 1874, s.1156. Burada Trablusgarp yönetimine dair bilgiler verilirken Karamanlı ailesinden de bahsedilmiştir. Bu kısımda Karamanlı Ahmed Paşa'nın Trablus'ta Türk garnizonunu yok etmesi tecrübesinin daha sonra Mısır'da Memlûkler üzerinde uygulandığı ve böylelikle veraset usulünün orada da yerleştiği vurgulanmıştır (s.1149-1150).

Tres Illustre Youssouf Pacha, Bey et Dey, le Divan, et la milice du royaume de Tripoli en Barbarie” ifadesiyle tekrar “royaume”ye dönülmüştür.⁵³³

Görüldüğü gibi yapılan antlaşmalarda genellikle kingdom/royaume (krallık) ve regency (kral naipliği) şeklinde zikredilen Trablusgarp Eyaleti, Avrupa devletleri tarafından bağımsız bir devlet gibi görülüyordu. Naiplik şeklindeki idare anlayışı da Avrupa’da sıkça karşılaşılan bir uygulamaydı. Sicilya, Sardinya gibi küçük krallıklar Habsburg İmparatorluğu yahut Fransız İmparatorluğu gibi büyük bir devletin eline geçtiğinde burada krallık eden kişi bunların naibi oluyordu. Avrupa Devletleri kendi tarihi tecrübelerini Trablusgarp, Tunus ve Cezayir’den oluşan Osmanlı Garp Ocaklarına da yansıttılar. Aslında fetihlerinden itibaren başlarda buraları birer Osmanlı toprağı gibi görüyorlardı. Ancak ne zaman ki bu eyaletlerle Osmanlı’dan bağımsız olarak antlaşmalar imzaladılar; işte o zaman buraları müstakil birer krallık gibi görmeye başladılar. Osmanlı Padişahı’nın kendisini bu toprakların efendisi gibi görmesini ise Fransa ve İngiltere Krallarınının 18. yüzyılda bile hâlâ unvanlarında kendilerini Kudüs’ün Kralı veya Kıbrıs’ın Kralı şeklinde ifade etmelerine benzetmektedirler. Bu yüzden Trablusgarp’a 1835’teki Osmanlı müdahalesini bir devletin valisini değiştirmesi olarak değil, bir devletin başka bir devleti işgal etmesi olarak algılıyorlardı.⁵³⁴ Bunun neticesi olarak da Trablusgarp’taki konsolosluklarını kapatıp önceki antlaşmaları geçersiz saydılar. Fakat diğer taraftan son Karamanlı valilerin kendi tebaalarına olan borçlarının Osmanlı Devleti tarafından ödenmesinde de ısrarcı oldular. Bir süre sonra da tekrar eyaletle diplomatik ilişkiye geçtiler.

⁵³³ Christophe Guillaume Koch, *Table des Traités Entre la France et Les Puissances Etrangères et Recueil de Traités Qui N’Ont Pas Encore Vu Le Jour*, Vol.I, Basle-Paris, 1802, s.141-142.

⁵³⁴ *Executive documents printed by order of the House of Representatives*, Vol.II, s.1148-1156.

SONUÇ

Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden biri olan Trablusgarp'ı (Libya) 124 yıl gibi uzun bir süre boyunca idâre eden Karamanlı Hanedanı incelenmiştir. Karamanlı Hanedanı idâresi, yaklaşık dört asır Türk hâkimiyetinde kalan Trablusgarp'taki Osmanlı idâresinin hususî bir dönemidir. Zira buradaki Osmanlı idaresi neredeyse her yüzyılda bir evrim geçirmiş, eyaletin kuruluşundaki temel idarî yapı farklılaşmıştır. 1551'deki Osmanlı fethinden sonra merkezden gönderilen Beylerbeyilerle yönetilen eyalet, 16. yüzyılın sonunda bir dönüşüm geçirmiş ve 17. yüzyıla, "Dayılar" denilen yeni idarecileriyle girmiştir. Takriben bir asır süren Dayılar idaresinde ise öncekinden daha büyük dönüşümler ve gelişmeler yaşanmıştır. Eyalet dâhilinde Kuloğulları denen yeni bir sosyal sınıf ortaya çıkmış ve bunlar yönetimde hak talep etmeye başlamıştır. Aynı vakitlerde eyaletin Osmanlı Payitahtı'ndan gittikçe uzaklaşıp neredeyse bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlaması ve Avrupa devletleriyle yoğun diplomatik ilişkilere girişmesi de yeni gelişmelere zemin hazırlamıştır. Birbiriyle irtibatlı olarak Beylerbeyiler idaresindeki bozulma, Dayılar idaresini; Dayılar idaresindeki siyasî-ictimâî dönüşüm ve yeni gelişmeler de bir Kuloğlu nesli olan Karamanlıların verasete dayalı idâre anlayışını tevlid etmiştir.

Karamanlı Hanedanı'nı ortaya çıkaran sürece baktığımızda pek çok yeni gelişmeyle karşılaşırız. İlk olarak Türk idaresinin en önemli unsuru olan yeniçeriler ile yerli ailelerin kızlarının evliliğinden doğan ve yıllar içerisinde önemli bir nüfusa ulaşan Kuloğlu neslinin iktidar talebini merkeze alabiliriz. Kuloğulları başlarda eyalet idaresine karıştırılmıyordu. Bu Osmanlı'nın mülkü olan topraklardaki idare anlayışının en temel unsurlarından biriydi. Reaya ile bu tarz bir ilişkisi olan unsurun eyaleti yönetme yetisi olamazdı. Bu açıdan Kuloğulları yönetimden dışlandı. Ancak 17. yüzyıl içerisinde nüfusları ciddi oranda artınca işler değişti. Önceleri bu kalabalık nüfustan sadece bazı askeri durumlarda istifade yoluna gidildi ve Kuloğlu atlı birlikleri oluşturularak eyaletin kara kuvvetleri bunlarla takviye edildi. Zamanla yerli halk ve eyalet yönetimi arasında köprü vazifesi gören ve buradan ciddi bir

nüfuz temin eden Kuloğulları, iktidar mücadelelerinde rakiplerden (Türk veya Mühtedi) birinin tarafı olmaya başladı. Böylelikle iktidarın yan unsurlarından, destekçilerinden biri hâline dönüşen Kuloğulları kendilerine açılan bu kapıyı sonuna kadar zorlayıp eyalet yönetimini tümünden ele geçirmeye yöneldi. Zira artık eyaleti yönetme salahiyetini sadece kendilerinde görmeye başlamışlardı. Aslında Dayılar dönemindeki iç huzursuzluk ve idari yapıdaki keşmekeş, yönetimde yeni bir yapılanmayı ve dönüşümü gerekli kılıyordu. Ancak bu süreçte ilk ciddî teşebbüsü yapan Halil Paşa (1702-1709) başarılı olamamıştı.

Halil Paşa, komşu eyalet Tunus'taki idarî yapıyı iyi biliyordu. Buradaki yönetim anlayışını, Trablusgarp'a taşımak istedi. Bunun için iki şey yapması gerekiyordu: Birincisi, bir nevi sultanlığı çağrıştıran yeni teşrifat usullerini ikâme etmek; ikincisi ise veraset usulüne dayalı idâre anlayışına geçmek. Tunus'ta Hafsî Hanedanı (1229-1574) tecrübesi, eyaletin Osmanlı Payitahtı'yla irtibatının zayıfladığı 17. yüzyılda bu tarz bir yönetime geçişi kolaylaştırmış ve yeni teşrifat usulleriyle beraber Tunus Vatan Beyliği'nde Murâdîler Hanedanı'nı (1631-1704) ortaya çıkarmıştı. Fakat Trablusgarp'ta işler biraz daha zordu. Halil Paşa, teşrifat usullerini ikâme etmekte zorlanmadı; ancak verasete dayalı yönetime geçişi sağlayacak kadar iktidarda kalamadı. Halil Paşa'nın ardından Trablusgarp, yeniden kargaşaya sürüklendi. Türkler, Mühtediler, Kuloğulları ve Araplar arasındaki iktidar mücadelesinden sıyrılan genç bir Kuloğlu (soyu Karamanlı bir Türk'e dayanan Ahmed Bey) hem Kuloğulları hem de onları daha yerli bir unsur olarak gören iç bölge Araplarının (Mehâmid Kabilesi) desteğini sağlayarak Trablusgarp'ın idaresini ele geçirdi (1711). Ahmed Bey, ilk sınavını Payitaht'tan beylerbeyilik fermanıya tekrar Trablus'a dönen Halil Paşa karşısında verdi. Bedevi Arapların desteğini alan Ahmed Bey karşısında Halil Paşa'nın pek de şansı yoktu. Nitekim Ahmed Bey'e karşı verdiği mücadele, hayatına mal oldu. Bundan sonra Ahmed Bey, rakibi olup bertaraf ettiği Halil Paşa'nın eyalette yapmak istediği dönüşümü gerçekleştirmek için ciddi bir mücadelenin içerisine girdi. Eyaleti merkezileştirmek ve kendi otoritesine muhalefet edebilecek herkesi ortadan kaldırmak istiyordu. Bu sebeple eyalette nüfuz sahibi kim varsa neredeyse hepsini yok etti. Hatta ipleri tamamen koparmasa da Payitaht'la bile kavga etmekten çekinmedi. İzlediği politika ve Payitaht'la olan

mücadelesinden dolayı 1711’de başlayan valiliğini ancak dokuz yıl sonra onaylatabildi.

Payitaht, Ahmed Bey’in faaliyetlerinden rahatsızdı. Fakat o gün içinde bulunduğu olumsuz şartlar Payitaht’ın buraya esaslı bir müdahale yapmasını engelliyordu. Neticede “Deli Ahmed Paşa” yaftasıyla Karamanlı bu mütegalibeyi kerhen tanımak zorunda kaldı. Karamanlı Ahmed Paşa, bu tanınma dolayısıyla daha da güç kazandı ve vefatında oğlu Mehmed Bey’in veraset yoluyla valiliğe geçmesine kimse itiraz edemedi. Fakat bir süre sonra Mehmed Paşa’ya karşı isyan bayrakları açıldı. Babası gibi dirayetli bir idareci olan Mehmed Paşa, bu isyanları bastırdı ve böylelikle Trablusgarp’ta Karamanlı idaresi de yerleşmiş oldu. Öyle ki Trablusgarp tahtında artık sadece Karamanlı Hanedanı’ndan biri hak iddia edebilirdi.

Mehmed Paşa’nın kısa süren valiliğinin ardından Trablusgarp tahtına oturan oğlu Ali Paşa gençliği, tecrübesizliği ve Karamanlı Hanedanı içerisinden gelebilecek tehditler dolayısıyla iktidarını daha çok Mühtedilerle paylaşmak zorunda kaldı. Buna paralel olarak eyalette Yahudilerin ve Avrupalıların nüfuzu dikkat çekecek bir boyuta ulaştı. Bu da iç bölgelerdeki huzursuzluğu artırdı. Bu huzursuzluğun üstüne bir de oğulları arasındaki güç mücadelesi eklenince eyaletin düzeni tamamen altüst oldu. Bu zaaftan istifade eden bir maceracı (Cezayirli Ali) Payitaht’ın da göz yummasıyla eyalet yönetimini ele geçirdi (1793). Cezayirli Ali bir süre sonra Payitaht tarafından tanınıp Paşalık elde etti ve ilk iş olarak eyaletteki Yahudi ve Mühtedi nüfuzunu kırmaya çalıştı. Fakat bu çaba bir süre sonra zorbalığa ve şahsî menfaat teminine dönüşünce halkın bakışları tekrar Tunus’ta sürgün bulunan Karamanlı Hanedanı’na çevrildi. Böylece iki yıllık bu acı tecrübenin ardından Karamanlılar tekrar Trablusgarp yönetimini üstlendi.

Karamanlı Hanedanı bu ilk döneminde zamanla yerel bir hanedan hüviyeti kazanmaya başlamıştır. Ahmed Paşa döneminde (1711-1745), Karamanlı ailesinin hâkimiyeti oturmuş; Mehmed Paşa döneminde (1745-1754) Osmanlı Devleti’nden bağımsız olarak yabancı devletlerle savaş ve barış yapma, antlaşmalar imzalama usulü yerleşmiş ve Ali Paşa döneminde (1754-1793) de Eyalet Divanı’nda Osmanlı Devleti’nin resmi dili Türkçe’nin yanında yerli halkın dili olan Arapça öne çıkmıştır.

Avrupa Devletleri de artık Karamanlı idaresindeki Trablusgarp'ı bir Osmanlı eyaleti olarak değil, müstakil bir krallık olarak görüyordu.

Babası Ali Paşa'nın çekilmesiyle eyalet idaresinin başına geçen Ahmed Bey'in kısa süreli valiliğinin ardından kardeşi Yusuf Bey, Trablusgarp Valisi oldu (1795). Yusuf Bey'in Payitaht tarafından tanınıp Beylerbeyi olmasıyla Trablusgarp'ta yeni bir dönem başladı. Zira Yusuf Paşa, iktidar yolunda yerel kabilelerin büyük ölçüde desteğini sağladığı için iktidarını onlarla paylaşmaktan çekinmedi. Yerli halkın yönetime ortak olmasıyla beraber Karamanlı Hanedanı neredeyse yerli bir melik ailesine dönüştü. Eyaletin Payitaht'a bağlılığını gösteren alametler de yavaş yavaş ortadan kalktı. Paşa'nın devletle bağımlı gösteren tek unsur olarak Padişah'ın valiyi tanıdığını bildiren fermanlar kalmıştı. Başka hususlara binaen gönderilen fermanların Trablusgarp'ta artık pek bir önemi yoktu. Eyaletteki resmî yazışmalar ve yabancı devletlerle yapılan antlaşmaların metni de Arapça kaleme alınıyor; metbu devletin resmî dili Türkçe'yi okuyup yazabilen kâtipler dahi bulunamıyordu.

Trablusgarp Eyaleti'nin Osmanlı'dan tamamen bağımsızlaştığı düşünülen bir süreçte Avrupa Devletleri'nin tazyiki, Yusuf Paşa'nın aklını başına getirdi. Napolyon Savaşları'nın ardından (1815) Avrupa'da restorasyon sürecini başlatan devletler, ortak karar alma reflekslerini, Garp Ocakları'nın aleyhine olarak devreye sokunca, Yusuf Paşa İslam Halifesi Osmanlı Padişahı'nın bir valisi olduğunu hatırladı. Akdeniz artık bir Türk gölü olmaktan çıkmış ve Hıristiyan devlet donanmalarının tahakküm alanı hâline gelmişti. Tehdidin büyüklüğünün farkına varan Yusuf Paşa, müstakil bir melik gibi davranmayı bırakarak Padişah'a sadakatini göstermek ve bu yolla Avrupalı düşmanlarına karşı Payitaht'ın desteğini sağlamak amacıyla Yunan İsyanı sürecinde (1821-1827) verilen emirlere uymaya azami gayret gösterdi. Fakat bu süreçte Osmanlı Devleti'nin zaafiyeti sebebiyle Yusuf Paşa, desteklenmek ve yardım almak yerine zarara uğradı. Sadece Rumeli Beylerbeyiliği payesi taltifiyle manen teselli buldu. Diğer taraftan eyalet donanması, önce korsanlık faaliyetlerinin Avrupa devletlerince yasaklanması ve ardından Yunan İsyanı sırasında Trablusgarp gemilerinin tahrip olması dolayısıyla neredeyse yok olmak üzereydi. 1830 yılında Cezayir'i işgal eden Fransızlar, Trablusgarp'a da nizam

vermek istediklerinde Yusuf Paşa'nın onlara direnecek gücü kalmamıştı. Fransızlar, Yusuf Paşa ile yaptıkları antlaşmada hâl-i hazırda sefil durumda olan Trablus donanmasına da tahdit koydurmuşlardı. Eyalet idaresi istese de donanmasını geliştirip güçlendiremeyecekti. Yusuf Paşa, iktisadi çöküntüye uğrattığı ve yabancıların, özellikle İngilizlerle Fransızların rekâbet sahası hâline gelen eyaletin idaresinden çekilmekten başka bir yol bulamadı. Zira ahali topyekûn isyan hâlindeydi ve Yusuf Paşa'nın tahtı sallanmaya başlamıştı. Yönetimdeki zaafiyeti ve yaşlılığı sebebiyle tahtı oğlu Ali Bey'e devretti (1832). Fakat torunu Mehmed Bey'i başlarına geçiren bir kısım ahali bu görevlendirmeye itiraz etti. İsyân büyüyünce eyalet ikiye bölündü. Mehmed Bey taraftarları Trablus'taki konsolosları vasıtasıyla İngiliz desteğini, Ali Bey taraftarları da aynı şekilde Fransız desteğini arkalarına aldı. Payitaht ise, bu sırada Mısır'daki Kavalalı mütegalibesi ile uğraşıyordu. Trablusgarp'a ihtimam gösterecek durumda değildi. Bir süre olayları izledikten sonra Ali Bey'in valiliği tanıyan Payitaht, isyanın yine yatışmadığını ve eyalet üzerindeki yabancı devlet nüfuzunun kırılmadığını görünce gizlice bir müdahale planı hazırladı. Mısır meselesi kısmen hal yoluna koyulunca 1835 yılında yapılan müdahaleyle Trablusgarp idaresi Karamanlı Hanedanı'nın elinden alınarak doğrudan merkeze bağlandı.

Bu çalışmanın en temel amaçlarından birisi genelde Afrika, özelde ise Trablusgarp (Libya) alanında akademik çalışmalardaki büyük eksikliği gidermektir. Bu sebeple 124 yıllık Karamanlı hâkimiyeti döneminde eyaletin yerel halk, komşu vilayetler, Osmanlı Devleti ve yabancı devletlerle ilişkilerinin bir bütünlük içerisinde ele alınmasına gayret edildi. Her ne kadar Osmanlı ve Trablusgarp tarihinde hususi bir yeri olan Karamanlılar Dönemi'nin (1711-1835) daha çok idarî, askerî ve diplomatik açıdan tasvir ve tahlil edilmiş olduğunu düşünüyorsak da; bu dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik hususiyetlerinin bütünüyle tebarüz ettirilemediğinin de farkındayız. Zira çok yeni olan bir alana ait tüm problemlerin böyle bir çalışmanın çerçevesine sığdırılma imkânı olmadığı gibi akademik açıdan böyle bir yaklaşım sağlıklı da değildir. Bunun için ayrı bir çalışma veya çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan 1835 sonrası eyalet idaresinin restorasyonu ve Osmanlı merkezî yapısına bağlanması sürecinin de ayrı çalışmalara ihtiyacı vardır. Bir alanda genel ve tasvirî çalışmaların yeterli düzeyde olmaması, o alanda daha analitik ve spesifik konular üzerinde çalışma yapmayı büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu zorluk çalışmamızın tasvirî yönünün daha ağır basmasına neden oldu. Ancak bu haliyle dahi çalışmamız bundan sonra yapılacak çalışmalar için hiç şüphesiz iyi bir zemin teşkil edecektir.

Bu ve benzeri tüm çalışmalarda özellikle Osmanlı arşiv belgelerinin diğer kaynaklardaki bilgilerle beraber değerlendirilmesi, sağlıklı verilere ulaşma açısından bir zorunluluktur. Zira Türkiye merkezli bir bakış elde edebilmek ancak kendi kaynaklarımız esas alınmak koşuluyla sağlanabilir. Fakat ne yazık ki arşivlerimizin (birkaç istisna hariç) büyük ölçüde Afrika çalışmalarında kullanılmadığını görmekteyiz. Diğer taraftan arşivlerden istifadeye niyetlenildiğinde ise büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu yüzden, arşiv kaynaklarından araştırmacıların istifadesini azami olarak artırmak için prosopografik rehberler hazırlanmalı; kanun ve layiha mecmuaları, mühimme ve nâme-i hümayun tarzı defterlerin indeksi çıkarılmalı ve bu alanlarda öncü sayılabilecek çalışmalar da daha kullanışlı hâle getirilmelidir. Böyle bir teşebbüs araştırmaların çok daha kısa bir sürede sonuçlandırılmasını temin edecektir.

Netice olarak bazı eksikliklerine rağmen bu çalışmanın Osmanlı-Afrika araştırmalarındaki büyük bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlı Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsâfi Divân-ı Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri (BOA, **A.DVNS.MHM.d.**)

Defter Nu: 1, Hüküm Nu: 1153

Defter Nu: 2, Hüküm Nu: 2, 405, 1598, 1816, 1828.

Defter Nu: 3, Hüküm Nu: 250, 381, 518, 578, 579, 580, 581, 582, 583.

Defter Nu: 5, Hüküm Nu: 537, 1972.

Defter Nu: 7, Hüküm Nu: 250.

Defter Nu: 10, Hüküm Nu: 91.

Defter Nu: 14, Hüküm Nu: 1584, 1597.

Defter Nu: 18, Hüküm Nu: 306.

Defter Nu: 19, Hüküm Nu: 483.

Defter Nu: 22, Hüküm Nu: 100, 163, 164, 214.

Defter Nu: 23, Hüküm Nu: 698, 706.

Defter Nu: 28, Hüküm Nu: 538.

Defter Nu: 30, Hüküm Nu: 422, 423, 430, 471, 517, 518, 531, 532.

Defter Nu: 31, Hüküm Nu: 272, 462.

Defter Nu: 36, Hüküm Nu: 226, 230, 457, 621, 742, 786, 941.

Defter Nu: 37, Hüküm Nu: 139, 1538, 2721.

Defter Nu: 39, Hüküm Nu: 434, 436, 438, 439, 598, 599.

Defter Nu: 40, Hüküm Nu: 342.

Defter Nu: 43, Hüküm Nu: 265.

Defter Nu: 45, Hüküm Nu: 66, 88, 180.

Defter Nu: 47, Hüküm Nu: 397, 416.

Defter Nu: 48, Hüküm Nu: 16.

Defter Nu: 55, Hüküm Nu: 64.

Defter Nu: 58, Hüküm Nu: 579.

Defter Nu: 62, Hüküm Nu: 45, 276, 282, 284, 285, 308, 309.

Defter Nu: 65, Hüküm Nu: 636, 679.

Defter Nu: 66, Hüküm Nu: 16, 19.

Defter Nu: 67, Hüküm Nu: 150.

Defter Nu: 69, Hüküm Nu: 271.

Defter Nu: 70, Hüküm Nu: 109.
Defter Nu: 73, Hüküm Nu: 1079.
Defter Nu: 99, Hüküm Nu: 154.
Defter Nu: 120, Hüküm Nu: 1039, 1042.
Defter Nu: 126, Hüküm Nu: 992.
Defter Nu: 129, Hüküm Nu: 83, 784, 986, 1001, 1145, 1282, 1283, 1287, 1288, 1289, 1290.
Defter Nu: 130, Hüküm Nu: 573, 574, 576, 793.
Defter Nu: 132, Hüküm Nu: 1051, 1054, 1055, 1198 ile 1199 arasındaki numarasız hüküm, 1199, 1201, 1202, 1203, 1204, 1302.
Defter Nu: 133, Hüküm Nu: 175.
Defter Nu: 135, Hüküm Nu: 8, 296, 370, 459, 705, 982, 983, 984, 1057, 1206, 1209, 1264, 1523, 1524, 1734.
Defter Nu: 136, Hüküm Nu: 930.
Defter Nu: 139, Hüküm Nu: 130.
Defter Nu: 140, Hüküm Nu: 435, 436, 437, 528, 529, 530.
Defter Nu: 145, Hüküm Nu: 1194, 1195, 1196.
Defter Nu: 147, Hüküm Nu: 278, 279, 280, 687.
Defter Nu: 148, Hüküm Nu: 96, 1264.
Defter Nu: 150, Hüküm Nu: 733.
Defter Nu: 152, Hüküm Nu: 804, 805.
Defter Nu: 153, Hüküm Nu: 1043, 1044, 1045, 1046, 1059, 1060.
Defter Nu: 154, Hüküm Nu: 296.
Defter Nu: 155, Hüküm Nu: 1649.
Defter Nu: 156, Hüküm Nu: 629.
Defter Nu: 157, Hüküm Nu: 444, 660.
Defter Nu: 159, Hüküm Nu: 358, 962.
Defter Nu: 160, Hüküm Nu: 973, 985, 1080, 1091.
Defter Nu: 190, Hüküm Nu: 13, 48, 162, 230.
Defter Nu: 197, Hüküm Nu: 501, 502.
Defter Nu: 200, s.51, 210.
Defter Nu: 201, Hüküm Nu: 31, 42.
Defter Nu: 203, Hüküm Nu: 499, 500.
Defter Nu: 204, Hüküm Nu: 98.

Defter Nu: 207; s. 1, 2; Hüküm Nu: 28, 29, 30, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 264, 457, 458, 459.

Defter Nu: 208, Hüküm Nu: 1

Defter Nu: 250, Hüküm Nu: 1412, 1413.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsâfi Divân-ı Hümâyün Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri (BOA, **A.DVNS.MHM.ZYL.d.**)

Defter Nu: 3, Hüküm Nu: 830.

3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emîrî Fonu, Sultan III. Ahmed (BOA, **AE.SAMD.III**): 20048-1

4. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emîrî Fonu Sultan I. Mahmud (BOA, **AE.SMHD.I**): 1676-1, 2094, 4268, 4401-1, 4494-1, 14448.

5. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emîrî Tasnifi, Sultan III. Mustafa (BOA, **AE.SMST.III**): 117, 1952-1, 2009, 4745-1, 5145-1, 5720-1.

6. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi, Adliye (BOA, **C.ADL**): 3329.

7. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi, Askeriye (BOA, **C.AS**): 11623, 25234, 27064-1, 35969, 45744, 46893, 48166, 53596.

8. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi, Bahriye (BOA, **C.BH**): 503, 1093, 5224, 6045, 6051, 6234, 7326, 7739, 9965, 10348, 10384, 10720, 12668, 12673.

9. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi, Dâhiliye (BOA, **C.DH**): 1092, 1702, 4373, 4448, 7389, 7997, 10518, 11960, 13186, 14121, 16463, 17456.

10. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi, Hâriciye (BOA, **C.HR**): 3278, 5681, 5884, 6778, 6841, 6948, 7611.

11. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümâyün Tasnifi (BOA, **HAT**): 735, 752, 1030, 3651, 4581, 5835-A, 12405, 13537, 13933-A, 14007-C, 14337, 20161-H, 20242, 20242-D, 20911, 22441, 22450, 22457-A, 22457-B, 22457-C, 22484, 22487-A, 22487-B, 22487-D, 22487-H, 22487-İ, 22505-A, 22505-G, 22505-H, 22505-J, 22505-T, 22537, 22537-A, 22538, 22542, 22553-C, 22790, 28045, 28116-A, 28376, 31210-B, 31210-J, 31210-K, 31285, 31285-A, 31285-B, 31285-C, 31789, 32256, 33838, 33838-A, 34087-B, 34101, 34986-E, 34986-F, 36747, 37459-A, 37510-F, 37520-A, 37520-B, 38160, 38548, 38548-H, 38548-I, 38709, 39280, 39280-C, 39535, 40001, 40001-A, 40066, 40307, 40307-A, 40324-C, 43468, 46419, 46423, 46429-S, 46430-Ç, 46612-H, 46759-Ç, 46759-D, 46769, 47965-A, 49039, 49043,

49043-A, 49043-B, 49547-B, 49740, 49842, 52024-B, 52784, 56719, 56998, 57095, 58435, 58436, 59030, 1481/23, 1503/1

12. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Tasnifi (BOA, **KK.d.**):
Defter Nu: 266, 523-M.

B. KİTAPLAR, MAKALELER VE DİĞER KAYNAKLAR

- Abulafia, David: **Büyük Deniz: Akdeniz’de İnsanlık Tarihi**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Abun-Nasr, Jamil M.: **A History of the Maghrib in the Islamic Period**, Cambridge University Press, Cambridge 1987.
- Afyoncu, Erhan: “Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizade”, **DİA**, C.XXVIII, Ankara 2003, s. 524-526.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Tarih-i Cevdet**, C.VI, Def’-a-i Sâniye, Süleyman Efendi Matbaası, Tavşantaşı (İstanbul) 1294.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Tarih-i Cevdet**, C.VII, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Tarih-i Cevdet**, C.11-12, Matbaa-i Osmaniye, Dersââdet 1301.
- al-Jabarti, Abd al-Rahman: **Al-Jabarti’s Chronicle of the First Seven Months of the French Occupation of Egypt**, Muharram-Racab 1213/15 June-December 1798, (Ed. ve Çev. Shmuel Moreh), Leiden: Brill 1975.
- Allen, G.W.: **Our Navy and the Barbary Corsairs**, Houghton, Mifflin and Company, Boston 1905.
- Altundağ, Şinasi: **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Anonim: “Final Act of the Congress of Vienna/General Treaty”, https://en.wikisource.org/wiki/Final_Act_of_the_Congress_of_Vienna/General_Treaty, Erişim Tarihi: 15.03.2016.
- Anonim: “Jacques-Denis Delaporte (1777-1861)”,

- http://data.bnf.fr/10731705/jacques-denis_delaporte/,
(Çevrimiçi), 16.03.2016.
- Anonim: “The Barbary Wars, 1801-1805”,
<https://www.marinersmuseum.org/sites/micro/usnavy/06/06a.htm>
, (Çevrimiçi), 27.02.2016.
- Anonim: “Philip Cavendish (d. 1743)”,
http://threedecks.org/index.php?display_type=show_crewman&iid=18740, (Çevrimiçi), 14.06.2016.
- Anonim: “Jean Michel de Venture de Paradis”,
https://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Michel_de_Venture_de_Paradis,
(Çevrimiçi), 22.02.2016.
- Arıkan, Zeki: “1821 Yunan İsyanının Başlangıcı”; **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler-Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)**, Genelkurmay ATASE Yayını, Ankara, 1986, 98-112.
- Arrowsmith, Aron: **A Compendium of Ancient and Modern Geography**, James and Luke G. Hansard and Sons, London 1831.
- Aydın, M. Akif - Muhammed Hamidullah: “Köle”, **DİA**, C.XXVI, Ankara 2002, s.237-246.
- Aydın, Meltem: “Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa”, **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences of the Turkic World)**, S.77 (Bahar 2016), s. 27-53.
- Ayn Ali Efendi: **Kavanin-i Al-i Osman der Hülasa-i Mezzamin-i Defter-i Divan**, Tıbkıbasım, Yay. Haz. M.T. Gökbilgin, İstanbul 1979.
- Ayn Ali Efendi: **Kavanin-i Al-i Osman der-Hülasa-i Mezzamin-i Defter-i Divan**, İstanbul 1280.
- Barnby, H. G.: **The Prisoners of Algiers: An Account of the Forgotten American-Algerian War, 1785-1797**, Oxford University Press, London 1966.
- Başar, Fahameddin: **Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)**, TTK Basımevi, Ankara

1997.

- Bayrak, Meral: “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tumumu”, **Osmanlı**, C.II, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999.
- Bazame, Muhammed Mustafa: **Bingazi Abre’t-Tarih**, Dâru Libya li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Bingazi 1968.
- Bazame, Muhammed Mustafa: **Tarîku Berka fi’l-Ahdi’l-Karamanlî**, Dâru’l-Hivâri’s-Sakâfî el-Arabî el-Urubî, Beyrut 1994.
- Becher, A. B. (Ed.): **The Nautical Magazine a Journal of Papers on Subjects Connected with Maritime Affairs in General**, Vol. I, (September, 1832), London, 1832.
- Bentham, Jeremy: **Securities against Misrule and Other Constitutional Writings for Tripoli and Greece**, Ed. Philip Schofield, The Collected Works of Jeremy Bentham, Oxford: Clarendon 1990.
- Bergna, Costanzo: **Trablus min 1510 ilâ 1850**, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru’l-Cemâhiriyyetü li’n-Neşr ve’t-Tevzî’ ve’l-İ’lân, Dâru’l-Kütübi’l-Vataniyye, Bingazi 1985.
- Beydilli, Kemal: “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (15-17 Ekim 1997: Ankara) Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Yay. haz. İsmail Soysal, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.35-43.
- Blondy, Alain: **Documents consulaires, Lettres reçues par le chargé d’affaires du Roi à Malte au XVIIIème siècle**, C.I, Vol. 5 (1-10), Fondation de Malte, 2014.
- Bono, Salvatore: **Storiografia e fonti occidentali sulla Libia, 1510-1911**, L’Erma di Bretschneider, Roma 1982.
- Bostan, İdris: “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 14, Sene: 1988-1994,

- Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 59-86.
- Bostan, İdris: “Turgut Reis”, **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s. 417-418.
- Bostan, İdris: “Riyâle”, **DİA**, C. XXXV, İstanbul 2008, s.141-142.
- Bostan, İdris: **İstanbul’un Yüz Denizcisi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014.
- Bostan, İdris: **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınları, İstanbul 2007.
- Bosworth, Clifford Edmund: **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, Çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Bozkurt, Nebi: “Korsan”, **DİA**, C. XXVI, Ankara 2002, s. 210-212.
- British Foreign Office: **British and Foreign State Papers, 1812-1814**, Vol.I-Part I, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1841.
- British Foreign Office: **British and Foreign State Papers, 1814 – 1815**, Vol. II, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1839.
- British Foreign Office: **British and Foreign State Papers, 1815-1816**, Vol. III, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1838.
- British Foreign Office: **British and Foreign State Papers, 1817-1818**, Vol. V, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1837.
- British Foreign Office: **British and Foreign State Papers, 1818-1819**, Vol. VI, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1835.
- British Foreign Office: **British Foreign State Papers, 1828-1829**, Vol. XVI, Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office, James Ridgway and Sons, Piccadilly, London 1832.
- Brown, L. Carl: “The United States and the Maghrib”, **Middle East Journal** (Middle East Institute), Vol. 30, No. 3, Bicentennial Issue

(Summer, 1976), s. 273-290.

- Brummett, Palmira: **Osmanlı Denizgücü: Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz’de Diplomasi**, Çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Brunschwig, R.: “İbn Abd al-Hakem et la conquete de l’Afrique du Nord par les Arabes, étude critique” **Annales de l’Institut de’Etudes Orientales**, VI (Algiers, 1942-7), s.108-155.
- Buruşin, Nikolay İliçeş: **Tarihu Libya fi’l-Asri’l-Hadîs min Muntasifi’l-karni’s-sâdis aşer hattâ Matlar’l-karni’l-ısrîn**, Arapça Çev. İmâd Hâtem, Dâru’l-Kitâbi’l-Cedîdi’l-Müttehîde, et-Tab’atü’s-Sâniye, Beyrut 2001.
- Cachia, Anthony J., v.d: **Libya: Under The Second Ottoman Occupation (1835-1911)**, Dar al-Farjani, 2. Baskı, Tripoli 1975.
- Caravajal, Luis del Marmol: **L’Afrique de Marmol**, C.II, Fransızca Çev. Nicolas Perrot d’Ablancourt, Paris 1667.
- Card, Edgard Rouard de: **La politique de la France: à l’égard de la Tripolitaine pendant le dernier siècle**, Toulouse: É. Privat; Paris: A. Pedone, 1906.
- Carson, David A.: “Jefferson, Congress, and the Question of Leadership in the Tripolitan War”, **The Virginia Magazine of History and Biography**, Vol. 94, No. 4 (Oct., 1986), s. 409-424.
- Cezar, Mustafa: **Osmanlı Tarihinde Levendler**, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Chakib, Benafri: “Endülüs’te Son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayire Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.
- Chisholm, Hugh (Ed.): “Brogliè, de”, **Encyclopædia Britannica 4**, (11th ed.), Cambridge University Press, 1911.
- Chisholm, Hugh (Ed.): “Regnault de Saint Jean d’Angély, Michel Louis Étienne, Comte”, **Encyclopedia Britannica 23**, (11th ed.), Cambridge

- University Press, 1911.
- Cin, Halil: “Mağrib Ülkeleri Üzerinde İslamın ve Türklerin İdarî ve Hukukî Tesirleri”, **OTAM**, S.2 (Ocak 1991), Ankara, s.21-35.
- Cussy, Ferdinand de Cornot
Baron de: **Recueil des Traités de Commerce et de Navigation de la France**, C.III, Rey et Gravier Libraire, Paris 1836.
- Çaycı, Abdurrahman: “Guma İsyanı Öncesinde Fransa’nın Trablusgarp Siyaseti”, **Belleten**, C. XLVI, S. 182, Nisan 1982, s. 323-336.
- Çetin, Atilla: “Garp Ocakları”, **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s. 382-386.
- Çiftçi, Cafer: “Bâb-ı Âlf’inin Avrupa’ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan’da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)”, **Uluslararası İlişkiler**, C.VII, S. 26 (Yaz 2010), s. 27-48.
- Çolak, Kamil: “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, (2008-II), s. 141-183.
- Danişmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- De Pradt, M.: **Europe after The Congress of Aix-La-Chapelle: Forming the Sequel to the Congress of Vienna**, İng. Çev. George Alexander Otis, M. Carey & Son, Philadelphia 1820 (Fransızca Baskı: Paris 1819).
- Della Cella, Paolo: **Narrative of an Expedition from Tripoli in Barbary to the Western Frontier of Egypt in 1817**, (İtalyancadan İngilizceye Çev. Anthony Aufrere), London 1822.
- Denham, Major, Captain
Clapperton, Doctor Odney: **Narrative of Travels and Discoveries in Northern and Central Africa, in the years 1822, 1823 and 1824**, Vol. I-II, London 1826.
- Driault, Edouard: **Napolyon’un Şark Siyaseti: Selim-i Sâlis, Napeléon, Sébastiani ve Gardane**, Çev. Köprülüzâde M. Fuad, Yay. haz. Selma Günaydın, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Ebû Uceyle, Muhammed el- **en-Neşâtü’l-Lîbî fi’l-Bahri’l-Mütevassıt fi Ahdi’l-Üsrati’l-**

- Hâdî Abdullah: **Karamanliyye (1711-1835) ve Eseruhû alâ Alâkâtihâ bi'd-Düveli'l-Ecnebiyye**, Menşûrât Câmîatu Kâryûnis, Bingazi 1997.
- el-Cebertî, Abdurrahman b. Hasan Burhanüddin: **Acâibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr**, (Thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Tkd. Abdulazîm Ramazan), Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Mısıryye, Kahire 1997-1998.
- el-Ebyaz, Receb Nusayr: **Medinetü Merzuk ve Ticâretü'l-Kavâfili's-Sahrâviyyeti hlâle'l-Karni't-Tâsi' Aşer**, Menşûrât Merkezi Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyyeti, Trablus 1998.
- el-Esrem, Receb Abdülhamid: **Muhâdarât fi Tarihi Libya'l-Kadîm**, II. Baskı, Daru'l-Kütübü'l-Vataniyye, Bingazi 1994.
- el-Hamevî, Yakut: **Kitâbu Mu'cemi'l-Buldân**, C. I, Nşr. Ferdinand Wüstenfeld, (el-Coğrafya'l-İslâmiye, C.CCXI), Frankfurt 1994.
- el-Humeydî, Abdülaziz b. Abdullah: **Târîhu'l-İslâmî Mevâkif ve İber**, C. XIV, Cüz: 13, Daru'd-Dave Cidde, Darü'l-Endelüs el-Hadra, İskenderiye 1998/1418.
- el-Kûfî, Ebu Muhammed Ahmed İbn A'sem: **el-Fütûh**, C.I, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- el-Mudarris, Hussein I., Olivier Salmon: **Alep sous le consulat de Henry Guys (1838-1847)**, el-Mudarris, Ray Publishing & Science, 2009.
- el-Ömerî, Şahabeddin Ahmed b. Yahya b. Fazlullah: **Mesalikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr**, Thk. Eymen Fuad Seyyid, el-Mahedi'l-İlmi'l-Fransî li'l-Âsâri's-Şarkıyye bi'l-Kâhire, ty.
- Erdem, Y. Hakan: **Osmanlıda Köleliğin Sonu, 1800-1909**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Erinç, Sırrı: "Bingazi", **DİA**, C.VI, İstanbul 1992, s. 181-183.
- Erol, Mine: "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", **AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIII, S. 24, Ankara 1980, s. 129-155.
- et-Temîmî, Abdülcelil: "XVI. Yüzyıl'da Kuzey Afrika'daki Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Dinî Arka Planı", (Çev. M. Özdemir), **İslâmî**

Araştırmalar, 12/2, (1999), s. 179-189.

et-Trablusî, Ahmed Bey en-Nâib el-Ensârî:

el-Menhelü'l-Azb fî Târîhi Trablus el-garb, C.I, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul) 1317.

ez-Zâvî, Tahir Ahmed:

Mu'cemü'l-Büldâni'l-Lîbiyye, Mektebetü'n-Nur, Trablus 1968.

ez-Zeyyâtî el-Fâsî, Hasan b. Muhammed el-Vezzan (Leo Africanus):

The History and Description of Africa and the Notable Things Therein Contained, 1600'de İngilizceye Çeviren: John Pory, Ed. Robert Brown, C.III, Hakluyt Society, Londra 1896.

Fahrettin ve Seyfî:

1820 - 1827 Mora İsyani, Askeri Matbaa, İstanbul 1934.

Feraud, Charles:

Havliyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines), III. Baskı (I. Baskı:1973), Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfî, Câmiatü Karyunus, Bingazi 1994.

Field Jr., James A.:

America and the Mediterranean World, 1776-1882, Princeton University Press, Princeton 1969.

Folayan, Kola:

“The Tripolitan War: A Reconsideration of the Causes”, **Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente**, Anno 27, No. 1 (MARZO 1972), s. 615-626.

Folayan, Kola:

“Tripoli and the War with the U.S.A., 1801-5”, **The Journal of African History**, Cambridge University Press, Vol. 13, No. 2 (1972), s. 261-270.

Fraikin, J.:

“Un piano di attacco di Tripoli nel 1562”, **Rivista d'Italia**, XV [1912], s. 123-128.

Giglio, Carlo (Ed.):

The Public Archives of Campania with Special Reference to the Archive of State in Naples, Vol.III, Leiden-Brill 1973.

Gordon, Thomas:

History of the Greek Revolution and of the wars and campaigns arising from the struggles of the Greek patriots in emancipating their country from the Turkish yoke, Edinburgh: W. Blackwood, London: T. Cadell 1844.

Göyünç, Nejad:

“Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa”, **Tarih Dergisi**, C. II,

S.3-4 (1952), s. 35-50.

Greenhow, Robert:

The History and Present Condition of Tripoli, with some accounts of the others Barbary States, Published by T. W. White, South Literary Messenger, 1835.

Güler, İbrahim:

“Bodrum’un Garb Ocakları ile İlişkileri ve İşlevleri: Garb Ocaklarında Bodrumlular”, **Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum (1522-2007)**, Uluslararası Sempozyum Bildirileri (22-25 Ekim 2007), Ortakent-Yahşi Belediyesi Kültür Yayınları-1, 2008.

Güler, İbrahim:

“Denizli'nin XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki Garb Ocakları ile İlişkileri”, **Pamukkale Üniversitesi Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 Eylül 2006, Pamukkale Üniversitesi, Denizli), Bildiriler, I**, Denizli 2007.

Güler, İbrahim:

“Osmanlı Devri İzmir-Tunus İlişkileri (XVII-XVIII)”, **CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu (18-22 Eylül 2000, Çeşme) Bildirileri**, Yay. haz. Tuncer Baykara, TTK Yayınları, Ankara 2004, s. 235-255.

Güler, İbrahim:

“Osmanlılar Devrinde Diyarbakır-Kuzey Afrika İlişkileri: Garb (Batı) Ocaklarında Diyarbakırlı Gençler”, **II. Uluslararası ‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır (Diyarbakır in the Ottoman Era), I-III**, Editörler: Bahaeddin Yediyıldız-Kertsin Tomenendal, Ankara 2008.

Güler, İbrahim:

“Osmanlılar Devrinde Tunus’ta Sivaslı ve İç Anadolu Gençler”, **Cumhuriyetin 80.Yılında Sivas Kültür-Turizm ve Ekonomi Bilgi Şöleni (15-17 Mayıs 2003, Sivas) Bildirileri**, Sivas 2003, s. 59-86.

Gümüş, Şenay Özdemir:

“Napolyon’un Mısır’ı İşgali sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar”, **Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2003/9, s. 249-278.

Güner, Selda:

“Londra’da Bir Memlûk Beyi: Muhammed Bey Elfî (Ekim-

- Aralık 1803)”, **Akademik Bakış**, C. IX, S.17, Kış 2015, s. 41-69.
- Güneş, Gülcan Aşın: “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)**, Cilt/Volume: I, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2015, s. 1-30.
- Gürkan, Emrah Safa: “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, **Kebikeç**, S.33 (2012), s.173-204.
- Hansen, C. Rise (Der.): **Sources of the History of North Africa, Asia and Oceania in Denmark**, Ed. Danish National Archives, [Danca’dan İngilizceye Çev. Mogens Moeller vd.], K.G. Saur Publishing, München, New York, London, Paris 1980.
- Hasan, Hasan el-Fakih: **el-Yevmiyyatü’l-Lîbiyye**, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, C.I-II, Merkezü Cihâdi’l-Lîbiyyîn li’d-Dirâsâti’t-Târîhiyye, et-Tab’atü’s-Sâniye, Dâru’l-Kütübi’l-Vataniyye, Bingazi 2001.
- Hasan Sâfi: **Trablusgarb Tarihi**, Resimli Kitap Matbaası, Dersaadet 1328.
- Hazar, Numan: **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Usak Yayınları, Ankara 2011.
- Hertslet, Lewis (Ed.): **A Complete Collection of the Treaties and Conventions and Reciprocal Regulations Subsisting between Great Britain and Foreign Powers**, Vol.I, London 1827.
- Hess, Andrew: **Unutulmuş Sınırlar: 16. yy Akdenizinde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi**, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010.
- Hornemann, Friedrich: **The Journal of Frederick Horneman's Travels, from Cairo to Mourzouk, the Capital of the Kingdom of Fezzan, in Africa, in the years 1797-8**, London 1802.
- Hume, L. J.: “Preparations for Civil War in Tripoli in the 1820s: Ali Karamanli, Hassuna D’Ghies and Jeremy Bentham”, **The Journal of African History**, 21.3 (1980), s. 311-322.
- Humphreys, Frank Landon: **The Life and Times of David Humphreys**, 2 vols, G.P.

Putnams Sons, The Knickerbocker Press, New York 1917.

Irwin, Ray Watkins:

The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers, 1776-1816, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1931.

Irwing, Washington:

“Sukûtu medîneti Gırnata fî yedi'l-Melikeyn Ferdinand ve İzabel”, Ar. Çev. İsmail el-Arabî, **el-Mecelletü'l-Magribiyye**, S. 31-32, Tunus 1984.

İbn Abdilhakem, Ebu'l-Kasım Abdurrahmân b. Abdillâh:

Fütûhu Mısır ve Ahbâruhâ, (el-Coğrafya'l-İslâmiye, C.CCXC), Nşr. Charles C. Torrey, Leiden 1922.

İbn Galbun, Ebu Abdullah Muhammed b. Halil:

et-Tezkâr fî men meleke Tarablus ve mâ kâne bihâ min ahbâr, Thk. Eymen el-Buhayrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 1998.

İbn Havkal, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî:

Kitabu Sûreti'l-Arz, II. Baskı, Nşr. H. Kramers, I, Leiden 1938.

İlter, Aziz Sâmih:

Şimâli Afrika'da Türkler, C.II, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1937.

İnalçık, Halil:

Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev. Ruşen Sezer, YKY Yayınları, İstanbul 2003.

İnalçık, Halil:

“Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (15-17 Ekim 1997: Ankara) Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Yay. haz. İsmail Soysal, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.XIII-XVIII.

İnan, Göker:

“Rüstem Paşa Tarihi (İnceleme-Metin, vr.120b-vr.293b)”, **Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.

İpşirli, Mehmet:

“Osmanlı Devleti'nde Eman Sistemi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (15-17 Ekim 1997: Ankara) Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Yay. haz. İsmail Soysal, TTK

- Basımevi, Ankara 1999, s. 3-11.
- İpşirli, Mehmet: “Beylerbeyi”, **DİA**, C.VI, İstanbul 1992, s.69-74.
- Jamieson, Alan G.: **Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs**, Reaktion Books, London 2012.
- Kahraman, Kemal: “Fizan”, **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s.161-163.
- Karaer, Nihat: “Fransa’da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkileri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, C.XXXI, S.51, Ankara 2012, s. 63-92.
- Karal, Enver Ziya: **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İÜEF Tarih Semineri Yayınları, İstanbul 1938.
- Karasapan, Celal Tevfik: **Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960.
- Kâtip Çelebi: **Tuhfetü’l-Kibâr fî Esfâri’l-Bihâr**, (Yay. haz. Orhan Şâik Gökyay), MEB Basımevi, İstanbul 1973.
- Kavas, Ahmet: “Afrika’da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti’nin Rolü”, **Yükselen Afrika ve Türkiye** (I. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, İstanbul-Grand Cevahir Kongre Merkezi, İstanbul: 23-24 Kasım 2005), Ed. Ahmet Kavas vd., Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 103-108.
- Kavas, Ahmet: “Libya (Tarih)”, **DİA**, C. XXVII, Ankara 2003, s. 176-179.
- Kavas, Ahmet: “Trablusgarp”, **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s. 288-291.
- Kavas, Ahmet: “Tunus (Tarih: Osmanlı Dönemi, Sömürge Dönemi)”, **DİA**, C.XLI, İstanbul 2012, s. 388-393.
- Kavas, Ahmet: **İki Din Arasında Fransa**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Kavas, Ahmet: **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

- Kerslake, Celıa J.: “Celâlzâde Mustafa Çelebi”, **DİA**, C.VII, İstanbul 1993, s. 260-262.
- Kılıç, Orhan: “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, **OTAM**, 31 (Bahar 2012), s. 87-127.
- Kitzen, Michael: “Money Bags or Cannon Balls: The Origins of the Tripolitan War, 1795-1801”, **Journal of the Early Republic**, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, Vol. 16, No. 4 (Winter, 1996), s. 601-624.
- Koca Nişancı Celâlzâde Tevkii Mustafa Çelebi: **Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Nu: 4422.
- Kocaoğlu, Mehmet: “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, **OTAM**, S.6, Yıl 1995, s. 195-210.
- Koch, Christophe
Guillaume: **Table des Traités Entre la France et Les Puissances Etrangères et Recueil de Traités Qui N'Ont Pas Encore Vu Le Jour**, Vol.I, Basle-Paris 1802.
- Koloğlu, Orhan: “Libya (Osmanlı Dönemi)”, **DİA**, C. XXVII, Ankara 2003, s.179-184.
- Komisyon: **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, Ed. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.
- Komisyon (Mustafa Cezar, Midhat Sertoğlu vd.): **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, C.II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.
- Koprıman, Kazım Yaşar: **Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Kraehe, Enno E.: **Metternich's German Policy (Vol.II: The Congress of Vienna, 1814-1815)**, Princeton University Press, Princeton 1983.
- Krause, Chester L., Clifford: **Standard Catalog of World Coins: 1801–1991**, (18th ed.),

- Mishler: Krause Publications, 1991.
- Kurtaran, Uğur: “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, **Journal of History School (JOHS)/ Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl 7, S. XVII, Mart-2014, s. 393-419.
- Küçük, Cevdet: “Hollanda (Tarih-Hollanda Osmanlı İlişkileri)”, **DİA**, C.XVIII, İstanbul 1998, s. 219-226.
- Kütükoğlu, Mübahat: “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler-Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)**, Genelkurmay ATASE Yayını, Ankara 1986, s. 98-161.
- Ladjal, Tarek: “Tribe and state in the history of modern Libya: A Khaldunian reading of the development of Libya in the modern era 1711–2011”, 17 Mayıs 2016, <http://cogentoa.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311983.2016.1183278>, (Çevrimiçi), 20.07.2016.
- Law, R.C.C.: “The Garamantes and Trans-Saharan Enterprise in Classical Times”, **The Journal of African History**, Vol.8 (1967), s.181-200.
- Lewis, Charles Lee: **The Romantic Decatur**, Ayer Co. Publishing, First Edition, 1937.
- Lupton, Kenneth: **Mungo Park: The African Traveler**, Oxford University Press, New York 1979.
- Lütfi Paşa: **Tevarih-i Al-i Osman**, Birinci Tab, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341.
- Lyon, G.F.: **A Narrative of Travels in Northern Africa in the years 1818, 1819 and 1820**, John Murray, Albemarle Street, London 1821.
- Mackenzie, Alexander Slidell: **Life of Stephen Decatur: A Commodore in the Navy of the United States**, C. C. Little and J. Brown, Boston 1846.
- Mahmud Ali: “Trablusgarp'ta Osmanlı İnşa Faaliyetleri (1835-1911)”,

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982.

- Martin, B.G.: “Kanem, Bornu, and the Fazzan: Notes on the Political History of a Trade Route”, **The Journal of African History**, Vol.10, No.1 (1969), s.15-27.
- Matrud, Fawzia: “Les Relations Franco-Tripolitaines A L’époque de Youssef Pacha, Entre 1795 et 1832”, **Université D’Orléans, École Doctorale Sciences de L’Homme et de La Societé**, (Doktora Tezi), 2013.
- McKee, Christopher: **Edward Preble: A Naval Biography, 1761- 1807**, Naval Institute Press, Annapolis 1972.
- Mehmed Nehicüddin Efendi: **Târih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarb**, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1284.
- Mehmed Nuri, Mahmud Naci: **Trablusgarp: Hedefteki Ülke Libya’nın Tarihi**, Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Ahmet Kavas, Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, ORDAF Yayınları, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012.
- Mehmed Nuri ve Mahmud Naci: **Trablusgarb**, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1330.
- Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmani**, Yay. haz. Nuri Akbayar, C.III-IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Metz, Helen Chopin (Ed.): **Libya A Country Study**, Fourth Edition, First Printing, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, Washington 1989.
- Mézin, Anne: **Les consuls de France au siècle des lumières (1715-1792)**, Direction des Archives et de la Documentation Ministère des Affaires étrangères, Paris 2007.
- Mikaki, Rodolfo: **Trablusgarb tahte Hükmi Üsrati’l-Karamanli**, Ar. Çev. Taha Fevzi, Ma’hedü’d-Dirâsâti’l-Arabiyyeti’l-Âliyye, Kahire 1961.

- Miller, Dave: “The Treaty of Tripoli and America's Founders”, <http://www.apologeticspress.org/APContent.aspx?category=7&article=4520>, (Çevrimiçi), 25.02.2016.
- Miller, Hunter (Ed.): **Treaties and Other International Acts of the United States of America**, Vol.II, Documents 1-40: 1776-1818, United States Government Printing Office, Washington 1931.
- Mumcu, Serap: “Venedik Baylos Raporlarında Turgut Reis 1550-1555”, (2. **Turgut Reis ve Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, 1-4/11/2013, Bodrum), [http://www.academia.edu/9563696/2. Turgut Reis ve Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu 2nd International Symposium of Turgut Reis Turkish Maritime History Venedik Baylos Raporlarında Turgut Reis 1550-1555 Sunum Metni 1-4 11 2013 Bodrum](http://www.academia.edu/9563696/2._Turgut_Reis_ve_Denizcilik_Tarihi_Uluslararası_Sempozyumu_2nd_International_Symposium_of_Turgut_Reis_Turkish_Maritime_History_Venedik_Baylos_Raporlarında_Turgut_Reis_1550-1555_Sunum_Metni_1-4_11_2013_Bodrum), (Çevrimiçi), 17.07.2016.
- Mustafa Hoca: **Tarihu Fizan**, Thk. Hubeyb Vidâa el-Hısnâvî, Menşûrati Merkezi Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyyeti, Trablus 1979.
- Mustafa Nuri Paşa: **Netâyicü'l-Vukû'ât I-IV**, (İndeksli Tıpkıbasım),Yay. haz. Yılmaz Kurt, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- Nehicüddin Efendi, Hasan Sâfi: **Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp & Trablusgarp Tarihi**, Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, ORDAF Yayınları, İstanbul 2013.
- Nemr, Ali Hasan: “et-Tedahhulü'l-İngilîzî fî Trablus el-Garb hılâle'l-Karnî's-Sâbi' Aşer”, **Mecelletü Câmîatü Zikâr**, S.2, C.4, Eylül 2008, s. 42-50.
- Olgaç, Necmettin: **Türk Deniz Tarihi Özeti**, Deniz Basımevi, İstanbul 1952.
- Oren, Michael B.: **Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present**, W.W. Norton, New York 2011.
- Ömer Ali b. İsmail: **İnhiyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fî Libya, 1795-1835**, Mektebetü'l-Fercânî, Trablus, Beyrut 1966.

- Öreñ, Ali Fuat: “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, **Tarih Dergisi**, Sayı:46 (2007), İstanbul 2009, s.37-84.
- Öreñ, Ali Fuat: “Yedi Ada Cumhuriyeti”, **DİA**, C.XLIII, İstanbul 2013, s. 384-387.
- Özcan, Abdülkadir: “Gönüllü”, **DİA**, C.XIV, İstanbul 1996, s. 152-154.
- Özdemir, Mehmet: “İspanya Krallığının XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXXV, S.1 (1996), s. 243-284.
- Özel, Ahmet: “Dârülharp”, **DİA**, C.VIII, İstanbul 1993, s. 536-537.
- Özel, Ahmet: “Dârüssulh”, **DİA**, C.IX, İstanbul 1994, s. 5-6.
- Özel, Ahmet: “Gayri Müslim”, **DİA**, C.XIII, İstanbul 1996, s. 418-427.
- Özkaya, Yücel: “1821 Yunan (Eflak-Boğan) İsyancıları, Avrupalıların İsyancı Karşısındaki Tutumları”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler-Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar)**, Genelkurmay ATASE Yayını, Ankara 1986, s. 114-130.
- Özkuyumcu, Nadir: “Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika 18-132/639-750”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Doktora Tezi), İstanbul 1993. Bu tez, “**Mısır ve Kuzey Afrika’nın Müslümanlar Tarafından Fethi**” adıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları tarafından 2007’de Manisa’da basıldı.
- Pacho, M.J.R.: **Relation D’un Voyage Dans La Marmarique, La Cyrenaique et les Oasis D’Audjelah et de Maradeh**, Paris 1827.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Panzac, Daniel: **Barbary Corsairs: The End of a Legend 1800-1820 (Ottoman Empire and Its Heritage Serisi 29. Kitap)**, Fransızcadan İngilizceye Çev. Victoria Hobson-John E. Hawkes, Brill 2005.

- Parmaksızoğlu, İsmet: “Kemal Reis”, **İA**, C.VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 566-569.
- Paullin, Charles Oscar: **Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778-1883**, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1912.
- Pennel, C.R. (Ed.): **Piracy and Diplomacy in Seventeenth Century North Afrika: The Journal of Thomas Baker, English Consul in Tripoli, 1677-1685**, Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford-New Jersey 1989.
- Pennel, C.R.: “Tripoli in the Mid-Eighteenth Century: A Guidebook to the City, 1767”, **Revue d’Histoire Maghrebine**, 25-26 (1982), s. 91-121.
- Piri Reis: **Kitâb-ı Bahriye**, TC. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara 2002.
- Pizantias, Petros (Ed.): **The Greek Revolution of 1821: A European Event**, Isis, İstanbul 2011.
- Playfair, Sir R. Lambert: **The Bibliografy of the Barbary States, Vol.II - Part I: Tripoli and the Cyrenaica**, 1889.
- Prousis, Theophilus C.: “Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century”, **Mediterranean Historical Review**, Vol. 20, No.2, December 2005, s. 201-226.
- Remerand, Gabriel: **Tepedelenli Ali Paşa**, Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul 1939.
- Rennell, James: **The Geographical System of Herodotus, Examined; and Explained, by a Comparison with Those of Other Ancient Authors, and with Modern Geography**, Printed by W. Bulmer and Co. Russel-Court, Cleveland-Row, St. James’s, fort he Author; and sold by G. And W. Nicol, Booksellers to His Majesty, Pall-Mall, London 1800.

- Ring, Trudy, vd.: “Cyrene (Gebel Akhdar, Libya)”, **International Dictionary of Historic Places: Volume 4: Middle East and Africa**, Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago 1996, s. 194-198.
- Roberts, Priscilla H., James N. Tull: “Moroccan Sultan Sidi Muhammad Ibn Abdallah's Diplomatic Initiatives toward the United States, 1777-1786”, **Proceedings of the American Philosophical Society**, American Philosophical Society, Vol. 143, No. 2 (June 1999), s. 233-265.
- Rossi, Ettore, Cengiz Orhonlu: “Trablus”, **İA**, C. XII/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 445-447.
- Rossi, Ettore: **Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911**, Arapça Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974.
- Sevinç, Tahir: “Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)”, **History Studies**, Vol.5, İs.2, Mart 2013, s.412.
- Seyithanoğlu, Kenan (Ed.): **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.XI, Red. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.
- Shaw, Stanford J.: **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.
- Shepperson, George: “Mungo Park and the Scottish Contribution to Africa”, **African Affairs**, Vol. 70, No. 280 (Jul., 1971), s. 277-281.
- Sommers, William: “Joel Barlow: Hero-Diplomat”, http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2012/0106/ca/sommers_barlow.html, (Çevrimiçi), 23.02.2016.
- Sonyel, Salahi R.: “Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?”, **Belleten**, C. LXII, S. 233, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.111-115.
- Soysal, İsmail: **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, III. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- Spector, Shmuel, Geoffrey: “Benghazi”, **The Encyclopedia of Jewish Life Before and**

- Wigoder (Ed.): **During the Holocaust**, Vol. I (A-J), New York University Press, U.S.A 2001. s.107-112.
- St. John, Ronald Bruce: **Historical Dictionary of Libya**, Third Edition, The Scarecrow Press, Inc Lanham, Maryland, London 1998.
- Suijkerbuijk, J.A.S.M., W.E. Meiboom: **Inventaris van het archief van Anthonie van der Heim, (1710) 1737-1746 (Nummer archiefinventaris: 3.01.22)**, Nationaal Archief, Den Haag 1983.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı: **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks- I**: Yay. haz.: Hacı Osman Yıldırım vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu.: 28, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: III, Ankara 1995.
- Tabak, Faruk: **Solan Akdeniz, 1550-1870**, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul 2009.
- Tandoğan, Muhammed: “Afrika’nın Kuzeyini Güneyinden Ayıran Toplum Tevârikler ve Stratejik Konumları: Osmanlı-Tevârik Münasebetleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.
- Teysir b. Musa: **el-Müctemu’l-Arabiyyü’l-Lîbiyyü fi’l-Ahdi’l-Osmâni**, ed-Dâru’l-Arabiyye li’l-Kitâb, Trablus 1988.
- Thomassen, Th.H.P.M.: **Inventaris van het archief van de familie Fagel: Supplement, 1524-1795 (Nummer archiefinventaris: 1.10.94)**, Nationaal Archief, Den Haag 1990.
- Tucker, Glenn: **Dawn like Thunder: The Barbary Wars and the Birth of the U.S. Navy**, Bobbs-Merrill, Indianapolis 1963.
- Tully, Richard (Miss Tully): **Narrative of a ten years’ residence at Tripoli in Africa; from the original correspondence in the family of the late Richard Tully, Esq., the British consul. Comprising authentic memoirs and anecdotes of the reigning bashaw, his family, and other persons of distinction; also, an account of the domestic manners of the Moors, Arabs, and Turks**, Printed for

H. Colburn, London 1816.

Tully, Richard (Miss Tully):

Letters written during a ten years' residence at the court of Tripoli; published from the originals in the possession of the family of the late Richard Tully, esq., the British consul: comprising authentic memoirs and anecdotes of the reigning Bashaw, his family, and other persons of distinction; also an account of the domestic manners of the Moors, Arabs, and Turks, 2 Vol. H. Colburn, Third Edition, London 1819.

U. S. Government Printing Office:

Executive Documents Printed by Order of the House of Representatives, 1873-74, Vol. II, United States Department of State, Government Printing Office, Washington 1874.

U. S. Government Printing Office:

Naval Documents: Barbary Wars, Vol. I, U.S. Government Printing Office, Washington 1931.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri, İstanbul Devlet Matbaası, 1932.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, C.I-II, TTK Basımevi, III. Baskı, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, TTK Basımevi, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Osmanlı Tarihi, C.II, III. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1975.

Webster, C. K.:

The Congress of Vienna, 1814-1815, Oxford University Press, M.A. London 1919.

Whipple, Addison Beecher Colvin:

To the Shores of Tripoli: The Birth of the U.S. Navy and Marines, Naval Institute Press, Annapolis 2001.

Willis, John Ralph (Ed.):

Slaves and Slavery in Muslim Africa (Volume Two: The Servile Estate), Frank Cass and Company Limited, London 1985.

Wilson, Gary E.:

“American Hostages in Moslem Nations, 1784-1796: The Public Response”, **Journal of the Early Republic**, University of

Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, Vol. 2, No. 2 (Summer, 1982), s. 123-141.

Woodress, James: **A Yankee's Odyssey: The Life of Joel Barlow**, Philadelphia 1958.

Woodward, G. Thomas: "The Costs of State-Sponsored Terrorism: The Example of the Barbary Pirates", **National Tax Journal**, Vol. 57, No. 3, Tax Policy in Transition, (September, 2004), s. 599-611.

Wright, John: "Warrington, Hanmer George (1776-1847), diplomatist and promoter of African exploration", **Oxford Dictionary of National Biography**, Oxford University Press, 2004-2010.

Wright, Louis B., Julia H. Macleod: **The First Americans in North Afrika: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy Against the Barbary Pirates, 1799-1805**, Princeton University Press, Princeton 1945.

Yazıcı, Hüseyin: "Siretü İbn Hilal", **DİA**, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 266-268.

Yenidünya, Süheyla: "Halet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa İsyanındaki Rolü", **Uluslararası Balkan Dil, Kültür Ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri**, 8-10 Nisan 2010, Tiran-Arnautluk, (Çevirimiçi) http://www.academia.edu/5094867/Halet_Efendinin_Tepedelenli_Ali_Pa%C5%9Ffa_%C4%B0sy%C4%B1ndaki_Rol%C3%BC, 17 Temmuz 2016.

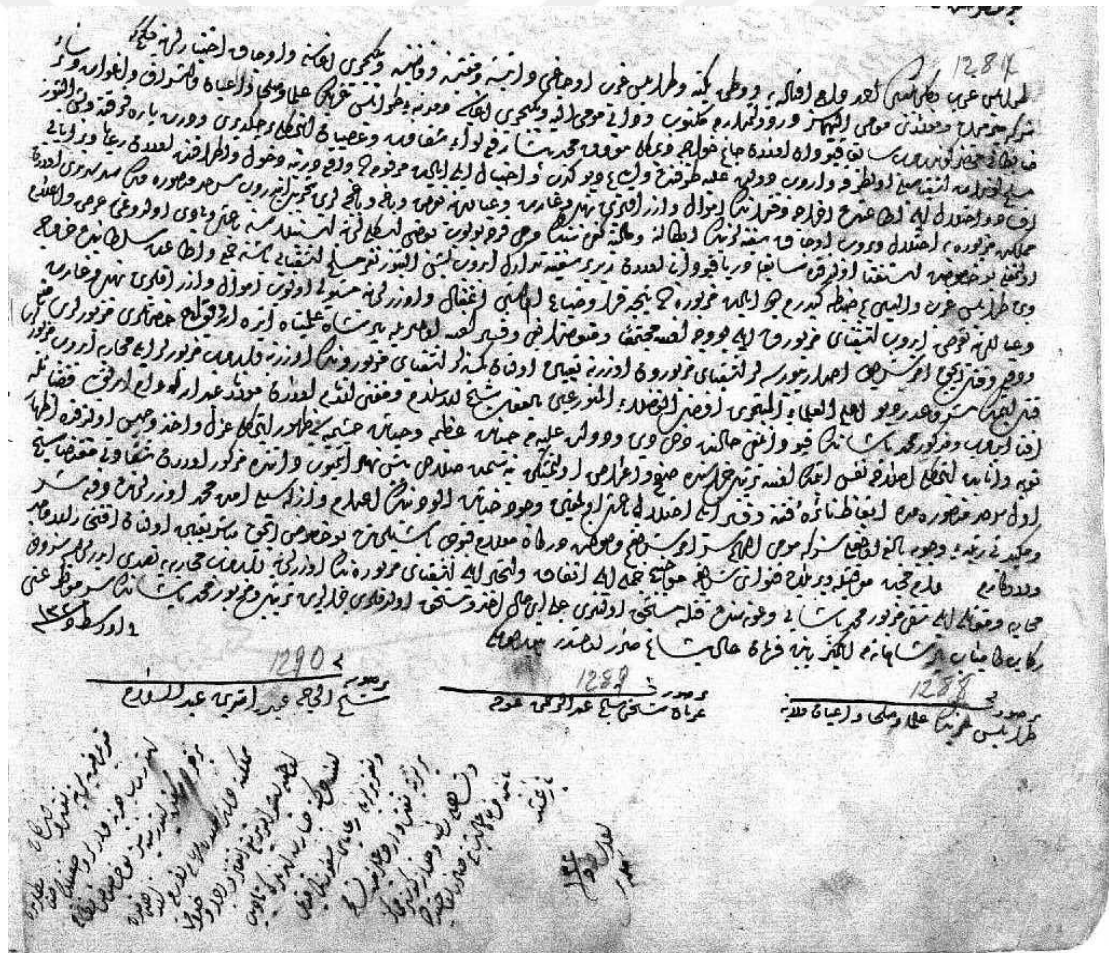
Zekeriyyâzâde: **Ferah: Cerbe Savaşı (Fetihnâmesi)**, Açıklamalarla Yay. haz. Orhan Şâik Gökyay, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1975.

EKLER

EK-1:

BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1287, Evâsıt-ı Zilhicce 132 (13-23 Ekim 1720)

[Canım Hoca Mehmed Paşa'nın 1720 senesinde Trablusgarp Eyaleti'ni işgal etmeye kalkışması ve hakkında idam fermanının sadır olmasıyla ilgili mühimme kaydı.]

Trablusgarp Beylerbeyisi Ahmed dâme ikbâluhûya ve Vatan Beyine ve Trablusgarp Ocağı Dayısına ve Müftisine ve Kadısına ve Yeniçeri Ağasına ve Ocak ihtiyarlarına hüküm ki,

Siz ki mîrimîrân ve monlâ-yı mûmâ ileyhimâsız, der-i devlet-medârıma mektub ve Dayı-i mûmâileyh ve Yeniçeri Ağası ve medine-i Trablusgarp'ın ulemâ ve sulehâ ve a'yân ve eşrâf ve ağavât ve sâir zâbitânı mahzar gönderip sâbikan

Kapudan olan Canım Hoca demekle maruf Mehmed Paşa ref'-i livâ-yı şekâvet ve isyân etmekle bir çekdiri ve 4 pare firkate ve beş-altı yüz müsellahev levendât eşkıyasıyla ol tarafa varıp 'Devlet-i Aliyye tarafından valiyim' deyu kizb ü ihtiyal ile eyalet-i merkûmede vaki Derne'ye duhûl ve ol tarafta olan reâyâ ve berâyâyı ifsâd ve ihtilâl ile itâatten ihrâc ve fukarânın emvâl ve erzâkların nehb ü gâret ve ıyâllerine taarruz ve bağ ü bağçelerin tahrib ettirip serhadd-i mansûremin sedd-i sedîdi olan memleket-i mezbûreye ihtilal verip Ocak sefinelerinin iptaline ve Malta keferesinin [...] ferce bulup bazı iskelelerini istilasına bâis ve bâdî olduğun arz ve i'lâm olunmağla bu hususta istiftâ olundukta 'sabıkan derya kapudanı olan Zeyd bir sefine tedarik edip beş-altı yüz nefer müsellahev eşkıyayı başına cem ve itaat-ı sultânîden hurûc ve ben Trablusgarp valisiyim zabta giderim deyu eyalet-i mezbûrede nice kurâ ve ziyâ' ahalisini iğfâl ve üzerlerine müstevlî olup emvâl ve erzâkların nehb ü gâret ve ıyâllerine taarruz edip eşkıya-yı mezbûrûn ile bu vech üzere müctemian ve mütearrızan bağı u fesad üzere olmalarıyla padişah-ı alemiyân *eyyedehu'llahu teala* hazretleri mezbûrları men' ve def' ve katl için emr-i şerif ısdar buyursalar eşkıya-yı mezbûrûn üzerine tayin olunan kimesneler eşkıya-yı mezbûrûnun üzerine varıp mezbûrlar ile muharebe edip mezbûrları katl etmek meşru'dur' deyu a'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn efdalü'l-fudalâi'l-müteverri'in bilfiil Şeyhülislam ve Müfti'l-enam olan Mevlana Abdullah *edâma'llahu teala fadâilehû* iftâ edip ve mezkûr Mehmed Paşa'nın kapudanlığı halinde dahi din ü devlet-i aliyyeme cinayet-i azime ve hıyanet-i(?) cesimesi zuhûr etmekle azl ve ahz u habs olundukta ızhar-ı tevbe ve inabet etmekle ıslah-ı nefis etmek üzere tertib-i cezasında safh ve i'raz olunmuş iken yine semt-i salâhı piş-nihâd etmeyip zatında merkuz olan şekâveti muktezasınca ol serhadd-i mansûremde îkâz-ı nâire-i fitne ve fesad ile ihtilale bâis olmağın vücûd-i habâset-âlûdunun i'dam ve izâlesiyle [...] üzerlerinden def'-i şer ve mekîdeti rûtbe-i vücûba bâliğ olmağla siz ki mûmâ ileyhimsiz emr-i şerifim vusulünde dergâh-ı muallam kapıcıbaşılarından bu husus için mübaşir tayin olunan iftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim [] *dâme mecduhû* marifetiyle verilen fetvâ-yı şerîfe mücebince cümle ile ittifak ve ittihad ile eşkıya-yı mezbûrenin üzerlerine varıp muharebeye tasaddi ederler ise siz dahi muharebe ve mukatele ile şakî-i mezbûr Mehmed Paşa'yı ve avenesinden katle müstehak olanları alâ-eyyi-hâl ahz ve müstehak oldukları cezaların tertip ve mezbûr Mehmed Paşa'nın ser-i maktûunu rikâb-ı kâm-yab-ı padişahaneme iletmeniz bâbında ferman-ı alışanım sâdır olmuştur; buyurdum ki. Fî evâsıt-ı Z sene 132 [13-23 Ekim 1720]."

Trablusgarp Beylerbeyisine ve Trablusgarp Dayısına ve Müftisine ve Kadısına ve ulema ve suleha ve Yeniçeri ağası ve Bölükbaşları ve Yayabaşları ve sair ihtiyarlarına hüküm ki,

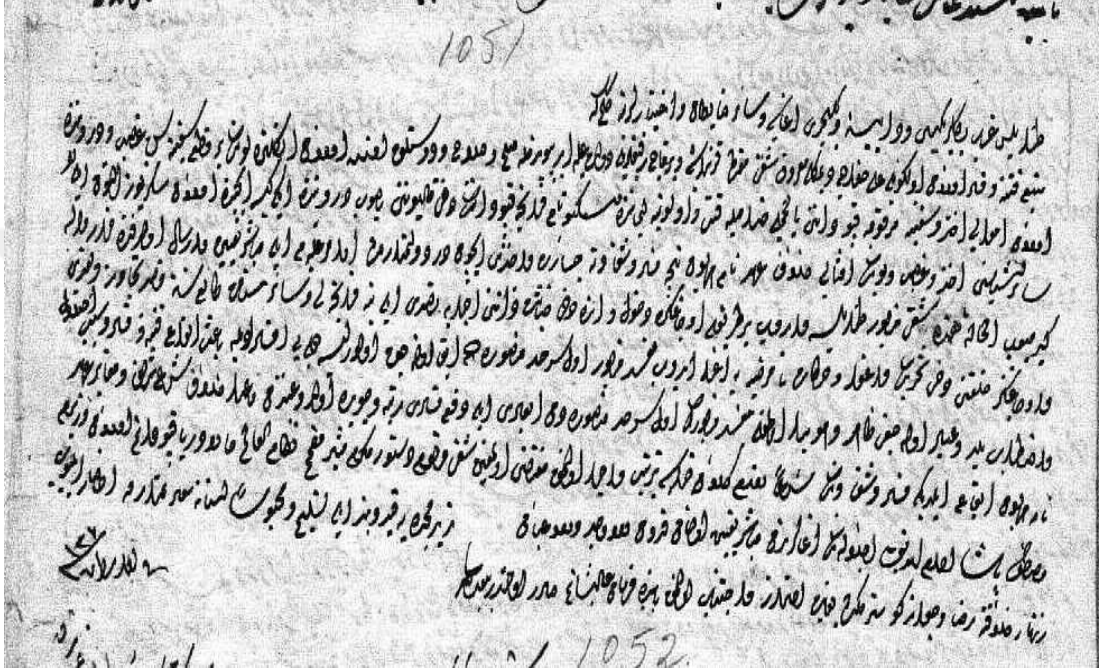
Sugûr-i İslamiyeden olan Trablusgarp Ocağı (...) sefineler ile rûy-i deryada kadîmü'l-eyyâmdan fî-sebilillah gaza ve cihada sarf-ı evkât edip vatandan hâsıl olan irad ile tertib-i edevât-ı gaza ve cihad için levazım-ı cebehane ve mühimmat etmeleriyle sefinelerinin biri (...) olmadan ikisinin dahi bina ve inşasına mübaşeret ve Rum yiğitlerine rağbet ve itibar ile ceng ü harbe kâdir yarar ve bahadır dilaverler istishab edip ocaklarına takviyet ile ricalini istihdam ve umur-ı cihada nizam vermeleriyle kendiler ile adavet üzere olan milel-i Nasârâ hususan adüvv-i kadim-i din-i mübin olan Malta keferesine ruy-i deryada daima mugalebet(?) ile kalıp a'daya ilkâ-yı havf u haşyet ve bir türlü kusur ve fütur ile düşmene ser-rişte verecek ef'âl-i nâ-sezadan mücanebet ve hemvare ızhar-ı gayret ve hamiyet ile müstevcib-i merzât-ı ilahi olan rıza-yı hümayun-ı mülukanemize muvafık hareket edip dua-yı hayr-ı icâbet-eser-i padişahanemize mazhar ve der-i devlet-medarımıza geldiklerinde dahi mutemedi(?) iltifat ve kerem ile telakki ve Tersane-i Âmiremizden sefine ve sair levazım ve mühimmat ihsanıyla haklarında mekarim-i aliyye-i hıdvânemiz mütezâif ve müterakki olup dilhâhlarına müsaade ile mecbûru'l-hâtır avdet ve bu güne imdad ve ianet ile ocaklarına takviyet ve onlar dahi taraf-ı Devlet-i Aliyyeme istinad ile ızhar-ı savlet ve celadet ve ruy-i deryada düşmen-i dine sine gerip kemal-i şecaat ile ahz-ı intikam ve nail-i iğtinam olmak hemîşe pişeleri ve ocağın ırzını sıyanet ile kanun-i kadime riayet daima fikr u endişeleri iken biraz vakitten beri ser-kârda olanlar bi'l-ittifak celb-i menfaat kaydına düşmekle terk-i hamiyet ve emr-i cihadı feragat edip vatandan hâsıl olan iradı kendülere tahsis etmekle iddihâr-ı emvâl-i bisyâr ve fetk-i perde-i namus u âr etmeleriyle Ocağın nizamı muhtell ve tertib-i nizamına adem-i rağbet ile Rum yiğitlerine dahi killet gelip bu tarikle gemiler limanda muattal ve bir taraftan tamir ve tecdid olunmadığından ekseri çürüyüp amel-mande olmağla deryaya gemi çıkaracak hâliniz kalmadığından gayri bir taraftan düşmen zuhur etse ihtiyar eylediğiniz etvâr-ı nâ-hemvâre nazaran müdafaasında adem-i iktidarınız zâhir ve bedîdâr ve bu hâl de na-marziyye nâsiye-i hâlinizde nümû-dâr olmuş iken yine tedarik-i mâ-fâta ikdam olunmayıp mücerred kayd-ı iddihâr ile derkar ve her taraftan adüvv-i dinin hande-i istihzasına dûçâr olmanız ile Ocağın nizam-ı aslîsine halel-târî ve bu hâl ile kalır ise zaman-ı yesîrde bi'l-küllîye muzmahil olmak mertebeleri fesad ve ihtilal sârî olduğu velvele-ârâ ve mesâmi'-i aliyye-i hıdvâneme ilkâ olunmağla cümleliz mes'ûl ve muâteb olmuşsuzdur. El-hâletü hâzihî Cezayir Ocağı dilaverleri berhurdar olsunlar, vaz'-ı kadimlerini asla tağyir etmeyip Ocakları muntazam ve mamur ve sefineleri mükemmel ve bî-kusur kadimden mu'tâd oldukları üzere daima (...) cihadı icra ve düşmenlerine hemvâre ızhâr-ı galebe ile Ocaklarının ırzını tekmil ediyorlar, iki cihanda yüzleri ak ve kılıçları keskin ve berrak olup niam-ı fevz u zaferden hemîşe behredar olsunlar. Bu üç ocak öteden beri hüsn-i vifak ve mezid-i ittihad ve ittifak ile icra-yı merasim-i gazaya şedd-i nitak ederek ol taraflarda sedd-i sugur-i İslam olmuşlar iken sizler Cezayirinin isrine iktinâdan feragat ile terk-i namus u gayret ve tama'-ı hâm-ı vahâmet-encâma tebeıyyet ile Ocağınızın kanun-ı müstahsenesini tağyire cesaret etmeniz ıyâzen billahi teala şemâtet-i a'dâ-yı din-i mübine müeddî olur bir halde olup bu güne hareketiniz Cenab-ı Hallak-ı Kerîmü's-sıfâtın rızâ-yı şeriatine muhâlif eşna'-i münkerât ve (...) -i menhiyattan olmağla bu misilli hareket-i vahimü'l-âkıbete

bir vecihle rıza-yı hümayunum olmayıp himayet-i (...) din-i mübin ve sıyanet-i şeriat-i Seyyidü'l-mürselin ehemmiyeti mehâmm-ı din ü devlet ve elzem-i umûr-i mülk ü milletten olmağın Ocağınız nizam-ı kadimine ırcâi iktizası murad-ı şahanem ve gâyet-i mâ-fi'l-fuad-ı padişahanem olmağla sizi irtikab eylediğiniz kâr-ı nâ-savâbdan men' ve tahzir ile ikaz ve inzâr ve icra-yı kavanin-i kadime hususunda olan azimet-i mahmudü'l-âkıbetimi ihbar ve iş'âr için işbu emr-i şerif-i fâizu'l-etvarım ısdar olunmuştur. İmdi gerektir ki cümleiniz hâb-ı gafletten bîdâr ve aranızda bu gûne cem'-i mal sevdasıyla a'dâya karşı Ocağın ırzını şikest edenler kimler ise ittifak ile aranızdan tard u ihraç ve yerlerine âkıl ve kâr-güzâr ve Ocağın nizamına sâit müstakim ve perhizkâr ve şecaat ve diyanet ile şöhet-şîâr bulunanları nasb ve takrir ile vatandan hâsıl olan iradı Ocağın levazım ve mühimmatına harc u sarf ve kadimden ne mikdar sefineniz var ise ol mikdar sefayin tekmil ve Rum yiğitlerinden cengâver ve dilaverler ile Ocağı mamur ve (...) edip kanun-ı kadîm-i Ocağa ihtimam ve dikkat ve bu tenbih-i mebhûtumu(?) sâir tehdîdâta kıyâs etmeyip emr-i şerifimin mazmun-ı münîfini icrâda kemâl-i basiret ve intibâh üzere hareket eyleyesiz. Bu emr-i mühimmin husûlüne sıdk-ı niyyet ile bi-avnillâhi Teâlâ azm ü cezm-i hümayunum mukarrer olmakla emr-i şerifim vusulünden sonra zuhur edecek hareketiniz sirran ve alenen tefahhus ve istikamet olunur(?) eğer emr-i şerifim üzere hareket etmeyip yine evvelki hâliniz üzere celb ü iddihar ile iştigaliniz haber alınır ise adem-i itaatınız nümâyân olup sizi te'dib ve gûşmâl ile tanzim-i umur-i vilayet için umûmen ricâl-i harb u kıtâl ile meşhûn donanma-yı hümayunum sefayini ve kalyonları üzerinize tayin ve irsal ve sû-i hareketi zâhir olanların cezaları tertib ve Ocağın esbab-ı nizam-ı kadimi tedarik ile i'tâ-yı miknet ve ol sedd-i sedid-i İslamiye'ye kemâ-yenbağî takviyet vermekle (...) padişahanem derkar kılınacağı musammem ve muhakkak olduğu bî-ıştibah malumunuz olup ona göre kemal-i basiret ve ızhâr-ı gayret-i seniyye ve ibraz-ı âsâr-ı hamiiyyet-i diniyye ile Ocağın kaide-i kadime-i marziyyesine riayet ve âb-ı rû-yı şevket-i İslam'ı sıyanet için Ocağın kadimden mevcut olan sefineleri mikdarı sefayin tedarik ve mevcut (...) rical-i gaza ve cihad ve levazım-ı mühimmat-ı gazavat tertib ve tekmil ile ru'b-endâz-ı kulûb-i a'dâ ve müşrikîn ve meserret-resân-ı sudûr-ı eviddâ ve muvahhidîn olup dünyada mekâyid-i a'dâdan sâlim ve envâ'-ı ganâyim ile gânim ve ukbâda dahi ucûr-ı bî-hisâb-ı gazv ü cihâd ile muazzez ve muğtenim olmağla cidd-i mevfûr ve sa'y-i bî-kusur eyleyip ser-mû hilafından gâyetü'l-gâye tehâşî ve mücânebet eylemeniz babında ferman-ı âlî-şânım sâdir olmuştur, buyurdum ki. Fî Evâsıt-ı N sene 1137 [23-31 Mayıs 1725].”

EK-3:

BOA, A.DVNS.MHM.d, 132/1051, Evâsıt-ı N. 1137 (23-31 Mayıs 1725)

[Akdeniz’de gayrimeşru korsanlık yapan bir kaptanın Trablusgarp Ocağı’na sığınması ve Payitaht’ın bu kaptanın teslimini istemesine dair mühimme kaydı.]

Trablusgarp Beylerbeyisi ve Dayısına ve Yeniçeri Ağası ve sair zabitan ve ihtiyarlarına hüküm ki,

Menba-i fitne ve fesad olan Ülgünlü Ali Hoca demekle maruf şakî, karındaşı ve birkaç rüfekasıyla Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvendimle sulh u salah ve dostluk üzere olan İngilterelinin bir kıta sefinesin gasb ve derununda olan emvali ahz ve sefine-i merkume kapudanını bilcümle huddamıyla katl ve Avlonya limanında (...) nam Franca kapudanının dahi kalyonunu basıp derununda iki kese içinde olan 800 altın ile sair eşyasını ahz u gasb ve bunun emsali hilaf-ı ahidname-i hümayun nice fesad ve şekavete cesaret ve ahzı için der-i devlet-medarımdan evamir-i aliyyem ile mübaşir tayin ve irsal olundukta firar ve ele girmeyip el-hâletü hâzihî şakî-i mezbur Trablus’a varıp bir tarikle ocağınıza duhul ve onda dahi habaset-i zatını icraya tasaddi ile yine Francalı ve sair müste’men taifesine kasd-ı tecavüz ve tasaddi ve ocağınız halkını dahi tahrik ve iğvâ ve harekât-ı nâ-marziyeye iğrâ edip müfsid-i mezbur ol serhadd-i mansurede ibkâ olunacak olur ise cümleyi ifsad (...) bâis-i envâ-i fitne ve fesad ve sebab-i ihtilal ve ıztrâb-ı beled ve ıbâd olacağı zahir ve hüveydâ, müfsid-i mezburun ol serhadd-i mansureden ib’âdı ile def’-i fesadı mertebe-i vücubda olduğundan maada hilaf-ı şer’-i şerif ve mugayir-i ahidname-i hümayun îkâ eylediği fesad ve şekavetin şer’an lazım gelen cezası tertib ve icra olunmak muktezi olmağın şakî-i merkum düstur-i mükerrerem müşir-i müfehham nizamü’l-âlem hala derya kapudanım olan vezirim Mustafa Paşa edamallahu teala iclalehunun

ağalarından mübaşir tayin olunan kıdvetü'l-emacid ve'l-a'yan [] zide mecduhuye kaydubend ile teslim ve mahbusen asitane-i saadet-medarıma ihzar eyleyip zinhar hilafına rıza ve cevaz göstermekten be-gayet ihtiraz ve ictinab olunmak babında fermanı alışanım sadır olmuştur. Buyurdum ki. Fi evasıt-ı N sene 1137 [23-31 Mayıs 1725].

EK-4:

BOA, HAT, 58436, t.y.

[Akdeniz coğrafyasındaki yerlerin nasıl isimlendirildiğinin bir örneği olarak Sicilyateyn Krallığı'na Trablusgarp'ta Napola denilmesi hakkında.]

Mağrib Trablusu'ndan gelen Ali Ağa kullarının takrîrinde Trablus Ocağı ile Napoli Kralı sulh olmuşlardır diye zikr eylediği kral hâlâ Devlet-i Aliyye-i dâimü'l-karâr ile sulh üzere olan Sicilyateyn Kralı olsa gerektir el-ân Sicilyateyn tesmiye olunan mahaller Misine ve ona manend bir kaç cezîreler ile Roma berrine muttasıl ülkelerden ibâret memleket olup bu vilâyetlere asıl Latin lisânında Anotolyos derler idi, ba'dehu hicretin altmış altısında karşı Trablus'tan geçilip feth olundukta Arab lisânı rikkat üzere olmağla Endelüs denilip ba'dehu kefereye avdet eyledikte birer mahalline izafet ile gâh İtalya ve gâh Anapolye ve gâh Napolye ve gâh yalnız Polye diyerek lafz-ı merkûm Garb Ocaklarına varan Kazdağı yiğitlerinin lisânına düştükte Napola ta'bîrine dek inmekle merkûm Ali Ağa kulları dahi işitticeği gibi tahrîr ve edâ eylemiş. Hâlâ Sicilyateyn Kralı, İspanya Kralı'nın oğlu olup Franca Kralı'nın tarafdârı olmağla Nemçe hânedânına adüvv-i ekberdir ve imparatorluğun o hânedâna rücû'undan azîm fikirdedirler ve bu İspanya-zâde Sicilyateyn Kralı'nın Nemçe tâifesiyle adâvetleri müstahkem olduğuna binâen ibtidâ musâlaha niyâzıyla gelen Fenoketi nâm âdemleri bir müteyakkız şahıs olmağla Devlet-i Aliyye'nin iki büyük düşmanı vardır biri Moskov onların ardına İsveç gibi bir diken koymuş dâimâ fikirden hâlî olmazlar Devlet-i Aliyye kerem buyursun Nemçelinin dahi ardında bizi terbiye ve i'dâd eylesinler mukaddem ve muahhar fâideden hâlî olmaz diye söylemiş idi, işte Napola dedikleri Kral Sicilyateyn Kralı olup yine devlet-i rûz-efzûnun bereketine binâen ocağ-ı mezbûr ile dahi musâlaha olmuşlardır bu bâbda tarafeyn menâfî' den hâlî olmamaları mukarrerdir.

Buyruldu

Nişan-ı hümayun oldur ki,

Çün hazret-i Melikü'l-Allam ve Cenab-ı zülcelali ve'l-ikram celle şânühu bi-hakk-ı derki'l-efkar ve'l-evhâm kemal-i kudret-i ezeliye ve vüfur-i mevhibet-i lem-yezeliyesinden südde-i seniyye-i vala-makamımı mukassim-i erzak-ı mukarrere-i cümle-i enam ve atebe-i aliyye-i adalet-irtisamımı muslih-i mesalih-i havass u avam eylemiştir *zalike fazlullahi yü'tihi men yeşâü vallahu zü'l-fazli'l-azîm* pes bu alay-ı vala-yı hikmet-nüma ve niama-yı uzama-yı bî-intihanın eda-yı merasim-i şükr-i lazimü'l-ifası için zimmet-i himmet-i aliyye-i şahaneme lazim ve labüdd oldu ki feyezani umman-ı birr u ihsanım amme-i enama şamil bâ-husus mirimiran-ı kiram ve kübera-i zevi'l-ihtiram ki hafızan-ı hudud-i memalikü'l-islamdır her birine mütevarid ve mütevasıl ola binaen ala zalik Trablusgarb memleketi ecdad-ı ızamım behiştî-rukadım *enârallahu teala berahînehüm* hazeratının asar-ı fütuhât-ı celilerinden olmak hasebiyle kilid-i memalik-i müslimin ve sükkân ve kuttanı dahi murabîtîn-i havza-i din-i mübin ve mücahidin-i havze-i tevhid ü yakın olmalarıyla eslaf-ı madelet-ittisafım vakitlerinden bu ân-ı hilafet-iktiran-ı husrevaneme gelince savb-ı saltanat-ı seniyyemden olan istidalarına müsaade ve vücut-i âmâllerine müsâafe olduğu cihetten ocağ-ı merkum halkı devlet-i aliyyemin düşmenlerine düşmen olup her halde tahsil-i rıza-yı yümn-iktiza-yı mülukanemi cümle-i meramlarına takdim ve zimam-ı takallüd-i hükümeti kabza-i emanet-i şahaneme teslim ettikleri beyandan müstağni olmağla binaenaleyh bundan akdem Trablusgarb Beylerbeyi olan Ahmed Paşa bi-emrillahi teala fevt oldukça müteveffa-yı mumaileyhin oğlu olup ocağ-ı mezbur ricalinin yarar ve namdar ve sadakat-kar ve mücerrebü'l-etvarı olan işbu rafi-i tevki-i refîu's-şan-ı hakânî ve nâkil-i yarlığ-ı belîğ-i meserret-unvan-ı şehriyari emiru'l-ümerai'l-kiram kebiru'l-küberâi'l-fiham zü'l-kadri ve'l-ihtiram sahibü'l-izzî ve'l-ihtişam el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-A'lâ Muhammed dâme ikbâluhû bilcümle Ocak rical ve ihtiyarlarının istisvab-ı ara ve ittifak-ı kulûb-i isabet-intimalarıyla vali nasb olduğu i'lam olunup lakin ber-vech-i muharrer Trablusgarb'a öteden beri taraf-ı devlet-i aliyyemden beylerbeyi nasb u tayin ve irsal ü tesyir olunageldiği de'b-i kadim olmaktan naşi beylerbeyilik dahi avatîf-ı aliyye-i mülukanemden mumaileyhe tevcih ve ihsan-ı hümayunum olmak babında Ocak ricali arz ve mahzarıyla rica ve mumaileyh dahi mahsus kağıdıyla istida etmekle mültemisatları karin-i müsaade-i hümayunum olduğu cihetten işbu 1159 senesi mah-ı rebiülahirinin beşinci gününden şeref-bahş-ı sudur olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunum mucebince avarif-i şamil-i hıdivane ve avatîf-ı aliyye-i husrevanemden [silik] terfi' ve i'lâm ve mir-i miran-ı muma ileyh lazime-i zimmeti olan muhafaza ve muharese-i bilad ve himayet ve sıyanet-i fukara ve ibâda mübaderet ve şiran-ı pişe-i gaza ve cihad olan Ocak ricaliyle hüsn-i muaşeret ve telif ve tavtîn-i kulublarına sa'y ve dikkat eylemek ve devlet-i aliyyemle musalaha üzere olan Venedikli ile tarafeynden birbirlerine taarruz etmemek üzere mukaddema ruy-i deryada hudud kat' olunup Venedikliye verilen nişan-ı hümayunumda hudud-i merkume dahilinde Trablus Ocağı tarafından kendülere zarar isabet etmemesi musarrah ve meşrut olmağla ol hudud dahilinde hilaf-ı şurut Venedikliye kat'â taarruz olunmamasına ve kezalik devlet-i aliyyem sularında ve liman ve iskelelerinde ve kale altlarında daire-i sulha dahil olan Sicilyateyn Devleti ve sair müste'menîn taifesine mir-i miran-ı mumaileyh tarafından hilaf-ı şerait-i musalaha ve mugayir-i evamir-i aliyye zarar

isabet etmemek ve yedlerine verilen ahidname-i hümayunum şurutuna mugayir hareket vaki olmamak ve bu vesile ile sâmia-i saltanat-ı seniyyemi tahdişten sıyanete bezl-i miknet eylemek şartıyla Trablusgarb Beylerbeyiliği mir-i miran-ı muma ileyhe tevcih ve ita ve emr-i şerif-i cihan-mutaim tasdir ve imla olunmağla işbu berat-ı saadet-ayat ve behçet-gayatı verdim ve buyurdum ki, mir-i miran-ı mumaileyh şurut-ı merkumeye riayet ve mugayir hareket edenleri zecr ve men'e mübaderet eylemek velhasıl ocağ-ı mezburun devam-ı nizam ve kıvam-ı hüsn-i zabıta ve intizamı nazar-ı iksir-eser-i mülukanem ile suret-pezir olduğu müsellemler olmağla tahsil-i merâzî-i padişahaneme sa'y ve dikkat eylemek şartıyla Trablusgarb Beylerbeyiliğine mutasarrıf olup şöyle ki vezaif-i hidemat-ı mebrure-i padişahi ve zavabit-ı mesai-i meşkure-i şehinşahidir bî-kusur mer'î ve müeddî kılıp ve nizam-ı kılâ' ve bilad ve terfih-i ahval-i ibâd ve zabt u rabt-ı memalik ve temin-i turuk ve mesalikde ve bilcümle Trablusgarb Beylerbeyiliğine müteallik ve müterettib olan mesalih ve mehammda mücidd ü sâî olup enva-i mesâî-i cemile vücuda getire ve ol diyarın Ocak zabitleri ve kudat ve hukkamı ve sadat-ı kiramı ve ehl-i divan ve meşahir ve a'yamı ve bilcümle vazî' ve refî'i ve sağır ve kebiri mumaileyhi beylerbeyi bilip tevkîr ve ihtiramında dakika fevt eylemeyip sözünü sem'-i kabul ile ısgâ ve emrini bilâ-tereddüd icrâ eyleyip min-ba'd işbu berat-ı şerifime muhalif beylerbeyiliğine ahardan dahl u taarruz eylemeyeler ve mumaileyh dahi tabakat-ı mahlukata alâ kadri derecâtihim riâyet eyleyip zuafa canibine ayn-i inayet ve fukara ahvaline nazar-ı merhamet ile nâzır olmaktan cüda olmayıp zalimlere ihanet ve mazlumlara îânet ve bilcümle lazıme-i hüsn-i eyaleti kema-yenbagi riayet eyleyip Trablusgarb Beylerbeyiliğine müteferri olan umur-i cumhurda etvar-ı hamide ve hareket-ı pesendide zuhura getirmeğe sa'y-i mevfur ve bezl-i makdur eyleye ol babda hiç ferd mâni ve müzâhim olmaya şöyle bileler alamet-i şerife itimad kılalar. [5.R.1159 / 27 Nisan 1746].”

EK-6:

Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 38-43.

[1751 Trablusgarp – İngiltere Antlaşmasının Türkçe Tercümesi]

İngiltereli Muahedesi

Elhamdülilâhi ve sallallâhu alâ seyyidinâ ve mevlânâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellem. Trablusgarp Ocak-ı Mansûresi'yle İngiltere Devleti beyninde kadîmî derkâr olan hubb ü müvâlât bu kere şîrâze-bend-i safvet ve te'kîd-i silm ü meveddet edilerek istihsâl-i âsâyiş-i raiyyet ve istiksâr-ı meâsir-i insaf ve adalet makâsîd-ı mahsûsasıyla sâhibü's-saâdeti's-seniyye Vali-i Mahrûse-i Ocak-ı mezkûr el-müeyyed Mehmed Paşa-yı Karamânî ve Trablus Seraskeri mahdûm-ı mûmâ ileyh Ali Bey ve Yeniçeri Ağası ve bilcümle ümerâ ile Devlet-i müşârun ileyhâ Konsolosu Cenapları hazır oldukları hâlde terâzî-ı tarafeyn ve tevâfuk-ı cânibeyn ile tanzim kılınıp defâtir-i mahfûzaya kaydolunan muâhede-i mübâreke dir ki ber-vech-i âtî zikrolunur:

Birinci Madde: İngiliz'in beylik sefâyini Trablus'ta bulunan hinta ve şâir ve sâir erzâk-ı mütenevviadan fiyat-ı mukarreresiyle bi'l-iştirâ ancak Port Mahon ceziyesine götürmeye mezun olacaktır.

İkinci Madde: İngiltere sefâyinine Trablus korsanları yolda rastgelir ise yalnız pasaportuna nazar edecek ve mezkûr pasaportu sahîhü'l-müfâd bulduğu takdirde ahbab ve dostluk muamelesiyle iftirak edeceklerdir ve yedinde pasaport mevcut iken Ocak korsanları yine bazı eziyet ve zahmetlere kalkışirlar ise buna cesaret eden kaptanın terbiyesine Vali Paşa müteahhit olduğu misillü pasaportun adem-i irâesine ve sâir mugâyir-i şurût muameleye İngiltereli tarafından ibtidâr edilir ise keyfiyet kralına yazılıp onun dahi terbiyesi verilecektir.

Üçüncü Madde: İngiliz'in beylik sefâyini Trablus limanına geldikte herhangi cinsten olur ise olsun derûn-i memlekette ne miktar üsera var ise sefâyin-i mezkûre gidinceye kadar habs ve muhafaza olunacak. Üseradan biri mezkûr gemilere firar ve iltica eylediği hâlde Ocak canibinden talep ve istirdâd olunmayacaktır.

Dördüncü Madde: Tüccardan biri Avrupa'dan getirdiği eşyayı doğru İngiliz Konsoloshanesi'ne îsâl ve orada âhara bey' eder ise kançılırya rûsûmâtını mutlak mûmâ ileyh İngiltere Konsolosu alıp sâir konsoloslarından asla müdahale ve müşareket etmeyecektir.

Beşinci Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ donanması Trablus limanına hîn-i vürûdunda işbu müsâlaha-i celîleye riayeten hemen kaleden yirmi yedi pare top atılıp sefâyin-i merkûme dahi mukâbele-i bi'l-misli icra edecektir.

Altıncı Madde: İngiltere Konsolosu berren ve bahren bir yere azîmet murad ettikte kat'â mûmânaat olunmayıp ve istediği kesândan tercüman ve simsar almasına kimse muhalefet etmeyecektir ve tercüman ve simsarin azl ve nasbına kendi müstakil olduğu misillü kendi gemilerine azîmet esnasında sandalina bandıra-i mahsûsasını çekecektir.

Yedinci Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ ile muharebe icap ettiği hâlde konsolos-ı mûmâ ileyh ve sâir Trablus'ta mukim tebaalarına asla ilişilmeyip herhangi mahalle ricat ve avdet ederler ise bir gûnâ dest-dırazlık edilmeyecektir.

Sekizinci Madde: Tarafeyn korsanları düşmandan aldığı sefâyin derûnunda cânibeyn tebaasından yolcu ve tüccar bulunduğu hâlde mal ve canına asla taarruz etmeyip dostane istediği mahalle irsal ve kâffe-i emvâl ve eşyası tarafına teslim kılınacak ancak bu misillü kesân sefîne-i mezkûrenin hademe ve tayfasından olduğu surette nisbet eylediği tebeyete bakılmayıp âdeta esir muamelesi olunacaktır.

Dokuzuncu Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ tüccarından biri Trablus'ta alışveriş etmekte iken vukû-i iflâsıyla firar eylediği hâlde ashâb-ı matlûb alacaklarını devlet-i müşârun ileyhânın tüccar ve tebaa-i sâiresinden talep ve ahz etmeye hakkı olmayacaktır.

Onuncu Madde: Ocak korsanları bir mahalle gider iken Trablus limanında lenger-endaz olan gerek İngiliz ve gerek düvel-i sâire gemileri sefîne-i mezkûrenin azîmeti gününden itibaren sekiz günden evvel arkası sıra gitmelerine ruhsat verilmeyecektir.

On Birinci Madde: Cânibeyn gemileri yolda tesadüf ile birbiriyle muhabere ve mükâleme ederler iken beynlerinde bir münazaa zuhurunda buna sebep olan hangi taraftan ise bi't-tahkîk terbiye ve takdir olunacaktır.

On İkinci Madde: Ocak ile müsâlahaya ibtidâ İngiltere Devleti rağbet eylediğine mebnî kâffe-i tebaasına düvel-i sâire tebaasından ziyade hürmet ve riayet edilecektir.

On Üçüncü Madde: İngiliz tüccarı li-ecli'l-bey' Trablus'a getirdiği top ve tüfenk ve tabanca ve seyf ve süngü ve barut ve misket ve gülle ve kurşun ve demir ve halat ve sâir gemi ipi ve kibrit ve top ve gemi kerestesi ve gemi direği ve yelken bezi ve kayık küreği ve hinta ve şâirden menâfi-i âmme hâsıl olacağına binaen bunlardan asla bir para gümrük alınmayacaktır.

On Dördüncü Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ sefâyini düşmandan alıp satmak için Trablus'a getirdiği emvâl-i ganâimden avâid namıyla bir şey talep olunmayacaktır.

On Beşinci Madde: Madde-i sâbıkta beyan olunduğu vechle devlet-i müşârun ileyhânın cümleden mukaddem müsâlahaya meyl ve rağbetlerine mükâfâten ve hürmeten îd-i şerif ve eyyâm-ı sâire-i mübârekede li-ecli't-tebrîk İngiltere Konsolosu kâffe-i [düvel] konsoloslarından evvel Vali Paşa'nın huzuruna girecektir.

On Altıncı Madde: Trablus gemileri İngiliz bandıra ve pasaportuna rast geldiği Port Mahon ceziresi sefâyinine bilâ-fark devlet-i müşârun ileyhâ tebaası misillü hürmet edecektir. Bununla beraber haklarında riayet-i mahsûsa olarak cezire-i mezkûre sularında sâir düşman gemilerine dahi taarruz olunmayacaktır.

On Yedinci Madde: İngiltere tebaasından biri şeref-i İslam ile müşerref olmak istedikte yanına bir memur-ı mahsus terfikiyle konsoloshaneye irsal ve orada üç gün ikâme olunup yine İslamiyet'te sebat eder ise ol vakit telkîn-i din edilecektir.

On Sekizinci Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ tebaasından iki kişinin mürâfaaları vukuunda derhal konsoloslarına havale olunacak fakat biri müslim ve diğeri İngiltere tebaasından olduğu takdirce behemehâl Vali Paşa huzurunda mürâfaa olunacaktır.

On Dokuzuncu Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ tebaasından biri bir müslimi amden katleylediği hâlde Vali Paşa marifetiyle şer' en kısas edilecek ancak kâtil-i merkûm firar eder ise konsolos-ı mûmâ ileyh asla muaheze olunmayıp hükûmet-i mahalliye marifetiyle aranılıp derdest olundukta konsolos-ı mûmâ ileyh huzurunda kısasen idam olunacaktır.

Yirminci Madde: İngiltere Devleti Cezayir ve Tunus Ocakları'yla muharebesi vukuunda Trablus tarafından hiçbirine kat'â muavenet olunmayıp her vechle bî- taraf bulunacaktır.

Yirmi Birinci Madde: Mezkûr Ocak korsanlarının devlet-i müşârun ileyhâdan aldıkları emvâl-i ganâim ve üserayı Trablus'a getirip satmaları ve âharın iştirâ eylemeleri külliyyen memnu olacaktır.

Yirmi İkinci Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ tebaasından Trablus'ta vefat edenlerin emvâl-i metrukelerine Trablusça müdahale olunmayıp konsolosları marifetiyle ahz u kabz edilecektir.

Yirmi Üçüncü Madde: Tarafeyn sefâyini birbirlerine mülakatlarında ehadühümâ âhara kat'â taarruz etmeyip dostluk ve muhabbetle iftirak edecektir.

Yirmi Dördüncü Madde: İngiliz gemilerinden biri bi-kazâillâhi Teâlâ Trablus ve eyalet liman ve arazisinde gark ve şikest olduğu surette hamûle ve tayfalarının teleften vikâyesine her türlü muavenetle beraber haklarında hürmet ve tesliyet ve istedikleri me'men mahalle vaz' ve irsal kılınacaktır.

Yirmi Beşinci Madde: Trablus korsanları İngiltere bandırası çeken her nevi sefâyine yolda tesadüf eyledikte Ocak gemisinden iki nefer dirayetli adam sandala râkiben sefine-i mezkûrun üzerine varıp pasaportuna nazar edecek, sahih bulduğu hâlde kemâl-i safvetle ayrılacaktır.

Yirmi Altıncı Madde: Devlet-i müşârun ileyhâ bandırası elinde bulunan kâffe-i sefâyin Trablus ve eyalet iskelelerinde bilâ-mümânaa alışveriş edecektir.

Yirmi Yedinci Madde: On üçüncü maddede musarrah eşya ve emtiadan maada li-ecli'l-bey' İngiltere beylik ve tüccar gemilerinin Trablus ve eyalet iskelelerine getirip ve aldığı kâffe-i eşya ve erzaktan yalnız yüzde üç kuruş gümrük verecek ancak getirdiği eşya satılmayıp iadesi lazım geldiği hâlde gümrük namına bir şey talep olunmayacaktır.

Yirmi Sekizinci Madde: Canibeyn sefâyini yol ve limanda birbirlerine rastgeldiklerinde mücerred takviyet-i muhabbet ve teşdîd-i ülfet maksadıyla diğerine icra-yı ziyafet ve izhar-ı muhâlasat birle hâric-i şurût bir kâr-ı mekrûha cesaret etmeyeceklerdir.

Hâtıme

Hüsn-i ihtimâm-ı tarafeyn ve sıdk-ı hulûs-i cânibeyn ile hitâm-pezîr olan işbu muahede-i kaviyye tarafeynden mer'î ve muteber ve ez-her cihet ihlâlden himâyet ve sıyânetle beraber derhal mübadelesi icra kılınmıştır. Tahrîran fi'l-yevmi't-tâsi' ve'l-ışrûn min şevvâli'l-mükerrem li-seneti erbaa ve sittîn ve mie ve elf.

EK-7:

Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 44-50.

[1766 Trablusgarp – Venedik Antlaşması]

Belisyân Muahedesi

Elhamdülillâhi vahdeh. Belisyân Cumhur-ı Muteberesi'yle biraz vakitten beri tekevvün eden şikâk kemâ-fi's-sâbık mübeddel-i hüsn-i vifâk olmak hususuna tarafeynden izhâr-ı hâhiş ve râğbet olunarak Trablus Valisi Ali Paşa Dayı ve ümerâ ve Ocak ihtiyarları ve asâkir-i mecmûa ittifak ve ittihadı ve Cumhûr-ı mezkûre donanmasının Başamirali Mösyö Yakim Nani [Jakoma Nany] ve Trablus'ta mukîm konsolosları Kont Zerib Baludik [Guiseppe Ballovich] ile işbu bin yüz yetmiş yedi [1177?] senesi Cumâdessâniyesi evâili tarihinde bi't-terâzî akdolunup cânibeynden harf-be-harf kabul ve tasdik olunan müsâlaha-i hayriyedir.

Birinci Madde: Bundan böyle kemal-i safvet ve muhabbetle işbu müsâlahanın ahkâm-ı mündericesine dikkat ve tarafeyn gemileri liman ve yolda birbirlerine tesadûf ettikleri hâlde düşman nazarıyla kat'â müdahale ve taarruz etmeyecek ve bununla beraber Cumhur-ı mezkûr dahi fi-mâ-ba'd kendi tebaasının haricine patente ve pasaport vermeyecektir. Eğerçi bunun hilafına diğer devlet bandırası altında bulunan bir sefînde mûmâ ileyhimin patente ve pasaportu görüldüğü takdirce yine işbu muahedeye hâlel gelmeyip ancak sefîne-i mezkûre hemen Trablus canibinden tevkif ve muaheze olunacak.

İkinci Madde: Cumhûr-ı mezkûr sefâyini Trablus ve eyalet dâhilinde bulunan herhangi iskeleye gelir ise getirip ve aldığı eşyadan yalnız yüzde üç kuruş gümrükten maada bir para ziyade alınmayacak fakat getirdiği eşyayı satamayıp da iade etmek istediği hâlde gümrük namına bir şey mütalebe olunmayıp ve eşya-yı mezkûreye dahi vechen mine'l-vücûh müdahale olunmayacaktır.

Üçüncü Madde: Cumhûr-ı mezkûr sefâyin-i harbiye ve ticâriyesine Trablus korsan ve tüccar sefînesi yolda rastgeldikleri vakit ehadühümâ âharı teftişe kalkışmayıp kemal-i muhabbet ve ikram ile birbirlerinden müfârat edeler ve eğerçi sefâyin-i mezkûreye sâir dost ve düşman eşyası tahmil olunmuş olsa bile yine bu bahane ile asla taarruz ve tevkif edilmeyecektir.

Dördüncü Madde: Düvel-i sâire limanında tarafeyn sefâyini birbirine rastgeldiği takdirce hemen ikişer memur-ı mahsus ve kaptanlarının rızalarıyla pasaportlarına nazar olunacak ve işbu pasaport usulü bu tarihten itibaren on beş ay tamamında icrasına tarafeyn mecbur olacaktır.

Beşinci Madde: Yolda rast geldiği hâlde görüşmek ve sâir bahane ile sandala binip hiçbir zâbit ve tayfa diğerinin gemisine gelmeye selahiyeti olmayacaktır.

Altıncı Madde: Trablus ve mülhakâtında bulunan sâir limanlarda Cumhuriyet sefayininden biri kazazede olduğu surette mukaddemki gibi yağma ve ahz u gasb ve bey' olunmayıp teleften vikâyesi için ashabına her türlü muavenet ve ikramdan geri durulmayacaktır.

Yedinci Madde: Trablus sefayininden biri tamire muhtaç olduğu hâlde Cumhuriyet-ı mezkûrun düşmanlarına tamir ettirilmeyip behemehâl Belisyân ve yahut dostlukları derkâr olan devletler tersanesinde tecdîd olunacaktır.

Sekizinci Madde: Cumhuriyet-ı mezkûre emvâl-i ganâimden satılan sefâyin ve eşya-yı sâire için müşterinin yedine mübâyaayı havi senet verileceğinden işte sened-i mezkûr müşterinin yedinde bulunduğu müddetçe kimse tarafından müdahale olunmayacaktır.

Dokuzuncu Madde: Tunus ve Cezayir ve sair düşman Cumhuriyet-ı mezkûrdan aldıkları her nevi ganâimi getirip Trablus'ta fûruht etmek istedikleri surette miyânedeki derkâr olan dostluk ve muhabbete mebnî emvâl-i mezkûrenin iştirâsı kaviyyen memnu olacaktır.

Onuncu Madde: Cumhuriyet-ı mezkûr donanması mahall-i sâireden aldığı ganâimi Trablus'ta satmak murad eder ise muavenet-i kâmile masrûfuyla beraber böyle beylik ile gelen eşyadan gümrük namına bir şey alınmayacak ve şayet satamayıp diyâr-ı âhara götüreceği takdirde bir gûnâ mümânaat olunmaması ve sefâyin-i mezkûre kumanya iştirâ edecekleri hâlde memleketin fiyat-ı mukarreresiyle verilecektir.

On Birinci Madde: Trablus Hükümeti zabtında bulunan üseradan herhangi bir Cumhuriyet-ı mezkûr sefâyinine firar ve iltica edip de Vali Paşa tarafından talep olunur ise bilâ-te'hîr iade ve teslim olunacaktır.

On İkinci Madde: İşbu müsâlaha-i hayriye tarihinden ibtidâren min-ba'd Cumhuriyet-ı mezkûr tebaasından ferd-i âferîde esir edilmeyip ve yanlışlık ile alınmış olsa dahi derhal konsolosuna teslim ve hakkında kat'â üsera muamelesi icra olunmayacaktır.

On Üçüncü Madde: Trablus ve mülhakâtında ikamet üzere bulunan Cumhuriyet tebaasından biri vefat eyledikte terekelerine hükümet-i şer'iyye ve mahalliye canibinden asla müdahale olunmayıp eğerci verese ve vekili var ise konsolos marifetiyle tamamen bâ-defter-i müfredât teslim ve öyle vâris ve vekili olmadığı surette kâmilen bilâ-mümânaa konsolos-ı mûmâ ileyh kabz ve hıfzedecektir.

On Dördüncü Madde: Cumhûr-ı mezkûr tüccarından Trablus eyaletinde bulunanların emvâlini fûruht her vechle rızasına mevkûf olduğundan emvâl-i mezkûre cebren alınıp satılmayacak ve sefînelerinin tahmil ve imrârına kat'â cebr edilmeyecek ve mamafih tebaa-i mezkûreden biri iflasa çıktığı hâlde evvelki gibi konsolosları tazmin etmeyeceğinden işte o makûlelerin kefilî var ise ona müracaat olunmadığı surette yesârına tevkîf olunacaktır.

On Beşinci Madde: Cumhûr-ı mezkûr tebaasından biriyle nefs-i Trablus ve mülhakâtında sakin her cins ahalinin terâfu'ları vukuunda mutlaka vali huzurunda icra olunacak ve eğerçi ikisi dahi tebaa-i mezkûreden oldukları takdirce asla müdahale olunmayıp behemehâl konsoloslarına havale edilecektir.

On Altıncı Madde: Tebaa-i mezkûre ile ahali miyanında şayet bir muaraza hudûsıyla cerh ve katl misillü mevâdd-ı cesîme zuhur ederse faillerinin muhakemesi şeriat-ı garrâ ve Trablus kanununa tatbiken fasl olunacak ve ancak kâtil tebaa-i mezkûrdan olup da firar eder ise konsolosları mesul olmayıp hemen hükûmet-i mahalliye marifetiyle derdest ve icabının icrasına mezun olacaktır.

On Yedinci Madde: Konsolos-ı mûmâ ileyh hangi milletten ister ise kendi ihtiyar ve rızasıyla tercüman ve simsar ve papaz olarak üç nefer kimse maiyyetine alacak ve hakkında aşırı hürmet ve riayetle beraber sefâyin sâir istediği yere bilâ-mümânaa azîmet edecektir.

On Sekizinci Madde: Mücerred te'kîd-i râbîta-i hubb ü meveddet maksad-ı hayr-mersadıyla tanzim kılınan işbu muâhede-i kaviyyenin hilafına bir şey vukuuyla bilâhire harbi mûcib olduğu surette konsolos ve kâffe-i tebaalarıyla burada doğmuş çocuklarına varınca memleketlerine avdete bir vecihle taarruz olunmayıp maa'l-ihtirâm azîmete ruhsat verilecektir.

On Dokuzuncu Madde: Tarafeyn tebaasından biri hasbe'l-icâb düşman sefînesine râkiben azîmeti esnada sefîne-i mezkûre zabt ve tevkif olunur ise merkûm asla muaheze olunmayıp kâffe-i eşyası kendisine reddolunacaktır.

Yirminci Madde: Cumhûr-ı mezkûrun beylik sefînesi Trablus'a geldikte hemen kaleden yirmi bir pare top atılacak ve sefîne-i mezkûre dahi bilmukabele ol miktar top endahıyla amiraline Vali Paşa canibinden münasip hediye verilecektir.

Yirmi Birinci Madde: Konsolos bulunan zat havâyic-i zarûriyesi için dâhil ve hariçten celbettiği emvâl ve eşya ve erzak için bir akçe gümrük vermeyecektir.

Yirmi İkinci Madde: Muâhede-i hâzırının aleyhine dair bir şey vukua gelmiş olsa bile yine muhabbetimize asla haleb gelmez mamafih mazlum bulunan taraf hakkını talepten geriye durmayacağı misillü öyle hilâf-ı şurût harekât-ı kabîhaya ictisâr eden tebaanın tedibini tarafeyn taahhüt eylemiştir.

Yirmi Üçüncü Madde: Trablus gemilerinden hiçbirisi Santa Marya hududundan itibaren Cumhur-ı mezkûr arazi ve memâlikinden otuz mil imtiyazıyla bundan ekalde sâir düşman sefâyinine dahi kat'â müdahale ve taarruz etmeyecek ve işbu tahdîd olunan otuz mil dâhilinde sarkıntılık vukuunda aldığı emvâl-i ganâim kâmilten geriye reddolunduktan sonra böyle muhâlif-i şurût harekâta hangi sefînenin kaptanı mütecâsir olmuş ise şedîden tedip olunacaktır.

Hâtime

Sıdk ve hulûs-i cânibeyn ile tanzim ve terkîm kılınan işbu muâhede-i hayriyenin hemen mübadelelerine mübâderet ve murahhasayn-ı mûmâ ileyhimâyâ teslime müsâraat kılınmıştır. Evâil-i Cumâdessânî sene 1177.

Vali-i Eyalet-i Trablusgarp: Ali, Veliahd-ı Vali ve Yeniçeri Ağası: Ahmed[?], Kethudâ-yı Vali-i mûmâ ileyh: Ahmed, Hazinedâr-ı Vali: Mustafa, Sergerde-i Eyalet: el-Hac Yusuf, Şeyhü'l-Beled: Mahmud, Defterdar-ı Divan-ı Eyalet: Hoca Ahmed.

EK-8:

Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 51-53.

[1768 Trablusgarp – Venedik Antlaşması]

Belisyan Cumhuri'nun İkinci Defa Muahedesi

Birinci Bend: Muâhede-i evvelîyi harf-be-harf tasdik eyledikten sonra mücerred te'kid-i muhabbet ve muvâlât merâm-ı mahsûsasıyla zeyl-i müsâlahaya ibtidar olunmuştur.

İkinci Bend: Bu defa zuhur eden münazaa esnasında tarafeynden alınan üsera ve sefâyin ve emvâl-i sâire derhal iade ve teslim oluna.

Üçüncü Bend: Muâraza-i muharrerede gark ve şikest olunan bir kıta Cumhuriyetine mümasil bir gemi ile masârif-i seferiye namıyla iki yüz bundika yani yaldız altını ve bir muayyen gemi tuz ile konsolos-ı mûmâ ileyhine akdemce mübayaa ettiği on bin kile Züvvâra tuzu bilâ-te'hîr Cumhuriyet-i mezkûra te'diye ve ifa kılma.

Dördüncü Bend: Cumhuriyet-i mezkûr sefâyininden ba'de'l-müsâlaha alınıp muahharan bazı a'zâr serdiyle Sakız ceziresi ve mahall-i sâirede tevkif edilen iki kıta tüccar gemileri oldukları yerden celble ashabına teslim oluna.

Beşinci Bend: Fesad-ı mündefiaya sebep ve muahedenin ahkâm-ı mündericesine muhalefet eden kaptanların konsolos marifetiyle tediplerine vali-i müşârun ileyh taahhüt eder.

Altıncı Bend: Bugünden sonra muâhede-i umûmî ve bilhassa sâbıku'z-zikr yirmi üçüncü maddenin tamamıyla icrası tarafeynin katiiyen ve sahihen matlubu olup fîmâ-ba'd bunun hilafına cesaret edenlerin şedîden ve kaviyyen zecr ve tedipleri farîzadan addolunmuş ve mamafih Trablus'un kâffe-i sefâyini Cumhuriyet limanlarına herhalde dostluk ve edep ve namusuyla duhûl ve hurûc edecek ve işbu şurût-ı muharrere kâmilen pasaportlarının üzerine dahi yazılıp daima mütalaa ve mücebince amel ve hareket etmeye mecbur olacaktır.

Yedinci Bend: Şayet miyânede bir mübâyet vukuuyla bilâhire harbi müntic olduğu hâlde hemen lakırdısıyla beraber muharebeye kalkışılmayıp ilan-ı harbi havi Vali Paşa tarafından konsolos-ı mûmâ ileyhe bir kıta tahrîrât-ı mahsûsa bi'l-ita işbu mektubun verildiği günden itibaren sekiz ay müddet vaz' olup müddet-i mezkûre hitâmında ıslâh-ı zâtü'l-beyn mümkün olamadığı takdirde ol vakit muharebeye ibtidar olunacaktır.

Sekizinci Bend: Cumhur-ı mezkûr konsolosuna bilâ-fark düvel-i sâire konsolosları misillü ziyade hürmet ve riayet edilecektir.

Dokuzuncu Bend: Bend-i sâdiste beyan olunduğu vechile muhâlif-i şurût harekâta cesaret ve mukâteleye teşebbüsle ahz ve tevkif olunan kesân adem-i rızâ ve serkeşlik edip de Cumhurca ne suretle tedip edilir ise vali-i müşârun ileyhın sual ve sahâbete kat'â hakkı olmayacaktır.

Benim vezîrim manzûrum olmuştur.

Şevketli kerâmetli mehâbetli kudretli veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım

Bu defa kapudan paşa kulları tarafından iki kıt‘a mazruf kâime vârid olup bir kıt‘asının mefhûmunda Bodrum sâhasında Süleyman Bey marifetiyle inşâ olunan kalyon-ı humâyûnu işbu mah-ı Muharremü'l-harâm'ın dokuzuncu günü müşârün-ileyh bi'z-zat hâzır olduğu halde rû-yi deryâya ilkâ etmiş oldukları ve diğerkâimesinde dahi Cezâyir'den tard ve teb‘îd olunan Seydi Ali bundan akdem Dersaadet'e vürûdunda müşârün-ileyh kapudan paşa kulları donanma-yı humâyûn ile Dersaadet'ten kable'l-hareke merkûm Seydi Ali'nin tarz ve tavr ve akvâlinde ve muvâza‘aten hacc-ı şerîfe niyyet etmesinden istidlâl olunan garazı bâğteten varıp Tunus ve yahut Trablusgarb ocaklarından birini zabt etmek idiğini ve hatta niyeti böyle olduğunu kendisi dahi itirâf etmiş olduğunu ol vakitte müşârün-ileyh mufassal tezkiresiyle taraf-ı çâkerîye inhâ ettikte tezkire-i mezkûre huzûr-ı şâhânelerine lede'l-arz bu makûle şey bizim bileceğimiz şey değildir diye Hatt-ı Humâyûnları şerefyafte-i sudûr olduğuna binâen bu vecihle müşârün-ileyhe ifâde olunup merkûm Seydi Ali dahi süvâr olduğu İspanya sefinesiyle hacca gidiyorum diyerek ol esnâda savb-ı maksûduna teveccüh etmekle el-hâletü hazihi varıp Trablusgarb Ocağı'na duhul ve zabt etmiş olduğuna binâen bi'l-cümle ocaklı kendüye bîat ettikleri ve Trablusgarb eyâletinin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüye tevcîh olunmasını ve Trablus kalası serhadd-i İslâmiyye'den olduğundan ve mühimmâtan tehî idiğinden bahisle cânib-i saltanat-ı seniyyeden gönderdiği bir kıt‘a defter mantûkunca muktezî olan mühimmâtın i‘tâ buyrulmasını taraf-ı çâkerîye olarak müşârün-ileyh kapudan paşa kullarına irsâl eylediği bir kıt‘a mufassal kâimesinde tastîr etmiş olmağın merkûmun kâimesi dahi Dersaadet'e ib‘âs olunduğu muharrer ve mastûr olmaktan nâşî gerek müşârün-ileyh kapudan paşa kullarının sâlifü'z-zıkr kâimeleri ve gerek merkûm Seydi Ali'nin mârrü'l-beyân defter ile kâimesi huzûr-ı humâyûnlarına takdîm olunmağla manzûr-ı mülûkâneleri buyruldukta tafsîli karîn-i ilm-i sâmilere buyrulacağı muhât-ı ilm-i âlileri buyruldukta fermân şevketli kerâmetli mehâbetli kudretli veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerindedir.

EK-10:

Hunter Miller (Ed.), *Treaties and other International Acts of the United States of America*, C.II, s. 364.

[11. Maddesi dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda dinsiz bir devlet olduğu iddialarına yol açan Trablusgarp – Amerika Antlaşması (1796)]

5th CONGRESS.]

No. 122.

[1st Session.]

TRIPOLI.

COMMUNICATED TO THE SENATE, MAY 26, 1797.

UNITED STATES, May 26, 1797.

Gentlemen of the Senate:

I lay before you, for your consideration and advice, a treaty of perpetual peace and friendship between the United States of America and the Bey and subjects of Tripoli, of Barbary, concluded, at Tripoli, on the 4th day of November, 1796.

JOHN ADAMS.

Treaty of peace and friendship between the United States of America and the Bey and Subjects of Tripoli, of Barbary.

ARTICLE 1. There is a firm and perpetual peace and friendship between the United States of America and the Bey and subjects of Tripoli, of Barbary, made by the free consent of both parties, and guaranteed by the most potent Dey and Regency of Algiers.

ART. 2. If any goods belonging to any nation, with which either of the parties is at war, shall be loaded on board of vessels belonging to the other party, they shall pass free, and no attempt shall be made to take or detain them.

ART. 3. If any citizens, subjects, or effects, belonging to either party, shall be found on board a prize vessel, taken from an enemy by the other party, such citizens or subjects shall be set at liberty, and the effects restored to the owners.

ART. 4. Proper passports are to be given to all vessels of both parties, by which they are to be known. And considering the distance between the two countries, eighteen months, from the date of this treaty, shall be allowed for procuring such passports. During this interval the other papers, belonging to such vessels, shall be sufficient for their protection.

ART. 5. A citizen or subject of either party having bought a prize vessel, condemned by the other party, or by any other nation, the certificates of condemnation and bill of sale shall be a sufficient passport for such vessel for one year; this being a reasonable time for her to procure a proper passport.

ART. 6. Vessels of either party, putting into the ports of the other, and having need of provisions or other supplies, they shall be furnished at the market price. And if any such vessel shall so put in, from a disaster at sea, and have occasion to repair, she shall be at liberty to land and re-embark her cargo without paying any duties. But in no case shall she be compelled to land her cargo.

ART. 7. Should a vessel of either party be cast on the shore of the other, all proper assistance shall be given to her and her people; no pillage shall be allowed; the property shall remain at the disposition of the owners; and the crew protected and succored till they can be sent to their country.

ART. 8. If a vessel of either party should be attacked by an enemy, within gun-shot of the forts of the other, she shall be defended as much as possible. If she be in port she shall not be seized on, or attacked, when it is in the power of the other party to protect her. And when she proceeds to sea, no enemy shall be allowed to pursue her from the same port, within twenty-four hours after her departure.

ART. 9. The commerce between the United States and Tripoli; the protection to be given to merchants, masters of vessels, and seamen; the reciprocal right of establishing consuls in each country; and the privileges, immunities, and jurisdictions, to be enjoyed by such consuls, are declared to be on the same footing with those of the most favored nations respectively.

ART. 10. The money and presents demanded by the Bey of Tripoli, as a full and satisfactory consideration on his part, and on the part of his subjects, for this treaty of perpetual peace and friendship, are acknowledged to have been received by him previous to his signing the same, according to a receipt which is hereto annexed, except such part as is promised, on the part of the United States, to be delivered and paid by them on the arrival of their consul in Tripoli; of which part a note is likewise hereto annexed. And no pretence of any periodical tribute of further payments is ever to be made by either party.

ART. 11. As the Government of the United States of America is not, in any sense, founded on the Christian religion; as it has in itself no character of enmity against the laws, religion, or tranquillity, of Mussulmen; and, as the said States never entered into any war, or act of hostility against any Mahometan nation, it is declared by the parties, that no pretext, arising from religious opinions, shall ever produce an interruption of the harmony existing between the two countries.

ART. 12. In case of any dispute, arising from a violation of any of the articles of this treaty, no appeal shall be made to arms; nor shall war be declared on any pretext whatever. But if the consul, residing at the place where the dispute shall happen, shall not be able to settle the same, an amicable reference shall be made to the mutual friend of the parties, the Dey of Algiers; the parties hereby engaging to abide by his decision. And he, by virtue of his signature to this treaty, engages for himself and successors to declare the justice of the case, according to the true interpretation of the treaty, and to use all the means in his power to enforce the observance of the same.

Signed and sealed at Tripoli, of Barbary, the 3d day of Junad, in the year of the Hegira 1211—corresponding with the 4th day of November, 1796, by

JUSSOF BASHAW MAHOMET, *Bey*.
MAMET, *Treasurer*.
AMET, *Minister of Marine*.
SOLIMAN KAYA.
GALEL, *General of the Troops*.
MAHOMET, *Commander of the City*.
AMET, *Chamberlain*.
ALLY, *Chief of the Divan*.
MAMET, *Secretary*.

Signed and sealed at Algiers, the 4th day of Argill, 1211—corresponding with the 3d day of January, 1797, by

HASSAN BASHAW, *Dey*,

And by the agent Plenipotentiary of the United States of America,

JOEL BARLOW.

EK-11:

Mine Erol, “Amerikan Trablusgarp İlişkileri”, **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIII, Ankara 1980, s.130-132.

[1796 Trablusgarp – Amerika Antlaşması’nın Türkçe Tercümesi]

Trablusgarp – Amerika Antlaşması

1. Madde: Amerika Birleşik Devletleri ile Trablusgarp Ocağı beyi ve teb'aları arasında, her iki tarafın serbest rızası ile yapılan ve Haşmetli Cezayir dayısı tarafından teminat altında bulundurulmuş devamlı ve sağlam bir barış ve dostluk vardır.

2. Madde: Taraflardan herhangi birinin harp halinde bulunduğu, herhangi bir memlekete ait malların diğer tarafa mensup gemilere yüklenmesi halinde bu gemiler serbestçe yollarına devam edebilecekler ve onların tevkif ve müsaderesi için hiç bir teşebbüs yapılmayacaktır.

3. Madde: Taraflardan birinin düşmandan almış olduğu bir ganimet gemisi üzerinde herhangi bir tarafa ait mal, teb'a ve vatandaş bulunursa bunlardan vatandaşlar ve tebalar serbest bırakılacak ve mallar da sahiplerine iade olunacaktır.

4. Madde: Her iki tarafın gemilerine pasaport verilecektir ve gemiler bunlar sayesinde kendilerini tanıttacaktır. İki memleket arasındaki, mesafe dikkate alınarak bu gibi pasaportların çıkartılması için, bu andlaşmanın tarihinden itibaren 18 aylık bir mühlet verilecektir. Bu mühlet zarfında bu gemilerin korunması için, onların eski vesikaları muteber sayılacaktır.

5. Madde: Taraflardan birine mensup bir vatandaş veya teb'a diğer tarafça yahut da diğer herhangi bir milletten satın aldığı bir geminin satış senedi pasaport alınıncaya kadar, esas pasaport gibi muteber tutulacaktır.

6. Madde: Taraftarlar her hangi birine ait gemiler, erzak ve diğer ihtiyaçları için, diğer tarafın limanlarına uğradıklarında bu ihtiyaçları piyasa fiyatlarına göre temin olunacaktır. Eğer bir gemi denizde geçirmiş olduğu bir kaza dolayısıyla ve tamir edilmek maksadiyle bir limana uğrarsa hiç bir resim ödemeksizin yükünü boşaltıp tekrar yüklemekte serbest olacaktır. Fakat hiç bir suretle yükünü indirmeğe mecbur edilmeyecektir.

7. Madde: Taraflardan her hangi birine ait bir gemi diğerinin sahilinde karaya oturur ise gemiye ve içeridekilere gerekli bütün yardım yapılacak ve yağmaya müsaade edilmeyecektir; mallar sahiplerinin elinde kalcak, tayfalar korunacak ve ülkelerine gönderilinceye kadar kendilerine yardım edilecektir.

8. Madde: Taraflardan birine ait bir gemi diğer tarafın kale ve hisar toplarının menzili dahilinde bir düşman tarafından saldırıya uğradığı takdirde elden geldiği kadar müdafaa edilecektir. Eğer saldırıya uğrayan gemi limanda ise, bu gemi onun düşmanına karşı korunacaktır. Denize açıldığı zaman hareketinden sonra geçen 24 saat içinde bu gemiye hiç bir düşmanın yaklaşmasına ve aynı limanda onu takip etmesine müsaade edilmeyecektir.

9. Madde: Birleşik Devletler ile Trablusgarp Ocağı arasındaki ticaret, tüccarların gemi kaptanlarının ve denizcilerin korunması, her iki ülkede konsoloslukların karşılıklı olarak kurulması ve bu gibi konsolosluklara tanınan ve muafiyetler ve kazaî yetkiler, en imtiyazlı devletlere tanınanlar gibi olacaktır.

10. Madde: İşbu andlaşmaya ekli makbuz gereğince, bu devamlı barış ve dostluk antlaşması münasebetiyle kendisi ve teb'ası adına Trablus beyi tarafından istenilen para ve armağanların adı geçen andlaşmanın imzasından önce alınmış olduğu bildirilir. Ancak Birleşik Devletlerce konsoloslarının Trablus'a ulaşması üzerine ödenmesi vadedilen para ve armağanlar için işbu andlaşmaya aynı şekilde bir kayd konmuştur. Taraflardan hiç biri ayrıca bir vergi ve para isteğinde bulunmayacaktır.

11. Madde: Amerika Birleşik Devletleri hiç bir surette Hiristiyan dini üzerine müesses olmadığından (çünkü mahiyet itibariyle o, Müslümanlığın esaslarına, dinine veya sükununa muhalif değildir ve herhangi bir Müslüman milleti aleyhine düşmanca bir hareketi olmadığından ve harbe girişmediğinden) taraflar dinî inançlardan doğacak bir mes'elenin aralarındaki ahengi bozmayacağını beyan ederler.

12. Madde: Bu andlaşmanın maddelerinden her hangi birinin ihlal edilmesinden meydana gelecek her hangi bir andlaşmazlık halinde ne silaha başvurulacak ne de her hangibir bahane ile savaş ilan edilecektir. Fakat, anlaşmazlığın zuhur ettiği yerde oturan konsolos anlaşmazlığı halledemez ise tarafların müşterek dostu olan Cezayir dayısına dostça müracaatda bulunarak taraflar, onun vereceği karara uyacaklardır. Ve o, bu andlaşmaya imzasını koymuş olmasından ötürü kendisi ve halefleri adına andlaşmanın gerçek tefsirine uygun olarak meseleyi halletmeyi ve ona itaati temin için elindeki bütün imkânları taahhüd eder.

Trabulusta imzalanıp mühürlenmiştir. 3 Cemaziyelevvel sene 1211 - 4 Kasım 1796.

EK-12:

BOA, C.AS, 27064-1, 12.Ca.1214 (12 Ekim 1799).

[Mısır'ı işgal eden Fransızların üzerine karadan asker göndermesi hususunda Payitaht'tan Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa'ya yazılan emir.]

درگاه عالی ککولردن ثامودینه طرابلس غرب جاننه کیدوب عودت ایدن یوسف اغانلیک تغییریدر ۱۷۹۹

قولدی طرابلس غرب اوجاغدند اسکندریه جاننه عسکر سوق اؤمنی باینه صادر اولون امر عالی به مباشرته ماه دجبر عریضه اولوننده دجبر عریضه
وقدیه جاننه اولون ثامودینه توبه هفتنه کید چیره سز عریضه ووصولندن صکره هوانلیک مخالفق تقییه اوج بشو ماه مرونده طرابلس غربه واروب
امر عریضه مژوری اراد و تقییه واراده سینه افاده و تبیین و ثامودر ایصال اولدیم دوت قطعه جعفر طوب و ایکوز قطار باروت و یوز قطار
کوزتون و یکوز عدد کرکه قیوط و یکوز عدد بیاض قیوط و یکوز عدد شال و مهمات و لوازمات سائرله تبلیغ و تسبیح ایدیکده طرابلس غربه
سمتاً و طاعه دپه دیک درهان اطرافده اولون عربان و قبایلی جبب و اون ایکی بیک بشیوز نفر عسکر ترتیب ایدوب عسکر مذکورله بیک بیضا
اغراضی بینه و ناکید ایدیکلرنه رؤسای عربان و قبایلی صو و زخاریک فعداندن ناشی بئ اسکندریه اوزدینه اوجاق طرفده عسکر کیمسی
قابن اولدیغی ایراد ایه ترتیب اولنجه عسکر سفینه ایه اسکندریه به عزیمت اؤمنی استصواب ایدیکلردن مقدیمی ترتیبی بیک ایلوه
مجدداً بیک بشیوز نفر ترتیب اوج قطعه فورسان سفینه سه ارکاب و هر سفینه به یکمیشر قطعه طوب و مهمات سائرله وضع ایدوب
درنه به ارسال اتمک و ذکر اولنان سفینه لر محل مزوره و وصولنده حاضر و آماده بولندق بیک بشیوز نفر ایلوه بر شایله اوزره
درنه دن دخی ایکی بیک و معمره نام محدد بیک بشیوز نفر عسکر ترتیب ایدیکلری و حتی قولکرانده ایکن مواجبلی ویر دکلیک
دکیدی دخی قوللریک اول طرفده عسکر اتمای اولونه ماه صفر الحیره اوت بیک قسیم اتمک اوزره حاضر اتمش اولدی

اسکندریه پش ایق قوناق ساقه ده واقع محرم علی قبیله سی شیخه بکلرکی طاحزدن بر نفر نجاب کوندیلوب بر طرفه معاونت می ایدر فیه
فران لوط قدر لغندمی اولود لری اوستلیم شیخ موسی ایه اهل استودن اولدیغی و عسکر اسلامک وصولیغ الحاق ایدر
فران لویایله محاربه به مبارزت و اسکندریه نلک فتح و تحریک دامن دوستیای عیبت ایدر چکی احیاد عقله عسکر سینه نوزده
درنه به خروجنده التحق و بالوتفاق اسکندریه اوزدینه هجوم اتمک اوزره تکرار خبر کوندردخی شیخ موسی ایدر فیه
دخی بروجه تخمین بشیوز نفر عسکر موجود ایدر

طرابلس غربه قحط و غلا برکال والی درهم اتمک ایکی یاره به اولدیغدن اوجاقلا مضطرب اولدیغنه بناً عرباندن ثامودر
اطلاق ایدرک ذخایر خصوصنده معاونت اتمک اوزره عربانه خبر کوندردکلی تحقیق اولشدر دجومی ایلولری تغییر ایدر

Dergah-ı ali gediklilerinden memuriyetle Trablusgarp canibine gidip avdet eden Yusuf Ağa'nın taktıriridir. 12.Ca.1214

Kulları Trablusgarp ocağından İskenderiye canibine asker sevk olunması babında sadır olan emr-i aliye mübaşeretle mah-ı receb-i şerifin on beşinde der-aliyyeden hareket ve Kandiye canibine olan memuriyetimi tesviye zımında Girit ceziyesine azimet ve vusulünden sonra havanın muhalefeti takribiyle üç beş mah mürurunda Trablusgarp'a varıp emr-i şerif-i mezkuru irae ve takdim ve irade-i seniyyeyi ifade ve tebyin ve memur-i isali olduğum dört kıta çerha topu ve ikiyüz kantar barut ve yüz kantar kurşun ve yirmi adet kerake kaput ve yirmi adet bayağı kaput ve yirmi adet şal ve mühimmat ve levazimat-ı saireyi tebliğ ve teslim eylediğimde Trablus Beylerbeyisi sem'an ve tâaten diyerek derhal etrafta olan urban ve kabaili celb ve on iki bin beş yüz nefer asakir tertip edip asakir-i mezkurenin serian ihracını tenbih ve tekid eylediklerinde rüesa-yı urban ve kabail su ve zehayirin fikdanından naşi berren İskenderiye üzerine ocak tarafından asker gitmesi kâbil olmadığını irad ile tertip olunacak asakir sefine ile İskenderiye'ye azimet olunmasını istisvab eylediklerinden mukaddemki tertibi terk ile müceddeden bin beş yüz nefer tertip ve üç kıta korsan sefinesine irkab ve her bir sefineye yirmişer kıta top ve mühimmat-ı saire vaz edip Derne'ye irsal etmek ve zikr olunan sefineler mahall-i mezbura vusulünde hazır ve amade bulunarak bin beş yüz nefer ile birleşmek üzere Derne'den dahi iki bin ve Mısrata nam mahalden bin beş yüz nefer asker tertip ettikleri ve hatta kulunuz anda iken mevaciciblerini verdikleri ve gemileri dahi kullarının ol taraftan hareketim esnası olan mah-ı saferü'l-hayrın on birinde tesyir etmek üzere hazır etmiş oldukları.

İskenderiye'ye beş altı konak mesafede vaki Mehmed Ali kabilesi şeyhine Beylerbeyi tarafından bir nefer necab gönderilip beri tarafa muavenet mi eder yoksa Fransalı taraftarlığında mı olur lede'l-istilam Şeyh-i muma ileyh ehl-i İslam'dan olduğunu ve asakir-i İslamın vusulünde iltihak ederek Fransalı ile muharebeye mübaderet ve İskenderiye'nin feth ü teshirine damen-i dermiyan-ı gayret edeceğini ihbar etmekle asakir-i mürettebe-i mezkurenin Derne'ye huruçlarında iltihak ve bi'l-ittifak İskenderiye üzerine hücum etmek üzere tekrar haber gönderdikleri ve Şeyh-i mumaileyh kabilesinde dahi ber-vech-i tahmin beş altı yüz nefer asker mevcud idüğü.

Trablusgarp'da kaht u galâ ber-kemal ve elli dirhem etmek iki paraya olduğundan ocaklı muztarib olduğuna binaen urbandan me'huz esirleri itlak ederek zehayir hususunda muavenet etmek üzere urbana haberler gönderdikleri tahkikim olmuştur deyu muma ileyh kulları taktırir eder.

EK-13:

Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 70-77.

[1805 Trablusgarb – Amerika Antlaşması'nın Türkçe Tercümesi]

Amerika Muahedesi

Elhamdülillah asayiş-i daimî ve intifâ-i umumî mesele-i mukteziyesinin devleteyn beyninde ne rütbe mültezem idüğü cümlelerin malumu olduğundan ol babda ityân-ı berâhine hacet görülemez. Mamafih şu istirahat ve tezyîd-i ticaret denilen şey herhalde ehadühümâ âharı temin ve sözünde sebat ve metanet ile hâsıl olacağından binaenaleyh bundan böyle insilâb-ı emn-i ibâdî müeddî olan şûriş ve kavganın külliyyen ref ve izâlesi tarafeynin sahihan matlûb-ı kat'îsi olduğuna mebni istihsâl-i menâfi-i âmme niyet-i hayriyyesinin icrâ-yı asliyesi olan sulh u salâhın müceddeden ve kaviiyen akd-i rişte-i ittifak edilmesine bu kere verilen karar üzerine Trablusgarb Valisi Yusuf Paşa ve asâkir kumandanı Ali Bey ve bilcümle ümera ve a'yan ile metbûum olan Amerika Cumhuru canibinden verilip on sekiz teşrinisani ve bin sekiz yüz üç (1803) sene-i miladiyesiyle müverrah ruhsatname-i kâmile ve mezuniyet-i şâmile-i âcizânem mucebince rıza ve muvafakat-ı cânibeyn ile karargir olup tarafeynden harf-be-harf karîn-i kabûl olan muâhede-i meymenedir ki ber-vech-i âtî zikr u beyan olunur:

Birinci Bend: Müsâlaha olunan düvel-i sâire zîr-destânından ziyade Amerika tebaasına hürmet ve riayet olunacaktır. Fakat tarafeynden biri ticaret ve bilhusus denizce fimâ-ba'd başka devlete rızasıyla bazı imtiyaz ve ikram eylediği hâlde ol imtiyaz ve ikramın bir mislini dahi diğer canibe verecek ancak şu muamele devlet-i mümtaze ile meşrut olup ve şart-ı mezkûr cânib-i âhara muzır olmadığı takdirce muamele-i mezkûre zaruri demek olacağından ol vakit itası ihtiyârına mevkûf edileceği misillü şart-ı mezkûr taraf-ı âhardan kabul veya terk olunacaktır.

İkinci Bend: Hîn-i muhârebede Trablus'tan ahz olunan tahminen üç yüz ve Amerikalılar'ın aldıkları yüz nefer üseranın hemen mübadelesi icra olunacak ise de ancak Trablus'un aldığı fazla iki yüz esire ıvazan altmış bin frank vali-i mûmâ ileyhe ifa oluna.

Üçüncü Bend: Cumhûr-i mezkûrun Trablus ve Derne ve sâir eyaletlerde bulunan kâffe-i kuvve-i harbiyesini derhal kaldırıp işbu müsâlaha daim ve ber-karar olduğu müddetçe Trablus ve Paşa aleyhine kalkışan ahali ve ecnâs-ı sâireye binnefs veyahut bilvasıta hiçbir surette iane etmeyecek ve bununla beraber vali-i müşârun ileyh izhâr-ı isyan ve adâvet eden biraderi Ahmed Bey'e galebe ve Derne kazasından ihraç ve def'i için Amerikalılar müşârun ileyhe ibrâz-ı malumatla mîr-i mûmâ ileyhin bilâ-icbâr Derne'den ihracına muvaffak oldukları surette Trablus'ta mukim evlad-ı iyâli tarafına verile.

Dördüncü Bend: Düşman tüccarı canibinden tarafeynden birinin sefinesine eşya ve erzak ve sâire tahmil edildiği takdirce bundan dolayı asla muaheze olunmayıp ve hamûlesine taarruz edilmeye.

Beşinci Bend: Ba'de'l-yevm düşmandan esir olunan sefâyin derununda tarafeynin emanet eşyası bulunduğu hâlde bilâ-ıvaz tamamen ashabına redd ü teslim oluna.

Altıncı Bend: Bu tarihten itibaren canibeyn kendine mensup pasaportu ashab-ı sefâyine vereceğinden tarafeyn korsanları birbirlerine vukû-i mülâkâtlarında pasaportlarına bakıp mahv ve ispattan hâlî bulduğu surette hemen iftirak edecekler. Lakin tarafeyn hile ve sair surette kendi pasaportunu düvel-i sâireye katiyyen vermeyecektir.

Yedinci Bend: Tarafeyn düşmandan iğtinam eylediği sefayini diğerine sattığı hâlde bey'-i mezkûru mübeyyin yedine senet verecek ve Amerika'nın uzaklığına mebni işbu senet mevcut iken iki sene müddetle pasaport sual olunmaya.

Sekizinci Bend: Canibeyn gemileri diğerinin limanına gelip kumanya ve sair ianeye ihtiyaç messettiği takdirce fiyat-ı mukarreresiyle te'diye olunacak ve eğer sefine-i mezkûre sakatlanıp da li-ecli't-tamir gelmiş ise hakkında muavenetle zaruri çıkardığı hamûlesi için bir akçe gümrük vermeyeceğinden maada cebren hamûlesi çıkartılıp mübayaa olunmaya.

Dokuzuncu Bend: Tarafeyn sefayininden biri diğerinin liman ve arazisinde gark ve şikesti vukuunda kaptan ve tayfaları hakkında riayet-i lâzimenin ifasıyla emval ve eşyasının teleften vikayesini ve merkûmların memleketlerine avdetleri için her türlü muavenet icra oluna.

Onuncu Bend: Canibeyn gemilerinden biri düşman yedine düşüp diğeri top menziline bu hadiseyi görür ise sefine-i mezkûrenin tahlisine ikdâm-ı tam edecek ve iki taraf gemisi bir limanda lenger-endaz iken hasbe'l-icab biri bâdbân-güşâ-yı azîmet oldukça yirmi dört saatten mukaddem arkası sıra bir düşman gemisinin kalkmasına diğeri ruhsat göstermeye.

On Birinci Bend: Tarafeyn konsolos ve tebaalarına hürmet-i fâika edileceği gibi Trablus eyaletinin hangi kazasında düvel-i sâire konsolosları var ise oralara Cumhûr-ı mezkûrdan dahi bir konsolos ik'âd oluna.

On İkinci Bend: Canibeyn diğerinin gemisine rızasıyla eşya tahmiliyle bir yere irsal eder iken kazaen gark ve yahut giriftar-ı eyâdî-i düşman olduğu surette sebebiyet davasıyla tazmin olunmayacak ve birinin tebaası miyanında zuhur eden münazaaya diğeri asla müdahale etmeyecek ve ehadühümâ âharın sefinesini cebren kendi işine kullanmayacak ve tarafeyn tüccarı bir madde üzerine kontrato tanzim ettikleri hâlde mezkûr kontrato yazılan beldenin hükümeti marifetiyle bi't-tasdik tenfiz ve icrasına hükümet-i mezkûre borçlu olacağı ve Cumhur-ı mezkûr tebaasının deynine kefaleti olmadığı surette konsolosları tazmin etmeyecektir.

On Üçüncü Bend: Amerika sefayin-i harbiyesi Trablus pişgâhına bi'l-muvâsala lenger-endaz olduğu konsolos canibinden ihbar kılındıkta kaleden yirmi bir pare top atılıp sefine-i mezkûre dahi aynıyla mukabele eyleye.

On Dördüncü Bend: Umûr-ı din ve ihlâl-i safvet ve muhabbete tarafeyn kat'â mücâseret etmeyecek ve canibeyn tebaası konsoloshanelerinde bilâ-mümânaat icra-yı âyin edeceklerdir. Mamafih iki taraf konsolos ve tercüman ve simsarları

berren ve bahren istediği yere gitmek ve matlubu olan işi yapmak üzere ferd-i âferîde taarruz etmeyip her vechle mutlaku'l-inân olalar.

On Beşinci Bend: İşbu muahedenin mübâyini zuhur eden bir hâl-i nâ-marziyyenin vukuuyla derhal ve vechen mine'l-vücûh mukâteleye kalkışılmayıp canibeyn konsolosları bunun ıslahına çalışacak ve mümkün olmadığı takdirce metbûuna iş'âr-ı keyfiyetle cevabına şuhûr-ı Rûmiye hesabıyla iki ay mühlet mürûruna değin intizar olunacaktır. Ancak müddet-i mezkûrenin inkızâsıyla muharebe takarrur eylediği hâlde tarafeyn nezdinde bulunan konsolos ve tebaa metbûları canibine muazzezen ve mükerrerem irsal oluna.

On Altıncı Bend: Ol vechle vukû-i muharebe ile alınan üsera bir seneden ziyade tevkif edilmeyip mücerred işbu müsâlaha-i hayriyyeye hürmeten ve riayeten müddet-i mezkûre hitamında ve mümkün olur ise daha evvel düvel-i mütevassıta marifetiyle mübadele olunacaktır. Fakat cânibeynden birinin aldığı üsera diğerinden fazla olup ve ol ziyadede reis bulunur ise beş yüz ve kılavuz ve dümenci üç yüz ve tavaif-i sâire için yüz frank semen ve ıvaz verilmesi tahdid ve tensib olunmuştur.

On Yedinci Bend: Herhangi devlet ve millet olur ise olsun Cumhur-ı mezkûr alıp li-ecli'l-bey' Trablus Eyaleti'ne getirdiği emvâl-i ganâimin bey' ve iştirâsı kaviyyen memnu olacak ve bu makûle eşya-i memnûa getiren sefayinin kumanya alacak müddetten ziyade hiçbir limanda oturması tecviz olunamayacaktır ve Amerika gemilerinin getirdiği emvâl-i ganâimden avâid namına bir şey talep olunmaya.

On Sekizinci Bend: Cumhur-ı mezkûrun her cins tebaasından iki kişi miyanında mürâfaaları zuhurunda konsoloslarının marifetiyle rüyet ve tesviye olunacak. Tenfiz ve icrâ-yı hükm için Vali Paşa'dan muavenet talep eyledikte diriğ olunmayacaktır ve eğer bunların biri Amerikalı ve diğeri düvel-i sâire tebaasından olduğu surette devleteyn konsolos ve vekilleri huzurunda terâfu oluna.

On Dokuzuncu Bend: Tarafeyn tebaasından biri diğerini katl ve cerh eyledikte madde-i mezkûre hangi belde vuku bulmuş ise ol memleketin şer' ve kanunu mucebince konsolos hazır iken fasl ü hükm olunacak ve mehâkimde müddeî ve müddeâ-aleyh her vechle müsavat üzere tutulacaktır ve şayet kâtil ve cârih bulunan adam firar eylediği hâlde konsolosları taht-ı mesuliyette kalmaya.

Yirminci Bend: Cumhur-ı mezkûr tebaasından Trablus ve tevâbiinden fevt olanların metrûkâtına Vali ve sâir kesân tarafından asla müdahale olunmayıp konsoloslarının taht-ı nezaretinde bulunacak ve eğer merkûm kable'l-vefat cemî malını veyahut bazı eşyasını âhar bir kimesneye vasiyet eylediği takdirce ol vakit konsolosça iş kalmayacağından hükümet marifetiyle vasiyet-i mezkûre sahihan ve tamamen icra edilecek ve ancak merkûm konsolos bulunmayan bir mahalde vefat eder ise cemî terekese vereseşi gelinceye kadar oranın beytülmal memuru tarafından emaneten kabz olup vereseşi vürûdunda bâ-defter-i müfredat kâmilten teslim oluna.

Hatime: Sâlifü'z-zikr yirmi maddeyi şamil işbu muâhede-i mahsûsa yedinde olan ruhsatnâme-i muharrere vechile mühür ve imzâ-yı âcizânemle mahtûm kılınarak hemen mübadele ve teslimi icra olunmuş olmağla madem ki Trablus Ocağı canibinden ahkâm-ı mundericesi tamamıyla himayet ve sıyanet oluna. Tarafımızdan dahi bir fert kat'â hilafına ictisâr etmeyecektir. Tahrîran fi'l-yevmi'r-râbi min

Haziran sene elf ve semâni mie ve hams Mesîhiyye el-muvâfık li-sâdisi Rebîi'l-evvel
sene işrîn ve mieteyn ve elf.

6 Rebiülevvel Sene 1220 Arabî

4 Haziran Sene 1805 Miladi

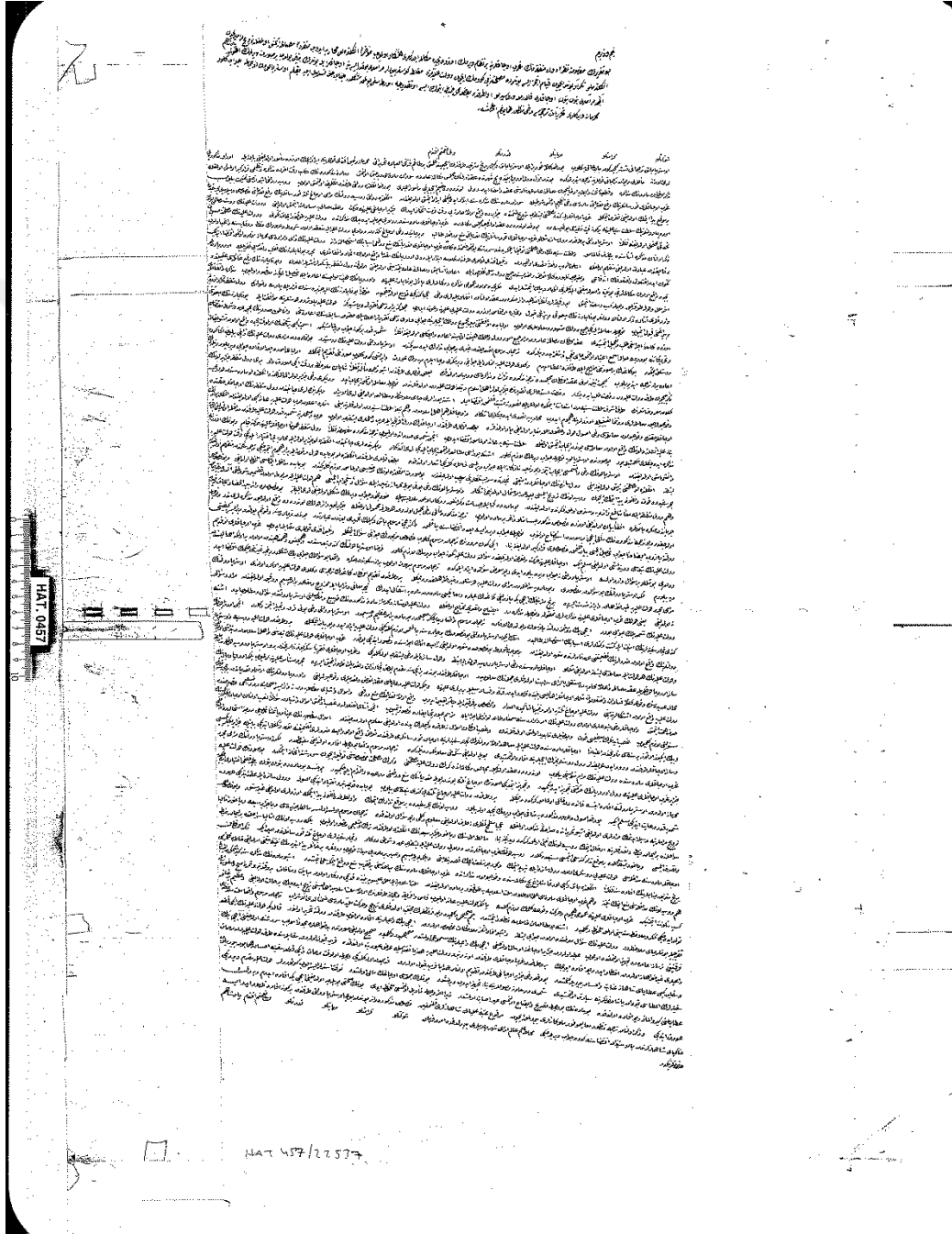
İmza: Tobiyas Lir, Konsolos Ceneral-i Cezayir, Komiser ve Murahhas-ı
Hâzihi'l-Uhûd.

EK-14:

BOA, HAT, 22537, 1231/1815-1816

[Vienna Kongresi'nin ardından Garp Ocakları aleyhinde Avrupa'da ortaya çıkan saldırgan tutum dolayısıyla Babiali'nin Avusturya heyetiyle yaptığı görüşme]

Benim vezîrim

Bu takrîrin mefhûmuna nazaran düvel-i müttefikanın Garb ocaklarına bir nizâm vermek üzere Beç'te [1815] mükâleme eyledikleri âşikâr olup muahharan İngiltereli muhârebe edip münferiden musâlaha etmiş olmağla tervîc-i merâmları için İngiltereli tekrâr bunlar için kıyâm etmez ise bunlar da maslahatlarını görmek için Devlet-i Aliyyemize mugâlata gösteriyorlar merâmları yoktur ise yine ocaklar ile bunların beynini bulup bir sûret verilmek ehvendir ancak merâmları bütün bütün ocakları kaldırmak ve Rusyalı ol tarafta bazı mahall zabt etmek ise o takdîrce ortasını bulmak müşkildir Cenâb-ı Hakk teshîl eyleye bakalım Avusturyalıdan ne vechile cevâb gelir mahremâne verdikleri tahrîrât tercümesi dahi manzûr-ı humâyûnum olmuştur

Kerametli mehâbetli kudretli veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım

Avusturya Baş Tercümânı Teste geçen gün Bâb-ı Âlî'ye gelip bu def'a gelen Kodir ile Avusturya Baş Vekîli Prinç Meternik tarafından elçisine gelmiş bir takım Frengiyyü'l-ibâre tahrîrâtı mahremâne Re'îs Efendi kullarına ibrâz eylemek üzere me'mûr olduğunu beyân ile evrâk-ı mezkûreyi lede'l-irâe meâlleri divân tercümânı kullarına tercüme ettirildikte bundan evvel düvel-i Avrupa beyninde Beç şehrinde akdolunan meclis-i mükâleme-i âmmede [Viyana Kongresi'nde] Sudan mâddesi der-pîş olunmuş ve mâdde-i mezkûrenin münâsib vakt-i âharda müzâkere ve tanzîmi karâr-gîr olmuş olmağla zikrolunan mâddenin müzâkere ve kat'iyen taht-ı râbitaya idhâli için musâlaha-i âmme ahid-nâmesini akd ü imzâ eden düvel Londra'da mukîm elçilerini me'mûr eylemeleri bu def'a İngiltere Devleti tarafından teklîf olunmuş olup Rusya Devleti işbu fırsatı ganîmet bilip Garb Ocakları korsanlarını def'-i te'addiyâtı mâddesi dahi tanzîm olunmak şartıyla Sudan mâddesinin müzâkeresine ibtidâr edeceğini îrâd etmiş olduğundan İngiltere Devleti Rusya Devleti'nin merâmı ocağ-ı selâse korsanlarının def'-i te'addiyâtı husûsu vesîlesiyle Bahr-i Sefîd'de bir mevki' peyda etmek olduğunu teferrüs etmekle Garb Ocaklarıyla kendi maslahatını başkaca tervîc zımında Cezâyir'de vâki' olan hâdiseyi vakt-i fırsat ittihâz ederek Cezâyir Ocağı aleyhinde hareket ve akd-i musâlaha'ya müsâra'at etmiş olduğu ve Devlet-i Aliyye'nin dost-ı musâlaha' olan Avrupa devletlerinin saltanat-ı seniyye aleyhine bir gûne niyyet-i hafiyyesi yoğise de bu def'a Londra'da akdolunacak meclis-i mükâlemede Garb Ocakları mâddesinden dolayı cereyân edecek müzâkerâta Devlet-i Aliyye'ye dokunur ebhâs tekevvünü ve Devlet-i Aliyye'nin maslahatına su'ûbât tahaddüsü mütehammil olacağına nazaran Avusturya Devleti bir taraftan düvel-i sâire misilli Garb Ocakları korsanlarının te'addiyâtı men' u def'ine tâlib ve bir cânibden dahi ocağ-ı selâseden dolayı Devlet-i Aliyye ile mün'akid olan şurût ve uhûdun hıfz u vikâyesine râgıb olup zikrolunan müzâkere esnâsında bî-taraf kalmamak va saltanat-ı seniyyenin dahi maslahatını tevfiik eylemeğe yedinde ser-rişte bulunmak zımında ke-enne Garb Ocakları te'addiyâtının men' u def'i esbâbının istihsâline dâir Devlet-i Aliyye'nin re'y ve irâdesi mahremâne ifâde olunmak iktizâ eylediği dekâyıkından ibâret olduğu münfehîm olmağla esâs-ı mâddeye def'aten tasaddî olunmayarak Re'îs Efendi kulları tarafından kelâma ibtidâr ile düvel-i Avrupa'nın mukaddeman vâki' olan ittihâd ve ittifâkları mücerred Bonaparte'nin tegallüb ve te'addîsi takrîbiyle Avrupa'da tekevvün eden ihtilâl ve ihtilâfin indifâ'ı ve bi-gayri hakkın zuhûra gelen taarruz ve te'addîsinden cemî' düvel ve mileli tahlîs ile i'âde-i âsâyiş ve musâlaha-i âmme niyyetine mebnî olduğunu ol vakt düvel-i

müttefika beyân-nâmeler neşriyle i'lân ve Bonaparte'nin def' gâilesi akîbinde Beç'te vâki' olan mükâlemelerini bu niyyet ve usûle mübtenî eylediklerini izhâr ve beyân etmişler idi meğer Beç'te olan umûmî müzâkere ve mükâlemeleri yalnız Bonaparte aleyhine ve Avrupa'nın hey'et-i ûlâsına i'âde ile tahsîl-i âsâyişe ma'kûd olmayıp müzâkere ve ittifâkları âhar milel ve düvele dokunacak vechile kesb-i vüs'at etmiş bu dakîkalara nazaran mezhebe dâir sonradan akd olunan ittifâk-ı milliyeleri dahi acaba gittikçe tevsî' olunacak mıdır muahharan Bonaparte'nin Elbe Cezîresi'nden firarıyla Paris'e duhûlünde düvel-i müttefika tekrâr üzerine vardıkları esnâda zikrolunan devletler Bonaparte'nin meb'ûsu ve bayrağı kabûl ve muhâbere olunmamak üzere Devlet-i Aliyye'yi aleyhine da'vet edip cümle beraber resmî takrîrler vermişidiniz Devlet-i Aliyye bilâ-tereddüd dostlarına muvâfakat ile Bonaparte'nin meb'ûsunu ve bayrağını kabûl etmeyip ne vechile mu'âmele eylediği cemî' düvelin meşhûd ve ma'lûmları olup ol bâbda muvâfakatini mübeyyin mecmû' düvelin elçilerine cevâbı hâvî ve resmî takrîrler i'tâsıyla hukûk-ı sâbıkasının i'âdesini ve Anadolu hudûdunun bi-hakk ahd ü şart muktezâsı üzere kâmilen icrâsını talep ve ta'cîl etmişidi akd olunan musâlaha-i âmmeden murâd cemî' umûr-ı düvel ve milelin hey'et-i ûlâsına i'âde ve ibkâsı olduğuna nazaran şimdiye kadar bir güne cevâb verilmemiş iken Eksmot [Exmouth] gibi bir şahsın ol vakt Beç'te vâki' olan teşvîkât ve tahrîkâtına bu derece havâle-i sem'-i itibâr olunmak câ-yı ta'accüb ve istiğrâbdır denildikte tercümân-ı mersûm tasdîkten gayrı bir cevâb edemediğinden Avusturya Devleti Devlet-i Aliyye'nin dostudur bu ifâdeden murâdı Devlet-i Aliyye'nin re'yini bilip ona göre dostluk etmekte ve bu kağıdın bir sûretini ihrâc ile tarafınıza i'tâ ederim vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye ifâde ile cevâbını vermenizi ricâ eylerim diyerek avdet ve ertesi gün gelip sûretini takdîm etmekle evliyâ-yı umûra ba'de'l-ifâde cevâbı verilir denilerek i'âde-birle tercüme ettirilip geçen isneyn günü akdolunan mecliste tercüme-i mezkûrede kırâat ve müzâkeresi dermiyân olundukta bazı kulları tarafından işbu tercüme meâlîne nazaran şâyân-ı mülâhaza ve dikkat iki sûret var biri düvel-i müttefika Cezâyirinin te'dîbi için taraf- Devlet-i Aliyye'den ruhsat talep edecekleri ve ruhsat istid'âları takdîrinde Cezâyirli ehl-i İslâm ve tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den olduklarından ne vechile mu'âmele olunmak îcâb eder ve diğeri dahi Cezâyirli el-hâletü hazîhi İngiltereli mâddesinden dolayı gelen ma'rûzâtlarında taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden isti'ânet etmekte olmalarıyla ne sûrete teşebbüs kılınmak iktizâ eyler işte buraları câ-yı mülâhaza ve mütâla'a olduğu lede'l-îrâd ve diğeri bendeleri cânibinden düvel-i müttefikanın ocaklar hakkında vukû' bulacak mu'âmeleleri donanma ta'yîniyle üzerlerine hücum edip muhârebeye tasaddî edecekleri âşikâr ve ocaklar hem ehl-i İslâm'dan ve hem tebe'a-i saltanat-ı seniyyeden olduklarına mebnî onlara i'lân-ı harb Devlet-i Aliyye'ye âid gibi olduğundan İngilterelinin ocaklar hakkında vukû' bulan mu'âmelesi dahi usûl-i düvel ve hukûk-ı milele mugâyir olduğu yâd olundukta bazı kulları tarafından ocakların düvel-i efrenkiye ile harb ve sulhleri başkaca olup harb ve sulhlerine şimdiye kadar Devlet-i Aliyye tarafından müdâhale olunduuu bu kadar binâenaleyh İngilterelinin vâki' olan mu'âmelesi bundan îcâb etmiş olmağla saltanat-ı seniyyeye âid olmamak iktizâ edip ancak şimdi sadedâtta olmayıp tercüme-i mezkûre mefhûmuna nazaran düvel-i müttefika umûmen ocaklar aleyhine harekete kıyâm ve bunun üzerine müzâkere edecekleri anlaşılıyor bu sûrette Avusturyalıya ne vechile cevâb verilmek lâzım gelir işte burası mütâla'a olunmak îcâb eylediği lede't-tezkâr diğeri bendeleri cânibinden İngiltereli Cezâyirli ile muhârebeyi ihtiyâr eylediği vakit Devlet-i

Aliyye'ye ve danışmamış olduğundan Avusturyalının dahi danışması icâb etmez deyu zemîn-i nâzikâne ile cevâb verilmesi hâtıra geldiği iş'âr olundukta bazı kulları tarafından İngiltereli bu bâbda düvel-i merkûme ile beraber hücum etmeyeceği tercüme meâlinden münfehim olduğundan başka İngiltereli maslahatını bitirmiş olduğuna mebnî düvel-i sâirenin ocaklardan emniyeti ticârette serbestliklerini mûcib olacağından bu sûret İngilterelinin marzîsi olmamak lâzım geldiğinden bu bâbda müdâhale etmemesi malhûz olduğu ve bu husûsu Bahr-i Sefîd'de kuvvet ve nüfûz peyda etmemk için Rusyalının tervîc eylemesi ba'îdü ani'l-ihtimâl olmadığı âşikâr ve Avusturyalının dahi bunu böyle mahremâne zemîn ile su'âl ve isticvab eylemesi hem Devlet-i Aliyye ile merbût olan tazmin şurûtunu elden çıkarmamak ve hem düvel-i müttefika ile ma'an menâfi'-i zâideye destres olmak fikrinde olduğundan bu mâddede kemâlîyle cesâret ve girânlık derkâr olmak mülâbesesiyle hod be-hod cevâb verilmek müşkil olacağı lede'l-beyân bu husûslara dâir beyne'l-huzzâr ebhâs-ı vefire cereyânından sonra bi'l-âhire ânîfen beyân olduğu üzer husûs-ı mezkûr cesâmetli ve ağır bir mâdde olup tercüme-i mezkûre meâli dahi mücmel olarak her tarafa mahmûl olmağa Cezâyirliye dâir düvelin Londra'da vâki' olacak müzâkerelerinde ve ne vechile olacaktır diye tercüme-i mezkûrenin maeli elçi-i mersûmdan istîzâh olunup ne vechile cevâb veririse ba'dehu iktizâsına bakılmak ve eğer elçi-i merum baş vekîlin tahrîri bundan ibârettir bundan ziyâdesine vukûfum yoktur der ise keyfiyeti devletine yazıp îzâhan cevâb tahsîl eylemesi beyân kılınmak husûsları karar-gîr olduğuna binâen iki gün mürûrunda tercümân-ı mersûm gelip husûs-ı mezbûrun cevâbını su'âl etmekle re'îs efendi kulları mukâbele edip garb ocakları ez-kadîm Devlet-i Aliyye'nin tebe'ası ve dîn-daşı olduğu müsellemlen iken ocaklar aleyhine hareket ve taarruz olunacaktır su'âline Devlet-i Aliyye ne güne cevâb vermek lâzım gelir farazâ Avusturya Devleti'nin kendi tebe'asından ve hem-cins ve hem-mezhebinden olan bir ülke ahâlisinden dolayı bu misilli bir su'âl vârid olsa Avusturya Devleti ne cevâb verebilir idi diye ma'rız-ı su'âl de îrâd eyledikte tercümân-ı mersûm mebhût olup biraz sükûttan sonra vâkı'a bu su'âlin cevâbı pek müşkildir deyince gayretini çekmek iktizâ eder diyebilirim lakin Avusturya Devleti'nin bu su'âlden maksûdu ve bu mâddeye müdâhaleden merâmı Devlet-i Aliyye'ye dostluk ve hayır-hâhlıktır demekle beri taraftan takdîm olunan kağıdın tercümesi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye ifâde olundu Avusturya Devleti'nin merâmı mücerred Devlet-i Aliyye'ye hayır-hâhlık ve ibrâz-ı hizmet ise de Prinç Meternik'in elçi beye yazdığı kağıdın ibâre ve me'ânîsi mâddeden mâddeye intikâl ederek nice me'ânî ve mezâyâ ile memzûc ve muğlak bir emr-i cesîm ve dakîk olmadığından murâd ve su'âli ne olduğu yani düvelin Garb Ocakları aleyhine müzâkereleri ne makûle ve ne vechile müzâkeredir îzâh ve tasrîha muhtâc olmağa Devlet-i Aliyye dostâne ve mahremâne mâdde-i mezkûrenin tevsî' ve tafsîlini Avusturya Devleti'nden su'âl ve matlûb eder işte Devlet-i Aliyye'nin şimdilik cevâbı budur elçi bey dostumuz devletine yazsın diye lede'l-ifâde tercümân-ı mersûm vâkı'a dediğiniz sahihtir bu mâdde bir emr-i azîm ve cesîmdir Avusturya Devleti dahi bunu fark ve temyîz etmez değildir ancak Avrupa devletleri kendi tüccâr sefinelerinin emniyet ile geşt ü güzârları esbâbının istihşâline tâlibdir onun için Avusturya Devleti bu husûsun bir çaresine bakılmak lâzım geldiğini Devlet-i Aliyye'ye îrâd eder diye beyân etmekle beri taraftan Devlet-i Aliyye Rusya ve Avusturya devletlerinin vâki' olan zararlarının tazminini ahid-nâmelerinde müt'e'ahhid olduğundan ber-mûceb-i şurût bu husûsta müt'e'ahhid olduğu ne ise onun icrâsında kusûr ettiği yoktur Garb

Ocakları Devlet-i Aliyye'nin tebe'ası ve ehl-i İslâm'dan dîn-daşı olduğunu ve Devlet-i Aliyye'nin her devlet ile mu'âmelesi başka olduğu misilli ocaklar mâddesinde dahi Avusturya ve Rusya devletleriye başka ve düvel-i sâire ile dahi başkaca ola geldiği ve *Garb Ocakları takrîben sekiz yüz târîhinden beri Avusturya ve Rusya devletlerinden mâ'adâ sâir Avrupa devletleriyle akd-i musâlaha ve i'lân-ı muhârebede müstakillün bi'r-re'y serbest oldukları cümlelerin ma'lûmudur* ocaklar tarafından bundan bir iki sene mukaddem bazı tecâvüzât ve teaadiyat zuhûr etmiş ise de mücerred müste'men aleyhinde olmayıp belki Avrupa diyârının mâhâll-i adîdesinde vukû'a gelen fesâdât ve ihtilâlât misilli ocaklar ahâlîsi beyninde zuhûr eden fitne ve fesâd sebebiyle birbirleri aleyhine ve belki Devlet-i Aliyye re'âyâsı hakkına taarruz ve te'addîleri vukû' bulduğu ve Avrupa devletlerinin o misilli te'addîyâtan bir buçuk sene mukaddem sarf-ı himmet ve ocaklar dahi başbuğları olan Devlet-i Aliyye'nin emr ü irâdesine sem'an ve tâ'ah levâzımını icrâ ile merâsim-i ubûdiyeti ifâda kusûr etmeyip ancak esnâ-yı ihtilâlde gasb olunmuş emvâl ve eşyâdan muahharan nasb olunan Ocak beylerbeyisinin mes'ûliyet i lâzım gelmeyip gasb edenlerin bazısı fevt ve bazıları nâ-bedîd olmuş olduklarından ve gasb olunan emvâl ne tarafta ve kimlerin yedinde olduğu ma'lûm olamadığından emvâl-i mağsûbenin aynen veya semenen tahsîli derece-i istihâlede olduğu ve bin iki yüz otuz bir senesi [1815] târîhinden i'tibâren ocaklar mâddesinde Devlet-i Aliyye ile mu'âhid olan devletletin tüccâr sefinelerime Ocak korsanları tarafından taarruz vâki' olur ise zararları tazminine ta'ahhüd ve tekeffül ettiği beyânıyla Cezâyir beylerbeyisi ve sâir ocaklar tarafından vürûd eden arızalar düvel-i dostlarımızın elçilerine ifâde olunmuşidi böyle olduğu senin dahi ma'lûmudur denildikte tercümân-ı mersûm vâki'a bu vechile ifâde olunduğu mazbuttur lakin Avusturya Devleti'nin merâmı mücerred Garb Ocakları mâddesinde Devlet-i Aliyye'nin merâm-ı menvîsini bilip Londra'da akd olunacak mecâlis-i mükâlemâtta gerek Devlet-i Aliyye maslahatını ve gerek maslahat-ı mahsûsasını tevfiik için ser-rişte ittihâz etmektir bu sûrette Devlet-i Aliyye Cezâyir-i Garb Ocakları aleyhine düvel-i Avrupa'nın hareketini tecvîz edecek midir ve tecvîz etmediği sûrette ocağ-ı selâse bundan böyle te'addiyâtının men' u def'ini der-uhde ve iltizâm eyleyecek midir yoksa bu mâddede bütün bütün bî-tarafılığı ihtiyâr mı edecektir mahremâne olarak Avusturya Devleti'ne ifâde etse fâideden hâlî olmamak gerektir demekle beri taraftan Devlet-i Aliyye ocağ-ı selâseyi kendi tebe'ası bilip bu bâbda kadîmden beri ihtiyâr ettiği usûle ve düvel-i sâire ile akd ettiği uhûda şimdîye kadar riâyet ettiği müsellemlen iken bu def'a usûl ve uhûd-ı mezkûreye münâfi cevâb vermek nice olabilir Rusyalının Bahr-i Sefîd'de bir mevki' tedârik etmek ve ol tarafta nüfûz peyda eylemeğe arzuları olduğu gayr-ı mestûr ve bu husûsu tervîc merâmılarına vesîle edinmek murâdları olduğu işbu tahrîrâtta sarâhaten mezkûr olmağla acabâ matmah-ı nazarı ne taraf olduğu ma'lûm değil mi diye su'âl olundukta tercümân-ı mersûm olsa olsa Malta Cezîresi veya Cezâyir-i Seb'a ve yahud İtalya sevâhilinde bir liman zabt ve tasarruflarına idhâl etmek Rusyalının niyyeti olmak gerektir dediğine binâen Malta Adası'nın ve yahud Cezâyir-i Seb'a'nın İngiltereli tarafından terk ve teslîmi mutasavver olmayıp belki Rusyalının İtalya sevâhilinde bir liman zabt ve tasarruf eylemesi ve yahud başka mahalde bir mevki' tedârikine sa'y etmesi müsteb'ad değildir Rusyalının Garb Ocaklarından dolayı Devlet-i Aliyye ile başkaca ahd u şartı derkâr ve tüccâr sefineleri ocağ-ı selâse korsanlarından emîn iken zikrolunan ocaklar mâddesine müdâhalesi Devlet-i Aliyye'yi dostları olan düvel-i sâire ile tebrîd etmek ve mecrûh-ı menfa'at eylemek

kasdına mebnî ve belki böyle cesîm ve asîr bir mâddeyi meydâna koyup devletlere bir gâile peyda ettirmek niyyetine mübtenî olduğu hâtıra gelmez mi Princ Meternik cenâblarının ifâdesine nazaran İngiltere baş vekîli Lord Kastelrag [Viscount Castlereagh/Robert Stewart] Beç mükâlemesinde vukû‘ bulan müzâkerâta garb ocakları mâddesinin mübâhasesini ber-takrîb men‘ u def‘ etmeğe sa‘y etmiştir işbu mâddenin müzâkeresine girişmekten ihtiyâcı hem Rusyalının müdâhalesini men‘ etmek niyyetine ve hem garb ocakları mâddesi ale'l-ıtlâk millet-i İslâmiye'ye dokunur bir mâddeolduğundan millet-i İslâmiye ile milel-i İseviye beyninde kadîmi derkâr olan mübâyenet ve münâfât bir vakitten beri semere-i sulh u safvet ile kesb-i sükûnet etmişken Garb Ocakları aleyhine umûmî hücum ve hareket vukû‘a gelmek lâzım gelse yalnız Devlet-i Aliyye'ye âid olmayıp Fas ve Afrika ve Hicaz taraflarında olan millet-i İslâmiye ahâlîsi teheyyc edecek bir hâlet olacağı ve azîm bir gâile tevellüd edeceği fikr ve mülâhazasına mebnî olmak malhûz değil midir işte bu mütâla‘ât hâtırına manzûr etmiştir bilmem sahîh mi değil midir diye Frenklerin müctenib oldukları teheyyc ve hareket-i milliyye mâddesi zımnem lede'l-işrâb tercümân-ı mersûm vâkı‘a millet mülâhazası takrîbiyle bunlar câ-yı mülâhazadır Devlet-i Aliyye'nin su‘âl ma‘rızında olan cevâbı başka ve işbu ifâdeniz mülâhazât-ı mahsûsa olarak elçi bey dâ‘îlerine ifâde olunup tarafından devletine tahrîr olunur kaldı ki Devlet-i Aliyye'nin iki kıt‘a fırkateyni Tersâne-i Âmire'de techîz olunmakta olup atıyye olarak Cezâyir Ocağı'na irsâl olunacağı elçi bey dâ‘îlerinin mesmû‘u olmuştur sahîh midir değil midir sahîh olduğu sûrette bed-hâhlara müceddeden mücib-i serrişte olacağını elçi bey dâ‘îleri hayır-hâhâne olarak ihtâr eder diye ifâde edicek beri taraftan garb ocakları tarafından öteden beri Devlet-i Aliyye'ye hedâyâ takdîmiyle arz-ı ubûdiyet olundukta karîn-i kabûl olarak mukâbelesinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mühimmât ve sefâyin gibi atâyâsını geri almaz diye ifâde olundukta bu mâddenin bu vechile tasrîh ve îzâh olunması ayn-ı isâbet olmuştur zirâ âhar vechile te‘vîl olunması malhûz idi bunun sıhhati böylece olduğunu elçi beye ifâde ederim diyerek avdet ettiği ve zikrolunan tercüme manzûr-ı me‘âlî-mevfûr-ı mülûkâneleri buyrulmak için merfû‘-ı atebe-i ulyâ-yı şâhâneleri kılınmağın husûs-ı mezkûra dâir bundan böyle Avusturya Devleti tarafından bir güne ifâde zuhûr eder ise hâk-i pâ-yi şâhânelerinden bi'l-istîzân iktizâsına göre cevâb verileceği muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı şehriyârîleri buyruldukta emr ü fermân şevketli kerâmetli mehâbetli kudretli veliyyü'n-ni‘amım efendim pâdişâhım hazretlerininindir. [1815-1816]

EK-15:

Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 96-103.

[1830 Trablusgarp – Fransa Antlaşması ve Antlaşmaya Eklenen Trablusgarp Deniz Kuvvetleri Mevcudunu Gösterir Tablo]

“Fransalı Muahedesi**Bismillahirrahmanirrahim**

Fransa Devlet-i Fahimesi'nin Trablusgarp Ceneral Konsolosu'nun bi'l-mecburiye vuku bulan azîmetinden dolayı devlet-i müşârun ileyhâ ile Trablusgarp Valisi Yusuf Paşa miyanesinde tahaddüs eden uygunsuzluğa bir nihayet verilmek tarafeynin ehass-ı âmâlleri olduğu misillü düvel-i mütehâbbe ile Ocak-ı mezkûr beyninde olan sulh u müsâlemin ekseriya ihlalini dâî hâlâtın def u izalesine ve umum düvel-i ecnebiye ile tekid-i münasebât ve dostî ve Bahr-i Sefid'in emn ü asayişini ilelebet muhafaza etmek hususlarının mümte-i mahsûsada tezekkür ve tesviyesi zımında Haşmetli Fransa Padişah ve Kralı Hazretleri canibinden terhîsen irsal olunan Fransa asâkir-i bahriyesi ikinci amirali olup Sen Lui nişan-ı askerîsinin Şövalye ve Lejyon Döner nişanının Komandor rütbesini ve İspanya'nın Sen Ferdinand Nişanı'nın kezalik Şövalye rütbesini hâiz ve hâmili Mösyö Le Baron Rozamel'i ve Vali-i müşârun ileyhî Umûr-ı Ecnebiye Nâzırı Sîdî Hacı Mehmed Beytûmal'i murahhas nasb ve tayin edilmiş olduğundan murahhasân-ı müşârun ileyhîmânın meftûr oldukları dirayet-i zâtiye ve hamîyyet-i mevsûfeleri âsârıyla miyanelerinde bi't-takarrur bunun tamamî-i icrasını metbûları namına olarak va'd ve taahhüt birle mensûb-i mâ-bihî'l-iftiharlarının niyyât-ı hayriyye-i sahîhalarında hüsn-i muvaffakiyetlerini eltâf-ı ilâhiyeden niyaz ve istid'â eyledikleri muahedenamedir ki ber-vech-i câî bend bend beyan olunur.

Birinci Madde: Konsolos-ı mûmâ ileyhi fedâ-yı memuriyete mecbur eden hâlât-ı müteessifeden dolayı beyân-ı mazeret ve mûmâ ileyh hakkında tekevvün eden erâcif ve müfteriyatça kat'â medhali olmadığına ve devlet-i müşârun ileyhâ ile kadimî cari olan muhabbet-i sâfiyyeye dair kiral-ı müşârun ileyhe hitaben Vali Paşa bir kıta mektup bi't-terkîm amiral-i müşârun ileyhe ita edecek ve bunun bir kıta açık sureti dahi verilerek mamafih konsolos-ı mûmâ ileyh merkez-i memuriyetine muvâsalatıyla beraber Vali-i müşârun ileyh evlat veya damatlarından biri vasıtasıyla tarziye-i lâzımeyi ifa edecektir.

İkinci Madde: Fîmâ-ba'd bilcümle düvel-i ecnebiye sefayini hakkında korsanlık muamele-i gayr-ı lâıykasından veyahut buna ita-yı ruhsattan gerek Vali-i müşârun ileyh ve gerek ahlâfî külliyyen keff-i yed eyleyecek ve bunun hilafına sefâyin-i ticâriye üzerine korsanlığa kalkışan Trablus gemilerinin ahz u zabtına düvel-i ecnebiye umumen mezun olacaklardır.

Üçüncü Madde: Ba'de'l-yevm kâffe-i tebaa-i ecnebiye üzerinden esaret maddesini Trablus Hükümeti memnûiyet-i kaviyye ile ilga ve şimdiye kadar rıbka-i rakabete idhal edilegelen üserayı kâffeten azad ettirmeyi taahhüt birle esmânından dolayı müstemliklerine terettüp edecek zarar ve ziyânı Vali Paşa kendi kesesinden ödeyecek ve bununla beraber düvel-i ecnebiyenin biriyle muharebe vukuunda ol devletin berrî ve bahrî askerinden alınan esirlere işkence ve sair gûnâ muâmele-i

tahkîriyyeden tehâşî olunarak Avrupa usulüne tevfikân hitâm-ı muhârebeye değin üserâ-yı merkûm münasip mahallerde muazzezen ikame kılınacak ve ma'reke-i mezkûrda derdest olunan yolcu ve seyirciler bir vecihle tevkif olunmayacaktır.

Dördüncü Madde: Trablus Valisi heyet-i mevcûde ve hâzıradan ziyade ba'de-ezîn kuvve-i bahriyesine cesamet vermeye kat'â selahiyeti olmayacağı misillü sefâyin-i hâzırasının miktar ve kemiyetini havi komisyon-ı müşârun ileyhim marifetiyle kaleme alınan defteri işbu muahedeye zeyl edilecek ancak sefâyin-i mevcûdenin biri zedelenmiş veyahut bütün bütün çürüyüp istimalden kalmış olanların yerine vaz ve hacmi evvelkinden ziyade olmamak ve her suretle ona mümasil olup diğer tarz ve heyette bulunmamak şartıyla imal ve termîmine ve derdest-i inşa olan gemilerin itmamına rû-yı cevaz gösterilir. Fakat sefâyin-i ticâriyeyi donatıp içine asker ve edevât-ı harb vaz'ıyla cenk gemisi heyetine tebdil ve tahvili memnûiyet-i katiyyede bulunacaktır.

Beşinci Madde: Trablusgarp sevâhilinde karaya düşen ecnebi sefayininin tahlisi için muâvenet-i mümkün ve bunlara iktiza eden me'kulat ve meşrubat dahi bi'l-ifa o makûle sefâyine râkib bulunan yolcu ve tayfa ve hamûlesinin hüsn-i muhafazasını temin zımnında Vali-i müşârun ileyh tedâbîr-i serîa ve müessire ittihaz eyleyecek ve bununla beraber aks-i kazıyye zuhuruyla gark olan sefinenin emval ve emtiası nehb ü gâret edildiği hâlde eşya-yı menhûbenin kıymeti tamamen eda olunduktan maada yolcu ve tayfalarından birisini katle ictisâr eden olur ise hükümet-i mahalliyyenin mer'ıyyü'l-icra olan kavânînine tatbiken mücâzâtı ba'de'l-icra Vali tarafından maktûlün mensup olduğu devlet konsolosuna bulunduğu sefinenin hamûlesine müsavi tazmin akçesi eda olunacak fakat şu katl keyfiyet-i cesîmesi taaddüt eylediği takdirce bunların adedine göre hamûlenin kıymeti ita olunacaktır.

Altıncı Madde: Ancak sevâhil-i mezkûreden baîd bir mahalde şikest olan sefineye bi'l-hücum katl-i nüfus ve nehb-i emval fesâhatine cüret eden eşhas valinin taht-ı itaatinde olmayıp kendi arazisine dahi îsâl-i dest-i hasar eden eşkıya gürhundan olduğu tahakkuk eylediği hâlde müşârun ileyh nüfûs-i maktûle ve eşya-yı menhûbeden dolayı mesul olmayacaktır.

Yedinci Madde: Düvel-i ecnebiye Trablusgarp'ın her bir tarafında konsolos ve tüccar vekilleri nasb ve ikame edebilecek fakat bunların hîn-i tayin ve be-tahsis bir muahedenin akdinde ahzı mutad olan hedâyâ ve sâire bi'l-küllîye lağv olunarak min-ba'd her ne nam ile olursa olsun düvel-i müşârun ileyhim bir suretle mükellef olmayıp ve ileride dahi müceddeden vaz kılınamayacaktır.

Sekizinci Madde: Tebaa-i ecnebiye rüsumât-ı lâzıme-yi ba'de'l-ifa yed-i vâhid usûl-i mazarrat-şümûlünün külliyyen ref ve ilgasıyla serbestî-i ticaret ve Trablus ahalisiyle her nevi emtia ve eşya-yı ecnebiye ve dâhiliyyenin ahz u itasında mezun bulunacaklar. Mamafih Fransa Devleti bir imtiyaz-ı mahsûsa iddiasında bulunmaz ise de diğer bir ecnebi tebaasına hâlen ve müstakbelen ifâ olunacak bilcümle imtiyaz ve terakkiyat ve fevâid ve teshîlâtta devlet-i müşârun ileyhâ tebaasının dahi hissedar olması ve bu babda devletçe mütalebeye hacet bırakmayıp yalnız Fransa Konsolosu'nun istid'â-yı mücerredesi üzerine müsaade olunacaktır.

Dokuzuncu Madde: Fransa Devleti mecburen Trablus'a sevkettiği askerin masârifine medar olmak ve devlet-i müşârun ileyhâ tebaasına ait matlubât tesviye kılınmak üzere hükümet-i mezkûre tarafından devlet-i müşârun ileyhâya **sekiz yüz**

bin frankın itası taahhüt ve takrir etmiş olmakla meblağ-i mezbûrun tesviyesini teshil etmek üzere nısfı ağustos on altıncı günü ve nısf-ı diğeri dahi gelecek kânunuevvelde behemehâl tediye olunmak şartıyla vali-i müşârun ileyh canibinden bir kıta senet verilecektir.

Onuncu Madde: Gerek Saltanat-ı Seniyye ile Fransa Devleti miyanesinde mün'akid muahedât ve gerek devlet-i müşârun ileyhâ ile Trablus Hükümeti beyninde kadimden beri cari olan mukavelâtın işbu muahedename ile tadil olunacak mevaddı bi'l-istisna bilcümle ahkâm ve şerâiti ibkâ ve tasdik kılınacaktır.

On Birinci Madde: İşbu muahedename mâh-ı hâlin on ikinci Perşembe günü Trablus memleketinde ve on yedinci ve yirmi ikinci günleri eyalât ve şuhûr-ı karîbede ve gelecek eylülün on ikinci günü Trablus'un en baîd mahallerinde merâsim-i mu'tâdesiyle neşredilecektir.

Hâtime: İşbu muâhede-i hayriyye iki nüsha olarak Trablusgarp limanında lenger-endaz olan zât-ı kırâlîye mahsus sefinede tertip ve tanzim kılınarak derhal mübadelesi icra ve harf-be-harf tenfiz-i ahkâm-ı mündericesi taahhüt ve iltizam olunmuştur. Tahrîran fi'l-yevmi'l-hâdi aşer min şehri ağustos li-seneti sitte ve erbaîn ve mieteyn ve elf. Sene 1830 Miladiye.

Muahede-i Mezkûra Zeyl Olunan Trablus'un Kuvve-i Bahriyesi Defteri

Dördüncü maddede musarrâh Trablus Hükümeti'nin sefâyin-i mevcûdesini mübeyyin işbu muahedeye zeyl olunan keşif defterinin suretidir:

Fransa Devleti'nin Afrika sevâhilinde bulunan kuvve-i bahriyesi kumandanı Mösyö Rozamel tarafından verilen talimat-ı mahsusa muktezasınca Trablusgarp Hükümeti'nin kuvve-i bahriyesinin ta'dâd ve istikşâf-ı ahvâli zımnında riyâlelik rütbesini haiz olup krala mahsus Nereydan nam geminin kaptanı olan Mösyö Gus nam zatın riyaseti tahtında olarak mezkûr geminin mülazımlarından Mösyö Ro ve Lemter ile bahriye başkalfası ve hükümet-i mezbûrun bahriye zâbitlerinden iki kişiden mürekkeb komisyonun tahkikâtını mübeyyin defterdir.

Gemilerin Envai	Adet	Aded-i Top	Top-ı Câbî	Havan	Havan-ı Câbî	Gemilerin Buldukları Hal
Limanda bulunan üç direkli bir kıta korvet	1			22	18	Ceditçe
İbrik (Brik)	1			18	12	Kezalik
Kezâ	1	18	12			İyice
Kezâ	1	16	8			Derdest-i inşa
Kezâ	1	12	8			Eskice

İbrik Golta (Gulet)	1	14	8			Kezâ
Kezâ	1			12	6	Kezâ
Küçük beylik gemi	1	8	6			Kezâ
Kalyona gemisi	2	4	6			Kezâ
Küçük Kalyona	1	1	4			Kezâ
Top gemisi	4	4	18			Kezâ
Denizde bulunan İbrik Golta	1	12	8			Şark tarafından
Kezâ	1	12	6			Kezâ
Kezâ	1	8	8			Bingazi'de
İskono (Uskuna)	1					Sevâhilde

Ağustos 1830'da Trablusgarp'ta Lemter, Ro ve Gus tarafından imzalanmıştır.

İşbu defteri görüp tasdik eyledim.

İmza: Rozamel.

EK-16:

Mehmed Nehicüddin, **Târîh-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb**, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284 [1867], s. 106-109.

[Fransız Konsolosu Schwebel marifetiyle hazırlanan Trablusgarp Gümrük Nizamnamesi (1831)]

Gümrükat Nizamnamesi**Fasl-ı Evvel**

Berren ve bahren duhûl ve hurûc eden kâffe-i eşyâdan yüzde üç kuruş alınıp harp ve sefâyin âlâtından asla gümrük alınmayacak.

Kavata ve ceviz tahtası ve tarak ve kaşık ve köseleden yüzde altı kuruş gümrük alınacak.

Fasl-ı Sâni

Zehâyir ve me'kûlât-ı sâirenin Trablus'tan hurûcuna müsaade olunmayıp ancak muahharan bunların ihrâcına ruhsat verildiği takdirce buğdayın Trablus kilesi ile beher kilesinden bir buçuk frank ve şâirden on beş kuruş ve Bingazi hintasından on sekiz ve arpadan yedi buçuk kuruş ve üzümün yüz kıyyesinden bir buçuk frank ve Trablus ve Fizan hurmasının beher kantarından on iki ve beher re's bakardan kırk sekiz ve ganemden yalnız sekiz kuruş ve Bingazi sığırından altmış altı ve koyunundan on iki ve sadeyağın elli kıyyesinden altmış kuruş alınacak.

(Trablus kilesi İstanbul hesabıyla yedi kiledir)

Fasl-ı Sâlis

Cild-i bakar ve lahm ve kömür ve sabundan rüsûmât alınmayacak.

Fasl-ı Râbi

Duhûl eden müskirattan yüzde üç gümrük alındıktan sonra şarabın yüz kıyyesinden otuz ve araktan altmış ve ispirotodan yüz yirmi kuruş rüsûmât alınacak ve tayin olunan mahallerde herkes müskirat yapmasına ruhsat verildiğinden ve yaptığı müskiratın kantarından yirmi dört kuruş ve hamr için iştirâ olunan üzümün beher deve yükünden kezalik yirmi dört kuruş alınacak.

Fasl-ı Hâmis

Herkes bilâ-mâni kasaplığa mezun olduğundan kestiği bakarın adet hesabıyla a'lâsından yirmi dört ve evsatından on sekiz ve ednâdan on iki kuruş ve ale's-seviyye deveye yirmi iki ve koyun ve keçide yüz para ve Bingazi ganem ve keçisinden üç kuruş otuz para alınacak lâkin cülûd ve baş vesâir buna müteallik şeyler için bir para mütâlebe olunmayacak.

Fasl-ı Sâdis

Her kim sabun imal ederse beher kantarından otuz altı kuruş verecek.

Fasl-ı Sâbi'

Trablus'ta tabh edilecek besemden kantarından on sekiz kuruş alınacak.

Fasl-ı Sâmin

Sabun remâdının kantarından dört kuruş otuz iki para alınacak.

Fasl-ı Tâsi'

Duhûl eden tuzun beher Trablus kilesinden on iki kuruş alınacak.

Fasl-ı Âşir

Salı ve Cuma Pazarları'na rezk olunan haymelerin tanesinden iki kuruş alınacak.

Fasl-ı Hâdi Aşer

Beher deve hamûlesi sinâmekiden yirmi dört ve natrundan altı ve deve kuşu tüyünden yüz beş ve fildişi beş ve pazarlarda satılan zehâyirden kezâlik yüzde beş kuruş ve zeyt yağı yükünden dört kuruş otuz para alınacak.

Fasl-ı Sâni Aşer

Harîr ve zağferân ve kırmızın beher kantarından altı kuruş alınacak ve mahsûsan tayin olunan memurlar marifetiyle memlekette mevcut kile ve kantar ve teraziler muvâzene olunarak doğru olduğu surette üzerleri temhîr olunacak ve işbu tarihten itibaren otuz gün hitamından sonra her kimin yedinde mühürsüz kile ve kantar ve terazi bulunup ve görüldüğü halde ashabı kaviyyen tedip ve tecrîm edilecektir.

Fasl-ı Sâlis Aşer

Altının kırk beş miskâlinden yirmi dört ve gümüşün dört yüz elli dirheminden yirmi dört kuruş damga rûsûmu alındıktan maada altının yüz miskâlinden yirmi dört ve bin dirhem gümüşten kezâlik yirmi dört kuruş mizan rûsûmu alınacak.

Fasl-ı Râbi Aşer

Müslim ve düvel-i ecnebiye muteberânından Vali Paşa'nın intihâbıyla birkaç zattan mürekkebe bir komisyon teşkil olunarak mûmâ ileyhimin vezâif-i memuriyetleri işbu nizamnamenin merkez-i matlûbede cereyânından ibaret olup ancak memur-ı mûmâ ileyhim her sene başında tebdîl ve tecdîd oluncaktır.”

Bihi

Benim vezîrim

İşbu takrîrinde beyân olunan mevâdd beyne'l-huzzâr yolunda mütâla'a olunmuş olmağla tıbkı müzâkere ve istizân olunduğu vechile icrâ-yı iktizâlarına mübâderet olunsun ve Necib Paşa'ya mukaddemce taraf-ı şâhânemizden olarak yüz bin kuruş i'tâ olunmuş olduğundan paşa-yı müşârün-ileyh ne mikdâr akçe daha verilmek lâzım gelir ise mansûre defterdârı ile tekrâr bi'l-müzâkere ona göre keyfiyet taraf-ı hümayunumuza arz u istizân olunsun

Şevketli kerâmetli mehâbetli kudretli veliyyü-i ni'metim efendim pâdişâhım

Ma'lûm-ı humâyûn-ı mülûkâneleri buyrulduğu üzere asâkir-i mansûre-i şâhâneleri ferîklerinden Trablus'a me'mûr ve ta'yîn buyrulan Necib Paşa kulları bu def'a umûr-ı me'mûresine dâir bir kıt'a müzekkere takdîm etmiş ve iş'âr ve istizân etmiş olduğu husûsâtın bi'l-müzâkere icrâ-yı iktizâları ve müteferri'ât-ı lâzîmesinin tesviyesi îcâb eylemiş olduğundan evvelki Pazar günü kable'l-meclis bazı havâss-ı bendegân-ı şâhâneleriyle birlikte müzekkere-i mezkûre kırâat ve îcâb-ı maslahat müzâkere olunarak ol bâbda cereyân eden mütâla'ât ve müzâkerât-ı âcizânelerimizin hulâsasında vâkı'a paşa-yı müşârün-ileyh kullarının zikrolunan müzekkerede bend bend iş'âr ve istifsâr edildiği mevâdd yolunda olarak bend-i evvelde olan mütâla'ası vechile Trablus Beylerbeyisi Ali Paşa ve sâir vücûh-ı ahâlînin bir gûne tevehhümlerini mûcib olmamak üzere paşa-yı mûmâ-ileyh tarafına bazı te'mîn ve tatmîni mutazammın tahrîrât gönderilmesi fi'l-hakîka îcâb-ı maslahattan olmağla paşa-yı mûmâ-ileyhe bir kıt'a fermân-ı âlî ve mektûb tasdir ve tahrîriyle meselâ meâllerinde Trablus Eyaleti bundan akdem avâtîf-ı aliyye-i hazret-i şâhânedan uhdesine tevcih ve ihsân-ı humâyûn buyrulmuş ise de hâric-i kal'ada bulunan Mehmed Bey takımının ve Urbân ve sâirenin inkıyâd ve itâ'atleriyle indifâ'-ı tazyîk ve ifsâdları hâsıl olamamak ve bu maksûdun husûlü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den i'âne-i mukteziyenin icrâsına mevkûf olduğu ol taraftan avdet eden Mehmed Efendi'nin takrîr ve ifâdesinden tebeyyün etmiş olduğundan mücerred indifâ'-ı gâile ve ihtilâl ve ahâlînin âsâyîş ve râhatını istihsâl ve istikmâl zımnında sâye-i şevket-vâye-i hazret-i cihândârîde mükemmel donanma-yı humâyûn tertîb ve me'mûr-ı mahsûs ile asâkir-i mansûre-i vefîre tayin ve tesrîb kılındığı beyânıyla bi-mennihi teâlâ vusûllerinde bâ-avn-i hazret-i Bârî bi'l-ittifâk indifâ'-ı gâileye ikdâm olunacağına dâir te'mînât-ı lâzîme ve tevşîkât-ı mukteziye derc ve tezkîr olunması ve belki sür'at-i indifâ'-ı ihtilâle medâr olmak üzere bu meâllerde bazı Urbân meşâyihına hitâben geçenlerde yazılan Arabiyyü'l-ibâre evâmir-i aliyye meâlinde bazı evâmir dahi ısdâr olunarak evvel emirde bunlar paşa-yı mûmâ-ileyh aylarca irsâl ve münâsib olur ise Mehmed Efendi bendeleri yine gidecek olduğundan ma'lûmât-ı sâbıkâ ve mu'ârefe-i hâsılası cihetiyle onun tarafından dahi münâsibi üzere mektûb yazdırılıp îsâl kılınması ve müzekkere-i mezkûrenin bend-i sânisinde mûnderic olduğu üzere husûl-i matlabdan yani tasmîm-i sâbık vechile mûmâ-ileyh Ali Paşa ve pederi Yusuf Paşa ve belki ma'hûd Mehmed Bey ele geldikten sonra ibrâz olunmak için paşa-yı müşârün-ileyhe kaymakamlık emr-i şerîfi i'tâsı tabî'at-i maslahattan olmağın iktizâsı vechile ol bâbda bir kıt'a emr-i âlî ısdâr olunup ancak tevcih emr-i şerîfi i'tâsı iktizâ etmeyerek ve bu sûret tasmîmât-ı sâbıkaya dahi muhâlif olup çünkü ma'lûm-ı humâyûn-ı şâhâneleri buyrulduğu üzere mukaddem tensîb ve tasvîb olunan suver ve tedâbir bi-

mennihi teâlâ donanma-yı humâyûn-ı şâhâneleri Trablus'a vâsıl ve asâkir-i mansûre kal'aya dâhil olarak mûmâ-ileyhimâ Ali Paşa ve Yusuf Paşa ele alınıp bu tarafa irsâl ve Mehmed Bey dahi ber-takrîb celb ve te'lîf ile kezalik ol dahi mümkün olduğu hâlde buraya îsâl olunmak ve maslahat bu merkezlerde götürüldükte nasb ve ta'yîn olunması lâzım gelen vâlinin keyfiyeti Dersa'âdet'ten istîzân ile şeref-sudûr buyrulan emr ü irâde-i şâhânelerine tatbîkan iktizâsı bu taraftan icrâ olunması ve bi'l-farz bu sûret mümkün olamayıp da Ali Paşa'nın ibkâsı îcâb edecek olduğu hâlde keyfiyet bu tarafa arz u iş'âr kılınması husûsları olduğuna ve paşa-yı müşârün-ileyhin esâs me'mûriyeti bu merkezde bulunduğu mebnî bu mâddenin evvel ve âhirine dâir vukû' bulan tedâbîr ve mütâla'aya tatbîkan yedine ta'lîmât-ı mufassala ve mukaddem Arabiyyü'l-ibâre olarak ısdâr olunan evâmir-i aliyye mahalline vâsıl olmayarak esnâ-yı râhta Mehmed Efendi kullarına tesâdüf ile geriye götürülmeyip Bâb-ı Âlîlerine teslîm olunmuş olduğundan bunların tebdîlleriyle şimdiki usûle tatbîkan evâmir-i mütenevvi'a verilmesi lâzım geldiğinden verilecek ta'lîmât-ı seniyyede bi-mennihi teâlâ bu taraftan hareket ve Trablus'a muvâsaletlerinde yaveri-i tevfiqat-ı Samedâniye ve semere-i hüsn-i teveccühât-ı aliyye-i şâhâneleriyle her vechile mülkçe ve nizâmca hayırlı olmak üzere ber-vech-i muharrer mûmâ-ileyhimâ Ali Paşa ve Yusuf Paşa'yı alıp donanma-yı humâyûna irkâben bu tarafa irsâl ve ba'dehu Mehmed Bey'i dahi güyâ yerine Beylerbeyi nasb ve ta'yîn olunmak üzere letâyifü'l-hiyel ile ber-takrîb kal'aya celb ve ahzıyla onu dahi sefîneye koyarak bu cânibe îsâl eylemesi ve ol hâlde i'lân ve ibrâz olunmak üzere meselâ Trablus Beylerbeyileri bir müddetten beri ahâlî-i memlekete zulm ve te'addî etmekte olduğundan oraların âsâyış-i hâli şîrâze-i nizâmdan çıkmış ve hâlbuki cemî' zamânda bu makûle te'addiyât mugâyir-i emr-i Bârî ve muhâlif-i rızâ-yı cihândârî olan mevâddan bulunmuş olduğundan mücerred istihsâl-i âsâyış-i ahâlî ve memleket idâre-i hayriyet-âdesiyle eyâlet-i merkûmenin o makûle zulme ve mütégallibe yedlerinden nez'î murâd-ı âlî iktizâsından olmağla o misillilerin def' ve tathîrlerinden sonra zuhûr edecek idâre-i hayriyenin vürûduna intizâr ve mutâva'at eylemeleri vesâyâsı derciyle ihtiyâten evâmir-i şerîfe ısdâr olunması ve bi'l-farz bu sûretin icrâsında ahâlînin Rûm'dan gidecek vezîr şâyî'asında tevehhüşleri ihtimâli şayed imtidâd-ı ihtilâli mûcib olacak olduğu ve mûmâ-ileyh Ali Paşa dahi esdikâdan olarak işe yarar makûleden bulunduğu mahallinde re'yü'l-ayn görölüp anlaşıldığı hâlde dahi beher hâl yine evvel emirde kendisinin makâm-ı hükûmetten fekkiyle kal'anın yedinden nez' ve kendisinin beş-on âdemisiyle donanma-yı humâyûna nakli ve yahut yine derûn-ı Trablus'ta bir mahalde ikâmesiyle ba'dehu bu taraftan bi'l-istîzân muvâfık-i emr ü fermân-ı pâdişâhîleri olub da yeniden tevcîh olunurcasına ve hâssa-i gars-ı yemîn-i şâhâneleri olmak sûretiyle tekrâr orada ibkâsı husûsu ferîk-i müşârün-ileyh bendeleri indinde teyakkun eylediği hâlde kezalik bu tarafa yazacağı tahrîrâtında bunu dahi böylece inhâ etmek üzere me'zûn kılınması ve yine bi'l-farz ki bunların kolaylıkla icrâsı uyamayıp da hasbe'l-vakt maslahat bi'z-zarûr (...) yüklemek îcâb eylediği hâlde izhâr ve i'lân olunmak üzere meselâ Yusuf Paşa'nın zulm ve te'addîsi ma'lûm-ı âlî olarak azliyle istirâhat-i ahâlî zımnında oğlu Ali Paşa Trablus Beylerbeyisi nasb u ta'yîn buyrulmuş ise de kal'anın haricinde bulunan Mehmed Bey ve Urbân-ı sâire ile beynleri bulunarak def'-i ihtilâl hâsil olamamış ve hâlbuki eyâlet-i merkûme ahâlîsi saltanat-ı seniyyenin mülk ve tebe'ası olmak hasebiyle lâzıme-i zimmet himmet-i hazret-i mülûkânedan olduğu üzere indifâ'-ı ihtilâl ile ahâlîsinin istirâhati mâdde-i hayriyesinin istihsâli marzî-i âlî olan mevâddan olarak ol vechile def'-i gâile zımnında mahsûs donanma ve asker

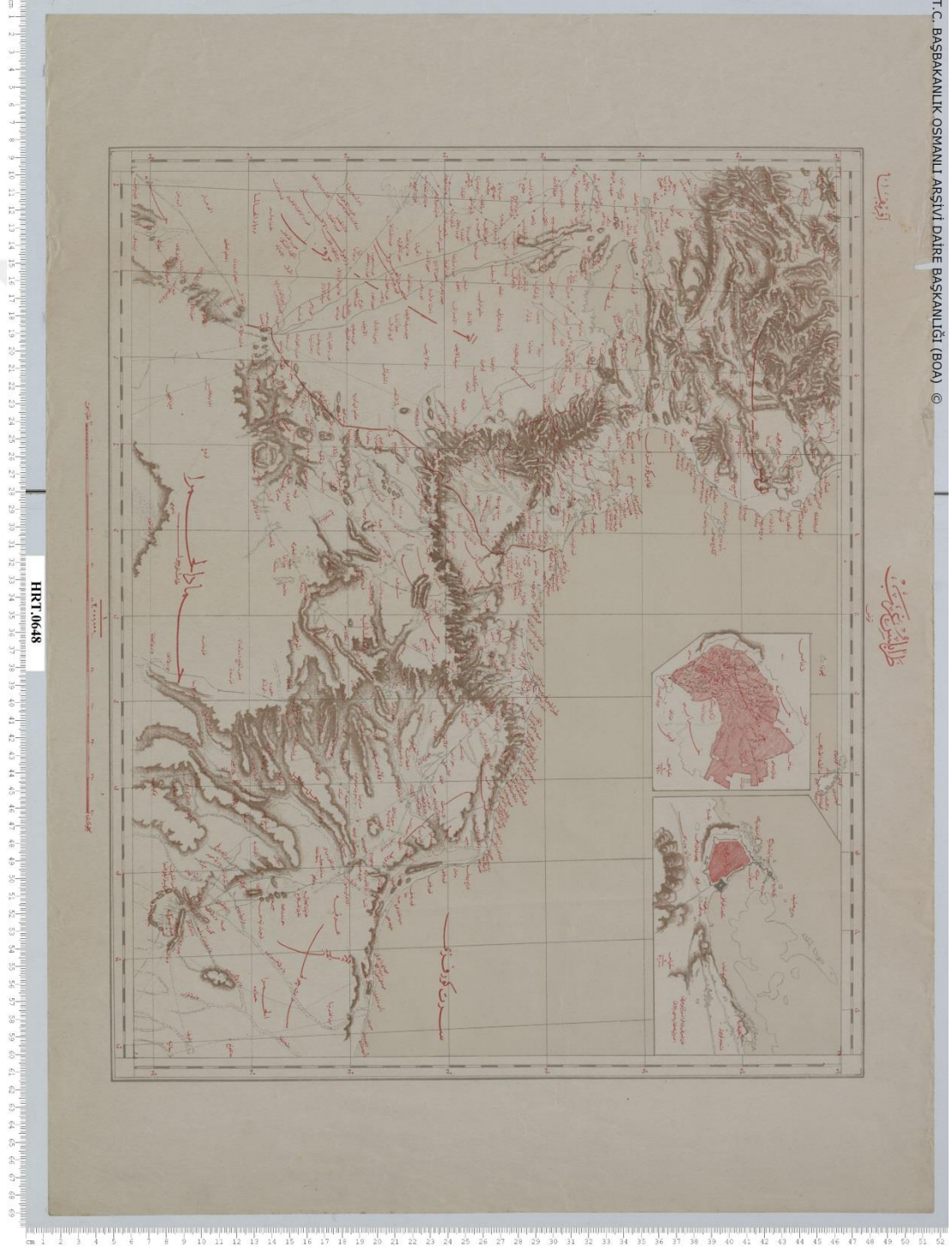
irsâl buyrulmuş olduğundan eşkıyâ-yı Urbânın istihsâl-i terbiyeleriyle paşa-yı mûmâ-ileyh itâ'at ve inkıyâd olunması sûretleri derciyle kezalik başkaca evâmir-i şerife verilmesi ve şu kadar ki bu sûretlerin icrâsı beher hâl ferîk-i müşârün-ileyh bendelerinin asâkir-i muntazama ile kal'aya duhûlünden sonra olmak iktizâ edip hâlbuki kal'aya duhûlünden sonra Ali Paşa'nın zarûrî ibkâsına dâir ihtimâl mütâla'asına mahall kalmayarak beher hâl ele getirilmiş demek olacağından ve ma'a-mâfih böyle husûslarda türlü ihtimâlât -ı zihniye tasavvur olunur ise de asıl saded gidecek me'mûrların hüsn-i dirâyet ve reviyetlerine muhavvel olmak münâsib olacağından bu cihetlerle mahallinde her türlü îcâb-ı hâlin icrâsına bi-hakkın uhde-i reviyet ve maharet dirâyetine muhavvel olmak üzere artık semt-i suhûlet ve oraca iktizâ-yı hâl ve maslahatı güzelce anlayıp tefekkür ve mülâhaza ve derece-i mümkinisini mûmâ-ileyh Mehmed Efendi kullarıyla dahi müzâkere ederek kangı sûret evvel ermide mümkün ve münâsib olur ise ol sûreti icrâ yani kolaylıkla mûmâ-ileyh Ali Paşa ve sâirenin ele getirilmesi sûretine çalışılıp mümkün olduğu hâlde hemân bilâ-tevakkuf öylece icrâ ve ol bâbda ibrâz ve i'lân oluncak evâmir-i aliyyeyi neşr ü işâ'a eylemesi ve bi'l-farz bu sûret mümkün olamayıp da hâricdan vezîr ikâmesi şâyi'ası şayed urbânın teşdid-i ihtilâlini müstelzim olacağı mütebeyyin olduğu hâlde dahi yine Ali Paşa ve sâireyi derdest idiği keyfiyeti bu tarafa iş'âr ve istîzân etmesi münâsib olacağından ta'lîmât-ı merkûmeye bunların îcâbı vechile derc olunması ve lede'l-hâce donanma-yı humâyûnlarından asâkir-i berriyye için top ve mühimmât ve zehâir alınması iktizâ eylediği hâlde me'mûrları beyinde uygunluğu mücib olmask için mikdâr-ı münâsibinin şimdiden tahsîsiyle keyfiyet gerek ferîk-i müşârün-ileyh ve gerek riyâle bey kullarının ta'lîmâtına derc ve tasdî' olunması münâsib görüldüğünden meselâ donanma-yı humâyûnlarında mevcûd olan toplardan bir kıt'adan on kıt'aya kadar toppo verilme ve işbu topların ber-mûceb-i nizâm iktizâ eden mühimmâtlarından başka mühimmât ve barut muktezî olduğu hâlde mevcûd-ı donanma olan barut ve mühimmâtta nihâyet hums mikdârına değin i'tâ olunmak câiz olması ve inşâllâhu teâlâ husûl-i mâddeden sonra donanma-yı humâyûnun hîn-i avdetinde mevcûd olan zahîre ve mühimmâtta Trablus kal'ası için zahîre ve mühimmât bırakılmak pek muktezî olduğu hâlde donanma-yı humâyûne kifâyet edecek iki aylık mikdârı zahîreden mâ'adâsının i'tâsına donanma-yı humâyûn başbuğu mûmâ-ileyhe sened verilmesi ve paşa-yı müşârün-ileyh asâkir-i nizâmiye i'mâl ve idâresine ve başbuğ-ı mûmâ-ileyh donanma-yı humâyûnlarına me'mûr olduklarından beynlerinde bir gûne ihtilâf olmamak için yekdiğer hakkında teshîlât-ı mümkinine icrâ eylemeleri donanma-yı humâyûnun seyr-i hareket ve yatıp kalkması mâddelerinde donanma hakkında muhâtara ve mahzûru müstelzim olacak şeyler teklîf olunmaması husûslarının dahi ta'lîmât-ı mezkûreye donanma-yı humâyûn başbuğu taraflarında verilen ta'lîmâta derc ve ilâve kılınması ve lede'l-iktizâ i'âne-i mukteziyyeye i'tinâ etmek üzere Tunus Beylerbeyisi tarafına dahi bir kıt'a fermân-ı âlî ve mektûb yazılması ve paşa-yı müşârün-ileyhin karakol-hâne ebniyesi masârifinden dolayı [diğer sayfa] cânib-i mîrîde olan matlûbuna mahsûben geçende ma'lûm-ı humâyûn-ı şâhâneleri buyrulduğu üzere Sivas Vâlisi Reşid Paşa bendeleri tarafından iş'âr olunup bedele kat' olunan muhallefâtta alınacak yüz bin kuruş havâle vechile verilmiş olduğundan vürûdunda yerine verilmek üzere sarrâftan alınarak tesviyesi çâresine bakılacak ise de müzekkere-i mezkûrede beyân olunduğu üzere bundan başka olarak paşa-yı müşârün-ileyh kullarının muhtemelü'l-vukû' olan masârifât-ı zarûriyesine mahsûben irâde-i seniyye-i şâhâneleri buyrulacak mikdâr

akçe inâyet ve i'tâ buyrulması ve mukaddem emr ü fermân-şâhâneleri buyrulduğu üzere işbu donanma-yı humâyûnun çıkacağı ve Malta sularına vardıklarında şayed bazı su ve sebze misilli şey isteyecekleri hâlde i'âne-i lâzımının icrâsı keyfiyeti İngiltere elçisine ifâde olunmuş olduğundan ve Akdeniz'de bulunan İngiltere Donanması elçi-i mûmâ-ileyhin uhde-i sefâretine muhavvel olduğu mahsûs idiğinden kavâ'id-i bahriye usûlünce hüsn-i mu'âmele olunması zımnında elçi-i mûmâ-ileyhten amiraline mektûb yazdırılması ve bu donanma-yı humâyûnun ihrâcına ve paşa-yı müşârûn-ileyhin gidişine dâir bazı sefâretler beyninde havâdis vâki' olduğundan eğerçi sûret-ş memuriyeine dâir min-gayri resmin bazılarına ifâde olunmuş ise de sıhhat ve hakikatini lisân-ı Devlet-i Aliyye'den anlamaları için îcâbı vechile resmen hizmet-i riâysetten iktizâ eden sefâretlere ifâde ve ihbâr kılınması ve mûmâ-ileyh Mehmed Efendi kulları muktezâ-yı irâde-i seniyye-i şâhâneleri üzere bu def'a dahi Trablus'a gidecek olduğuna ve her ne kadar paşa-yı müşârûn-ileyh bendeleri maslahatın me'mûr-ı müstakilli ise de efendi-i mûmâ-ileyhin dahi vukûf ve ma'lûmât-ı kâmileleri cihetiyle bâlâda tafsîl ve beyân olunan husûsâtta ve mevâdd-ı sâirede kendisiyle müzâkere ve istişâre olunmasında muhassenât derkâr idiğine mebnî mevâdd-ı meşrûhada mûmâ-ileyh Mehmed Efendi ve paşa-yı müşârûn-ileyh ma'iyetine terfîk olunan Hacı İzzet Efendi kullarıyla ve îcâb eden husûslarda riâyâle bey bendeleriyle dahi beynlerinde müzâkere ve müşâvere olunarak bi'l-ittifâk ibrâz-ı hüsn-i hizmete çalışılması ve şu kadar ki inşâllâhu teâlâ maslahat sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde ber-vech-i dil-hâh-ı âlî tesviye ve tanzîm olunur ise de şayed bazı yüzüz şey vukû'unda birbirlerine vâki' olacak azviyyâtları istimâ' olunmayacağından ol bâbda reviiyet-mendân davranılıp her hâlde hüsn-i ittifâk ve ittihâd merasimine riâyete îfâ-yı farîza-i gayret ve me'mûriyete dikkat eylemeleri sûretlerinin dahi paşa-yı müşâr ve efendi-i mûmâ-ileyhime ifâde ve tenbîh olunması husûsları beyne'l-huzzâr tensîb ve istihsân olunmuş ise de husûsât-ı merkûmede her ne vechile irâde-i isâbet-âde-i şehriyârîleri kerâmet-efzâ-yı sudûr buyrulur ise ona göre icrâ-yı iktizâlarına ibtidâr olunacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyruldukta emr ü fermân şevketli kerâmetli mehâbetli kudretli veliyy-i ni'metim efendim padişahım hazretlerindir.

EK-19:

BOA, **HRT.h.**, Nu: 648, “Trablusgarp Haritası, Ölçek: 1/2000000”

[Trablusgarp Eyaleti'nin fiziki haritası ve kenarında surlarla çevrili Trablus şehrinin Akdeniz kıyısındaki konumunu gösteren 1/30000 ölçekli diğer bir harita]

EK-20:

Richard Tully (Miss Tully), **Letters Written During a ten years' residence at Tripoli in Africa**, eserin baş kısmında sayfa numarası yok.

[Karamanlı Ali Paşa'nın büyük oğlu ve veliahdı olup kardeşi (Karamanlı Yusuf Paşa) tarafından öldürülen Hasan Bey'in illüstrasyonu.]

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Bursa'nın Karacabey ilçesinde doğdu. 2000 yılında Bursa İpekçilik Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden ve 2004 yılında ise Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Mezuniyetinin ardından Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda arşiv personeli olarak çalışmaya başladı. Bu sırada Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda son dönem Osmanlı-Türk düşünce tarihi alanında yüksek lisansa başlayıp "19. Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri" konulu tezini 2010'da tamamladı. Ardından arşiv çalışmaları dolayısıyla tanıdığı Prof. Dr. Ahmet KAVAS'ın yönlendirmesiyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Osmanlı-Afrika ilişkileri merkezinde doktora çalışmalarına başladı. 2013 yılı Nisan ayında ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'ndaki görevinden ayrılarak Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı ve halen aynı üniversite bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Özellikle Libya'nın (Trablusgarp) Osmanlı geçmişiyle ilgili ortak yazarlı çalışmaları bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Kuzey Afrika", "Osmanlı Devlet Anlayışı" ve "Sömürgecilik" konuları üzerine akademik çalışmalarına devam etmektedir. Ayrıca Türk Arşivciler Derneği ile Türk-Libya Dostluk Derneği gibi kuruluşlara üyeliği bulunmaktadır.